
Printed by—Mohanlal Maganlal Badami at the Jainanand P Press, Surat,

Published by—Shree Rushabhdevaji Kesharlmalji Jain Pedhi Ratlam

---

पूर्वाधे साध्यादिग्रन्थनामानि

अ

अगम्यमध्यात्मद्वान्त्रिशिका ११

अनुत्तरोपपातिकां २१७

अनुयोगद्वारसूत्रं ६, ४३, १८६, ४३४,

४४२, ४५०

चूर्णिः ४३१-४५१

वृत्तिः ४३४, ४५०, ४५१

अममतीर्थकृच्चरित्रं १८७

अष्टकवृत्तिः २९१

अष्टसप्ततिः २९६

आ

आचारप्रदीपः २१९

आचारांगसूत्रं ४०, ४८, १६२, २१५,

३३१, ३५४, ३८८, ३५

आचारांगदीपिका ३८६, ३१३

आर्यरक्षितकथानकं ४३१

आवश्यकचूर्णिः १२, १२६, १४४,

१७७, १७८, १७९

१८०, २१४, ४५३,

४५०, ४५२, ३१८

३४०, ३३८, ३७६, ४२१

आवश्यकनिर्युक्तिः १२, २१, २३, २५

३३, ३५, ४०, ५७

६५, ६८, ७८, ८७,

८२, ९२, १२६, १३२, १३८, १४२,

१३३, १५५, १७९, १८०, २७०, ३६४,

१७८, ४५१, ४५३, ४०४, ४१५,

४१३, १४, ६५, ६७, १००, १४०,

१६७, ४५२, ३३८, ३७६, ३७२, ४२०

आवश्यकनिर्युक्तिमूलभाष्यं ४०

ई

ईर्यापथिकीषद्त्रिशिका ४२१

उ

उत्तराध्ययनसूत्रं ३७, ११२, १२४, १६५,

२१५, २९०, ३९१,

२९७, ४४२, ४४६,

३१६, ३३९, ४२१

उत्तराख्यननियुक्तिः ३१०, ३१८

" वृत्तिः १०४, ११३, २१९

उपदक्षपदः १३१, १५२

उपदक्षमाला ३१, ४०, ५३, ६१, १३४

१४१, १४४, २१३, २२३,

२७०, ४६०, ६७८, ४०७

उपदेक्षसप्तति ३१४, ३१८, ३१९, ३१६

उपमितिमयप्रपचा १६१, १६६

उपासकदशग ४३४ ४५३

स

अपमदेवचरित्र २८६, २९०, २९१, ३२८

ओ

ओषनिर्मुक्तिः ६७

औ

औषपातिकग्र ३५७

क

कषाक्षोपः १२९

कर्मग्रन्थवृत्तिः २९६

कल्पवृत्तिः ४३८, १२९, १६८

" माष्य ३४३

" वृत्ति ३३९, ३४३

" विश्लेषवृत्तिः १६८

" घट्ट ४३६

कल्पसामान्यवृत्तिः १६८

कल्प्यापकप्रकरणम् १२९

कल्प्यापकसंस्तवः ३०४

कायोत्सर्गनिर्युः १७८, १८०

फालकाचार्यकथा १७६

कुमारपालप्रबन्ध २७२

कुलकसंग्रहः २७१

" वृत्ति ३७१

ग

गणवरसार्धशतक ११६, २३९, २४४,

२५६, २६०, २६६,

२६९, २८४, २८५,

३६७, ३७४, ३३२

" वृत्तिः २३९, २४०, २४८,

२५६, २९४, ३३२

गुरुस्वप्रदीप १७६

गुर्वावली १४, ३१५, ३१७

ख

चन्द्रप्रज्ञप्तिः १८७, १८९, १९१,

१९२, १९३

चन्द्रवेध्यकप्रकीर्णकं ६४

चैत्यवन्दनभाष्यं १६५

ज

जीवाजीवाभिगम० २०७

जंबूद्वीपप्रज्ञप्तिः ३२६

ज्योतिष्करण्डकः १८८, १९१, १९३,

३२१

ठ

ठाणाग्रकरणं १२९

ठाणाविवरणं १६६

” वृत्तिः ४३९, ४३८

त

तत्पतरंगिणी ३२०, ४१४

तत्त्वार्थसूत्रं ३७५

” भाष्यं ३७५

” वृत्तिः ३७५, ३७६, ३७७

तपाकृतप्रति० वृत्तिः ३२२

तपागणदूषणशतकं ३१६

तिलकमंजरी १६१

तीर्थोद्गारागाथा ३२१

द

दशवैकालिकं ९७, ९८, १०२, २८५,

३१६, ३४०, ४०३

” निर्युक्तिः १३९, १९५, २१२

” वृत्तिः ४१८

दशाथुतस्कंधसूत्रं १८३

” चूर्णिः १८३, ३३९

दिनचर्या ३५६

दीपालिकाकल्पः ५५, ३१९,

दर्शनसप्ततिका २८४, ३०७

द्वात्रिंशिका ४४

ध

धर्मसंग्रहणी २३, ९२, ९३, ९४, ११७

धर्मोपदेशमालावृत्तिः ४१८, १७६

न

नन्दीसूत्रं ३७, ३८

नवपदप्रकरणं ३५६

नवपदवृत्तिः ३८१

नाममाला १७२

निर्वाणकलिका १३५

निन्दीपस्य ४३६

निन्दीपचूर्णिः ९५, १४१, १७०, १७६,
१७८, १९६, २१४, ३३४,
३४५, ३८३, ३८७, ३८९,
३९२, ४३८, ४४७, ४५२,
४५६

" माप्य १४१, १७७, १७८, १९६,
३३४, ३४१, ३८३, ३८७,
३९२, ४३८

नृपुरपठिताक्तयानकं २२२

प

पयुषणाकल्पः ३१६, ४३६, ४३८, १०,
८५, ८७, १३४, ३२६,
३२७, ३२८, ३४१

पयुषणाचूर्णिः ३३१, ३३७

पयुषणावस्यवर्कं ४४३, ४६०, ४६
पादिकचूर्णिः १७९

" सप्तति १८७
पिठविस्तृतिः ३०८

पौषविनिप्रकरण ३०८, ३३४, ३३३,
३७८, ३८२, ३८४,
४१३

पौर्णमीयक्षेत्रसमासः २, १८७

पषकल्प ६७, २२४, ३७४

पचवस्तुकः ४४२, ९४, १३५, १३७,
१३८, १३९, १९६, ३५०
पचात्रक ३१३, १३८, १३९, १५६,
१६१, १६२, ३२८, ३८४,

३७७, ३७९, ४०५

" कवृत्तिः ४०५, ४३५, १४०, २९१,
३२१, ३३०, ३७१

प्रज्ञापनाख्यं २०७, २१९

प्रतिक्रमणमाप्य ३२०

प्रभावकचरित्रं २७३, २८३, ३०२, ३२४
प्रवचनमारोद्धारः ६७, ३५६, ३५७, ३५८
" वृत्तिः ३५६, ३५७, ३५८

य

बृहत्कल्पः १६७, १८६, ३९२, ३९३

बृहत्कल्पचूर्णिः ३९३, ३९५

" माप्य १८६, ४०१, ३३९, ३५२

" वृत्ति ३५०

बृहत्सप्तदशी ४६०

भ

भक्तप्रकीर्णकं १२७

भगवती २२, ४२, ४३, १०५, १८५,
३७३, ३७४

म

महानिशीथं १२, १५, ५२, १४६,
१४७, १६१, १७९, १९४,
१९८, २०५, २०६, २०८,
२१०, २१२, २१४, २१७,
२१९, २२३, ४२०, ४१७,

९१८

महावीरचरित्रं १०, १२२, २४६,
२८८, २३३

मुनिसुव्रतचरित्रं २९२

य

यतिदिनचर्या ३३८, ३४७, ४२३
योगशास्त्रवृत्तिः २०, ४४६, ३५२,
३४२

र—रत्नमाला १८९

ल—ललितविस्तारा ४६१

व

वन्दनकनिर्युक्तिः १२, ३१८

वाग्भट्टालंकारः ४२२

विचारवह्यमा ३२०, ४५७ (x)

विचारामृतसंग्रहः १६७

विधिग्रन्था ३८४, ४१२

विनयसमाध्यध्ययनं १३९

विपाकश्रुतं ३८०

विमलनाथचरित्रं १६६

विशेषणवती ५७

विशेषावश्यकभाष्यं १२, ७३, ७६, ७९,
९०, ९७, ९८,
११७, ४५४, ४६२

व्यवहारसूत्रं २७६, ४३६, ४५२

” चूर्णिः १७७, १७८

” भाष्यम् २१९

” वृत्तिः १७१, १७७, १८४, १९५,

४०१

श

शतपदी ४३६, ४३७, ४३८, ३७४,

१७३, २६९, २८५, ३५७

शृंगुजयमाहात्म्यं १०, १२२, १३६, १७८

निन्दीपय ४३६

निन्दीपयर्णि ९५, १४१, १७०, १७६,

१७८, १९६, २१४, ३३४,

३४५, ३८३, ३८७, ३८९,

३९२, ४३८, ४४७, ४५२,

४५६

" माप्य १४१, १७७, १७८, १९६,

३३४, ३४१, ३८३, ३८७,

३९२, ४३८

नूपुरपठिताक्यानक २२२

प

पयुपपाकल्प ३१६, ४३६, ४३८, १०,

८५, ८७, १६४, ३२६,

३२७, ३२८, ३४१

पयुपपाचूर्णिः ३३१, ३३७

पयुपपादस्रस्तक ४४४, ४६०, ४६

पाथिकचूर्णि १७९

" मसति १८७

पिठविशुद्धिः ३०८

पौपधविधिप्रकरणं ३०८, ३३६, ३३३,

३७८, ३८२, ३८४,

४१३

पौर्णमीपकश्रेष्ठसमासः २, १८७

पचकल्प ६७, २२४, ३७४

पचवस्तुक ४४२, ९४, १३५, १३७,

१३८, १३९, १९४, ३५०

पचास्रक ३१३, १३८, १३९, १५६,

१४१, १४२, ३२८, ३८४,

३७७, ३७१, ४०५

" कवृषिः ४०५, ४३५, १४०, २९१,

३२१, ३३०, ३७१

प्रज्ञापनास्र २०७, २१९

प्रतिक्रम्यभाष्य ३२०

प्रमावकचरित्रं २७३, २८३, ३०२, ३२४

प्रवचनसारोद्धार ६७, ३५६, ३५७, ३५८

" वृचि ३५६, ३५७, ३५८

य

बृहत्कल्प १६७, १८६, ३९२, ३९३

बृहत्कल्पचूर्णि ३९३, ३९५

" माप्य १८६, ४०१, ३३०, ३५२

" वृषि ३५०

बृहत्सप्रदानी ४६०

भ

भक्तप्रकीर्णकं १२७
भगवती २२, ४२, ४३, १०५, १८५,
३७३, ३७४

म

महानिशीथं १२, १५, ५२, १४६,
१४७, १५१, १७९, १९४,
१९८, २०५, २०६, २०८,
२१०, २१२, २१४, २१७,
२१९, २२३, ४२०, ४१७,
९१८

महावीरचरित्रं १०, १२२, २४६,
२८८, २३३

मुनिसुव्रतचरित्रं २९२

य

यतिदिनचर्या ३३८, ३४७, ४२३
योगशास्त्रवृत्तिः २०, ४४६, ३५२,
३४२

र—रत्नमाला १८९
ल—ललितविस्तारा ४६१

व

वन्दनकनिर्युक्तिः १२, ३१८
वाग्भट्टालंकारः ४२२
विचारवल्लभा ३२०, ४५७ (x)
विचारामृतसंग्रहः १६७
विधिप्रपा ३८४, ४१२
विनयसमाध्यध्ययनं १३९
विपाकश्रुतं ३८०

विमलनाथचरित्रं १६६

विशेषणवती ५७

विशेषावश्यकभाष्यं १२, ७३, ७६, ७९,
९०, ९७, ९८,
११७, ४५४, ४६२

व्यवहारसूत्रं २७६, ४३६, ४५२

चूणिः १७७, १७८

भाष्यम् २१९

वृत्तिः १७१, १७७, १८४, १९५,

४०१

श

शतपदी ४३६, ४३७, ४३८, ३७४,
१७३, २६९, २८५, ३५७

शंजयमाहात्म्यं १०, १२२, १३६, १७८

भाद्रविधिविनिश्चय १३, ३१९

भाद्रप्रतिक्रमणचूर्णि ३८२

" " दृष्टि २८७, २८८, ३८२,
३४३

भावक्रमतिक्रमणावचूर्णि ३८२

व

कक्षसीतिचूर्णि ३०४

पठावश्मक्यालावचोद्य ३५८, ३२१

पटिशतकं १८५

" कक्षणि ३२१

स

समयायागी १८५, २०६, ४०७

" दृष्टि ५७

सम्पत्स्वक्रौमुदी १३६

सिद्धान्तस्तवावचूर्णि ३१६

सुदर्शनकयानकं २२३

सूत्रकदम्गं ४४३, ३२०, १८५, २१८,

३२१, ३४२

" निर्युक्तिः १३, १७६, १७७

" दृष्टि ३२०, १८४, १८५, ३८५

" चूर्णि ३८३

संघपट्टक २४१

संघाचारदृष्टिः १३, १४, ४२०

संदेहद लावली ३२१, ३५५, ३१४

" दृष्टि ३५१, ३५६, ३६०

संदेहविपौषधी ३१३, ३३१, ३३८

स्नानकवृष्टि १२९, ४३९, ४४८

स्नानांगघृष्ट ६५, ६९, ७०, ७३, १२४,

२०६, २१६, २५३, ३५३,

३८६, ४०२, ४२४, ४६३

" दृष्टि ६५, १७६, २६३, ३१२,

३८६, ४०२

ह—दरिंय १६६

साक्षिविशेषनामानि

अकञ्चरः ६१

अजयपालः २७२

अणहिल्लपाटकः २३३, २३८

अतिमुक्तकः २६६

अभयकुमारः २८३

अभयदेवस्वरिः २२३, २३५, २८३,

२३९, २४०, २४२,

२४२, २५०, २६१,

२६२, २५३, २५४,

२५६, २५९, २६१,

२६२, २६३, २६४,

२६५, २६६, २६९,

२८५, २९३, २९४, २९९, १९५,

२९६, २९८, ३००, ३०२-३-४-५-

६-७-३०८-१०-१२-१४-१८-३२१-

२२-२३-२४-२५ २७७

अर्जुनदेवः २७२

अर्बुदाचलः २९२

अल्लावदीनः २७२

अशोकचंद्राचार्यः २४६

अष्टापदः १२२

आ

आणंदविमलस्वरिः ६, ७, ८, ३००

आणंदस्वरिः ३६०, ३५७, ३६९

आरघट्टः ५

आर्यसुहस्ती २०२

आर्यसुरक्षितस्वरिः ४३१

आपाढाचार्यः २१०,

उ

आसिकदुर्गः २३१-२३३ २३४

उज्जयंतगिरिः ११४, ११६

उत्तरा ६८, ८२

उद्योतनस्वरिः ५, २८६, २८७, ३००-

२-८-९-१०, ४१२

उपकोशा २१७

उमास्वातिवाचकः २, १२२, ३५९, १२६,

१४०, ३०२

म

प्रममनि ७, ४९, १२७, ३४८, ४२४

प्रममदमनिनदसो २१९

क

कृष्णरिः

कपिल ३४७

कपिलकेरली १२२, १६६

कम्प्राम ४३०

कर्मः २७२

कन्नी ११

कलिमतमपत्र ३६८

कालिका २३७, ४३१

कालिस्त्रार्थ ६, १५, १६, १७६,

१८८, ३६८, ४३६,
४३०, ४४२, ४४३

कुमारपाल २७२

कुमुदचन्द्रार्थ १०४

कुलमदनधरि १४, ३३७, ३३८, ३१४

कूर्चपुर २३१, २४३, २४९, २२५

कृष्णब्राह्मण २८२

कोटिकुमार १६

कोटिन्यफोहवीरो ६८, ६९, ११४

क्षेमराजः २७१

ग

गिरिनार ११४

गुणचन्द्रधरिः २८८

गौतमस्वामी ५६, १२९, १३१, ३०१

चक्रेश्वरी ३१७

चन्द्रगच्छः २४८, २५५, ३०२, ३०८

” कुल २८६, २९४

चन्द्रप्रमाथार्थः ४, ५, ०, ४९, ११०,

१२०, १२१, १२२,

१२३, १३३, १५१,

१५८, १७४, १७५,

१७८, १८८, १८९,

१९१, १९२, १९४,

२०८, २०९, २५३

धर्मरेन्द्र १

धर्मकदुर्गः २६८

धामुण्डराज २७२

चाण्डिका २६७, २६९

चारित्रतः ३१४

चित्रकूटाचलः २३६, २३८, २४३,
२४७, २५६, २५७

चंदनचाला ८४

छ

छउणयग्रामः ४३०, ४३६

ज

जगचंद्रः ५

जगत्स्वरिः १३६

जमाली ६५, २७०, ३०९

जयसिंहः २७२, १०४, २७२

जावालपुरः ३६८

जिनकुशलः ३७१

जिनचंद्रस्वरिः २५१, २८५, ३०१

जिनदासः १८०

जिनदत्तः ४, २८६, २८७, २९०, २९२,
२९६, २९०, ३००, २४९,
२४३, २४८, २४८, २५४,
२६६, २६६, २६१, २६३,
२६४, २६५, २६६, २६७,
२६८, २६०, २८५, २८६,
२८९, २९०, ३३०, ३१०,
३२१, ३२२, ३३५, ३६१,
३६१, ३६४, ३६५, ३६६,
३६०, ३७१, ३७३, ३३६,
३५५, ४०२, ४०६

जिनेश्वरस्वरिः २३१-३३-४०-५१-

५९-७०-८२-८३-
८४-८६-८७-८९-९०-
९१-९४-९६-९७,
३०१-६७-१४-३०५-
३२३, २८७, २८५

जिनपतिस्वरिः २८४, २८५, २८७,
३०८, ३१०

जिनप्रभस्वरिः ३१६, ३१७, ३१८,
३३१, ३३८

जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणः ३०२

जिनवल्लभः २३१-३२-३३-३४-३५
३६-३७-३८-३९-४०
४१-४२-४३-४४-४६
४७-४८-४९५१-५३ ५४

दुष्यसमस्यरिः ४५-४२४-४४३
 देवमद्राचार्यः २३८-३९-४०-४४
 ४६-४७-४८ ४९-५०
 ५३-५४-५५-५७
 देवस्यरिः १०४-११०-३३८
 देवानदा ८४-३३३
 देवेन्द्रस्यरि ४२०
 द्रौणाचार्यः २८५
 घ
 घन्यरिः २२८
 घारासगरी २८३
 घषक २३६
 घनेयस्यरि १७८
 घर्मद्रासः ३००

तत्त्वार्यस्यरिः ३७७
 तिलकमजरी १२८
 तिलकाचार्यः १२१-२९-४०-५२-
 ५७-५८ ५९ ६१-६३-
 ६४ ६५ ६६-६८ ६९-
 ७०-७१-७३
 त्रिद्विजपालः २७७
 त्रिद्वला ३३३
 द
 दक्ष ११
 दमयती १२८, १६२
 दुर्बलिकापुष्पमित्रः १०५
 दुर्लभराव १६९-७१-७२-७३-८३
 २८५

५५-५६-५७-६१-६२
 ६३-६५-६६-६९-८५
 ०३ ९४ ९५ ९६ ९८ ९९
 ३०१-२-४-५-६-७-८
 १२-१४-२५-२६-२७
 ३०-३२ ३४ ३८-७८-८४
 जिनशेखरः २३३ ४८ ५७-५८ ३०६-
 ७-८
 जिनसुखरिः २०३, ३१९
 जिनसुखरिः २७१
 जेमलमेरुः २८६, २८८, ३१३, ३२१
 जंबूस्वामी ६४-४४२
 ४-४४२ ४२०
 म

धर्मदेवोपाध्यायः २४५

धर्मघोषः १३, १४, २९४

” स्वरिः २९३, ४२

धर्मसागरः ६२

न

नरमिहः २५७, २६८, ४२९, ३०,

३१, ४४१

नागपुरः २३८

नागहस्ती ३०२

नाढा ४३०, ४३१

नाभस्वरिः १२२, १३६, १६६

नाभेयः १२७

नीलादेवी २७२

नुपूरपण्डिता २३३

नेमिचंद्रः २८५

नर्मदासुंदरी १२८

प

पत्तनं २९१

पद्मचंद्रस्वरिः ३०७

पद्मप्रभमूरिः २०१, २९२

पद्मावती १२०

पल्हकः २३६

पादलिप्तस्वरिः १२२, १३५

पार्श्वनाथः ६०

पाशचंद्रः २५८, ३००

प्रभाचंद्रस्वरिः २०२

प्रसनचंद्राचार्यः २३५, ३८, ३९, २५१,

५२, ३०१

व

बहुदेवश्रेष्ठी २३८

बालमूलराजः २७२

बुद्धिसागरः २८२

भ

भद्रबाहुस्वामी ३०२, ३०८, ३१५, २२८

भरतः ८४, ३४७

भाणकः ५

भाष्यकारः १२, ७९, ३६५, ३५२

भीमः २७२

भूयडराजः २७१

म

मडाहडगच्छः ३०१

मरीचिः ३४७, ३४८

मरुकोटः २३३

मरुदेवी ८४

मलयगिरिः १४, ३०४

मलघारीदमच्छरिः ४५२

महावीरा १, ६४, ८५, २९६, ३०५,

३१८, ३४८

महेन्द्ररिः ४३६, ४३७

मार्गप्राम २३४

मानव २३६

मारुदेव १२७

मुनिच्छरि ४, १३, १८७, १९९, १२०

मुनिमुद्ररि ३१५, ३१६, ३१८,

३२४, ३२५

मूलावः २७२

मुगावती ८४

मेघकुमारा ३०९

मेघजी ६१, ३००

मेढपाटदेवः २३६

मंखलीपुत्र ८४, २९६, ३००

श

योगरात्रः २७१

योचपुरः ३००

र

रत्नावित्यः २७१

रत्नमेखररिः २८७, २८८, ३१४

रथनीरनगरं ६६

रामदेवः ३०४

रुद्रपुत्रः ३१२, ३०६, ३५८

रुद्रप्रमाचार्यः ३२१

ल

लघुकर्णः २७२

" मीमदेव २७२

लुम्पाकः ५, ४३९, ४६०

लेपः २१८

व

वज्रसेन ३०१

वज्रस्वामी १४७, २९९, ३०८, ३०९

वटगच्छ २१९

वनराज २७१

वर्धमानरि ४९, ५१, ५२, ३१,

४२, ८२, ८३, ८४, ८६,

८७, ९०, ९१, ९४, ९७,

३०१, ३०७, ३०९, ४००

वल्लभः २७२

वादिदेवस्वरिः १०४, ३६९

वाघेला २७२

विक्रमः २७१

विच्छिन्नः २४४

विजयदानस्वरिः ८

विद्यासागरस्वरिः १३६

विमलदेवः २७२

विजामतः ३००

वीरः ६३, ८४, १०९, १३१, १४७,

४२४, ४१२, ३३३, १५१, १८८,

२९९, ३०१

वीरकः २३६

वीरदेवः २३६

वृद्ध०तप० भाण्डागारः २९१

वैरिमिहः २७१

का

अतपदीकारः १७३, १८७, १८४, १३३

अतानीकराजा ८४

अञ्जयः ११४, १२२

आचयः ४७-३४७

आन्तिस्वरिः १०४, १२०

जिरोही ५

शिवभूतिः ३, ९, ४२, ६४, ६७, ६८,

६९, ८२, १०४, १०९, ११०,

१११, ३३१

जीलांकाचार्यः ३२१

श्रीधरः २८२

श्रीपतिः २८२

श्रीपतिगणी ३००

श्रुतमसुद्रः ३००

म

मसुद्राचार्यः १२२, १३५

सरस्वतीभांडागारः २८५

मर्वदेवगणी २४५

मर्वदेवस्वरिः ५, ३, १

सहस्रमलः ३, ६६

मामंतभिहः २७१

मारंगदेवः २७२

सिद्धपुरः ३१७

सिद्धसप्तविंशति ११८, १२६, १२७,

१३५, २०६, ४४४,

४२०, ३७२, ३७३

श्रुति ३०९

सुषुप्तम्यामी ५, ४४, ४७, ७७, ३०१,

३०७, ४४२

सुम्बितसुम्बितिवद्धी ५, ३०१, ३०२

सुताचार्य २८

सोमपत्र २३८, ३४४, १४५, २४६,

१४७, १५०, १५४, १५५,

१५६, २६०, १६१, १६५, ३०४

सोमपतिलक्ष्मसूरि ३१७, ३१८

सोमपत्रमगनी ३१५, ३१७

सोमसुवरसूरिः ३१३, ३१४

सोमपतिलक्षः २३३

सौषमेन्द्र ३१८

संगमक ३१८

संपतिलक्ष्मसूरिः २८४, ३०७

संपूतविजयस्वामी ११७, ३०२

स्पृष्टमग्न १२८, २१७

■

हरिभद्रसूरि ३४, ६५, १२२, १०६,

१२७, १४०, १६१,

१६२, १६६, १६९,

१७३, १९६, २०६,

२०६, २०९, २१०,

३२०, ३२२, ३३५,

३७१, ३७२, ३८४,

४५९, ४६०, ४६१, ४१८

दुर्पभूषण ३१९

हीरविजयसूरि ८, ९, ५

देमपत्रसूरि ११, १३६, ३६९, ३२४,

३२२, ३५०

माशिपृष्ठांकाः

जन्मजरामरणभयैः	२	पयमक्खरं च इक्कं	१२	दाणन्नपंधनयणं	२३
छद्दाममयाइं	३	आयरियपरंपरए	१३	बालकताणुस्सरणं	"
सुक्कंबरा य समणा	४	हुंनेदेन्द्रियरुद्रकाल	"	नित्थपणामं काउं	२६-३१
वडगच्छओ पुण्णिम	"	आज्ञाभंगांतरायोत्था०	"	कडयावि जिणवरिदा	"
तिविहे आगमे	६	उपधानप्रतिक्रान्ति०	"	अण थोवं वण थोवं	३३
तित्थं चाउब्वणो	"	यत्तप्प्रासुकमिष्टांबु०	"	चेइयदब्बविणासे	३४
जं रयणिं० भासरासी०	१०	एयं तु जं पंचमंगल०	१४	उस्सुत्तभासगाणं	"
सुनिश्चितं मत्सरिणः	११	जो कण्णाइ धणेण य	१५	कालमणंतं च सुए	"
जाता हि शत्रवः	"	जे अज्जत्ताए समणा	१६	निव्वुइपहसामणयं	३७
जे भिक्खू० परपा० पसंसं०	"	जम्मं टिक्खा णाणं	२०	पुव्विं च इण्हि च	"
जे जिणवयणुत्तिण्णं	१२	तीर्थं नद्यादेरिव संमार०	"	पासगस्स नत्थि उय०	४०
सत्तेया दिट्ठीओ	"	तित्थं भंते ! तित्थं	"	संजोगसिद्धीइ०	"
उम्मग्गदेसणाए	"	जाइस्सरो उ भयवं	२१	अपरिच्छियसुअनिह०	"

मुपतपो स्वतु पदमो
अमुदीये० तिस्रं अनुम०
आगमे तिविहे प०
यथास्मितं वस्तु दिद्रन०
न नु लब्धमा तारिमा ददहं०

स्वतु तित्थयरं०
अमुदीये अणाजाय
पागनासंगनि०

पायात्सदा न पु०
मावययम्मो य वुच्छिभो
जे ते दयेहि कया

४२

४३

४४

४५

४६

४७

४८

४९

५०

५१

५२

५३

५४

५५

तेसुही निसहमि अ०

ईतूण मबमानं

मत्त पवयणनिष्णायरिया प० त० ६५

समुपधातादि निनामिहितं

पवयवनीह आणं वं तेमि

नैत मावयो नापि गृहम्या

ज्जिणकप्पिआ य वुविहा०

पत्त पत्तापंधो

मवेवि एगदसेण निमाया ६८ ७८ ०२

तिहि ठायेहि वत्थं घरेखा त० ६९

अमममाहसवतामस्माक

कारणसंभवी

छहिं ठायेहि समये० आहारं०

से किं त रोहज्जाणे ?

६२

६४

६५

६६

६७

६८

६९

७०

७१

७२

७३

७४

७५

७६

अिताचेलपरीसहो मुणि०

परिसुयअुष्णकुच्छिय०

नह जलमवगाढंतो०

तह घोवशुष्णकुच्छिय०

मपपरमोदिपुलाण०

रण्यो आणामगे इक्कुक्षिय०

आजास्वणकारी जन्वि०

सघयण सटाण उच्चन०

रागो वा यदिवा देव

मम० म० म० मत्त ममणमयाइ

सिद्धाद

णताओ पाथरासीओ

उद्धगामी रामा०

म० म० चउदम अजियामयाइं सि० ॥

७४

७५

७६

७७

७८

७९

८०

८१

८२

८३

८४

८५

८६

८७

एसा सिद्धिं पत्ता मरु०	८७	मध्वत्थुवहिणा बुद्धा	१०२	रूप्यकचो लकस्थेन	१३५
मुच्छा परिगहो बुत्तो	८८	तिसु मायवंधु०	१०५	सदसेण धवलवत्थेण	१३२
तम्हा किनत्थि वत्थुं गंधो०	९०	एकविहवं० मजोगीभव०		तो इट्ठे संपत्ते०	१३५
अनध्ययनविद्वांसः	९२	कइ परीमहा पं०	१०५	विहिवयणं च पमाणं	१३५
अण्णेमिं मोहोदयहेउअभावो०	"	वेयणिजे णं भंते ?	१०६	अंगारमदओ दवायरि०	"
ते हि भग० निरुपमधृतिसंह०	"	जं च कामसुहं लो०	१०७	द्युम्नं द्रव्यमृक्कं	"
माइल्ल घडसहस्सा०	९३	काले विणए बट्टु०	११०	गार्त्थेहिं च मवेहिं	१२४
निरतिशयिना० चरणस्य प्रमा-		ओहोवहोत्रगगहिअं०	११२	अहन्नं भंते ! तु० स० मिच्छ०	
धयितुमशक्यत्वात्	९४	उच्चार पामवणं	"	पडिक्कमामि०	१२५
दुर्गतिग चउक्क पणगं०	"	हयं नाणं किआहीणं	११४	खट्ठयंमि वट्टमाणम्म०	"
किं संजमोवयारं करेइ	९७	इक्कोवि नमुक्कागे०	"	नतो भगवं अणुणं भगसीकरेइ०	१२६
कंसेसु कंसपाएसु०	"	उज्जितसंसलसिहरं	११५	(जाव) ठावेत्ताणं अणुजाणेनि	१२६
संमत्तसत्तुगोरमपाणय०	९८	मद्धर्मवीजवपनानघ०	११८	निगदधमपुवजिणिंद०	१२७
अपि वत्थं व पायं वा०	"	श्रुट्ठाण संननामो०	१२७, १२३, १२७,		

सुनरथो स्तु पदमो	४८	तेमही निसहंसि अ०	६२	अिताथेलपरीसदो मुणि०	७४
स्वदीवे० तित्थं अणुम०	४३	इल्ल मबमान	६४	परिसुदुण्णकुच्छिय०	७५
आगमे तिबिदे य०	"	मत्त पवयणनिण्णायरिया प० तं०	६५	जह जलमवगाहनो०	७६
ययास्मितं वस्तु विद्वन्०	४४	ससुवृषालादि जिनाभिहितं	"	तह योवमुण्णकुच्छिय०	"
न इ लम्मा तारिमा ठदुं०	"	पवयणनीह आण दे तमि	"	मपपरमोहिपुलाण०	७९
पच ललु तित्थयरं०	४५	नैत सावधो नापि शृहम्मा	"	रण्णो आप्पार्भग इदुक्खिय०	८१
दुबसुसुप्पी अण्णाय	४८	जिणक्खिया य दूविदा०	६७	आणात्तवप्पकारी जइवि०	"
गोपांगनासंगनि०	५३	पच पमावधो	६७-९४	संघयण संटाण उवत्त०	८२
पायात्मदा न पुरु०	"	मवेवि एगदूसण निगया ६८ ७८ ९२	९२	रागो वा यदिया दय	८३
सावयवम्मो य वुच्छिओ	५५	तिहि ठाणेहि सत्थं घरेजा त०	६९	सम० अ० म० मत्त ममणमयाइ	८५
जे त दवेहि कया	५७	अमममाइमवतामस्माक्	७०	सिद्धाइ	"
होअमधि दवकया	"	फारणसेमयी	७०	णताओ पावरासीओ	८७
एत च यदुन्यथाजपि०	७७	छहि ठाणेहि समये० आहारं०	"	उदगायी रामा०	"
पुण्येहि बोइया पुरइ०	३१	से किं न रोइज्जाणे ?,	७३	म० म० यउन्म अज्जियामयाइ सि०	"

८७	एगा सिद्धि पत्ता मरु०	मवत्पुवहिणा वुद्धा	१०२	रूप्यकचोलकस्थेन	१२२,	१३५,
८८	मुच्छा परिगहो वुत्तो	तिसु मायबंधु०	१०५	सदसेण धवलवत्तथेण	"	"
९०	तमहा किनत्थि वत्थुं गंथो०	एकविहबं० सजोगीभव०	१०५	तो इट्ठे संपत्ते०	"	१३५,
९२	अनध्ययनविद्वांसः	कइ परीसहा पं०	१०६	विहिवयणं च पमाणं	"	"
"	अणोमिं मोहोदयहेउअभावो०	वेयणिजे णं भंते ?	१०७	अंगारमइओ दवायरि०	"	"
"	तेहि भग० निरुपमधृत्तिसंह०	जं च कामसुहं लो०	११०	धुम्मं द्रव्यमृक्कं	"	"
९३	माइअ घडसहस्सा०	काले विणए बहु०	११२	गाग्थेहिं च मव्वेहिं	१२४	"
"	निरतिशयिना० चरणस्य प्रमा-	ओहोवहोवग्गहिअं०	"	अहन्नं भंते ! तु० म० मिच्छ०	१२५	"
९४	धयितुमशक्यत्वात्	उच्चार पामवणं	११४	पडिक्कमामि०	"	"
"	दुर्गतिग चउक्क पणगं०	हयं नाणं किआहीणं	"	ग्वट्ठयंमि वट्ठमाणस्म०	"	"
९७	कि संजमोवयार करेइ	इक्कोवि नमुक्कारो०	११५	ततो भगवं अणुण्णं मणसीकरेइ०	१२६	"
"	कंसेसु कंसपाएसु०	उज्जितसेलसिहरे	११८	(जाव) ठावेत्ताणं अणुजाणेनि	१२७	"
९८	संपत्तसत्तुगोरमपाणय०	सद्धर्मवीजवपनानघ०	"	निअदवमपुव्वजिणिदि०	"	"
"	जंपि वत्थं च पायं वा०	धुट्ठदाण मंतनामो० १२२-१२३, १२७,	"			

पय विसया स्मभेद्वि० (यावत्)	१४१
सर्वविरतो न भवति	१४२
सामादमीमि उ क्क	१४४
सो मद्वो दुविहो०	"
कञ्जमपिमोवाण	१४६
मेरुपुंगे मणिगजमहिण० ५० तः	"
५८ गाथा	१४७
दावाडवउक्केण०	"
आजम्मनिरतिवार०	"
पूअणयचिआए	"
तवसंवमण बडुभव०	"
से भयव! ज भ केद साह०	१५१
(जाव) या बालविजा०	१५२
वेदधदवनिपास	

१३६	केवस्थेय स्वयपुद्धः, ये०
"	प्रतिष्ठामईवा यो हि०
"	सर्वतीर्थोदके०
१३७	एव निहनिपादास्य०
"	दवस्थयभावत्पयकव
"	ज्जणोधि इ दवस्थयमेओ०
१३८	ततमि वदप्पाए०
"	ओमरवे बलिमाई
"	राया व रायमवो०
१३९	अं च चउदा मणिओ
"	तिथयरासिबकुलगण०
१४०	धूमसय भाउआण०
"	सकलाउ०
१४१	स्वामी मधरगणभो०

१२८	न पइहा तस्म क्वया
"	नमिविनमिक्कलान्वयी०
१२९	कोइ मावगो जिणपटि०
१३०	धम्मिप्राइएअमावतत्त०
१३१	आणाइ तवो आप्पाइ संजमो
"	अप्पागमो किलिस्सइ०
१३२	उप्पजए वा विगमए वा०
"	सज्जोगमिदीइ फलं
१३३	महाओ पप्पाइवाआ०
"	पूलाओ पाप्पाइ०
१३४	चत्तारि तग्गा प०
१३५	इरि प्रतिष्ठां कुर्यात्
"	निष्फाइअ अयणाण०
१३६	प्रतिष्ठाप्य विनेन्नाणां०

अकमिणपवत्तगार्णं०	१५३	महुराए नयरीए०	१६४	इआणिं मन्नि वाइअ०	१६८
दुविहे धम्मसे पं०	"	प्रतिष्ठां प्रापितः शिष्यः	"	मावगो कोइ जिणपडिमाए पइट्ठवणं	"
पंचहिं ठाणेहिं० महापञ्जवमाणे० १५४	१५४	गुरुसामने प्रतिष्ठाय	"	करेइ	१६८
चत्तारि पुरिसजाया० १५४-१७१	१५५	नामजिणा ठवणजिणा०	१६५	अइगमणंति पच्छइं	"
एएहिं कारणेहिं	१५५	नामठवणणं को पइवि०	"	किंचि उस्सगसुत्तं०	११६, १७०
मवं सावजं जोगं	"	नामंठवणादावि०	"	सुत्तस्स मग्गेण चरिअ०	१७१
जिणभवणविंव० १६६, १६०,	१५८	उम्मगगनिवागण्यं	"	जं सुअमहिजइ वहुं०	"
मुक्खो ताव महग्घो	१५९	पतंगो द्योतयन विस्व०	"	जावइआ उस्सग्गा०	"
ॐ नमो भगवते०	१६९	प्रदीपरूपमालोक्य०	"	कामं मवपएसुवि०	"
न्हाय विलित्तउ चंदणिण० १६९-१६९,	१६९	तदा नदीप्रवाहेण०	१६६	कंकणमुद्दममुद्दकर०	"
वयछक्क कायछक्क० १६०, १६९	१६०	रत्तचूडः विद्याधरः कथयति	"	मार्गगीपों वत्थरादि०	१७५
आयपमाणा कप्पा	१६०	इअ चित्तिउण तो मा गंतूण०	"	तवसेण य चउम्मासिआणि	१७६
जत्थ हिरणसुवणं	"	धावत२भो डिम्भाः! तरं गुड० १६७	१६७	तवसेण पक्खियाईणि०	"
तओ पुणो जच्चकणगं	१६४	चेइअपूआ गया निमंतणे०	"	अण्णह आगमुत्ताणि०	"

स ण लेपा गाहावर्द १७६
 फिडकम्मस्माकरणे १७७
 चउत्थछट्टुमऽकरणे १७८
 णत्तु चव वेइआ १७९
 ओ पओमग्गाए इत्तरिअऽपाहारे १८०
 इत्तरिअपाहारे पओम १८१
 पडिक्कमण वेमिअ १८२
 अट्ठम्मिचउरनीमु अरुंता मा १८३
 वंदअहा १८४
 संत बलवीरिअपुुरिमकार १८५
 एअ पोमडिअमि १८६
 यावजीव विअपण १८७
 मागरवदो कमला १८८
 चपाण मुदमणो १८९
 ० पडिमं पडिअज्जि १९०

मोरेमु कालपणसु १९१
 फासुगचारी फिणिअण विज्जति १९२
 तवसेण चउमामिआणि १९३
 पुहावरेण परिमाविउण १९४
 अण्णह आगमुणणि १९५
 उदरम्बपुत्राअया कन्तिस्स १९६
 कूपे छिपति १९७
 पक्खिअपोमइमहिएसु १९८
 पक्खियं पक्खियमेव १९९
 विआणं परिवाही पण २००
 पक्खस्स अट्ठमी खलु २०१
 यहहि मीलवय २०२
 अणुपालेमाणा २०३
 से ण लेअण गाहावर्द २०४

अण्णगंधमइत्थ वचीस २०५
 अलिपसुवयायज्जणयं २०६
 चाउत्तसड्ढमीपक्खिएसु २०७
 दुर्वाडिद्विरदाकुसु २०८
 प्रापीकअव २०९
 यवगच्छाओ पुष्पिम २१०
 कुचयरा स्वर २११
 पाठिवद विइअ तइआ २१२
 ता कदं त दिवमाण २१३
 नंदा भद्रा जया रिक्का २१४
 कइ ते तिही आहिनेति २१५
 अंतो पक्खस्स २१६
 उत्तमा मुणक्खत्ता २१७
 ता कइ मामा आहिनेति २१८

जया णं ते दुवे स्मरिआ०	१९३	से भयवं महती एमा निअंतणा	२११	उत्तमर्गादपवादो०	२२३
उच्चासगाणं तवोवहाणाइं पडिमाओ १९५		इमं (इच्चैइयंमि) दृवालसंगं		आमे घडे निहंनं०	२२४
श्रुतग्रहणमभीप्सता उपधानं कार्य " १९५, २१९,		अणाणाए०	२१२	अत्रोत्सृजनक्रमो न च	२३४
वसे गुरुकुले निचं १९५, २१९,		आसायण मिच्छत्तं०	२१३	भूतपूर्वकस्तद्धुपचारः०	२३५
तवोवहाणमादाय० १९५,		मावगस्स जहन्नेणं०	२१४	पंचहत्युत्तरं होन्था माइणा	
काले त्रिणए बहु० १९५, २१३		तित्ररिसपरिआगस्स०	२१५	परिनिव्वुडे०	२३७
दुग्गातिपडणुवधरणा १९६		आगमचलिआ ममणा०	२१६	जिनमवनं जिनविम्बं जिनपूजां	२३८
इआणिं उवहाणेत्ति टारं—		तए णं धन्ने अणगारे० मवड्डु०		संघत्राकृतचैत्यकूटपतितः	२४१
उवहाणं पुण आयंविळाइं		उववण्णे	२१७	करेमि भंते ! मामाइअं०	२४५
कालेण निक्खमे भिक्खू०		मामाइअमाइआइं०	२१९	पीऊण पाणिअं मग्गराण०	२४८
मामाइअंमि उ कए १९७		खंधाउ पच्छा ममुवंति	२२०	मरीरमाहु नावुत्ति०	"
तत्थ एएमि अट्टण्हंमि संपयाणं १९८		मम्मं धारिजाहि०	२२२	स्वयं दरिद्रो न पग्गी०	२५२
एत्थ जं पयं पएण २०७		जावइआ उस्सग्गा०	२२३	पंचहिं ठाणेहि० गामाणुगामं	
मम्मदिही जीवो उवड्डं २०८		तग्हा मवाणुणा०	"	दृडजितए०	२५४

श्रायसि यउयगता०	२५४	भूतपूर्वकलादहूपपाराः	२८६	लोकावर्षकूर्वपुर०	२९४
अपरादिने निनअमराब	२५७	श्रीमहावीरतीर्थे० तप-	"	कः सार्वभुषिषारियाप०	२९५
अपुयुय गतिर्नामि	२५५	यष्टिका कारिता	"	तसोपसंयव०	"
श्रीपूरा आनरा० तत्रदममि०	२५९	धीवर्षमानामिषखरिराओ०	"	वर्षण फालिण नामा	"
दगमयवउवीसेदि नयदि	२७१ २८०	श्रीवीरलासन कुञ्जनाञ्जने०	"	भीषीनस्तवष्टे० यावत्	२९९
मायजओरगरियअमाड०	२७०	मवअस्तदिवायसंमवे०	२८८	अिनहंसछरिविधमान	३००
ममजा विद्विओ	"	निम्मला साहुसंतर्प अम्हा	"	स्वोलादिभो विनवल्लभ	३०४
उपरोचन ततो यूय १ धी ७७	"	नउसिदिखसंखे०	"	मम्म नमिकम जिम्मे०	३०७
(अमवदमरियवच) सोका	२७९	कुरुष झीलविष्वमो०	"	तच्छम्पो अिनदेश्वरो गण०	"
बय्जा गच्छा अयदिल्लपहणे०	२८३	सखओ नाम नामण	२९०	अिनबल्लसरिमो०	३०८
पय पणमिअ मिगिगीरजिण०	२८५	वदकुले पंदजसो०	२९१	अवजा समयो मयवं	"
नदउ विदिममुदाउ०	"	स्वस्ति धीनृप० १२९३ बर्ये०	२९२	पो यथा शुपपस	३१०
इं नन्दरियअ०	"	ईनन्यन्त्रिय०	"	यवहल्लपुपर होरवा०	३११
अओन्नपयअमो०	"	न बकोरगयितमल०	२०३	ममरिही जीवो ठव०	

यथा यथा विचार्येत	३११	चउत्थ भक्तियस्तः	३१६	तवसेण य पक्खिआणि०	३२१
श्रीविक्रमादित्यनरेन्द्रकालात्	३१२	पुरा श्रीजिनप्रभस्वरिभिः	३१७	इत्तो अ अहिगस्स य	"
पट्टे तदीयेऽभयदेव०	"	श्रीशत्रुञ्जययात्रायै ग०	"	छट्टिसहिआ न अट्टमी०	"
सरलगतिः सरलमतिः	३१३	वंदिय वीरं पडिनिअत्तो	३१८	तेरम्ममहिअं न पक्खियं०	३२२
गच्छः खरतरस्तेषु	"	तन्मध्यपतितस्तद्ग्रह०	"	पन्नम्मंमि अ दिवसे	"
वारसवाससएसु विक्र०	"	उम्मगदेसणाए चरणं	"	हुं नन्देन्द्रियरुद्र०	३२३
णाणाओ वडगच्छो०	३१४	खलु सदा जड केड निच्छय०	"	आज्जाभंगान्तरायोत्थ०	३२४-३२४
पुरा श्रीपत्तने राज्यं०	"	नहि नामानाभोगं छद्म०	"	उसमेणं अरहता०	३२७
आज्जाभंगान्तरायो०	३१५	चउरंगुलप्पमाणं ठ०	३२०	उत्तगसाढाहि चुए०	"
म्लेच्छाधिपप्रतिबोधकं	"	तिदिपडणे कायवा०	"	तेणं कालेणं० अभीइपंचमे	"
वाह्यक्रियादर्शनेन	"	से णं लेवए गाहावई	"	होत्थत्ति०	३२८
मुद्राणाययणगया०	३१६	उदिट्टडमिचउदसी	३२१	पंच महाकल्लाणा मंबेसिं	"
सिमाणं अट्टवा ककं	"	माहूणं गोअरओ बुच्चि०	"	सिअनवमि सुविहिमुक्खो०	३३०
आयामगं चैव जनीदणं च	"	कालगजेहि कारणिआ०	"	जो भगवया उमममामिणा	"

समतिरधारेदि०	३३१	उसिणोदग तत्तफासुअं०	३४०--३४२	से किं च रसपरिखाए०	३
नदि नामानामोगाछद०	"	पंचमहद्वयजुषो अगतम०	३४१	निष्प्रवचनगमाई	३५२
अमडाएणाधि चिदि पमाडिओ०	३३२	अदुना वारयोयण०	"	आगमोरससंपृक्त	"
एण्ड मूलपडिमंमि माविआ०	"	कजिअमायामाह	"	अवि सइअं वा मुक्क पा	"
तओ राअअरमजाम० मज्जाय	३३३	संगरममायण०	"	मक्तमअं इरमओ०	"
कामी उपरगणओ०	३३४	उसिणोदगतचमोइणो०	३४२	इय्यहद्वितीयातीतं०	३५३
अइअं मने० पूलग पाणा०	३३५	अमसंवेगनिर्वेवानु०	"	चत्तारि गोरमविण०	"
नमुकायुसरिअ०	३३६	मिच्छच्चमसंछण०	३४३	गोवालकस्तु उपनन्द० पर्युषिता०	३५४
पोमहपुलि पडितेहिमीति०	"	वमहि क्क निसिक्खिविअ	३४६	अ मिक्खु मचेले०	"
अण्णयरं वा तहप्पगारं	३३८	कवित्ता इत्थंमि इहयंमि	३४८	सगरिगाइम्मि अपडिण्०	३५६
वण्णगंवरमाप्तामा तह ठह	३३९	तत्थवि मरीइनामा०	"	अह किंर व्वल्लयच्चणया०	"
आयामग नेव उवोदणं व	"	पमहारो यदु (अविइ) वल्लवं०	३५०	कलिअरवणे तह संगरं०	"
सुद्धाभाययणगया	३४०--३४६	अह जिणमअं पवअह	३५१	नय संगरणीआओ तिन्नु०	"
सजं पुण पाणगजायं०	३४०	इअ धीणफल त्याजन्ति	"	वडिण विगयगयाइं पोळ०	३५५

पूर्णमासु च त्रिसुष्यपि चतु०	३५८	जावदिवसं अहोरत्नं	३७६	दंमणवयसामाह०	"
महुपुगलरमयाणं०	३५९	दिवसं अहोरत्नं दुन्नि अहो०	३७७	जुत्तो पुण एम कम्मो०	"
कालमणंतं च सुए०	३६४	जो पुण आहारपोसही	३७८	तंतंतरेसुवि इमो०	३८५
जे जिणवयणुत्तिणं०	३६५	राहूण कप्पणिजं०	"	पंचहिं टाणेहिं णाड्कममि	३८६
सामग्री हि कार्यमवश्यं	३६६	तुण्यतु दुज्जं०	"	तिविहं च होइ दुग्गं०	"
जिणपूआविघकरो०	३६८	तएणं से सुवाहुकुमारं० अट्टमभत्तियं	३८०	भूमीए असंपत्ते पत्तं वा	३८७
जिनदत्तक्रियाक्रोशच्छेदोऽयं	"	पोमहं० विहरति०	३८०	पंको खलु चिक्खल्लो०	"
संभवइ अकालेऽविदु कुसुमं	३७१	पइदिणं भत्तपाणेण०	"	राणेण वा भयेण वा०	"
समतिपविची सखा	"	चाउदसइसुदिट्ठपुणिणं०	३८२ ४१४	इति एस अममाणा०	"
आसायणवहुलाणं उक्कोसं०	३७३	तत्थ जइ देमओ०	३८२	पुव्वभववेरिएणं०	"
कह० समणा० कंखामोहणिजं०	"	अयमाउसो निग्गंथे०	३८३	उम्माओ खलु दुविहो०	"
असंढेण समाड्ढणं	३७४	जे भिक्खू अमणादी दिज्जा०	"	तिविहे अ उवस्सगे०	"
जस्स जं परंपरागयं०	"	तं सत्तिओ करिज्जा०	"	अहिगरणंमि कयंमि	"
दिग्देशानर्थदण्ड०	३७५	तओ जइ पाणइत्तओ०	३८४	अट्ठं वा हेउं वा०	३८८

अद्वैति भीष्टं कृत्वा	३८८	श्रीपूण सामकूप्य	४०२	यात्राविवाहमण्डनम्०	४००
ते मिच्छन्त्वं संतपामेव० वाव		कालादोसओ पुण अ०	"	मवृत्तवयसुष्टुपंचमीष्ट०	४१०
रुतिजंज या	३८८	पंचविदे उवषाण०	"	चउण्ड सामाण्य०	"
ये मिच्छन्त्वं सगणिबिआण ३८८, ३८९	३८९	परिहरणा आसंवा०	"	शारमण्ड सामाण्य०	"
पिंगावल्ग गणघरल्लाणा०		उउवाससुमर्मा०	४०३	अमिवद्विअचरिते मावण०	"
१त १० गाथा	३८८	संवच्चरं तावि परं	"	क्षणे पूवा तिथि कार्या०	४१२
पित्रयम्मे शांमेग०	३८९	अर दक्षिणाविमाए०	४०४	अथा पक्खिआण०	"
से गार्मसि वा०	३०२	कालम्म य परिदाणी०	"	अइ तमि विये चउइमी	"
इइवो चायाओ पुम्म०	"	इइ पुण अद्धारुव०	४०५	अइ पुठ्ठा कयिआरया०	४१५
इइवो वा गाढा०	"	ममये० अ० स० वासाण		से मयवं लल्लुत्तविणओवहाणेण०	
एसव कमो नियमा० (१त २४) ३०३	३०३	यवीमइराए०	४०६	अवा णं पंच मंगलमहासुइत्तवति ४१८	
एत्तेव गाढा वंटा इत्यादि		पंचण्ड सामाण्यं दमण्ड		मामाइअं नाम मावअओगयरिवअणं	
यइगमण्य यमहि आढार०	४०१	पक्खिआण०	४०७-४१०	(आन) एमा चिदि मामाइयम्म० ४२८	
पडिअओ लल्लुअत्तण०	४०२	तेरमण्ड सामाण	" "	वा येअभाई अरिय०	४२०

श्रुत्वैवमल्पमपि०
 काळण य मामहं०
 जो एतेसिं मात्रगो०
 चउवीमन्थएणं भंते ! जीवे
 किं जणेहं०
 एकदण्डानि मम स्युः०
 एकत्रासत्यजं पापं०
 कालमणंतं च सुए अद्धा०
 पयमक्खर च इक्कंपि०
 उस्सुत्तभासगाणं
 सिद्धइ गिहिअन्नसलिंग०
 मट्ठर्मधीजवपनानघ०
 मामाहअंसिउकए०
 करेभि भंते ! सामा०

४२०
 " " ४२१
 ४२२ ४२३
 " ४२४
 " ४२६
 ४२७ ४२३
 "

किन्तं लोगोत्तरियं भावावसमयं ४३४
 तस्माहणे जाणि सरीरओहरण० ४३४
 ४५१
 ४३५
 नवि वंदणमाणणपूअणाए०
 मो एमो जस्स गुणा०
 ४३६
 जं जीअं सोहिक्कर०
 " ४३८
 जुगप्पहाणेहिं चउत्थी० पव०
 अभिवड्ढिअंमि वीमा० ४४१, ४३८
 एवं च कारणेण कालगा० ४३९
 अज्जकालगेहिं० चउ० प०
 " ४४८
 तव्वसेण य पक्खिआणिवि० ४३९, ४४८
 ४४१
 स्वाधिरूढशाखाभंगान्नहि०
 " ४४२
 प्रवचनं द्वादशांगी०
 प्रवचनं वेत्थधीते०
 " ४४२
 अहवा आगमे निविहे०

४४२
 पहावंतं निगिण्हामि०
 परंपरागतं स्वरिः० स्वरिमंत्रं ददाति ॥
 ४४३
 विमोहअंते अणुकाहयंते०
 ४४६
 एकत्रासत्यजं पापं०
 " ४४७
 चत्तारि परमंगाणि०
 कालगज्जेहि कारणिआ०
 ४५०
 मोहतिमिरोहस्सर०
 " ४५१
 से किं तं लोउत्तरियं भावा०
 " ४५२
 ममणेण सावएण य०
 " ४५३
 साविगा एगा मिच्छा०
 " ४५४
 अमइ साहुचेइआण० सा० करेइ०
 पंचमहव्वयजुत्तो अणलम० ४५१-४५२
 ४५२
 अत्रमाणा दुन्नडाजायं
 दुओणअं जाए वेलाए०
 "

४६० वीसहि विजेहि कप्यो०
 सुचं गणहरद्वयं०
 ॥ अपरिच्छिन्नसुअनिहम०
 ॥ किङ्कम्मकरो हवइ साह
 ४६१ ज जियवयसुपिप्पमं०
 ४६२ जीवभरो मद्र पम्पति
 ४६३ पचहि छ० दुल्लहबोहिअ० कम्म करेइ ॥
 ॥ न य पचयणुहुइकर०

४५५ भरुअच्छिअंमि अ विअए
 ॥ आयपमाणमिणो०
 ॥ पउसिरे तिरुणं च०
 ४५६ पासपाणविरिआ०
 न य विच्छिन्नं पाणवणुं०
 ॥ शुक्कविरहंमि अ ठवणा०
 ४५८ इत्थं उ अणमिणविरिअं
 ॥ आससपुण्विमाए०

४५२ सो अ किर मामाअमं०
 ॥ उत्तरिअं नाम पाउअं०
 ॥ तण० इट्ठकोलिणं धम्मं विहरति ॥
 ॥ तेज कालेण मामी मभोसह
 ४५३ तणं मे से कामदवेः पोमहं संपेहेइ ४५३
 ॥ अबइदुहुसुमसहर०
 ॥ अट्ठे बराहण वा० ४५५
 ॥ अस्सं पुणस्स अंतज०

विपयाऽनुक्रम ।

पगतापलाप निहवता, पौणिमीयकानामभिनिवेदिता,	१८
उपकेअनिरास टीप्पनकआवकत्वं	२०
८-९ कृपाधिकनामानि तीर्थबाहता	२१
१० तीर्थस्य स्वार्थं जिनअन्यता	२२
११ जिनस्य जीवविशेषता	२३

पृष्ठांक २

गाथा' श्रीबीराजिनर्मयलं

२-७ श्रीजानन्दविरत्नविजयदानविजयपीरनमस्कारा

(दिगम्बगभीनां नवीनत्वं जीवविशेषिता) सत्त्वास

त्वमाप्यस्यमिष्यत्सर्वं आनुकूल्ये परमाधार्मिकता स्या

त्वाङ्गि अङ्गपथ्यता अक्षराभट्टाने मिथ्यात्वं, सीर्याम्पु

१२-१५ केवलित्वे देगकता, जातिस्मरणवत्ताहेतुः अश्रुत्वाके-
 त्वयादि, श्रुतानादिता, गर्भजपरम्परा २४
 १६-३६ परंपरागमः, तीर्थतीर्थकृतोरन्योऽन्यनम्यता, साधु-
 सूर्यकशाखाचन्द्रकुलानां तीर्थता, अविवादेऽप्यमांभो- ३२
 गिकता, विनयादियुक्तता, महकारकल्पदृष्टान्तौ
 ३६-३९ नग्नानां निर्भीकता, शेषवैलक्षण्यं, अकिंचित्करत्वधीः, ३४
 तपागणन्तीर्थं
 ४०-४४ दुरागयता महामोहता च दशानां, कुपक्षनागविचारे ३८
 धर्मः हरिकेशियक्षज्ञातं
 ४५ ५८ तीर्थस्वरूपोक्तौ हेतुः सूत्रपरंपराश्रयता योग्यता-
 योग्यते वज्रधेनुवत्, मार्यवाहधेनुः, कुपाक्षिका मृत-
 गोसेवकाः छिनोद्भाविनः
 ५९-७० पुस्तकजातास्तीर्थवाह्याः, तेषां पंचपरमैष्टिसामा-
 चारीव्यवहारावचनाछेदोपस्थापनीयादिज्ञानाधारायना-

दीनां चाभावः, पुस्तकवादिनो न स्वरिकुलाः, आगम-
 त्रितयबाह्यता अव्यक्तता नामारोपाः ५०
 ७१-७८ दशानामपि भिन्नमतानि, अर्हदादीनां भिन्नता महृष्टान्ता ५३
 ७९-८७ सूत्राणां परोक्षेयता भिन्नाभिन्नत्वे सूत्रार्थसंकेत-
 भिन्नता अर्हदादिभिन्नत्वसिद्धिः ५६
 ८८-९६ लुम्पकवर्जाः काचविन्दुयुताः लुम्पकांजनं च शलाकायुक् ८५
 ९७-१०१ तीर्थतीर्थार्थाभासतीर्थस्वरूपविश्रामोपसंहारः ग्रंथ-
 कृतेः कालः गुरुश्च कर्तृनामाशीश्च ६२
 तीर्थस्वरूपविश्रामः १
 १-२ दशापि प्रवचनद्विष्टतादिमन्तः अव्यक्ताश्च ६५
 ३-४ दिगंबरमन्तव्यं नग्नस्य प्रवर्तकः कालो निमित्तं च ६९
 ५-६ जिनकल्पस्वरूपं उपकरणानि सवस्त्रत्वसिद्धिः दिगंबर-
 विकल्पनवकनिरासः ७७
 ७-१७ अनुकारितानिरासः ८१
 १८ उपकरणाभावे समित्याद्यभावः ८२

१९ १ श्रीसुक्तौ सहननमश्चमम्यत्त्वयिरतिपरिणामदाना
टिप्रत्ययता जिनजननीत्वं मत्तमीगमनाभावहेतुः ८६

२२ ६४ दूर्ध्वलताममाधानं ऊर्ध्वगतिव्यभिचारं भीषरमा
द्यामोद्याभाव इत्यस्य निराम प्रकटहेतुता अभादिममा
नता वस्तुगुणा लज्जाहेतुता संयमांग परिग्रहत्वाभाव
आवृत्तित्वनिरामं बावाऽभावः दिगवरणा मोहं ज्ञा
ननाभोजनान्यासिं वेदनीयतैजससंज्ञावो वृक्षरुहान्त
जुगुप्सायां ज्ञान दु खहेतु पर्यायप्रमाणता पश्चाद्भव
त्वं ज्ञानदर्शनधारित्रे उपकाराः विपक्षता नाग्नय ११४

६५ ७५ तीर्थरहिता नद्या पादमूल पल्लव उपसंहरादि ११८
दिगम्बरनिराकरणविश्राम २

१-३ तमतादिनामगणनिमित्तवपाणि १२०

४-६ प्रव्यस्तयहेतुनिराम भागासिद्धता १३०

७-३१ स्वरिश्वायककृत्यविभाग, मुनिस्त्रये भार्वाजता, प्रतिष्ठा
श्रुतिप्रोक्ता कवलिकृता च, उच्यस्तवानुमोद्यता बलिफि

या उपधारविनय अन्योऽन्यसापेक्षता सामायिक्व
द्रव्यस्त्वः रत्नगजफलाञ्जनयनसम काञ्चनमणीति च
च संयमापेक्षं चैत्यकार्यस्यागो मोह कनकगजस्मने
प्रममो मुनी, वामेरपञ्चाऽऽश्रया

३२ ५३ सावधहेतुदोषा निरवद्यत्वेऽपि न मुनिक्रिया स्नि
कल्पिर्वेयावृण्यवदाश्रमाव अनुमोदना महाव्रते सं
क्रम प्रतिष्ठासिद्धि कल्पामात्रं मृत्सिकामये न सूत्र-
विधिः प्रतिष्ठासिद्ध्यायमिदि कल्पदानाविमय तिल
कयच दोषकत्रिकचवा ईर्याया अकृतिप्रसंग १७४

५४ ८३ पूषिमापथः संघषास्यता पादिक्वचतुर्दश्यमहचारिता
द्वितीयांगे पूषिमासु चतुर्मासी सर्वचैत्यवन्दनादि पा
दिक्व तप पप्रुतप प्रसंगः पचदशदिनोक्तौ मावल्मरि
कप्रश्नं पौर्णिमीयकवदमावासीयरव चतुर्दशीपर्यायता
अष्टदश्याभाव पूर्णिमा चन्द्रप्रमयूला ज्योतिष्क्रम
द्विधमगत्रिपद्यान्तौ आपाद मावल्मरं कक्षसंक्रान्तौ वा १९४

८७-१४ उपधानसिद्धिः महानिशीथे तत्प्रामाण्यं महाप्रभावता
 अनुपधानेऽनन्तसंसारिता आशायाऽध्ययनं अभ्यामाय
 आगमव्यवहारेऽनियमः ऋषभदत्तजिनदत्तौ महाश्रुत-
 स्कन्धता स्वकृते न योगाः, आलोचनावद्भावशुद्धिः,
 योग्याः, कुमते स्मरणेऽपि पापं, निर्युक्तिद्वयभेदः २३०

इति पौर्णिमीयक्रमनिराकरणविश्रामः ३

८०-८५ कूर्चपुरीयो जिनेश्वरः द्रव्यदानं जिनवल्लभः गण-
 धरमाधेशतकोक्तं वृत्तं चित्रकूटचण्डिकामठेऽयकाशः
 पष्ठकल्याणकोपदेशः व्याघ्रोपमः संघः निरपत्यता वि-
 धिसंघः जिनदत्तात् खगतरः द्रव्यशुनिः मोमचन्द्रो
 जिनदत्तनामाधिष्ठितः जिनदत्तदेवभद्रजिनवल्लभमशु-
 दायविचारः लम्बकर्णाद्युक्तिः जिनशेखरचर्चा रुद्रप-
 ल्हीयवर्णनं तीर्थानुक्रुतिः वर्षद्वये जिनदत्तः जारगर्भ-
 सीमन्तं दिग्वन्धः शाखादिच्छेदः जिनवल्लभजिनदत्त-
 चेष्टाफलं चामुण्डिकौष्टिकखरतरनामानि (१२०४) गू-

र्जरभूपावली प्रभावकचरित्रान्तर्गतं वृत्तं तत्पिण्डार्थः दर्शनमसतिकावृत्तिगतं शतपद्यामौष्टिकः खरतरपट्टावली-
 जेमलमेरुशिलालेखाऽऽचारांगद्रीपिकात्रिचारः महावीर-
 चरित्रार्थदीपिकापाठपरावृत्तिः वर्धमानसूरिकृतश्रीक-
 पमचरित्रप्रशस्तिः पद्मप्रमीयमुनिसुव्रतचरित्रमवुदाच-
 ललेखः जिनसुन्दरीयदीपालिकाकल्पः अष्टमसतिका-
 (११६४) प्रश्नैकपट्टिगतकं प्रकरणाद्युपसंपत् पट्टावली-
 भेदाः वीजामतीयो धर्मदामः पाशचन्द्रोक्तिः खरतर-
 पट्टावली मृपा तपागणपट्टावली रामदेवगुरुजिनवल्लभः
 कल्याणकस्तवनं दर्शनसप्ततिकापट्टावली जिनपतिर्म-
 र्यांटाकागकः जह्जाम्स्तवनं प्रायोऽनुवादः आचारां-
 गदापिकापट्टावली उपदेशसप्ततिकावचः तपोटनिंदा
 गणधरमार्थशतकोक्ता निंदा मलतन्दुलजलादिसिद्धिः
 मिद्धान्तस्तववचः अमन्ममतयः ज्योतिष्ककरणे प्र-
 क्षेपः अर्थदीपिकाप्रक्षेपः

८३-८८ अभयद्वयधरिर्न स्वाद्य

८९ ९१ त्स्तरवामता पूर्वाचार्योक्ता

१२ ९३ क्रियावचनोत्पत्ते त्रिदिग्मेव

९४ अयथास्थानं पङ्क्तिं

९५ १०३ पदकृत्याजकृतं हन

१०४-१०८ रात्रिपौषाधिकान्त्ययामसामायिकोच्चारत्वं हन

१०९ १३९ त्रि- सामायिकोच्चारत्वं हन, साधूपचानत्वं हन,

कस्तखञ्जलनिषेधा, पर्युपितद्विदत्तत्वं हनं, मरीचिवच

पदुपितसङ्गदार्थं

१४० १८० संगरिक्काया अद्विदत्ता, दोलासमीक्षा

१०१ १७७ उज्जोत्पत्ते पङ्क्तिं स्त्रीजिनपूजानिषेधं प्रायश्चित्ती

तिः आचार्यवचोमानविधि सिद्धसेनविषाकवचनविधि ३१४

१७८ १९० अपर्वपौषनिषेधत्वं हन तत्कार्यमाध्यवचं सवि

मगेऽन्तिप्रसंग प्रायश्चित्ताद्यन्तता प्रतिनियतशुद्ध्यर्थं ३८०

१९१ १९३ पौषप मोजनमिदि

३८४

३२२

३२५

"

३२६

३३३

३३५

३५४

३६१

३१४

३८०

३८४

१९४ आवकप्रतिमा

१९५ १९७ भ्रमणीविहारः

१९८-२०२ मासकन्यविहार

२०३ गृहिर्वा पानकाकारा

२०४ २२२ अयथास्थान मामधुदिवर्षा तिथिष्यद्विचर्षा ४१६

२२३ २२७ पूर्वोयासिद्धि

२२८ पार्थसुपायफणा

२२९ २३९ उन्मागविश्वनामार्गनाशौलोकोचरमिध्यात्वदुष्टता ४२८

इति स्वरतरबिआमः ४

१-८ आबलिषोत्पत्त्यादि

९ १६ सुत्ववस्त्रिकासिद्धि

१७-५९ पर्युपयाकृतिवचसोर्विरोच अभिवर्धितमासविचार

पुन्यकाग्रणता सुत्ववस्त्रिकाप्रकरणोक्तेस्त पञ्चकान्य

मात्रं मेढगणनं पूर्वमाविचारतिदश

इत्याश्चस्त्रिकबिआमः ५

४६४

३८५

४०१

४०४

४०५

४१६

४२२

"

४२८

४३१

४३६

४६४

नमः श्रीबीतरागाय

महोपाध्यायश्रीमदुर्धर्मसागरगणिकृता स्वोपज्ञा

श्रीप्रवचनपरीक्षा ।

(कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणः)

प्रणम्य श्रीमहावीरं, विश्वविश्वार्थदीपकम् । कुपक्षकौशिकादित्यं, स्वोपज्ञं विवृणोम्यहम् ॥ १ ॥

इह हि तावत् प्रारिप्सितप्रकरणस्य निर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थमादौ मङ्गलं वक्तव्यं, तेन देवत्वेन सम्प्रतितीर्थस्याधिपतिं श्रीमहावीरं नमस्कर्तुं गाथामाह—

पणमिअ णाणनिहाणं वीरजिणं असुररायकयसरणं । सुरवरसीसविभूसणचरणरयं चारुवयणवयं ॥१॥
'वीरजिणं'ति विशेषेण ईरयति—प्रेरयति कर्मशत्रूनिति वीरः रागादिजेतृत्वाजिनः वीरश्चासौ जिनश्चेति (वीरजिनः) कर्मधारयः,

वर्तमानतीर्थाधिपतिः सान्दर्भनामा भीमहावीरोऽपधिमो जिनेन्द्रस्तमित्यर्थः, किं कृत्वा?—‘प्रणम्य’ ममोवाकायप्रह्वीभावेन त्रिधा
 नमस्कृत्येत्यर्थः, किंलक्षणं वीरजिनः!—‘ज्ञाननिधान’ ज्ञान-समस्तवस्तुविविययन्ताद्याध्यायार्थिभासरूपं तस्य निधानमिव यः,
 यथा रत्नानां निधानमाधयस्तथा मगवानपि केवलज्ञानारम्यकस्वेनातीतानागतवर्तमानकालवर्धिसमस्तवस्तुप्रकाशरूपस्याभय इति
 ज्ञानातिशयः१, पुनः किमुत?—‘असुरराजकुलधरणं’ असुरराजः—धमरेन्द्रस्तेन कुत धरणं यस्य स तथा तम् । धरणं धरणं त्वेषम्
 —एकदा सद्यस्कोत्यममनरेन्द्र स्वक्षीर्योपरिस्तिहासनस्य शक्र निरीक्ष्योत्प्रेष्यः शक्राश्वतनधिया कदाचित् शक्रपराजितः
 भीवीरजिनशरणात् मे मोक्षो भवत्विति भीवीरजिनं धरणीकृत्य औषधं गतः, शक्रपराजितो मीतः सन् रक्ष रक्ष धीरेरिति
 संसंभ्रममब्दकुलः भीवीरचरणयोरन्तराल एव प्रविष्टः, दण्डोपयोगेन शक्रेण भीवीरशरणात् विमुक्त इत्ययायापगमायिष्यय’२,
 पुनरपि कीदृश वीरः!—‘सुरवरक्षीर्यविभूषणचरणरजसं’ सुरवराणां—शक्रेजानादीनामिन्द्राणां क्षीरपिणि—मस्तकानि तेषां विभूषणम्—
 जलंकरक्षील धरणयोः—यादयोः रजो—रेजुर्यस्य स तथा तम्, प्रायो मर्यानाममर्या’ पूज्याः, तेषामपि शक्रेजानादयो देवेन्द्राः,
 तेषामपि मगवान् पूज्य इति पूज्यपूज्यपूज्यत्वात् पूजातिशयः३, पुनरपि कीदृशः?—‘चारुवपणवर्जं, चारु’—
 प्रधानः स्यात्पदलाञ्छितत्वेनान्यतीर्थिकैरबाध्यो वचनानां—घटपटस्तम्भकुम्भाम्मोरुदादिपदार्थाभिधायकवाक्यादीनां ब्रजः—समूहो
 यस्य स तथा तम्, यद्वा चातुर्गतिक्कानामपि प्राणिनां दुःखोपनिपातोपवसानां धरणभूतत्वेन चारु—प्रधानवदने—दुल्लेखो वचो—वचन
 यस्य स तथा तम्, दुःखापगमहेतुत्वेन जिनवरवचनादन्यत् किमपि धरणं नास्ति, यदुक्तं बाष्पकस्य श्रीउमास्वातिनाचकैः—
 “अन्मज्जामरबमयैरुपतुते व्याधिपीडिते लोके । जिनवरवचनान्नन्यत्र नास्ति धरणं कश्चिद्लोके ॥१॥” इति वचनान्तिशयः ४ ।

इति मूलातिशयचतुष्टयविशिष्टो भगवान् भवत्येव विघ्नोपघातक इति भावमङ्गलभूतं भगवन्तं श्रीवीरजिनं नमस्कृत्येति गाथार्थः—

॥ १ ॥ अथ गाथाषट्केन ग्रन्थकर्तुरूपकर्तृन् भावमङ्गलभूतान् त्रीन् स्त्रीन् नमस्कृतुमाद्यद्धरिस्तुतये गाथायुग्ममाह—

जेणं दूसमसमए कुपक्खबहुले अ भारहे वासे । अच्छिन्नपि अ तित्थं पभाविअं पुण्णचरिआए ॥ २ ॥

चंदुव सोमलेसो सयलविहारेण लोअणाणंदो ॥ आणंदविमलसूरी संविग्गो सव्वविक्खाओ ॥ ३ ॥

येन भगवता भारते वर्षे अस्मिन् भरतक्षेत्रे 'कुपक्षबहुले' वक्ष्यमाणलक्षणैर्दिगम्बरादिपाशपर्यन्तैः कुर्मतैर्व्यसि 'दुष्पमासमये' पञ्चमारकलक्षणे 'अच्छिन्नमपि' सततप्रवृत्तिमदपि तीर्थं 'चाउवण्णो संघो तित्थ'मिति वचनात् श्रमणादिसमुदायलक्षणं 'पुण्णचर्यया' पवित्रक्रियया 'प्रभावितं' प्रौढिमानं प्रापितम्, अयं भावः—यावज्जीवं षष्ठाष्टमतपोविधानेन तीर्थकृदाज्ञाप्रवर्तनपुरस्सरं सदुपदेशदानेनानेकेभ्यपुत्रशतप्रव्राजनेन च 'अहो एते जैनप्रवचने महानुभावाः विद्यमानामपि धनादिसम्पदं परित्यज्य दुष्करक्रियाकारिण' इत्यादिरूपेण सकलजनप्रशंसां प्रापितमिति । अत्राच्छिन्नमिति तीर्थविशेषणेन वक्ष्यमाणानां दिगम्बरादिपाशपर्यन्तानां स्वमतिविकल्पितोपदेशेनात्मसात्कृतस्य श्रमणाभासादिसमुदायस्य तीर्थत्वं निराकृतं, नहि कुपाक्षिकसमुदायस्तीर्थं भवितुमर्हति, तस्य स्वस्वमताकर्षकशिबभूत्यादिमूलकत्वेन तीर्थकरादेव सततप्रवृत्तिमच्चाभावात्, तच्चैवं—दिगम्बरस्तावत् श्रीवीरनिर्वाणात् नवोत्तरपदशत (६०९) वर्षातिक्रमे शिवभूत्यपरनाम्नः सहस्रमल्लतः संजातः, यदागमः—“छद्वाससयाइं नवुत्तराइं तइआ सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो बोडिआण दिड्डी रहवीरपुरे समुप्पन्ना” १॥ इति, अत्र दिगम्बरस्तावदित्थं प्रष्टव्यः—भो दिगंबर ! त्वदुत्पत्तेः पूर्वं श्रीवीरजिनप्रवर्तितं तीर्थमासीन्न वा ?, आसीच्चेत् तर्हि बोटिकानुत्पत्तावनन्यगत्या श्वेताम्बर एव तीर्थं सम्पन्नम्, अथ नासीत्

तदि ध्युच्छिन्नं तीर्थं द्वावभूतिना प्रादुर्भवमिति भोतुमप्यकल्प्य, न हि व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकरमन्तरेण केनापि प्रादुर्भवतु
 द्रव्यते, तीर्थकराधिक्यप्रसङ्गादित्युभयथाऽपि दिगम्बरस्तीर्थबाहः संपन्नः, यद्यु दिगम्बरात् भेताम्बरोचिरिति त्वदीयं वचः,
 तच्च 'सुक्लपरा य समणा निर्नरा मन्त्रं धातराई । होतु अ ये वत्पाद अरिहो मि कसायच्छसमई ॥१॥' इत्यादिधीमद्र
 यादुस्वामिप्रभृतिप्रणीतनिर्मुक्तयागमपाधितत्वेन देवानां प्रिय ! प्रलायकल्पयेवेति दिगम्बरसद्वदायो नाच्छिन्नं तीर्थमिति बोध्यम्
 १॥ एव पौर्णिमीयकोऽपि धीवीरात् १९२९ वर्षे विक्रमात् ११५९ वर्षे भीष्मुनिचन्द्रधरिगुरुब्राह्मणमात्सर्याच्चतुर्दशीयपक्षनिर्गतात्
 चन्द्रप्रभाचार्यात् प्रवृत्तो न तीर्थं, युकिस्तु प्रागुक्तैवात्राप्यवतारणीया, चतुर्दशीयपक्षाभिर्गतत्वं च तदीयेरप्युक्तं, यदुक्तम्—
 दुर्वादिहिरदादुष्टं समयविच्छेदोऽस्तिरोमण्डनं, भीष्मचन्द्रप्रमद्वरिराद स भगवान् प्राणीकञ्चत् पृथिमाम् । तस्मात्सैनवचोऽमुत सुष्ठमधुः
 श्रीचर्मयोषादयः, श्रीमद्रेचरद्वरितस्त्वचकल्त्वा द्वाला द्वितीया प्रथमा ॥१॥ इति पौर्णिमीयकञ्चत्संस्कृतवेत्तसमासद्विचित्रशस्तौ ।
 तथा श्रीजयमतीर्यकृष्णरित्रप्रश्नस्थापि तदीयेरेव चन्द्रप्रभाचार्यादेव पृथिमाग्रकटन मणितमिति, तथा—'वडगच्छाओ पुष्पिम
 पुष्पिमजो सद्वृष्णिमचलया । दोहिवि आगमनामा कुचयरा स्वरयो जाओ ॥१॥' तथा सङ्केत निर्धार्यमाणोऽपि चन्द्रप्रभाचार्यः
 पृथिमापाधिक प्रकल्पितधानित्यस्मद्वृद्धवचः । किंच—यथा गुरुब्राह्मणीष्मुनिचन्द्रधरिमात्सर्यात् ११५८ वर्षे चतुर्दशीयकाचन्द्र
 प्रभाचार्यात् पृथिमापक्षः समुत्पन्न इति प्रसिद्धिः न तथा अमुकहेतुनाऽमुकाचार्योऽमुकसंवत्सरे पृथिमापक्षाच्चतुर्दशीपक्ष इति प्रसिद्धिः
 कर्णकोटरपयमवतीर्णा, अत एवाच्छिन्ने तीर्थे विद्यमाने तन्निर्गतः पृथिमापक्षस्तीर्थबाह एव २॥ तथा स्वरतरोत्यधिरपि विक्रमसंवत्
 १२०४ वर्षे भी(स्त्री)जिनपूजोत्थापकजिनदत्ताचार्यादेव जाता, तथापि स एव तावदित्थं प्रवृत्तः—योः स्वरतरेत्यादिद्वयमोचरनचोगर्मा

शुक्तिः प्राग्वदवगन्तव्या, ये त्वाञ्चलिकसार्द्धपौर्णिमीयकागमिकनामानः कुपाक्षिकास्ते पौर्णिमीयकमूलका एवेति निजनिजानाम्ना-
विश्रामे वक्ष्यामः, तेन पौर्णिमीयके तीर्थबाह्ये सिद्धे ते तु सुतरां तीर्थबाह्या एवेति 'षट् कुपाक्षिका जीर्णा' इति जनप्रसिद्धिः ६॥
अथाधुनिकानां चतुर्णां मध्ये लुम्पाकमतं वि० १५०८ वर्षे लुम्पकलेखकात् प्ररूपणामधिकृत्य प्रवृत्तं, तत्प्ररूपणा च जिन-
प्रतिमानिषेधमूलिका, तन्मतं वेपथराः पुनः वि० सं० १५३३ वर्षे सीरोहीप्रत्यासन्नारघट्टकवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयभाणा-
ख्यादेव प्रवृत्ताः, एतदुत्पत्तिर्विस्तरतस्तु एतन्नाम्नाऽष्टमविश्रामे वक्ष्यते, अयं च प्रवचनबाह्यतयाऽऽवालगोपालाङ्गनानामपि प्रतीतः७॥
एवं कङ्ककबीजापाशचन्द्राः स्वस्वनाम्ना मताकर्षका अपि बोध्याः, उपलक्षणादन्येऽप्युपधानाद्यपलापिनस्तथाभूता एवावगन्तव्याः १०॥
एते दशाप्यतीर्थकर्ममूलकाः न तीर्थं, किंतु मरुमरीचिकायां जलाभास इव तीर्थाभासास्तीर्थबाह्या इति ॥

ननु तपागणोऽपि वि० १२८५ वर्षे श्रीजगच्चन्द्रस्वरितो जातः, सोऽप्युक्तयुक्त्या कथं तीर्थमिति चेद् उच्यते—न हि श्रीजगच्चन्द्रस्वरि-
रिवटगच्छात् कुतश्चिन्निमित्ताद् विपरीतप्ररूपणया चन्द्रप्रभाचार्यादिवत् पृथग्भूतः, किन्तु प्रमादवशेन क्रियाशिथिलं साधुसमुदायं
परित्यज्य निजगुर्वाज्ञया श्रीआणन्दविमलस्वरिवत् श्रीसुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरिपाट्या समागतां दशविधचक्रवालसामाचारीक्रि-
यां कुर्वाणं यावज्जीवमाचामलतपोऽभिग्रहेण कुशाङ्गीभूतं श्रीजगच्चन्द्रस्वरिं दृष्ट्वा राज्ञा तपा इत्याख्या वक्तव्येत्युक्तं, ततः प्रभृति
वटगणस्यैव तपा इत्याख्या प्रससार, न ह्येतावता प्रागुक्तयुक्तिरत्रावतरति, अन्यथा श्रीसुस्थितसुप्रतिबुद्धाभ्यामेव कौटिकनाम्ना
गणः, ततोऽपि श्रीचन्द्रसूरेश्चन्द्रगच्छसंज्ञा, ततोऽपि चन्द्रगच्छीयेन श्रीउद्योतनस्वरिणा श्रीसर्वदेवस्वरेणैते स्वरिपदकरणात् श्रीस-
र्वदेवस्वरितो वटगच्छ इतिरूढिरित्येवं कौटिकादिगणा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न स्युः, तस्मान्नामान्तरप्रादुर्भाविऽप्याचारप्ररूपणयोरिच्छि-

मताऽभ्युपगन्तव्या, लोकेऽपि साधुभेदिसन्निवृत्त्यादिनामान्तरसंभवेऽपि न कुलाचारादेः किंचिद् वाचकं, प्ररूपणाचारयोभा
 न्छिन्नता नात्र भवे केनापि पराकर्तुं शक्या, अतस्तपागणसंबन्धेव साध्यादिसमुदायस्तीर्थं संप्रति भरतक्षेत्रे, नान्य इति बोध्यम् ॥
 एतेन वयमागममनुसृत्य प्रवर्त्तमाने, किमस्माकं परम्परया प्रयोजनमित्यादिक्वाचपिच्यकदाश्चापि परास्ता, परम्परानङ्गीकारात्, पर-
 म्पराभूलकत्वादायमस्म्य, यदागमः—“निविहे आगमे पं०, सं०—अष्टागमे अणतरागमे परंपरागमे” इति श्रीमनुयोग०, तत्रात्माग
 मानन्तरागमौ गणघरसिध्यान्तात्त्वतो व्युच्छिन्नौ, तृतीयस्तु परम्परागमः, स च परम्परामन्तरेणासंभवीति क्व परम्परानङ्गीकारे
 आममानुसारेण प्रवृत्तिर्गोचरिणी, न हि घटानङ्गीकारे तद्गतरूपादीनामपि स्वीकारः सम्पद्य स्यात्, किंच—स्वमतिविकल्पनयाऽ-
 प्यागमानुसारेण प्रवर्त्तने तीर्थवाक्यता त्वनिर्वायेव, नन्वागमानुसारेण प्रवर्त्तितस्य स्वसमुदायस्यैव तीर्थत्वाभ्युपगमात् कुतस्तीर्थता
 भवति चेत् मैवं, आगममूलकमपि तीर्थं स्यादित्येवं काप्यागमेऽनुपलभ्यात् महासुपाभायित्वाद्, अयं भावः—“तित्य वाऽबध्यो, संघो
 सो पदमप सनोसरमे। उपपन्नो अ विभाण वीरचिज्जिदस्स वीरमि।” इति प्रवचनवचनप्रामाण्यात्, तीर्थं हि समुत्पन्नकेवलज्ञानात्
 तीर्थकरादेव स्यात्, न पुन कुतश्चिदप्यपरस्मादेतोः, तेन वयमागमानुसारेण प्रवर्त्तमाने इति वचनं पिता मे कुमारब्रह्मचारीति
 वचनवदवगन्तव्यम्, आगमविरुद्धप्रवृत्तिमतोऽप्यात्मन आगमानुसारेण प्रवृत्तेर्भजनात्, न हि काप्यागमे युतव्यवहारिणा व्यव-
 स्थापितोऽपि साध्यादिसमुदायस्तीर्थं स्यादित्यादि इष्टं सुतं वा, तेन तीर्थं तीर्थकरमूलकमेव, न पुनरागममूलकमितरपुनमूलकं वा
 स्यादित्यत्र बहु वक्तव्य, किंचिदेवैव तिर्यक् वाऽबध्यो इत्यादिदशमगाथात् आरभ्य तीर्थस्वरूपनिरूपणावसरे किंचित्केवलपुस्तकम्
 लब्धुपाकमतप्ररूपणावसरे च वक्ष्यते इति बोध्यम् ॥ ननु मुद्रावेन पृच्छामः—तीर्थार्थभ्युपगतमपि किञ्चिदागमसंगत इत्यते तत्र

किं कर्तव्यमिति चेद् उच्यते, न हि आगमासंगतमभ्युपगच्छत् तीर्थं स्यात्, न वा तीर्थमागमासंगतमभ्युपगच्छेत्, शीतोष्णस्पर्शयोरि-
 वागमासंगततीर्थाभ्युपगमयोरन्योऽन्यं विरोधस्यानादिसिद्धत्वात्, तस्मात् सदोषदशामेव मरुमरीचिकाजलज्ञानदृष्टान्तेन तीर्थीभ्युप-
 गतमागमासंगतमिवाभाति, न पुनर्निर्दोषदशामपि, अत एव तीर्थीभ्युपगतां पर्युषणाचतुर्थीं परित्यज्य पञ्चमीं स्वीकुर्वाणस्तीर्थबाह्य
 इत्यञ्चलमतनिराकरणविश्रामे वक्ष्यामः ॥ ननु कालकक्षरेः पूर्वं तीर्थकृद्गणधरादिमहापुरुषैः पञ्चम्यामेव पर्युषणा कृतेति बुद्धिम-
 वलव्य तथा कुर्वतामस्माकं कथं तीर्थबाह्येति चेद्, उच्यते—चतुर्थीप्रवर्तककालकक्षरेण रम्याद्य यावत् चतुर्थीश्रितं तीर्थमच्छिन्नमिति
 तवापि प्रतीतम्, एवंविधे तीर्थे विद्यमाने तत्प्रतिकूलचारी पञ्चम्याश्रितस्त्वं स्वत एव तीर्थबाह्यः संपन्नो, यो यतः प्रतिकूलाचारवती
 स ततो बाह्य इति तु गोपालस्यापि प्रतीतम् ॥ किंच—श्रीऋषभजिनपरिणयनकालात् पूर्वभाविनां यौगलिकमनुष्याणामपरिणीत-
 आतृभगिनीसंबन्धोऽपि दम्पतिमावाश्रितो यथा निर्दोषतया व्यवहियमाणोऽनिन्द्यो भवन्नपीदानीन्तनमनुष्याणां सदोषो यावदपार्हो-
 यहेतुश्च स्यात् तथाऽत्रापि बोध्यं, तेन सार्वजनीनप्रवृत्तौ सत्यां तद्विपरीतप्राचीनप्रवृत्तेः सत्पुरुषाचरिताया अपीदानीमनादरणीयत्व-
 मेवेति बोध्यम्, चतुर्थीपर्युषणायाश्च सार्वजनीनत्वं प्रवचने प्रतीतमेव, नहि तदानीं पञ्चमीपर्युषणामाश्रितः कोऽपि पक्ष आसीद्,
 अत एव चतुर्थीपर्युषणाश्रितस्य यतो बाह्यत्वं भण्यते तत्पक्षस्यैवाभावादन्यगत्याऽपि चतुर्थीश्रितमेव तीर्थं, ततो बाह्यत्वं च
 पञ्चमीपर्युषणाश्रितस्य समुदायस्य स्फुटमेव, तस्य बाह्यत्वव्यपदेशहेतोश्चतुर्थीतीर्थस्य विद्यमानत्वादिति सिद्धम्—‘अच्छिन्नपि अ-
 तित्थं पभाविञं पुण्णचरिआए’ति ॥ तथा ‘चंदुव्व’ति स श्रीआणंदविमलस्वरियुगप्रवरो—युगप्रधानः संविग्नः संविग्रत्वादि-
 गुणैरद्वितीयोऽत एव सर्वविख्यातः—सर्वत्र ख्यातिभाक्, किंलक्षणः?, चन्द्रवत् सोमलेश्यः, सकलविहारेण लोचनानन्दः, सकले

मातृविशारथप्रज्जस्सल्लित्वाप्रक्षिब्धविहारेण लोचनानन्दधारि, सफललोकानामिति गम्यम्, चन्द्रोऽपि सह कलामिर्वर्षत इति सक्रतः-
 मपूणो, भावनिर्देशाद् सकलत्वेन विहारो-गगनमण्डले चक्रमण तेन जननेत्राणामानन्दकारीति चन्द्रसाम्य ॥ यावलीष विकृत्या
 दिपरित्यागादिना संविप्रत्वादिगुणैरद्वितीयपण्डितश्चिरोमणिपं० श्रीजीर्वायिगण्डिवच'प्रमुद्रस्य मे प्रवक्ष्यामिपिचिहेतुकः धरिः
 अतो मल्लनिमिष स्मृतिगोचरीकृत इति गाययुगमार्थः ॥२३॥ अयं ज्ञानसंपदेतुत्वेन परमोपकारिण धरिं स्मृतिगोचरीकुर्वन्माह-
 तस्स पप पुण अहिणयसुरो दूरट्टिआण यहुतावो । सिरिविज्जपदाणसुरी नामेणधि कुमयतममहणो ॥४॥

तस-श्रीआणवविमलधरोः पद-पङ्के श्रीविजयवानधरि, स च किलधुणः!-'अमिनवधरिः' इत्यमानद्यपिष्यया विल-
 क्षणः दूर्यः, अयं वैलक्ष्ण्यमेव स्पष्टयति-'दूरद्विज'ति दूरस्मितानां बहु-भूयानसप्तताप'-प्रतापजन्यः परामवो यस्मात् स तथा,
 अन्यस्तु द्रष्टृजनानामुदयालसमय एव दूरो भवति, तदानीं च न बहुतापा, किञ्चित्पताप इति वैलक्ष्ण्य, तथा 'नाम्नाऽपि' नाम
 मात्रेणापि 'कुमततसोमयन' कुमतांघकारनाशकृद्, अन्यस्तु दूर्याः स्तोदयेनैव तमो नाशयति, न पुनर्नाममात्रेणापीति वैलक्ष-
 ण्यमितिगामार्थः ॥४॥ अयं यदाज्ञामवाप्येदं प्रकरभमारम्यते तं धरिं नमस्कृतं गाययुगमाह-

तत्सवि पयमि विहिणा एगीकाऊण सोमसुरेअ । धखिओ उभयसहावो तेण सिरिहीरविजयगुरू ॥५॥

सपइ तं जुगपचर पणमिस्ता पणयभावमावण । सवमि अ जिअलोए लोअत नेह्नयणेहि ॥६॥

तस्यापि-श्रीविजयवानधरेरपि 'पयमि'पदे धीहीरविजयधरि' विधिना-विधात्रा घटितो-निष्पादितः, किं कृत्वा?-सोमसु-
 रौ-चन्द्रमास्त्रावेकीकृत्योभयस्वभावो घटितः, अयं भावः-चन्द्रसूर्योपमितयोः प्रागुक्तसूर्योर्गुणान् समुदायीकृत्योभयस्वभावो घटित

इत्यर्थः, तेनैव कारणेन श्रीहीरविजयगुरुरिति नामा, हीति दुःखहेतुर्विरहिजनस्य शोककारणं इः—कामो यस्मात् स हीः—चंद्रो रविः—सूर्यस्तयोर्जयो यस्य सः, तयोर्जेतेत्यर्थः, स चासौ गुरुश्चेति, श्रिया युक्तस्तथा श्रीहीरविजयगुरुः एवंविधं गुरुं प्रणम्य, किलक्षणं ?—प्रणयस्य भावः—उत्पत्तिर्यस्मात् स प्रणयभावो भावनिर्देशात् स्नेहहेतुत्वमापन्नं—प्राप्तं, समस्तलोकवल्लभमित्यर्थः, किं कुर्वन्तं ?—स्नेहलोचनाभ्यां—सस्नेहनयनाभ्यां लोकान् पश्यन्तं, करुणैकरसार्द्रलोचनावलोकनशीलमिति गाथायुगमार्थः ॥५—६॥ अथ श्रोतृजन-प्रवृत्तिनिमित्तमभिधेयं प्रयोजनं च दर्शयन् गाथामाह—

वीरजिणजम्मसङ्कन्त भासरासिप्पभावओ पउरा । पवयणपूआऽसहणा कुपक्खिआ ते म्म दंसेमि ॥७॥

तान् कुपाक्षिकानहं दर्शयामि—वागोचरीकुर्वे इत्यन्वयः। ‘अस्मदो म्म अम्मि अम्मि हं अहं अहयं सिने’ति प्राकृतसङ्घेन म्मि, अहमित्यर्थः, यत्तदोर्नित्यामिसम्बन्धात् तान् कान् ?, ये ‘कुपाक्षिकाः’ पक्षः—अङ्गीकारः प्रयोजनं येषां ते पाक्षिकाः उत्सृज्यमाण्यादिना कुत्सितास्तीर्थनिन्द्याः ते च ते पाक्षिकाश्च कुपाक्षिका इति व्युत्पत्त्या उत्सृज्यमाण्योऽभिनिवेशमिथ्यात्वनि इत्यर्थः, वर्तन्त इति वार्त्तमानिका क्रिया अख्याहार्या, तेन निस्सत्ताकीभूतसंताना जमाल्यादयो न वक्ष्यन्ते, किन्तु विद्यमानसन्तानाः दिगम्बरादि-पाशपर्यन्ता वक्ष्यन्त इत्यर्थः। अथोत्सृज्यमाण्यां स्वरूपभाषणाय विशेषणमाह—‘पवयण’ति, किलक्षणास्ते ?—‘प्रवचनपूजाऽसहनाः’ प्रवचनस्य पूजाया—अभ्युदयस्यासहना—द्विषः, यतः शिवभूतिचन्द्रप्रभाचायदियोजनतानुबन्धिकपायोदयिणः प्रवचनपूजा-मिभूतय एव नवीनमतप्रवर्तका अभूवन्, कथमन्यथा स्वयंसिद्धं सिद्धिसौधसौख्यास्वादकल्पं तीर्थं परित्यज्य नवीनमतफलपना-क्लेशेनात्मानं अकदर्थयिष्यन् ?। ते च कुपाक्षिकाः कियन्तः ?—‘पउर’ति प्रचुराः—प्रचुरसंख्याकाः, प्रचुरत्वे हेतुमाह—‘वीरजिण’ति

वीरजिनजन्ममुन्देन तदुपलक्षितं नयप्रभुवरफाल्गुनीरूपं ग्राह्यं, तत्र सङ्क्रान्तो-भेषादिराशिचारानुक्रमेणागतो भस्मराक्षिः-भस्मरा-
 श्मिनाया पूरग्रहः, एकमिन्द्र नयत्रे द्विसहस्ररूपमिति भागः, तस्य प्रभावो-यदि या तस्मात्, श्रीमहावीरस्य निर्वाणावसरे जन्मनयत्रे
 सयान्तमय्यराशिमाहात्म्यात् कुपाधिकृपादुन्यमित्यर्थः, ननु द्विसहस्रवर्षान्ते श्रीवीरजन्मनयत्रात् व्यतिक्रान्ते भस्मराशौ कुपाधिक-
 प्राप्तुयं भविष्यति उत नेति चेदुच्यते, प्रायो न भविष्यतीति संशय्यते, यतस्तदानीं निर्ग्रथानां निर्ग्रथीनां च पूजाऽभिषिद्धिरुक्ता,
 यदागमाः-“अ रयणि च ण समये मगव महावीरे जाव सवदुक्कलपणीणे स रयणि च ण तुहाए मासरासी नाम महम्महे दोषासस
 हस्रदिहं समणस्स मगवओ महावीरस्स जम्मनत्तल्लवचं संकते तप्पमिह च ण समणाण निग्गयाण निग्गयीण य नो उदिओदिद
 पूजासकारे पयचई, जपा ण से तुहाए जाव जम्मनत्तल्लवचं संकते भविस्सइ तथा ण समणाण निग्गयाणं निग्गयीण य उदिओ
 दिद पूजासकारे भविस्सइ”ति श्रीपुण्यपणाकरूपे, तादृशी च पूजा कुट्टपकुपाधिकेऽवलंबतु सत्तु न समवति, तेषां च प्रवचनपूजाया
 असद्विष्णुत्वात्, तत्र कुट्टपात्वात् कल्किराजपुत्रस्य दक्षनाम्नो राज्ञ आरम्य पञ्चमारकपर्यन्तमसंभविनं, यदुक्तं श्रीहेमाचार्यपादैः-
 “पितुः पापफलं घोरं, दृक्कश्चिदां च भस्मसन् । वस्तुं करिष्यति महीमर्षैस्तथविभूषिताम् ॥१॥ पञ्चमारकपर्यन्तं, यावदेवमत्तं परम् ।
 प्रवृत्तिर्जिनघर्मस्य, भविष्यति निरन्तरम् ॥२॥” इति श्रीमहावीरचरित्रे श्रीशत्रुक्षयमाहात्म्ये च, एवं सर्वदेवविस्वादिनो दिगम्ब-
 रराक्षरक्तादयः कुपाधिकश्च अपि दक्षनाम्नो राज्ञ आरम्य पञ्चमारकपर्यन्तमसंभविनोऽवगन्तव्याः, दयोरपि प्रवचनयीहापूजाभिमवकारि-
 त्वेन तौच्यताम्, ननु कुट्टपाऽवलंबन्तः प्रवचनपूजाया असद्विष्णवः सन्तः परामविष्णवः समवन्ति, तत्कृतौ तेषां सामर्थ्यात्, कुपाधिकश्च स-
 वराक्षः प्रायः प्रवचनान्द्रीता एव वर्षमानाः कथं प्रवचनपूजां परामवन्तीति चेत् सत्यं, यद्यपि स्वातन्त्र्यात् किञ्चित्कर्तुमसमर्था एव,

तथाप्येकारिमैत्रीवशात् कुट्टपादिप्रेरणाद्वारा तथा संभवन्त्येव, यद्वा यथा कुट्टपेभ्यः संभावितशङ्कया प्रवचनप्रभावनाप्रभविष्णवोऽपि कालानुभावाच्चेतोर्दौर्बल्याच्च न प्रवचनं प्रभावयितुं प्रभवन्ति तथा कुपाक्षिकेभ्योऽपि भूयःसंपर्कवशाद्वाक्षिण्यात् तत्कृतोपहासनिन्दादिशङ्कया च प्रवचनप्रभावनाप्रभवोऽप्यप्रभवः स्युः, तथा कालानुभावात् । ननु कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यपीदानींतनपूजावत्तदानीमपि पूजासत्कारो भवतु किं बाधकमिति चेदुच्यते, यो हीदानींतनः पूजात्कारः स च भाविनः स्कीतपूजासत्कारस्य बीजभूतो, न पुनः स्वयं स्फीतः, यतः कुपाक्षिकबाहुल्ये सत्यास्तामन्यो जनः सुमार्गपतितोऽपि भूयान् जनः कुपक्षसुपक्षयोस्तुल्यधिया प्रवर्तमानः पूजासत्कारं कुर्वन्नपि वस्तुगत्या द्वेषिमुद्रां नातिक्रामति, यदाहुः श्रीहेमसूरयः—“सुनिश्चितं मत्सरिणो जनस्य, न नाथ ! मुद्रामतिशेते ते । माध्यस्थ्यमास्थाय परीक्षका ये, मणौ च काचे च समानुबन्धाः ॥१॥ इत्यगम्यमध्यात्मेति द्वात्रिंशिकायाम्, अतस्तत्कृतः पूजासत्कारोऽप्यकिञ्चित्कर एव, यस्त्वनन्यमनाः सुपक्षमेव कक्षीकृत्य प्रवर्तते स चाल्पीयान् स्वयमग्रभुञ्चेति तत्कृतपूजासत्कारोऽपि न स्फीत इति बोध्यं, तस्मादुदितोदितपूजासिद्ध्यर्थं द्वयोरप्यनयोर्विशेष्यविशेषणभावेऽभ्युपगते न किञ्चिद्बाधकं, वैपरीत्ये तु बाधकमिति स्वयमेवालोच्यम् ॥ अत्राभिधेयं तावत् कुपाक्षिकान् दर्शयामीति साक्षादेवोक्तं, प्रयोजनं च द्वेधा—परमपरं च, तत्र परं प्रयोजनं मोक्षः, अपरं च मोक्षाङ्गं कुपाक्षिकपरिज्ञानं, यतो ‘ज्ञाता हि शत्रवो न पराभवन्ती’तिकृत्वा कुपाक्षिका अपि सम्यक् परिज्ञाय परित्यक्ताः सन्तो न मोक्षमार्गविघ्नकरा भवन्ति, इत्यतः कुपाक्षिकपरिज्ञानं मोक्षाङ्गम्, अज्ञातास्त्वनानादृता अप्यानुकूल्यादिभाषणादिना सुगतिहन्तारः संसारहेतवश्च भवन्ति, यदागमः—“जे मिक्खू वार परपासंडाणं पसंसं करेज्जा जे आवि निण्हगाणं आय-यणं पविसिज्जा जे आवि निण्हगाणं गंथं सत्थं पयं अक्खरं वा परूवेज्जा जे णं निण्हगाणं संति ए कायकिलेसाइ ए तवेइ वा संजमे-

इ वा पालेइ वा विष्णोर्देव वा सुए वा पंडिचेइ वा अभिसहस्रदपरिसामजगए सिलाहेआ सेऽविअ ण परमाइम्मिएसु उववखेआ, जहा
 सुमती"सि श्रीमहानिशीयचतुर्थाध्ययने, तथा "जे विणवयणुषिअ वयणं मासंति जे उ मण्णति । सम्महिट्ठेण सहसुणयि संसार-
 धुदिसरं ॥१॥ इति भाट्टयकारवचः । किंच-संसारस्य मूल साधुरूपेणाप्युत्तमप्रापिण एव, यदागमः--"सचेआ विहीओ जाइजराम
 रणा मवसहीणं । मूल संसारस्स उ इवति निगगयरुवेण ॥१॥ ति श्रीआवदयकनिर्युक्तौ, तिएतु दूरे कुपाधिकपथानुरक्तो जनः, यः
 क्खियचवाधियगुमकर्मपरिणत्या धीसुधर्मसामिनोऽच्छिन्नप्रवृत्तिमानयं तपागण एव तीर्थं, पौर्णिमीयकादयो हि नियमादुत्स्र
 भापिणो महाभिप्याष्टय इत्येवरूपेण निखयनयानुसारेण सम्यग्गट्टिरयि व्यवहारतोऽह पौर्णिमीयकाः स्वरतर आञ्चलिको वेत्यादि
 रूपेष्वात्मान रम्याययन् कुपाधिकमार्गपत्तिर" सोऽपि 'ववहारनउच्छेए तित्थुच्छेओ इवइवस्स' मित्यादिपञ्चवस्तुकायामभवचनात्
 सन्मार्गपत्तितानां सम्यग्दृशो द्रष्टुमप्यकल्पः, यदागमः--"उम्मगगदसणाए चरण नासंति जिणवरिदराणं । वावण्णदसणा स्सतु नहु
 लब्भा वारिसा ददूढं ॥१॥" इति श्रीवन्दनकनिर्युक्तौ, एतच्चूर्णिर्यया-जे पुण जइच्छालम गहाय अण्णेसिं सचाण ससारं नित्तय
 रितुक्कामाणं उम्मग्ग देसपति वरत्त गाहा, उम्मग्गदेसणाए चरण-अणुक्काण नासंति जिणवरिदराण, सम्मच अप्पवो अण्णेसिं च, ते
 वावण्णदसणा जणा, ते चरण न सइहति, भोक्खो अ विआए करणे अ भणिओ, अण्णेसिं च मिच्छतुप्पापयेण, एवमादिदिहिं कारयेहिं
 वावण्णदसणा, स्सुसइ जइवि केइ निच्छयविहीए अवावण्णदसणा तइवि वावण्णदसणा इव दइहा, ते अ वदइपि न लम्मा, किमग
 पुण संवासो संसुज्जणा संयवो वा, हुसइओ अयिसइरथो, सो अ बवहिअसंभवो दरिसिओ वेव, न लम्मा नाम न कप्पति, पाणपिगय ॥
 इति श्रीआव० चूर्णी पम्प३४६ संख्ये पुस्तके ३१८ पन्ने, तथा "पपमकस्सरसि इवपिओ न रोएइ सुणनिदिहं । सेसं रोअंतोऽविइ

प्रवृत्त्यादिसुखान्तरा । वीक्ष्यन्तेऽन्यगणेष्वप्राचरालयबोद्धिताः ॥३॥” इत्यत्रोपधाननिषेधको राकारक्तादिः प्रतीत एव, भाद्रानां
 प्रतिष्ठांतिनिषेधकः स्वानिकः स्त्रीणां विनपूजानियेपकाः सरस्वरस्यते कीदृश्याः ?—‘आश्चर्यमगं’ त्यादि, तत्राश्चामगन्तास्तीर्षकद्रुकप्रतिवे-
 पेन अवरगयम् तस्मन्यपुण्यप्रकृतीनां साम्यामुत्थाः—प्रादुर्भूतो योऽनंतसंसारस्तस्मात्तिर्यया—मयरहिता”, इत्यनेन विशेषेणानामिनिवेश-
 सिध्यत्वात् एवोक्ता” इति गुर्वावल्यां, तथा श्रीकुलमण्डनस्वरिभिरपि विचारामृतसमग्रे “युष्मिमायाधिकप्ररूपकम्बन्धप्रभाचार्यः
 सवेन निवारितोऽप्यमिनिवेशमलजन् सन्नास” कृत” इत्यादि, तथा होश् मंगलपाठिनोऽपि श्रीधर्मधोपस्वरिभिरमिनिवेशिन उक्ताः,
 तथा श्रीमलययिरिवाऽप्याथयकद्रुषि कुर्वता इचिमन्वे ता गाथा इव इति पाठ एव लिखिता, एतस्मिन्पार्थिना तपूद्रुचि
 निरीक्षणीयेति । परमार्थं ज्ञात्वा कदाग्रगमिनिवेशादिविलसितकन्धितभागभानुकं होश्चि मुक्त्वा साक्षात्परम्परागतसुप्रान्तगतं श्री
 यजस्वामिप्रमृतिदक्षपूर्वधरादिषु सुतसंविमसुविदितव्यास्त्यानसमाहृत इव इति पाठतोऽष्टपदिवयंप्रमाण परिपूर्णं नवकारसूत्रमन्वे-
 तव्यं, तत्रैव—“नमो अरिहतां नमो सिद्धां नमो आयरिआण नमो उवन्नायाण नमो लोए सबसाइण । एसो एचनसुद्धारो, सुवपा-
 वप्यणासणो । भगलाणं च सवेसिं, पणम इव इव मंगल” ॥१॥ अस्य च व्याख्यानं यदेव श्रीधर्मधोपस्वरिभिरुक्तायां छेद्यग्रन्थादिमन्वे लिखित
 तदेव भक्तिबहुमानातिष्ठपतो विद्वेषतम मन्वसन्धोपकारकमिति दर्शयते तथार्थी” त्यादि श्रीधर्मधोपस्वरिकृतायां सुव्याचारवृत्तौ पत्रे
 २४९ संख्य पुस्तके १२१ पत्रे, अत्र होश् मंगलमिति पठतां कदाग्रगमिनिवेशविलासः कथितः, ननु ‘इव इव मंगल’मिति पाठः श्रीवज्र
 स्वामिना कृतः, पूर्व तु ‘होश् मंगल’मित्येव पाठ आसीदिति चेन्मैव, इव इव मंगलमिति पाठस्यानादिसिद्धत्वात्, नहि काप्यागमे
 श्रीवज्रस्वामिना पाठः परार्थचित इति एव श्रुतं वा, किंतु श्रीधर्मधोपस्वरिभिरा सुत्रमन्वे लिखितः, यदुक्त—“एव एव च पञ्चमंगलमग्रा

सुअक्रुखंधस्स वक्खवाणं तं महया पवंधेणं अणंतगमपज्जेवेहिं सुत्तस्स य पिहभूआहिं निजुत्तिभासचुणीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरे-
 हिं तित्थयेहिं वक्खवाणियं तहेव समासओ वक्खवाणिजंतं आसी, अहण्णया कालपरिहाणिदोसेण ताओ निज्जुत्तिभासचुणीओ बुच्छि-
 न्नाओ, इओ अ वचंतेण कालसमएणं महद्धिपत्ते पयाणुसारी वयरसामी दुवालसंगसुअहरे समुप्पण्णे, तेणेसो पंचमंगलमहासुअक्रुखं-
 धस्स उद्धारो मूलसुत्तस्स मज्जे लिहिओ, मूलसुत्तं पुण सुत्तत्ताए गणहरेहिं अत्थत्ताए अरिहंतेहिं भगवंतेहिं धम्मतित्थगरेहिं तिलो-
 अमहिएहिं वीरजिणिदेहिं पण्णविअंति बुद्धसंपयाउत्ति” ॥ श्रीमहानिशीथसूत्रेऽध्यने ४। किंच-श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन हेतुनाऽन-
 ड्गीकारवचनमपि महामोहहेतुः, सर्वेषामपि गर्हणीयस्य दोषद्वयस्य सद्भावात्, तथाहि-वज्रस्वाम्यकृतेऽपि तत्कृतमिति महापुरुषस्य
 कलङ्कदानमुभयलोकविरुद्धमित्येको दोषः, “जो कण्णाइ धणेण य निमंतिओ जुवणंमि गिहिवहणा । नयरंमि कुसुमनामे तं वयररिसिं
 नमंसांमि ॥१॥” इत्यादिस्तुतिवचनैः श्रीभद्रबाहुस्वामिप्रभृतिमहापुरुषैः स्तुतो युगप्रधानोऽप्यागमव्यवहारी श्रीवज्रस्वामी सर्व-
 जनप्रतीतः, आगमव्यवहारीणां चाज्ञा न तीर्थकृदाज्ञातो भिन्ना, अतस्तदाज्ञोल्लङ्घने तीर्थकृतमप्याज्ञाया उल्लंघनमावश्यकमिति
 द्वितीयोऽपि महादोषः, तस्मादास्तां तत्कृतनिश्चये, तत्कृतसंशयेऽपि ‘हवइ मंगल’मित्येवं भणनीयं स्यात्, कर्ता च श्रीवज्रस्वामी
 अम्युपगंव च श्रीमहावीरप्रवर्त्तितं तीर्थम्, एवं च सति यः कश्चिद्वराको नाभ्युपगच्छेत् तस्य महति संकटे पतनं, तथाहि-
 श्रीवज्रस्वामी तदाज्ञा चेत्युभयमप्याराध्यत्वेन तीर्थस्याभिमतमित्यविवादेन युष्माकमपि सिद्धं, तथा यदि ‘हवइ मंगल’मिति
 श्रीवज्रस्वामिकृतमिति यौष्माकीणोऽभिप्रायः स्यात् तथापि श्रीवज्रस्वामिकृतत्वेन तीर्थार्थिभिमतत्वेन च तत्तथैवांगीकर्तव्यम्,
 अन्यथा तीर्थबाह्यता शक्यतैरपि पराकर्तुमशक्या, तस्मात् यथा श्रीकालकसूरिप्रवर्त्तिता पर्युषणाचतुर्थी तीर्थार्थिभिमता तीर्थवहिर्भ-

वनमीत्या अम्युपगता, तस्मिन्त्यैव 'हवइ मंगल'मित्यप्यभ्युपगन्तव्य, तीर्थार्थद्विर्भवनेनमीतेरुमयत्रापि तौल्यात् ॥ किंच चतुर्थी तावत्
 श्रीफालकस्वरिणा प्रवर्धितेति चगद्विद्युतेति निबधेऽपि साऽभ्युपगता 'हवइ मंगल'मिति युगप्रधानेनागमव्यवहारिणा 'श्रीवज्रस्वा-
 मिना कृतमित्यसदेव बुद्ध्या विकल्प्य नास्तीकृतमिति कः कीदृशो भवतां गुरुमिलित इत्यहृत्यप्रेष दर्शयन्तु, तदीय दर्शनेन तु
 वयमपि समीहामहे । एतेन श्रीपार्श्वनाथसन्तानीयस्य केशिकुमारस्यापत्यानामस्माक परम्परायातो 'होइ मंगल'मिति पाठः श्रीवी
 रतीर्थार्थेऽपि पुरातनः केनापि पराकर्तुं न शक्यते इति सुवाभिमानोऽपि निरस्ता, " जे अल्लपाए समया निगगया विहरति ते
 सोइस्मावधिस"सि प्रवचनवचनान्, केशिकुमारपत्यत्वपूर्वकरणे गौरवाभावात्, श्रीकेशिकुमारेणापि श्रीगौतमपत्न्यै पञ्चमहाव्रतोबा
 रादिना श्रीवीरतीर्थमेव प्रतिपन्नं, तीर्थं च श्रीवीरेण श्रीसुर्मस्वामिन एवानुज्ञातं, तस्मात् तीर्थार्तर्मनेच्छवाः श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वभव-
 नमेवात्मनः स्यापयन्तु, श्रीपार्श्वनाथतीर्थिकभवने प्रयोजनानाभावात् । किंच-केशिकुमारापत्यानि यदि संविन्नाः स्वधिरा जमविष्यन्
 तर्हि श्रीमद्रबाहुस्वाम्यादयः स्वधिरावत्यादौ तन्नामान्यप्युदकीर्तयिष्यन्, तानि च लेशतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्माच्छ्रीकेशि
 कुमारसंतानन्यतिकरः श्रीगौतमवत्सजात इति संभाव्यते, ननु यदुक्त 'हवइ मंगल'मित्यनङ्गीकारे तीर्थबाधता स्यात् तदयुक्तं, केशि-
 कुमारापत्यानां 'होइ मंगलिकास्तीर्थ'मित्युच्यमाने साग्रतीनागमस्यैवामान्यता स्यादिति महद्वाचकं, तत्कवमिति शेषशृणुत, तीर्थ-
 द्रयानुष्ठेरेतंसंभवो भवतामपि सम्मत, तथा च यदि होइमांगलिकास्तीर्थं तर्हि हवइमांगलिकानामतीर्थत्वापत्त्या श्रीवज्रस्वाम्यादी-
 नाममान्यता स्यात्, तद्वामन्यतायां च श्रीमद्रबाहुस्वामिप्रभृतिप्रणीतानां श्रीआवश्यकनिर्णय्यादीनामप्यमान्यता स्फुटैव, यतस्तत्र
 'त वयररिसि नमसामि'सि वचनेन श्रीवज्रस्वामी महानुभावतया वर्णितः सर्वसम्मतः, तस्मादनन्यगत्या होइमांगलिकानां

तीर्थवाह्यताभणने न किञ्चिद्वाधकं पश्यामः। क्वाप्यगमे केशिकुमारसंतानीयोऽसुकनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महा-
 भाव इत्याद्यदर्शनात्, ननु-न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः, परं यदा श्रीकेशि-
 कुमारेण श्रीगौतमसमीपे पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्चेतवर्णाद्युपेतनेपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्या होइमंगल-
 मितिपाठे च सन्नपि किञ्चिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परित्यक्तः, स चास्माकं परम्परागत इति धीर-
 स्माकमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिषडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाधनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
 अन्यथा श्रीरूपभतीर्थकानां कोटिशः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिषडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
 नपाठविस्मरणपुरस्सरं पुनरन्यथा पाठनं युज्यते, एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
 तस्मात् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कथंचिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्त्तिना केनापि
 पराकर्तुमशक्यत्वात्, किंच-पाठपरावृत्तिरपि किञ्चिन्निमित्तमासाद्यैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्पिण्यादौ
 केवलज्ञान्यादिरूपभादिपद्धानाभादिरूपेण तीर्थकृन्नाम्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमाधि-
 कृत्यापि, तत्रोक्तकारणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र कापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया, न पुनः सामायिकादि-
 द्वादशङ्गीपर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतितीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
 गणधराणां ज्ञानावरणीयादिकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुताति-
 रिक्तस्थले बोध्यम्, अन्यथा द्वयोर्बहूनां वा गणधराणां परस्परमावश्यकदिमण्डलीव्यवहारो न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

वनमीत्या अमुपगता, ठङ्गीत्येव 'हृषइ मंगल'मित्यप्यभ्युपगत्यर्थं, तीर्थं द्विर्भवन्मीतेरुभयत्रापि तौल्यात् ॥ किंच चतुर्थी तौषट्
 श्रीकालकक्षरिणा प्रवर्धितेति चयद्रियुतेति निबधेयं साऽभ्युपगता 'हृषइ मंगल'मिति युगप्रधानेनागमभ्यवहारिणा 'श्रीवज्रस्वा-
 मिना कृतमित्यसंदेह पुण्या विकल्प्य नाङ्गीकृतमिति कः कीदृशो भवतां गुरुर्मिलित इत्यङ्गुल्यग्रेष्व दर्शयन्तु, तृतीय दर्शने तु
 वयमपि समीहामहे । एतेन श्रीपार्श्वनाथसन्तान्नीयस्य केशिकुमारस्यापत्नानामस्माक परम्परायातो 'होइ मंगल'मिति पाठः श्रीवी-
 रतीर्थादपि पुनस्तनः केनापि परकृष्टं न लभ्यते इति श्रुतामिमानीजपि निरस्ता, " जे अज्जणए समणा निग्गया विहरति ते
 सोइहमावबिज्ज"पि प्रवचनवचनत्, केशिकुमारापत्यत्वपूर्त्तरणे गौरवाभावात्, श्रीकेशिकुमारेणापि श्रीगौतमपार्श्वे यज्जमहाव्रतोषा-
 रादिना श्रीवीरतीर्थमेव प्रतिपन्नं, तीर्थं च श्रीवीरेण भीसुर्मस्वामिन एवानुज्ञातं, तस्मात् तीर्थार्तमवनेच्यवः श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वमच-
 नमेवात्मनः स्थापयन्तु, श्रीपार्श्वनाथतीर्थिकमवने त्रयोच्चनाभावात् । किंच-केशिकुमारापत्यानि यदि संविगनाः स्वविराजमविष्यन्
 तर्हि श्रीमद्रङ्गदुस्वान्यादयाः स्वविराजत्यादौ तज्जामान्यप्युदकीर्तयिष्यन्, तानि च लेखतोऽपि नोत्कीर्तितानि, तस्मान्ङ्गीकेन्द्रि-
 कुमारसंतानव्यतिकरः श्रीगौतमवत्संजात इति संभाव्यते, ननु यदुक्त 'हृषइ मंगल'मित्यनङ्गीकारे तीर्थपाषाटा स्यात् तदयुक्तं, केन्द्रि-
 कुमारापत्यानां 'होइ मंगलिकास्तीर्थ'मित्युच्यमाने साम्प्रतीनागमस्यैवामान्यता स्यादिति महद्व्यापकं, सत्कथमिति चेच्छ्रुतं, तीर्थं
 द्रपणुङ्गपेरसंभवो भवतामपि सम्मतः, तथा च यदि होइमांगलिकास्तीर्थं तर्हि हृषइमांगलिकानामतीर्थत्वापत्त्या श्रीवज्रस्वाम्यादी-
 नाममान्यता स्यात्, तवमान्यतायां च श्रीमद्रङ्गदुस्वामिप्रभृतिप्रणीतानां भीखावश्यकनिर्युक्त्यादीनामप्यमान्यता स्फुटैव, यतस्तत्र
 'त वयररिसिं नमसांमि'पि वचनेन श्रीवज्रस्वामी गणानगणवत्या वर्धितः सर्वसम्मतः, तस्मादनन्यगत्या होइमांगलिकानां

तीर्थवाह्यताभणने न किञ्चिद्वाधकं पश्यामः। काप्यागमे केशिकुमारसंतानीयोऽसुकनामा स्थविरो होइमांगलिकत्वेन प्रतीतो महानु-
 भाव इत्याद्यदर्शनात्, ननु-न हि वयं हवइमांगलिकानामतीर्थत्वं वदामः, किंतु वीरतीर्थं तदायत्तमेव जानीमः, परं यदा श्रीकेशि-
 कुमारेण श्रीगौतमसमीपे पञ्चमहाव्रतोच्चारनियतश्चेतवर्णध्रुपेतनेपथ्यमार्गोऽङ्गीकृतस्तदानीं प्रतिक्रमणादिसामाचार्या होइसंमल-
 मितिपाठे च सन्नपि किञ्चिद्भेदः श्रीगौतमस्याप्यभिमतः, अतो न केशिकुमारेण परिलक्तः, स चास्माकं परम्परगत इति धीर-
 स्माकमिति चेत्, तदयुक्तं, नमस्कारादिषडावश्यकपाठस्य प्रतिक्रमणाद्यनुष्ठानस्य च चतुर्विंशतेरपि तीर्थकृतां तीर्थेषु भेदाभावाद्,
 अन्यथा श्रीरूपभतीर्थिकानां कोटिशः श्रावकादीनां श्रीअजिततीर्थोत्पत्तिसमये नमस्कारादिषडावश्यकस्य पाठस्यान्यथासंभवे प्राची-
 नपाठविस्मरणपुरस्सरं पुनरन्यथा पाठनं युज्यते, एवं यावत् श्रीवीरतीर्थोत्पत्तिसमयेऽपि, तथा चाच्छिन्नश्रावककुलमर्यादा विलुप्येत,
 तस्मात् कुलक्रमायातनियतानुष्ठानातिरिक्ते कथंचिद्भेदोऽपि न दोषाय, तत्रापि नमस्कारपाठस्य नित्यत्वात् तीर्थवर्त्तिना केनापि
 पराकर्तुमशक्यत्वात्, किंच-पाठपरावृत्तिरपि किञ्चिन्निमित्तमासाधैव ज्यायसी, यथा चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने प्रत्युत्सर्षिण्यादौ
 केवलज्ञान्यादिक्रमभादिपञ्चनाभादिरूपेण तीर्थकृन्नाम्नां पार्थक्यं पाठपरावृत्तिकल्पनायां कारणं, साऽपि कल्पना न तीर्थान्तरमधि-
 कृत्यापि, तत्रोक्तकारणाभावाद्, एवमङ्गादिष्वपि यत्र क्वापि तथाविधकारणं तत्रैव पाठपरावृत्तिः कल्पनीया, न पुनः सामायिकादि-
 द्वादशाङ्गीपर्यन्तस्य सकलस्यापि श्रुतस्य प्रतीतीर्थं पाठपरावृत्तिरेव कल्पनीया, निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावात्, वस्तुतस्तु
 गणधराणां ज्ञानावरणीयादिकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यमेव पाठरचनायां हेतुः, तदपि पाठभेदमधिकृत्य नियतानुष्ठानोपयोगिश्रुताति-
 रिक्तस्थले बोध्यम्, अन्यथा द्वयोर्बहूनां वा गणधराणां परस्परमावश्यकदिमण्डलीव्यवहारो न स्यात्, श्रावकाणामपि साधु-

समीपे प्रतिक्रमणावसरे व्यामोहस्यानुपरतिरेष स्यादित्येव पयालोचनया यथा श्रीधर्मषोपध्यायिनिः सङ्गाचारुषौ कथितं तत्तथैव
पथ्यमिति भद्राविषयीकार्यमिति ॥ नन्वत्र प्रकरणे देशविसर्वादिनो राकारत्कादयो दिगम्बरव्यतिरिक्ता नवैवोद्दिष्टास्तथा दशमो
होइमांगलिकोऽपि कथं नोदिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्यैषा राक्षोष्ट्रिकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा होइमांगलिका अपि,
तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते, राक्षोष्ट्रिकादयो हि तीर्यमयरहितस्तास्तीर्यानिमित्तप्ररूपणया तीर्यस्य प्रातिक्कृत्यमाचरन्तस्तर्तीयैक
देहं साक्षादिसमुदाय विप्रतार्य प्रथमत एव तीर्याद्विर्भूतास्तीर्यादूर्त्वार्षिनो ब्रह्ममप्यकृत्यतया तीर्थेन परिहृता, होइमानलि
कास्तु न तथा, किंतु तीर्यमयशङ्कां मन्यमाना विधादिचमत्कारेणान्यतीर्थिकमक्तान् क्षत्रियादीन् प्रतिबोध्य भावकीकृतवन्ती,
अत एव तेषां टिप्पनकभावका इति स्थितिः, ते च तीर्थप्रत्यासन्ना प्रायो न तीर्थप्रतिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः
प्रायो इत्यन्ते, अत एव तत्कृतानां ग्रन्थानामपि प्रायोऽङ्गीकृतिरेव तीर्यस्य, यतस्ते तीर्थमीत्या प्रायो नोत्सन्नरचनारसिका इति
हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते, तत्त्व तु बहुशुभगतम्यम्, अतोऽत्र प्रकरणे तदनुदेशोऽपि नो दोषावहो, राकादयस्तु
जातिदोषैवैव स्वस्वोत्पत्तेरारम्य स्वस्वबीजावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतिपद्यन्तु निरन्तरं दुराश्रया एवेति कृत्वा तेषामेवोद्देशं फलवान्,
ये तु तत्कृत्या संप्रत्ययिका अपि क्वचिदुच्यन्ते तेऽकिञ्चित्करा उत्सन्नमधिकृत्योरिष्टतुल्या अत्रैवान्तर्मविनीयाः, तथा च सति
सिद्धं-रुपाधिकपरिज्ञानमपरं प्रयोजनं, तच्च परप्रयोजनहेतुरितिकृत्वा, परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिद्ध्यति, सत्यधिकलकारेण
कर्मस्य स्वत एव भवनादिति द्वेषापि प्रयोजनमभिधेयकत्वेन सूचितमिति बोध्यमिति गार्थः ॥ ७ ॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां
रुपाधिकार्या यथामवधनक्रमेण नामान्याह—

स्ववर्णय^१ पुण्णिम^२ खरयर^३ पल्लविआ^४ सड्डहपुण्णिमा^५ ऽऽगमिआ^६ ।

पडिमा^७ सुणिअरि^८ वीजा^९, पासो पुण^{१०} संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको-दिगम्बरः^१ पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः^२ 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,^३ 'पल्लवो' वक्तांचलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाह्यविकः-आञ्चलिकः^४ सार्द्धपौर्णिमीयकः-पौर्णिमीयकमेव विशेषः^५ 'पडिमासुणिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमासुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं आगमिकः-त्रिस्तुतिकः'^६ 'पडिमासुणिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमासुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते' इति प्रतिमारिर्लुम्पाकः,^७ मुन्यरिः-कडुकः^८, यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि साध्वाभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मदृक्पथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारश्चल्य इति कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रूढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति, तत्कथमिति चेच्छ्रुत, तीर्थकृतप्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थं कुरुकरित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंतु सिद्ध्यतीति स्वयमेवालोच्यं, बंध्यो-लुम्पाकमतानिर्गतो बुजाख्यनामा वेपथरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके वीजामतीति रूढिः^९, 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपाणां निर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः^{१०}, स च पुनः सम्प्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः, संप्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमस्त्विति, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमाल्यादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संप्रति तदीयसंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्करत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—
पडिमिल्लुआण उदए तित्थाओ केऽवि निग्गया केऽवि । तत्तोवि केऽवि मुच्छिमकप्पा पावाण पावयर॥९॥

मर्मपे प्रतिक्रमणान्तरे न्यामोहस्यानुपरतिरेव स्यादित्यव पयालोचनया यथा श्रीधमघोषस्वरिभिः सङ्गाचारवृत्तौ कथित तत्तथैव
 पथ्यमिति श्रद्धाविषयीच्यमिति ॥ नन्यत्र प्रकरणे दशविसद्यादिनो राकारक्कादयो विगम्भरव्यतिरिक्ता नवैवोद्दिष्टास्तथा दशमो
 होइमांगलिकोऽपि ऋष नोरिष्ट इति चेदुच्यते, पूर्वाचार्यर्यया राकौष्ट्रिकादयोऽनभिमतत्वेन तिरस्कृता न तथा होइमांगलिका अपि,
 तत्र हि निदानमिति चेदुच्यते, राकौष्ट्रिकादयो हि तीर्थभयरदितास्तीर्थार्थानभिमतप्ररूपणया तीर्थस्य प्रातिकूल्यमाचरन्तस्तीर्थक-
 दृष्ट माग्नादिमुदाय विप्रतार्य प्रथमत एव तीर्थाद्विर्भूतास्तीर्थार्थवर्षिनो ब्रधुमप्यकल्प्यतया तीर्थेन परिहृता, होइमानलि-
 कास्तु न तथा, किंतु तीर्थभयशङ्कां मन्यमाना विद्यादिचमत्कारेणान्यतीर्थिकमत्तान् क्षत्रियादीन् प्रतिषेध्य भाषकीकृतवन्तः,
 अत एव तेषां टिप्पनरुभाषका इति रुढि, ते च तीर्थप्रत्यासत्ताः प्रायो न तीर्थप्रतिकूलप्रवृत्तिमन्तः, संप्रत्यपि तथैवोपलभ्यमानाः
 प्रायो हन्यन्ते, अत एव तत्कृतानां ग्रधानामपि प्रायोक्तीकृतिरेव तीर्थस्य, यतस्ते तीर्थमीत्या प्रायो नोत्तररचनारसिका इति
 हेतुना सर्वथा तीर्थेन न तिरस्कृता इति संभाव्यते, तच्च तु बहुश्रुतगम्यम्, अतोऽत्र प्रकरणे तदनुद्देशोऽपि नो दोषावहो, राकादयस्तु
 जातिदोषणैव स्वस्वोत्पत्तेरारभ्य स्वस्वबीजावसायिनः तीर्थं प्रति प्रतियक्ष्यभूता निरन्तरं दुराश्रया एवेतिकृत्वा तेषामेवोद्देशः फलवान्,
 य तु तत्कस्या संप्रत्यधिक्ता अपि केचिदुच्यन्ते तेऽकिञ्चित्करा उत्पन्नमधिकृत्योदितुल्या अत्रैवान्तर्मविनीयाः, तथा च सति
 मिद-कृपाधिक्रपदिज्ञानमपरं प्रयोजन, तच्च परप्रयोजनहेतुरितिकृत्वा, परं प्रयोजनं मोक्ष इति स्वत एव सिद्ध्यति, सत्यविकलकारणे
 कार्यस्य स्वत एव भवनादिति द्रेषापि प्रयोजनमभिधेयकथनेन व्यथितमिति बोध्यमिति गार्थः ॥ ७ ॥ अथ दशानामप्युद्दिष्टानां
 कृपाधिकार्या यथाभवन्नक्रमेण नामान्याह—

स्ववर्णय^१ पुण्ड्रिणम^२ खरयर^३ पल्लविआ^४ सङ्कटपुण्ड्रिणमा^५ ऽऽगमिआ^६ ।
 पडिमा^७ मुण्डिअरि^८ बीजा^९, पासो पुण^{१०} संपई दसमो ॥ ८ ॥

क्षपणको-दिगम्बरः^१ पूर्णिमाशब्देन पाक्षिकत्वेन पूर्णिमामभ्युपगच्छन् पौर्णिमीयकः^२ 'खरहर'त्ति खरतर औष्ट्रिकापरनामा,^३
 'पल्लवो' वस्त्रांचलः तमेव सामायिकादौ श्रावकाणामुपदिशतीति पाह्यविकः-आञ्चलिकः^४ सार्द्धपौर्णिमीयकः-पौर्णिमीयकमेव विशेषः^५
 आगमिकः-त्रिस्तुतिकः^६ 'पडिमासुण्डिअरि'त्ति प्रतिमा च मुनिश्च प्रतिमासुनी, जिनविम्बसाधू इत्यर्थः, तयोररिः-वैरी, 'द्वन्द्वान्ते श्रूयमाणं
 पदं प्रत्येकमभिसंबध्यते' इति प्रतिमारिष्टम्पाकः^७, मुन्यरिः-कडुकः^८, यद्यपि मुनिवैरिणो दिगम्बरादयो दशापि भवन्ति, तथापि
 साध्वाभासं स्वकीयं स्वकीयं गुरुं साधुत्वेन प्रतिपन्नाः, कडुकस्तु नास्मद्वृक्षथमायान्ति मुनय इति नाममात्रेणापि तत्स्वीकारशून्य इति
 कडुक एव मुनिवैरित्वेन प्रसिद्धः, एवं प्रतिमावैरित्वमपि लुम्पाकमते रूढम्, अन्यथा सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रतिमावैरिण एव सन्ति,
 तत्कथमिति चेच्छृणुत, तीर्थकृत्प्रवर्तितं तीर्थं परित्यज्य तीर्थाभिभूतये नवीनमार्गाविष्करणेन तीर्थकृद्वैरित्वे सिद्धे कथं तत्प्रतिमामंतु
 सिद्ध्यतीति स्वयमेवालोच्यं, बंध्यो-लुम्पाकमतान्निर्गतो बीजाख्यनामा वेषधरस्तस्मात्प्रवृत्तस्य मतस्य लोके बीजामतीति रूढिः^९,
 'पाशः' पाशचन्द्रो नागपुरीयतपागणान्निर्गत्य प्ररूपणया प्रायो लुम्पाकमतसदृशः^{१०}, स च पुनः सम्प्रति वर्तमानो दशमोऽवगन्तव्यः,
 संप्रतिशब्देनैतत्प्रकरणकाले दशानामपि विद्यमानत्वमस्त्वचि, अत एव सूत्रोक्तानामपि जमालयादीनामग्रहणेऽपि न व्यामोहः, संप्रति
 तदीयसंतानस्य निस्सत्ताकीभूतत्वेनाकिञ्चित्करत्वादिति गाथार्थः॥८॥ अथ दशानामपि तीर्थात् पार्थक्ये स्वरूपमाह—
 पडमिल्लुआण उदए तित्थाओ केऽवि निग्गया केऽवि । तत्तोवि केऽवि सुच्छिमकप्पा पावाण पावयरा॥९॥

प्रथमानाम्-अनन्तानुबन्धिनां क्रोधादीनामुदये, तीर्थप्रद्वेषिणामुत्थमापिणामनन्तानुबन्धिन एव क्रोधादय उदिता भवन्ति, अन्यथा चातीर्थं तीर्थतया तीर्थं चातीर्थतया वितथयणनासंभवात्, 'तीर्थानि' भीक्षुधर्मस्वामिनोऽच्छिन्नसाध्यादिसमुदायात् केचित् दिग्गम्बरपौष्णिमीयकौष्ट्रिकपाञ्चन्द्रनामानमत्वारोऽनन्तरं तीर्थीभिर्गताः, केचित्-स्तनिकमार्द्रपौष्णिमीयकगमिकलक्षणास्त्रयः 'तत्तो'चि तस्मात्प्रिर्गतात् पौष्णिमीयकत्वं निर्मिताः, केऽपि 'श्रुच्छिमकस्याः' संमृच्छिमकस्याः, संमृच्छिमशीद्वियादिवन्तुकल्या, न तीर्थानि न वा तीर्थनिर्गतात्, किन्तु स्वत एवाकस्मिन्निमित्तका इत्यर्थः, ते के? -सुम्याककदुष्वन्यनामानस्त्रयः, तत्र सुम्याककदुष्वौ गृहस्वौ, वक्ष्यस्तु सुम्याकात् निर्मिताः, एते दद्यापि 'पापानां' पापारमनां मिथ्यादृशां पापतराः-महामिथ्यात्विन इत्यर्थः, इति गाथार्थः॥९॥ अथ तीर्थस्वरूपवति तीर्थे सिद्ध एव तीर्थब्रह्माः कुपाधिका इति वक्तुं शक्यते, अतः प्रथमं तीर्थस्वरूपमाह

तित्थ्य चाउवण्णो संघो तक्करज्जो अ तित्थयरो । तेण त बुच्छिन्न तित्थयराणणज्जो होइ ॥१०॥

तीर्थं तावच्चतुर्वर्ण्यः सङ्घः-साधुसाध्वीभाषकधाविकालक्षणाभत्वारो वर्णा यत्रैवविधः संघस्तीर्थं भव्यते, प्रथमगणधरो वा, यदुक्तं-“तीर्थं नद्यादेरिव संसारस्य तरणे सुत्वावतारो मार्गः, तत्र ब्रह्मा-ब्रह्मतीर्थं भावतीर्थं च, ब्रह्मतीर्थं तीर्थकृतां जन्मदीक्षा-ज्ञाननिर्वाणस्यान, यदाह-“जम्म दिक्कला णाण तित्थयराण भद्दाणुमावाण । जत्थ य किर निवाण आगाढ दंसण होइ॥१॥” भावतीर्थं तु चतुर्वर्ण्यः भ्रमणसंघः प्रथमगणधरो वा, यदाह “तित्थं मते! तित्थः! तित्थयरे तित्थाः, गोखमा! अरिहा ताव नियमा तित्थंकरे, तित्थ पुण चाउवण्णो समयसंघो, पढमरायहरे वा” इति योगशास्त्रद्वितीयप्रकाशवृत्तौ, 'तत्कारक' तद्वत्त्वस्थापकस्तीर्थकरो, यतस्तीर्थं करोतीति तीर्थकर इति शब्दव्युत्पत्त्यैव सिद्धस्तीर्थकरोऽर्हयेव, तेन कारणेन व्युत्तिष्ठन्नं तीर्थं तीर्थकरानन्यतो भवेत्, नान्योऽनन्यस्तीर्थकराद

नन्यस्तीर्थकरानन्यः—तीर्थकर एव ततो भवेत्, व्युच्छिन्नं तीर्थं तीर्थकर एव व्यवस्थापयति, नान्य इति गाथार्थः ॥१०॥ अथ तीर्थकरोऽपि पूर्वभाषायातो यः कश्चिज्जीवो भवति उत जीवविशेषो वेत्याह—

तित्थयरो पुण तित्थंकरआणाराहणेण पुव्वभवे । अज्झिअजिणनामजुओ उप्पज्झइ सोहिजाइसरो ॥११॥

तीर्थकरः पुनस्तीर्थकराज्ञाराधनेन पूर्वभवेऽर्जितजिननामकर्मयुत उत्पद्यते, प्राग्भवे तीर्थकराराधनजन्यतीर्थकरनामसत्ताकस्तीर्थंकरत्वेनोत्पद्यते, सोऽपि सावधिजातिस्मरः—जातिस्मरणावधिज्ञानयुतः, उक्तं च—“जाईसरो अ भयवं अप्परिवडिंहिं तीहि णाणे-
थंकरत्वेनोत्पद्यते, सोऽपि सावधिजातिस्मरः—जातिस्मरणावधिज्ञानयुतः, उक्तं च—“जाईसरो अ भयवं अप्परिवडिंहिं तीहि णाणे-
हि”ति श्रीआ० नि०, एवंविधजीवविशेषस्तीर्थकरतयोत्पद्यते, न पुनर्यः कश्चिदिति गाथार्थः ॥११॥ अथोक्तस्वरूपोऽपि जीवः किंपर्याय-
मापन्नस्तीर्थं प्रवर्त्तयतीत्याह—

सोऽवि अ केवलणाणीं देवत्तं पाविज्जण पुण्णजसो । पढमाए देसणाए ठविज्ज तित्थंति तित्थयरो ॥१२॥

सोऽपि—पूर्वभवाजिततीर्थकरनामसत्ताकोऽपि च पुनः केवलज्ञानी सन्—उत्पन्नकेवलज्ञानः सन् देवत्वं प्राप्य—स्वयं देवस्वरूपयुक्तो, न पुनर्गुरुत्वं, तच्च परायत्तं, यतो गुरुत्वं गणधराणां देवायत्तं जंबूस्वाम्यादीनां च गुर्वार्यत्तमित्युभयथापि परायत्तमेव गुरुत्वम्, अत एव तीर्थकृतो हि चरणप्रतिपत्त्यवसरे ‘करेमि सामाइअ’मित्याद्युच्चरन्ति, शेषास्तु करेमि भंते ! सामाइअमित्यादि, सोऽपि किंलक्षणः ?
—पुण्ययशाः, त्रैलोक्यं व्याप्याद्वितीययशस्वीत्यर्थः, प्रथमायां देशनायां—केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं या प्रथमा देशना तस्यामेव तीर्थं
स्थापयति, यत्तु श्रीमहावीरस्य द्वितीयदेशनायां तीर्थव्यवस्थितिस्तदाश्चर्यमिति न दोष इति, अमुना प्रकारेण तीर्थकरः स्यादिति
गाथार्थः ॥१२॥ अथ यदि केवलज्ञानी तर्हि जातिस्मरणादिना किं प्रयोजनमित्याह—

सुधा घम्मुवणस नामुचाकेयलीधि विज्जति । घम्मुवणससावण जिणस्सवि अणाइपरिधादी ॥१३॥

युत्वेति पदैरुदशे पदममुदायोपचारात् मुत्वाकेवली-तीर्थकरादिसमीपे धर्मं श्रुत्वा यः केवलीं ज्ञातः स मुत्वाकेवलीं भण्यते, स धर्मोपदेशं दद्यात्, यदागमः-“मुचार्णं मते ! इत्यादि यावत् से न मते ! केवली केवलपिण्णय धम्म आववेखा वा पण्णवेखा वा परुविखा वा, हुता, गो०, पद्माविज्ज वा मुढाविज्ज वा !, तस्स मं मते ! सीमावि पद्मावेखा वा मुढावेखा वा, हुता गो० ! पद्माविज्ज वा मुढावेज्ज वा, से न मते ! सिज्जाइ इत्यादि ” भी भगवती श्रु० ९ उ० ३१ ‘नामुत्वाकेवल्ययि’ धर्मममुत्वा य’ केवली ज्ञातः स धर्मोपदेशं न ददातीत्यर्थः, यदागमः-“अमुषा न मते ! इत्यादि यावत् केवलवरणावदसणे समुप्यज्जति, से न मते ! केवलपि षात्तं धम्ममाचवेज्ज वा पण्णवेज्ज वा परुवेज्ज वा, गो० ! जो इण्ठे समण्णे, नअत्थ एगणाएण वा एगवागरणेण वा, से नं पद्मावेज्ज वा मुढावेज्ज वा, जो इण्ठे समण्णे, उवएसं पुण करिखा, से नं मते ! सिज्जति जाव अत करेति’ भगवती श्रु० ९-उ० ३१, एतद्वृत्त्यैरुदशो यथा ‘आचयिज्ज’चि आग्राहयेत् शिष्यान्, अर्धापिसेव वा-प्रतिपादनतः पूर्वां प्रापयेत्, ‘पण्णवेज्ज’चि प्रज्ञापयेत् मेव मणनतो बोधयेद्वा ‘परुवेज्ज’चि उपपत्तिकथनतः, ‘नअत्थ एगणाएण व’चि नेति योऽय निपेवः सोऽन्यत्रैकज्ञातात्, एकस्स दाहरण वर्जयिरेवेत्यर्थः, तथाविधकल्पत्वादस्वेति, ‘एगवागरणेण व’ति एकव्याकरणादेकोचरादित्यर्थः, ‘पद्माविज्ज’चि प्रव्राज-मेव रजोहरणादिद्रव्यलिङ्गदानतः ‘मुढावेज्ज’चि मुढमेव शिरोलोचनतः, ‘उवएसं पुण करेज्ज’चि अमुप्य पार्थं प्रव्रजेत्यादि स्मृपदेशं कुर्यादित्यादि म० श्रु० ९ उ० ३१ । एवं केवल्ययि अश्रुतधर्मा धर्मं न कथयति, अत भ्रमणथावणयो परम्परानिमित्त जातिस्मरणानुपयोगः, नातिस्मरणेन च प्राग्भवे श्रुतधर्मस्य स्मरणात् भ्रावणमपि मध्यखनेभ्यो युक्तमेवेति दर्शयति-‘घम्मुवणस’चि

धर्मोपदेशे जिनस्यापि-तीर्थकृतोऽपि श्रवणमनादिपरिपाटी, जिनस्यापि धर्मश्रवणमनादिप्रवाहतः समागतम्, अत एवान्येभ्यो भव्येभ्यः
 श्रावयति जिनेन्द्र इति, एतेन 'स्यंसंबुद्धाण' मिति वचनात् श्रुतधर्मस्यानादितोऽच्छिन्नपरम्परागतत्वमेव स्यादित्येवं नियमो नास्तीति
 पराशंकाऽपि व्युदस्ता, एतत्पदमिह जन्मनि परोपदेशनिरपेक्षत्वसूचकं, प्राग्भवसंबन्धिनोऽच्छिन्नस्य श्रुतस्य विद्यमानत्वात्, तथा
 प्रथमबोधिकालेऽपि तीर्थकृज्जीवाः गुरूपदेशेन धर्मप्राप्तिभाजोऽपि सुखबोधिभाक्त्वात् स्वयंसंबुद्धा इत्युपचर्यन्ते, यथा पच्यते ओदनः
 स्वयमेवेति वचनं, न पुनः प्राग्जन्मन्यपि सर्वथा परोपदेशाभाव एव, नयसारजन्मनि श्रीमहावीरजीवस्य गुरूपदेशेनैव बोधिलाभात्,
 यदागमः—“दाणन्न पंथणयणं अणुकंप गुरूण कहण सम्मत्तं । सोहस्मे उववणो पलिआउ सुरो महिड्ढीउ ॥१॥ त्ति श्रीआव०
 नि० । ननु श्रुतधर्मस्यानादिमन्त्रमवधिज्ञानेनापि संभवति किं जातिस्मरणेनेति चेत्, उच्यते, नरकादुत्पन्नस्य तीर्थकृतस्तथाविधा-
 वधिज्ञानानुभूतपदार्थाभावाद् अवधिज्ञानापेक्षया जातिस्मरणस्य भूयःकालगोचरत्वाच्च जातिस्मरणेनैव श्रुतधर्मस्याच्छिन्नपरम्परेति ।
 अत एवागमोऽपि 'जाईसरो अ भवयं अप्परिवडिण्हिं तीहि णाणेहि'न्ति प्रागुक्तः, एतच्चूर्णौ च जातिस्मरणमेव हेतुः, तस्य
 बाल्यावस्थानुभूतवस्तुपरिज्ञानवज्जन्मान्तरानुभूतवस्तुपरिज्ञानरूपत्वाद्, यदुक्तम्—“बालकताणुस्सरणं तिक्खस्वओवसमभावजुत्तस्स ।
 जह कस्सइ बुड्ढस्सवि जाइस्सरणं तहा किं न? ॥१॥ इति धर्मसंग्र० तद्वृत्तिर्यथा—कस्यापि पुंसो वृद्धस्यापि तीव्रक्षयोपशमयुक्तस्य
 बाल्यावस्थायामपि यत्कृतं तस्यानुस्मरणं भवति, तथा जातिस्मरणमपि, यदुक्तम्—इह लोके जातिस्मरणमपि अनेकभवम्—अनेक-
 भवविषयकमपि केषांचिदसुमतामवितथार्थं दृश्यते इति धर्मसंग्र० ४६ पत्रे इति गाथार्थः ॥१३॥ अथ धर्मस्य श्रवणश्रावणयोरन्ता-
 दच्छिन्नपरम्परां दृष्टान्तैः समर्थयन् गाथामाह—

गन्धे जाया गरम घरिख इत्थीधि निथिरूखघरी । जणणीखीर जीप पीअ पाई व सा चेव ॥१४॥

स्त्री अपि गर्मे जावा गर्मे घरेत्, या स्त्री गर्मोत्पन्ना स्यात् सैव गर्मे भरति, पुनःशब्दोऽध्याहार्यः, तथा न पुनः स्त्रीवेपघरी-
स्त्रयाकारमात्रवती स्त्रीनेपध्यघरी वा गर्मे घरेत्, यतः आकारवती असंश्लितिरभ्यपि स्यात्, असंश्लितिरां केचिजीवाः स्त्रीष्विहपुक्ताः
केचित्पुण्यचिह्नपुक्ताः केचिन्पुसक्युक्ताश्च स्युः, न च सा स्त्री गर्मे घरेत्, तस्याः स्वयं गर्मानुत्पन्नत्वात्, तथा स्त्रीनेपध्यघरी
नटरूपा क्वाष्टादिमयी पुत्तलिका वा स्यात् साऽपि न गर्मघरी, तस्मा अपि अगर्भवत्वात्, तथा यया जननीधीरं-मातृदुग्ध पीत सा
चैव-सैव पाययेत् स्वापत्य प्रति निजखीरं दुग्ध, तत्रान्वये मानुषी व्यतिरेके पक्षिणी इष्टान्तो बोध्यः, दाष्टीतिक्रपोज्जना त्वेव-येन
गुरो समीपे घर्मे श्रुतः स एवान्यान् भाषयति, नान्य इतिगाथार्यः ॥१४॥ अथ इष्टान्तेन कार्यकात्तणभावमपि इवयति—

कञ्च कारणनिजय न समत्था इत्थिणीधि गोपसवा । तमत्तिस्थ तित्थयरा नकाउ महानुभावावि ॥१५॥

कार्यं कारणनियतान्येव कारणानि, न पुनर्यत्किञ्चित्कारणजात यस्त्विदनिधत्त कार्यं जनयति, जगद्यवस्था-
विप्लवस्य प्रसक्तं, तत्र इष्टातमाह-न समर्थान्-न पदवी इत्तिनी-करिषी गोप्रसवा, गां-चेतु प्रसवते इति गोप्रसवा-चेतुजननी
स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकरादेव, नान्यथात् महानुभावादिपि, अयं भावः-अगति यद्यत्कार्यं तत् तत्कारणनियत, न पुनरन्यस्मान्महतोऽपि
विकल्पितकारणात्कार्यं स्यात्, तथा तीर्थं तीर्थकरादेव, न पुनर्महानुभावादिपि इतरकेवलिनः सकृद्व्यात् तीर्थं जायते इतिगाथार्यः ॥१५॥
अथोक्तमर्थं सिद्धान्तसम्मत्या समर्थयितुं गाथायुग्ममाह—

सिद्धतोऽपि पमाण तेसि जेसिपि सूरिपरिवाही । दुब्ब पमाण नियमा ज सोऽपि परपरामूलो ॥१६॥

एवंविहसिद्धं ते स्वयभावे बहुमाणओ तित्थं । न खओवसमे भावे तित्थंपि हविज्ज जिणभणिअं ॥१७॥
 येषां सिद्धान्तोऽपि प्रमाणं तेषां स्वरिपरिपाटी—आचार्यपरम्परा नियमात् प्रमाणं भवेत्, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह—‘जं सोऽवि’-
 त्ति यद्—यस्मात् सोऽपि—सिद्धान्तोऽपि ‘परम्परासूलः’ परम्परा—आचार्यपरिपाटी मूलं यस्य स तथा, आत्मागमानन्तरागमपरम्परा-
 गमलक्षणानामागमानां मध्ये आद्ययोग्यगणधरशिष्यान्तत्वात् संग्रति परम्परागमस्यैव विद्यमानत्वाद्, एवंविधसिद्धान्ते परम्परागमे
 ‘क्षयभावे’ ‘क्षायिकभावे’ वर्त्तमानान्त्पुरुषात् तीर्थं भवेत् केवलज्ञानवत्स्तीर्थकरात्तीर्थं भवेत्, यदागमः—“खइअंमि वट्टमाणस्स
 निगयं भगवओ जिणवरस्स । भावे खओवसमिए वट्टमाणेहिं तं गहिअं ॥१॥”ति श्री आ० नि० । नेति पुनरध्याहारात्, न पुनः
 क्षयोपशमभावे, वर्त्तमानादिति प्रागुक्तमत्रापि ग्राह्यं, तीर्थं भवेदिति जिनभणितं—तीर्थकरेणोक्तलक्षणे सिद्धान्ते निगदितम्, एते-
 नास्माभिः सिद्धान्तमनुसृत्य तीर्थमुद्भूतमिति कुपाक्षिककदाशाऽपि परास्ता, तेषां परम्पराया अभावात् सिद्धान्तस्यैवासंभवात्, ग्रामाण्य-
 संभवे च स्वमतोच्छेदापत्तेः, तत्र युक्तिरुक्ता वक्ष्यते चेति गाथार्थः ॥ १६—१७ ॥ अथास्मद्विकल्पितसाध्वादिसमुदायोऽपि तीर्थं
 भविष्यतीति कुपाक्षिककदाशावल्लीविनाशाय हिमानीकल्पामन्तर्युक्तिं सूचयन्नेव तीर्थतीर्थकरयोरन्योऽन्यं संबन्धस्वरूपमाह—
 तित्थं खलु तित्थंकरनमंसिअं तेण तित्थकरपुज्जं । सक्काइदेवसक्खं तेणं सव्वेसिमवि पुज्जं ॥१८॥

खलुरवधारणे, तीर्थं तीर्थकरनमास्यतमेव तेन तीर्थकरपूज्यं, तच्च कथं नमस्यतं?, ‘नमो तित्थस्से’त्यादिवचनेन, शक्रादि-
 देवसमंशं—देवेन्द्रादिसकलजनसमक्षमित्यर्थः, यदागमः—“तित्थपणामं काउं कहेइ साधारणेण सदेण । सव्वेसिं सत्ताणं जोअणी-
 हारिणा भयवं ॥१॥” श्री आ० नि० । येन कारणेन तीर्थकरपूज्यं तीर्थं तेन कारणेन सर्वेषामपि पूज्यं, पूज्यपूज्यत्वाद्, अत्र

तीर्थतीर्थकरयोरन्योन्य यथाहं नमस्करणीयनमस्कृतं मावलम्बयः संपन्वोऽद्यपि, सन्त्रान्तस्युक्तिस्त्वेव—कृपाधिकविकल्पितः समुदायस्तीर्थकृमस्करणीयो न स्यात्, तीर्थकृतो हि स्वास्वस्वापितमेव तीर्थं नमस्कुरुष्वन्ति, नान्यत्, तच्च तीर्थं यावचीर्यस्मिति स्नातृत्वाल विष्टयेव, तद्युच्छेदे पुनः तीर्थं तस्य तीर्थकृतो न स्यात् किन्तु यः कथित् तीर्थं व्यवस्थापयति तत्तस्यैव संबन्धि, नमस्करणीय च तस्यैव स्यात्, एव च सति यदि कृपादिकाणां समुदायस्तीर्थं तर्हि तृतीयैकराः शिवभूतिचन्द्रप्रभजिनवपादय एव सिद्धान्ति, तदीयसमुदायानां शिवभूत्यादिभूतकृत्वात्, अचिन्मणीर्षाभिर्गत्य स्वमतिविकल्पितप्ररूपयया तीर्थविलम्बणसमुदायस्य कृत्वात् तीर्थानिमित्तत्वाच्चेति युक्तिः कृपादिकाद्यानस्तीर्थविनाशे हिमान्येवेति गाथायां॥१८॥ अथ तीर्थकृतप्रवर्तितमपि तीर्थं किमायचमित्याह—

त चिञ्ज समणापत्त पण्णत्त जिणवरेण वीरेण । न विणा सित्थं निर्गगंवेहिसि पवयणवयणाओ ॥१९॥

चित्रपि एवकारार्थे, तदेव यत् श्रीवीरेण स्वापितं तदेव भ्रमभाष्यजिनवरेण—श्रीवीरेण प्रहृष्ट, चतुर्थं साध्यादिवर्णेण प्रथमः साधुरित्यर्थ, तत्र हेतुमाह—‘न विण’सि ‘न विणा सित्थं निर्गगंवेहिति प्रवचनवचनात् निर्ग्रन्थैर्विना—साधुभिर्विना तीर्थं न स्यात्, यद्यपि चतुर्णां वर्पनामन्योन्यानुविब्रत्वादेकाकी धर्षः कोऽपि तीर्थं न स्यात्, एकस्याप्यभावेऽपि तीर्थव्यपदेशासमवात् तथापि साधोर्मुत्स्यत्वादिति गाथायां ॥१९॥ अथ साधुष्वपि हरिर्मुक्त्यः, स च कीदृशः कथं च सादित्याह—

तत्पपि राया सरी सो सुरिपरपराह अहिसिस्सो । सोहम्म्याओ जब्जब्जो पम्भव इब्बाह ॥२०॥

तत्रापि—साधुः सत्त्वा हरिः—आचार्यः, स च हरिः हरिपरम्पराजमिषिक्तः—आचार्यपरिपात्रागतेनाचार्येण पदे स्वापितं स्यात्,

न पुनः स्वयमेव स्वरिः स्यात्, यदागमः—“राया न होइ सयमेव धारंतो चामराडोवि”त्ति श्रीउपदे० । स्वरिपरम्परादृष्टान्तमाह—
 “सोहम्ममाउ”त्ति श्रीसुधर्मतो जम्बूः, श्रीसुधर्मस्वामिना निजपट्टे श्रीजम्बूस्वामी स्थापितः, जम्बूतः प्रभवः, श्रीजम्बूस्वामिनाऽपि
 श्रीप्रभवः स्वपट्टे स्थापित इत्यादि यावत्सम्प्रति श्रीविजयदानस्वरिस्थापिताः श्रीहीरविजयस्वरयः, एवं परिपाठ्या स्थापितः स्वरिः
 स्वरिरुच्यते, न पुनर्लुम्पाकादिषु कुपाक्षिकेषु विकल्पिता अपीति गाथार्थः ॥ २० ॥ अथ स्वरिसंततयोऽपि बह्वचो भवन्ति, तत्र
 सर्वा अप्यच्छिन्नं तीर्थं न वेति शङ्कायां तीर्थव्यवस्थापनायां गतिमाह—

सूरीण संतईओ साहाकुलसन्निआउ णेगविहा । तासुवि एगा तित्थं सेसा पुण्डणाइसंताओ ॥ २१ ॥
 सूरीणां शाखाकुलानि ‘चत्तारि साहाउ चत्तारि कुलइ’ इत्यागमवचनात् संज्ञा—नाम जाता यासां ताः शाखाकुलसंज्ञिताः अने-
 कविधाः-अनेकप्रकाराः संततयः संभवन्तीति गम्यं, तास्वप्येका संततिस्तीर्थं, श्रीसुधर्मस्वामितो दुष्प्रसहं यावदच्छिन्ना संततिरेकैव तीर्थं
 भवतीत्यर्थः, शेषाः पुनरनादिसान्ताः, तीर्थकरशिष्यादारम्याच्छिन्नं प्रवृत्तिमत्त्वेनानादित्वं, विवक्षितं कालमधिकृत्य तथाविधाचारवतां
 समुदायस्थानादिसिद्धत्वं वा, सान्तत्वं च यावत्तीर्थवर्त्तित्वाभावात्, अवर्गिव पर्यवसानादिति गाथार्थः ॥ २१ ॥ अथ यत एवं तत आह—
 तं थेरावलिभणिअं साहापमुहं तु संपई सव्वं । नागिंदचंदनिबुइविज्जाहरएसु चंदकुलं ॥ २२ ॥

यतः शेषाः संततयोज्जादिसान्तास्त एव स्थविरावलीभणितं—पर्युषणकल्पस्थविरावल्यां भणितं ‘शाखाप्रमुखं’ शाखाकुलादिकं
 सर्वं संप्रति नास्ति, तेषां च शाखादीनामनादित्वे सान्तत्वमेव सिद्धं, ननु ‘नागभूतं सोमभूत’मित्यादिनाम्ना सादित्वे सिद्धे कथ-
 मनादित्वमिति चेद्, उच्यते, अत्राचारमधिकृत्यानादित्वमुक्तलक्षणमभ्युपगतं, तस्य च तीर्थेच्छित्यात्प्रवृत्तस्य नागकुलादावप्य-

विरहात्, किंस्विदेकसंततस्तीर्यमित्याह—‘नार्गिर्वे’त्यादि, नागेन्द्रचन्द्रनिर्वृतिविषयाघकुलेषु यथा चन्द्रकुलं तीर्यत्वेनाभिमत संप्रत्यपि प्रत्यक्ष, श्लेषाणां मध्ये निर्वृतिकुलं तु तदानीमेव निर्वृतं, नागेन्द्रविषयाघकुले अपि छिन्नप्राये एव, कश्चित्कश्चिपत्कुलञ्च श्रूयमानोऽपि धारित्रिक्रियाया अभावात् केवललिङ्गधारित्वेनाकिञ्चित्कर एव, ये तु चन्द्रकुलादपि राक्षरक्तादयः पृथग्भूताभन्त्र-कुलत्वमात्मनः ल्यापयन्ति तदपुक्तमेव, नवीनमार्गप्रकाशकत्वेनाभिमिवेशुमार्गपतित्वाचेपामितिगाथार्थः॥२२॥ अथ दृष्टांतमाह—

जह मणुभाण एगा अणायणता य संसई लोए । सेसा अणाइसंता पक्षस्व खेव दीसति ॥२३॥
यथेत्युदाहरणोपन्यासे, यथा मनुजानामेका संततिरनाद्यनन्ता भवति—आपन्तरहिता स्यात्, श्लेषा संततयोऽनादिसान्ताः—आदिरहिता अपि सपर्यवसानाः, गर्मजानां हि संततिमपेक्ष्यानादित्वमेव स्यात्, एव सत्यपि कामन संततयः सपर्यवसाना एव स्युः, एतच्च लोके प्रत्यक्ष इत्यते, यथा कस्यचिदेवदस्य षतुर्धा पुत्राणामेकस्य संततिं प्रवर्द्धमाना इत्यते, श्लेषाणां मध्ये कस्यचिदेका पत्यपर्यवसायिनी, कस्यश्चिद् द्वित्र्याद्यपत्यान्ताऽपि स्यादिति गाथार्थः॥२३॥ अथ स्वविरावल्यां या श्लाखा यानि च कुलानि तेषां परस्परमदृपकत्वेनाविवाद एवासीत् तत्कथमित्याह—

वसचिहसामायारीकरणे तह निबकिबकिरिमासु । सर्वेसि सामभ तेसि तेणेव अविबाओ ॥२४॥
दशविधसामाचारी “इच्छा मिच्छा सहकारो” इत्यादिरूपा तस्या करण तस्मिन्, तथा नित्यकृत्यानि—प्रतिक्रमणप्रविलेख-नादिसाच्चनुष्ठानरूपाणि षतुपायाः क्रियास्मासु, सर्वेषां श्लाखादीनां सामान्यं—समानता अवैषम्यमासीत्, तेनैव हेतुना तेषामविवादः—अविप्रतिपत्तिरिति ॥ अथ तेषामविप्रतिपत्तौ सांयोगिकत्वमेव कथं न स्यादित्याह—

बहुआयुरिअपरंपरअंतरिआणं न होइ संभोगो । विणयाइअकम्मं पुण अण्णुण्णं होइ अविरुद्धं ॥२५॥
 बह्वाचार्यपरम्परान्तरितानां—बहूनामाचार्याणां परस्परया अन्तरितानां—व्यवहितानामन्योऽन्यं संभोगो न भवति, अर्थादन-
 न्तरितानां संभोगो भवत्येव, अयं भावः—एकस्मिन् गणे भूयांसोऽप्याचार्याः संभवन्ति, ते च परस्परं संभोगिन एव स्युः, यथा
 श्रीमहागिरिसुहस्तिनौ सांभोगिकौ, एवं च कथंचिदेशादिव्यवधानेन तत्तदपत्यानां भिन्नाभिभाचार्यान्तरितानां संभोगो न भवति,
 निग्रहानुग्रहादवेकस्याधिकाराभावाद्, विनयादिकर्म—परस्परवन्दनासनदानादिकृत्यं अविरुद्धं भवति—तथा करणे विरोधो न
 भवति, अन्नादिदाने तु जिनाज्ञाभङ्गः, अत एव विसंभोगिकानां श्राद्धकुलादिदर्शनेव चागमे भणितमिति गाथार्थः ॥२५॥ अथ

संभोगादिस्वरूपे लौकिकदृष्टांतमाह—

॥ २६ ॥

लोए पुण संभोगो सहोअराणंपि एगआणाए । वावाराइरयाणं तवसलाहाइकंखाणं ॥ २६ ॥
 लोके पुनः ‘संभोगो’ नित्यं भोजनादिक्रियासु समतया सम्मत्या प्रवृत्तिः ‘सहोदराणां’ भ्रातृणामेकाङ्गया—एकस्य पित्रादे-
 राज्ञया ‘व्यापारादिरतानां’ तदुपदिष्टकार्यकारिणां ‘तद्वशलाभाकाङ्क्षाणां’ पित्राधायत्तलाभाद्यभिलाषुकाणां भवति, अयं भावः—यः
 कश्चित् पित्रादिः कुलादौ ज्येष्ठस्तदायत्तानां पुत्रादीनामेकस्मिन् गृहे निवासः, तत्र प्रवेशनिर्गमादिर्निरन्तरभोजनादिविधिश्च पर-
 स्परं सापेक्षः, व्यापारादिविचारणापूर्वकलाभादिसमीहा चेत्यादि सर्वमपि सर्वसम्मतमेव दृश्यते, एवमेव विवक्षिताचार्यादिशायत्तानां
 बहूनामप्याचार्यादीनां संभोगो युज्यत इति गाथार्थः ॥२६॥ अथ विपरीतानां किं स्यादित्याह—
 विचरीआ अण्णुण्णं जह अण्णो णाइसंभवो तेसिं । आयारो पुण एगो कुलवडिओ निच्चकिच्चेसु ॥२७॥

‘विपरीता’ पित्रादेः सकृन्नास्तृथगभूताः पुत्रादयोऽन्योऽन्य यथाऽन्यस्तेषां पित्रादीनां द्वातिसंभव-स्वगोत्रीयो भवति तत्स-
दृशः पुत्रादिः, तस्यापि च पित्रादिस्त्वयैव, अयं मातुः-यथा निबजातीयास्तदृशदे प्रवेष्टुं तदृशदर्शनाच्च वस्तुजात मोक्षु दन्तु
या न समर्था भवन्ति, तथा पित्रादेः सकृन्नास्तृथगभूताः पुत्रादयोऽपीति, आचारः पुनः-नित्यकृत्येषु ‘कुलपतिवः’ कुलक्रमायातः
एकः, एवकारो गम्यः, एक एव, न तु भिन्नः, एवं विनप्रवचनेऽपि भिन्नशास्त्रादिपतितोऽपि न नित्यक्रियायां मेदमागू नमा
प्रक्रमणमधिकृत्यापि तस्य मेद इति गाथार्थः ॥२७॥ अब प्रकरणंतरेण दृष्टान्तमाह—

अइवेगे सइगारे साहपसाहाइसमथाणपि । पत्ताईण वण्णायारासायामिहाइ सम ॥२८॥

अबवैकस्मिन् सहकारे शास्त्राप्रशास्त्रादिसंभवानामपि पत्रादीनां-पत्रपुष्पफलानां वर्णाकारास्त्रादामिधानादि समं भवति, यथै
कस्यां शास्त्रायां पत्रपुष्पफलानां वर्ण आकारः आस्वादोऽभिधानं च यादृशं भवति तादृशमेवापरस्यामपि शास्त्रायां पत्रादीनां स्यात्,
न पुनर्मिथस्वभावः, एव तीर्थेऽपि पुष्पकशास्त्रादिगतानां ह्यनिप्रमृतीनामेक एवाचारो, न भिन्न इति गाथार्थः ॥२८॥ अब तीर्थे
कल्पतुमेयोपमयितु यात्रात्रिकमाह—

मजरि दुवालसगी फलसरिसो सोइणो अ आचारो । मधुररसासायसमं कैवलणाण मुणेअव ॥३०॥

तित्पनमुष्कारसल्लिसित्त तित्थकरेण त पढम । तप्पलसायभिलासी अण्णोऽवि तइव सिंचिअ ॥३१॥

सम्यक्त्वपृथ्वीपीठे तीर्थं कल्पतुमा, चः पुनरर्थे, शास्त्रादिषु स्वरिप्रभृताः भ्रमणा, आवकवर्गेषु पत्राणि, मञ्जरी तावत् इत्य-
शास्त्रादिः, श्रोमन आचारश्च फलसदृशः, मधुररसास्त्रादिसमं कैवलजानं, श्रोमनाचारपरिपालनात् कैवलजावृत्तिः स्यात्, स च मधुर

रसास्वादकल्प एव, तीर्थनमस्कारः 'नमो तित्थस्से'त्यादिरूपो यस्तीर्थनमस्कारस्तद्रूपं यत्सलिलं तेन सिक्तं तत् तीर्थं प्रथमं तीर्थकरेण, यदागमः—“तित्थपणामं काउं कहेइ साहारणेण सदेणं”ति” आ० नि० (प६६) तत्फलं—तीर्थफलं, तीर्थारिघनेन केवलज्ञानहेतुः सदाचारः परिपालितो भवतीतिकृत्वा सदाचार एव तत्फलं, तस्यास्वादः केवलज्ञानं तस्याभिलाषी अन्योऽपि तथैव सिञ्चेत्—नमस्कारादि यावदाराधनविधिना सम्यगाराधयेदितिकल्पद्रुमेण सादृश्यं तीर्थस्येति गाथात्रयार्थः ॥२९-३०-३१॥ अथ तीर्थस्योत्पत्तिः स्थितिश्च यथा भवति तथैव दर्शयितुं दृष्टान्तमाह—

जह पढमं उप्पत्ती मेहविसेसाउ कप्परुक्खस्स । बीअपरंपरसंठिइ बीउच्छेए पुणो मेहा ॥३२॥
तह तित्थं तित्थयरा पढमं उप्पज्जए न अण्णाओ । सूरिपरंपरसंठिइ सूरिच्छेए पुणो अरहा ॥३३॥

यथा कल्पवृक्षस्य प्रथममुत्पत्तिर्मेघविशेषात् कल्पद्रुमहेतुभूतात् मेघात्, तत्स्थितिः पुनर्बीजपरम्परा, बीजपरम्परया भवतीतिकृत्वा, बीजोच्छेदे पुनर्मेघात् प्रागुक्तमेघविशेषादुत्पत्तिरिति दृष्टान्त इति गाथार्थः ॥३२॥ अथ दार्ष्टान्तिकमाह—तथा तीर्थं तीर्थकरात् प्रथममुत्पद्यते, नान्यस्मादपि, तस्य स्थितिः स्वरिपरम्परयैव, यदुक्तं—“कइआवि जिणवरिंदा पत्ता अयरामरं पंहं दाउं । आयरिणिहि पवयणं धारिजइ संपयं सयलं ॥१॥ ति श्रीउप० (१२) यथा स्वयमतथाभूतेनापि बीजमेघकल्पेनार्हता श्रीवीरेण श्रीसुधर्मस्वामी स्मरीकृतस्तेन च जम्बूस्वामी तेनापि श्रीप्रभव इत्यादिबीजपरम्परा ज्ञेया, तस्या उच्छेदे पुनस्तीर्थमर्हत एव, न पुनः केवलिनोऽप्यपरस्मात्, कल्पवृक्षस्यापि बीजोच्छेदे हि न यत्किञ्चिन्मेघात्, नवा महतोऽपि सहकारादिविजातीयवृक्षादिति दार्ष्टान्तिकयोजने-तिगाथार्थः ॥३३॥ अथैवं नियमः कथमित्याह—

तित्थ खलु तित्थपरा अणाइजगसठिई न इहराधि । किं मच्छिआपसूआ इसी एगावि केण सुआ? ॥३४॥
यद्यपि “तित्थ चाटणो संघो” इत्यादिद्वयमगाथायां तीर्थंकादेश तीर्थोत्पत्तिरिति दक्षिण तथापि जगत्स्वित्या द्रव्यितु द्विर्बद्धं
सुपद भवतीतिन्यायाबाह—‘तित्थं मच्छि’ स्यादि, तीर्थं तीर्थंकादेशेयनादिजगत्संस्मितिः, आम्बुदीय मयदित्यर्थः, नापीतरयेति,
एतन्तुमाह—“किं मच्छिज” चि मधिकप्रकृता एकापि इत्सी, अपिर्गम्या, केनापि शुवा !, अपितु नेति जगत्स्मितिः, यथा पक्षि
त्वेन साम्येऽपि इत्सा जननी मविका न भवति, तथा तीर्थं तीर्थंकादेश, अन्यस्मान् भवतीतिगाथार्थः ॥३४॥ अथ सामान्यतोऽपि
कार्यकारणनियममाह—

एव ज ज कज्ज निअय निअकारणेहि अह जाय । त त तदेव जायइ अज्जइ जगसठिईलोवो ॥३५॥
‘एव’ प्रागुक्तपुस्त्या यद्यत्कार्यं निजकारणेनियतं सत्त्वत्कार्यं तथैव जायते, अन्यथा जगत्सत्त्विलोपः स्वाद्, गोरिव वृक्षादेरपि
इषभादीनामुत्पत्तिः प्रसज्यतेतिगाथार्थः ॥३५॥ अथ तीर्थस्य सकलजनप्रसिद्धं लक्षणमाह—

अम्हा कुवक्खपक्खो वीहेई जह निवाउ तेणगणो । त खलु तित्थं तित्थकरकरठविअ मुणेअव ॥३६॥
यस्मात् ‘कुपधपध’ उत्तममापिसमुदायो विभेति—माऽऽद्याभिग्रह कर्षादित्येवरूपेण निस्थ मीत एवास्ते, यथा नृपात् स्तेनगणः—
चौरसमूहः, तृतीयं तीर्थंहरकरस्वापितं द्वातव्यमितिगाथार्थः ॥३६॥ अथ दिगम्बरः प्रायस्तीर्थाभि विभेति तत्र हेतुमाह—
अ पुण पायं तित्था समणो न विहेइ तत्थ तित्थेण । परिणतो पढमविणमि सवहा सबंसवधा ॥३७॥
यत्पुनः प्रायः क्षपवक्को—दिगम्बरस्तीर्थाभि विभेति तत्र तीर्थेन प्रथमदिने—नवीनमार्गप्रक्रमनावसरे प्रथम एव दिवसे तीर्थेन

परित्यक्तः, कुतः ?—‘सर्वथा’ सर्वप्रकारेण, सर्वसंबन्धाद्, अयं भावः—अयं च तीर्थबाह्यः, अतो नालापाद्यापि विधेयमित्येवंरूपेण सर्व-
प्रकारेण सर्वसंबन्धात्परित्यक्तस्तेन स तीर्थानि विभेति, ‘नहि मृतः पुनर्जियते’ इतिन्यायात् सर्वसंबन्धाभावे कुतो भयमिति बोध्य-
मितिगाथार्थः ॥३७॥ अथ शेषाणां दिगम्बरापेक्षया वैलक्षण्यं दर्शयन्नाह—

सेसा अर्किचिगणिआ पढमं तित्थेण कालबलजोगा । पच्छा पसइसुवगया जह वणलेसोवि सुप्पसरो ॥३८॥
शेषाः—पौर्णिमीयकादयो नवापि तीर्थेन प्रथममुत्पत्तिसमये अकिञ्चिद्गुणिताः, किमनेन वराकेण तीर्थस्य स्यादित्येवंरूपे-
णाकिञ्चित्तया चिन्तिताः, एवं चिन्तनं कुतः ?—‘कालबलयोगाद्’, अवश्यं भाविनी प्रवचनपीडेति हेतुना, कश्चित्कालस्तथा परि-
णतो यस्य बलयोगात्कुपाक्षिकेषूपैक्षैव जाता तीर्थस्येति, अथ साम्प्रतमपि दिगम्बरादिवत् कथं न क्रियते ? तत्र हेतुमाह—‘पच्छे’-
त्यादि, पश्चाद् अनुक्रमेण प्रसूतिं—प्रसारसुपगताः, तीर्थसमीपस्था एव वृद्धिं प्राप्ता इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह—‘जह वणे’त्यादि,
यथा ‘व्रणलेशोऽपि’ सूक्ष्मव्रणोऽपि सुग्रसरः—अतिप्रसरवान् भवति, अत एव सूक्ष्मोऽपि व्रणो न विश्वसनीयः, यदागमः—‘अण
थोवं वणथोवं अग्गी थोवं कसाय थोवं च । न हु मे वीससिअं थोवंपिहु तं बहुं होह ॥१॥’ इति गाथार्थः
॥३८॥ अथानन्तरं यदुक्तं ‘जम्हा कुक्खपक्खो’ इत्यादि तत्समर्थनपुरस्सरं व्यक्त्या तीर्थं दर्शयति—

ते पुण जम्हा निअमा ससंकिआ तंपि संपयं भरहे । तवगणतित्थं णेअं कणंगं व परिक्खपच्चक्खं ॥३९॥
ते पुनः—पौर्णिमीयकादयः सशङ्किताः—समया भवन्ति यस्मात् ‘तंपि’ति अपिरेवार्थे तदेव ‘साम्प्रतं’ वर्तमानकाले ‘तपाग-
णतीर्थं’ तपागण एव तीर्थं तपागणतीर्थं, ‘भरते’ इह भरतक्षेत्रे ‘ज्ञेयं’ बोध्यं, किंलक्षणं ? केन कमिव ?—सुवर्णमिव परीक्षा-

प्रत्यक्ष, शुद्धप्ररूपणाप्रवृत्त्यादिना ॥ मरुतक्षेत्रेऽच्छिन्नपरम्परागतमिदमेव दृश्यते, दुष्करक्रियाकारित्वे, तथाविषयापरस्यादृश्यमा-
नत्वाद्, तथा कुपाधिक्रयधोऽप्यस्मादेव विभेति, यतः कुपाधिक्रयसंसर्गोऽपि महापापहेतुः, आत्मात्मन्यद्, कुपाधिक्रयानामाङ्घ्रिगो व्रष्टु-
मप्यकृत्य इत्येव रूपेण तयागजसाधव एव सदस्युपदिशन्ति, तथाविषयसम्पत्त्वादियुष्मालङ्घनात्तदुपदेक्षभोसारोऽपि केचित्-आवका-
स्तथा कुर्वन्त्यपि, अत एव श्रीपत्तने म० समर्थेन तुम्पाका अपाङ्गस्या एव कृता आसमिति सर्वजनप्रतीतमेव, न चैव कश्चिदपर-
स्त्वयोपदेष्टा श्रूयते इत्येव परीक्षया प्रत्यक्षम्-अप्यक्षमेवेद तीर्थं, न चैतद् अस्माभिरेवोच्यते, किन्तु श्रीहरिमन्त्रधरिप्रसूतिवचोमि-
रष्टमविभ्रामग्रन्ते ग्रन्थसंमत्या व्यवसायिष्यमाभत्वादिति बोध्यमिति गाढार्थः ॥ ३९ ॥ अथैवविधे तीर्थे कुपाधिकाः कीदृक्-

वेष्टामाद इत्याह—

एव नित्यविचारे कसचद् परिहृस्त्रिजमि तित्थंमि । ससमइविगप्यिजमए राएण पुरासया वसवि ॥४०॥

‘एव’ प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थविचारे ‘कपपट्टे’ तीर्थविचारलक्षणे कपपट्टे कनकमिव परीक्षिते तीर्थे दद्यापि कुपाधिकाः ‘स्वस्वम-
त्रिकल्पितमते’ स्वस्वमत्या-मिजनिजपुण्या विकल्पित यन्मत पाधिकं तु पक्षस्थान्ते मरतीति पूर्वमापाधिकं युक्तं तथा त्रियोऽप्यविद्याः
कथं तीर्थकृत्यविमां पूजयन्तीति स्त्रीणां जिनपूजा न युक्ता मुखवस्त्रिकादिधरणे श्रादानां साधुसमतेति श्रादानां सामायिकादौ मूल-
वस्त्रिका न युक्तेत्यादिद्विविक्तपक्षनलक्षणया विकल्पित यन्मत तत्र रागेण-अभिमिवेक्षतिबद्धत्वेनास्मदीय मतमेव सर्वोऽपि जन
आभयतु नान्यदितिरूपेण ‘दुराश्रयाः’ दुराश्रयसायोऽनन्तरथापापमेव वक्ष्यते इतिगाढार्थः ॥४१॥ अथ
तेषां दुराश्रयमाह—

तेषां पइसमयं सुणिघायमहापावरुदपरिणामा । णंतभवभोगकम्मा तित्थमतित्थंति महमोहा ॥४१॥
येन कारणेन ते कुपाक्षिका निजमतोदयमिच्छति तेन कारणेन 'प्रतिसमयं' समयंर प्रति तत्तन्मतानां तिरस्कारकारिणस्तीर्थस्यो-
च्छेदमेवेच्छन्ति, आत्मीयपक्षस्य पराभविष्णोरुच्छेदं सर्वोऽपि जनः समीहित एवेति जगत्स्थितिः, पराभविष्यतः कस्यचित् किञ्चित् स्यात्,
कुपाक्षिकाणां तु तथाविधग्राजन्मोपाजिताशुभक्लिष्टकर्मपरिपाकजन्यतथाविधभवितव्यतावशेन तीर्थमेव पराभविष्णुतया संपन्नं,
तस्य चोच्छेदे समीहमाने भावतः साध्वादीनां विनाश एव समीहितः, सोऽपि न कादाचित्कः, किंतु प्रतिसामयिकः, तेन
मुनिघातः, उपलक्षणात् साध्वादीनामपि, तेन हेतुभूतेन यन्महत्पापं, यदुक्तं—“चेइयदवविणासे इसिघाए पवयणस्स उड्डाहे ।
संजइवउत्थमंगे मूलगगी बोहिलाभस्सा॥१॥” (४१५) तेन पापेन रुद्रः परिणामो येषां ते मुनिघातमहापापरुद्रपरिणामाः, पुनः
कीदृशाः?—‘महामोहाः’ महा-महान् अनन्तभवसंबन्धहेतुर्मोहो-मिथ्यात्वं एषां ते महामोहाः, तत् कथमित्युल्लेखमाह—‘तित्थम-
तित्थं’ तीर्थं-साध्वादिसमुदायमतीर्थमिति, अतीर्थं च-स्वस्वसमुदायलक्षणं साध्वाभासादिरूपं तीर्थमिति मन्यमाना इति गम्यम्,
अयं भावः-ते कुपाक्षिकास्तीर्थमतीर्थतयोपदिशन्ति, अतीर्थं च निजमतविकल्पितं तीर्थतयेति महामोहविजृम्भितं, मातः परं
पातकमिति बोध्यं, तथाभूतास्ते कीदृशाः संपन्ना इत्याह—‘अणंते’त्यादि, अनन्तभवभोगकर्मणिः-अनन्तैर्भवेर्भोग्यानि कर्माणि येषां
ते तथा, अनन्तसंसारभाज इत्यर्थः, उत्सूत्रभाषिणोऽनुपरताः मृताः सन्तो नियमादनन्तसंसारिण एव स्युः, यदुक्तं—“उस्सुत्तभासगाणं
बोहीनासो अणंतसंसारो”ति, तथा ‘कालमणंतं च सुए अट्ठापरिअट्ठाओ अ देसुणो । आसायणवहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ॥१॥”ति
श्रीआ० नि० (८५३) अत्राशातनाबहुल उत्सूत्रभाष्येव बोध्यः, प्रतिसमयं तीर्थघातपातकभाजनत्वाद्, अत एव घोरानुष्ठानं

द्विष्यति अस्मात्स्यादिवत्प्रतिषमयमनन्तसंसारमेव निर्बन्धयति, असंस्पाससमयात्मके तन्मित्राद्युपा अन्तर्गृहेण वा प्रतिषमयमनन्तसंसारमावेजनन्तसंसारसंयवादितिगाथार्यः ॥४१॥ अथ तीर्थप्रवेष्टात् यथा कुपाधिकारं स्तुः यथा कुपाधिक-
प्रवेष्टापीर्यान्तर्गृहेणो मवन्तोऽपि कथं न स्युरिति यराद्यङ्गोद्भावनमाह—

गणु तुम्हाण्यसि दोसो कुपक्कलपक्खमि वीस्सई पयवो । सो मे रुद्धमाण इरिणि अण्णोस्समाणाण ॥४२॥

नन्विति परब्रह्मे, ननु सो तीर्थपक्षपातिनः ! युष्माकमपि, अपिदृष्ट्वा यथा तीर्थे वेष्टाः कुपासिकाणां तथा युष्माकमपि, कुप-
धपक्षे वेष्टो दृश्यते 'सो' तस्मात् यथा तीर्थोन्नेदमिच्छतां कुपासिकाणां रुद्ध्यान् तथा भवतामपि हानिम्—अर्थात्कुपासिकजाल
त्वेपयतां—कुपासिकोन्नेदमिच्छतां रौद्रध्यान भवत्येव, विनाशमिप्रायसोभयत्रापि सौख्यादितिपराञ्छेति गाथार्यः ॥४२॥ अथ
यराद्यङ्गमेव परकरोति—

नेव वोढु सुत्त ज सो तित्थस्स परमरोयुत्ति । तस्सवि इल्लिचिगल्पो जयज्जम्मो केरिसो बम्मो ? ॥४३॥

'एव' प्रत्युक्तं 'ननु तुम्हान्'मित्यादि तदङ्गम्—अपिमध्याहृत्य वक्तुमपि न युक्तं, यद्—यस्मात्कारणात् 'स' कुपासिकपक्ष
स्तीर्थस्स परमरोपा—उत्कृष्टतद् इव, यथोत्कृष्टरोगोऽस्तस्यवेदनया रुधिरमांसादिद्रोषयेन पुष्टमपि पुरुषं कृशीकरोति बलवन्तमपि दुर्बलं
तथा कुपासिकपक्षोऽप्युत्तमप्ररूपणरूपयाऽस्तस्यवेदनया तीर्थान्तर्गतभ्रान्तकादिसुखदयमादाय तीर्थमेव कृशीकरोति, तथाप्यथसिद्ध
मेव, यतो यावन्तो वक्ष्यमाणाः कुपासिकास्तैस्तीर्थसंयन्दिन एव भान्तादीन् व्युद्भास्य आस्तां तीर्थेत्यतश्चन प्रत्युत्तानायलीक्यन्
तीर्थमसिद्धवर्तिन एव विहिताः, 'तस्मापि' कुपासिकपक्षस्यापि तीर्थमहारोगस्य हानिभिरूपो यद्यधर्मस्तर्हि धर्मः कीदृशः स्यात् ? ,

नस्मादन्यो धर्म इत्यर्थः, अनेन रौद्रध्यानं दूरे, प्रत्युत परधर्म एव तदीयमताहानिविकल्प इति दर्शितम् । अत एव “निबुद्धहसा-
सण्यं जयह सया स्वभावदेसण्यं । कुसमयमयनासण्यं जिणिदवरवीरसासण्यं” १। (नन्दी-२२५) इत्यादिवचोभिः प्रवचन-
विषयकाऽऽशीरपीतिगाथार्थः ॥४३॥ अथ तीर्थहानिं कुपाक्षिकहानिं चेच्छतोः परस्परं नहदन्तरं, तदेव दृष्टान्तेनाह—

किं धिज्जाइज्झाणं सरिसं हरिएस्सिज्जक्खच्चाणेण । असुईलित्तो पाओ चंदणलित्तेण किं सरिसो ? ॥४४॥

‘धिगजातिध्यानं’ ब्राह्मणकुमाराणां ध्यानं ‘हरिकेशियक्षध्यानेन’ हरिकेशिसाधोवैयावृत्यकरस्य तिन्दुकनाम्नो यक्षस्य ध्यानेन सदृशं
किं भवेद् ? अपितु न भवेत्, यतः कुमारध्यानं मुनिहननविषयं, यक्षस्य तु कुमारहननेऽपि मुनिरक्षणेन वैयावृत्यविषयकं, न
पुनः रागद्वेषप्रभवं, यदागमः—“पुबिं च इण्हि च अणागयं च, मणप्पदोसो न मे अत्थि कोई। जक्खा हु वेआवडिअं करिति,
तम्हा उ एए निहया कुमार” ॥१॥ इतिश्री उ० (३९-५) वैयावृत्यं हि महानिर्जराहेतुरित्यग्रे वक्ष्यते, तस्माद्धननाभिप्रायसाम्येऽपि
द्वयोध्यर्नयोर्महदन्तरम्, एवं कुपाक्षिकाणां तीर्थोच्छेदविषयकध्यानमस्माकं च तीर्थरोगकल्पस्य कुपाक्षिकपक्षस्योच्छेदविषयक-
मिति उच्छेदध्यानसाम्येऽपि एकस्य धर्मध्यानमपरस्य रौद्रध्यानमिति, तत्रापि दृष्टान्तमाह—‘असुईलित्तो’ति अशुचिना-पुरी-
पादिरव्येण लिप्तः पादः किं चन्दमलिसेन पादेन समः स्याद् ? अपितु न स्यात्, एवं लिप्तत्वेन साम्येऽपि अशुचिलिप्तः पादो
जलेन धौत एव शृभानुष्ठानप्रवृत्तिहेतुः स्यात्, चन्दनलिप्तस्तु स्वत एव विशेषतः स्याद्, एवं तीर्थोच्छेदध्यानं पुरीषकल्पं कुपा-
क्षिकोच्छेदध्यानं च चन्दनकल्पम्, एवं विमलवाहनध्यानं विदकल्पं सुमङ्गलसाधोश्च ध्यानं चन्दनकल्पमित्यादि स्वयमेवालोक्यम्,
एवं च ध्यानं जीवयोग्यतयैव समापतितं, यथा आहारविषयकध्यानसाम्येऽपि हंसस्य कर्मलपत्राण्येव संपन्नानि, काकादीनां तु विड्-

मांसदीनि, तथा तीर्थकुपाधिकयोस्पीतिगाथार्थं ॥४४॥ अथोपसंहरणेव प्रथम तीर्थस्वरूपग्रहणये हेतुमाह—

एव सित्यसत्त्वं परस्विकं त पसगजो पदम। ज जउ भणिउ सका कुवक्खिआ बाहिरा समुहं ॥४५॥

‘तत्’ तस्मात्कारणात्प्रसङ्गतः “पदमिच्छुआण उदये” इत्यादिनवमगाथायां कुपाधिकाः केचिद् तीर्थाभिर्गता इति तीर्थस्वरूप निरूपणं प्रसङ्गत आगतमतः प्रथमम्—आदौ तीर्थस्वरूपं ‘प्रकृषित’ निदर्शित, यद्—यस्मात्कारणाद्यतस्तीर्थार्थं कुपाधिकाः ‘स्ववर्णये’—स्वादिगाथोदिष्टाः समुत्तं वासा भविंशुं कुर्या भवन्तीति, तीर्थस्वरूपापरिधाने च कुपाधिकर्जानां बाह्यत्व कुतो भव्यते इति प्रथम तीर्थस्वरूपनिरूपण सप्रयोजनमिति गाथार्थः ॥४५॥ अब प्रक्रमान्तरेणापि तीर्थस्वरूप निरूपयितुमुपक्रम्यते— इहमह कुपक्खपक्ख अन्मासवसेण मुणिअ परिचयती। तह तित्थासयणपि अ कुज्जा विण्णुत्ति बुद्धीए ॥४६॥

बुद्धिपयार किंची वसेमो जेण दीधस्सेण। सित्थासित्थसत्त्वं फुट्ठ सिआ धूलमइणोडवि ॥४७॥

तेण कत्थवि असे पुणोवि भणजंपि वीसए इइय। न य पुणरुत्तयोसो चित्तेअवो जमन्मासो ॥४८॥

‘इह’ इमं ब्रह्मैश्वर्यसहस्रैस्त्रिकिरणान्नि प्रक्रमये ‘अये’ तेषूपिषया प्रकारान्तरयोत्तने, कुपक्खपक्खमभ्यासवशेन—‘पुन पुन’ कर जमभ्यास’ इति वचनात् पुनः पुनस्तत्स्वरूपश्रवणेन ‘घात्वा’ सम्यक् पर्यालोच्य ‘परित्यजतु,’ एकशः श्रवणेन सहसा तस्यागासंभ-
वान्, संभवे वा कदाचिदभिमुखीभवनस्यापि संभवे अविशुध्य त्यक्तमिति पक्षाद्यापस्यापि कस्यापि संभवो दुर्निवारोऽन्तः पुनः पुनः भवबेनाभ्यस्य त्यागे स्वमेऽपि प्रागुक्तदोषासंभवः, तथा तीर्थाभ्रयणमपि चाभ्यासवशेन कृतं सत् सुरसमूहेनापि तदभालयि-
तुमशक्यम्, अतस्तत्राप्यभ्यासः भेदानेवेति, तीर्थाभ्रयणमभ्यभ्यासवशेन विद्म कुर्यादिति बुद्ध्या हेतुभूतया युक्तिप्रकारं किञ्चिदर्थ-

याम्; येन युक्तिप्रकारेण दीपरूपेण-प्रदीपकल्पेन तीर्थातीर्थस्वरूपं स्फुटं स्यात्, कस्य?—आस्तां स्रक्षमदृग्, स्थूलमतेरपि, तेन कारणेन कुत्रचिदंशे पुनरपि भग्ननमपि-वारं वारं कथनमपि दृश्यते 'इह' अधिकारे अस्मिन् प्रकरणे वा, न पुनरुक्तदोषश्चिन्तनीयः; चोऽप्यर्थे, न चिन्तनीयोऽपि, भाषणं तु दूरे इत्यापिशब्दार्थः, एवं कुतो ? यतः सोऽभ्यासः, स च पुनः पुनर्भणनेनैव स्यादिति गाथात्रयार्थः ॥४६-४७-४८॥ त्रिभिर्विशेषकं । अथ प्रथमं कुपक्षमात्रस्वरूपमाह—

प्रायं कुपक्षपक्षौ उ सुत्तसरणो हविज्ज वयणेणं । सुत्तं पुत्थयसरणं नणु किंच परंपरासरणं ॥४९॥

'प्रायो' बाहुल्येन कुपक्षपक्षस्तु वचनेन-वचोमात्रेण, नतु मनसाऽपि, सूत्रशरणो भवेत्, अस्माकं सूत्रमेव प्रमाणं, न वृत्त्यादिक-मपीत्यादिवचोमात्रेण सूत्रशरण इत्यर्थः, तत्रैवं ग्रहव्यं-ननु भोः सूत्रं पुस्तकशरणं किं वा परम्पराशरणमिति विकल्पद्वयी, तत्र पुस्तकमेव शरणम्-आश्रयो यस्य तत्पुस्तकशरणं, परम्परा-अच्छिन्नपुरुषप्रवाहः सैव शरणं यस्येति परम्पराशरणमिति, कुपाशिका-कृतमेव प्रश्नद्वारा विकल्पितमिति गाथार्थः ॥४९॥ अथ प्रथमविकल्पाकृतं दूषयितुमाह—

पुत्थयसरणं सुत्तं फलवं न हु होह केवलं किंतु । पुरिसायत्तं पुरिसो पयत्तवंतोऽवि चिहिविण्णू ॥५०॥
केवलं पुस्तकशरणं सूत्रं फलवन्न भवेत्, किंतु?—'पुरुषायत्तं' पुरुषपरतन्त्रं, पुरुषोऽपि न यः कश्चित्, किंतु?, प्रयत्नवानपि विधिज्ञः, सूत्रस्य ग्रहणे दाने च विधिं जानातीति विधिज्ञ इति गाथार्थः ॥५०॥ अथ विधिज्ञोऽपि कीदृक् स्यादित्याह—

सोऽवि अ दायगगाहगभावापन्नो वि जुगगयाजुत्तो । तेणं तिपईमिप्ता दुवालसंगीह रयणावि ॥५१॥

'सोऽपि च' विधिज्ञोऽपि च दायकग्राहकभावापन्नः, श्रुतज्ञानं हि द्वाभ्यामेव साध्यं, तत्रैको दायकोऽपरो ग्राहकश्चेति, एवंरूपेण

स्वरूपमापन्नः पुरुषोऽपि 'योग्यतायुक्तं' दायकयोग्यतायुक्तो ददाति, ग्राहकयोग्यतायुक्तश्च गृह्णातीति, पुरुष इत्यत्रैकवचन दायकेन युक्तो ग्राहको दायकेन युक्तो दायको धेत्वेवं विग्रहेण बोध्यम्, अत एव "पासगास्त नरिय उवयसो" चि (आवा ८-८२) प्रवचनं, तस्य योग्यताया अमावाद्, अयोमयोर्योग्यताया दृष्टान्तमाह—'तेने' त्यादि, तेन कारणेन येन योग्यतामापन्नस्तैव त्रिपदीमात्रात् 'उ पक्षे वा विगमेद् वा ध्रुवेद् वे' ति मातृकापदमात्रात् द्वादशाब्दस्या रचना, तीर्थकुट्टजवरयोर्द्वयोरपि द्वायक्याहकयोर्योग्यतामापन्नत्वाद्, आह्लां द्वयो, एकतरस्याप्यमावे त्रिपदी न फलवती, त्रिपदीदाने योग्यतामापन्नोऽपि भगवान् वीरः श्रीगौतमाद्येकदशगणसृदतिरिक्तेषु न द्वादशाक्षीरचनोद्देतुः, न च ग्राहकयोग्यतामापन्ना अपि गणसृतो भगवन्तमन्तरेण त्रिपद्यवाप्तावपि तथासामर्थ्यमाजः, अत एव 'संजोगसिद्धीद् फल वयसि' (आव १०२) प्रवचनवचनम्, अत एव च विद्यमानापि त्रिपदी नेदानीं फलवती, द्वयोरपि दायक्याहक-योर्योग्यताया अमावात्, किंच-त्रिपदीदृष्टान्तेन केवलं सत्र न फलवदित्यपि कुपाधिकृतिरस्करणीयाः, केवलद्वयवादी प्रवचने मिथ्या इगपि मणितः, यदागम—“अपरिच्छिन्नब्रह्मनिहसस्त केवलमभिस्तुतधारिस्त। सम्बुलमेणवि कयं अज्मणसवे बहु पठइ ॥१॥ (४१५) इति धीतपदेऽभालायामिति गायार्थः॥५१॥ अथ योग्यतायामयोग्यतायां धोदाहरणमाह—

धम्पि कञ्जणयं सकपयसेण सुगगयास्तुते । आगासस्त्वबकरणे अस्मत्पथ सकवलमुत्त ॥५२॥

यसमपि कार्यजनकं सुक्रप्रयत्नेन योग्यतायुक्ते वस्तुनि स्यात्, आकाशतल्लङ्घकरो ध्वजो निजबलमुक्तमप्यसमर्थम्, आकाशस्य लण्ठद्वो भवनायोग्यत्वाद्, एव पुरुषायचमपि ध्वजं दायक्याहकयोग्यतायामेव फलवत्, नान्यथेति ध्वजदृष्टान्त इति गायार्थः ॥५२॥ अप पुनरपि सर्वप्रतीपं दृष्टान्तरान्तरमाह—

धेणू वाचि सदुद्धा दोहणकिरिआइकुसलमायत्ता । दुद्धपया विवरीआ विवरीअपया उदाहरणं ॥५३॥

‘वा’ अथवा ‘धेनुरपि’ गौरपि ‘दोहनक्रियादिकुशलायत्ता’ दोहनस्य क्रिया, आदिशब्दात् पिण्डपयोदानसुस्थानरक्षणार्थादिकं ग्राह्यं, तत्र कुशलो-निपुणः मकारोऽलाक्षणिकस्तस्यायत्ता-चशगा ‘दुग्धप्रदा’ दुग्धदायिनी स्याद्, विपरीता दोहनक्रियाद्यकुशलायत्ता ‘विपरीतप्रदा’ दुग्धदानापेक्षया विपरीतं फलं प्रददातीत्यत्रोदाहरणमित्यक्षरार्थः॥ भावार्थस्त्वयं-यस्तु पिण्डदानादिकुशलो दोह-नक्रियादिकुशलश्च स गोः सकाशात् दुग्धमवाप्नोति, तत्राकुशलश्च गोः शरीरे दुग्धमस्तीति सामान्येन दुग्धज्ञानवान् दुग्धवापिसिभिच्छन् यत्र क्वाप्यङ्गे करस्पर्शनकरणेन लकुटादिना हननेन यत्र क्वाप्यङ्गे अस्त्रादिना छिद्रकरणेन वा केवलं मूत्ररुधिरादिकमेवावाप्नोति, सर्वथा क्रियारहितश्च गोघातपातकभाग् स्याद्, पिण्डादिदानक्रियायुक्तोऽपि दोहनादिक्रियाशून्यः स्वभावसिद्धच्छगणमूत्रादि-लभभाग् । अत्र सार्थवाहराज्ञोद्घटान्तः प्रतीत एव, तथापि दिग्दर्शनं त्वेमिह-कश्चित्सार्थवाहोऽनेकपण्यभृद् धेनुविरहिते द्वीपे वाणिज्यनिमित्तं जिगमिषुः सधेनुकः समुद्रमुतीर्य जिगमिषिते द्वीपे प्राप्तः, तत्र संतुष्टयर्थं राज्ञे रूप्यकचोलके पायसं प्रक्षिप्य प्रत्यहं प्राभृतीकरोति, अस्मदीयदेशवृक्षस इति राज्ञा पृष्टो भणति, एकदा च कृतकृत्यो राज्ञो मुत्कलवचनेच्छया राजानं भणि-तवान्-स्वदेशं राजाज्ञया जिगमिषुरित्युक्ते राजोवाच-पायसरसमस्मभ्यं को दास्यति?, तदनु राज्ञोऽनुरोधेन तेन सा गौर्दत्ता, उक्तं च-एतदीयो रसो मया दीयमान आसीदित्युक्त्वा स सार्थवाहः स्वदेशं प्रस्थितः, राज्ञा च सा गौश्चित्रशालायामनेकविधखर्जूर-द्राक्षेक्षुरसादिखाद्यपानादिविधिना पोष्यमाणा गोमयमूत्रादिकरणावसरे यदा पुच्छमूर्ध्वीकरोति तदानीं राजपुरुषाः रूप्यकचोल-कादिकं पात्रं विभ्रति, तदानीं वर्णास्वादिना गोमयादेवैपरीत्यं दृष्ट्वा वञ्चितः खलु तेन पापात्मनाऽहमपीति रुष्टः सन् समुद्र-

मभ्यात् पषादानायितः, सस्त्रेप मभितो- मो ! मामपि त्वं वञ्चितवानित्यादि मभित्वा प्राक्तनव्यतिकरं प्रोक्तवान्, तत् भुत्वा सार्यधादेन मणित-मो राजन् ! नहि किमपि वस्तुबात स्वरूपेण सदेव फलवद्भवति, किं तु यथोचितक्रियादिभिरेव, क्रियाश्च सम्यगान्नायगम्याः, आम्नायोपपि मभिरुण्णुस्मादेव लभ्यो, नान्यथेति मभित्वा तेषां शिधानिमित्त स्वयमेव दोहनक्रियायां प्रवृत्तः, मणित्वाच्च-जनैश्च विधिनाऽस्माद् वृथाऽसौ प्राप्नो नान्यथेति, यथाह यावत्पायसनिष्पत्तिस्तत्सर्वमपि विहितवान्, तदुद्घा च ते राजपुरुषास्तथैव कृतवन्तोऽजास्तवन्तश्च समीहितं पायसमिति पृथान्तः । इति गाथार्थः ॥५३॥ अथोक्तं इष्टान्त दाष्टान्तिकेन योवयितुमाह-

घेणू सुस्त वच्छा निजुत्ती वित्तिपमुहमणुजोगी । दोहणकिरिआकुसलो उवहाण पिहपयदाण ॥५४॥

स्रष्टुं तावदेतद्, तस्य निर्युक्तिर्वत्सा, यथा वत्सा दुग्धदानामिमृत्तां गां करोति तथाऽयं दानामिमृत्तं स्रष्टुं निर्युक्तिः करोति, तत्र दोहनक्रियाकृत्तलः इतिप्रहृलालुयोमी, तत्रालुयोगा-स्रष्ट्रेण स्रष्टुं स्यात्तुहलुयोजनालक्षणं स विद्यते यस्य सोऽनुयोगी, इतिप्र-मुत्तो-इतिमाप्यर्चिप्रमृत्तिमिरुयोगी, इत्यादिना गुल्ममीपेऽधिगतसम्यगान्नाय इत्यर्थः, यदागमः-“सुचतयो स्वतु पदमो वीजो निन्धुचिमीसिजो मभितो । तदजो अ निरवसेतो एत विधी होह वणुचोगो ॥१॥” मग० सु२५ उ२ (१४६) तत्रोपधान-भुतारा-घनतपोविश्लेषः तत्पिण्डपयोदान, यौरपि पिण्डपयोदानादिना प्रगुणीकृतैव दुग्धदात्रीति गोपालस्यापि प्रतीच, न पुनरचारिताऽपीति, एतेन च केष्वपिगोपधानादिक्रमन्तरेणापि पठनपाठनादिक कुर्वन्ति ते तृणादिदानामावेन दध्यमानश्चरीरश्चेपमात्रां गां दुहन्तीति बोध्या इत्यपि ज्ञापितमिति दाष्टान्तिकयोजनेति गाथार्थः ॥५४॥ अथोक्तं स्रष्टुं गोपलभ्यते इति दर्शयति-

एवं फलचं सुत्तं तित्थयरपचट्ठिअमि तित्थंमि । तित्थं पुण अच्छिन्नं वीरस्स य जाव्हु दुप्पसहो ॥५५॥
 ‘एवमे’ उक्तदृष्टान्तेन तीर्थसूत्रं फलवद्, दृश्यते इति गम्यं, तत्रोक्तसामग्र्या विद्यमानत्वात्, तीर्थं च कियत्कालं भवती-
 त्याह-तीर्थं पुनरच्छिन्नं यावहुं ग्रसभसू रिस्तावदनवरतं वर्त्तते, कस्य ?-वीरस्य, यदागमः-“जंबूदीवे गं भंते ! दीवे भारहे वासे
 इमीसे ओसप्पिणीए देवाणुप्पिआणं केवइअं कालं तित्थं अणुसजिस्सइ !, गोअमा ! जंबूदीवे दीवे भारहे वासे इमीसे ओसप्पिणीए
 मम इक्कीसं वाससहस्साइं तित्थं अणुसजिस्सइ”ति श्रीमग० श० २० उ० ८ (सू० ६८०) इति ग्राथार्थः ॥५५॥ अथ परम्परा-
 शरणं सूत्रमिति द्वितीयं विकल्पं सम्यगिति कृत्वा समर्थयन्नाह—

तेण परंपरसरणं सुत्तं तित्थस्स सम्मयं णेअं । सेसा मयगोपासे भमंति पयपाणआसाए ॥५६॥
 ‘तेन’ प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण परम्पराशरणं सूत्रं भवति, परम्परा च तीर्थं, तच्च पुरुषपरिपाट्याजिञ्चनमिति कृत्वा पुस्तकशरणं
 न भवति, पुस्तकलिखनकालात् पूर्वं सूत्रस्याभावापस्या लिखनमप्युच्छिन्नसंकथं कथं पुस्तकशरणता सूत्रस्येति कुपाक्षिकाणामनिष्टं,
 यतः परम्पराशरणं तत एव सम्प्रत्यागमः परम्पराविशिष्टस्तृतीय एव, यदागमः-“आगमे तिविहे पं० तं०-अत्तागमे अणंतरागमे
 परंपरागमे”ति श्री अनु० (सू० १४४ व. २१९) तत्राद्यौ गणधराशिष्यान्तौ, तृतीयस्तु तीर्थपर्यवसार्थोति, तदेव सूत्रं तीर्थसम्मतं
 ज्ञेयं, शेषाः-तीर्थबाह्या वक्ष्यमाणाः कुपाक्षिकाः पयःपानाशया मृतगोः पार्श्वे भ्रमन्ति, उक्तलक्षणयोन् यताया अभावाद्, आस्तां
 पयःपानाशापूर्त्तिः दूरे, लोकनिंदास्पदमेव भवन्तीति ग्राथार्थः ॥५६॥ अथ वक्ष्यमाणयुक्त्या कुपाक्षिकाः न्युपगतं सूत्रमेव न भवति,
 किंतु सूत्राभास एव, स च तन्मूलस्याभासत्वे सति सिद्धतीति तन्मूलस्याभासत्वमाह—

चिन्नुत्तमाभिअतित्था तित्थाभासाइठवणमइनिपुणा । पासंता पासंता पासेअवा पयसेण ॥५७॥

छिन्नं-दुष्टमितिशुद्धिर्परं क्लृप्तावितं-प्रादुर्भूतं तीर्थं यैस्ते छिन्नोद्गाविततीर्थाः, न च दिग्गम्भारस्य छिन्नत्वशुद्धिर्नासीदिति श्रद्धानी
यं, शुद्धोक्तं-सम्यति क्षिनकल्पो व्युत्थिभाः, तत् शुत्वा मयि विद्यमाने कर्म व्युत्थिभो मप्यते इति मणित्वा निर्गतः, अहं व्युत्थिभमपि
क्षिनकल्पं प्रकटीकरोमीतिपुक्षा क्षिनकल्पात्मकमेव तीर्थं विकल्पितमिति शिवभूतेरपि तथास्वभावानपायात्, किंलक्षणास्ते ?-
'तीर्थाभासस्यापनमतिनिपुणाः' तीर्थाभासस्वापने या मतिस्तया मिपुणाः, असतोऽपि वस्तुनः सद्भूतवस्तुसमतपुद्धिजननसामर्थ्यं
निपुणत्वमन्तरेण न सवतीति, यदुक्तं- 'यथास्वितं वस्तु विषयमपीष्टा, न तादृश कौष्ठलमाभितोऽसि। तुरङ्गमृद्गाप्युपपादयद्भूयो, नमः
परेभ्यो नय(नव)पण्डितेभ्यः॥१॥ इति द्वात्रिंश्लिङ्गायां । नचैतदर्थेन साधयिष्यमिति वाच्यम्, अत्रापि सर्वैवाभ्युपगममात्, ते च के? - पाशा-
न्ताः-दिग्गम्भरादिपाशपर्यन्ताः, प्रतिविभ्रामं व्यस्यता वाच्यमाणाः, किंलक्षणाः?-'प्रास्वन्ताः' प्रकर्षेणाह्वाना-प्राप्तानां प्रकृते ज्ञानादिभाव
प्राप्तानामन्तो-विनाशो येषां ते तथा, उन्मार्गदेवनादिना छिष्टकर्मोपाखेनेनानन्तकालतन्मयोपेक्षः समवात्, यद्वा प्रकर्षेणाह्वानां
भावप्राप्तानां तदुपदेष्टवर्णिनां तदनुकूलप्रवृत्तिमतां वा अन्यो वेद्यस्ते तथा, अन्येषामपि दुर्लभयोर्विदेवता, स्वयं नष्टाः पराभा-
वयन्तीत्यर्थः, अत एव किंलक्षणाः? -प्रयत्नेन दृश्या-दृश्येनीयाः, कर्त्तारिमाहृत्ययोजनविशेषे हे-सह वचनप्रवृत्तिः कर्त्तव्या,
मान्यया, प्रवचने 'न इ लम्भा तारिसा ददद्'मित्यादिना तदर्थेनस पातकरोदुत्तेन मणितत्वात्, तच्च प्राम्दक्षितमिति गाढार्थः
॥५७॥ अथ पुनरपि शुक्तिदादयेइतरे प्रासङ्गिकमाह-

तेसुखि पुण्णिमपमुहा पुत्थयसरणा परंपरासुद्धा । साधारण सरूढ तेसि पासंभिमं भणिमो ॥५८॥

‘तेष्वपि’ दिग्भ्वरादिष्वपि पूर्णिमाप्रसूताः ‘पुस्तकशरणाः’ पुस्तकमेव शरणं येषां ते तथा, परम्पराशून्याः, किमसाक परम्परया प्रयोजनं?, पुस्तकलिखितसिद्धान्तं शरणीकृत्य प्रवर्त्तमहे इत्यसमीक्ष्यभाषिणः, तेषां प्रासङ्गिकं—साधारणस्वरूपं भणाम इति गार्थार्थः ॥५८॥ अथ ते तीर्थसध्यवर्त्तिनो न भवन्तीत्याह—

सोहम्मावचिज्जा अच्छिन्ना जाव दुप्पसहसूरी । तेहिंतो से भिन्ना जं ते पुत्थाउ नो जाया ॥५९॥
सौधर्मापत्थान्यच्छिन्नानि यावदुष्प्रसभस्वरिः, व्युच्छिन्ने च तीर्थे तीर्थक्रमन्तरेण केवलानाऽपि तीर्थं प्रकटीकर्तुमशक्यमिति प्राक् प्रपञ्चितं, पूर्णिमादयस्तु श्रीसुधर्मापत्येभ्यो भिन्ना एव, तत्र हेतुमाह—‘जं ते’ त्ति यस्मात् ते श्रीसुधर्मापत्थानि न पुस्तकाज्जाताः, यो यथोत्पद्यते तज्जातीयस्तैव विधिना, यथा गर्भजाद्गर्भजोत्पत्तिर्न पुनः संमूर्च्छिमादपि, या तु गर्भजात् संमूर्च्छिमोत्पत्तिः सा च न तदपत्यव्यवहारहेतुः, अपत्योत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणैवोत्पत्तेः, न हि मातृशरीरोत्पन्नाऽपि षट्पदी भगिनीव्यवहारविषयः, भगिनीत्युत्पत्तिप्रकाराद्भिन्नप्रकारेणैवोत्पत्तेः, एवं पूर्णिमादिष्वपि योज्यं, तदेवं तीर्थे समुत्पन्ना अपि पौर्णिमीयकादयो न साधुवत्समुत्पन्नाः, किंतु पुस्तकमूलकत्वेन भिन्नप्रकारेणोत्पन्नाः, यथा मातुः शरीरे षट्पदीति गार्थार्थः ॥५९॥ अथ पुस्तकशरणानां

यन्न संभवति तद्दर्शनाय गाथाद्वयेन दिशमाह—

पंच परमेडि दसविह सामायारी अ पंच ववहारा । वायणजुग्गाजुग्गा जुग्गाणवि वायणंमि विही ॥६०॥

पंच परमेडि दसविह सामायारी अ पंच ववहारा । आराहणाइविहओ पुत्थयदिट्ठीण नहु हुंति ॥६१॥

छेओवट्ठावणिअप्पसुहुचाराइ णाणमार्इणं । आराहणाइविहओ पुत्थयदिट्ठीण नहु हुंति ॥६१॥
पुस्तकवादिनां पञ्च परमेष्ठिनस्तीर्थाभिमतता न संभवन्ति, तन्मते चार्हदादीनां भिन्नत्वादिति, ‘पंच खलु तित्थयर’मित्यादि-

गाथासु वक्ष्यते, तथा 'दशविषसामाचारी' 'इन्धामिच्छे'त्यादिदशप्रकारा गुरुशिष्यसंबन्धे सत्येव संभवति, तथा पञ्च व्यवहाराः—
 आगमश्रुताभाषारत्नवीरलक्षणा न संभवन्ति, तथापि श्रुतवीरौ केवलश्रुतीपचायेव, कथं पुस्तकायचाविधि, तथाऽय वाचना-
 योग्योऽय च नेति वाचनायोग्यायोग्यविचारो न संभवति, पुस्तकस्य तत्रासाध्यार्थात्, न हि पुस्तक योग्यमयोग्य च विवेचयितु
 शक्नोति, तथा वाचनायां विधिः—उद्देशसमूहेषादिलक्षणे गुरुक्रमायातो न पुस्तकसाध्यः, तथा छेदोपस्थापनीय चारित्र गुरुमन्तरेण
 न संभवत्येव, गुरुणैव सामायिकोच्छेदपूर्वकं तस्यारोप्यमाणत्वाद्, आदिशब्दात् सामायिकदीनामपि यवासमवमायोज्यं, तथा
 ज्ञानादीनामसाधनविषयोऽपि योगाद्यनुष्ठानपूर्वकमभ्ययनाध्यापनाविलक्षणा' पुल्लक्षणीनां 'न ह'नैव, संभवन्तीति क्रिया
 सर्वत्रापि संबन्धनीया, विस्तरविज्ञप्तिना तु मत्तुवपर्युषणावशात्तकटीकाऽवलोकनीयेति गाथायुम्मार्यः ॥६०-६१॥ अथ
 पुस्तकवादिनो यदेव पुस्तके लिखित तदेव प्रमाण, न पुनः परम्परायातमपीति वदन्ति, तदसम्यक्, यतः कापि पुस्तकेऽपीत्वं
 लिखित नास्ति यत्पुस्तकलिखितान्यदसम्यग्, यद्वा पुस्तक इदं ये वर्म प्ररूपयिष्यति ते सम्यक्त्वाऽवगन्तव्या इत्यपि कापि
 पुस्तके लिखितं, यद्वोच्छिन्न तीर्थमसुकादाचार्यात् प्रकटीभवविषयीत्यपि कापि नास्ति, कथमेते धाट्थर्मफलम्य पुस्तक शरण
 प्रपद्यन्ते ? एव 'पिता मे कुमारव्रजधारी'ति न्यायमापन्नानामभ्यसिद्धमेव मृषाभाषित्व, यतो वय पुस्तकलिखितप्रमाणवादिन
 इत्येवं वाचाटा अपि पुस्तकलिखितमप्यनन्तरोक्त स्वीकुर्वन्ति, परिहरन्ति च पुस्तकलिखितमपि दशविषसामाचारीपञ्चव्यवहार
 विक्रमच्छिन्नतीर्थं दुष्यसमं यावादित्यादि च ॥ एव सत्यपि पुस्तकवादित्वे लौकिकप्रदान्तमाह—

ववहारिअकुलवडिओ आयारो घरतवकल्हरो सयलो । किं छेकस्वगमि लिङ्गिओ ? ता कह सरीण कुलवडिओ ? ॥६२॥

व्यावहारिककुलपतितो—व्यावहारिककुलक्रमायातः, उपलक्षणात् राजकुलक्रमायातोऽपि ग्राह्यः, आचारः—प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपः गृहोपस्करः—स्त्रीप्रमुखानां नानाभरणवस्त्रादीनि शयनासनभोजनभाजनादीनि च यावत् स्त्रीपुत्रपुत्र्यादयश्च गोमहिष्यादयश्च सकलोऽपि किं लेख्यके लिखितो लभ्यते ?, अपितु न लभ्यते, तर्हि स्वरिकुलपतित आचारः कथं पुस्तके लिखितः संभवेत् ?, न च राजकुले लेख्यकं न संभवतीति शङ्कनीयमिष्टपत्तेः, नहि राजकुलाचारादि लिखितानुसारेणैव प्रवर्तते, किं तु परम्परायात्तमेव, एवं प्रवचनेऽपि बोध्यं, यत्तु किञ्चिल्लिखितं दृश्यते तदपि परम्परागताचारस्यैकदेशो बोध्यः, तेन केवललिखनानुसारेण प्रवृत्तिभाषणमभाषणमेव, एवं सत्यपि यः कश्चिदिम्यपुत्रो लेख्यकं दृष्ट्वा यदेव लेख्यके लिखितं तदेव स्वकीयं, शेषं तु नात्मीयमिति वाच्यम्, गृहान्निष्काश्य परित्यजन् केन कीदृशो भण्यते ?, तथा पुस्तकवादिनोऽपि केवलद्वत्रवादिनो वा बोध्या इति गाथार्थः ॥६२॥

बुद्ध्या गृहान्निष्काश्य परित्यजन् केन कीदृशो भण्यते ?, तथा पुस्तकवादिनोऽपि केवलद्वत्रवादिनो वा बोध्या इति गाथार्थः ॥६२॥

अथ सिद्धान्तवादिनमात्मानं ख्यापयन् महामृषाभाष्येवेति ज्ञापनाय प्रथमं सिद्धान्तस्वरूपमाह—
अत्तागमपासाओ सुणिओ वीओ अणंतरागमओ । तत्तो सवणपरंपरसमागओ तइअ आगमओ ॥६३॥
आत्मागमपार्श्वात् 'तात्स्थयात् तद्व्यपदेश' इति न्यायादात्मागमवतः सकाशात् श्रुतो द्वितीयोऽनन्तरागमो भवति, 'ततो' द्वितीयागमपार्श्वात् श्रवणपरम्परासमागतस्तृतीय आगमकः, परम्परागमक इत्यर्थः, स च द्वितीयागमसकाशात् श्रवणसमुत्थोऽपि पुरुषपारम्पर्येण तीर्थपर्यवसायीति सिद्धान्तक्रमः, न पुनः प्रथमाभावे द्वितीयो द्वितीयाभावे च तृतीयो भवतीति गाथार्थः ॥६३॥
अथैवं क्रमसिद्धे सिद्धान्ते सिद्धान्तवादी कथं प्रश्नविषयीकार्य इति दर्शयति—
सूरिपरंपररहिओ पुत्थयलिहिओ अ जो उ सिद्धंतो । तिण्ह खलु आगमाणं केरिसओ केण नामेणं ? ॥६४॥

हरिपरम्परारहित' पुस्तकलिखितश्च सिद्धान्तः श्रयाणामागमानां केन नाम्ना कीदृशः?, किमात्मागम उतानन्तरागमः परम्परागमो वेति परस्योदीरणेति गाथार्थः ॥६४॥ अथैव पृष्टः परः कीदृग् स्वादित्याह—

एव खलु पुच्छिओ सो वेसात्तणउच्च जणयममुणत्तो । कोऽयि अ होहि अवत्तं सणेई एलमूउच्च ॥६५॥

एवमनन्तरोक्तप्रकारेण, खलुरवधारणे, पृष्ट सन् स कुमाधिको जनकमजानन् 'वेस्यातनुअ इव' पय्याङ्गनापुत्रवत् कोऽपि च 'होही'ति मविष्यतीत्यन्यक्त सिद्धान्तं संश्रयति, किंनृ?—एवमूकवद्, अयं भावः— यथा एवमूकः केनचित् कथञ्चित् संज्ञाविज्ञेयेण पृष्टः सन् वक्षुमञ्चकः सन् कदादिना संज्ञां करोति, परं तथा संज्ञां करोति यथाऽन्येषां सम्यन्वस्तुपरिज्ञानं भवति, अयं तु सिद्धान्तमन्यक्तमेव संश्रयति, यथा वेक्ष्यापुत्रो जनकं हृषाणो हि कोऽपीत्यव्यक्तं मायते, इष्टान्तद्वयेन एवमूकवेद्यातनुजकल्पं कुपाधिकः सिद्धान्तवादी प्रदर्शितः, आत्मा कुपाधिकस्तथा आचारहीनोऽपि ह्रवाणस्तथैव भवति, यदागम — "दुष्टसुमुषी अपाणाए तुच्छं गिलायइ वचए"ति भीष्माचारांगे लोकवि० (उ० ६ सू-१०१) एतद्वीकादेशो यथा—कश्चित्संज्ञीतिविषये केनचित्पृष्टोऽपरिज्ञानाद् ग्लायति वक्तुं, ज्ञानसमन्वितो वा चारित्रिकः पूवासत्त्वरमयात् शुद्धमार्गप्ररूपणावसरे ग्लायति यथावस्थित प्रज्ञापयितुं"मित्यादि आ०, इति गाथार्थः ॥६५॥ अबैवमागममन्यक्तं ह्रवाणस्य किं स्यादित्याह—

अह आगमो भवत्तो विगप्पिअत्तो तहेव तम्मूल । तित्थयरोवि अवत्तो त तयववाइ अबत्ता ॥ ६६ ॥

कुपाधिकणां विकल्पितार्थः—निजनिजमतानुसारेण विकल्पितोऽर्थो यस्यैवंविध आगमो यथाऽव्यक्तः, विकल्पितार्थो हि सिद्धान्तो वारगर्म इव सत्तनर्पधन्यक्त एव स्वादित्यर्थः, तथा तन्मूल तीर्षक्तोऽप्यव्यक्त एव, यथा केनचित्पृष्टं ननु मोः एता-

दृगर्थवान् सिद्धान्तस्तव केन गुरुणा पाठित इत्युक्ते विकल्पितार्थग्रूपकं देवदत्तादिना कल्पितं निजगुरुं वक्तुमक्षम एव स्यादिति जगत्थिति; एवं तन्मूले चाव्यक्ते तदपत्यान्यप्यव्यक्तान्येव, अत एवागमे निह्नुवा अव्यक्ता इति भणितं प्राक् प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥६६॥ अथ पुस्तकवादिनां कस्तीर्थकर इत्याह—

उसभाईजिणणामारोवेणणेगहावि एगजणो । निअनिअमयाइभूओ पुत्थयसिद्धंततित्थयरो ॥६७॥

पुस्तकसिद्धान्तस्य तीर्थकरो निजनिजमताकर्षकः शिवभूतिचन्द्रप्रभादिरेकजनः—एक एव जन एकजनः अनेकधा—अनेकस्वरूपः, केन ?—ऋषभादिजिननाम्ना समारोपेण ‘अतस्मिस्तदव्यवसाय आरोप’ इति वचनात् शिवभूत्यादावेकस्मिन्नेवानेकेषां तीर्थकृतमुपलक्षणाद् गणधरादीनां च नाम्नामारोपः कृतः तेन हेतुभूतेनेति गाथार्थः ॥६७॥ अथ नाम्नामारोपस्तेन किं जातमित्याह—तेनं तित्थाभासे तित्थयरो तित्थतित्थकरणामा । सवप्पयारपावो भिन्नो भिन्नुत्ति विण्णेओ ॥६८॥

येन कारणेन ऋषभादिजिननाम्नामारोपस्तेनैव कारणेन तीर्थाभासे—कुपाक्षिकवर्गे तीर्थकरस्तीर्थतीर्थकरणामा भवति, तीर्थे यस्तीर्थकरस्तस्यैव नाम यस्य स तीर्थतीर्थकरणामेत्यर्थः, यत एव नाम्नामारोपः कृतः अत एव पृष्टाः सन्तो देवोऽहंनित्यादि भाषते, तथा चारोपितनाम्ना कुपाक्षिकाभिमततीर्थकृत्कीदृशः ?—‘सर्वप्रकारपापः’ सर्वात्मना पापभूत इत्यर्थः, स च प्रति कुपाक्षिकं भिन्न एवेतिकृत्वा भिन्नो भिन्नो बोध्यः, यथा दिगम्बराणां शिवभूतिः पौर्णिमीयकानां चन्द्रप्रभाचार्य इत्यादिरिति गाथार्थः ॥६८॥ नन्वेवमारोपः कथं भवतीति पराशङ्कामपाकरोति—सर्वेहिं सर्वेहिं सवप्पयत्थावि हुंति अहिलप्पा । आरोवेण जहिच्छिअसंकेओ जेणमणिवारो ॥६९॥

आरोपेण सर्वेऽपि पदार्थाः सर्वैः शुब्दैरमिताप्या भवन्ति, येन क्लारेणेन यथेप्सितसंकेतो—यथाशुचि विकल्पितः संकेतो सनिवार्य इति गार्थार्थः ॥६९॥ अथ यथेप्सितसंकेतो उदाहरणमाह—

जह चेइअसदेण णाण साहु अ साहिपमुहाइ । लुपगखिगप्पिआइ तेण ते सम्मए अत्था ॥७०॥

यथेत्युदाहरणोपन्यासे, चैत्यशब्देन ज्ञानं साधुषु आसिप्रमुत्साहि—बुद्धादीनि ‘लुम्पकविकल्पितानि’ लुम्पकेन संकेतविषयीकृतानि, तेन क्लारेणेन तन्मते चैत्यशब्देन तेऽर्था बोध्या, यथा वर्द्धमानादिनाम्ना लोके निबन्निजपुत्रादीनामभिसंचारण भवति तथा लुम्पकमतीयानां चैत्यशब्देन ज्ञानादीनामभिसंचारणं भवति, अत एव तेषां सिद्धान्तो न जैनसिद्धान्तः, किंतु लुम्पकमतसिद्धान्त एव, वस्तुगत्या तु अर्थ एव सिद्धान्तः, स च भिन्न एवेति गार्थार्थः ॥७०॥ अथ प्रस्तुतं कुपाधिकेषु योबयितु गार्थापञ्चकमाह—
एव खलु तित्थयर इत्थीमुत्तिनिसेहग खमणा । पुण्णिमिमा पुण पुण्णिमपक्खिअवक्ख जिण यिंति ॥७१॥

इत्थीण जिणपूआणहिसेहपरायणपि खरयरया । अचल्लिआ अचलय पस्सययतपि सइहाण ॥७२॥

फलपूआइनिसेह कुणमाण सइहपुण्णिमो अरिइ । सुअदेवीथुइपमुह पडिसेइत तु आगमिआ ॥७३॥

जिणपडिमाइनिसेहोवएसकुसल लवति कुपागा । तित्थइदि पमाण वयतमरिहतमवि कइओ ॥७४॥

धीजो वण्णखिहीणो पडिम मोत्तूण लुपग सब । अणुमिस्तकम्मवघ धम्ममभासंतमवि पासो ॥७५॥

एव प्रागुक्तसंकेतादिप्रक्लारेणारोपे सति, स्मरुवधारणे, क्षपणका* स्त्रीद्युक्तिनिषेधक तीर्थकरं भणन्ति, पौर्णिमीयकाः पुनः* ‘पूर्णिमस्याधिकश्च’ पूर्णिमायां पाधिकृष्यवस्वापने यो दधस्त जिनं बुवन्ति, तथा पर्वातिरिक्तदिने पौषघ(ख स्त्रीणां जिनपूजायाच्च)निषेधपरायण

खरतराः, आञ्चलिकाः श्राद्धानां सामायिकादावञ्चलं—पह्लवं प्ररूपयन्तं तीर्थकरं, फलपूजादिनिषेधं कुर्वन्तमर्हन्तं सार्द्धपौर्णिमीयकाः, श्रुतदेवतास्तुतिप्रमुखं प्रतिषेधयन्तमागमिकाः, जिनप्रतिमानिषेधोपदेशकुशलं लुम्पाका जिनं लपन्ति, तीर्थाद्ध—श्रावकश्चाविकालक्ष-
णमपि प्रमाणं वदन्तमर्हन्तं कडुकाः, 'बीजो' बीजाख्यो वर्णैरकारादिभिर्द्रव्यश्रुतहेतुभिरपि हीनः प्रायोऽतिमूर्खः प्रतिमां मुक्त्वा लुम्पाकं सत्यं—लुम्पाकमते प्रतिमानङ्गीकारस्तदसत्यं, शेषं तु सत्यमेवेति वदन्तमर्हन्तम्, अणुमात्रमपि कर्मबन्धो यत्रैवंविधं धर्ममाषमाणं पाशोऽर्हन्तं वदतीति दशानामपि निजनिजविकल्पारूढास्तीर्थकृतो भिन्नाभिन्ना एवेति गाथापञ्चकार्थः ॥ ७१-७२—
७३-७४-७५ ॥ अथ गाथापञ्चकोपसंहारमाह—

एवं सबकुवक्खा पडिवण्णा भिण्णा भिण्णा तित्थयरं । परमत्था सिवभूहप्पमुहे ते तारिसे नऽन्ने ॥७६॥

सिद्धवि य तम्मगगाराहणपुष्पा य एवमवि सेसा । तित्थभिहाणाभासा भासाभासा य किरियासु ॥७७॥

एवं प्रागुक्ताः सर्वे कुपाक्षिकाः भिन्नभिन्नतीर्थकरं प्रतिपन्नाः, ते च तीर्थकराः 'परमार्थात्' वस्तुगत्या शिवभूतिप्रमुखा एव, नान्ये, तथाविधप्ररूपणाविशिष्टा न तीर्थसम्मता ऋषभादयः, विशेषणभेदे च विशिष्टस्यावश्यंभेदाद्, एकनामवाच्याश्चानेकेऽपि पदार्था भवन्ति, अतो नाम्नामनेकार्थताऽपि, तत्र विशेषप्रतिपत्तिविशेषणैरेव स्यात्, यथा 'गोपाङ्गनासङ्गनिवद्धरङ्गो, गीर्वाणगेयाङ्गगुणो जिनोऽव्यादि'त्यत्राद्यपदवाच्यार्थविशेषणेन जिनशब्देन नारायण एवावगम्यते, न तु जैनाभिमतोऽर्हन्, तथा 'पायात्सदा नः पुरुषोत्तमो यो, जितेन्द्रियोऽनङ्गकुरङ्गहेतु'रित्यत्रोत्तरपदे वाच्यार्थविशेषणान्वितेन पुरुषोत्तमशब्देनाहर्नेव, न तु नारायणः, एवं सर्वत्रापि नाम्नामभेदेऽपि विशेषणभेदाद्भेदः, अन्यथा जगद्व्यवस्थाभङ्गः स्यात्, न हि भूपतिनामा रोरः कश्चित् तन्नामवतो राज्ञो राज्य-

संभोगी स्यादिति गार्थः ॥७६॥ अर्थाहंस्ति सदाहयोऽपि कृपाधिकाणां मित्रा एवेति दर्शयति—सिद्धा अपि तन्मार्गाराधनपूर्वा ये ते तेषां सिद्धत्वेनाभिमता, ते च मित्रा एव, न हि तैर्नये सिद्धा अमुपगतास्ते तयामृताः, किं तु कृपाधिकविकल्पितक्रियातो विपरीता या त्वैनक्रिया तदासाधनयेति, 'एवमपि' अपिरेवार्थे एवमेव, शेषाः—आचार्यादियोऽपि मित्राः, ते चाभ्यसिद्धा एव, किं लक्षणास्ते ?—तीर्थाभिधानामासाः—तीर्थे यान्यभिधानानि—साधुसाध्वीभावकभाविकारूपाणि तथा देवोऽहं सुसाधुगुरुः केवलं मापितो ब्रमं इत्यादिना, एतेनामभिहेतुयूतैरामासो तेषां ते तथा, नाम्ना साम्येनैव तीर्थसाम्यं विप्रतीत्यर्थः, तथा मापया इदं सामा यिकमयं च पौपच इदं च प्रतिक्रमणमित्यादि यावत्पञ्च महावतानि द्वादशाधुवतानीत्यादिरूपया आमासो येषां ते तथा, क्वासु ?—क्रियासु, तीर्थप्रवर्षितानाम्ना साम्यमात्रोऽत्र एव तद्वदामासन्ते इति क्रियासु मापमासाः, ननु कृपाधिकाणां क्रिया किमकामनि जराहेतुत्वाद्धानकट वेति चेद्, उच्यते, सा क्रिया नञ्जानकट, नाप्यकमनिर्बरा, किं तु क्रियामाप्रमुपवेधनोत्थानादिरूपमुच्यते, तदपि प्रतिसमयमनन्तसंसारहेतुरिति ग्रह्यकमिति गाढार्थः ॥७७॥ अथोक्तप्रकारेण सिद्धान्तस्यापि निमित्त्वे सिद्धेऽपि विधेयतो दृष्टा न्तेनैव निमित्तत्वं दर्शयितुमाह—

निमित्तममयतिङ्गिहेज्ज अत्यो सवेसि सम्मओ नञ्जो । सिद्धंतस्सवि सुद्धो पाढो घसद्धव परतत्तो ॥७८॥

सर्वेषामपि मते सिद्धान्तस्यार्थो निजनिवमतस्थितिहेतुः, एवमर्थक्यनेनास्माकं मतस्थितिर्नान्यथेति विकल्पः तदनुसारेणार्थो विकल्पितः, यथा चैत्यशब्देन साधुरित्यादि, जिनप्रतिमाया अर्थकरणेन लुम्पकमतमुच्छिन्नं स्याद्, अतः स्वमतस्थितिहेतुरेवार्थो विकल्पितः, यत्र तु व्यक्तशब्देन जिनप्रतिमा सप्रार्थस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वेन धृत्राणामेव त्यागः कृतो, यथा श्रीमद्भानुश्री

श्रोपदेशमालादिकं, शुद्धपाठस्तु वृषभवत्परतन्त्र इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—प्रथमस्तावत्कुपाक्षिकैर्नवीनविपरीतप्ररूपणादिकं विहितं, पथात्सिद्धान्तपाठस्तु यथास्थित एवाभ्युपगतः, तत्परावृत्तिकरणे शक्त्यभावात्, यस्य शक्तिरासीत् तैः पाठपरावृत्तिरपि विहिता, यथा दिगम्बरेण, अर्थस्य तु परावृत्तिः सर्वैरपि कर्तुं शक्यते, यथा चैत्यशब्देनास्माभिर्ज्ञानमुच्यते, नतु जिनप्रतिमा, वृत्त्यादावेवमर्थो नास्ति, किंतु जिनप्रतिमैव, ततः टीकादिकमस्माभिर्नाङ्गीक्रियते इत्याद्यसमञ्जसवादे समुत्पुकीभवन्ति, सिद्धान्तस्तु सूत्रार्थोभयात्मकः, स च तैर्नाभ्युपगतः, यस्तु केवलपाठः स च वृषभवत् परतन्त्रो, यत्र नीयते तत्र यातीतिगाथार्थः ॥७८॥ अथ

पाठो वृषभवत् परतन्त्रस्तेन प्रकृते किं संपन्नमित्याह—

तेन विवरीअअत्थं भासिज्जंतं विअत्तभासाए । न य पुक्करेइ सुत्तं आगरिसपुरिसगयणुगइ ॥७९॥

येन कारणेन पाठः परतन्त्रस्तेन कारणेन विपरीतार्थतया भाष्यमाणं सूत्रं व्यक्तभाषया न च पूत्कुल्ले, तत्र विशेषणद्वारा हेतु-
माह—किंभूतं सूत्रं ?—‘आगरिसे’त्यादि आकर्षकपुरुषगत्यनुगति, रज्ज्वादिना गृहीत्वा पुरो गन्ता आकर्षकस्तस्य या गतिस्तस्या
अनु-पश्चाद् गतिर्यस्य तदाकर्षकपुरुषगत्यनुगति सूत्रम्, आकर्षको यत्र यत्र नयति तत्र यातीति वृषभोपमं सूत्रं, यो यथा विक-
ल्पार्थं करोति तदेवार्थमनुगच्छति, अतः केवलसूत्रपाठस्तु सिद्धान्त एव न भवति, किंतु सूत्रार्थोभयात्मक इति गाथार्थः ॥७९॥

अथ केवलपाठः कीदृक् स्यादित्याह—

तेणेवागमपाठो न य ववहारप्पवायगो समए । भिन्नो वाऽभिन्नो वा भिन्नो निअमेण भिन्नत्थो ॥८०॥

येन कारणेनागमपाठो वृषभकल्पस्तेन कारणेनागमपाठो ‘न च’ नैव ‘व्यवहारप्रवादकः’ प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपं व्यवहारं प्रवद-

तीति व्यवहारप्रवादकः, स न भवति, क ?-समये-जिनसासने, पाठः किंलक्षणो ?-भिओ वा अभिओ वा, उमययापि 'भिआयो' मिअ एव, सम्यग्व्यवहारप्रवर्तको न भवतीत्यर्थः, अत एवागमपुरस्कारेण प्रवृत्ता अप्यमी भिअभिअमार्गप्रादुष्कर्तारः, येन कारयेनार्यमेदे सिद्धान्तो भिअ एव, अर्य माअ-पाठमेदेऽपि यद्यर्थस्यामेदस्तीर्हि नियमाग्रवहारप्रवृत्तिरमेदेनैव स्यात्, वस्तुगत्या सिद्धान्तमेदस्यामेद एव निदानम्, अत एव पाठो मिआन्यप्यर्थतो मेदाभावमास्ति प्रकरणान्यपि सूत्राणीव प्रमाणानि सम्यग्दर्शां, उम योरपि व्यवहारप्रवादाने मेदाभावाद्, अर्थमेदे हि सर्वत्रापि मेद एवेत्यर्थः, इति गाथार्थः ॥ ८० ॥ अब किंस्वरूपं सिद्धान्त इत्याह-

सुत्तत्योमयरूपो सिद्धतो सुअहराण निअमेण । सुत्त पुण संकेअनिनायरयणामयं सुमय ॥ ८१ ॥
नियमेन 'युतघराणां' बहुयुतानां 'सिद्धान्त' सूत्राद्योमयरूपः, न पुनः केवल सूत्रपाठः सिद्धान्तः, यतः सूत्र संकेदितनिना वरचनामयम्-अमुकद्वन्द्वेनामुक वाच्यमित्येव संकेतिता ये निनादा-द्वन्द्वस्तैर्या रचना गद्यपद्यात्मिका तन्मय, सुमतम्-अतिद्वयेन सम्मत, पूर्वमर्थेन सह द्वन्द्वानां संकेतमवगम्य पत्रात्स्वरचनेतिकृत्वा शब्दो यो यत्र संकेतित स तद्वाचकतया स्वीकर्तव्य इति गाथार्थः ॥ ८१ ॥ अब संकेतः कतिविध इत्याह-

संकेओ पुण दुविहो अणाइसिद्धो अ घुत्तसुत्तो ॥ । पढमो जिणिवमणिओ वीओ भणिओ कुबद्धत्वेहि ॥ ८२ ॥
संकेत पुनर्द्विविधः-अनादिसिद्धो घूर्णसुक्कम, प्रथमो जिनेन्द्रमणितः, द्वितीय कुपाधिकैरितिगाथार्थः ॥ ८२ ॥ अथ इष्टान्तमाह-
अह पद्धरिमपि सरो बउवसिसंकेइओ जिणिउत्तो । पुण्णिमतिइसकेओ निम्मविओ कुमयबग्गेण ॥ ८३ ॥
यथा पादिकमितिद्वन्द्वः चतुर्दशीसंकेतितो जिनेन्द्रेणोक्तः, अत्र जिनेन्द्रमण्येनानादिसिद्धोऽपि संकेतः केवलज्ञानवता भगवता

श्रीवीरेण ज्ञापित इत्यर्थः स्तुतः, पूर्णिमातिथौ च कुपाक्षिकवर्गेण संकेतो निर्मापितः, मुग्धजनविप्रतारणबुद्ध्या नवीनः संकेतो विहितः, यथाऽऽधुनिकैर्वणिजैरेकादश गणनीया इतिशब्दे पलायनं संकेतितं, कचिदेकत्रिंशच्छब्देनानुचितं, पञ्चत्रिंशच्छब्देनोचितं, तथा नवनवतिपाटकशब्देनैकसंख्या संकेतिता, एवमष्टनवतिशब्देन द्विसंख्या, यावत्पञ्चानुपूर्व्याऽङ्कानां न्यूनत्वे संख्याधिक्यं संकेतितं, तथा कुपाक्षिकैः स्वमतव्यवस्थापनाय पाक्षिकशब्देन पूर्णिमा यावत् खरतरेण “सावयधम्मो अ बुच्छिन्नो” (दीपा०) इत्यत्र श्रावकधर्मः—प्रतिमास्वरूपो ग्राह्य इति विकल्पितं, तच्च तदीयानां प्रमाणं, न पुनस्तीर्थस्य, ततो विलक्षणत्वादिति गाथार्थः॥८३॥

अथात्मीयः शङ्कते—

ननु वेसिं आयरियप्पमुहा पच्चक्खतित्थआभासा । तित्थाउ हुंति भिन्ना कहण्णु अरिहंतसिद्धावि ? ॥८४॥
इअ चे बुच्चइ निअगा आयरिआ तेसि वंदणिज्जत्तं । जो पण्णवेइ पुरओ भवाणं तेसि सो अरिहा ॥८५॥
सिद्धंतोवि समत्थो पुत्थयलिहिओऽवि तित्थठवणाए । पुरिसपरतंतरहिओ जो भासइ तेसि सो अरिहा ॥८६॥

सिद्धावि तदुवएसा उवलद्धा हुंति तेसि सद्धेज्जा । एवं गोअममाई गणहरवगोऽवि विण्णेओ ॥८७॥
ननु भो अमीषामाचार्यादयो हि तीर्थाद्भिन्नास्तद्वदाभासरूपा अव्यक्षसिद्धाः, नु वितर्के, अहंतिसिद्धावपि कथं भिन्ना इति पूर्व-
पक्षाशङ्केति गाथार्थः ॥८४॥ अथोत्तरमाह—इति चेदुच्यते, ये निजका—आत्मीयाः कुपाक्षिकमुख्या मताकर्षकाः तेषां वन्दनीयत्वं
वन्दनादियोग्यत्वं भव्यानां पुरस्तात् (यः) प्रज्ञापयति स तेषां—कुपाक्षिकाणामहन्, तीर्थसम्मतस्त्वहन् कुपाक्षिका द्रष्टुमप्यकल्प्या
इति ब्रुवाण इत्यनयोर्भेद इति गाथार्थः ॥८५॥ अथवा प्रकारान्तरेणोत्तरमाह—पुस्तकलिखितोऽपि पुरुषपरतन्त्ररहितः सिद्धान्त-

स्तीर्यस्नापनाय समर्प्य इति यो मापते तेषां सोऽर्चनं, न चैतादृशस्तीर्याभ्युपगमोऽर्चमिति भिन्न इति गायार्थः ॥ ८६ ॥ अथ सिद्धविषये उच्यते—तेषां—हुपाधिकानां सिद्धा अपि तदुपदेशाद्—विकल्पितवीर्यकरोपदेशादुपलब्धा अत्रेया भवन्ति, ते च तदुपदिष्टमार्गाराधनास्मात्ता मिमा एव, तीर्थे तथाविवक्षितानामभद्रानां देव, गौतमादिगणधरवर्गोऽपि निजमतिविकल्पितमयीयान् भिन्न एवेति गायार्थः ॥ ८७ ॥ अथोक्तहुपाधिकेषु विवेकमाह—

तेसुचि लुपगवज्जा पार्यं स्वस्तु कायर्षिर्बुभुजनयणा । निम्मलनयणसमाणा वीर्यंति सुविज्रपरिवज्जा ॥ ८८ ॥
 तेष्वपि—यौगिमीयकादिष्वपि तुम्भकवर्जा प्रायः काचविन्दुयुतनयनाः निर्मलनयनसमाना—निर्मललोचनैः सह समाना इत्यन्ते, परं सुवैयपरित्याज्या, तादृग्रोगस्यासाध्यत्वाद्, तथा तुम्भकवर्जा अमी अपि, यतस्ते प्रतिमां तु वयमप्यङ्गीकुर्मः, श्रेयमेदस्तु सामाचारीविज्ञेयदाकिञ्चित्स्वर एव, तथा च यथाऽय उपागणस्तथा वयमयीति वार्धयमाचिताः साधूपदेशमपि न समीहन्ते, कथं तेषां तत्प्रतीकारः, तेन काचविन्दुरोगकृत्य तथा वार्धयं तवीयमद्भानरहावसाध्यं, नचैव तुम्भकस्यापीत्यनन्तरं वक्ष्यमाणमिति गायार्थः ॥ ८८ ॥ अथ पृथक्कृतस्य तुम्भकस्य स्वरूपमाह—

लुपकनयणातकापेगविहा तेण केह सज्जावि । तेसुचि कोह सुरजणसज्जो से भज्जण एय ॥ ८९ ॥
 तुम्भकनयनावह्ना अनेकविधा—नानाप्रकारास्तेन केऽपि रोगविशेषाः साध्या अपि, तेष्वपि कोऽप्यङ्गनसाध्यः, 'से' तस्या अन्तर्मेतद्—वक्ष्यमाणमिति गायार्थः ॥ ८९ ॥ अथ गार्धारपंचकेनाञ्जनमाह—
 समुसरणे षडरुवो तित्थयरो तत्थ तिणिण सूयाइ । जइ सम्मयाइ पडिमा निअमेण सम्मया इोइ ॥ ९० ॥

नित्थयरजीवरहिआ पडिमा पडिरूवगाई तह चेव । नित्थयरागारवसा बुद्धी नित्थयरविसयत्ति ॥९१॥
 पडिमाएवि समाणं गंधोदयपुण्णबुद्धिमाईहिं । जह देवा तह मणुया दंसणसुद्धिं उवलहंति ॥ ९२ ॥
 जलथलयकुसुमरासिं अब्भयरूवं विउवणं काउं । जाणुप्पमाणबुद्धिं करंति देवा संगंधुदयं ॥ ९३ ॥

एवं जहसत्तीए सावयवगोऽवि पुण्णमाईहिं । पूएइ अ पुण्णट्ठा नित्थयरागारबिंबाई ॥९४॥

समवसरणे चतूरूपस्तीर्थकरो, धर्मोपदेशनां करोतीति गम्यं, यदागमः—“जे ते देवेहिं कया तिदिस्सिं पडिरूवगा जिणवरस्स । तेसिपि तप्पभावा तयाणुरूवं हवह रूवं” १॥ श्रीआव० नि० (५५७) तथा “दानशीलतपोभावभेदाद्धमं चतुर्विधम् । मन्ये युग-
 पदाख्यातुं, चतुर्वक्त्रोऽभवद्भवान्॥१॥” इति वीतरागस्तोत्रे, तथा “वप्रत्रयं चारु चतुर्मुखांगते” त्यादिनाऽतिशयोऽपि देवकृतो नाममा-
 लायां भणितः, ननु समवायाङ्गे येऽतिशयाः प्रोक्तास्तेषु चतुर्मुखाङ्गता नोक्ता अतः कथं श्रद्धयेति चेत्, मैवं, यतस्ते नियताः, अनियता-
 स्त्वन्येऽपि, यदुक्तम्—“होऊणवि देवकया चउतीसाइसयवाहिरा कीस । पागारंबुरुहाई अण्णसरिसावि भोगम्मि १॥१॥ चउतीसं कि-
 रणिअया ते गहिया सेसया अणिअयत्ति । सुत्तम्मि न संगहिया जह लद्धीओ अणिययाओ ॥२॥” इति श्रीविशेषणवन्त्याम् । अत
 एवातिशयानां चतुर्ल्लिखत्वेन सङ्ख्यानियमेऽपि वैचित्र्यादेव समवायाङ्गवृत्तौ “एते च यदन्यथाऽपि दृश्यन्ते तन्मतान्तरमवगन्तव्य”-
 मिति भणितं, अत एव प्रवचनसारोद्धारादौ चतुर्मुखांगतान्तर्भावेनैवातिशया भणिताः । तत्र यदि लुम्पाकस्य तीर्थकरसंबन्धीनि
 त्रीणि रूपानि सम्मतानि तर्हि नियमेन प्रतिमा सम्मता, यथा तीर्थकरजीवरहिता प्रतिमा तथैव त्रीणि प्रतिकरूपकाण्यपि तीर्थकर-
 जीवरहितानीत्यर्थः, अथ तीर्थकराकारवशात्तेभ्यस्तीर्थकरविषया बुद्धिरिति चेच्चिरं जीव, प्रतिमायामपि समानं, तथा समवसरणे

गन्धोदकपुष्पदृष्ट्यादिनिर्देशाः—शक्रद्वयो दर्शनद्वयि—सम्यक्चर्चनेर्मन्यपुलमन्ते तथा मनुजा अपि—भावकधाविकादिरूपा निनमवर्ने
तथा कुर्वाणा दर्शनद्वयि लमन्ते, देवकृत्यं किमित्याह—‘अलपलय’मित्यादि, अलसलब्धसुमराग्निं—अले स्थले च जातानि यानि
कुसुमानि तेषां राश्विम् अग्रकरूपां—यार्लाकरां विकुर्वणां कृत्वा आनुप्रमाणां वृष्टिं कुर्वन्ति देवाः, अत्रात्राकारेण विकुर्वणा, न पुन
कुसुमानि विकुर्वितानि, आगमे ‘अलसलब्धे’ति पाठप्रवणात्, वृष्टिं किलशृणा ?—‘सगन्धोदकां’ प्रथम गन्धोदकवृष्टिं कृत्वा
पश्चात् कुसुमद्वयमित्येवम्—अहना प्रकारेण यथाशक्त्या भावकवर्गोऽपि तीर्षकराकारविधानि पुण्यार्थं पुण्यादिभिः पूजयतीति लुम्पक
चक्षुषोज्जनमिति गाथापञ्चकार्यः ॥ ९०-९१-९२-९३-९४ ॥ अथाञ्जनप्रक्षेपनिमित्तं शलाकामाह—

तेसिं ववणपमुह जिणववणसमफलति णो मिअ । तह जिणपठिमाववणमजणखेवे सिलागेसा ॥९५॥

‘तेषां’ त्रयाणां जिनप्रतिरूपकरणां वन्दनप्रसूत जिनवन्दनाद्यभिप्रायमिह निस्तारक चेति प्रवचने प्रतीत, नो भिन्न-
फल, तथा जिनप्रतिमावन्दनम्, अञ्जनप्रक्षेपे एषा शलाकेति गायार्थः ॥९५॥ अथ किं संपन्नमित्याह—

एएणमज्जेण नीरोअ वक्खु अस्स नो जाय । से काययिंदुक्खत्त्वं उविकल्हणिज्जं व हुस्सज्ज ॥९६॥

एतेनाञ्जनेन यस्य लुम्पकविशेषस्य चक्षुर्नीरोगं न जातं ‘से’तस्य काचविन्दुचक्षुःश्रेयणीयमसाध्यत्वात्, अथवा दुःसाध्य—बहु
प्रयाससाध्य, तद्विक्सिपि लुम्पकमठनिराकरणविभागे वक्ष्यते इति गायार्थः ॥९६॥ अथ तीर्थतीर्यामासयोरुपसंहारमाह—

एव सुत्तिविसाए सम्म अहमसिअ तित्थआमास । मुणिअण तित्थसरण कुणतु मआ हु मवट्ठा ॥९७॥

एवमुक्तप्रकारया युक्तिद्वयया सम्यग् अभ्यस्य तीर्थीमासं—कृपाधिकर्तव्यं ज्ञात्वा, परिहृत्येत्यर्थविद्वेय, प्रभ्यास्तीर्षधरवं कुर्वन्त,

किमर्थं ?-भद्रार्थ-मङ्गलायेति गाथार्थः ॥९७॥ अथ तीर्थस्वरूपोपसंहारमाह—

एवं तित्थस्वरूपं सम्मं सुणिज्जुण सुकयअब्भासो । विण्णू कुक्खकोसिअसहनिरोहं सुहं कुणई ॥९८॥
'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण तीर्थस्वरूपं सम्यग् ज्ञात्वा सुकृताभ्यासो विज्ञः-पण्डितः कुपक्षकौशिकशब्दनिरोधं सुखं यथा स्यात्तथा करोति, कौशिकशब्दो हि जनानामशुभहेतुरतस्तन्निरोध एव श्रेयान्, तेन कुपक्षकौशिकोऽपि तीर्थस्वरूपे निरूपिते निरुद्धशब्द-

प्रसरो भवतीति गाथार्थः ॥९८॥ अथ विश्रामोपसंहारमाह—

एवं कुपक्खकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयभावण्णे । दसवि कुक्खखा विखरा विगयप्पसरा सुणेयवा ॥९९॥
'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते दशापि कुपक्षाः विखरा-उत्सन्नभाषकत्वेन विरुद्धः-अश्राव्यः स्वरो-
निनादो येषां ते विखराः, अर्थात्कौशिका इत्यर्थः, 'विगतप्रसराः' विगतः प्रसरो-गमनागमनादिक्रियारूपो येषां ते तथा ज्ञेयाः-पण्डि-
तैर्बोद्ध्या इति गाथार्थः ॥९९॥ अथेदं तीर्थस्वरूपं कस्मिन् संवत्सरे कस्मिंश्च गुरौ विद्यमाने सति कथितमिति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारं ॥१००॥
संवत्सरपक्षे त्वेवं-नवहस्तशब्दौ क्रमेण नवकद्विकसंख्याभिधायकौ, कायाः-पृथिव्यादयः समयमाषया षडिति षट्सङ्ख्यावाची
कायशब्दः, राजा-चन्द्रः स चैकत्वसङ्ख्यावाची ज्योतिर्विदां प्रतीतः, एतैः शब्दैः 'अङ्कानां वामतो गति'रिति वचनात् क्रमेण येऽङ्काः
१६२९ ते जाता यासु ता नवहस्तकायराजाङ्किता एवंविधाः समाः-संवत्सरास्तासां महिमा-नामग्रहणादिना ख्यातिर्यस्मिन्नेवंविधे
चैत्रसितपक्षे-मधुमासस्य शुक्लपक्षे, तत्रापि श्रीहित् रविजयसुगुरुवारं-श्रिया-शोभया हिनोति-वर्द्धते सुगुरुत्वात् यः स श्रीहित् रवेः-

धूर्यस्य जयो यस्मात् स रविजयः, धूर्यपृहस्पत्योः परस्परं मैत्रीसम्भाषात् पृहस्पतेः सकृन्नाश्रयेर्जयो भवत्येव, ततो विशेषणसमासः,
 एवंविधो यः सु-शोभनो गुरुः-पृहस्पतिस्तथास्मा जारस्तस्मिन् श्रीहिरविजयसुगुरुवारे, किंलघुणे ?--'गुरुदेवतपूर्णोदये' गुरुदे-
 वतः-पुण्य पूर्णा च अर्थाद् दशमी, चैत्रशुक्लपक्षे पञ्चमीवक्ष्यमीपूर्णतिथ्योः पुण्यनक्षत्रयोगात्, तयोर्लघुयो यत्र स गुरुदेवतपूर्णोद-
 यस्त्वस्मिन्, सं० १६२९ वर्षे चैत्रसितवक्ष्यमी ?० तिस्रो पृहस्पतिवारे पुण्यनक्षत्रे चन्त्रे धरति सतीति भाषार्यः, गुरुपक्षे पुनर्भ्यां
 कथान यथा-श्रीहीरविजयसुगुरुवारे-मुविहितान्नभीश्रीहीरविजयद्वरीधरान्ये प्रवर्धमाने, किंलघुणे ?--'नवहृत्ये'त्यादि, नव
 हस्ता' प्रमाण यस्यैवविच काय'-द्वरीरं यस्य स चासौ राजा च नवहस्तकायराजः-धीपार्थनायस्तेनाङ्कित -अवच्छिन्नोऽर्वात्
 य कलस्तेन सम -सदृशो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, अस्तमासन्तेन नवहस्तकायराजाङ्कितसममहिमे, यद्वा नव हस्ताः
 प्रमाणं यस्यैवविधो राजते इत्येवंक्षीलो राजी-शोभनक्षीला काय'-द्वरीरं यस्य स प्राकृतत्वादिज्ञेयपक्ष्य परनिपातस्तेनाङ्कित -
 चिह्निकृतोऽर्थात् श्रीपार्थनायस्तस्य महिम्ना समो महिमा यत्र स तथा तस्मिन्, श्रीपार्थनायराज्यसदृशमहिम्नि श्रीहीरविजय
 धरिरान्ये इत्यर्थः, अय मावाः-श्रीकृपमाद्यपेक्षया हीनकालसमुत्पन्नोऽपि श्रीपार्थनायः सर्वजनेष्वादेयनामा यथाऽभूत् न तथा
 कृपमादयः, एवं वज्रस्वाम्याद्यपेक्षया श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तमकराश्विमाहात्म्यात् कुनृपकुपाधिकषाडुल्लेनातथाविचक्षलो
 त्पन्नोऽपि श्रीहीरविजयधरिर्यथा माहात्म्यमागू न तथा वज्रस्वाम्यादयः, न चैतद्वर्धनमात्रं, किंतु पारमार्थिकमिति प्रदर्शनाय
 विद्वेषणद्वारा हेतुमाह, किंलघुणे श्रीहीरविजयसुगुरुवारे ?--'चित्रसितपक्षे' चित्रम्-आभयं यथा स्वाचया कुपाधिकमुत्पानामपि
 निवकुपधपरित्यागपुरस्सरं सित -शेठः शुद्ध इतियावत् पक्षः-अग्नीकारो यत्र वारके स तथा तस्मिन्, अयं मावाः-कुपाधिकम्

ख्याः सपरिकरा ऋ० मेघजीप्रभृतयो नगरमुख्ये अहम्मदावादे म्लेच्छमुख्यमुद्रलाधिपतिपातिसाहीश्रीअकब्बरसाक्षिकमहामहः पुरस्सरं यथा प्रत्रज्यादिकं प्रतिपेदिरे न तथा प्राचीनाचार्यराज्येषु, यद्यपि कश्चित् कदाचित्प्रत्रज्यादिकं स्वीकुर्वाणो दृष्टः श्रुतोऽपि परं तन्मुख्यास्तूक्तयुक्त्या श्रीहीरवियस्वरिराज्ये इति चित्रम्, एवमपि कुत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतः किलक्षणे श्रीपूज्यवारके?—‘गुरुदेवतपूर्णोदये’ गुरु-महत् तच्च तदैवं-भाग्यं गुरुदेवं, तदेव गुरुदेवकमिति स्वार्थे कः, तस्य पूर्णः-अन्यून उदयः तीर्थकृन्नाम-कर्मोदयवत् प्रागजन्मोपाजितशुभप्रकृतिविपाकानुभवनं यत्र स तथा तस्मिन् गुरुदेवकपूर्णोदये, तत्र न केवलं गुरोरेव पुण्यप्रकृ-त्युदयः, किंतु तद्भक्तानामपि, तथाहि-गुरुपक्षे तावत् नहि गुरुणां तथाविधपुण्यविपाकानुदये कुपाक्षिककुतृपन्याकुलेऽपि काले श्रीस्तम्भतीर्थे प्रभावनामुखेनैव कोटिसंख्याद्रव्यव्ययः संभवति, नवा चरणविन्यासे प्रतिपदं रौप्यकसौवर्णिकमोचनं मौक्तिक-स्वस्तिकादिरचनमित्यादिना तीर्थकृत्यप्रतिमः पूजोदयः संभवति, तद्भक्तपक्षे तु तथाविधेऽपि काले तद्भक्तानां धात्रा ज्ञानदर्श-नचारित्राणि पिण्डीकृत्य निर्मितैकमूर्त्तीनां श्रीगुरुणां ये भक्ताः श्रावकास्तेषां प्रागजन्मोपाजितशुभकर्मप्रेरणया भाविन्या च तथा-विधभवितव्यतयैव तथा भक्त्युल्लासः संभवति, यदागमः-पुण्योहिं चोइआ पुरक्खवेडहिं सिरिभायेणं भविअसत्ता । गुरुमागमेसिभद्दा देवयमिव पज्जुवासंति॥१॥त्ति (उपदे १०१) गाथार्थः॥१००॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशीरभिधायिकां गाथामाह—

इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एस्सो ॥१०१॥

इति-अमुना प्रकारेणैषः-अध्यक्षसिद्धः सहस्रकिरणः ‘पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्’ कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणो जयतु-जीयादि-त्याशीरुपदर्शितेति संबन्धः, आशीरपि तत्कृत्योद्भावनपुरस्सरमेव भवतीत्याह, किं कुर्वन् जयतु ?—‘प्रभासयन्’ प्रकाशं कुर्वन्, अर्थात्

जीवलोकेषु, अन्येऽपि सूर्यो लोकं प्रकाशयन्नेवास्मीर्मागु भवति तथाऽयमपि, प्रकाशयमपि किं कृत्वा करोतीत्याह—‘सासर्णे’त्यादि,
 सासन-चैनतीर्यं तद्रूपो याः उदयगिरि-उदयाचलो निपद्य इति यावत् त प्राप्य-सञ्चिस्तरमासाद्य, अन्येऽपि सूर्यो निपद्यञ्चिस्तर
 रमासाद्य प्रकाश कुर्वते तथाऽयमपि चैनतीर्यं प्राप्येव प्रकाशयति, नान्यथा, किलक्षण सासनोदयगिरिः—‘चिनमापितधर्मसाग
 रादुगत’ चिनेन-अर्हता मापितो यो दानाविलक्षणे धर्मस्तद्रूपो यः सागरः-समुद्रस्त्वं प्रत्यनुगतः-प्राप्तः संघट्टोऽनुकारी वेत्यर्थः,
 निपद्येऽपि समुद्रसंघट्टो भवति, उभयतोऽपि समुद्रस्पर्धीत्वर्यो, अथवा समनुकारी-समुद्रतटश्च, यथा सूर्यः समुद्रे मण्डलानि कुर्वते
 तथैव निपद्येऽपि, यदुक्तं—‘तिसह्री निसर्गमि अ दुग्धि अणाहा दुजोवणवरिआ । एगुववीसं च सयं सरस्स य महला लवण्ये ॥१॥’ इति,
 अथ निपचापेक्षया समुद्रे सूर्यस्य भूयांसि मण्डलान्यतः समुद्रोपमयोपमितो निपद्यः । अत्र धर्मसागर इति प्रकरणकर्तुर्नानामपि छचित
 वीच्यमिति गाधार्यः ॥१०१॥

इह कुवकुम्भकोसिधसहस्ताकिरणमि पवयणपरिकृत्वाचरनाममि तित्थसत्त्वनिरूपणनामा पदमो विस्सामो समचो॥

इति श्रीमत्सपागणनभोनभोमणिश्रीह्रीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि
 विरचिते कुपक्षफौशिकसहस्रकिरणे श्रीह्रीरविजयसूरिवत्सप्रबन्धनपरीक्षापरनाम्नि
 प्रकरणे तीर्थस्वरूपनिरूपणनामा प्रथमो विधामो व्याख्यातः

अथ प्रकृतं विवक्षुराह—

अहं पगयं दंसेमो चित्थरओ किंचि जं च सामन्ना । भणिअं तित्थसरूवे दसस्सरूवं पसंगेणं ॥१॥

अथ ‘प्रकृतं’ कुपाक्षिकास्तीथीद्विन्ना इति भव्या जानंत्विति कुपाक्षिकस्वरूपनिरूपणं प्रकृतं—प्रारब्धं तत् किंचिद्विस्तरतो दर्शयामः, तत्किं?—यत् प्रसङ्गेन दशस्वरूपं सामान्यात् तीर्थस्वरूपे—तीर्थस्वरूपनिरूपणविश्रामे भणितं, प्रसङ्गस्त्वेवं—तीर्थस्वरूपनिरूपणयामः, तत्किं?—यत् प्रसङ्गेन दशस्वरूपं सामान्यात् तीर्थस्वरूपे—तीर्थस्वरूपनिरूपणविश्रामे भणितं, प्रसङ्गस्त्वेवं—तीर्थस्वरूपनिरूपणमन्तरेण ततो बाह्याः कुपाक्षिका इति वक्तुमशक्यमिति तत्स्वरूपनिरूपणं प्रासङ्गिकमिति गाथार्थः ॥१॥ अथ ‘तित्थं चाउव्वणो’ इत्यादिदशमगाथात आरभ्य ‘एवं जुत्तिदिसाए’ इत्यादिसप्तनवतितमगाथापर्यन्तं तीर्थस्वरूपं निरूपितम्, एवंविधे तीर्थे सिद्धे तत्प्रत्यनीकानां दशानामपि तीर्थान्तर्वर्तिनां सर्वथा हेयत्वे सिद्धेऽपि व्यक्त्या तत्स्वरूपं विवक्षुः प्रथमं साधारणस्वरूपमाह—

दसवि अ एए पवयणपओस भावा पवयणओ भट्ठा । गुरुपरंतंतविरहिआ उम्मगगपरूवणारसिआ ॥२॥

दशापि चैते—प्रागुद्दिष्टाः ‘खवणये’त्यादिना दिगम्बरादिपाशपर्यन्ताः प्रवचनतो भट्टाः—जैनप्रवचनतो भट्टाः, जैनप्रवचनोऽब्धु-तास्तीर्थाद्दूरवर्तिन इत्यर्थः, कुत इति हेतुमाह—‘पवयण’ति प्रवचनश्रद्धेभावात्—जिनशासनविषयकद्वेषोदयात्, एतत्प्रवचनम-स्मत्पराभवकारि माऽस्मद्वृक्षपथमवतरतु, किंतु निस्सत्ताकीभववित्त्व्येवंरूपेणानन्तानुबन्धिद्वेषजन्यरुद्रपरिणामसद्भावादिति तात्पर्यं, तत्रापि विशेषणद्वारा हेतुमाह, यतस्ते कीदृशाः?—‘उन्मार्गप्ररूपणारसिका’ उन्मार्गः—स्त्रीमुक्तिनिषेधः चतुर्दशीपाक्षिकनिषेधः पर्वो-तिरिक्तदिनपौषधनिषेधः सामायिकादौ श्राद्धमुखवस्त्रिकानिषेधः जिनबिम्बानां पुरः फलादिपूजानिषेधः श्रुतदेवतास्तुतिनिषेधः-जिनप्रतिमानिषेधः संप्रति गुरुदृग्पथावतारनिषेधः परम्परागतप्रायोबहुविधनिषेधः जिनपूजादिषु साधूपदेशनिषेधः १० प्रमुख-

घणः यस्य प्ररूपणा-सदृशत्वस्वापनाय कुमुदमुद्राधना तत्र रसिका-अहोरात्रं सदेकच्यानपरायणाः अहमहमिकया ह्यसनिनः, एव
 विधा अपि कुत इत्याह-यस्माद्गुरुपरतन्त्रविपरिहिताः-परतन्त्रश्रद्धेनात्र भावनिर्देष्टात् पारतन्त्र्य तेन शून्या इत्यर्थ, न हि स्त्रीमुक्ति
 निषेधादिप्ररूपणां शिवभूत्यादयः स्वकीयस्वकीयगुरुभ्योऽवाप्य कृतवन्तः, किंतु गुरुरूपदेवमन्तरेणैव निजमतिविकल्पनया प्रादु
 र्भूतवन्तः, स्वस्वमठप्ररूपणामधिकृत्य न कस्यापि शिष्या इत्यर्थः, अत एव तेषां स्वस्वशिष्यापेक्षयापि गुरुत्वव्यपदेशः केवल
 कृत इ एव, शिष्यत्वाविनामाविन एव गुरुत्वस्य सद्भावात्, अय भावः-यो यो गुरुः स स कस्यापि शिष्यत्वेनासीदेवेत्येव
 रूपेण शिष्यत्वाविनाभाव्येव गुरु, यदागमः-“इदृण सद्यमाण सीसो होत्स्य ताव सिक्त्वादि। सीसस्य इति सीसा न इति सीसा
 असीसस्त ॥१॥”चि श्रीचन्द्रकेद्यकप्रकीर्णके, अत्र दृष्टान्तः धीमुघर्मस्वाम्येव, स च श्रीमहावीरस्य शिष्यः सन्नेव धीजम्भू
 स्वाभ्यादीनां गुरुरपि, ननु यथा भगवान् महावीरः स्वय कस्याप्यशिष्यः सन्नेव धीमुघर्मस्वाम्यादीनां गुरुत्वाऽमी अपि मयन्तु को दोष
 इति चेन्नैव, शिवभूत्यादीनां देवत्वापत्तेः, यो यो देवः स च न कस्यापि शिष्य इत्येवरूपेण शिष्यत्वाभावाविनामाविन एव देवत्वमित्येव
 देवलक्षणोपेतत्वात्, नन्वमीनां देवत्वमेवास्त्वामिति चेत् विर जीव, यतो जैनप्रवचने प्रत्युत्सर्पिष्यादौ चतुर्विधतिरेव देवत्वेन प्रती
 तास्वीर्यकृतो मेवन्ति, ते चास्यामवसर्पिष्यां ऋषमादिवीरावसानां समूता एव, अमी च तेभ्योऽधिका, अतः प्रवचनबाधाः स्वत
 एव मत्साध्यकोटिमाख्याः किंच-मादृक्सुहृदचसा धीमुघर्मस्वामिनोऽपत्यत्वमात्मनः स्यापयन्तस्ते निवारणीया, यतस्तथा मुब
 पानां तेषां स्वरूपस्यैव हाने, मन्मातृत्वर्षभ्यत्वयोरिव सुधर्मापत्यत्वस्वतन्त्रप्रणेतृत्वयोर्विरोधात्, तथा च दृष्टान्तासिद्धिः, नहि
 धीवीरः कस्यापि देवत्व गुरोर्वा स्वात्मनोऽपत्यत्वमाभ्यापयतिस्मेत्यादियकिमिद्विचार्यमाणानां शिवभूत्यादीनां गुरुत्व सदप

त्यानां च कौण्डिन्यादीनां शिष्यत्वं विशीर्यत एव, यतस्ते स्वात्मनः श्रीसुधर्मस्वाम्यपत्यत्वं ख्यापयन्तो न तीर्थकृतो नापि गुरवो, गुरुपारतन्त्र्याभावेनैव नवीनमताविष्करणात् कस्यापि शिष्यत्वाभावादिति भावार्थः, यत्तु तेषां परस्परं गुरुशिष्यत्वव्यवहारस्तन्मरुमरीचिकायां जलव्यवहारवत्तदाभासत्वेनैव बोध्यः, अत एवागमेऽपि—“सत्त पवयणनिहगायरिआ पं०, तं०—जमाली” त्यादि (एएसि णं सत्तणं पवयणनिहगाणं सत्त धम्मायरिया हुत्था, तं०—जमाली० इति पाठः स्थानाङ्गे ५८७ सूत्रे ४१० पत्रे) तन्मतोदि-मूलकर्तृत्वाद्, वस्तुगत्या देवाभासत्वेऽपि गुर्वाभासत्वेन लोके गुरुशिष्यव्यवहारात्, नन्वेवं बोटिकादिपाशपर्यन्ताः किं स्वतीर्थिका उतान्यतीर्थिका वोच्यन्ते ? अथवाऽन्यथैवेति चेद्, उच्यते, नैते स्वतीर्थिका उत्सृज्यप्ररूपणायास्तीर्थबाह्यत्वात्, यदुक्तं “समुद्घा-तादि जिनाभिहितं वस्त्वन्यथा प्ररूपयन् प्रवचनबाह्यो भवती”ति श्रीस्थानाङ्गवृत्तौ (५८७ सू. उपक्रमे) सप्तनिह्वाधिकारे, न वा परतीर्थिकाः, शाक्यादिपरतीर्थिकाक्रियानभ्युपगमात्, किं त्वमी अव्यक्तशब्देनान्यथैव वाच्याः एतेऽव्यक्ता इति, यदाहुः श्री-हरिभद्रसूरिपादाः—“पवयणनीहूआणं जं तेसिं कारिअं जहिं जत्थ । भजं परिहरणाए मूले तह उत्तरगुणे आ॥१॥”ति निर्युक्ति-गाथा (७८७) व्याख्यायां “नैते साधवो न्नापि गृहस्थाः नापि अन्यतीर्थिकाः यतस्तदर्थाय कृतं कल्प्यमेव भवत्यतोऽव्यक्ता एते” इति गाथार्थः इति श्रीआ० नि० ह० (३२६ पत्रे) इति गाथार्थः ॥२॥ अथ केऽमीषामादिकर्तारः ? कोऽमीषामुत्पत्तिकालः ? का वाऽमीषां प्ररूपणा ३ को वाऽस्याः प्रतीकारः ? किं निमित्तं चामीषां तीर्थबाह्यभवन^५मित्यादि यथाऽऽम्नायं विभणिषुः ‘यथोद्देशं निर्देश’मिति न्यायात् प्रथममुद्दिष्टस्य दिगम्बरस्य वक्तव्यतामाह—

तत्थ य खमणो रमणो दुग्गइवणिआइ जेण वणिआए । न मुणइ मुत्तिं मुत्तिं केवलिणो कवलभोइस्स ॥३॥

तत्र च-तेपूरिष्टेपु च 'घृषणको' षोडिको 'रमणो' मर्षा, कस्या' ?-दुर्गतिवनिताया' दुर्गतिः-नारक्यादिकुगतिस्तद्वया या व निता-सी तस्या इत्यर्थः, चक्ररोज्येषामपि कुपाधिकारणां दुर्गतिवनितामर्तृत्वचक्रः, अथ दिग्गम्बरस्य दुर्गतिवनितामर्तृत्वे हेतु माह-'जेण'ति देत करणेन षोडिको धनिसाया मुक्तिं न मन्यते, सकलकर्मफलक्षणां मुक्तिं स्त्रियो न प्राप्नुवन्तीत्युपदेशेन रीमुक्तिनिषेधकः, तथा कवलमोजिनः-तथाविधवेदनीयकर्मोदयात् सुद्वेदनोपश्रमनाय कवलाहार गृहगानस्य केवलिनः, चक्रा रमण्यादित्य मुक्तिं च-भोजनं, केवलिनो कवलाहारो न भवतीत्युपदेशेन प्रतिषेधयसि, अत्र यद्यपि सिद्धावस्य केवलिनमादाय तीर्थं स्याप्यपसिद्धान्त स्यात् तद्विराकरणाय दिग्गम्बरस्य वादिनः कवलमोजित्वमसिद्धमिति तद्विराजाय च कवलमोजित्वं चिदप्यत्यग्रेण 'क्यजोगिस्म'चि काययोगिन इति विशेषणं वक्तुं युक्तं, तथापि जैनस्य नियमेन केवलिनः कवलमोजित्वं सिद्धं मेवास्तीति घ्रापनार्यमितद्विशेषणं न दोषहेतुरिति गाथार्थः ॥३॥ अथ नगनाटमवतसादिकर्णार तदुत्पत्तिकाल तीर्थाद्विहर्मिवननिमित्तं च प्रदर्शयितुं गाथामाह—

तस्तुप्पत्ती नयहिजउहाससयहि वीरनिवाणा । रथवीरपुरे कवलकोहाओँ सहस्समल्लाओ ॥४॥

'तस्य' षोडिकस्योत्पत्तिः-प्रादुर्भावः श्रीवीरनिर्वाणात् नवाधिकपदस्रवर्षे ६०९ व्यतीते रथवीरनगरे जावेत्युत्पत्तिकालः प्रदर्शितः, कस्माजावेत्याह-'सहस्स'चि सदस्रमल्लाव-राजमान्यसहस्रमल्लाभिधानश्चिबभूत्यपरनाम्नः पुर्यादिति, अनेन दिग्गम्बर मवस्यादिकर्त्ता प्रदर्शितः, सदस्रमल्लात् किलक्षणात् ?-'कम्बलकोषात्' कम्बलो-रत्नकम्बलस्तन्निमित्तः क्रोचो यस्य स तथा तस्मात्, अनेन विशेषणेन तीर्थवह्निर्मवननिमित्तं प्रदर्शितः, तथातिकरस्त्वेष-इहैव भारतयेत्रे रथवीरपुरं नाम नगरं, तद्विहर्म

दीपकाभिधानमुद्यानं, तत्रार्थकृष्णनामानः सूरयः समागताः, तस्मिंश्च नगरे सहस्रमल्लो राजसेवकः, स च राजप्रसादाद्विलासान्
कुर्वन्नगरमध्ये पर्यटति, रात्रेश्च ग्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते गृहमागच्छति, तदैतदीयभार्या तन्मातरं भणति-निर्वेदिताऽहं त्वत्पुत्रेण, न
खल्वेव रात्रौ वेलायां कदाचिदप्यागच्छति, तत उजागरकेण बुभुक्षया च बाध्यमाना प्रत्यहं तिष्ठामि, ततस्तया प्रोक्तं-वत्से !
यद्येवं तर्हि त्वमद्य स्वपिहि, स्वयमेवाहं जागरिष्यामि, ततो बध्वा तथैव कृतम्, इतरस्यास्तु जाग्रत्या रात्रिग्रहरद्वयेऽतिक्रान्ते
शिवभूतिना समागत्य प्रोक्तं-द्वारमुद्घाटयत, ततः प्रकृपितया मात्रा प्रोक्तं-दुर्णयनिधे ! यत्रैतस्यां वेलायां द्वाराण्युद्घाटितानि
भवन्ति तत्र गच्छ, न पुनरेवं त्वत्पृष्ठलनः कोऽप्यत्र मरिष्यति, ततः कोपाहङ्काराभ्यां प्रेर्यमाणोऽसौ निर्गतः, पर्यटता चोद्घाटि-
तद्वारः साधूपाश्रयो दृष्टः, तत्र साधवः कालग्रहणं कुर्वन्ति, तेषां च पार्श्वे तेन वदित्वा व्रतं याचितं, तैश्च राजवल्लभो मात्रादि-
भिरमुत्कलितश्चेति व्रतं न दत्तं, ततः खेलमल्लकाद्रक्षां गृहीत्वा स्वयमेव लोचः कृतः, साधुभिलिङ्गं समर्पितं, विहृताश्च सर्वेऽप्यन्यत्र,
कालान्तरेण पुनरपि तत्रागताः, ततो राज्ञा शिवभूतये बहुमूल्यं कम्बलरत्नं दत्तं, तत आचार्यैः शिवभूतिरुक्तः-किं तवानेन साधूनां
मार्गादिष्वनेकानर्थहेतुना गृहीतेन ? ततस्तेन गुर्वप्रतिभासेनापि संगोप्य मूर्छया तद्विद्वतं, गोचरचर्यादिभ्यश्चागतः प्रत्यहं तदसौ
संभालयति, नतु किञ्चिदपि व्यापारति, ततो गुरुभिर्मूर्च्छितोऽयमत्रेति ज्ञात्वा अन्यत्र दिने तमनापृच्छयैव बहिर्गतस्य परोक्षे
कम्बलरत्नं पाटयित्वा साधूनां पादप्रोज्जनकानि कृतानि, ततो ज्ञातव्यतिकरः कषायितोऽसौ तिष्ठति, अन्यदा च सूरयो जिनक-
ल्पिकान् वर्णयन्ति, तद्यथा-“जिनकल्पिआ य दुविहा पाणीपायां पडिग्गहधरा य । पाउरणसपावरणां इक्किक्का ते भवे दुविहा ॥१॥
दुग १ तिग २ चउक ३ पणगं ४ नव ५ दस ६ इक्कासेव ७ बारसगं ८ । एए अट्टविगण्पा जिनकल्पे हुंति उवहिस्स ॥२॥”

(आव० पृष्ठौ प्रथ० ४९३-४९४ पचकस्ये) अनयोरर्थस्त्वेवम्-इह केषाञ्चिन्निकल्पकानां रजोहरणं सुखवसिका चेति द्विविध उपधिः? अन्येषां तु कस्येन सह त्रिविधं २ कस्यत्रयेण सह चतुर्विधाः ३ कस्यत्रयेण सह पञ्चविधाः ४ केषाञ्चित्तु रजोहरणं सुखवसिका चेति द्वयं "पच पचावधौ पायद्वयणं च पायकेसरिणा। पबलाहं रयचारणं गोच्छगो पायनिजोगु ॥१॥" इति (ओषनि० ६६९) सप्तविधं पात्रनिर्योग इत्येव नवविधाः ५ कस्येन तु सह दशविधाः ६ कस्यत्रयेण सह कैकादशविधाः ७ कस्यत्रयेण सह केषाञ्चित् द्वादशविध उपधिर्जिनकल्पिकानामिति, तदेतच्छ्रुत्वा शिवभूतिना प्रोक्तं-यद्येवं तर्हि किमिदानीमधिकं ओपग्रहिक्त्रैतावानुपधिः परिगृह्यते?, स एव जिनकस्य किं न क्रियते?, ततो गुरुमिरुक्तं-अम्बूस्वामिनि व्यवच्छिन्नोऽसौ, संहननाद्यभावात् साम्प्रत न शक्यो कर्तुं, ततः शिवभूतिना प्रोक्तं-मयि जीवति स किं व्यवच्छिद्यते?, नन्वेवमेव त कस्येति, परलोकायिना हि स एव निष्परिग्रहो जिनकस्यः कर्तव्यः, किं पुनरनेन कषायमूर्च्छादिदोषनिधिना परिग्रहानयेन?, अत एव श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तम्, अवैलकाश्च जिनेन्द्राः, अतोऽवैलैव सुन्दरेति, ततो गुरुणा प्रोक्तं-इत्त यद्येवं तर्हि देहेऽपि कषायमयमूर्च्छादयोः दोषाः कस्यापि संभवन्तीति सोऽपि ब्रतग्रहणानन्तरमेव त्यक्तव्यं प्राप्नोति, यच्च श्रुते निष्परिग्रहत्वमुक्तं तदपि धर्मोपकरणेष्वपि मूर्च्छा न कर्तव्येति मूर्च्छाया अभाव एव निष्परिग्रहत्वमवसेय, न पुनः सर्वथा धर्मोपकरणस्यापि त्यागः, जिनेन्द्रा अपि न सर्वथैवावैलका, 'सर्वेऽपि एगदूसेण निगया जि गवरा चतुर्बीस'मित्यागमवचनात् (आव० २२७) तदेव गुरुणा स्वविरैद्य यथोक्ताभिर्वक्ष्यमाणामिद्यं युक्तिमिदं प्रस्थाप्यमानोऽपि तथाविधकषायमोहादिकर्मोदयात् न स्वाग्रहाभिप्रेतोऽसौ, किंतु चीवरणि परित्यज्य निर्गतः, ततश्च बहिरुत्थाने स्थितस्योपरानाम मणिनी वन्दनार्थं गता, सा च त्यक्तचीवरं स आतरमालोक्य स्वयमपि चीवरणि त्यक्तवती, ततो मिथार्थं नगरमध्ये प्रविष्टा

गणिकया दृष्टा, तत इत्थं विवक्षां वीभत्सामिमां दृष्ट्वा मा लोकोऽस्मासु विराङ्गीदित्यनिच्छन्त्यपि तया परिधापिताऽसौ, स एव व्यतिकरोऽनया शिवभूतये निवेदितः, ततोऽनेन विवक्षा योषिन्नितरां वीभत्साऽतिलज्जनीया च भवतीति विचिन्त्य प्रोक्ताऽसौ-
तिष्ठ त्वमित्थमपि, न त्यक्तव्यं त्वयैतद्वस्त्रं, देवतया हि तवेदं ग्रदत्तमिति, ततः शिवभूतिना कौण्डिन्यकोट्वरीरौ शिष्यौ दीक्षितौ, ताभ्या-
माचार्यशिष्यलक्षणा परम्परा प्रवृत्तेति बोदिकदृष्टेरुत्पत्तिरिति गाथार्थः ॥४॥ अथ दिगम्बरमतप्ररूपणामधिकृत्य मूलप्ररूपणामाह—

तम्मयमूलपरूवणमुवगरणं धम्मसाहणं जं च । तंपिअ परिगहो खलु सुच्छाभयदोसहेउत्ति ॥५॥
तस्य-दिगम्बरस्य मते मूलप्ररूपणं-प्रथम एव भाषणं 'जं च'त्ति चोऽप्यर्थे व्यवहितः संबध्यते, यद्धर्मसाधनमप्युपकरणं-रजो-
हरणादिचतुर्दशोपकरणलक्षणं तदपि परिग्रहः, खलुस्वधारणे, परिग्रह एव, तत्र विशेषणद्वारा हेतुमाह-'सुच्छ'त्ति, तत्परिग्रहः कुतो?,
यतस्तदुपकरणं मूच्छाभयद्वेषहेतुरिति, ममेदमित्येवंरूपेण रागानुषङ्गो मूच्छा, चौरादेरुपहरणसमुत्थं भयं, तदनुपकारिणि च द्वेषः, तेषां
हेतुरुपकरणमित्यर्थः, यस्मादेवं तस्मादुत्सर्गतो वस्त्रधारणं साधूनां न युक्तं, 'जिताचेलपरिसहो शुणि'त्ति वचनाद् वस्त्राभावे सत्ये-
वाचेलतापरीषहो जितो भवेत्, यच्चागमे-"तिहिं ठाणेहिं वत्थं धरेज्जा, तं०-हिरिपत्तिअं? दुगुंछावत्तिअं? परीसहवत्तिअं३" (स्या०
१७१ सू०) इति वस्त्रधारणमुक्तं, तच्च लज्जादिरक्षार्थं कारणिकमेव, कारणं चासदृशसाहसवतामस्मादृशामसंभवीति दिगम्बराभिप्रायमा-
रूढः पूर्वपक्ष इति गाथार्थः ॥५॥ अथ दिगम्बरविकल्पितं पूर्वपक्षं प्रतिबन्धैव दूषयितुमाह—

देहाहारप्पमुहं परिहरणिज्जं हविज्ज तस्समए । अहवा णाणाइ जओ पुरिसचिसेसे सदोसंति ॥६॥
देहः-शरीरमाहारः-अशनादिलक्षणश्चतुर्विधस्तत्प्रमुखं-तदादि, आदिशब्दात् शय्याऽऽसनवसत्यादिपरिग्रहः, तदपि तन्मते-दिगम्बरमते

परिहरणीयं स्यात्, तत्राप्युक्तदोषाणां सुतरां संभवाद्, आत्मा मन्यद्, अथवा ज्ञानदर्शनचरित्राण्यपि त्याज्यानि भवेयुः, यत् पुरुषविशेषे
ज्ञानाद्यपि सदोष-त्वदिकल्पितदोषमाग, तत्कथमिति चेन्नृणु, भो नष्टाट! त्वया वर्त्तनाभ्युपगम्यते तत्र कारण किं?, विना तु
पविष्टत्वं वा? उत मूच्छदितुत्वं वा? मयोरितुत्वं वा? क्रोधादिहेतुत्वं वा? दुर्भ्यानिहेतुत्वं वा? परीपहसहनार्थं वा? प्रवचनगौरव
वा? अर्हदनभ्युपगतत्वं वा? विनकल्पितज्ञानभ्युपगतत्वं वा? इति नव विकल्पाः, आपो विकल्पो नास्त्यदोषावह, लज्जादिरक्षानिमिष
वस्त्रधारणस्य विनैरनुज्ञातत्वाद्, यदागमः—“तिहिं आपोहिं वत्स्य धारेखा, त०—दिरिवचिच्चं? दुगुळावचिच्चं? परीसहवचिच्चं? ति
श्रीस्नानांगे (घ, १७१) एतद्वृत्तिर्यथा—श्रीः—लज्जा सयमो वा प्रत्ययो—निमिष यस्य धारणस्य तच्चया, शुगुप्सा—लोकविहिता निन्दा
सा प्रयोजन यस्य तच्चया, एवं परीपहाः—स्त्रीलोभवंशमश्रुत्वयः प्रत्ययो यत्र तच्चये”ति, एतच्च त्वयाऽपि प्रागभ्युपगत, परं
कारणिकमित्यादि यदुद्गावितं तत् क्षुन्यद्दयत्वात्सम्यक् नोपलक्षित, तथाहि—वयमपीत्यमेव ब्रूम—त्रिभिरेव कारणैः साधुर्वत्न
धरेत्, परं यानि कारणान्युक्तानि तानि कारणानि विनकल्पाद्ययोग्यानां निरतिशयिनां च साधूनां सततं समवत्येव, ततो धार
णीयमेव वत्तं, यद्विधा कृत्वा परीपहार्यं न तत् प्रियते तथापि संयमनिमित्तमवश्यं धरणीयमेव, अन्यथा स्त्रीतत्कालेऽग्निज्वालानादिना
महाज्जसंयमापचो, यद्योक्तम् ‘असमसाहसवसामस्माकं क्षरणमर्तमवी’ति तर्हि मवादशमाहाराग्रहणमपि न युक्त, तस्यापि कारयिकत्वाद्,
यदागमः—“छहिं आपोहिं सभये निम्गये आहारमाहारेमाणे नाक्कमह, त०—वेअण? वेयावचे? इरियद्वाए अ३ संजमहाए४। तह
पाणवपिआए५ छहं पुण वम्मच्चिताए६ ॥४१॥ पि (घ० ५००) भीस्वानाज्ञे, अस्य व्याख्या—‘छहिं’न्ति कण्ठ्य, नवरमाहारम्
—अश्वनादिकमाहारयन्—अभ्यवहरन् नातिशयस्थाज्ञां, पुष्टालम्बनत्वाद्, अन्यथा त्वत्तिकामस्येव, रागादिमाभत्, तद्यथा—

'वेअण' गाहा, वेदना च-क्षुद्वेदना? वैयावृत्यम्-आचार्यादिकृत्यकरणं वेदनोपशमनार्थं वैयावृत्यकरणार्थं चेति भावः, ईर्या-गमनं तस्या विशुद्धिः-युगमात्रनिहितदृष्टित्वमीर्याविशुद्धिस्तस्यै च ईर्याविशुद्ध्यर्थमिम्, इह च विशुद्धिशब्दलोपादीर्यापथमित्युक्तं, बुभुक्षितो हीर्याशुद्धावशक्तः स्यादिति तदर्थमिति, चः समुच्चये, संयमः-प्रेक्षोत्प्रेक्षाप्रमार्जनादिलक्षणस्तदर्थं, तथेति कारणान्तरसमुच्चये, प्राणाः-उच्छ्वासादयो बलं वा तेषां तस्य वा वृत्तिः-पालनं तदर्थं, प्राणसंधारणार्थमित्यर्थः, पष्ठं पुनः कारणधर्मचिन्तायै, गुणनानुप्रेक्षार्थमित्यर्थः, इत्येतानि षट् कारणानीति । किंच-आहारकारणापेक्षया वस्त्रकारणं बलवत्तरगेव, यतो वस्त्रपरित्यागे लज्जादिमनुष्यधर्मरहितो लोके देवत्तायत्तोऽयमनालाप्यो द्रष्टुमप्यकल्प्य इत्याद्युपेक्षैव परिह्रियते, आहारपरित्यागे चाहो महानुभावोऽयं तपस्वी यावत्पर्युपासनाहं इत्यादिरुयातिमान् प्रवचनगौरवहेतुर्भवेत्, तस्माद्ब्रह्मावयवाद्याच्छादनेन मनुष्यधर्मसत्यापनहेतुं वस्त्रमुपादाय परिहर परिणामानुचितमाहारविधिमिति सुहृद्वचः सत्यमेवेति बोध्यम्? अथ मूर्च्छानिमित्तं हि वस्त्रमितिकृत्वा वस्त्रोपादानं नाभिमतमिति द्वितीयविकल्पश्चेत् तर्हि वयं पृच्छामः-भो नम्राट् ! निजशरीरे तव मूर्च्छोऽस्ति नवा ?, अस्ति चेत्तर्हि शरीरवद्वस्त्रमपि तवास्तां, न्यायस्य समानत्वात्, नास्ति चेत्सुतरां वस्त्रे मूर्च्छा न स्यात्, न ह्यवाप्ते कल्पतरावमूर्च्छितः कल्पतरूपकारिण्यां तृणादिवृत्तौ मूर्च्छितः कोऽपि संभवेद्, अयं भावः-प्रायोऽनन्तकालेनापि दुर्लभं रत्नकोटिशतैरपि क्रयेणालभ्यमनेककोटिद्रव्यव्ययेनापि परिपालनार्हं तत्परिपालननिमित्तं बहुमूल्यवहुवस्तुविनाशेऽपि प्रमोदास्पदं वस्त्राद्यनेकवाह्यवस्त्वपेक्षयाऽन्तरङ्गं चिरकालस्थायि च अहिकण्टककर्मकरगर्ताग्निवातातपशीताद्युपद्रवेभ्यः परित्रायमाणं लक्षपाकादितैलोदत्तनजलधावनानादिना परिशील्यमानं शर्करापानपुरस्सरमिष्टान्नपानादिभव्यभोजनविधिना परिपाल्यमानं, किं बहुना ?, स्वर्गापवर्गाद्यनेकाभीष्टार्थसाधक-

पुबधी३ सारकृतगणानुबधी४" ति० श्रीस्थानान्ने (८०४ घ०) तत्र संरघण-सर्वमरिणापुपायैस्तस्करादिभ्यो निजविषस्य संगोपन-
 तस्यानुबन्ध-सातत्वेन चिन्तन यत्र रौद्रभ्याने तत्तथा, एव संरखणानुबन्धो रौद्रभ्यानस्य चतुर्थो भेदः, स च वल्लवतामवश्यमा-
 वाद् दुर्गतिहेतुः, अतः शस्त्रादिवद्रक्षाद्यपि साधुना न ग्राह्यमिति दिगम्बराभिप्रायः, सोऽप्युक्तः, देहादिष्वपि जलज्वलञ्जलनम-
 लिम्बुचक्ष्वापदादिकष्टकविपादिभ्यः संरघणानुबन्धस्य तुल्यत्वाद्, अतो देहादयोऽपि त्यान्या मवेयुः, अथेह देहादेर्मोक्षसाधनान्ना-
 त्वाद् यतनया तत्संरखणानुबन्धविधानं प्रसक्तं न दोषायेति चेत् तर्हि प्रवचनप्रसिद्धेन यतनाप्रकारेणैवापि वस्त्रादौ संरखणानुबन्ध-
 विधानं कथं न प्रसक्तम् !, अथ वस्त्रादिमूर्च्छावतो लोकस्य मयप्रमणकारण वस्त्रादि प्रतीत, तत्र साधूनां नोचितमिति चेत् मैव,
 यतो लोके श्रयनासनपानमोचनगमनस्नानमनोवाक्यपेष्टादयोऽप्यसंयतानामप्रसृताभ्यवसायहेतुत्वेन ससारहेतवः, त एव सय-
 तानां प्रसृताभ्यवसायहेतुत्वेन मोक्षायैव संपद्यन्ते, तस्माद्रक्षादिस्वीकारेऽपि नेतरञ्जनवत्साधूनां त्वदुद्गावितदोषलेखोऽप्यनुयुज्यते ५॥
 अथ परीपहसहनाथं वस्त्रामावोऽस्माकमिति पष्ठो विकल्पः सोऽप्यस्मिच्छः, तथाहि-‘जिताचेलपरीसहो मृणि’ चिवचनाद्रक्षाभावे सत्ये-
 वाचेलपरीसहो जितो भवतीति दिगम्बरश्रयः, तत्र दिगम्बरस्वावधित्वं प्रष्टव्य-‘भो नम्राट ! किं चेलभोगमात्रेणाप्यञ्जिताचेलपरीसहो
 मुनिर्भवति? येन भवता सर्वथा वस्त्रपरित्यागः’ क्रियते, आहोविदनेपणीयदोषदुष्टवस्त्रपरिमोगेण !, आद्यपदे यदि चेलपरिमोगमात्रेणापि
 साधुना आचेलभ्यपरिसहो जितो न स्यात् तर्हि मक्तादिपरिमोगमात्रादपि जितश्रुत्पिपासादिपरिसहो मुनिर्न स्यात्, ततश्च यदि एषपी-
 यादिगुणसंपन्नाश्चादिकः शृङ्गानोऽपि श्रुत्पिपासादिपरीपहजेता जगति न कश्चिदपि सिध्येत्, आसतामन्त्रे, निर्यमभृतिर्न संननाः सत्त्वै-
 कनिधयो जिनेन्द्रा अपि भगवन्तः सम्पयोगेणादिगुणसंपन्नाश्चादिकः शृङ्गानास्त्ववमिप्रायेण न श्रुत्पिपासादिपरीपहजेतारः संभवन्ति,

अथोद्गमादिदोषविग्रमुक्तं विशुद्धमेवणीयं भक्तपानादिकं रागादिदोषरहितः सन् सेवमानोऽपि जितपिपासादिपरीपहो मुनिर्भण्यते तर्हि
 योऽयं विधिर्भक्तादिषु यतः स विधिर्वस्त्रेऽपि भण्यमानः क्वापि नष्टो ? येन तथाविधवस्त्रपरिभोगाजिताचेलपरीपहो मुनिर्न स्यात्,
 यत्तु साधूनामाचेलव्यमुक्तं तच्च वस्त्रे सत्यसति चागमे लोके च रूढं, तथाहि—इहाचेलक्यं द्विधा—मुख्यमौपचारिकं च, तत्र मुख्यं
 तीर्थकृतां कस्यचिज्जिनकाल्पिकस्य च, तत्र तीर्थकृतां प्रब्रज्याप्रतिपत्तिसमये वामस्कन्धस्योपरि देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रापगमे स-
 र्वथा वस्त्राभावात् मुख्यवृत्त्यैवाचेलकत्वं, जिनकाल्पिकस्य तु कस्यचित्तथाविधलब्धिमतो जिनकल्पप्रतिपत्तेः रजोहरणमुखवस्त्रिकाति-
 रिक्तोपकरणाभावात् सर्वथा वस्त्राभावादेवाचेलकत्वं मुख्यमेव, उक्तशेषसाधूनां तूपचरितं, यतस्ते परिशुद्धजीर्णादिवस्त्रं मूच्छार्जिरा-
 हित्येन परिभुञ्जानाः सत्यपि वस्त्रेऽचेल एव भण्यन्ते, यदागमः—“परिसुद्धजुण्णकुच्छिअथोवानियणभोगभोगेहिं । मुणिणो मुच्छा-
 रहिआ संतेहिं अचेलया हुंति ॥९॥ (वि० २५९९) अस्या व्याख्या—मुनयः—साधवो मूच्छार्जिरहिताः सद्भिरपि चैलैरुपचारतोऽचेलका
 भवन्ति, कथंभूतैश्चैरित्याह—‘परिसुद्ध’ति लुप्तविभक्तिदर्शनात् परिशुद्धैः—एषणीयैः तथा जीर्णैः—वहुदिवसैः कुत्तिसैः—असारैः स्तो-
 कैः—गणनाप्रमाणतो हीनैस्तुच्छैर्वा अनियतैः—कादाचित्कासेवनैः अन्यभोगभोगैः—लोकरूढप्रकारादन्यप्रकारेण भोगः—आसेवनं,
 प्रकारलक्षणस्य मध्यपदस्य लोपाद् अन्यभोगस्तेनान्यभोगेन भोगः—परिभोगो येषां तानि तथा, तैरित्येवंभूतैश्चैलैः सद्भिरप्युपचा-
 रतोऽचेलका मुनयो भण्यन्ते, एवंभूतं चाचेलकत्वं लोकेऽपि प्रसिद्धमेव, यथा कटीवस्त्रेण वेष्टिताशिरसो जलावगाढपुरुषस्याचेलकत्वव्यप-
 देशः एवं साधोरपि कच्छाबन्धाभावात् कूर्पराम्यामग्रभाव एव चोलपट्टकस्य धारणात् मस्तकस्योपरि प्रावरणाद्यभावाच्च लोकरूढ-
 (प्रकारादन्य)प्रकारेण चेलभोगो द्रष्टव्यः, तदेवं ‘परिसुद्धजुण्णकुच्छिअ’ इत्यादिविशेषणविशिष्टैः सद्भिरपि चैलैस्तथाविधवस्त्रकार्यकर-

गान् तनु मृच्छाद्यमात्रं मुनयोऽपेला व्यपदिश्यन्त इतीह तात्पर्यं, न चान्यथा परिभोगेणाचेलकत्वव्यवहारोऽप्रतीतो भविष्यतीति श्रु-
 र्नीय, “अह उलमयगाहतो बहुयेलोऽपि सिरयेद्विअकडिछो । भण्णइ नरो अचेलो सह मुण्णो संतयेलावि ॥१॥” (वि० २६००) पित्त-
 विप्रपावप्यकमाप्यवचनाल्लोकाव्यवहारेऽपि प्रतीतत्वात्, तथा जीर्णादिभिरपि वस्त्रैरचेलत्वव्यवहारो यथा—“तह थोवजुण्णकुच्छिअ
 पलहिवि मण्णइ अयेलुत्ति । अह तूर सालिअ लहु दिसु पोचिं नगिगआ मो ॥१॥” (वि० २६०१) विशेषावश्यकमाप्ये, अस्या अर्थः,
 पूराद् मुगम, ‘अह तूर’ त्यादि दृष्टान्तं यथा इह काऽपि योपित् कटिवेष्टितजीर्णवहुच्छिद्रैकञ्चाटिका कश्चित्कोलिक वदति—त्वरस्व
 मो नालिक!—द्वीप्रो भूत्वा मदीयपोतीञ्चाटिकां निर्माप्य ‘वदस्व’ समर्पय, नञ्चिका वर्तेऽह, तदिह सबन्नायामपि योपिति नाग्न्य
 यानकद्वन्द्वप्रवृत्तः, तस्मादुपचरितमेवाचेलक्य संयमोपकारी, न पुनः सर्वथा वस्त्राभावः, तेनाचेलतापरीपहोऽपि सदवेति बोध्य ६।
 नापि प्रचनगौरवार्यमित्यपि विकल्पः श्रेयान्, वस्त्राभावे प्रवचनस्त्रिंसाया एवाप्यसिद्धत्वाद्गौरव तु दूरापास्तमिति ७। अयं
 तीयकदनभ्युपगन्तृत्वमिति विरुल्यः सोऽप्यग्राह्यः, यतस्तीर्यकराः सर्वेऽपि निरुपमवृत्तिसंदननाः छद्मत्वावस्थायामपि ज्ञानचतु-
 ष्ठयोपेता अतिद्वयसत्त्वसंपन्नाः अच्छिद्रपाणयो जितसमस्तपरीपहा भवन्ति, तस्मात्तेषां वस्त्राद्यभावेऽपि संयमविराचनादयो दोषा
 न मनन्ति, अतस्तीर्यकृतां वस्त्रादिकं संयमोपकार्यपि न स्यात्, अकिञ्चित्कत्वात्, यथैक देवदूष्यवस्त्रमादाय तीर्यकृतः प्रव्र-
 जन्ति तत् सबन्तो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति द्वापनार्थम्, एतेन तीर्यकृतां सर्वथा वस्त्राभाव एवेति दिगम्बरमिप्रायोऽपि तिरस्कृतः,
 यावत् ते देवदूष्यवस्त्रधारण तावत्कालं सचेला अपि भगवन्तो भवन्तीति, किञ्च—तीर्यकदनुकृतौ छाद्यस्थे धर्मोपदेशश्चिप्यप्रव्राजनाङ्गा-
 दप्ययनादिकमपि व्युच्छिद्येव, तीर्यकृतां तदमात्रान् ८। अब जिनकस्त्यकानभ्युपगन्तृत्वमित्यपि न शक्य, यतो जिनकस्त्यका

अपि ये तथाविधलब्धिमन्तस्त एव वस्त्रं न विभ्रति, शेषास्तु वस्त्रधारिण एव, अत एव जिनकल्पिकानामुत्कर्षतो द्वादशविध उपधिः प्रादर्शितः ९। इति वस्त्राभावप्रसाधनाय दिगम्बरोद्भावितविकल्पनवकं निरस्तमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ दिगम्बरः शङ्कते—सीसो गुरुअणुहारी स्ववेणवि अण्णहा कह णु सीसो ?। तेण वयं जिणसीसा गुरूवि अम्हाण जिणणाहो ॥७॥ नेवं जुत्तं जत्तो सीसो गुरुवयणसंठिओ निच्चं। सुगुरूवि हिउवएसी अहिअस्स निवारगो सीसे ॥८॥

शिष्यस्तावद्रूपेणापि, आचारेण तु भवत्येवेत्यपिशब्दाद्बोध्यं, 'गुर्वनुहारी' गुरुसदृशो भवेत्, नु इति वितर्के, अन्यथा कथं शिष्यः?, गुर्वनुरूपः शिष्यो भवेदित्यर्थः, तेन कारणेन वयमेव जिनशिष्याः, अस्माकमपि जिननाथो गुरुरिति दिगम्बराशय इति गाथार्थः ॥७॥ अथ दिगम्बराशयं निराकरोति—गुर्वनुकारी शिष्य इति वक्तुं न युक्तं, शिष्यत्वमेव तव व्याहन्येत, न ह्यर्हन् शिष्यत्वमात्मनः ख्यापयति, त्वं तु तीर्थकृच्छिष्यत्वमिति कथं तदनुरूपतेति दूषणं माता मे वन्द्येति न्यायकल्पमुपेक्ष्यापि गुरुशिष्ययोः स्वरूपमाह—'सीसो'ति शिष्यो नित्यं गुरुवचनस्थितो गुर्वज्ञातत्परः स्यात्, गुरुरपि हितोपदेशी अहितनिवारकश्च स्यात्, यदुक्तं—“हिताहितप्राप्तिपरिहारोपदेष्टा गुरु”रिति गाथार्थः ॥८॥ अथ गुरोरपि स्वरूपेण द्वैविध्यमाह—

सोऽवि दुहा जिणणाहेअरभेआ आइमो अ देवगुरू। बीओ खल्ल सीसगुरू वीरसुहम्माइणाएण ॥९॥

'सोऽपि' गुरुरपि द्विधा, जिननाथेतरभेदाद्—अर्हत्साधुभेदात्, तत्रादिमो 'देवगुरू' देवः सन् हिताद्युपदेशको देवगुरुः, परोपदेशमन्तरेणैव स्वयं संबुद्धः सन्, अमुकस्य तीर्थकरादेः शिष्य इत्येवंरूपः सन् पारन्त्येण हिताद्युपदेशकः शिष्यगुरुः, 'वीरसुधर्मादिज्ञातेन' श्रीवीरसुधर्मस्वामिदृष्टान्तेनेति गाथार्थः ॥९॥ अथ श्रीवीरश्रीसुधर्मस्वामिनोः सर्वथा सादृश्याभावे हेतुमाह—

अरिहतस्तु ययायी संजमजोयसु नेव यत्थाई । इअरेसिं उययायी तेण णो सरिस्सया वुण्ह ॥१०॥
अईत संयमयोगेयूपकरी वल्लपायाविनें यवति, इतरेपां सुवमायिसाधूनां यवति, तेन तीर्थकृता सह साम्यं न साधेरिति
गाथार्थ ॥१०॥ अयाईन् कीरस कीरसाय सायय इत्याह—

तेण अरिहा रद्धिओ सल्लिगपरल्लिगजगारल्लिगेहिं । तस्सजुल्ल सव वरिउ सम्म न साहूण ॥११॥
येन कारणेन तीर्थकृतां वल्लापयुपयोगं तेन कारणेनार्हन् स्वलिङ्गपरलिङ्गश्रद्धालिङ्गै रहित स्यात्, सत्र स्वलिङ्ग रजोहर
णादि परलिङ्गमन्यवीथिस्वलिङ्ग पिच्छिक्कादिक श्रद्धालिङ्गं तु प्रतीतमेव, एभिर्विप्रप्रकृतीर्षकुञ्जवति, यदागमः—“सुवेडवि एगदू
सेण निगगया जिप्पवरा वउवीसं । न य नाम अण्णल्लिगे यो निहिंल्लिगे कुल्लिगे वा ॥१॥ (आ० २२७) इति, वत्साईतोऽनुरूप-सदृश
रूपमर्हन् न सम्यग्-सत्य युक्तमिति गाथार्थः ॥११॥ अथ तीर्थकरानुकरणे हितविद्यामाह—

अइ जिणवरअणुकरणे वीसासो हुण्ण ता इमं सव । परिहर वम्मुवपस उउमरुथे सीसकरणाइ ॥१२॥
यदि तीर्थकरानुकरणे विद्यासत्ताहि एतद्-वस्तुमानं सर्वं परिहरेत्यन्वयः, एतत्किमित्याह—छात्रस्यै-छात्रस्यावस्थायाम्
धर्मोपदेशं शिष्यकरणादि च परिहर, यत तीर्थकराः छापस्यावस्थायाम् न धर्मोपदेशं कस्यचित्प्रव्रज्यां च ददति, आदिश्रद्धादम्
कस्य वय शिष्या अस्माकं चार्यं गुरुस्तिष्यादिष्यवहारोऽपि परिहर्च्य, तीर्थकृतां तथाव्यवहारमावात्, तथा आचार्यपदप्रज्ञं
धर्मापच्ययनाध्यापनादि पुन पुनर्लोचकरणं चेत्याद्यपि त्याज्यं, तेषां तदभावादिति गाथार्थः ॥१२॥ अथ प्रकरणान्तरगापि तीर्थ-
करानुकूलं दूययितुमाह—

जइ जिणवरअणुकरणे वीसासो हुज्ज भावओ नियमा । ता किं तस्सुवएसे विसासो ? न उण निउणमए ! ॥१३॥
 पूर्वाद्धं सुगमं, यदि जिनवरानुकरणे विश्वासः ता-तर्हि तस्य-जिनस्योपदेशे पुनर्न किं विश्वासः?, तत्रावश्यं विश्वासः कर्त्तव्यः,
 हे निपुणमते ! इति संबोधनं, यद्वा जिनस्योपदेशे किलक्षणे?—निपुणानां—दक्षाणां मतः—सम्मतो विध्याद्यपेक्षया बह्वभो निपुणमत-
 स्तस्मिन्निति गाथार्थः ॥१३॥ अथाहं दुपदेशमाह—

उवएसो पुण एवं जिणकप्पो संपयं समुच्छिन्नो । जेणं सो नवपुवी पडिवज्जइ पढमसंघयणी ॥१४॥
 उपदेशः पुनरेवं यत्साम्प्रतं जिनकल्पः समुच्छिन्नः—सम्यक् प्रकारेणोच्छिन्नः, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन तत्प्रतिपत्ता श्रुतमधिकृत्य
 नवपूर्वी—नवपूर्वधरः, अर्थात्किञ्चिद्व्यूनान्यपि नव पूर्वाणि यस्येति, प्रथमसंहननी—वज्रर्षभनाराचसंहननी, एतद्द्वयं चाधुना
 नास्तीति कारणाभावात्कार्यस्याप्यभावः प्रदर्शित इति गाथार्थः ॥१४॥ अथ यत्सामग्र्यभावे यन्नास्ति यत्सामग्रीसद्भावे च
 यदस्ति तद्वर्शयितुमाह—

तस्सामग्गिअभावा जिणकप्पो नत्थि अत्थि थेराणं । कप्पो तित्थपवित्तीहेऊ उवगरणपरिकलिओ ॥१५॥
 तस्य—जिनकल्पस्य सामग्र्या उक्तलक्षणाया अभावाज्जिनकल्पो नास्ति, सम्प्रतीति गम्यं, श्रुतसंहननादिसामग्र्यभावात्, तन्निमित्तस्य
 जिनकल्पस्योच्छेद इत्यर्थः, ननु कस्मिन्काले व्युच्छिन्न इति चेद्, उच्यते, जम्बूस्वामिनि निर्वृत्ते जिनकल्पो व्युच्छिन्नः, यदुक्तं
 भाष्यकारेण—“मण१ परमोहि२ पुलाए३ आहारग४ खवग५ उवसमे६ कप्पे७ संजमतिग८ केवलि९ सिज्झणा य१० जंबुमि
 बुच्छिन्ना” ॥१॥ (वि० २५९३) अस्या अर्थः—मनःपर्यायज्ञानं? परमावधिः२ पुलाकलब्धिः३ आहारकशरीरं४ क्षपकश्रेणिः५

उपशमभेगि ६ दिनकल्प ७ परिहारविष्टाद्विष्टमसंपरायथाख्यातलक्षणं संयमत्रिक ८ केवली ९ मोक्षगमनलक्षणा सिद्धिश्च १० सर्वोऽप्येते पदार्था जम्बूस्वामिनि व्युच्छिन्ना, जम्बूस्वामिन यावत्प्रवृत्ता, न तूत्तरेति धीविशेषावश्यकमाव्यवृत्तौ ३६३ पत्रे । अथ स्मरणसद्भावे किमस्तीत्याह—‘अरिष’पि चकारोऽप्याहार्य अस्ति च स्वरिणां कल्प स्वविरक्त्य, कीदृशः १-तीर्थप्रवृत्तिहेतुः, सर्वेष्वपि तीर्थेषु अच्छिन्नप्रवृत्तिहेतवः स्वविरक्त्यिह एव साधवो भवन्ति, तेषामेव धर्मोपदेशप्रवृत्त्यादानादावविकार, न पुनर्जिनकल्पिका अपि, तेषां धर्मोपदेशदानादावनविकारात्, स्वविरक्त्यः पुनः कीदृशो भवति १-उपकरणपरिकलित, तत्रोपकरणानि रजोहरण १ मुखवस्त्रिक २ कल्पत्रिक ५ खोलपट्टक ६ साधारणपात्रं—मात्रापरपर्याय ७ सप्त च पात्रसवन्धीनि ‘पचं पचाबधो’ इत्यादिप्रागुक्तानि १४ इति चतुर्दशोपकरणानि अथन्यपदेऽपि स्वविरक्त्ये भवन्ति, ते परिकलित—सहित स्वविरक्त्यो भवतीति जिनोपदेश इति गाथार्थः ॥१५॥ अयोपदेशकृत्ये दृष्टान्तमाह—

विज्जुवणसं रोगी कुणमाणो लहइ इच्छिअं लच्छिउ । जइ तह तस्सवि चरिआप्सुइ णो अणुहरतोऽबि ॥१६॥
यथा वैद्योपदेश कुर्वाणो रोगी रोगादिमुक्तः इप्सिता—वाञ्छितां लक्ष्मीं लभते, न तथा तस्यापि—वैद्यस्यापि चर्याप्रसुखमनु हरन्—वैद्यानुस्मरं कुर्वन् रोगादिमुच्यते, प्रत्युत वैद्योपदेशमकुर्वन् वेपादिना तदनुस्मरं कुर्वन् मण्डक इत्यभिधीयते, वैद्योऽप्ययमनुचित इतिकृत्वा परिहरतीति गाथार्थः ॥१६॥ अयोपनयमाह—

एव सिणिवआण कुणमाणो लहइ निब्बुइद्वआण । आसिइमणणुहरतो बिबरीपड्यातसंतारं ॥१७॥
एव—प्रागुक्तदृष्टान्तेन द्रव्यवैद्येन भाववैद्यस्य जिनेन्द्रस्याङ्गमेव कुर्वाणो निर्वृत्तिस्थानं—मोक्षास्वदं लभते—प्राप्नोति, किं कुर्वन्—

आकृतिमननुहरन्, आकारानुकारं परित्यजन्, अपिर्गम्यः, तीर्थकृदनुकारमकुर्वन्नपीत्यर्थः, गुरुशिष्यसंबन्धे आज्ञाया एव प्राधान्याद्, अयं भावः—यथा द्रव्यवैद्योपदेशेनैव प्रवर्त्तमानो रोगी नीरोगतां भजते तथा जिनाज्ञया प्रवर्त्तमानो हि तदनुकाररहितो मोक्षमाप्तं ति, अन्यथा विपरीतो—वैपरीत्यं कुर्वन्नाज्ञामतिक्रम्य नटवत्तदनुकारं कुर्वन्नपि अनन्तसंतापम्—अनन्तकालं यावत् क्लेशं नरकादौ लभते, यतः—“रणो आणाभगे इक्कुच्चिअ होइ निग्गहो लोए । सवण्णुआणभगे अंगंतसो निग्गहं लहइ ॥१॥” इति, अत एवास्तामन्यद्, जिनेन्द्राज्ञापराङ्मुखो जिनेन्द्रमेव महाविभूत्या पूजयन्नपि तिरस्करणीयः, यदुक्तम्—“आणाखंडणकारी जइवि तिकालं महाविभूई । पूइ वीअरायं सबंपि नित्थयं तस्स ॥१॥” चि अत एव हे नगनाट ! तव च तीर्थकरशिष्यत्वात् तदाकारादिकं प्रमाणं तर्हि तदुपदेशोऽपि प्रमाणमास्तां, तथा किं नाभ्यव्रतस्वीकारेणात्मानं विगोपयसि?, नहि नाश्यादिव्रतरूपं कष्टमेवात्मनां कर्मक्षयकारणं, किंतु जिनाज्ञैव, यदुक्तं—“विशिष्टकष्टस्य कर्मक्षयं प्रत्यकारणत्वाज्जिनाज्ञाया एव कर्मक्षयं प्रति कारणत्वात्,” तस्माच्चतुर्दशोपकरणविशिष्टं तीर्थकृदुपदिष्टमस्माकमप्यभीष्टं स्थविरकल्पिकमार्गमेव स्वीकुर्विति गाथार्थः ॥१७॥ अथोपकरणाभावे दोषदिशं दर्शयन्नाह—उवगरणाणमभावे न हंति समिईउ संजमो कत्तो ? । तयभावा उ नराणं तुअ मए नेव निव्वाणं ॥१८॥

वत्स्रपत्राद्युपकरणाभावे समितयः—ईर्याभाषपणादानपारिष्ठापनिकालक्षणाः पञ्च समितयो न भवन्ति, तदभावाच्च कुतः संयमः ?, संयमाभावाच्च तव मते नराणां—पुरुषाणाम्, अपिर्गम्यः, स्त्रीणामिव पुरुषाणामपि निर्वाणं नैव संभवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्तु संक्षेपेण त्वेवं—चत्वाभावे शीतातपत्रातवारिग्रभृत्युपद्रवे तथाविधदृष्टिसंहननादिवलरहितः साधुर्दुतं? गच्छन्नागच्छंश्च नेर्यासमितः स्यात्, पात्राभावे च संसक्तसकुदध्यादिकं गलनादिभयात् त्वरितं? गृह्णानो भुञ्जानोऽप्यनेपणासमितः स्यात्, भाजनाभावे च केवलमूमौ

प्रभवणसिद्धानादि दुर्बन् वर्णाकाले विज्ञेयतो जनेकजन्तूपघातकः कथं पारिष्ठापनिकासमितः ? एवं कुर्वाणं केनाप्युदीरितः सम्यग्
 वक्तुमशक्नो भाषासमितो न स्यादेव, आदाननिक्षेपणासमितस्तु वक्ष्याम्यादिसद्भावे सत्येव संभवतीति पञ्चानामपि समितीनामभाव-
 प्रदर्शितः, उपलब्धात् मनोवाक्यायुग्मयोऽपि सुतरां न संभवन्ति, 'तदभावात्' समित्याद्यभावात् संयमाभाव इत्यादि, वक्ष्यादुप-
 करणमद्भावे च ये गुणास्तो स्त्रीनिर्वाणव्यवस्थापनावसरे वक्ष्यामः इति गाथार्थः ॥१८॥ अथ यदा शिवभूतिना नमभावोऽभ्युपगतस्त-
 दानीमुत्तरानामन्या स्वमगिन्या वक्ष्यपरिधानमनुज्ञातम्, एव च सति यदि स्त्रीणां मुक्तिं प्ररूपयति तदा सर्वस्वनिर्वन्धयोरविज्ञेयापस्या
 स्वकीयनमभावस्य केवलं ह्येतैवापेयेति विचिन्त्य स्त्रीणां मुक्तिर्निषिद्धा, अतो वक्ष्याभावविषयकमूलप्ररूपणानन्तरं त्रीमुक्त्यभावाप्र-
 रूप्येति कृत्वा चतुर्विधत्वा गाथारिभिः स्त्रीणां मुख्यभावे युक्तिं तत्प्रतीकारं च विमणिपुः प्रथमगाथामाह—

इत्थीशुस्तिअभावे जुष्टि जपेइ दुब्बल्ला अबल्ला । तन्नो जुत्त जम्हा दुब्बल्लया केण घम्मेण ? ॥१९॥
 अबल्ला—स्त्रियो दुर्बला—बलरहिता मुक्तिसापन्नबलशून्या, अत स्त्रियो न मुक्तिमाजः, अत्र प्रयोगः—स्त्रियो न मुक्तिमाजः पुल्ला
 पेक्षया दुर्बलत्वात्, नपुमकवदिति स्त्रीमुख्यभावे युक्तिं 'जपेइ' चि कथयतीति दिगम्बरेण पूर्वपक्षितम्, अत्र तत्प्रतिकारं सिद्धान्तमाह—
 'तन्नो' चि तत्प्रागुक्तं न युक्तं, यस्मात् केन घम्मेण दुर्बलता ? न कलापीत्यर्थं इति गाथार्थः ॥१९॥ अथ केनापि घम्मेण दुर्बलता
 न भवतीति समर्थयति—

सपयण पुण पढम सत्त सम्म च विरइपरिणामो । अण्णपि घम्मकम्म वीसइ तीसेजवि दाणाई ॥२०॥
 संदनेन पुन' प्रयम—वर्त्तमानता च मोक्षाद्, तच्च तासामपि भवत्येव, यदागमः—'संपयणं सुठाण उच्च येव कुलगरेहि स

मं ।"ति श्रीआवश्यकनि०(१६०) तथा सत्त्वं-साहसवच्चं, परीषहसहनादौ स्वप्राणव्यपरोपणं यावद्द्वैर्यं, तदपि तासाममदृशं लोकेऽपि प्रतीतं,—"रागो वा यदिवा द्वेषः, कोऽपि लोकोत्तरः स्त्रियाः । ददाति रागिणी प्राणानादत्ते द्वेषिणी च सा ॥१॥" इति, अत एव काश्चन स्त्रियः पत्यौ मृते तदनुरागेण सतीत्यख्यातिहेतुकाभिमानेन वा बह्वावपि निःशङ्कं प्रविशन्तीति तवापि प्रतीतं, तथा सम्यत्त्वं-यथार्थवस्तुश्रद्धानं, तच्च तासां नास्तीति चेत्, मैवं, प्रथमसंहननादिसमन्वितायाः मनुजगतेरेव क्षायिकसम्यक्तत्वनिमित्तत्वेनोक्तत्वात्, चकारः समुच्चयार्थः, तथा विरतिः-सर्वविरतिस्तस्याः परिणामः-अध्यवसायः, सोऽपि तासां युक्त एव, अन्यथा त्रिविध-सङ्गापन्या तीर्थतीर्थकरयोः स्वरूपस्यैव हान्यापत्तिः, यतस्तीर्थं चतुर्वर्णः श्रमणसङ्घस्तत्कर्त्ता तीर्थङ्करश्चेति स्वरूपस्याभिमतत्वात्, न चाव्यवधानेन यथाख्यातचारित्रमेव मोक्षाङ्गं, तच्च स्त्रीणां न संभवतीति वाच्यं, क्षायिकसम्यक्तवद्यथाख्यातचारित्रस्याप्यविरुद्धत्वात्, सामग्र्यास्तौल्यात्, तथा 'अन्नं'पि'ति अन्यदपि दानादिकं, दानशीलतपोभावनालक्षणं 'धर्मकर्म' धर्मकृत्यं 'तस्याः' स्त्रिया दृश्यते, इत्येवंविचारणया धर्मकृत्यमाश्रित्य न पुरुषेभ्यो दुर्बलता, किंतु पुरुषसमैवेति गार्थाः ॥२०॥ अथ पुरुषापेक्षया धर्मो दाढ्यमपि स्त्रीणां संभवतीति दर्शयति—

तित्थयराणं जणणी इत्थीवगंगंमि तेण जिणधम्ममे । थीणं तिच्चो रागो तेणेव न सत्तमीगमणं ॥२१॥

तीर्थकृतां जननी तावत्स्त्रीवर्गे-स्त्रीजातौ वर्त्तते, स्त्रीजनान्तर्वर्त्तिनी तीर्थकरमाता, तेन कारणेन पुरुषापेक्षया स्त्रीणां जिनधर्मे तीव्रो रागः, पुरुषापेक्षया विशेषतर इत्यर्थः, यत एवं तेनैव कारणेन, अथवा इवोत्प्रेक्ष्यते, तेन कारणेन स्त्रीणां सप्तमीगमनं-सप्तमनरकपथिव्यामुत्पत्तिर्नास्तीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-ज्ञानादिलक्षणस्य धर्मस्याधारस्तावत्तीर्थं, तद्वचवस्थापकस्तु तीर्थकरः, तीर्थ-

स्याच्छिष्टमग्रद्विर्हेतवस्तु गणधरादिसाधनं, तन्मातरं स्त्रिय एव भवन्ति, मातृणां च निजापत्येष्वकृत्रिम स्नेहः स्यात्, तेन पि
 प्रापयेष्यया मातरं स्वापत्यानि सातिस्नेहं परिपालयतीति जगत्स्थितिः, अत एव धीश्रपमजिते प्रयजिते पुत्रस्नेहे शोकाश्रुविमो
 चनान् धामलोचना मरुन्धी प्रत्यहं भरत प्रति-हे भरत ! मत्पुत्र श्रपमो निरुणो निर्वसनो निर्यानो वनवासी वने एकाम्नेव परिश्रमति,
 त्व तु राज्यमुन्मिग्नमनस्तद्वाचामपि न करोषि, इत्यापुपालम्भपरायणा वर्षसहस्रं यावत् क्षणमात्रमपि स्वार्थ्य न प्राप न चैव नामिच्छुल
 क्तोऽपि आस्तां जन्ममाता, कुक्षिधरमात्रेणापि देवानन्दा ब्राह्मणी धीवीरवन्दनार्थमागता भीवीरं निरीक्ष्य निनिमेपतया पश्यन्ती
 रोम श्रिताऽतिस्नेहेन स्तन्यपयभ्रावेणार्द्रकञ्चुकी संजघे इति प्रवचने प्रतीतम्, एव तीर्थकरमातृणां तज्जातीयानामन्यातामपि स्त्रीणां
 तीर्थकर तीर्थकरपत्यपु माधुपु तीर्थकरमापिते च द्युतधारित्रादिधर्मे तीव्रो रागो युज्यते, एतच्च संप्रति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते, कासांश्चित्
 स्त्रीणां पुरुषापक्षयाऽधिकतरस्यापि घर्मरागस्योपलभ्यमानत्वात्, प्रत्यक्षापलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वात्, नचैव संप्रत्युपलभ्यते
 परं पूर्वं नामीदिति द्रष्टुनीय, तीर्थकरवारकेऽपि तथैवोपलभ्यमात्, तथाहि-छात्रस्थे भगवता धीवीरेण द्रव्यतः कुम्भायाः क्षेत्रतो
 देहस्या एक पादमारत एक पाद च परत कृत्वा क्षलतो भिक्षाचरेषु निवृत्तेषु भावतो राजसुता दासत्वमापन्ना मुण्डितस्त्रिरोजाऽष्ट
 मोपयासिक्ता सूर्यकोणस्थितान् कुम्भापान् रुदती दास्यति तदा मम पारणकमिति घोरामिग्रदे कृते चतुर्षु मासेषु गतेषु कौश्याभ्यां
 नृतानीकराक्षस्य मृगायती नाम राक्ष्मी कदा भगवत पारणक भाषीति भगवति तीव्ररागेण प्रत्यह चिन्तापरा तथ्यवादिनं निमिषाच्च
 पृण्यती, न पुन कोटिग्रं सन्ध्येऽपि भावकेषु विद्यमानेषु कोऽपि आवकः पृष्टवान्, तत्र कारण किं रागोऽन्येदेति स्वयमव विधा
 रणीयं, तथा भिक्षामलान्वा चलमाने भगवति धीर चन्दनबालैवाश्रित्, न चैव कोऽपि भावका भूयते, तथा मङ्गलिपुत्रश्रुतेजो

लेश्याजन्यरक्तातिसारवतो वीरस्य बाधा सर्वजनप्रतीता, तद्बाधोपशमनाय श्राविका रेवत्येवौषधचिन्तां कृतवती, श्राद्धास्तु कोटिशः—
 संख्याका अपि निर्दिष्टा एवासन्, तत्रापि धर्मरागतारतम्यमेव कारणं संभावनीयमिति सिद्धं कासांचित्स्त्रीणां पुरुषापेक्षया धर्मरा-
 गेणाधिक्यमपि, अत एव श्रीमहावीरस्य साध्व्यः साधुभ्यो द्विगुणा एव मोक्षं गताः, यदागमः—“समणस्स भगवओ महावीरस्स
 सत्त समणसयाइं सिद्धाइं, चउइस अज्झिआसयाइं सिद्धाइं”ति, श्रीपथुषणाकल्पे, एवं श्रीऋषभादीनामपि बोध्यं, ननु स्त्रियोऽनन्तो-
 दितपापार्त्ता भवन्ति, यदागमः—“णंताओ पावरासीओ, जया उदयमागया। तया इत्थित्तणं पत्तं, सम्मं जाणाहि गोअम ॥१॥”ति
 श्वेतवाससामपि सम्मतं, एवंविधाः स्त्रियः कथं मुक्तियोग्या इति चेत्, मैवम्, अत एव पुरुषेभ्यस्तासां धर्मे दाढ्यकल्पनायाः प्रामा-
 ण्यात्, लोकेऽप्येकः सुभटः द्वाभ्यां वैरिभ्यां समाक्रान्तस्तयोर्जयी बलवान् भण्यते, तदपेक्षया पञ्चजयी तु महाबलवान् एवमनन्ता
 अपि पापप्रकृतीर्निर्जित्य-मुक्तिभाजः स्त्रियः पुरुषेभ्यो धर्मेऽतिदाढ्यभाज इति सिद्धं, न चैवं पापेन तासां सप्तमीगमनं, यद्वा उत्प्रे-
 क्ष्यते—हे पुत्र ! मत्कुक्षौ समुत्पन्नो मजातीयानां स्त्रीणां सप्तमनरकगमनं निवारयेति जननीयाचित इव भगवान् मातृभक्त्यैव स्त्रीणां
 सप्तमीगमनं निवारितवानिति, अथ क्षपणकः शङ्कते—ननु भोः पुरुषापेक्षया स्त्रीणां बलवत्त्वमुक्तं तत्किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वासां
 स्त्रीणां अथवा कतिपयपुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणां उत सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणां किंवा कतिपयपुरुषेभ्यः कतिपयस्त्रीणामिति चे-
 त्, सत्यं, भो नशट ! त्वामपि वयमपि पृच्छामः, त्वयाऽपि स्त्रीणां या दुर्बलता प्रोक्ता सा किं सर्वेभ्यः पुरुषेभ्यः सर्वासां स्त्रीणा-
 मिल्यादित्वदुक्तविलल्पचतुष्टये कस्मिन् विकल्पे विश्राम्यति ? आद्यविकल्पत्रये प्रत्यक्षबाधसंभवेन चतुर्थविकल्प एवास्माकमभिमत
 इति चेत् तर्हि अस्माकमप्ययमेव पक्षोऽभिमतः, आस्तां कतिचित्पुरुषेभ्यः कतिचित्स्त्रीणां बलवत्त्वमिति, ननु स्त्रीणामेवाबला इ-

स्यभिधान कथमिति चेद् मो नष्टाट ! तवामिप्राय कथय, पश्चाद्वयमपि यमिष्याम, मुक्तिगमनयोग्यशुभाभ्यवसायाभावादूर्ध्वगमन सामर्थ्याभावादबला इत्यभिधीयन्ते इति चेद्वयमपि सप्तमनरकगमनयोग्यद्विष्टपरिणामाभावादधोगमनश्रुत्यभावादबला इत्यस्माकं श्रेतवाससाममिप्राय, अथ एष लोके पापकृतारां क्षियो न संग्रामाणुपयोगिन्य इति प्रतीतमेव, न च पापकृतरा घर्मेऽपि तथैवेति शङ्कनीय, तीर्थक्षरादिषु न्यभिचारात्, तेषां पापकृतस्त्वेऽपि घर्मे शौर्यदर्शनादित्यल प्रपञ्चेनेतिगार्थः ॥२१॥ अथ प्रागुक्तं विस्मृतमिव नष्टाट' शङ्कते—

अहं पुन्यलया मणसा जेण न गच्छति सत्तमिं पुढरिं । ता कहं स्ववगस्सेणिं पण्डिबज्जिअ मुत्तिमुवइति ? ॥२२॥
अथ स्त्रीणां मनसा-मनोवीर्येण दुर्बलता येन कारणेन ताः-स्त्रिय' सप्तमीं नरकपृथिवीं न यान्ति, ता-तस्मात् क्षपकभ्रेणि प्रतिपद्य मुक्तिं कथमुपयान्ति-! , न कथमपीति दिगम्बरपूर्वपक्षोद्गातनेतिगार्थः ॥२२॥ अथ येषां सप्तम्यां गमनशक्तिस्तेषामेव मुक्तावपीति दिगम्बरमिप्रायास्तां व्याप्तिं व्यभिचारेण दूषयितुमाह—

अहं गमणे अस्स सत्ती उद्ध सत्तीवि तस्स चेवत्ति । नेव नियमो बलदेवचासुदेवेसु घमिमारो ॥२३॥
यस्य जीवविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तस्योर्ध्वगमनेऽपीति व्याप्तिः श्रुतोष्णस्पर्शयोरिव बाधप्रस्ता, यथा ब्रह्मदत्तस्याधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वगमने मनागपि, चित्रसाधूपदेक्षतदत्तेणापि मोक्षदेवतुषारिप्राप्तु 'चेः, अथ यस्य जातिविशेषस्याधोगमने शक्तिस्तजाती यस्यैवोर्ध्वगमनेऽपि शक्तिरित्यपि व्याप्ति कथञ्चिद्ग्रन्थप्रस्ता-कथञ्चिद्ग्रन्थमन्त्राव्रस्तेति नैव नियमः, दृष्टान्तमाह-'बलदेवे'त्यादि, बलदेवजातिविशेषस्याधोगमनश्रुत्यभावेऽप्यूर्ध्वगमनशक्ति, वासुदेवजातिविशेषस्याधोगमनश्रुतिस्तद्भावेऽपि न मनागप्युद्भवा

मनशक्तिः, यदागमः—“उद्धंगामी रामा केसव सवे अहोगामी”ति (४१५) श्रीआ०नि०, एवमधोगमनशक्त्यन्या अपि स्त्रियो वलदेववदूर्ध्वगतिगामिन्यो भवन्त्येव, ननु यद्यपि नाधोगतिगमनशक्त्युपेता बलदेवादयो भवन्ति तथापि ते पुरुषा एव भवन्ति, वलदेववदूर्ध्वगतिगामिन्यो भवन्त्येव, ननु यद्यपि नाधोगतिगमनशक्त्युपेता अतो बलदेवा अप्युपचारात्तत्सामर्थ्यभाज उपचर्यन्ते पुरुषत्वजात्या च बलदेवसमानजातीया इतरे पुरुषा अधोगतिशक्त्युपेताः, अतो बलदेवा अप्युपचारात्तत्सामर्थ्यभाज उपचर्यन्ते एवेति चेद्, उपचर्यतां नाम मनुजत्वजात्या स्त्रीसमानजातीया इतरे मनुजास्तथाशक्त्युपेता अतः स्त्रियोऽप्युपचारात्तथाशक्तिभाज इति, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्बलदेववत् स्त्रीणामपि मुक्तियुक्तिसिद्धा, सिद्धान्तसिद्धापि ‘समणस्स भगवथो महावीरस्स चउद्दस अज्जि-आसयाहं सिद्धाहं’ति (पर्यु०) तथा ‘एगा सिद्धिं पत्ता मरुदेवी नाभिणो पत्ती’ति (आव० १६६) तथा मत्स्यानामधोगमने यावत्स-प्तम्यामपि शक्तिः ऊर्ध्वं तु सहस्रारदेवल्लोकादवर्गिवेति मत्स्येव्यपि व्यभिचारः, एवमधोगमनशक्त्यभावेऽपि ऊर्ध्वगमनशक्तिभाजो जिनेन्द्रगणधरादिचरमशरीरिणो बोध्याः, तेषां तथास्वभावाद्, अतस्तेष्वपि व्यभिचारः स्फुट एव, अयं भावः—वासुदेवानामधोगमने शक्तिर्नोर्ध्वं मनागपि, बलदेवानामूर्ध्वं, नाधो मनागपि, मत्स्यानामधो महती लधीयसी चोर्ध्वं, स्त्रीणामूर्ध्वं महती लधीयसी चाधो-गतिरिति सम्यक् पर्यालोच्य नाधोगमनशक्तिरूर्ध्वगतिनियामिका, बलदेववासुदेवयोर्व्यभिचारात् इति गाथार्थः ॥२३॥ अथाधोगतौ तुल्यसामर्थ्ये सत्येवोर्ध्वगतौ तुल्यसामर्थ्यमिति दिग्गम्बरेणोपदर्शिता व्याप्तिः सर्वथा प्रशिक्षित्यनुमाह—

सरिसव^१सउणि^२चउप्पय^३सप्पि^४त्थी^५जलयराण^६सन्नीणं । बीआइनिरयगमणं कमेण उड्डं तु समगमणं ॥२४॥

सरीसृपाः—शुजपरिसर्प्याः शकुनयः—पक्षिणः चतुष्पदाः—सिंहादयः सर्प्याः—उरःपरिसर्प्याः स्त्रियः—स्त्रीरत्नादयः जलचरा—मत्स्या-दयस्तेषां संज्ञिनाम्, असंज्ञिनां तु रत्नप्रभायाः परत उत्पादासंभवात्, द्वितीयादिनरकगमनं क्रमेण भवति, यथा सरीसृपाः

उत्कर्षवोऽपि द्वितीयायां शतसुक्ताप्रमायास्त्ययन्ते, नाथः, सुकुनयः पङ्कप्रमायां यावदुत्पयन्ते नाथ इत्यादि, यावत् मत्स्याः सप्तम्या मपीति, ऊर्ध्वं तु सर्वेषामपि समं गमन, सहस्रारं यावत्सर्वेषामप्युत्पादात्, अतः सरीसृपादीनामभोगमने वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने प्रक्तिमाम्यमेवेति दिगम्बरोद्भाविता व्याप्तिनिर्मुक्तमुन्मूलितैवेति गाथार्थः ॥२४॥ अबोक्तं प्रकृते योजयति—

एष धीपुरिस्ताण मेळमि अहोगइ च अहिगिण । उदुंगमणे मेळो नरिण त्थिसेण थीसुत्ती ॥२५॥

‘एष’ प्रस्तुक्तसरीसृपादिदृष्टान्तेनाभोगतिमधिकृत्य स्त्रीपुरुषयोर्भेदेऽपि—वैषम्येऽपि ऊर्ध्वगमने भेदो नास्ति, तेन कारणेन स्त्रीणां हृक्किरस्तीतिपुक्तिरुत्तरस्य ऋदुक्कौयपयानकस्याऽनिच्छन्नोऽपि दिगम्बरस्य गलविलग्नेति गाथार्थः ॥२५॥ अथ स्त्रीणां चारित्रानङ्गीकारे त्रिविधसङ्कापस्या पादेन तीर्थं संपद्येतेति विचारणमसौ दिगम्बरः खड्गते—

अयस्ता वीवरवरिआ वीवरवरिआण होइ ममकारो । ममयापरिगगहो म्बलु तेणं नो थीण चारिस्त ॥२६॥

अबलाः—तुच्छसत्त्वाः स्त्रियः ‘वीवरवरिअ’पि वीवराणि—बलाणि तैर्वृता—आच्छादिता भवन्ति, वीवरावृतानां च ममकारो, ममता च परिग्रहः, वेनागमः—“दुच्छ परिगमहो दुपो”ति, तेन कारणेन परिग्रहत्वेन स्त्रीणां चारित्रं न भवतीति, गाथार्थः ॥२६॥ अथ धरणाभावे किं स्यादित्याह—

धरणाभावा मोरुखो इत्थीण नस्थि सत्थ को दोसो । नहि सामगिअभावा कळ उप्पज्जण किंप्पि ॥२७॥

धरणाभावात् स्त्रीणां मोक्षो नास्ति सत्र को दोषः, किं—यस्मात् सामान्यभावात्—अविकलकारणामावाप किञ्चिद् पटादिकं कार्यमुत्पद्यत, तथा चारित्रामत्वात् स्त्रीणां मोक्षामत्वात् स्त्रीणां मोक्षामत्वात् इति गाथार्थः ॥२७॥ अथ दिगम्बर-ऊर्ध्वपक्षं दृष्टयितुमाह—

जइ इत्थीणं वत्थं सहजायं ता तउच्च नो दोसो । अहं भवयहेज्ज तोऽणुगुणं सबविरइए ॥२८॥

यदुक्तं ब्रह्मावृता हि नार्यः, तत्र वस्त्रं किं स्त्रीणां सहजातं ब्रह्मव्रतहेतुर्वा ? आद्यः पक्षः प्रत्यक्षबाधितः, नहि स्त्रीणां वस्त्रं त्व-
 ज्ञत् सहजातं दृष्टं श्रुतं वा, तथात्वेऽपि त्वगिव वस्त्रं परिग्रहो न भवेत्, द्वितीयपक्षे चारित्रस्यानुगुणम्—अनुकूलं वस्त्रं, न हि यद्
 ब्रह्मव्रतहेतुस्तच्चारित्राभावहेतुः, शीतोष्णस्पर्शयोस्त्रि विरोधात्, तथा च सिद्धं—बीवरधारणमेव चारित्रहेतुः, किंच—भो नगनाट !
 अबलानामभ्यरपरिभोगः किं तीर्थकृदुपदिष्ट उत तत्र मताकर्षकशिवभूतिना प्ररूपितः अशक्यपरित्यागकृतो वा ? आद्ये तावद्ब्र-
 ह्मावृतानामेव मुक्तिः सिद्धा, यतः “प्रेक्षावतां हि प्रवृत्तिः स्वार्थकारुण्याभ्यां व्याप्ते”तिवचनात् परमप्रेक्षावन्त्वेन परमकारुण्यभाजो
 भगवन्तो नावलानां मुक्त्युपधातकमुपदिशन्ति, तथात्वे ह्यास्तां तावदन्यत्, लोकनिन्द्या अप्यहन्तो भवेयुः, द्वितीये तु स्त्रीभिः
 शिवभूतेः किमपराद्धं ? येन पापात्मना वस्त्रदानेनावलानां मुक्त्युपधातो विहितः, न ह्यान्तरैरमन्तरेण कश्चित्तथाविधोत्कृष्टसंपद्धि-
 धातको भवेत्, अथ शिवभूतिनैव वस्त्रदानं स्त्रीणां ब्रह्मचर्यपालननिमित्तमेव विहितमिति चेद् आयातोऽसि स्वयमेव असदुक्तमार्गेण,
 यतो यद् ब्रह्मचर्यादिपालनहेतुस्तत्संयमं प्राप्ति हेतुरेवेतिसिद्धं निष्पत्तिग्रहताहेतुर्वस्त्रपात्रादिरिति, अशक्यपरित्यागकृत इति तृतीयोऽपि
 विकल्पः तुच्छः, प्रत्यक्षबाधात्, बाल्यावस्थायामिवान्यास्वप्नवस्थासु वस्त्राहित्यस्य सार्वजनीनत्वात्, अथ कादाचित्कमेव वस्त्रसा-
 हित्यमुच्यते तर्हि पुरुषाणामपि गार्हस्थ्ये वस्त्रसाहित्यस्य सद्भावात् पुरुषाणामपि मुक्त्यभावप्रसक्तेः, अथ कादाचित्कमपि प्रव्रज्या-
 प्रतिपत्त्यनन्तरमेवोच्यते इति चेत् तर्हि अशोभगङ्गदरादिषु तद्ब्रजणमात्रोपयोगिनि वस्त्रे मूर्च्छाया अभावान्न दोष इति चेत् चिरं जीव,
 तर्हि शीतातपवातदंशमशकादिबाधितस्य शरीरस्य तच्चिकित्सामात्रोपयोगिनि वस्त्रे कुतो मूर्च्छेति विचार्य मोक्षसाधनस्य शरीरस्यो-

पटम्भक वस्त्र घर्मोपकरणं, न मृदुजीविष्य पस्त्रिह, किंतु तदतिरिक्तस्यासंयमनिमिषस्य मृच्छाविषयत्वमागेमे प्रतीतं, तदेव परिग्रहः, नहि प्रासादनिष्पन्ननिमिषायवता भावकेण तदर्थमेव स्वायत्तीकृतं कनकादिकं स्वगृहकरणोद्यतेन स्वायत्तीकृतस्वापतेयेन समानं त्वयाप्रीणीयते, यतस्तयोरेकं घर्मोपट्टमफलत्वेन मोक्षाङ्गपरं चाभवदेतुत्वेन संसारकारणम्, एवं वस्त्रमपि संयमार्यमसंयमार्यं च गृहं न समस्वमार्यं भवति, नन्वेवं कनकादिकस्यापस्त्रिहत्वापत्त्या अगति किमपि परिग्रहो न स्यात्, तच्चात्वे च दशाञ्जलिरिव पस्त्रिहपस्त्रिहविचारयेति चेद् अहो वैदग्ध्यं भवतः, नहि वयं स्वरूपेण सत् कनकादिकं किमपि वस्तुजात परिग्रहमपरिग्रहं वा भ्रूमः, किंतु यन्मृच्छाविषय संयमोपधाति तत्पस्त्रिह, यदागमः-तम्बा किमस्ति वस्तु गंयोऽगयो व सद्वा लोए?। गयोऽगयो व मञ्जो मुच्छममुच्छाहिं निच्छयजो ॥१॥ वत्याह तेण जं संजमसाहयमरागदोसस्स । त तमपरिगहो बिअ परिगहो जं तदुवघाई ॥२॥” (२५७३-४) इति श्रीविशेषावदयकमान्ये, एतद्भूकिकेदेशो यथा-तस्मात् किं नाम तदस्त्वस्ति लोके यद् आत्मस्वरूपेण सर्वथा प्रयोऽग्रयो वा? नास्त्येतदित्यर्थः, ततश्च ‘मुच्छा परिगहो बुधो, अत्र वृत्तं महसिषे’ति वचनात् यत्र वस्त्रवेदाहारकनकादौ मृच्छां समुत्पद्यते तन्निश्चयतः-परमार्थतो ग्रहः, यत्र तु सा नोपजायते तदग्रन्य इति । एवमेव व्यक्तीकरोति-‘वत्याह तेणे’त्यादि, तेन-तस्मात्, क्षेत्र सुगममिति श्रीवि० टीका । तथा च वस्त्रपात्रादिकं संयमोपकारकं, तथाऽत्रैवाऽग्रे वक्ष्यते इति, गाढार्थः ॥२८॥ अत्रानन्तरगाथायां स्त्रीणां वस्त्रपरिमोगं किं तीर्थकुपयितो वेत्यादिविषयप्रयीति श्रुत्याहो व्याकुलीभूतः पलायनदिशमलममानो दिगम्बर स्त्रीणां वस्त्रप्रतधरणाय वस्त्रधारणमित्युक्तवान्, तच्च सर्वधितरेणुकुलमेवेत्यस्मदीय वचः श्रुत्वा दिगम्बरेण किं कर्मव्यमित्युपदन्नाह-

ता जह देहं संजमभारुद्धहणत्थमन्नमाईहिं । पोसिज्जा तह नियमा पालेहि वि चीवराईहिं ॥२९॥

यस्मात्प्रागुक्तं तव प्रमाणं 'ता' तस्मात् यथा देहं-शरीरं संयमभारोद्धहणार्थमन्नादिभिः-अशनपानखादिमस्वादिभैः पुष्णीयाः तथा 'चीवराईहि' न्ति चीवरादिभिः, आदिशब्दात् यावच्छरीरोपष्टम्भकं वसतिपात्रादिकं तस्यापि ग्रहः, वस्त्रपात्रवसत्यादिभिः संयमं पालयेत्यर्थः, अन्यथा अशनादिकमपि शरीररक्षानिमित्तं न ग्राह्यम्, अयं भावः-यथा तवेष्टसंयमहेतुशरीरस्य स्थितिहेतवे अशनादिकं गृह्यते तर्हि तादृक्शरीरपरिपालननिमित्तेन वस्त्रादिना किमपराद्धं?, तस्माद्यथा क्षुधादिपीडितं शरीरं न संयमहेतुस्तथा शीतातपदंशमशकादिपीडितमपीति बोध्यमिति गार्थाः ॥२९॥ अथ वस्त्रपात्रधरणे ये गुणास्तान् दर्शयितुमाह-

लोआणुवत्तिचम्मो लज्जा तह बंभचेरक्खा य । सीआतवदंसमसगपीडारहिअस्स सज्झाणं ॥३०॥

वस्त्रधरणे लोकानुवृत्तिधर्मः प्रथमो गुणो लोकप्रतीतः, तत्र लोको-मर्त्यलक्षणो, नतु तिर्यगादिः, तस्य लज्जादिनिमित्तं वस्त्रधारणासंभवात्, तस्यानुवृत्तिः-अनादिसिद्ध आचारस्तल्लक्षणो धर्मः सत्यापितः स्यादित्यर्थः, तथा 'लज्ज'त्ति लज्जा-व्रीडा संयमो वा, अर्थात्सा रक्षिता भवेद्, वस्त्राभावे च रासभादिवदविशेषेण लज्जाराहित्यं स्यात्, लज्जारहितस्य च कुतश्चारित्रपालनं?, चकारः समुच्चयार्थः, ब्रह्मव्रतरक्षा च-वस्त्रावृतस्य लज्जया ब्रह्मचर्यं स्याद्, अन्यथा वडवाददर्शनात् वाडवस्येव स्त्रीदर्शनाल्लिङ्गादिविकृत्या प्रवचनोद्वाहाब्रह्मसेवादयो बहवो दोषाः सर्वजनविदिता भवेयुः, तथा वस्त्रैः शीतोष्णकालादिषु शीतातपदंशमशकैर्या पीडा तथा रहितस्य सद्भ्यानं-धर्मशुक्ललक्षणं स्याद्, वस्त्राभावे च क्षुधाद्यनाकुलस्यापि दुर्भ्यानम्-अग्निवृणादिसेवाभिप्रायेण दुर्भ्यानं, तत्सेवने चासंयमः स्यादिति गार्थाः ॥३०॥ अथ पुनरपि गुणानाह-

पवयणम्विप्सा परवग्गमोद्बुदयवारण च वत्येहिं । तत्सथावरण जयणा पत्तेहिं तद्देव विण्णेआ ॥३१॥

प्रवचनरिक्ता-अहो एते मुग्धा ! पापात्मान् अस्मदीयपुत्रीवच्चादीन् स्वबनान् प्रत्यवान्यं दृश्यन्तोऽपि न लज्जन्ते, अतो मा स्मद्गृहादौ प्रविद्यन्तिवचोमि प्रवचनहीला, तथा 'परवर्गस्य' पुलयापेक्षया परवर्गः-स्त्रीवर्गस्तस्य मोहोदय', प्रायः स्त्रीपुल्ययोरप्येव स्वभावः यद्वद्वानाहुत परवर्गं इष्ट्वा मोहोदयो मन्त्रयेव, ततः प्रवचनसिद्धिं च परवर्गविदोदयध्वेति इन्द्रस्तयोर्निवारणं च स्त्रैरेव स्यात्, अन्येऽपि वस्त्रादिसाधुनेपथ्यवन्त्याः पर्यद्वर्मप्राप्तिहेतवो रूपवस्त्रादय आचार्यगुणाः स्वधिया योन्याः, ननु विनेन्द्र विनकल्पिकदयो वस्त्रादिरहिता एव भवन्ति, तेषां च कथमेते गुणा इति चेत् मैव, विनेन्द्रादीनामपि लोफानुबुद्ध्यादिकारणसद्भावे वस्त्रसद्भावात्सैवास्माकं सम्मतत्वात्, तत्कथमिति चेत् नृणु विनेन्द्रा अपि गृहस्थावस्थायां बालभावे तदतिक्रमे च ययोषित वस्त्रा लङ्कापविभूषिता एव भवन्ति, प्रवज्याप्रतिप्रस्यवमरे तु देवेन्द्रोपनीतदेवदूष्यवस्त्रं सुवस्त्रपाशो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति वामस्क धोपरि धरन्ति, यदागमः-“सर्वेऽपि एगदूसेन निगया विणवरा वज्जिीसं”ति भीआव० नि० (२२७) परिवानमावस्तु तेषां सत्यपि नाग्ये पुण्योत्कर्षेद्यात् कुत्सनीयत्वाभावात् प्रत्युत सुमगत्वाच्च, उक्तं च-“अनरूपयनविद्वांसो, निर्द्वयपरमेष्ठराः । अनलङ्कार सुमगाः, पान्तु गुप्मान् विनेष्ठरा ॥१॥” इति, किंच-विनेन्द्राणां गुह्यप्रदेक्षो वस्त्रेनैव शुभप्रमामण्डलेनाच्छादितो न चर्मचक्षुषां दग्गोचरीभवति, यदुक्तं-“अण्णेसिं मोहोदयेहेतज्जमाधो सुहाणुर्बधाओ । गुप्पिदिअया य गुणा अणभतुक्का सुयेअवा ॥१॥ (१११६) इति श्री धर्मसम्राट्णीमूत्रे, तद्बुधचिर्यथा-अन्येषां च-स्त्रयादीनां तद्रूपदर्शनानन्तरं मोहोदयहेतुत्वाभावात्, गुप्तेन्द्रियतेति गुप्तलिङ्गत्वा, वस्त्रारोऽनुक्तसदृशये, तेनान्येऽपि निश्चितप्राणिप्रादयो द्रष्टव्याः, तथा चोक्तं-“ते हि भगवन्तो निरुपमभूतिसंहनना” गृहेन्द्रियाः

स्वप्नभामण्डलाच्छादितदेहाः ज्ञानातिशयसंपत्समन्विताः निश्छिद्रपाणिपात्राः जितपरिपहा” इत्यादि, एवरूपादिगुणा अनन्यतुल्या
 ज्ञातव्याः । इति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ । तस्माद्वस्त्रपरिधानादिनिमित्तं जुगुप्सनीयावाच्यावयवादिदर्शनं, तच्च तीर्थकृतां न संभवति,
 अतः ‘कारणाभावात्कार्यस्याप्यभाव’ इति न्यायात् वस्त्रापरिधानेऽपि तीर्थकृतां न लोकानुवृत्त्यादिगुणविलोपः, लोकैरपि वस्त्रपरिधानं
 मुख्यवृत्त्या असंभ्यावयवगोपननिमित्तमेव क्रियते, मर्त्यामर्त्यलोकस्य लज्जया लज्जनीयावयवगोपनस्वभावाद्, अत एव लोका-
 भाणकोऽपि—‘अहो अधो नमस्य मस्तके मौलिक’मिति, शरीरादिशोभा तु क्षुधाद्युपशमनाय क्रियमाणे भोजने अशनाद्यनुसारेण
 माधुर्याद्यास्वादशरीरपुष्ट्यादिरिव गुह्यावयवेष्वाच्छादितेषु खत एव सिद्ध्यति, न पुनः प्रथमतस्तदर्थमेव प्रवृत्तिः, पात्रभोगस्तु तीर्थ-
 कृतां सर्वथा न स्यात्, यतस्ते ह्यच्छिद्रपाणयस्तीर्थकराः तेषां भोजनावसरे चन्द्रादित्यौ यावच्छिखा गच्छति, न विन्दुरप्यधः पतति,
 चतुर्विधज्ञानबलाच्च संसृक्तांसंस्कृतमन्नं सत्रसमत्रसं च जलादिकं ज्ञात्वा निर्दोषमेवोपाददते इति तीर्थकृतां पात्रधारणे न कश्चिद् गुणः,
 ये तु जिनकल्पिकास्ते द्विविधा—लब्धिमन्तोऽलब्धिमन्तश्च, तत्र लब्धिरपि कर्मणां क्षयोपशमवैचित्र्यवशात् केषांचित्पात्रविषया
 केषांचिद्वस्त्रविषया केषांचिदुभयविषयाऽपि, तत्रापि येषां पात्रविषया तैः पाणिपात्रतयैव भवितव्यं, पाणिनैवाशनादावाह्रीयमाणे न
 कापि संयमविराधना, नापि प्रवचनजुगुप्सा, प्रत्युत प्रवचनप्रभावना, सा च लब्धिरेवं “माइज घडसहस्सा अहवा मायंति सागरा
 सवे । एआरिसलद्धीओ सो पाणिपडिग्गही होइ॥१॥” इति, ते च वस्त्राणि विभ्रति, तद्विषयकलब्ध्यभावात्, तत्रापि सामर्थ्यानुसारेण
 कश्चिदेकं कल्पं कश्चिद् द्वौ कश्चिन्त्रीन् कल्पान् विभर्ति, तेषां च क्रमेण रजोहरणमुखवस्त्रिकोपेतानि त्रीणि चत्वारि पञ्च वोपकरणानि
 भवन्ति, एवं वस्त्रानावृता अपि ये नग्ना न दृश्यन्ते ते वस्त्रविषयकलब्धिमन्तः, वस्त्रजन्यकार्यविषयकलब्धिभाज इत्यर्थः, तेषां

वस्त्रकार्यस्य लब्धयेव कृतत्वाद्वाभावात्, नहि कश्चिदप्यावित्योद्योतितं वस्तुनि प्रदीपमपेक्षते, प्रदीपककार्यस्य घर्षणेन कृतत्वात्,
 तथापि स्त्रीतादिसहनसामर्प्यमपेक्षणीयं, पात्राणि च विभ्रति, तद्विषयकलब्धमाभावात्, तेषां चोपकरणानि नैव भवन्ति, नियत
 सप्तसंस्थाकेषु पात्रनियोगोपकरणेषु विकल्पमाभावात्, ये तु वस्त्रपात्रोभयविषयकलब्धिमन्तो न ते पात्रं न वा वस्त्राणि विभ्रति,
 द्वयोरपि प्रयोजनाभावात्, उभयग्रन्थस्यापि कार्यस्य लब्धयेव कृतत्वात्, तेषामुपकरणे रजोहरणमुत्खस्त्रिकालक्षणे मयतर, ये
 त्वलङ्घिमाजस्तैग्वश्यं वस्त्रपात्राण्युपकरणं घर्षक्यमेव, यदुक्तं—“निरतिशयिना वस्त्रापात्रादिकमन्तरेण चरणस्य प्रसाधयितुमशु
 क्यत्वा” इति श्रीधर्मसंग्रहणीवृत्तौ २२६ पञ्चात्मके पुस्तके १९२ पत्रे, तेषां च मध्ये सामर्थ्यानुसारेण कश्चिदेक कल्प्यं घरति
 तस्य दक्षोपकरणानि, यस्तु द्वौ कल्पौ निर्माचि तस्यैकमदश, यस्य कल्पत्रय तस्य द्वादशोपकरणानि भवन्ति, यदुक्तं—“पच” पचा
 भवोदपायद्वयं चर्ष पायर्कम्भरिडा। ४ पटला ५ रयत्तार्ण ६ गुच्छगजो ७ पायनिखोगो ९ ॥१॥ ‘पायनिखोगो’ चि पात्रपरिकरः “तिमेव
 य पच्छागा १० रयहरण ११ चैव होइ मृहपणी १२। एसो दुवालसविहो उषही जिणकप्यिआण तु ॥२॥” ‘पच्छागा’ चि प्रच्छदकः
 कल्याः, द्वौ सौत्रौ एकस्त्वौर्णिक इति त्रयाः कल्याः, एवमुपकरणमेदैराष्टौ विकल्प्या जिनकल्पे भवन्ति, यदुक्तं—“दुगर तिग ३ च
 उक्क ४ पणग ५ नव ९ दस १० इकारसेव ११ वारसर्ग १२। एए अट्ट विगण्णा जिणकल्पे इति उचदिस्स ॥१॥ पुचीरयहरपेहिं दुधिहो २
 तिविहो अ इक्कप्पट्टुओ ३। चठहा कप्पट्टुगेण ४ कप्पतिगेण तु पचविहो ५ ॥२॥ दुधिहो तिविहो चउहा पंचविहोविहु सपायनिखोगो।
 जायइ नवहा दसहा इकारसहा दुवालसहा ॥३॥ इति (पञ्चवस्तु ० ७७२-३-४) एवंविधो हि जिनकल्पः संग्रति म्युच्छिभ”, यत्का-
 मोत्पन्नं सिद्ध्यति तत्कालोत्पन्न एव जिनकल्पं प्रतिपद्यन्ते, नान्य”, संग्रति तयास्वरूपामाभावात्, संग्रत्येकं स्वविरक्त्य एव, तन्नाज

पुनर्जघन्यतोऽपि चतुदशोपकरणवानेव, तानि चोपकरणानि द्वादश जिनकल्पोक्तान्येव, मात्रकं १३ चोलपट्टकश्चेति १४ चतुर्दश, य-
 द्भुक्तं—“एए चेव दुवालस मत्तग अइदेग चोलपट्टो उ। एसो चउदसरूवो उवही पुण थेरकप्पंमि ॥ १ ॥ इति (पं० ७७९) तत्र
 मात्रकं सर्वयतिसाधारणवस्तुग्रहणयोग्यः पात्रविशेषः, स्थविरकल्पे उत्कृष्टपदिकोपकरणचिन्तायां तु शीताद्यसहिष्णून् तपस्विबालग्ला-
 नादीन् प्रतीत्य यावत्संयमनिर्वाहेतुर्द्विगुणोऽप्यधिको वा उपधिः श्रीनिशीथचूण्यध्यागमोक्तोऽवगन्तव्यः, एवमुक्तप्रकारेण
 जिनकल्पिकाः स्थविरकल्पिकाश्चेत्युभयेऽपि प्रागुक्त्युणहेतवे वस्त्राणि विभ्रति, अन्यथा प्रवचनखिसादयः स्त्रीजनस्यात्मनश्च मोहो-
 दयादयो बहवो दोषाः स्युः, ननु परित्यक्तसर्वसङ्गानां साधूनां लोकानुवृत्त्या लज्जया वा किं प्रयोजनं?, प्रत्युत तयोः परिहरणी-
 यत्वादिति चेत्, मैवं, पापोपादानहेतूनामेव लोकानुवृत्त्यादीनां परिहर्तव्यत्वात्, न पुनः संयमहेतूनामपि, प्रत्युत तेषामुपादेयत्वाद्,
 अन्यथा कथं त्वयाऽपि नग्रादेन जलशौचमुखविवरकवलप्रक्षेपादिकं विधीयते, तस्यापि लोकानुवृत्त्यन्तःपातित्वात्, ननु भवतु यत्कि-
 ञ्चिद् वस्त्रपरित्यागे, निःस्पृहता तु भवत्येव, सा च चारित्रानुगुणा कथं भवतां नाभिमतंति चेत्, सत्यं, धर्मोपकरणातिरिक्तपरि-
 त्यागेनैव निःस्पृहताऽस्माकं संमता, न पुनर्धर्मोपकरणपरित्यागेऽपि, अन्यथा तवापि कमण्डलुपिच्छिकादि परिहरणीयं स्यात्, अथ
 शीतादिसहनार्थं वस्त्रं परिद्विष्यते इति चेत् परिद्विष्यतां नाम तदर्थं, परमवाच्यावयवगोपननिमित्तं तु धर्तव्यमेव, न हि तावन्मा-
 त्रोपयोगिवस्त्रधरणे शीतादिसहनान्तरायः स्यात्, न न्यासाकीनब्रह्मव्रतधैर्यज्ञापनाय नाग्न्यव्रतमस्माकमिति चेत्, सत्यं, तर्हि ला-
 वण्यादिगुणोपेताभिः सुन्दरीभिः सह संवासासनशयनादिकमपि युज्येत, तस्यापि ब्रह्मचर्यधैर्यज्ञापनाय विशेषतो हेतुत्वात्, किंच-
 नग्नस्य ते वेश्यादिजनोपान्त एवोपवेशनादिकं युक्तं, भण्डिकचेष्टायाः तत्रैव युक्तत्वात्, न पुनः कुलस्त्रीमध्येऽवाच्यं दर्शयतस्त-

धारम्यान युक्त, लोके तत्र सासां चातिनिन्दनीयत्वाद्, यदि वेदमयाजनोपान्तोपवेशने अक्षप्रवतगुप्तिमाह इति चेत् तर्हि नवमगुण
 स्थानक यावत्साधूनामपि वेदोदयो नियतः, तीर्थं तावत् पदसप्तगुणस्थानकवर्षिसाध्यायचं, तेषां च साधूनां नम्रमावे सथाविध
 स्त्रीदंष्ट्रनादिना सागारिकाविकृतिरसंभवे कथं ब्रह्मचर्यगुप्तिरिति !, कथं वा न प्रवचनोद्गाह इत्यादिकं नेत्रनिमीलनपुरःसरं रहसि
 विधार्य हे आर्य ! परिहरानार्थं पिब, किंच-लोकमापया यदभाष्य सागारिकादिकं तमीषळातीयोऽपि कश्चित्कोषाविष्टोऽपि फलदादौ
 प्रयोबनविज्ञेये प्रतिपद्य प्रत्यग्रीतिहेतुषे वागोचरीकुर्वन् एष्ट, परमुक्तकारणमावेऽपि कुलस्त्रीजनस्यापि इगोचरीकारयस्तु त्वमेव
 दृष्टो एष्ट इत्यल त्वं कुविकल्पनया । एव सत्यपि यदि त्वं वस्त्रं न चिच्छिदं पिच्छिकावत् मयूरपिच्छप्रयिततयाविधरचनया सदृशकया
 वा तयाविषकाष्टकौपीनेन वा सागारिकं तु संगोपनीयमेवेतिमावः॥

अथ जीवरक्षाहेतुत्वेन यया संयमोपक्रमक वस्त्रं तथाऽऽ- 'तसयाचराण'ति प्रसत्यावराणां यतना-रक्षा वस्त्रैरेव स्यात्, वस्त्रप
 दद्युपलक्ष्यपरं तेन वस्त्रनिष्पन्नरजोहरणादिपरिग्रहः, रजोहरणादिमिक्षसस्यावजन्तुयतना स्यादित्यर्थः, तथाहि-ध्वनोपवेशनादि-
 क्रियां चिकीर्षुणा ध्वम्यासनादिगतकुन्तुयिषीलिकादिप्रमार्जनं तावदवश्यं कर्तव्यम्, अन्यथा तदुगतानेकत्रसधातस्तथापि सम्मतं,
 तत्रप्रमार्जनं च रजोहरणेनैव कर्तुं शक्यते, यद्यपि प्रमार्जननिमित्तं पिच्छिका त्वयाऽप्यभ्युपगता परमभयफलं विरलीकृत्य प्रतिले
 खयितुमशक्यत्वेन तद्रूपनकादिविराघनासंभवात् सैवायतनाहेतुः, तथाऽनाशुसमुत्सेन मापमाणस्य मुत्सविवरे सहसा मश्चिकादिप्र-
 वेदशुद्धाप्यभ्यधसिद्धः, सर्ववचनग्रामाभ्यां सुखनिर्गतनिश्वासादिना अरसंख्यातजीवात्मकनादरबायुक्षयिकविराघना मुत्सवनि
 क्षामन्तरेण निवारयितुं न शक्यते, दंष्ट्रमशकादिभिरमिदृयमाणस्य सहसा कण्ठयनादि कुर्वतो दंष्ट्रमशकादिविराघना, शीतादिना

ऽभिद्रूयमाणस्याशिकायादिसेवा, अतोऽनेकत्रसंस्थावरविराधना, महिकाधूत्रिकादिपातेऽपकायविराधना चेत्यादिदोषाः अनावृत्तश-
 रीरस्य संभवन्ति, तन्निवारणं च न वक्ष्येति वा कर्तुं शक्यं, तथा ज्वरादिबाधिततनोस्तव वस्त्राभावे गुप्तदवरकसदृशिकादिगृहस्थोप-
 करणप्रतिपेवणया गृहस्थतुल्यतैव, प्रतिलेखनानर्हे गुप्तदवरकसदृशिकादौ त्रसाद्यनेकजन्तुविराधना प्रवचनमालिन्यं चेत्यादिदोषप्रति-
 हतिनिमित्तं कल्पत्रिकं, यदागमः—“किं संजमोवयारं करेइ वत्थाइ जइ मई सुणसु। सीअत्ताणं ताणं जलणतणगयाण सत्ताणं॥१॥”
 (२५७५) इत्यादि श्रीविशेषावश्यकभाष्ये तद्वृत्तौ च सविस्तरमिति बोध्यम्। अथ पात्रैः संयमोपकारमाह—“पत्तेहि” न्ति पात्रैः—
 पतद्गृहादिभिः तथैव—वस्त्रवदेव त्रसंस्थावरयतना विज्ञेया, तथाहि पात्राभावेन भोजने क्रियमाणे सस्निग्धा दुग्धादिविन्दवोऽवः पत-
 न्ति, तत्र च पृथिव्यां विद्यमानानां पिपीलिकादीनां सद्य एवोपधातः अविद्यमानानां च तद्गन्धाद्याकृष्टानां पिपीलिकादीनां समागमनं,
 समुदिताश्च जन्तवः कथंचित् कस्यापि पादादिन्यासेन सद्य एव युगपद्विपद्यन्ते, मक्षिकाद्यर्थमागतेभ्यो गृहगोधादिभ्यश्च सकाशात्
 महानसंयमः, कुण्डिकादिमण्डापनेऽपि गृहस्थभाजनव्यापारणमसंयम एव, यतस्तदग्रतिलेखितं सत् पनककुन्थ्वादिसंसक्तं सचि-
 जलादिसंसक्तं वा भवेत्, कदाचिदेवं दोषाभावे न मनसः शुद्धिः, तद्व्यापारानन्तरं च पतितविन्दूनां गृहस्थकृतायां परिष्ठापनायां
 प्रागुक्तप्रकारेण जन्तूनामुपधातः, सचित्तजलादिना पात्रधावनादौ बहवो दोषा इति कुण्डिकादिकं नासंयमनिवारकं, प्रत्युत केवल-
 मसंयमहेतुरिति, अत एव गृहस्थपात्रभोगोऽनगाराणामयोग्य एव, यदागमः—“कंसेसु कंसपाएसु, कुडमोएसु वा पुणो। भुंजंतो
 असणपाणाइं, आयारा परिमस्सइ ॥ १ ॥” इत्यादि श्रीदशवैकालिके (२५९) तथा पाणिभ्यां भुञ्जानस्य द्राक्षादिगतत्रसजन्तु-
 यतना न स्यात्, तथा गलनादिभयेन दध्यादिद्रववस्तुनि त्वरितं भुज्यमाने तद्गतजन्तुविपत्तिः स्यात्, तथा पात्राभावेऽशन-

धानयनेन बालगलानादीनां दैयावृक्ष्यासंभवात् तेऽनुकम्पिता न भवेयुः, यदागमः—“संसृजसप्तगोरसपाणयपाणीअपाजरकुलत्यं । परिगलणपाणघोयणपच्छाकम्मपाअणं च ॥ १ ॥ परिहारत्यं पच गिलाणबालादुवग्माइत्य च । दाणमयधम्मसाइण समया वेव परोप्परथो ॥२॥”(२५७८-९) अग्निविशेषाच्च० इतिगाथार्थः ॥३१॥ अथ वस्त्रपात्रादिक साधूनां परिग्रहो न भवतीति दृष्टान्तद्वारा पराशरद्वयमपाकर्तुं माधामाह—

संजमनिमिच्चमित्त उवगरण त परिग्गहो न भवे । जइ रयणाभयजिणवरपदिमा तइसणम्मईण ॥३२॥

संयमनिमिचमेव-संयमनिमिचमात्र चारित्रपरिपालनार्थं यदिति गम्यं यदुपकर्ष-रजोहरणादि पात्रनिर्योगपर्यन्त परिग्रहो न भवेत्, यदागमः—“अपि वरय व पायं वा, कंमल पायपुंछणं । तपि संवमलज्झाणी, धरंति परिहरंति अ ॥१॥ न सो परिग्गहो बुवो, नावपुणेण ताअण”चि श्रीदशवै० (२४७)। यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा रत्नमयज्जिनप्रतिमा परिग्रहो न भवति, केयां?—‘वर्द्धनमवीनां’ प्रतिमायामारभ्यत्वेन जिनेन्द्र इव दर्शनं-यद्दानं तत्सूचिका मति-मतिज्ञानं येषां ते तथा सेवामेवेत्यर्थः, न पुनर्तुम्याकक्षयानामनार्यबनानामपि, यवस्ते तादृशीं प्रतिमां विन्नीयाजीविकायपि कुर्वन्ति ततस्तेषां परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥३२॥ अथ संयमपरिपालनमिचान्तरिकं किं स्यादित्याह—

सेसं पुण अङ्गिरण मुष्ठाविसज्जो परिग्गहो होइ । जइ पिच्छिआफमइल्लुवेइप्पमुइ तुइ मणिअं ॥३३॥

द्वेष-धर्मोपकरणभ्यतिरिक्तं पुनरधिकरणमव, तत्र परिग्रहो भवति, कुतः?—यतो मूर्च्छाविषयः, यदागमः—“मुज्जा परिग्गहो बुवो, इअ बुवं मोदसिण”चि यथेति दृष्टान्तोपन्यासे, यथा ‘तुइ’तत्र नष्टादस्य पिच्छिकाफमइल्लुवेइप्पमुइ मणित, तीर्थछात्रः

परिश्रहतयेतिगम्यं, ननु पिच्छिकादिकमस्माकं धर्मोपकरणमेव कथं परिग्रह इति चेत् चिरं जीव, धर्मोपकरणं परिग्रहो न भवतीति
ब्रुवाणस्त्वमपि स्वयमेव तदादर्शिशकुन्तपोतन्यायेनास्मात्पक्षमेवाश्रितः, शकुन्तपोतन्यायस्त्वेवं-महासमुद्रमध्यगतपोतकूपस्तम्भात्
काश्चित् शकुनिपोत उड्डीनः सन् अन्यत्तटादिकमुपवेशनस्थानमनुपलभमानः पुनः तत्रैवागत्योपविशति, एवं त्वमपि पिच्छिकाक-
मण्डलुदेहप्रभृतिकं विभ्राणः श्वेताम्बरेण ध्रियमाणचतुर्दशोपकरणवत् तवापि परिग्रहो नवेति केनचिदुदीरितः अन्यत्रत्युत्तरदाना-
समर्थो धर्मोपकरणं परिग्रहो न स्यादिति ब्रूये, परमस्माकं यान्युपकरणानि तानि शुभध्यानादिविघातकानां शीतातपादीनां निवा-
रकत्वेनासंयमहेतुधूमकेतुप्रभृतिसेवापराकर्तृत्वेन प्रागुक्तप्रकारेण त्रसादिजन्तुरक्षाहेतुत्वेन च तीर्थकृदुपदिष्टत्वात् संयमपरिपालनहेत-
वोऽसंयमनिवारकाणि च, तव तु पिच्छिकाकमण्डलुप्रभृतीनि न संयमहेतवो नाप्यसंयमनिवारकाणि, प्रत्युत तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेना-
धिकरणरूपत्वादसंयमहेतव एव, तीर्थकृदनुपदिष्टत्वं तु तवापि सम्मतं, न हि पिच्छिकादिकं तीर्थकृद्भिरुपदिष्टं धृतं वा, न चास्तामन्य-
द्यात्किञ्चित् परं पिच्छिका तावत् प्रमार्जनाहेतुतयैव ध्रियते, सा कथमधिकरणमिति चेद्, उच्यते, न हि पिच्छिका तावत्केवलप्रमार्ज-
नहेतव एव ध्रियते, किंतु साधुलिङ्गधिया, न च पिच्छिका साधुलिङ्गम्, अन्यतीर्थिकानामपि पिच्छिकाया दृश्यमानत्वात्, तस्मा-
न्तीर्थकृदनुपदिष्टत्वेनाधिकरणमेव पिच्छिका, किंच-पिच्छिका यदि साधुलिङ्गं स्यात्तर्हि दिगम्बरमात्रस्यापि युज्यते, यथा श्वेता-
म्बरनाममात्रस्यापि रजोहरणमुखवस्त्रिके, न चैवं दिगम्बरमते, यतो दिगम्बराणां चत्वारो भेदाः, तथाहि-काष्ठासङ्घो मूलसङ्घो
गोप्यसङ्घो माथुरसङ्घश्चेति, तत्र मूलसङ्घे मयूरपिच्छिका काष्ठासङ्घे च चमरीगोवालपिच्छिका गोप्यसङ्घे च पिच्छिका गोप्या, माथु-
रसङ्घेन च मूलतो पिच्छिका नादतेति तेन दिगम्बरस्य पिच्छिकाकमण्डलुदेहादिकं परिग्रह एवेतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ वस्त्रावृतानां

रीणां केवलज्ञान न स्यादिति दिगम्बराकृतकइत्या' कृपाणकत्यां गाथामाह—

अइ बीयरवरिआण न केयल त इये तयावरण । उप्पण्णपि कयाइ बीयरजोगे धिलिइज्जा ॥ ३४ ॥

यदि बीवराइतानां—नस्त्राञ्छादितद्वरीणां केवलज्ञानं न भवेत्, तर्हि तत्त्व-वस्त्वं परिहितवस्त्व 'तयावरण'सि त-
स्य—केवलज्ञानस्यावरणम्—आञ्छादनकारणं संपद्येत, केवलज्ञानावरणीयकर्मतया परिणतं, यद्यदावृणोति तत्तस्यावरणं, यथा श्रुतज्ञान-
मावृण्वन् श्रुतज्ञानावरणीयकर्मप्रकृतिरिति 'यत् विद्यमानं सत् यस्योत्पत्तिं प्रतिषध्नाति तत्तथाभूतं सच्चदुत्पन्नमपि विनाशयती'ति
कृत्वा उत्पन्नमपि केवलज्ञानं कदाचिबीयरयोगे—वस्त्वसम्बन्धे विलीयेत—विनाशं प्राप्नुयात्, तच्च न संभवति, अतो दिगम्बराकृत
मालजालमिति गाथार्थः ॥३४॥ अथ प्रागुक्तमनिष्टमपीष्टापस्या स्वीकुर्वन्त क्षणकं दूषयितुमाह—

एव चिअ फप्पिज्जइ बीयरवरिआण जइ न सुअणाण । घोसिअतं इज्जा लुप्पिज्जा अइव मणिअंमपि ॥३५॥

विअशब्दोऽप्यर्थः, एवमपि कल्प्येत यदि तवस्त्वस्य परिहितवस्त्वस्य बोध्यमाणमपि श्रुतज्ञानं न भवेत्, अथवा मणितमपि वस्त्ववतो
विलुप्येत, श्रुतज्ञानस्यापि ज्ञानत्वेन केवलज्ञानसाम्यात्, केवलज्ञानस्यैव श्रुतज्ञानस्याप्युत्पत्तिविनाशयोरविशेषात्, ननु श्रुतज्ञान
तावत् क्षायोपशमिकं, तस्य तवस्त्वस्यापि समवो न विरुध्यते, केवलज्ञानं तु क्षायिकं, तच्च वस्त्रादौ ममताव्रतः कथं स्यादिति चेत्,
मित्रं, तदेवपि तथार्थसंभवात् देहिमात्रस्यापि तदभावापत्तेः, तस्मात् ज्ञानस्य स्वस्वावरणापगमे स्वस्योत्पत्तेर्विलीयसाऽपि पराकर्तुमशक्तेः
श्रुतज्ञानादियत् केवलज्ञानमपि तवस्त्वस्य भवत्येव, वस्त्वस्य च ज्ञानावरणात्मकत्वामावादिदिति गाथार्थः ॥ ३५ ॥ अथ वस्त्रादियमो-
पकरणं न इवैत केवलज्ञानावरणमेव न भवति, अपितु केवलज्ञानोत्पत्त्यावृण्वन्मरुतमपीति गाथात्रयेण दिदर्शयितुं प्रथमगायामाह—

तम्हा केवलणाणं णाणावरणक्खयंमि सो अ पुणो । सुहम्माणा सुहम्माणं पायं बाहाविरहिअस्स ॥३६॥
 बाहा पुण नेगविहा तयभावोऽणेगकारणेहिं भवे । कत्थवि असणार्हिं कत्थवि वत्थाइवत्थुहिं ॥३७॥
 इअ विण्णेयं धम्मोवगरणअहरितु परिगहो होइ । अण्ह असणार्हिं सरिरपोसो तुमं दोसो ॥३८॥

यस्मात्प्रागुक्तयुक्तिसमूहात् न वल्लं केवलज्ञानावरणं तस्मात् केवलज्ञानावरणस्य-ज्ञानावरणीयमूलप्रकृतिविशेषस्य
 क्षये-सर्वथाऽपगमे सति संभवति, 'सोऽपि' ज्ञानावरणीयकर्मक्षयोऽपि 'शुभध्यानात्' शुक्लध्यानमपि 'प्रायो'
 बाहुल्येन 'बाधाविरहितस्य' शरीरादिपीडाशून्यस्य मनुजस्य संभवति, प्रायोग्रहणात् स्कन्दलाचार्यशिष्यगजसुकुमारादीनामन्यथा
 दर्शनेऽपि न दोष इति गार्थार्थः ॥ ३६ ॥ अथ द्वितीयगाथामाह—

बाधा पुनरनेकधा-अनेकप्रकाराः स्युः, तदभावोऽपि-अनेकविधबाधानामभावोऽपि अनेककारणैर्भवेत्, प्रति कार्यं कारणानामपि
 भिन्नत्वात्, तदेव स्पष्टयति-'कत्थवि'त्ति कुत्रचित् क्षुधादिपीडिते पुरुषविशेषे क्षुधाजन्यपीडाया अभावोऽशनादिभिरेव स्याद्, ओ-
 दनादीनामेव तत्कारणत्वात्, एवं पिपासाजन्यबाधा पानीयेनैवोपशाम्यति, न पुनरोदनादिना, तथा शीतातपदंशमशकादिजन्यायाः
 बाधाया वस्त्रादिभिरेवोपशमः, ननु शीतातपादिपीडानिवारणं वस्त्रादिप्रावरणं तावद्युक्तं, कथं पुनः पात्रमपीति चेद्, उच्यते, भिक्षा-
 चर्या गतः साधुरुष्णमन्नं पानं वाऽवाप्य पाणिना भुञ्जानः पिबंश्च पाणिमुखहृदादिना बाध्यते, तन्निवारणं तु पात्रेणैव भवेत्,
 यतस्तथाविधमन्नं पानं वा पात्रेणैवोपादाय संयमाबाधया भुङ्क्ते पिबति च, पात्रमन्तरेण तादृशमन्नादिकं ग्रहीतुमक्षमस्तत्परित्य-
 ज्यान्यदन्नादिकमन्वेषयतोऽलामे संयमबाधा स्याद्, भूयसा कालेन लामेऽपि स्वाध्यायध्यानादिः उपहन्येत, असंयमनिवारणं तु

पात्रञ्चन्य प्रागेव न्यगादि, विचारभूम्यादिगमने तु नियमात् पात्रोपयोग इति गायार्थः ॥३७॥ अथ तृतीयगायामाह—

‘इति’ असुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या घर्मोपकरणव्यतिरिक्त एव परिग्रहो भवति, न पुनर्घर्मोपकरणमपीति ज्ञेय-बोध्यम्, अन्य याऽञ्चनादिभिः ‘तुर्म’ति तव नप्राटस्य शरीरयोषोऽपि—शरीरयोषणमपि दोषो, ममसाविपत्येन केवलज्ञानांतरायभूतत्वात्संसार-परिग्रमणहेतुत्वाद्वादिबद्, न च शरीरं ममसाविपयो न अधिष्यतीतिशङ्कनीयं, स्वसवेदनवेद्यत्वात्, तन्मूल एवान्यत्रापि ममस्वर इति प्रागुक्तम्, अत एव शरीरममस्वरोगपि साधूनां निषिद्धः, यदागम—“सबत्सुबहिणा बुद्ध्या संस्कृत्यपरिमाहे । अवि अप्यणोवि ददमि, नापरति ममद्वर्च ॥१॥”ति श्रीदशवै०, अथ शरीरमन्तरेण संयम एव न स्यात्, अतः कथं तस्योषोऽस्माकं दोष इति चेत् सत्यं, तर्हि संयमहेतो शरीरस्य परिपालननिमित्तं वस्त्रापि किं न स्वीकरोमि ?, अथनादिवदत्रापि युक्तेः साम्यादिति गायार्थः ॥३८॥ (त्रिमिर्विद्वेषकं) अथ नप्राटनाटके स्त्रीणां मुक्त्यभावमिष्टापत्यैव प्रसाधयन् गायामाह—

शुत्त ज निद्याण तुह सासणि कइवि नत्थि इत्थीण । त खलु मोहामावा सो तासि नेव संमबइ ॥३९॥

‘तुह सासणि’पि तव ददने कथमपि स्त्रीणां निर्वाणं—मुक्तिर्नास्ति, यच्चदितिगम्य, ययुक्त, घटत इत्यर्थः, यस्मात् तत्-निर्वाणं तत्तुल्यवधारणे मोहामावात्—मोहनीयकर्मसुखादेव, ‘सो’पि स मोहनीयकर्मसुखयः ‘तासि’ तासां स्त्रीणां न संमबति, गायार्थः ॥३९॥ अथ मोहघयामावे हेतुमाह—

देवशुक्कुइपलोभणइच्छाप आगयाण इत्थीण । पढम मिढनिरिक्खणमिह हुज्जा त मइमोहो ॥४०॥

‘देवशुक्कुलप्रलोभन’ देवगुर्वलस्य निरीक्षणं तस्येच्छया, वयं देवगुल्लुप्तं इदं निष्पापा मयाम इति देवगुल्लुत्तनिरीक्षणो

त्कण्ठया, आगतानां स्त्रीणां 'प्रथमम्' आदितः 'इह' त्वदीयमठादौ 'मेण्डू' मेहनं पुरुषलिङ्गं तस्य निरीक्षणं भवति, द्वयोरपि नम्र-
त्वात्, मेण्डूदर्शनं महामोहो, महामोहनीयोदयहेतुत्वाद्, अयं भावः—जगत्स्वाभाव्यादनादिकालाभ्यासाच्च नाग्नये सति स्त्रीपुरुषयोः
प्रायो गुह्यप्रदेश एव दृष्टिपातो भवति, नान्यत्रेति प्रतीतिः सर्वजनानामनुभवसिद्धैव, पुरुषलिङ्गदर्शने च स्त्रीणां वेदोदयान्महामोहः
अतः स्त्रीणां मुक्त्यभावस्त्वदर्शने युक्त एवेति गाथार्थः ॥४०॥ अथ वस्त्रधरणे अधरणे च द्वयोरपि लाभमलाभं च दर्शयन्नुपसंहारमाह—
तम्हा तुमंषि वत्थं इत्थीअणुकंपयाइ जइ धरसि । ता दुण्हवि निव्वाणं अन्नह दुण्हंषि दुग्गइओ ॥४१॥

‘तस्मात्’ प्रागुक्तयुक्तिनिचयात् यदि ‘स्त्रीष्वनुकम्पया’ मल्लिङ्गदर्शनतो मा स्त्रीजनस्य मोहोदयो भवत्विति स्त्रीजनविषयक-
कृपया त्वं वस्त्रम्, अपिशब्दाद्यथा स्त्रियो वस्त्राणि विभ्रति तथा त्वमपि वस्त्रं धरिष्यसि ‘ता’ तर्हि ‘दुण्हंषि’ द्वयोरपि स्त्रियास्तव
च ‘निर्वर्णि’ मुक्तिः स्यादेव, अन्यथा—वस्त्राधरणे द्वयोरपि ‘दुर्गतयो’ नारकादि कुत्सितगतयो, बहुवचनमनन्तश्च तत्र गमनसूच-
कम्, अत एव भवभ्रमणमित्यर्थः, स्त्रीणां दुर्गतयस्तु त्वल्लिङ्गदर्शनेन वेदोदयाद् दुर्घ्यानात्, तव तु स्त्रीदुर्गतिहेतुमार्गप्ररूपकत्वेनेति
गाथार्थः ॥४१॥ अथ नम्राटनाटकमाश्रितानां मूढत्वमाविष्कुर्वन्नाह—

न सुणइ मूढो लोओ धम्मं पुच्छंतमेव जो गुज्झं । दंसेइ तस्स पासे धम्मो ता कहिमहम्मो अ ? ॥४२॥

‘मूढः’ अज्ञानावृतो लोकः, हे नम्राट ! त्वन्मार्गाश्रितो लोको न जानाति यत् को धर्मो मुक्तिसाधक इति, ‘धर्म’ धर्ममार्गं च
‘पृच्छन्तमेव’ प्रश्नं कुर्वन्तमेव यः प्रष्टव्यपुरुषो गुरुलक्षणो ‘गुह्यं’ गोपनीयलिङ्गोपस्थादिकं दर्शयति तस्य पार्श्वे यदि ‘धर्मः’
धर्मप्राप्तिः स्यात् ‘ता’ तर्हि ‘कहिं’ति कुत्रान्यत्राधर्मः?, न कापि, किंतु त्वत्समीप एवाधर्मः, हे नम्राट ! त्वमेव पापात्मा मूर्तिमा-

नधर्म एवेति गार्थः ॥४२॥ ॥ इति स्त्रीश्रुतिरुच्यवस्थापना ॥ इति षट्पूर्वधत्वा गाथाभिः स्त्रीश्रुतिर्यवस्थापिता । भीमदण्ड
द्विष्टपत्ने भीमयसिद्देवराजसभायामनेकविप्रजनसमर्थं भीमादेवस्तुरयभतुरक्षीति वादलब्धप्रयाभिमानिन दिगम्बरचक्रवर्तिनं
कुमुदचन्द्राचार्यं निर्जित्य पत्ने दिगम्बरप्रवेशं निधारितवन्तः, तत्र वादे स्त्रीश्रुतिक्यवस्थाननिमित्तं भीवेवस्तुरिमिभतुरक्षीति
विकृत्या उद्गादिता, ते चामी-इह स्तु यस्य यत्रासंभवो न तस्य तत्र कारणावैक्यं, यथा मुद्राशिलायां छात्पङ्कुरस, अस्ति च
तथादिमखीपु दुक्तेः कारणवैक्यं, न चायसिदो हेतुः, यतोऽस्यासिद्धत्वं किं स्त्रीणां दुल्लेभ्योऽप्युच्यमाजत्वेनाहोयिभिर्वायिस्त्वाना-
पप्रसिद्धत्वेन निर्वाणसाक्षप्रमाणमावेन वेत्यादि भीशान्तिस्तुरिक्ततायां भीउत्तराच्ययनप्रौ लिखिताः सन्ति ततो बोध्याः,
इह तु ग्रन्थगौरवमयात्र लिखिता इति ॥ अथोत्पन्नदिव्यद्वाना अर्हन्तो न मिथार्यं ब्रजन्ति साध्वानीतामाविशुक्तौ च समविवाः यात्र
निर्योगोऽवश्यमभ्युपगन्तव्यः स्यात्, तथा च नाम्यमर्तं स्त्रीश्रुतिनिषेधवेत्सुयमपि दृष्टाञ्जल्येव स्यादिति त्रिषित्त्वं श्रिवयूतिना
केवलिनो श्रुतिनिर्निपिदा, अत एकदशमिर्गाथाभिः केवलिश्रुतिं व्यवस्थापयन् प्रथमगाथासाह—

ज केवली न मुजइ किं कारणमित्थ केवख पाण । एव वेखणिमाभाषा ! परमविगल्पो न सुत्तिश्रुको ॥४३॥

यत्केवली न मुझे 'इत्थ'पि अत्र किं कारण !, किं केवलज्ञानं अथवा 'वेदनीयाभाषो' वेदनीयकर्मजुदयो वा !, तत्र प्रथमविकृत्य
केवलज्ञानं ए न युक्तियुक्तः, विचार्यमावो युक्तिविकृत इति गाथार्थः ॥४३॥ अब युक्तिरिक्तत्व दर्शयति—

पत्तिजइ सुभणणी जो जो जम्हा उ होइ अविअयरो । सो अण्ण अप्पत्तर मुजइ नियमेण भावेण ॥४४॥

केवली केवलज्ञानमहात्म्यान् मुझे इति तदा प्रवीयते यदि यो यथात् सुतज्ञानेनाधिकेऽविकृतरोजविकृतमो वा भवेत् सोऽ-

लपमल्पतरमल्पतमं च शुक्लं, केन स्वरूपेण ?—नियतभावेन—व्याप्तिसवरूपेण, अव्यभिचारेणेत्यर्थः ॥४४॥ अथ प्रागुक्तमिष्टापत्त्या स्वीकुर्वन्तं नग्राटं दूषयितुमाह—

दीसइ बहु भुजंतो बहुस्सुओ कोऽवि अप्पमण्णाणी । दुण्णिणवि बहु अप्पं वा भुजंता केइ दीसंति ॥४५॥
कोऽपि बहुश्रुतो बहु—प्रभूतं भुज्जानो दृश्यते, श्रूयतेऽपि च दुर्बलिकापुण्यमित्रः बहुतरघृतभोजीति, कोऽपिशब्दो लालाघण्टा-
न्यायेनात्रापि सम्बन्धात् कोऽप्यज्ञानी अल्पं—तुच्छं भुज्जानः, 'द्वावपि' बहुश्रुताल्पश्रुतौ बहू भुज्जानौ अल्पं वा भुज्जानौ दृश्येते

‘केइ’ति केचिदित्यध्यक्षसिद्ध एव व्यभिचार इति गाथार्थः ॥४५॥ अथ वेदनीयाभावं दूषयितुमाह—
वीए आगमवाहा अरिहंताणंवि वेअणिज्जुगं । संतुदयं पुण सायाबंधो भणिओ जिण्णिंदोहिं ॥४६॥

द्वितीयविकल्पे आगमवाधा, यतः ‘अर्हतामपि’ पुण्योत्कर्षोदयवतामपि तीर्थकृतां सत्ता चोदयश्च सत्तोदयमिति ममाहारः,
तदधिकृत्येत्यध्याहार्यं, ‘वेदनीयद्विकं’ सातासातलक्षणं भवति, बन्धमाश्रित्य पुनः सातबन्धः जिनेन्द्रैर्भणितः, यदाह—“तिसु
सायबंधु”ति एकादशादित्रिषु गुणस्थानकेषु सातस्यैव बन्ध इति गाथार्थः ॥४६॥ अथ सति कारणे कार्यस्यावश्यंभावादिति केव-

लिनोऽपि क्षुधायाः कारणमाह—

केवलिनोऽविअ वेअणितेअसउदया छुहाइआ हुंति । अण्णह भवत्थसिद्धाणमंतरं सवहा न हवे ॥४७॥
केवलिनोऽपि वेदनीयसहकृततैजसशरीरोदयात् क्षुधापिपासे भवतः, अन्येऽपि शीतोष्णादयः परीपहा वेदनीयोदये भवन्ति,
यदागमः—“एगाविहबंधगस्स णं भंते ! सजोगिभवत्थकेवलिस्स कइ परीमहा पं० ? गोअमा ! एकारम परीसहा पं०, नव पुण नेदंतित्ति”

श्रीभगवान् ८-३०८। एकादश परीक्षास्वेतं—“वेअणिजे ण भते !” कम्मे कति परीसदा समोअरति !, गो०! एकारस परीसदा समोअरति, १०—“पत्त आणुपुदी चरिआ सेआ चदे अ रोगे अ। तणफासे चल्लमेव य इकारस वेअणिजमि ॥ १ (१२-५८६) ॥” इति श्रीभगवत्पा ८०८ उ० ८। ‘अण्णह ति अन्यथा वेदनीयकर्मनुदयात् शुद्धाधमात्राण भवत्सकेवल्लिनां सिद्धानां च परस्परं

ममया न्तरं भदो न म्यात्, तच्च तत्राप्यनिष्ट इति गायार्थ ॥ ४७॥ अथ दृष्टान्तद्वारेण केवल्लिनो मुक्तिप्रसाधनाय गायार्थमाह—
नह जलसिक्ता नम्या मयेअणा जाय आउअ सृति । अइवा लहति बुद्धिं तयमावेनेव उमयपि ॥ ४८॥

अथ कृत्यत्विणोऽपि जमीरिणो मुक्तिविरहिता देहे । चिरमाव धुब्धिं वा लहति नेवस्ति विण्णेअ ॥ ४९॥

यथा जलमिक्ता दृधा मक्षरादयः यावदायुस्तावत्पर्येतना—मृजीवास्तबूधुक्ष्मीवा बुधसम्बद्धा भवन्ति, अथवा पुनर्वृद्धिं लभन्त, गाराग्रश्यागपुष्पकलादिनि ममृद्धिमाजो भवन्ति, ‘तदभावे’ जलसेचनायभावे तदुचितशाराधमावे ‘उमयमपि’ सयेतनत्व इदमप्य गति न म्यात्, उपनयनमाह—अथ केवल्लिनोऽपि च जमीरिणो मुक्तिविरहिता ‘देहे’ क्षरीरे स्थितिमावं स्वैर्यं नैव लभन्ते, जमीरिणस्य भवन्तीत्यर्थः, तथा बुद्धिं मायिकरूपीष्टकः कथित्संजातकमल तदवस्थ एव भवेत्, बुद्ध्यावस्थमेव स्यात्, ‘पुद्गलैरेव पुद्गलैरेवचय’ इतिवचनात्, प्राहाणभाव (मयेतनस्य) तनो जमीरस्य बुद्धेरसम्भवादिति गायार्थः ॥ ४८-४९॥ अथ नप्राटविकल्पित दूय पितु प्रथम तद्विकल्पितमाह—

दुद्धिंअे अणनजीये पासतो केयली कइ मुजे ? । अण्ण तण्णतखुत्तो असुई माव समाअण्ण ॥ ५०॥
अनन्तजीयान् निगोन्नाक्कादिगतान् छेन्नमेदनाद्यनन्तवेत्तापधान् ‘पदयन्’ माक्षान् निरीक्षमाण कवली कर्षं सुद्धे ? , तथा

विश्रानपि जीनान् पश्यन् केवली यद्याहारव्यापारवान् स्यात्तर्हि तज्जीवविषयकानुकम्पा कथं स्यात् ? न कथमपीतिकृत्वा तज्जीव-
दुःस्वार्त्तः सन् केवली कवलान् सुखे न प्राक्षिपतीत्यर्थः, तथा 'अण्णं त' ति अन्नपदमुपलक्षणपरं तेनान्नपानादिकं पुनः 'अण्णं त' ति-
त्ति अनन्तकृत्यः—अनन्तशो वारान्, अशुचिभावं' निन्द्यपर्यायं समापन्नं—सम्यक्प्रकारेण निश्चयेनापन्नं, तादृशमशनादिकं पश्यन्
कथं केवली तान् कवलान् भुङ्क्ते ? न कथमपीत्यर्थः, इति केवलियुक्त्यभावे विकल्पद्वयी दिग्गम्बराशयारूढेति गाथार्थः ॥५०॥

अथ प्रथमं विकल्पं दूषयितुमाह—

तन्नो जुत्तं जेणं अण्णं तदुहकारणं भवे पाणं । पुर्विं निअदुहदुहिओ पच्छा जगदुहदुही जुगवं ॥ ५१ ॥

अनन्तदुःखविह्वलान् जीवान् प्रत्यक्षं पश्यन् केवली कथं भुङ्क्ते इति यदुक्तं तन्नो युक्तं, येन कारणेन 'ज्ञानं' केवलज्ञानमनन्त-
दुःखकारणमापद्येत, तत्कथमित्याह—'पुर्विं' ति केवलज्ञानोत्पत्तेः पूर्वकाले 'निजदुःखदुःखितः' निजेन—आत्मीयेन दुःखेनार्थात्कम-
माविना छेदनभेदनाद्युद्भूतेनासातवेदनीयेन दुःखित आसीत्, 'पश्चात्' केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं 'जुगवं' ति युगपत्—समकालं
'जगदुःखदुःखी' जगतां—चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकवर्त्तिनां प्राणिनां यानि दुःखानि तैर्दुःखी—दुःखभाग् जातः, तन्निदानं तु केवल-
ज्ञानमेव संपन्नं. तच्च न कस्याप्यभिमतं, केवलज्ञानस्यानन्तानन्दहेतुत्वाद्, आस्तां केवली वीतरागः, छद्मस्थवीतरागोऽप्यनन्त-
सुखभाग् भवति, यदुक्तं—'जं च कामसुहं लोए, जं च दिवं महासुहं । वीअरायसुहस्सेयं, णंतभागां पि नग्घइ ॥ १॥' ति । किंच—
केवली वीतरागः दुःस्वार्त्तं जीवं पश्यन् तदनुकम्पया स्वयमपि दुःस्वार्त्तः स्यात् तत्र निदानं किं रागो वा भयं वा? नाद्यो, वीत-
रागत्वस्यैव हानेः, नापि भयं, मोहनीयस्य समूलसुन्मूलितत्वात् तत्प्रकृतिभूतस्य भयस्याभावात्, तस्मान्नग्राटरटितमकिञ्चित्कर-

मिनि गायार्य ॥ ५१ ॥ अथ केवलिनः स्वरूपमाह—

तन्महा मोहविमुक्तो सफट कम्म फलं पि तयणुहर । पइपाणिं पारसंतो तमुत्तोऽणंतसुह गाणी ॥ ५० ॥
तस्मात्कारणात् मोहविमुक्तः—सुइया वीणमोहनीय ‘घ्राणी’ केवलघ्राणी, ‘प्रतिप्राणि’ प्राणिन प्राणिन प्रति प्रतिप्राणि ‘स्वकृत कर्म’
दुग्धमश्रुम वा स्वयं २ कृत भ्रानाहरणादिकर्म ‘फलपि’ फलमपि तत्कर्मसंन्यविषाकोऽपि ‘तवनुहर’ तत्कर्मनुसारि, ‘कारणानुरूपं
कार्य’मिति वचनत्, शुभ वा अशुभं वा कर्मसंन्य फलमपि स्वस्वकृतकर्मनुरूपमित्यर्थः, तथास्वरूप पश्यन् ‘तद्विमुक्त’ ताभ्यां
कर्मतद्विपाकाम्यां विप्रमुक्तः—स्वय तत पृथग्भूत ‘अर्णतसुह’पि अनन्त सुख यस्य स अनन्तसुखो, सुखविभक्तिकमिद विद्धे
पणमिति गायार्य ॥ ५२ ॥ अथानन्तलोऽष्टुषिभावभाषणमादिकं कवं केवली सुहे इति द्वितीय विकल्पं दूषयितुमाह—
पञ्चाब्धोऽवि पमाणा पवइमाणो हु न उण इअरोषि । सिंहासणे निसण्णो वम्मकइ कइइ जइ अरिहा ॥ ५३ ॥

‘पयायोऽपि’ प्रतिषण्णमाविषस्तुस्यमाव सोऽपि ‘प्रवर्तमानो’ वर्तमानकालवर्त्ती ‘प्रमाणं’ व्यवहारविषयो भवति, न पुनरि
तर—अतीतानागत रूप, तस्य विनष्टानुत्पन्नत्वेन प्रकृतकार्यानुययोगित्वात्, न हि भूतमावीन्नुपर्यायोऽपि गोपालक इन्द्रतया क्य
वहियते, तत्कार्यकिरणत्वाद्, अन्यथा देवादिभ्य आगतानां मनुष्याणां चारित्रानुपपत्तेः, देवादीनां विरतिपरिणामस्याप्यसंम
वाद्, वक्ष्यमानपर्याय एव व्यवहारविषयो भवतीत्यत्र दृष्टान्तमाह—‘जइ’त्यादि, यथा ‘सिंहासने निपण्ण’ स्वर्णरत्नमयसिंहासनो
परिणोऽर्हन् धर्मकुर्या कुर्याति, अयं भावः—यथा धार्मिकपयायमपेक्ष्य खणादिसिंहासनस्यो भगवान् धर्मकुर्या कुरुते, तथा वार्ध
मानिकपर्यायमधिकृत्य शान्त्यादिभोजनमपि क्रियता, युक्तेरुभयत्रापि माम्पात्, ननु मनुष्योऽपि तद्वत्स्मितकण्ठमोक्षित्वे केवलिनोऽपी

रजनमाम्यं स्यात्, तन्न मचेतसि प्रतिभासते इति चेत्, तर्हि तीर्थकृताभितरजनवज्जन्मादिविधिरपि स्वीकर्त्तव्यो न स्याद्, भोज-
नापेक्षया स्त्रीकुक्षिसंभवादेरत्यन्तकुत्सनीयत्वात्, अतस्त्वाद्विकल्पितमनल्पपापीय इत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥५३॥ इति केव-

रजनमाम्यं स्यात्, तन्न मचेतसि प्रतिभासते इति चेत्, तर्हि तीर्थकृताभितरजनवज्जन्मादिविधिरपि स्वीकर्त्तव्यो न स्याद्, भोज-

नापेक्षया स्त्रीकुक्षिसंभवादेरत्यन्तकुत्सनीयत्वात्, अतस्त्वाद्विकल्पितमनल्पपापीय इत्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥५३॥ इति केव-

लिभुश्चिन्त्यवस्थापना ॥ अथ नशाटमतं कथमेतावद्बुद्धिसुपागतमित्याकाङ्क्षायां गाथामाह—
स्मिन्भूद्विषयभवनमयं एअं कालाणुभावओ बुद्धं । मूढाण पुराणंतिअ भंतिकरं णंतंभवहेऊ ॥५४॥

एतदिदानीमेवानन्तरं लेशतो दर्शितो शिवभूतिप्रभवं मतं 'कालानुभावतः' श्रीवीरजन्मनक्षत्रसंक्रान्तभस्मग्रहकुपितकलिकाला-

नुभावतो भूयसां जनानां निमज्जनस्वभावत्वाच्च बुद्धिं गतं, मूढानां तन्मतवासिनां 'पुरातन'मिति जीर्णं—क्षेताम्बरेभ्यः पूर्वं प्रवृत्त-
मिति भ्रान्तिकरं-भ्रमजनकमनन्तभवहेतुः—धातुर्गतिकानन्तसंसारपरिभ्रमणकारणं स्वस्य परेषां च तदभिमुखानामिति गाथार्थः ॥५४॥

अथ पुरातनभ्रान्तिरपि नशाटवचनादेव जायते अतस्तद्वचनपद्धतिमाविष्करोति—
नगिणो पभणइ पढमं अम्हे अम्हेहिं निगगया तुम्हे । तेणं तित्थं अम्हे तुम्हे तित्थाउ बाहिरिआ ॥५५॥
'नग्नो' दिगम्बरः 'प्रभणति' पूत्कुरुते प्रथमं—तीर्थप्रवृत्तिकाले आदिभूता 'अम्हे'ति वयं 'तुम्हे'ति यूर्यं, 'अम्हेहि'न्ति अस्मत्
'निगगय'ति निर्गताः, प्रथमे वयं यूर्यं चास्मन्निर्गता इत्यर्थः, तेन कारणेन श्रीवीरप्रवृत्तितं तीर्थमस्मदीयसमुदाय एव, यूर्यं तु

तीर्थवाह्या इति दिगम्बराभिप्राय इति गाथार्थः ॥५५॥ अथ प्रागुक्तप्रकारेण दिगम्बरस्य मुद्रागर्वविध्वंसनाय गाथाष्टकेन तस्यैव
तीर्थवाह्यतामाविष्कुर्वन् प्रथमगाथामाह—
सं मिच्छा जं पच्छा सिअंबरा दिअंबरेहि उत्पण्णा । जण्णं किरिआजुत्तं तित्थं तित्थंकरा विंति ॥५६॥

परिगम्यरेभ्यः" येताम्बरा पञ्चादुत्पन्नास्त्वन्मिथ्या-असत्य, यद्-यस्मात् तीर्थं हि तीर्थकृत्यवर्षित "तित्थं चाउडण्णो संघो सो पटमप ममोगम्ये"ति (३-२६५) यचनान् साध्यादिलक्षणं, तच्च क्रियायुक्तं भवति, तत्र क्रिया तावत् ज्ञानाधारावधनरूपा, तथा युक्त-भरितं तीर्थं कृता भावन्ते इति गार्थः ॥५६॥ अथ जिनोक्तां क्रियामाह—

सप्त पुण किरिआ तिविद्धा गाणुबयारो अ वसणुवयारो । वरणुबयारो अ तथा उबयारो राइणा तेसि ॥५७॥
 मा पुन क्रिया त्रिविधा भवति, तस्याग्नेविष्यमाह-ज्ञानोपचार, च' समुच्चये, दध्नोपचार' वारित्रीोपचारमेति त्रैविध्यं, तत्रोपचारद्वन्द्वस्य कोऽयं इत्याकाङ्क्षयामाह-उपचारस्तेषां-ज्ञानादीनामाराधना-तीर्थं कृत्वा देवेन तदनुकूलप्रवृत्तिरित्यर्थ इति गार्थः ॥५७॥ अथ ज्ञानस्योपचारमाह—

तस्य य गाणुबयारो परपम्बहाणजोगपमुहेहि । तुह सासणि सो न सुओ नामेणवि सुमिणपत्तेण ॥५८॥
 तत्र ज्ञानादियु ज्ञानोपचारो यथा—"कालेऽ विष्णुर्द ब्रह्माण्डेऽ उपदाण्डेऽ तद् देव अनिष्टवर्षेऽ । वंदयद् अत्यु ७ तदुमए ८ अद्विविद्धो गावमायाते ॥१॥ चि'" तत्र चतुर्थाचारतपोलक्षणमधिकृत्य श्रुताराधन परम्परोपधानयोगानुष्ठानप्रवृत्तिर्भवति, तत्र परम्परा तावन् भीमुचमस्यामिनोऽययावदच्छिन्नपरिपाटी, न पुन स्वच्छन्दप्रवृत्तिभाग्य शिबभूत्यादिस्य' प्रवृत्ता, वत्संतान प्रवाहरूपेत्यर्थः, तथा परिपाट्या 'वर्धादागता ये उपधानयोगा'-श्रुताराधनतपोविशेषा, तत्रोपधानानि श्रीआवदपकश्रुताराधनोत्तरे भारकभाविद्विज्जामय, योगास्तु कालिकोक्तालिकश्रुताग्राधनतपोविशेषाः माधुमाध्वीनामिति, तत्र भावकोपधानविशेषोर्विस्मर्द्धनं रवेवं-पञ्चपन्नारिन्द्राचाम्स्तप-पुणस्मर्द्धेन्द्रानुज्राविद्विज्या कृतमहानिशीथयोगानुष्ठानस्य माधोः ममीप अज्ञावान् भावको नन्विदि

धिपूर्वकद्वादशोपचारैः श्रीपञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धस्याराधनं करोति, तत्रापि प्रतिदिनक्रिया तावदच्छिन्नाचार्यपरिपाठ्या समागता
 अवगन्तव्या, एवं द्वितीयोपधानादिषु श्रीमहानिशीथोक्तविधिनाऽऽराधनविधिरवगन्तव्यः, साधुवर्गस्य तु श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्ध-
 स्याचाम्लादितपोविशिष्टैरभिर्दिनैराराधनं, श्रीदशैकालिकश्रुतस्कन्धस्य पञ्चदशभिर्दिनैः, श्रीउत्तराख्ययनस्याष्टाविंशत्या दिनैः
 श्रीआचाराङ्गस्य पञ्चाशता दिनैः श्रीस्रवकृदङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीस्थानाङ्गस्याष्टादशभिर्दिनैः श्रीसमायाङ्गस्य त्रिभिर्दिनैः श्रीभग-
 वत्यङ्गस्य पद्मदिनाधिकैः षड्भिर्मसैः श्रीज्ञाताधर्मकाङ्गस्य त्रिंशता दिनैः श्रीउपासकदशाङ्गस्य चतुर्दशभिर्दिनैः अन्तकृदशाङ्गस्य
 द्वादशभिर्दिनैः अनुत्तरोपपातिकस्य सप्तभिर्दिनैः श्रीप्रश्रव्याकरणस्य चतुर्दशभिर्दिनैः श्रीविपाकश्रुताङ्गस्य चतुर्विंशत्या दिनैश्च
 यथोक्तक्रियाविशिष्टैरेवाराधनं स्यात्, एवमुपाङ्गच्छेदग्रन्थप्रकीर्णकादिष्वपि स्वस्वाराधननियततपःक्रियाविशिष्टैर्बोध्यं, एवं श्रुता-
 राधनविधिस्तव दिगम्बरस्य शासने-त्वदीयदर्शने, आस्तां साक्षात्, स्वप्नगतेनापि नाम्ना न श्रुतो-न श्रवणपथमागतः, गग-
 नभक्षणादिकमसंभव्यपि स्वप्ने संभवतीतिज्ञापनायेदं दर्शितमितिगाथार्थः ॥५८॥ अथ दर्शनोपचारमाह—
 दंसणुवयारऽरिहंतासायणाचायओ न सो तुम्हं । जेणं जिणपडिमाहिं सह वासो सायणामूलं ॥५९॥
 दर्शनं-सम्यक्त्वं तस्याराधनं तीर्थकृदाशातनात्यागतो भवति, स च त्यागस्तव कथमपि न संभवति, अयं भावः-सम्यक्त्वं
 तावत् सर्वविदुषदिष्टपदार्थस्य यथावच्छद्धानं, तच्च तव दुरापं, यत आस्तामन्यत्, पदार्थसार्थान्तर्गता तीर्थकराशातना परिहार्यत्वेन
 श्रद्धाय परिहर्त्तव्या, सा च त्वया तथा श्रद्धानविषयीकृत्य न परिद्वियते, प्रत्युतोदीर्य विधीयते, तत्कथमित्याशङ्कयामाह—‘जेणं’ति
 येन कारणेन तव जिनप्रतिमाभिः सहवास आशातनामूलं वर्त्तते; कुतः सम्यक्त्वाराधनमितिगाथार्थः ॥५९॥ अथ चरणोपचारमाह—

धरणुवयारो पंचहि समिर्हि होइ तीहि गुप्तीहि । सो पुण तुह भमरीण भट्टो विट्टो भए सकलं ॥ ६० ॥
 धरयोपचारः—चारित्राघना ईर्यसमित्यादिभिः पञ्चभिः समितिभिः मनोगुह्यादिभित्तिमुभिर्गुप्तिभिः भवति, स च तत्र
 मते 'अमर्या' भित्ताचर्यां सट्टो—अंशमायनो मया साक्षात्स्वयं दृष्टः, प्रत्यक्षापलापस्य केनापि कर्तुमशक्यत्वादिति गायार्थः ॥ ६० ॥

अथ समित्यायमाव दर्शयन्नाह—

जह आम्माहअपमुहा पाहुपाया अपणउत्थिआ अहवा । उचिहुभोभणाई सुजति तहेव तुम्हापि ॥ ६१ ॥
 यथा जामातृप्रभुना प्रापूर्णका अथवा अन्यतीर्थिकाः 'अथास्मद्वृक्षे मोक्तव्य'मित्याद्यादखचनरञ्जिता 'उचिष्ट'तन्निमित्तमेवो
 पस्कृत यदोदनादि यावन्म्रीजनोपयोगि दान्यादि सकलवस्तुजात तद्गुह्यं तथैव त्वमपि, अस्मद्वृक्ष एव गोचरी कर्तव्येति निमन्त्र
 णरञ्जित प्रापूर्णक इव एकत्र सुज्ञानं कथं समितिगुप्तिमाहः, न कथमपीत्यर्थः, समितीनामभावत्वेन—सदोपमाहारं सुज्ञान
 स्थानेपत्नीयमोजित्वात् कथं तद्विरोधिनी एषणाममितिः, अनेयणीयं सूचया च निर्दोषमोजित्वमस्मन् स्थापयन् असत्यमापित्वात्
 न मायासमितिमान्, आदाननिर्लेपणाममितिस्तु संयमोपकारिवस्त्रपात्रादिषमोपकरणमुपदधत एव भवति, यदागम — "ओहोवहो
 वगदिअ, भंडग दुविहं सुणी । गिण्ठतो निक्खिबंतो वा, पउजिअ इम विहिं ॥ १ ॥ चक्खुसुसा पढिलेहिणा, पमज्जिअ अय जई आइए
 निक्खुखिपिआ षा, दुइओवि ममिए सया ॥ २ ॥ (७। ९३३-४)ति" तथा पञ्चमीसमितिरुबारायाहारपर्यन्तं परिष्ठापयत एव भवन्ति,
 यदागम— "उच्चारं पासवणं, खेले मिपाणज्जिअ । आहारं उवहिं दह, अण्ण वावि तहाविह ॥ १ ॥ विच्छिअ दूरमोगादे, नासजे बिल
 वञ्चिए । तमपाणबीअरटिए, उच्चारार्णि बोभिरे ॥ २ ॥"ति (७। ९३५-६) श्रीउत्तरा० २४ । भोबनावसरे घृतादिसंपृक्तखरद

द्वादिसिक्थधृतये गृहस्थैः कुण्डिकादिकं मण्डयित्वा भुक्त्यनन्तरं गृहस्थैरेव उच्छिष्टसिक्थ्यादिकं परिष्ठापयतस्तव पारिष्ठापनिका-
 समितिर्दुरुत्तरैव, तथा ईर्यासमितिस्तु गृहस्थाचारवतस्तव न संभवत्येव, एवं समितिपञ्चकाभावे कुतो मनोवाक्कायगुप्तयोऽपि?, ननु
 तद्वि तीर्थकृतामपि समित्यादीनामभावः संपद्यते, तेषामपि वस्त्रपात्राद्यभावेन समितिपञ्चकासंभवादिति चेत्, भव, तेषां तथाक-
 ल्पत्वेन प्रागुक्तयुक्त्या वस्त्रपात्राद्यभावेऽप्यसमितीनामभावात्, तत्रतिपक्षभूतानां समितीनामेव सद्भावात्, यथा सिद्धानां प्रत्या-
 ख्यानाभावेऽप्यनाश्रयित्वात्तत्रतिपक्षभूतः संवर एव सिद्ध्यति, वस्तुतस्तु उक्तलक्षणाः समितयः साधूनुद्दिश्योपदिष्टास्तीर्थकृद्भिः,
 तीर्थकरवर्णने तु कथञ्चित्साधुमाम्यात्तीर्थकृतामप्युक्ता द्रष्टव्या इतिगाथार्थः ॥६१॥ अथ न केवलं प्रवचनगम्येनैव ज्ञानाद्युपचारेण
 हीना नम्राटाः प्रवचनवाह्याः, किंतु प्रकारान्तरेणापीति दर्शयति—

'भोअणनेचत्थेहि अ पच्चक्खं अण्णउत्थिआ नगिणा । नगिणा पाणाईहिं पाणीहिं ते सुणेयव्वा ॥६२॥

भोजनं तावदेकत्र गृहे उद्दिष्टौदनादीनां भक्षणं, नेपथ्यं पिच्छिकाकमण्डलुप्रभृतिभिर्यतिरूपधरणं, ताम्यां चिह्नीभूताभ्यां साक्षा-
 दन्यतीर्थिका एव दृश्यन्ते, यस्मादेवं तस्माद् 'ज्ञानिभिः' पंडितैर्नम्राः—नम्राटाः ज्ञानदर्शनचारित्रै रहिताः—शून्या एव ज्ञातव्याः
 इति गाथार्थः ॥६२॥ अथ कीदृशा नम्राटाः किमायत्तं च तीर्थमित्युपसंहारमाह—

एवं किरिआहीणा नगिणा पाणेण तित्थचाहिरिआ । सेअंबरेहिं तित्थं जुत्तेहिं पाणकिरिआहिं ॥६३॥

'एवम्' अमुना प्रकारेण क्रियाहीनो—ज्ञानाद्युपचारहितो नेपथ्यादिरहितश्च ज्ञानेन शून्यो यथावस्थितवस्तुपरिज्ञानविकलः सन्
 जैनप्रवचनवाहो नम्राटः स्फुट एव, ननु उक्तलक्षणो ज्ञानाद्युपचारो हि श्वेताम्बराभ्युपगतागमे वर्तते, न पुनरस्मदभ्युपगतागमे-

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । अत्र एव त्वर्वायागमोऽपि न सर्वप्रसूतक, किं तु शिवमूर्तिना सन्निध्याभ्यां च कौण्डिन्यकोट्यधीरा
 र्ग्यो द्रव्यनिवृत्तानुसारेण परिकल्प्य निरुद्धः, सर्वलोपदिष्टे शागमेऽप्यस्युक्तोपचाराणां सम्भावात् । अथ कैस्तीर्थैः प्रवर्धते इत्यु
 पगदेनाह—तीर्थं संमतिं श्रुत्वा न्वरं न भवति, तैरपि न नाममात्रधारिणि, यतो नाम्ना शेषाम्भरा अपि वक्ष्यमाणा राक्षोष्टिकादयो
 नाममात्रैर्नाममदग्न्युपगतमवागममभ्युपगम्यापि निजनिवृत्तिरिक्त्वित्युक्तार्थोद्भावेन बहुबनान् व्युद्भाहयन्तस्तीर्थप्रद्वेगेण त्वस्रोऽपि
 द्विष्टपरिणामाः त्वद्वेगेऽपि तीर्थवाया एव वक्ष्यन्ते, अतस्तीर्थप्रवर्धकैः शेषाम्भरैः, किञ्चक्षणैः ?—“ज्ञानक्रियाम्भ्यां युक्तैः” ज्ञान-
 चारित्रसंपूर्णैः, न पुनरुत्तरणापि विरक्तैः, तैस्तीर्थप्रवृत्ते, यदागमः—“इयं पार्व किञ्चारीर्ण, इया अष्णाजओ किञ्चा” इति
 (३-१०१) इति गायार्थः ॥६३॥ इति मायाहकन नष्टास्तीर्थवाहः प्रवर्धितः, अथ प्रकाशान्वरेणापि तथा दर्शयितुं युक्तिमाह—

अहया मधुपसिद्धं सितुजयउच्चयत तित्ययुग । जस्त य त भायस्त सो संघो वीरजिणतित्य ॥६४॥

प्रयवति प्रकाशान्वरोपोतक, अमुञ्जयः प्रतीव उच्चयन्तगिरि-गिरिनारिर्षत एतर्षीयं द्रयम्, आसतो जैनाः, तदतिरिक्ता
 अपि जनगर्भीति यदन्ति, सर्वेषां सम्यग्दर्शो मिथ्याहर्षा चावासगोपाज्ञानानामपि प्रसिद्ध, तर्षीयं द्रय यस्य सङ्ख्यायर्षं निमया वधते
 न मय-धमपादिममृदापलक्षणो वीरतीर्थमिति गायार्थः ॥६४॥ अथैतर्षीयं नष्टास्यापि भविष्यतीति श्रुत्वा निरासाय गात्रमाह—
 उच्चितगिरिबिवाण मासणामुरिकदणमित्य सजाय । जो मण्णइ नारीणं सुत्ति तस्सेव तित्यमिण ॥६५॥

‘उच्चपन्नगिरिबिवाह’ दिगम्बरे गह परस्परमात्मीयत्वेन कलहे समुत्पन्ने ‘आमन्सुरी’ जिनद्यासनाधिष्ठायिस्त तस्याः कब
 नमिन्व मंजान-पो नारीणां वृत्ति मन्त्यते तस्येदं तीर्थं, तत्र संप्रदायस्त्वेव-पुरा यदा इद भीमदुजयन्तमहातीर्थमाद्याम्बरैः भीम-

मणसह पार्श्वार्धदुःखालयितुमारब्धं तदा सङ्घस्य कायोत्सर्गानुभावेन कम्पितासना शासनदेवता नृपपर्यदि दूरादानीतकन्यकासुखेन
 “ङुगोऽपि नमुकरो जिणवरमहस्स वद्धमाणस्स । संसारसागराओ तारेह नरं व नारिं वा ॥१॥” इति गाथानन्तरं—“उञ्जितसेलसिहरे
 दिक्खत्ता णाणं निस्सीहिआ जस्स । तं धम्म चक्कवड्ढिं, अरिहनेमिं नमंसामि ॥१॥”ति गाथां चैत्थवन्दनान्तर्गतां कृत्वा समार्षयत्, तत्र-
 भृत्येवं सकलसंवेन पठ्यमानेयमागादिदिगाथार्थः ॥६५॥ अथ विवादे शासनसुरीकथनानन्तरं नग्नाटाः कीदृशा जाता इत्याह—

तत्तो विसन्नचित्ता खमणा पासंडिआ विगयआसा । निअनिअठाणं पत्ता पब्भट्ठा दाणमाणेहिं ॥६६॥

‘ततो’ विवादानन्तरं विगता-नष्टा संज्ञा-जिज्ञासितवस्तुविषयज्ञानलक्षणा यस्मात्तद्विसंज्ञमेवंभूतं चित्तं येषां ते विसंज्ञचित्ताः,
 कांदिशीका इत्यर्थः, ‘क्षपणका’ इति नाम पाखंडम्-अज्ञानिप्रणीतमार्गमाश्रिता ये ते पाषण्डिकाः, विगता-नष्टा इदमस्मदीयं
 तीर्थं भविष्यतीतिरूपा आशा-कदाशा येषां ते विगताशाः, पुनः ?-दानमानाभ्यां प्रप्रष्टाः, नैते पात्रबुद्ध्या दानार्हाः, नवा गुण-
 वच्चेनाभ्युत्थानार्हा इत्येवं जनोक्तिविषया जाताः सन्तो ‘निजनिजस्थानं’ मठादिलक्षणं प्राप्ता इतिगाथार्थः ॥६६॥ अथ दिगम्बरैः
 सह संभावितभाविविवादभञ्जनाय सङ्घेन यत्कृतं तदाह—

मा पडिमाण विवाओ होहिति विच्चित्तिऊण सिरिसंघो । कासी पल्लवच्चिंध नवीणपडिमाण पयमूले ॥६७॥

प्रतिमासंवन्धी कलहो मा भूदित्यमुना प्रकारेण ‘विचिन्त्य’ पर्यालोच्य श्रीसङ्घो ‘नवीनप्रतिमानां’ अद्यप्रभृतिनिर्मियमाणानां
 जिनप्रतिमानां ‘पदमूले’ पादसमीपे ‘पल्लवचिह्नं’ वस्त्रपट्टलिकालक्षणं लाञ्छनमकार्षीत्, कृतवानिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ श्रीस-
 ङ्गकृत्यसधिगत्य दिगम्बरो यद्वधात्तदाह—

त सोऽङ्ग रद्वो बुद्धो स्वमणोऽवि कासि नगि गच्छ । निअपट्ठिमाणं जिणवरविगोवण सोऽवि गयससा ॥६८॥
तत्-श्रीजिनेन्द्रप्रतिमानो पदमूले श्रीसङ्कट पङ्खचिह्नं दृष्ट्वा दुष्टः क्षणको 'छटः' क्रोधाविष्टः सन् सङ्गं प्रति किञ्चित्कर्तुं
शक्नोति अिनवरविगोपनमर्षाच्छेदु - 'निबानां' स्वायत्तानां जिनप्रतिमानां नग्नत्वं दृश्यमानलिङ्गाद्यवयवत्वमङ्गर्पात्, स 'विग
तसङ्गो' नग्नकारकत्वेन जिनेन्द्रविगोपनं भविष्यति नरेति विचारणाशून्यः, अयं भाषा-अद्वैतस्मभिधितप्रतिमाकारतो मिमाका
रकरमाय यदि श्रीसङ्केन पङ्खचिह्नमङ्गरि, करिण्यामस्ताहि वयमपि येताम्बरप्रतिमातो मिमत्त्वकरणाय किञ्चिद्विद्वन्भितिविचिन्त्य
मत्सरभावेन जिनप्रतिमानां नग्नत्वं विहित, येताम्बरेण स्वयं वस्त्रधारित्वात् वस्त्रं चिह्नं कृतं, विगम्बरेण स्वयं नग्नत्वात् नग्नत्वं
मेवेति गार्थार्थः ॥६८॥ अथ सुगन्धवनप्रत्यायनाय तद्विद्वन्माह--

तेण संपपइपमुइप्पट्ठिमाणं पङ्खवकण नट्ठि । अत्थि पुण संपपइणप्पट्ठिमाणं विवायकालाओ ॥६९॥

येन कारणेन विवादे तमुत्पन्ने पङ्खचिह्नं प्रतिमासु संक्षेपं तेनैव कारणेन 'सम्प्रतिप्रसूखप्रतिमानां' विवादात् पूर्वकालमाधिनीनां
त्रिखण्डाधिरपिसप्रतिनृपप्रभृतिनिर्मापितानां शीर्षप्रतिमानां 'पङ्खमाह्वनम्' अञ्जलिचिह्नं 'नास्ति' न विद्यते, 'अस्ति' विद्यते पुन
साग्रतीनप्रतिमानां-आधुनिकजिनप्रतिमानां पङ्खचिह्ननिमित्ति, साम्प्रतीनत्वं कृतं इत्याह-'विवायकालाउ'पि उक्त्यन्तगिरिमा
धित्य (दिगम्बरे) सह विवादकालादिति गार्थार्थः ॥६९॥ अथ विवादकालात्पूर्वं किमासीत्तदाह--

पुर्वे जिणयट्ठिमाणं नगिणत्त नेव नट्ठि पङ्खवओ । तेण नागारेण मेओ उमपसि संमूओ ॥७०॥

'पूर्वं' विवादात्पूर्वकालं जिनप्रतिमानां नैव नष्टत्वं, नापि च पङ्खवकः-अञ्जलिचिह्नं, तेन कारणेन आकारेण जिनप्रतिमानासु

भयेयां-श्वेताम्बरदिगम्बराणां भेदो-भिन्नत्वं 'न संभूतो' नासीत्, मद्दश आकार आसीदिति गार्थाः ॥७०॥ अथ बोटिकमत-

स्वरूपं तत्प्ररूपणापूर्वकनिराकरणे हेतुं च दर्शयन् गाथाद्वयेनोपसंहारमाह—

एअं बोडिअकुमयं पडिअं तित्थाउ दूरतरदेसे । णो तित्थं बाहेई वणगिरिअग्गी जहा नयरं ॥७१॥

तहविअ पवडुमाणं विवायहेउत्ति सुणिअ भणिअंति । धूलमईणं एसा जुत्तिदिसा दंसिआ णेआ ॥७२॥

यद्यप्येतद्बोटिककुमतं प्रवचनलिङ्गाभ्यां सर्वथा साधर्म्याभावेन शाक्यादिवत्तीर्थाद्विरुद्धदेशे पतितं, न बाधते तीर्थं, यथा राकौ-

ष्टिकादयस्तीर्थान्तर्वर्तिनां श्रद्धादीनां शङ्कोत्पादकत्वेन तीर्थबाधाकारिणो न तथाऽयं दिगम्बर इति, तत्र दृष्टान्तमाह-यथा 'वन-

निर्यग्निः' अरण्यपर्वतवर्त्तिवह्निर्न नगरं बाधते, दूरतरवर्त्तित्वात्, प्रत्यासन्नस्तु प्राकृतजनतृणकुटीं ज्वालयन् बाधते, तर्हि किम-

र्थमेतन्मतग्रहणं कृतमित्याशङ्कामपाकरोति- 'तहविअ'ति तथापि च प्रवर्त्तमानं-विद्यमानमेतत्, न पुनर्जमालयादिवन्निःसत्ता-

कीभूतम्, अत एव कदाचिद्विवादहेतुर्भवतीति ज्ञात्वा भणितमिति न दोषः, अथ विवादे समुत्पन्ने एतावद्भरणेन किं स्यादित्याह-

'धूलमईणं'ति स्थूलमतीनां-मत्तोऽप्यल्पमतीनां न पुनर्धर्मसंग्रहणीविशेषावश्यकादिवृत्तिनिष्णातमतीनां विदुषामपि 'एस'ति

एषा युक्तिदिशा दर्शिता ज्ञेया-ज्ञातव्या, स्थूलमतिभिरनया युक्तिदिशा नग्नाटास्तिरस्करणीया इति गाथायुग्मार्थः ॥७१-७२॥

अथाधिकारोपसंहारमाह—
एवं कुचकुखकोसिअसहस्सकिरणमि उदयमावणणे । चक्खुप्पहावरहिओ कहिओ अ. दिअंबरो पढमो ॥७३॥

'एवं' प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते 'चक्खु'ति चक्षुः-स्वकीयं लोचनं तस्य यः प्रभावो-महिमा नीला-

दिरूपग्रहण्यदकिन्तेन रहितो-विकल-प्रथमो दिगम्बरः कथितः, अयं भाव-उच्यते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निजचक्षुः-
प्रभावरहितो भवति, अयं हि जगत्प्रभायो यजामसञ्जनिभूलस्य सूर्यकिरणा अतिश्रयामतया मासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवा
कर-“सदृश्मभीअयपनानधकौदलस्य, यक्षोफमान्धव ! तवापि खिलान्धमृवन् । तन्माभुत स्वगङ्गलेखिह तामसेषु, ध्यायिषुवो मनुक-
रीधराजवदाता ॥१॥” इति, तथा कुपक्षद्वौशिकमाहस्रकिरणसंघितोऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकविशेषो दि-
गम्बरः निजचक्षु-कुअदानरुपा कुहटिस्त्वत्प्रमानरहितो भवति, तस्य स्वमतिकल्पिता कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुहटिरेव
सुरष्टिर्भवति, एवविधो दिगम्बरः कथित इति गाथायै ॥ ७३ ॥ अथाय दिगम्बरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिन् गुरौ विद्यमाने
नति कथित इति प्रदर्शनाय गाथायै—

नवद्वत्यकायरायकिअसममहिममि चित्तसिअपक्खे । शुब्देवयपुण्णुदं सिरिहीरविजयसुगुरुकारे ॥७४॥
इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगय । पाविअ पभासयतो सइस्सकिरणो जयउ एत्तो ॥७५॥
॥७४॥ अथैतत्प्रकरणकर्तुनामगमितामाक्षीरमिधायिकं गाथायै—इअ सां व्याख्या ग्राम्यत् ॥७५॥

इअ कुश्वकोसिमसइस्सकिरणमि पवयणपरिकम्भाधरनाममि दिगम्बरनिराकरणनामो बीओ बीसामो सम्मस्तो

इति श्रीमत्तपागजनभोनभोमणिश्रीहीरविजयसूरीश्वरशिष्योपाध्यायश्रीधर्मसागरगणि-
धिरचित्तोपसङ्कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे श्रीहीरविजयसूरिवत्सप्रवचनपरीभापरनाम्नि
प्रकरणे दिगम्बरनिराकरणनामा द्वितीयो विभागो विरुपाक्षः (प्रथ १०००)

अथ पौर्णिमीयमतनिरसनस्तृतीयो विश्रामः

अथ पौर्णिमीयकमतं विभणिषुः किंनामा पौर्णिमीयकमताकर्षकः कस्मात् गणात् कस्मिन् संवत्सरे किंनिमित्ताभिर्गतं इति-
ज्ञापनाय गाथामाह—

अहं चंदप्पहस्सरिप्पभवं पुणिणम्ममयं चडगणाओ । एगारइगुणसट्टीवरिसे गुरुबंधुऽमरिसेणं ॥१॥

‘अथे’ ति बोटिकवक्तव्यतानन्तरं क्रमग्राप्तं बोटिकोत्पत्तेर्भूयसा कालेनापि विद्यमानापत्यकमिदमेव जातमिति गम्यं, किलक्षणम्—
‘चन्द्रप्रमस्सरिप्रभवं’ चन्द्रप्रभाचार्यात्सिमुत्थम्, अनेन विशेषणेन तन्मताकर्षकश्चन्द्रप्रमस्सरिः प्रदर्शितः, ‘वटगच्छात्’ बृहद्रच्छान्नि-
र्गत इति निर्गमगणोऽपि दर्शितः, कस्मिन् संवत्सरे ?—‘एकादशैकोनषष्टिवर्षे’ एकोनषष्ट्यधिकैकादशशतवर्षातिक्रमेऽर्थाद्विक्रमसं-
त्सरतः, अनेनोत्पत्तिसंवत्सरः प्रदर्शितः, केन हेतुना ?—‘गुरुबन्धुः—श्रीमुनिचन्द्रस्वरिस्तस्यामर्पेण—मत्सरेणेति
गणान्निर्गमहेतुः स्त्वितिगाथार्थः ॥१॥ अथामर्षकारणप्रदर्शनाय गाथाद्वयमाह—

गुरुभाया मुणिचंदो संविग्गो आसि स्सरिपयपत्तो । कस्सइ तेण पइट्ठं करिज्जमाणं सुणिअ रुसिओ ॥२॥

तम्महंविद्धंसमई भणइ पइट्ठा न साहुणो किच्चं । दवत्थओत्तिजुत्तिं जंपंत महंतसहेण ॥३॥ युग्गं
चंद्रप्रभाचार्यस्य गुरुभ्राता—सतीर्थ्यः आचाम्लादितपोऽनुष्ठानकष्टेन संविग्नो बहुश्रुतो गणनायकतां प्राप्तः श्रीमुनिचन्द्रस्वरिरासीत्,
तेन कस्यचिन्महद्विकस्य श्राद्धस्य प्रतिष्ठां क्रियमाणां श्रुत्वा रुष्टः—क्रोधाविष्टश्चन्द्रप्रभाचार्यः तस्याः प्रतिष्ठाया महोत्सवविध्वंस-

नमति मन् प्रतिष्ठा माधोः कृत्यं न यवति, किन्तु भावककृत्यमिति मणति, किं कुर्वन् ?—भो लोका ! प्रतिष्ठा द्रव्यस्त्व इति युक्तिं
उत्पन्न महान्गच्छन्, चादस्वरयत्यस्यार्थः ॥

भावायस्त्वय-तदानीं किल राजधीर्कर्णधारक श्रीचन्द्रप्रमथरि श्रीमृनिचन्द्ररि श्रीमान् देवधरि श्रीशान्तिधरिरेति
चत्वारोऽप्यक्षरगुणिप्याधारिणिणोऽभूयन्, तयो मध्ये समधिकमानादिगुणै र्वर्जनपदविस्थातः श्रीमृनिचन्द्ररिः, अन्यथा
धीयगतामा क्धि-मर्द्धिक भावको यद्विचच्ययेन महामह-पूर्वं भीक्षिनेन्द्रप्रतिमां प्रतिष्ठिष्ठापरिपुर्वृत्त्वात् श्रीचन्द्रप्रमाधार्य
प्रति प्रोक्तवान्-मो पूज्या ! मदीयमनोरथमक्षरीकरणाय प्रतिष्ठाकृते श्रीमृनिचन्द्ररिनास्थापयतेति, महान्तमुपरोष च कृतवान्,
चन्द्रप्रमाचार्याभिल्लितवान्-मयि बृद्ध मत्स्यपि कथं श्रीमृनिचन्द्ररि-प्रतिष्ठां करोतीत्यभिमानत्यागादम-तन्महोत्सवविष्वसनाय
भो गतुरभायक ! विधिना प्रतिष्ठां कुरु, न द्वागमे साधो प्रतिष्ठाकृत्यमुक्तं, किन्तु द्रव्यस्त्ववत्येन भावकस्यैव युक्तमित्यादियुक्त्या
वि० सं० ११४९ वर्षे भावकप्रतिष्ठा प्ररूपिता, महान्नाय्युपस्य निरस्तुता, तत एकाकीत्यसौ कारणेऽपि पततीति विचिन्त्य
श्रीमृनिचन्द्ररिसन्मरण मतमेदकरणाय सं० ११५९ वर्षे अद्य रात्रौ मम पद्यावत्या आगत्योक्त-भावकप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं
पेत्यनादिमिदं स्य प्ररूपयति वचना मया पूर्णिमापाक्षिकं करिष्यते, द्वितीया पूर्णिमा प्रकाशिता, तत भीसह्येन प्रवचनोपघातक
वचन मा श्रीत्याफोऽपि प्रत्युक्तवान्-यदि पद्यावत्योक्तं न प्रमाणीक्रियते तर्हि सा मयि कुप्यतीति वक्षसा सहोक्तमप्रति
पपमानोऽमावभिनिवर्त्तीकृत्वा मदबाह-कृत इति व्यतिकरान् वन्द्यप्रमाधार्यो मत्सरेण प्रथम भावकप्रतिष्ठां प्ररूपितवानिति
गापादयथ ॥ २-३ ॥ अथ चन्द्रप्रमाधार्योद्गाधितानुमानप्रयोगवटितां गायामाह—

जिणपडिमाण पइट्टा न साहुकज्जं तु दवथयभावा । अहवा सावज्जत्ता कुसुमेहिं जिणिंदपूयव्व ॥४॥
जिनप्रतिमाप्रतिष्ठेतिपक्षः, न साधुकार्यमिति साध्यं, तुशब्दात् श्रावकैरेव कार्यमिति द्वितीयमपि साध्यं बोध्यं, द्रव्यस्त्व-
भावात्-द्रव्यस्त्वत्वात् सावद्यत्वाच्चेति हेतुद्वयम्, अत्र सावद्यत्वादितिहेतुर्न चन्द्रप्रभाचार्योद्भाविताः, किंतु तिलकाचार्योद्भाविताः,
तिलकाचार्यस्तु तदन्वयीतिकृत्वा प्रसङ्गतोऽत्र लिखितोऽपि हेतुः 'तिलगो कुक्कुवतिलगो'चि त्रयस्त्रिंशत्तथात आरम्य निरा-

करिण्यते, कुसुमैर्जिनेन्द्रपूजेवेति दृष्टान्त इतिगाथार्थः ॥ ४ ॥

दध्मपह्माण दविणं थओवि जिणभत्ति धम्ममित्तं वा । दूसइ न किंचि किंच मुणिउचिअपइड्डकिंचेसु ॥५॥
अथ स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः-भो चन्द्रप्रभाचार्य ! अद्य यावदच्छिन्नं तीर्थभासीत् न वा ?, नेति वक्तुमशक्यत्वेनासीदित्येव
वक्तव्यं, तच्च तीर्थं साधुप्रतिष्ठामाश्रितमुत श्रावकप्रतिष्ठां वा ?, यदि साधुप्रतिष्ठामिति ब्रूये तर्हि किं त्वं तीर्थवाह्यमवनेनात्मानं
हेतुशयसि ?, अथ पूर्वमविधिरेवासीदितिचेत् तर्हि विधिं कुर्वाणोऽपि त्वमच्छिन्नपरम्परायाततीर्थवाह्यः संपन्न इति विधेरिहैवतत्फलं
प्राप्तं, परत्रास्माद्विधेः किं फलं भावीति स्वयमेव किमिति न पर्यालोचयसि ?, अथ पूर्वं श्रावकप्रतिष्ठेवासीत्, परं कियता कालेन चैत्य-
वासिभिः साधुप्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति चेत् तर्हि एतद्वचनं त्वयैवासेनोक्तमस्माभिः श्रद्धेयं उत तद्वज्जकमन्यत्किमप्यस्ति ?, आद्य-
पक्षे दिव्यकरणमन्तरेण त्वय्याप्तव्यमेव को गर्दभीक्षीरपायी श्रद्धधातीति पल्लवमादाय दर्शयतां, द्वितीये तद्वज्जकं त्वदुत्पत्तेः पूर्वं
प्रतिष्ठितासु प्रतिमासु अमुकेन श्रावकेणैयं प्रतिमा प्रतिष्ठितेत्यादिवर्णावली उतागमो वा आप्तजनप्रवादो वा ?, नाद्यः, कस्यामपि
प्रतिमायां तथावर्णावल्या अनुपलब्धेः, परं यत्र कापि जीर्णप्रतिमासु वर्णावली तत्रासुकद्धरिभिः प्रतिष्ठितममुकविम्बमित्यादिरूपेण

तद्राधिकैव वर्णान्वयुपलभ्यते, नापि तृतीयः, काव्यागमे अष्टकभावकेण प्रतिष्ठा कुतेत्यनुपलब्धे, प्रत्युत “पुरादाणं मंतनासोऽर
जिणप्राहवर्षं तदेव दिसिघघोषः। नेष्टुम्मीलम्भं देसपदं गुरुअहिगारा इदं कथ्ये ॥१॥” इति श्रीपावलिसखरिवच, तथा—रूप्यक
घोलकस्थन, शुचिना मधुमपिप्पया। स नेष्टोन्मीलनं कुर्यात्खरिः खर्णशलाक्ये ॥१॥सि भीउमास्वातिवाचकवचः, तथा “सदसेण
घवत्तययेण वेद्विअं यामधूवधत्थेहि। अमिमतिउ तिवारं खरिणा खरिमतेण ॥२॥ इत्यार्यभीसमुद्राचार्यवच, तथा ‘तो इदं संपचे
इमसिलागाइमवचिदिपुब। जिम्मेनेहुम्मीलनय करेअ वण्ये निसंवत्थो ॥१॥ अच्छीनिलाढसंघिसु हिअएविअ सिरपयाइ एवण्ये।
रपयस्स पड्डिआए गहिअमह थिरमणो खरी ॥२॥ इति श्रीहरिमद्रसुरिवच, तथा—विदिवयण च पमाणं सुसुच जेण ठावणागु
ल्लो। कजा जिणविबाण ते च सविसय इवह करणे ॥१॥ इति धीहरिमद्रसुरिवच, इत्यादिप्रवचनप्रमाणपुरुषविरचितस्वस्वप्र-
तिष्ठाकृत्यादिवचांसि तदुक्तवचोबाधकान्येवोपलभ्यन्ते, नापि तृतीयः, पूर्वं भावकप्रतिष्ठाऽऽसीत् कियता कालेन चैत्यवसिभिः साधु-
प्रतिष्ठा व्यवस्थापितेति तीर्थप्रवादानुपलब्धे, प्रत्युत धीशशुक्लयमाहात्म्यध्रीमदाखीरचरित्रादौ श्रीशत्रुञ्जयाष्टापदादिषु श्री
नामसूरिकपिलकेशखिप्रमृतिसाधुभिः प्रतिष्ठा कुतेत्येवं प्रवाद उपलभ्यते, इत्यादिप्राञ्जलयुक्तिलेखेनापि तिरस्कर्तव्याहं चन्द्र-
प्रमाचार्ये सत्यपि यावत्तदुद्गावितानुमानाभासादिरचना तत्प्रतिपक्षभूतैरनुमानादिभिर्न निराक्रियते तावत्केत्यादि सुगधानां दुर्विद-
ग्यानां च उद्गापिआधीपरामृतिर्नापैतीति विचिन्त्य तत्पराकरणायोपक्रम्यते, तथाहि—अतिष्ठा न साधुकृत्य, द्रव्यस्त्वत्वात्, इष्टुमादिना
जिनपूजावदितिप्रपमानुमाने द्रव्यस्त्वत्वाति पदद्वयात्मकस्य हेतोर्द्वयोरपि शब्दयोर्वैकल्पिकपर्यायानुद्गाभ्य इत्ययितुं गाभामाह—
‘अंगारमइओ दबायरिओ सयाऽमहो’पि वचनावत्, ‘धुम्ने द्रव्यमुक्कण’ मित्यादिवचनाच्च द्रव्य किमप्रधानमव द्रविण वेति

विकल्पद्वयी द्रव्यशब्दविषयिणी, स्तवोऽपि किं जिनभक्तिः ? प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः धर्ममात्रं वेति विकल्पद्वयी स्तवविषयिणी, तथा च द्रव्यस्तवत्वं नाम किमप्रधानजिनभक्तित्वं वा अप्रधानधर्मत्वं वा द्रविणजिनभक्तित्वं वा ? उपलक्षणाद् 'द्रव्यं हि भावकारण' मिति वचनाद्भावस्तवकारणत्वं वेत्यादिविकल्पजालपतितश्चन्द्रग्रभाचार्यविकल्पितोऽनुमानमीनो मरणातिथिः संपन्नः सन् 'मुनीनां' साधूनामुचितानि-जिनोपदिष्टत्वेन योग्यानि प्रतिष्ठाकृत्यानि "धुइदाण ? मंतनासो ? जिणआहवणं ? तहेव दिसिबंधो ? नेतुम्मीलण^५ देसण^६ गुरुअहिगारा इहं कप्पे ॥१॥" इत्यादि षट् कृत्यानि तेषु किञ्चिदपि कृत्यं न दूषयति, अर्थान् दूषयतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः ? अप्रधानजिनभक्तित्वात्, तत्र जिनभक्तौ तावदप्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वात् उतोपदिष्टेऽप्यापवादिकत्वात् सारम्भत्वात् श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वाद् वा ? आद्ये श्रावकेणापि कथं कर्त्तव्या स्यात् ? जिनानुपदिष्टस्य धर्मानुष्ठानस्य श्रावकाणामप्यनुचितत्वाद्, अथ जिनोपदिष्टत्वेऽप्यापवादिकत्वादप्राधान्यमिति द्वितीयो विकल्पश्चेत् तर्हि 'कारणणिकोऽपत्राद्' इति वचनात् तत्र कारणं किं प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेण स्यातुं गन्तुं वक्तुं भोक्तुं वा न शक्न्यते ? ऐहिकार्थसिद्ध्यभावो वा स्वर्गाद्यनवासिर्वा श्रावकधर्मन्यूनता वा ? नाद्यौ पक्षौ, प्रत्यक्षवाधात्, प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेणापि स्थित्यादिक्रियैहिकार्थसिद्ध्योरुपलम्भात्, न तृतीयः, आगमवाधात्, प्रतिष्ठाकृतिमन्तरेणानेकेषां तिर्यग्मनुष्याणां स्वर्गवासेः श्रवणात्, चतुर्थे त्वशेषकृत्यसंपन्नोऽपि यदि प्रातिष्ठां न करोति तर्हि श्रावकधर्मन्यूनता, तत्कृतौ च पूर्णतैति प्रतिष्ठायाः श्रावकधर्मपरिपूर्णाहेतुत्वं संपन्नं, तस्या अप्यप्रधानभक्तित्वं स्यात्तर्हि प्राधान्यं कस्योच्यते इति पर्यालोच्य नापवादिकत्वेन हेतुना जिनभक्तेरप्राधान्यं सिद्ध्यति, अथ सारम्भत्वादिति तृतीयोऽपि विकल्पश्चेत्तर्हि प्रतिष्ठा किं चतुर्विधाहारोपवासप्रत्याख्यानवदेक-

स्वमार्गैरुपक्रियात्मिका उतानेकस्वभावक्रियाकलापात्मिका वा !, नायं पक्षोऽप्यवस्थायात्, द्वितीये किं सर्वा अपि क्रिया प्रतिष्ठाया-
 मारम्भा मन्त्रित्वतत्त्वतः सुभाषिणा उत कायन !, नायोऽप्यवस्थायात्, नेत्रोन्मीलनादिक्रियाणां निरारम्भत्वेन सर्वजनप्रतीव-
 न्नाः, अप कायन मारम्भा कायन निरारम्भायेति चेदपि यास्तु क्रियासु सारम्भत्वं वा क्रिया अधिकृत्य तत्र मते जिनमत्तेरप्रा-
 प्त्यं भिद्यतु परं यास्तु निरारम्भत्वं वा अधिकृत्य प्राधान्ये सिद्धे अप्रधानजिनमत्तेरिति त्वदुपन्यस्तो हेतुमार्गासिद्धिप्रस्तो बोध्यः,
 बाधोऽपि तदन्ते मापृच्छत्यन्यथायादिति सारम्भत्वमप्यप्राधान्यहेतुर्न स्यात्, अयं साधुधर्मपिद्यया भावकधर्मो न प्रधानः,
 पदार्थम् - "गार्हपत्यं य मर्हति, माहवो सजमुत्तरं" चि ॥ धीउतरा० (१०८७) भावकधर्मन्तर्भूता च जिनविम्बप्रतिष्ठा, अत इयं
 जिनभक्तिप्रधानभूतैवेति यत् तर्हि भावकधर्मान्तर्भूतापि जिनविम्बप्रतिष्ठा माधुसापेक्षा निरपेक्षा वा !, साधुनिरपेक्षैवेति चेदहो
 इरानुमिय ! भावकधर्ममात्रस्यापि माधुसापेक्षत्वे प्रतिष्ठया किमपराधः यतः सा साधुनिरपेक्षैवेत्येवेति, तत्कथमिति चेत् शृणु, कश्चि-
 दिपक्षी धारकः माधुयम प्रत्यममयः मम्यत्त्वमूलडादन्नव्रतरूप भावकधर्मं प्रतिपद्यते, तत्र साधोरेषाऽवश्यं वक्तव्या, सा धैव-स
 भाव्यो विधिना भावकधर्मं प्रतिपद्यमानः प्रवृत्तमुहूर्त्तं चन्द्रबले च मति शुचीभूतो मम्यवस्थापलङ्घनप्ररीरोजनेऽप्यभिहितसमवाय
 मतिः धर्ममीपमुपागत्य निपोजितकरकमलो विनयावनतोरत्नमाङ्गः स्मरि प्रवक्षिण्यति, सुगन्धादिना पूजयति नमसति वन्दते
 मीति च, पद्यान्त्यक्त्यामपि नन्दिमामग्री प्रगुणीकृत्य गुधाश्रया गुरुमिलुज्जातप्रदेष्टु स्थित्या गुरुवद्रुमानपरायणो गुर्वाश्रया इर्या
 पायिती प्रतिष्क्रम्य धर्माभमपपूर्णं सुमन्त्रिणां प्रतिलिख्य च धर्मा० इच्छकारि भगवन् ! तुम्हे अम्ह भीसम्यत्त्वसामायिकमुपसामा-
 पिकद्वयविगतिनामापिकज्जारेवावर्णा न्ये वदावहेत्यादिगुर्वाज्जां प्रतीच्छन् गुरुभिः माह वद्वानभिवन्दते, ततो द्वादशवर्षवन्दनकर्मक

नन्दिद्वयश्रवणनिमित्तं मत्तविशत्युच्छ्रवाममानं कायोत्सर्गं विधाय नन्दिद्वयस्थाने नमस्कारत्रयं गुरुमुखाच्छृणोति, श्रुत्वा च गुरु-
मुखेन मम्यत्तत्वं द्वादश व्रतानि चोचरति, गुरुरपि श्रावकमस्तके वर्द्धमानाभिमुखिभिर्वासिनिक्षेपं कुर्वन् 'अहन्नं भते ! तुम्हाण समीवे
मिच्छताओ पडिक्कामी' त्याद्यालापकादिश्रावणेनोच्चारयति, तदनु सप्त क्षमाश्रमणानि, नन्दि प्रदक्षिणयतश्च श्रावकस्य मस्तके
स्वरिर्वर्द्धमानाभिमुखिभिर्वासिनिक्षेपं करोति, श्रावकोऽप्यात्मानं कृतार्थं धन्यं च मन्यमानस्तं वासं प्रतीच्छति, ततो गुरुमुखेन यथा-
शक्त्युपवासादितपः करोति, स्वरिश्च तं पुरस्कृत्य श्रावकधर्मोपबृंहणानिमित्तं तदुत्साहपरां धर्मदेशनां विदधाति, ततः श्रावकस्तीर्णोऽहं
संसारसमुद्रमित्याद्यात्मानं मन्यमानो यथाशक्ति सङ्गपूजामातोद्यादि श्रावकश्रावकश्राविकादीनां यथोचितद्रविणदानं च सङ्घसमे-
तश्चैत्यपरिणामिपि विदधाति, किं बहुना ? यथा यथा प्रवचनप्रभावना भवति तथा तथा प्रवर्तते, एवमेकादशोपासकप्रतिमाप्रति-
पत्तिरपि भावनीया, आस्तामन्यत्, नमस्कारसहितप्रत्याख्यानघटिकाद्वयमानसामायिकाद्युचरन्नापि गुरुसाक्षिकं गुरुमुखेनैवोचरति,
किमङ्ग पुनः प्रतिष्ठा साधुनिरपेक्षेति, ननु कुसुमादिभिर्जिनपूजा साधुनिरपेक्षैव दृश्यते, तथा प्रतिष्ठाऽप्यास्तामिति चेत् तर्हि पाक्षि-
कादिकपौपथ्यकरणं नन्दिवासादिनिरपेक्षं दृश्यते तद्वत्सम्यक्तत्त्वपूर्वकद्वादशव्रतोच्चारोऽप्यास्तां, युक्तेस्तौल्यात्, तस्माद्र्माष्ठानमात्रे
सदृश एव कारणादिविधिर्नान्वेषणीयः, किंतु परम्परागमानुसारेण यथाऽऽम्नायं कस्यचित् क्वचित् क्वाञ्चिदपेक्षाऽनपेक्षा वाऽभ्युपगन्त-
व्या, तेन कुसुमादिद्रव्यपूजाविधौ गुरुपदेशपूर्वकत्वेनैव गुरुसापेक्षत्वमभ्युपेयम्, एवमन्यत्रापि यथासंभवमायोज्यं, किंच-तवा-
भिप्रायेण द्रवस्तवसाम्येऽपि श्रावकेण किमुपकृतं यत्सम्यक्तत्वाद्युच्चारसमये श्रावकमस्तके वासक्षेपं तत्कर्णयोः सूत्रालापकश्रावणं
स्वरिरेव करोति, तीर्थकृता च किमपराद्धं यत्रैलोक्यपूजयायामपि तत्प्रतिमायां वासक्षेपमन्त्रन्यासं श्रावक एव करोति, न पुनः

श्रुति, परं ज्ञापते न्याया मग्नतः कोऽप्यपराधस्तथा कृतो येन भगवता सर्वथा दूरीकृत, किंच-भो चन्द्रप्रभाचार्य ! यदि तुभ्य-
 मवे रोचते तर्हि स्थापनाचायप्रतिष्ठायां श्रिष्यग्रन्थावने स्वरिपददाने च वासक्षेप श्रावक एव करोतु, अन्यथाऽर्द्धज्वरतीयन्यायमनु-
 मत्तमन्त्र महति संश्रुत पतन स्यात्, अथ श्रावकप्रतिष्ठितस्यापनाचायस्य पुरस्तात् साधूनां प्रतिक्रमणादिकाः क्रियाः न श्रुज्यन्ति
 श्रावकसामक्ष्येण च श्रिष्यः साधु श्रुतिश्च न स्यात्, तर्हि श्रावकप्रतिष्ठितायाः प्रतिमायाः पुरस्तात्कर्मभीर्याप्रतिक्रान्तिपुरस्सरं देव
 बन्धनादिकाः क्रिया माधव इदं ?, कथं वा श्रावकप्रतिष्ठिता प्रतिमा तीर्थस्वरूपस्या भवेदित्याद्यपि किं न पर्यालोचयसि !, ननु
 श्रिष्यमन्त्रक चामनियेषः सिद्धान्त मणित, यदागमः-“स्वर्जमि बहुमाणस्म निगमय भगवतो जिगवर्तिदस्स । मावे सजोवसमिद
 बहुमाप्सहि नो गहिन्नं ॥१॥” श्रीआव० नि० (३-७३५) एतन्वृत्तिर्यथा-ततो भगव अणुष्य भगसीकरेद्, तादे सको वयरामए
 पान्द दिवर्गधगधिकपि पुष्पाणि छोट्टण सामि उवगतो, तादे मामी सीदासणाओ उट्टिणा पट्टिपुष्पां मुहिं केसरण गेण्वति, तादे
 गोत्रमनामिप्पमुदा इफारमवि गणहरा इसीओणया परिवाटिए ठति, तादे देवा आउसणीअसदं नि मंति, पुढ तित्य
 गोत्रमनामिप्प दवहिं गुप्पहिं पञ्चवेहिं अणुजाणामिचि पुष्पाणि सीसे छुमति, ततो देवताणिवि पुष्पवासं च पुष्पवासं
 च वासति, गण च सुहग्मसामिप्प पुरे ठावेत्ताणं अणुजाणेति’चि श्रीआवयकधूर्णो ४६४ संख्ये पुसके १८० पत्रे इति-
 पेद् तर्हि प्रतिष्ठायामपि ममानं, श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभक्तोमास्यातिवाचकप्रमृतिमहापुरुषप्रकृतप्रतिष्ठाकल्यादिपु स्वरिकृत्यत्वेनैव वा-
 मनिधयादुरुक्तत्वाद्, अथाप्याक धूर्तिरेव ग्रमाणं, न पुन प्रतिष्ठाकल्यादिरिति चेत्तर्हि धूर्तिप्रकारस्त प्रतिष्ठाकल्यादिकारः सम्मता अम
 म्मता वा ?, नान्यो मन्त्रेनत्वाद्, आद्य मुनिगं प्रतिष्ठाकल्यानां ग्रामाण्यं सिद्धति, अन्यथा माता ये बन्त्येति न्यायः संपद्यते,

न हि चूर्णिकारं प्रमाणतयाऽभ्युपगम्य चूर्णिकारेण प्रमाणीकृते पुरुषे ग्रामाण्याभावं वक्तुं शक्यते, अथ श्रीसिद्धसेनश्रीहरिभद्र-
स्वरिभृतिभिरेव कृता अमी प्रतिष्ठाकल्पा इति नास्माकं सम्यगास्थेति चेत्तर्हि संप्रत्यङ्गोपाङ्गनिर्युक्त्यादिकमपि श्रीसुधर्मस्वाम्यादि-
कृतमिति कथमास्थेति, युक्तेः समानत्वाद्, अथ प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः कापि नोपलभ्यतेऽतो नास्थेति चेत्तर्हि प्रतिष्ठैव नाङ्गीक-
र्त्तव्या, अनुपलब्धस्याप्यङ्गीकारे शशविषाणस्याप्यङ्गीकारापत्तेः, अथ नाममात्रेण प्रतिष्ठा सिद्धान्ते ममुपलभ्यते, यदुक्तं—“निअदव-
मपुबजिणिंदभवणजिणविंबवरपइहासु । विअइ य पत्थपुत्थय सुत्तिथत्तिथयरपूआसु ॥१” (२७-३०६) इति श्रीभक्तप्रकीर्णके
इति चेत्तर्हि नाममात्रेणैव प्रतिष्ठा श्रद्धया तथैवोपलम्भात्, न पुनर्वैदिकाय वारकाष्टादशस्नात्रादिविधिरपि, तस्य काप्यनुपलम्भाद्, अथ
प्रतिष्ठाकल्पे स विधिरुपलभ्यते इति चेदलं विवादेन, तेषु स्मरेरेव षट् कृत्यानुक्तानि, एवमुक्तयुक्त्या श्रावकधर्मान्तर्भूताया अपि
प्रतिष्ठायाः साधुसापेक्षत्वे सिद्धे न किञ्चिदनुपपन्नं, यतो यथा श्रावकधर्मोऽपि सम्यक्तत्त्वमूलद्वादशव्रतोच्चारं प्रतिमाद्युच्चारं च अह-
ण्णं भते ! इत्यादिर्यागद्वानिक्षेपादिकं साधुकृत्यं सङ्गभक्त्यादिकं च श्रावककृत्यं तथा प्रतिष्ठायां अपि ‘शुद्धाणं मन्तनासोऽर’ इ-
त्यादीनि षट् कृत्यानि स्मरिसंबन्धीनि शेषमशेषं तु द्रव्यव्ययादिसाध्यं सचिच्चजलफलपुष्पादिसाध्यं च श्रावककृत्यमेव, तथा चैकस्या
अपि प्रतिष्ठायाः कचिदंशे साधुकृत्यत्वेन साधुधर्मान्तर्भूतत्वं कचिदंशे श्रावककृत्यत्वेन श्रावकधर्मान्तर्भूतत्वं चेत्युभयमपि न विरु-
ध्यते, तथा चानुमाने बाधः स्फुट एव, साधुकृत्यत्वेन सिद्धेऽपि प्रतिष्ठाकृत्ये तदभावसाधनात्, न चैकस्य कार्यस्योभयस्वभावत्वं
कथं संभवतीति शङ्कनीयम्—एकस्मिन्नेव पुत्रे मातृपुत्रीत्वपितृपुत्रत्वयोरिवाध्यक्षसिद्धत्वाद्, अत एव ऋषभदेवस्य नाभेयो मारुदे-
वश्चेत्यभिधानद्वयमप्यविरुद्धं, ननु यदि कदाचिदाचार्यादिसामग्र्यभावे तीर्थकृदभिमुखीभूय तीर्थकृतप्रतिमां वा पुरस्कृत्य किञ्चि-

इत्यादिकं भावकः प्रतिपद्यते यत्र वा शासनदेशवर्षावितलिङ्गः प्रत्येकनुदाविधारिश्च प्रतिपद्यते कथं तत्र घासनिष्पेयादिद्युरिकृत्यमिति
 चेन्मत्तम्, आधार्थापभावे कारणवशात् स्वयमेव व्रतादिकं प्रतिपद्यमानं परलोकाराधको मयति, न पुनस्त्वया शासनप्रवृत्तिः, त
 स्याभागमोक्त्यरिसापेक्षत्वाद्, अत एव कारणिकतथाविधचरितानुपतिलक्षयन्तीतिलक्षमक्षरीनर्मदासुन्दरीदृष्टान्तेनाग
 मोक्तविधिं परिहरन् मूर्खद्वारा मण्यते, न हि चरितानुवादमनुसृत्य विधिवादः प्रवर्तते, तथा प्रवर्तने च श्रीवीरदृष्टान्तेन बीव
 तोर्मतापित्रोः पुत्रस्य प्रवज्या ब्रह्मज्ञा स्यात्, श्रीगौतमदृष्टान्तं कौतुकविलोकननिमित्तमेकाकिनाऽप्याचार्येण राजान्तःपुरे ग-
 मनमेकाकिन्या च राज्ञ्या सह विजनप्रदेशे च सचरण कर्तव्यं स्यात्, श्रीसुलभमदृष्टान्तेन वेण्यागृहे चतुर्मसिककरणं न दोष
 भागः भवेत्, अतिसूक्तदृष्टान्तेन मृषिकापालिनिष्ठजले पतद्ब्रह्मप्लवनं धुमुकैः कर्त्तव्यं स्यात्, तथा च प्रवचनमर्यादा दत्ताञ्जलि-
 तामाययेष्ट, तस्माच्चरितानुवादेन न चिचिः प्रवर्त्तनीयाः, किंच-यदिदं दमयन्त्यादिचरितानुवादमधिकृत्य प्रवर्त्तते तदा प्रतिष्ठा
 कृत्य भाविकाया एवोपपद्यते, न पुनः भावकस्यापि, तथापि लग्नादुद्वाधान्वयेण धेविकायधारकादिकरणमप्युच्छिन्नसंकर्षं भवेत्,
 ननु भावकस्यापि कापि प्रतिष्ठाकृत्यसूक्तमस्ति, यदुक्तं—“न पशुता तस्त कया दाण दात्मण सफलसघस्त । तेणेव दुक्त्वमारो मवे
 मवे होइ अशुगुरुजो ॥१॥” इति स्ववने इति चैत्मस्य, प्रतिष्ठायां प्रागुक्तपुरुषा कथंचिन् भावकस्यापि तत्कर्तव्यवहारस्याविरुद्धत्वाद्,
 यथा मम्यत्त्वमूलद्रादश्वतानि भावकेभ्योचरितानीति, एवं सत्यपि यदि स्ववचनचोमाध्रमवलम्ब्य भावकप्रतिष्ठाभ्यवस्थापनसमीक्षा
 स्यात् तर्हि “नमिबिनमिङ्गलान्वयिभिर्विधावरनामकान् काश्चार्थं । काशुहाराख्ये नगरं प्रतिष्ठितो जयति विनयपम ॥१॥” इति स्त
 वनवचनादश्वरिप्रतिष्ठाऽपि कथं न समीक्षतः?, तस्मात् कथयिन्वायकृत्यत्वमपि प्रतिष्ठाया न विरुद्धम्, एतेन ‘कोइ साबगो

जिणपडिमाणं पढमपइट्ठाणं करेइ' इत्यादीनि कल्पचूर्ण्यादिवचनानि तथाऽन्यान्यपि च स्थानककथाकोशकल्याणकप्रकरणोपमिति भवप्रपञ्चादिसंबन्धीनि कृपाक्षिकतिलकतिलकाचार्येण स्वमतिविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पे मुग्धजनभ्रान्तिजनकान्युद्धावितानि तानि निरस्तानीति बोध्यम्, उक्तयुक्तेः सर्वत्राप्यवतारात्, क्वचिच्चान्यथाभिप्रायेण चूर्ण्यादिषु विद्यमानस्यान्यथाभिप्रायवता तिलकाचार्येण विलल्पितस्य द्रव्यस्त्वत्वादिति हेतोरग्रधानभक्तित्वादिति प्रथमो विकल्पश्चन्द्रप्रभाचार्यस्य पाशकल्पः संपन्न इति प्रदर्शितं?, अथ जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यमग्रधानधर्मत्वादिति द्वितीयो विकल्पश्चेत्तत्रापि धर्मेऽग्राधान्यं किं जिनानुपदिष्टत्वमित्यादिप्रथमविकल्पोद्भावितविकल्पजालकवलितत्वादकिञ्चित्कर एव २, अथ जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयो विकल्पश्चेत्सोऽप्ययुक्तः, तथाहि—द्रविणेन—सौवर्णिकादिधनेनार्थान् द्रविणलभ्येन स्रक्चन्दनादिपूजोपयोगिवस्तुजातेन जिनभक्तिः सा द्रविणजिनभक्तिस्तस्या भावो द्रविणजिनभक्तित्वं तस्मात् द्रविणजिनभक्तित्वादिति हेतुः संपन्नः, स हेतुः प्रतिष्ठालक्षणे पक्षे वर्त्तमानः किं श्रावकोचितकृत्यमात्रवर्त्ती निगद्यते उताचार्योचितकृत्यमात्रवर्त्ती वा?, नाद्यः, सिद्धसाधनात्, प्रतिष्ठार्यां देशेन श्रावकोचितकृत्येषु स्वरिकृत्यत्वानभ्युपगमात्, द्वितीये स्तुतिदानादिषु षट्सु स्वरिकृत्यत्वेन सिद्धान्तसिद्धेषु स्वरिकृत्यत्वाभावसाधने स्फुट एव बाधः, हेतुश्च तदंशे शब्दे चाक्षुषमिव स्वरूपासिद्धः, स्तुतिदानादिषु स्वरिकृत्येषु द्रविणजिनभक्तित्वाभावात्, तृतीये हेतोर्भागासिद्धिरंशतो बाधश्च, यतः प्रतिष्ठोपयोगिकृत्यमात्रवर्त्तीति हेतुरुच्यमानः स्वरिकृत्येष्ववर्त्ती भागेनासिद्धः, तदंशे स्वरिकृत्यत्वाभावोऽपि साधयितुं शक्यते, तदभावस्य साधुकृत्यत्वस्य सिद्धान्तसिद्धत्वात्, सिद्धान्तसिद्धे वस्तुनि तदभावसाधनायानुमानस्याग्रवृत्तेरिति द्रविणजिनभक्तित्वादितितृतीयोऽपि विकल्पोऽकिञ्चित्कर एवेति ३, एवं द्रविणधर्मत्वादिति चतुर्थोऽपि

चिरूपस्थगन्धान्ध्रीपल्लवनेहेतुर्न स्यात्, तस्यापि स हेतुः किं भावकोचितकृत्यवर्तीत्यादिभिरुक्त्यत्रिकृत्वलनज्वालाकलापकवलित
 न्नाद्, एवमुपलक्षणमन्वित भावस्त्वहेतुत्वादित्यपि पूर्वोक्तत्रिकृत्यत्रिककवलितोऽसमर्थ एव, एतेन चतुर्यगाथायां 'अहवा सावस्त्र'पि
 यन् न या द्वितीयो हेतुः सानयन्त्रादिति सोऽपि निरस्तो बोध्यः, हरिकृत्यांश्चे सावयत्वाभावेन स्वरूपासिद्धेरिति गाथार्थः ॥५॥ अथ
 'दृढमप्यहण स्यायनन्तरोक्तगाथाहेतुचतुर्मेगी निगदिता, तस्यां यानि दूयणानि तानि स्रष्ट एव दर्शयन्नाह—

नगेसु चउसु नागासिद्धो हेऊ अ सज्जयन्नोऽवि । ज देसेणं दुणहवि अहिगारो इह पइहाए ॥६॥

नतु मन्नेदृक्कलवर्षेषु हेतुमागासिद्धः, वा पुन साध्यवध्यम—वाधित, अयिबन्धादिवक्ष्या क्वचिदशतो बाधो हेतुश्च स्वरू
 पासिद्ध इत्याद्यपि बोध्यं, इव एवं ?—'यत्' यस्मादिह—प्रतिष्ठायामध्यवसिद्धे प्रतिष्ठाकृत्ये देष्टेन, न पुन सर्वथा, इयोरपि—हरि-
 भावकयोग्यधिकार इ गौतम ! प्रतिष्ठाविधावेतावत्कृत्य भावककृत्वाहेमेतावच्च हरिकृत्याहमित्येवंरूपेण श्रीवीरोपदिष्टत्वादित्य
 धर्ग्यः, यात्रायन्स्वय-जिनप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं द्रव्यस्तवत्वादिति कोऽर्थः ?—सारम्भजिनमक्तित्वाच्छावकवर्मान्तर्भूतत्वाद्, उभ
 ययाऽपि भावकोचितकृत्यमाग्रवर्तित्वेन पक्षेकदेशे वर्तमानान्नागासिद्धः, यथा पक्षाग्रफल सविषपरिहारिणा न मोक्तव्य, सर्वात्मना
 नीचप्रदं द्रव्याप्तत्वाद्, जलाम्नी श्रीतार्केन सेव्यो उज्ज्वलपक्षाधिकृत्यत्वादेत्याद्यो भागासिद्धा हेतवः, तथा प्रतिष्ठायां भावकवर्षेष्टतः
 मायोरप्यधिकारात् साधुकृत्यन्वमपि सिद्धान्तसिद्धः, तथा च मति तदभावसाधने वाच एव, 'धर्मिग्राहकप्रमाणेनावहते साध्ये
 तदभावमाधने वाच एवे' तिवचनात्, यदा च द्रव्यस्तवत्वं नाम द्रव्यपूजात्ममिति विवक्ष्यते तदा स्वरूपासिद्धो हेतुः स्यात्, नहि
 प्रतिष्ठा द्रव्यपूजोच्यते, प्रतिष्ठा मन्त्रसि जिनपूजाऽप्यक्रियते इति लोकम्यवहारस्याप्यभावाद्, प्रसिद्धिष्ठानो पूजायिप्रायेण कृतमा-

दिमिः क्रियाविशेषः पूजोच्यते, अन्यथा प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यमापद्येत, अप्रतिष्ठिताया अपि प्रतिमाया द्रव्यपूजार्हत्वात्, यदंशे स्मृतिकृत्यत्वं तदंशे स्मृत्यकृत्यत्वसाधने बाधः, क्रियामात्रे च साधनेऽंशतो बाध इत्याद्यनुमानप्रयोगनिपुणैः स्वयमेव भाव्यमिति गाथार्थः ॥६॥ अथ प्रतिष्ठायां किं स्मृतिकृत्यं किं च श्रावककृत्यमिति स्पष्टयितुं गाथामाह—

तत्प्रवि जमणारंभं जिणभणिअं तंमि सूरिअहिगारो । सेसेसु अ अहिगारो गुरुवएसा गिहीणंपि ॥७॥
‘तत्रापि’ प्रतिष्ठायामपि ‘अणारंभं’ निरारम्भं क्रियाकाले सचित्तानुपयोगि तदपि यद् जिनभणितम्, अनेन विशेषणेन निगम्भमपि जिनानुपदिष्टं न मोक्षज्ञमिति ज्ञापितं, हितवचने जिनाज्ञाया एव प्राधान्याद्, यदुक्तं—“आणाइ तवो आणाइ संजमो तहय दाणमाणाए । आणारहिओ धम्मो पललपूलव पडिहाइ ॥१॥” इति जिनाज्ञामन्तरेण स्वबुद्ध्या सुन्दरमप्यसुन्दरमेव, यदागमः—“अप्पागमो किलिस्सइ जइवि करेइ अड्डुकरं तु तवं। सुंदरबुद्धीइ कयं बहुयंपि न सुंदरं होइ ॥१॥” इति श्रीउपदे० (४१४) “तंमि” चि तस्मिन्निरारम्भे जिनभणिते सूरैः-आचार्यस्योपलक्षणादुपाध्यादेरपि परिग्रहः, तस्याधिकारो जिनाज्ञा, शेषेषु च गुरूपदेशाद् ‘गृहिणामपि’ श्रावकाणामपि, उपलक्षणात् श्राविकाणामपि, स्वस्वकृत्येषु अधिकारः, प्रतिष्ठाकलपोक्तविधिना क्वचित्कृत्येषु श्रावकाणां क्वचिच्च श्राविकाणामप्यधिकार इत्यर्थः, गुरूपदेशादित्यनेन यादृच्छिकप्रवृत्तिः श्रावकश्राविकाणामपि नोचितेति ज्ञापितं, अन्यथा काणकुण्यादयः श्रावकाः श्राविकाश्च बन्ध्याविधवाद्योऽप्यधिकारिण्यो भवेयुः, न च तेषामधिकारः, प्रतिष्ठाकल्पादौ निषिद्धत्वादिति गाथार्थः ॥७॥ अथ स्मृतिश्रावकयोरुक्तकृत्यं सव्यक्तं सदृष्टान्तं च विभणिषुर्गाथायुग्ममाह—

थुडदाणं मंननासो^१ जिणआहवणं^२ तहेव दिसिबंघो^३ । नेत्तुमीलण^४ देसणं^५ गुरुअहिगारा जिणुवइहा ॥८॥

रहजत्तणइवणपमुह सावयकिव सच्चिस्तमाईहि । जह गणहरपयठवणा जिणिववेच्चिदवावारा ॥९॥ युग्म-
 स्तुतिदानादयः पद गुरोरधिकारा जिनोपदिष्टाः । 'रहजत्ते'त्यादि, रथयात्रास्नपनप्रमुखमन्त्रेण श्रेयं भावककृत्यं, तत्र हेतुमाह-
 'सच्चित्ते'त्यादि प्रायः भावककृत्यं सचिषादिभिर्ग्राह्ये' स्यात्, तानि च साधूनां न स्पर्शविषयोऽपि, तथैव जिनामेति बोध्यं,
 अथोपरार्द्धेन दृष्टान्तमाह- 'जहे'त्यादि, यथा गणधरस्य पदस्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रभ्यापारात्' तीर्थकृदेवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न
 पुन' केवलं तीर्थकृता, न वा शृङ्गण, किंतु !, उमाभ्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्यं निरवर्णं, श्रेयं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्यं सचिषादिद्रव्य-
 माभ्यमपि, तथाहि-प्रथमतस्तत्संज्ञे चन्दनकर्पूरादिसर्वोत्तममुग-घट्टव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन वज्रमयं स्यात् श्रुत्वा कराम्यामा-
 दाय देवेन्द्र' ममायाति, मगवान् श्रीवीरस्तु रत्नसिंहासनादुत्थाय शृङ्गस्तगत्स्यात्ताडु धनतरनिविष्टां वासमुष्टिं श्रुत्वा र क्रमस्त्रि-
 तगौतमादिमस्तक्यु "उपजाए वा विगमए वा धुवए वा" इत्यनुज्ञात्रिकं कुर्वन् प्रत्येकं वासमुष्टिकं प्रार्थयति, अन्ये च बहवो देवा
 दिव्यश्च भक्तिमरोहसितमानसा विस्मयोत्फुल्लमयना तीर्थकृद्रणसादिदर्शनेनात्मानं धन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवास-
 मुष्टिं जलस्वस्तसद्वृत्तदिव्यकुसुममुष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्यं जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते,
 त्रैलोक्यपूज्योऽपि श्रीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां मस्तके शृङ्गानीतवासमन्तरेण किं प्रार्थयति !, ज्ञानीतमपि वासं निजपट्टधर-
 तथा व्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरपदस्थापनानिमिष श्रीवीरमन्तरण कः करोति !, मगवद्वासक्षेपानन्तरं देवानामपि
 पूज्यो भवति गणधरादिसाधुवर्ग इति ज्ञापनाय देवदेवीभिर्दिना कुसुमादिमुष्टिं के कुर्वन्तीत्यादिव्यतिकरेण संयोग एव फलवान्,
 यदागम- "सर्वो गसिद्धीह फलवयति, न इह पृथक्चैकैकरो पयाद्" इति (आव० नि० २०२) एतद्वृत्तान्तेन वाह्योन्निर्वाहना स्वेन

कार्या, प्रतिष्ठाकृत्यमपि स्मरिश्रावकयोरन्यतरेण कर्तुमशक्यं, जघन्यविधावपि श्रावकानीतवासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासं च कुर्वन् दक्षिणकर्णे च किं प्रक्षिपति ? आनीतमपि वासं स्मरीणामपि जिनेन्द्रबुद्ध्याराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्रक्षिपति ? न चैवं सामान्यसाधुकृता प्रतिष्ठा स्मरेरग्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसाधुदीक्षितसाधुरिव शेषेण प्रमाणीभवन्निव स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेषेण प्रमाणमेवेति प्रसिद्धे, न पुनर्महर्षिकेनापि श्रावकेण दीक्षितः साधुः स्यात्, एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमाऽपि प्राज्ञशेखरं चन्द्रप्रभाचार्यं विहाय नान्यस्य कस्यापि प्रमाणं भवेदित्यादि नेत्रे निमील्य पर्यालोच्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥ ८-९ ॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अहं भावत्ययहेतुं दद्वथओ न य मुणीण सो जुत्तो । जणं मुणीण मग्गो सिद्धफलो भावथयरूत्तो ॥ १० ॥

अथ भावस्तवहेतुर्द्रव्यस्तवः, स च मुनीनां न युक्तः, यद्-यस्मात्, नमित्यलङ्कारे, मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः' सिद्धं फलं द्रव्यस्तवस्य भावस्तवलक्षणं यस्य स तथेति गाथार्थः ॥ १० ॥ अथ मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभकलुसभावो कत्थवि नत्थित्य पुण्ण जिणआणा । देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दद्वथओ ॥ ११ ॥

अत्र-मुनिमार्गो कुत्रापि आरम्भेण-पृथिव्यादिविराधनया कलुषभावः-आविलस्वभावो नास्ति, तत्कुतो ? यतो मुनिमार्गे जिनाज्ञा पूर्णा वर्त्तते, 'सर्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिरूपेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना मुनिभिरङ्गीकरणात्, चः पुनः, 'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तवः', कुतो ? यतः स 'देशाज्जो' देशेन-अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ? यतः सारम्भः पृथिव्याद्यारम्भाद्यवसायकलुषित इत्यर्थः, अयं भावः-जिनेन्द्रैरुत्सर्गतः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'धूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण'

रहजत्तण्हयणपमुह साधयकिख सचित्तमार्हिदि । जइ गणहरपयठवणा जिणिवदेविषवावारा ॥९॥ युग्म

मृतिदानादय षट् गुरोरधिकारा जिनोपदिष्टा । 'रहजस्ते'त्यादि, रययाग्रास्नपनप्रमुखमशेषं क्षेपं भावककृत्यं, तत्र हेतुमाह-
सचिन्त'स्यादि प्राप भावककृत्यं सचिचादिभिर्द्रव्यैः स्यात्, तानि च साधूनां न स्वर्शेषियोऽपि, तथैव जिनामेति बोध्य,
अथोपरार्द्धेन दृष्टान्तमाह- 'जइ'त्यादि, यथा गणधरस्य षट्स्थापना 'जिनेन्द्रदेवेन्द्रव्यापारात्' तीर्यकदेवेन्द्रक्रियाभ्यां भवति, न
पुनः परत्वेन तीर्यकत्वा, न वा दृक्कृत्वा, किंतु !, उमाभ्यामेव, तत्र जिनेन्द्रकृत्यं निरवर्धं, क्षेपं तु देवेन्द्रादिसुरकृत्य सचिचादिद्रव्य
माध्यमपि, तथाहि-अथमममवसरणे चन्दनकर्पूरादिसर्वोत्तमसुगन्धद्रव्यनिष्पन्नेन दिव्यवासेन वज्रमयं स्थालं मृत्वा कराम्यामा
हाप इवन्तः ममायाति, मगधान् भीवीरस्तु रत्नसिंहासनादुत्थाय शक्रहस्तगतस्यालाब्धनवरनिविष्टां वासमुष्टिं मृत्वा रक्रमलि-
तगौतमादिमन्त्रकृत् 'उपलम्प वा विगमए वा घुषए वा' इत्यनुवात्रिक कुर्वन् प्रत्येकं वासमुष्टिकं प्रक्षिपति, अन्ये च बहवो देवा
दृश्यन् भक्तिभरोहसितमानमा विस्मयोत्फुल्लनयनाः तीर्यकद्रवणचरादिदक्षिणेनात्मानं कन्यं मन्यमाना दिव्यचन्दनादिसुगन्धवास-
मुष्टिं जलस्थलममृद्गतदिव्यद्रुमुमदृष्टिं च गौतमादीनामुपरि कुर्वन्ति, न चैतत्कृत्य जिनेन्द्रदेवेन्द्रयोरन्यतरेण कर्तुं शक्यते,
त्रैलोक्यपूज्योऽपि भीवीरजिनेन्द्रो गौतमादीनां भक्तक द्रव्यानीतवासमन्तरेण किं प्रक्षिपति !, आनीतमपि वासं निजपट्टधर
तथा ध्यवस्थापनीयानां गणधराणां गणधरषट्स्थापनानिमित्तं भीवीरमन्तरणं कं करोति !, मगधदासक्षेपानन्तरं देवानामपि
पूज्यो भवति गणधरादिमाधुवर्ग इति द्वापनाय देवदधीमिधिना कुसुमादिदृष्टिं कं कुर्वन्तीत्यादिव्यक्तिकरेण संयोग एव फलवान्,
यदागम- "मुञ्जोगसिद्धीह फलवयति, न द्रुग्गचक्षेष्परहो पयाह" इति (आष० नि० १०२) एतद्बुद्धान्तेन दार्ष्टान्तिकयोगेन स्वैवं

कार्या, प्रतिष्ठाकृत्यमपि स्वरिश्रावकयोरन्यतरेण कर्तुमशक्यं, जघन्यविधावपि श्रावकानीतत्रासमन्तरेण प्रतिमानां मस्तके मन्त्रन्यासे च कुर्वन् दक्षिणकर्णे च किं प्राक्षिपति ? आनीतमपि वासं स्मरीणामपि जिनेन्द्रबुद्ध्याराधनीयानां जिनप्रतिमानां मस्तके कः प्राक्षिपति ? न चैवं सामान्यसाधुकृता प्रतिष्ठा स्मरप्रमाणं भविष्यतीति शङ्कनीयं, स्वहस्तदीक्षितसाधुरिव सामान्यसाधुदीक्षितसाधुरिविशेषेण प्रमाणीभवन्निव स्वप्रतिष्ठितप्रतिमेव साधुप्रतिष्ठिताप्यविशेषेण प्रमाणमेवेतिप्रसिद्धे; न पुनर्महर्द्विकेनापि श्रावकेण दीक्षितः साधुः स्यात्, एवं श्रावकप्रतिष्ठिताप्रतिमाऽपि प्राज्ञशेखर चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—
पर्यलोच्यमिति गाथायुग्मार्थः ॥ ८-९ ॥ अथ सिंहावलोकनन्यायेन चन्द्रप्रभाचार्यस्याशङ्कामाह—

अहं भावतथ्यहेतु दद्वथओ न य मुणीण सो जुत्तो । जण्णं मुणीण मग्गो सिद्धफलो भावतथ्यरूवो ॥ १० ॥

अथ भावस्तवहेतुर्द्रव्यस्तव; स च मुनीनां न युक्तः, यद्-यस्मात्, नमित्यलङ्कारे, मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः 'सिद्धफलः'

सिद्धं फलं द्रव्यस्तवस्य भावस्तवलक्षणं यस्य स तथेति गाथार्थः ॥ १० ॥ अथ मुनीनां मार्गो भावस्तवरूपः कुत इत्याह—

आरंभकलुसभावो कत्थवि नत्थित्थ पुण्ण जिणआणा । देसाणो सारंभो सावयधम्मो अ दद्वथओ ॥ ११ ॥

अत्र-मुनिमार्गे कुत्रापि आरम्भेण-पृथिव्यादिविराधनया कलुपभावः-आविलस्वभावो नास्ति, तत्कुतो ? यतो मुनिमार्गे जिनाज्ञा पूर्णा वर्तते, 'सद्वाओ पाणाइवायाओ वेरमण'मित्यादिरूपेण जिनोपदिष्टमार्गः, सर्वात्मना मुनिभिरङ्गीकरणात्, चः पुनः, 'श्रावकमार्गो द्रव्यस्तवः', कुतो ? यतः स 'देशाओ' देशेन-अंशेनाज्ञा यत्र स तथा, तत्कुतो ? यतः सारम्भः पृथिव्याद्वारम्भाव्यवसायकलुषित इत्यर्थः, अयं भावः-जिनेन्द्ररुत्सर्गतः साधुमार्ग एवोपदिश्यते, तत्राशक्तस्य 'धूलाओ पाणाइवायाओ वेरमण'

इत्यादि यथाशुचिप्रतिपन्नतमागः भावकधर्मो निगद्यते, अयं च मार्गः सर्वविरतिसमुद्रापेक्षया गोपदकल्पः, यदागमः—स्वचारि-
तरगा पं०, तं०—समुद्रं तरामिच्छेगे गोपतितं तरती”त्यादि,(स्थान० १०-३५९) अत्र समुद्रप्राया सर्वविरतिः, गोपदप्राया च वेद-
विरतिरुक्ता, आद्या च विरतिमात्रविषयिकेति देखाद्य—अल्पाद्यः भावकः, तथा च कथं साधुद्रव्यस्तथाविक्ररी स्यादितिगाथार्थः
॥१॥ अयं द्रव्यस्तवे साधोरविकारो न युक्त इत्यत्र सम्मतिमाह—

यतः—भावकणमुगगविहारया यं दृष्टव्यं तु जिणपूजा । भावकणजालं भद्रो हविज्ज दृष्टव्यं तु जिणपूजा ॥१२॥
'भावार्चनं' मगवता पारमार्थिकपूजनमुग्रविहारिता, ब्रह्मावधनार्थत्वात् उच्यतेविहारितैव, द्रव्यार्चनं तु, तुल्यवदो भावार्चना-
पेक्षया गौणत्वसाधकः, तत्किं !—'जिनपूजा' मान्याविभिर्मगवदर्चना, भावार्चनाप्राप्त—सर्वसङ्ख्याग कर्तुमशक्तो भवेत् द्रव्यार्थ-
नोयुक्तः, तत्परम्परुप्यानुबन्धिषुवैकनिबन्धनतया तस्यापि भावार्चनामूलबीजभूतत्वाविति, सर्वसङ्ख्यापरित्यागलक्षणं (भावार्चनं),
तच्च साधुमार्गं एव, तद्विलक्षणस्तु भावकमार्गो द्रव्यार्चनमिति श्रीउपदेवामालापामप्युक्तमितिगाथार्थः ॥१२॥ अयोक्तं
मिथ्यापस्या दूषयितुमाह—

एव ते जइ बुद्धी सिद्धं अग्रहाण सम्मयं सवं । मुणिकज्जसे भावत्थज्जो अ होउत्ति तुइ वयणा ॥१३॥
हे चन्द्रप्रभाचार्य ! यद्येवं—प्रागुक्तग्रन्थेण 'ते' तव बुद्धि—मति' स्यात् तर्हि अस्माकं सर्वं सम्मतमेव—स्वदुक्तमस्माकमपीष्टमेव,
तत्कथमित्याह—'मुणिकज्जसे'पि प्रतिपद्यामपि धुनिकार्यंअस्ति सुतिदानमन्यन्यासाधिसाधुकर्षध्याईइष्टे भावस्तव, चन्द्रोऽज्जवा-
रमे, भावन्तव एव, 'होउ'पि भवतु, तव वचनात्, त्वयैवोक्त—सर्वोऽपि धुनिमार्गो भावस्तव एव, मन्त्रन्यासादौ धुनिमार्गत्वं तु

इदानीमेव किञ्चिद्वर्णयिष्यते, अत्र तव वचनादिति भगनेनास्माकं तु जिनाज्ञया द्रव्यस्तवत्वेऽपि साधुकर्तव्यताया अनपायादि-
त्यग्रे दर्शयिष्यते इति ज्ञापनार्थमिति गार्थः ॥१३॥ अत्र नेत्रोन्मीलनादिकं तु मुनिकृत्यमेवेति दर्शयति—

मुणिकलं पुण हरिभद्रओमासाईपइडुकप्पेसु । विहिवाए चरिए पुण केवलिकविलाइनिम्मविअं ॥१४॥

मुनिकार्यं पुनः श्रीहरिभद्रोमास्वातिवाचकप्रतिष्ठाकल्पेषु, उपलक्षणाद्बहुवचनाच्च श्रीसिद्धसेनदिवाकरश्रीपादलिस-
समुद्रस्ररिक्तप्रतिष्ठाकल्पेष्वपि, मन्त्रन्यासेनेत्रोन्मीलनादिकं स्ररिः कुर्यादित्येवंरूपेण विधेरुक्तत्वात्, तथाहि—“तो इष्टं संपन्ने
हेमसिलागाइमंतविहिपुवं । जिणनेत्तुम्मीलणयं करेज्ज वण्णं निसंत्तिथा ॥१॥ अच्छीनिलाडसंधिसु हिअएवि अ सिरपयाइए वण्णे ।
रययस्स वाड्डिआए गहिअमहू थिरमणो स्ररी ॥२॥ इति श्रीहरिभद्रस्ररिक्तप्रतिष्ठाकल्पे, तथा “रूप्यकञ्चोलकस्थेन, शुचिना मधुसर्पिषा ।
(तन्) नेत्रोन्मीलनं कुर्यात्, स्ररिः स्वर्णशिलाकये ॥१॥”ति श्रीउमास्वातिवाचकप्र०, तथा “थुइदाणं मंतनासो२, इति श्रीपा-
दलिसस्ररिप्र० तथा ‘सदसेण धवलवत्थेण वेढिअं वासधूववत्थेहि । अहिमंतिउं तिवारं स्ररिणा स्ररिमंतेणं ॥१॥” इति श्रीसमुद्र-
स्ररिः, तथा ‘स्ररिः प्रतिष्ठां कुर्यादि’ति निर्वाणकलिकायामित्यादिप्रतिष्ठाकल्पवचनात्साधुकृत्यं विधिवादेनव सिद्धं, तथा
“निष्फाइअ जयणाए जिणभवणं सुंदरं तहिं बिवं । विहिकारिअमह विहिणा पइव्विजा असंभंतो ॥१॥ (११२९) इति पञ्चवत्तुक-
सूत्रे, अस्या वृत्तिः—निष्पाद्य यतनया—परिणतोदकादिग्रहणरूपया ‘जिनभवनं’ जिनायतनं सुन्दरं ‘तत्र’ भवने विम्बं भगवतो
विधिकारितं सद् अथच विधिना वक्ष्यमाणेन प्रतिष्ठापयेद् असंभ्रान्तः—अनाकुलः सन्निति गार्थः” इति श्रीहरिभद्रस्ररिक्तवृत्तौ पत्रे
१०४, अत्रापि विधिवादेन श्रावकस्य प्रतिष्ठापनसुक्तं, तथा चरितानुवादेनापि यथा ‘चरिए पुणे’त्यादि, चरितानुवादे कपिल-

एवमन्यादिनिर्मित, तथाहि 'क्षेत्रस्येव स्वययुद्ध', शतताम्यरशिरोमणिः । कर्त्ता प्रतिष्ठा कोऽप्येव, पुण्यानामुदयस्तव ॥ १ ॥ तत-
 धामन्तिनाथेन, प्राधिष्ठ कपिलो ग्रनि । प्रत्यष्टाव्यतिमां मन्त्रपूर्वं पूर्णं विनिश्चिपन् ॥ २ ॥" इति श्रीदेवाचार्यकृतभीमहावीरच-
 रित ११ मर्गे, तथा "प्रतिष्ठाप्य जिनेन्द्राणां प्रतिमा निर्मिता नवाः । विधिना छरिमन्त्रेण, गुरुणा ब्रह्मधारिणा ॥ १ ॥ इति सम्यक्तबकौ-
 मुखा वृतीयग्रस्तावे वृतीयकथायां, तथा "प्रतिष्ठापमहतां यो हि, छारयेत्छरिमन्त्रत । सोऽर्हत्प्रतिष्ठां लभते, यथा वापस्तथा फलम् ॥ १ ॥
 इति पृष्ठच्छुद्धयमाहात्म्ये, तथा "सर्वेतीर्योदकैः सर्वेष्वधीर्भेदवताहते । आसौक्तविधिना भूयः, प्रतिष्ठाप्यकारयत् ॥ १ ॥
 चामाचताः छरिमन्त्राभिमन्त्र्य पवित्रिताः । विष्ठा प्लेपे वण्डेषु, चैत्यविम्बेषु छरिमिः ॥ २ ॥ इति वि० सं० ४७७ वर्ये निष्पन्ने
 श्रीशुद्धयमाहात्म्य लघुनि, तथा तत्रैव-तत्र "एव सिंहनिषादात्म्य, प्रासाद भरताविषः । कारयित्वा प्रतिष्ठप्य, जिनांभापूजय-
 नि प्रतिष्ठा फागयित्वेन प्रयोगा दृश्यते, न पुनः स्वयं प्रतिष्ठाकर्तृत्वेनेति । तथा जीर्णप्रतिमास्वापि 'धीजगत्सरिमिः प्रतिष्ठित
 भीमहावीर विम्ब'मित्यादिरूपेण दूरीणां विम्बानां च नामपरावृत्त्यापि छरिषोपलम्पते, न पुनः कल्प्यमुक्तथावकेभेदं विम्ब प्रति-
 ष्ठितमित्याहुपलम्पत, एव ग्रामादग्रशस्त्यादावपि योच्यम्, एव विविवाद्धारितादाम्यां प्रतिष्ठा द्युनिकार्यत्वेनैव सिद्धा, न चैव
 क्रियैव प्रतिष्ठेन्यत, सा चोक्तप्रकरण छरिकृत्यत्वेनैवागमसिद्धा, सा च तवाभिप्रायेण माधस्तवतयैवाधिवादेन साधुर्कष्यतया
 प्रतिष्ठा भिदेतीहापिस्माद्भूमिति गाथार्थः ॥ १४ ॥ अथ द्रव्यस्तवत्वेन हेतुना प्रतिष्ठाकृत्य साधोर्नोचितमिष्टिबन्धनं कीदृशित्याह—

दद्वत्थउत्तिकाउं पइडकिच्चं न साहुणो सम्मं । अण्णाणसूलमूलं वयणमिणं भणइ मूढमणो ॥१५॥
 द्रव्यस्तव इतिकृत्वा साधूनां प्रतिष्ठाकृत्यं न सम्यग्-न युक्तमिति, इदं वचनं मूढमनाश्चन्द्रप्रभाचार्यो भणति, तद्वचनं कीदृग्-
 -‘अज्ञानमूलमूलम्’ अज्ञानमूलं-ज्ञानावरणीयं कर्म तस्यापि मूलं-मोहनीय, तदप्यभिनिवेशरूपं मिथ्यात्वमोहनीयं बोध्यं, सर्वे-
 षामपि कर्मणां मोहनीयमूलकत्वाद्, अज्ञानमूलमूलमिति अभिनिवेशमिथ्यात्वमूलकमित्यर्थ इति गाथार्थः ॥ १५ ॥ अथ तथा
 वक्तुर्मूढत्वं कुत इत्याह—

दद्वत्थओजवि समए पडिसिद्धो सवहा न साहूणं । अणुमोअणाइरूवो काउस्सग्गे सुणीणंपि ॥१६॥
 ‘समये’ जिनशासने साधूनां द्रव्यस्तवः सर्वथा न प्रतिषिद्धः, यतोऽनुमोदनादिरूपः कायोत्सर्गे सुनीनामपि भणितः-वन्दन-
 वत्तिआए पूअणवत्तिआए सक्कारवत्तिआए इति वचनैरनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तवः साधूनामप्यागमे भणितः, स च तेनाज्ञेन न ज्ञातः,
 न च द्रव्यस्तवोऽनुमोदनारूपो भावस्तवो भविष्यतीतिशङ्कनीयं, द्रव्यस्तवोऽपि कृतकारितानुमतिभिर्विभजनीयः, तथा चानुमो-
 दनारूपोऽपि द्रव्यस्तवो भवत्येव, अयं भावः-केवलो द्रव्यस्तवः कस्यापि न संभवति, न वा केवलो भावस्तवोऽपि, किंत्वन्योऽन्या-
 नुसमनुविद्ध एव, यदुक्तं-“दद्वत्थयभावत्थयरूवं एअं पि होइ दद्वहं । अण्णुणसमणुविद्धं निच्छयओ भणिअविसयं तु ॥१॥ (१२०९)
 इति पञ्चवस्तुके, तेन भव्यविधिना पुष्पादिकृतां जिनेन्द्रपूजामालोक्य तत्कर्तुं रुसाहप्रवर्द्धनार्थं पूजाजन्यफलप्राप्त्यर्थं च धन्योऽयं
 जिनेन्द्रपूजाकर्त्तव्यो भिरनुमोदनालक्षणोऽभितो द्रव्यस्तवः साधूनामपि, यदुक्तं-“जइणोवि हु दद्वत्थयमेओ अणुमोअणेण
 अत्थित्ति । एअं च इत्थ णेअं इअ सुद्धं तंतजुत्तीए ॥१॥ (१२१०) इति ‘तंतजुत्तीए’त्ति तंत्रयुत्त्या-सिद्धान्तयुत्त्या, तन्त्रयुक्ति-

मन्त्र-रूपोत्पन्नमर्नीनामपि 'घटणवत्तिआए' इत्यादिसिद्धान्तं, यदुक्तं—“तर्तमि वदणए पूवासफारेहउमुस्सगे । अइणोऽविदु निदिहो मो पुल दइत्ययमन्वो ॥१॥” इति गायार्थः ॥१६॥ अथाऽऽस्तां साधु, जिनेन्द्रस्वाप्पनुमोदनालक्षणो द्रव्यस्तबोऽस्तीति दर्शयति—
किन्पण्णजणो दूरे यलिपमुद जिणवराणमोभरणे । अणिसिद्धा भणुमोअणमाइअविसओ अ ववयओ ॥१७॥

‘अन्यज्जो’ निनेन्द्रापेक्षयाऽन्यं साधुज्जो दूरे आस्तां, साधुजनस्यानुमोदना तु भवत्येव, परं जिनेन्द्रस्यापीत्यर्थः, तत्कथं मित्याह—‘बली’ त्यादि, ममवमरणे बलिप्रसूतमनिपेक्षानुमोदनाविषयो भवति, स च द्रव्यस्त्व एव, यदुक्तं—“ओसरमे बलिमाई जवेइ अ भगवयावि पडिसिद्धं । तो एत अणुणाओ उचिआणं गम्माई तेणं ॥१॥ ण य मगव अणुजाणइ जोग मोइल्लविगुण कयाईवि । नप तपणुगुणोवि तओ बहूमेओ होइ अण्येति ॥२॥ इति पञ्चाङ्क (२७५-२७६) (पृ १२१३-१४) ‘ओसरणे’पि सम एमरण-दुपसंस्कृतमगवमाभ्युपानभूमौ बन्त्यादि-उपहारप्रसूति, आदिशब्दाद्रन्ध्रमास्यादि (व्यगीत) बाधपरिग्रहः, ‘न’ नैव, चक्षुब्धो द्रव्यमन्त्रादन्यस्य ममर्पनकारणान्तरस्य समुच्चयार्थः ‘इह’ आगमे लोके वा ‘यत्’ यस्मात्कारणान्तरगवतापि-जिनेनापि, तेन हि किञ्चि न गतिगारभारिधितया निपेक्षणीय स्यादित्यपिदृष्टार्थः, [न] प्रतिपिद्ध-[न] निवारित ‘त्वा’ इति ता-तस्मात्कारणादेव—द्रव्यस्त्वो, बन्त्यादिविधानस्य द्रव्यस्त्वत्वात्, अनुज्ञातोऽनुमत इति गम्यते अवसीयत, ‘अप्रतिपिद्धमनुमत’ मितिवचनात्, उचितानां-उपोग्यानां गृहस्थानां, राजादीनामित्यर्थः, नन भगवता-जिनेनेति, आह च—“राया व रायमणो तस्सासइ पउरअणवओ बवि । दुब्बलित्संदिअ पलिछदिअतदूणापाटय फलमा ॥१॥ याइअणुणाणिआणं अत्तवफुटिआण फलगसरिआण । कीय बली मुराविअ तत्तेव छुंइति गंपाई ॥२॥ (आ० नि-५८ ४-५) इत्यादीतिगामार्थः ॥१७॥ अथ कथित्कर्तव्यरूपोऽपि द्रव्यस्त्वो जिनामेति दर्शयति—

णाणाइविणयविहिणो चउहा उवयारविणयरूवो जो। सो दवथयाणणो कायवो सवसाहणं ॥१८॥
 ‘ज्ञानादीनां’ ज्ञानदर्शनचारित्रोपचाररूपाणां विनयविधयश्चतुर्द्धा, तत्रोपचारो—लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येत्यौपचारिको
 —भक्तिरूपो यः स ‘द्रव्यस्तवानन्यः’ द्रव्यस्तवादन्व्यो न भवति, द्रव्यस्तव एवेत्यर्थः, स च साधूनां कर्तव्यः—कर्तव्यतया जिनैरु-
 पदिष्टः, यदुक्तं—“जं च चउद्धा भणिओ विणओ उवयारिओ अ जो तत्थ। सो तित्थयरे नियमा न होइ दवत्थया अण्णो ॥१॥ एअस्स
 उ संपाडणहेऊ तह हंदि वंदणाएवि। पूअणमाउच्चारणमुववणं होइ जइणोऽवि ॥२॥ इति पञ्चाशके (२८१-२८२) (पंच० १२१९-२०)
 एतद्वृत्तिर्यथा ‘जं च च०’ व्याख्या—यद्—यस्मात्कारणात्, चशब्द उपपत्त्यन्तरसमुच्चयार्थः, चतुर्द्धा—चतुर्भिः प्रकारैः ज्ञानदर्शन-
 चारित्रोपचारलक्षणैर्भणितः—साधूनां विधेयतया वर्णितो विनयसमाध्यध्ययनादौ विनयः—कर्मविनयनसमर्थोऽनुष्ठानविशेषः,
 ‘तत्थ’चि तत्र—तेषु चतुर्षु विनयेषु मध्ये उपचारो—लोकव्यवहारः पूजा वा प्रयोजनमस्येति औपचारिको—भक्तिरूपः, तुशब्दः पुनरर्थे,
 य इति विनयः स—इत्यसौ तीर्थकरे—अर्हाद्विषये नियमाद्—अवश्यंभावेन न भवति—न वर्तते द्रव्यस्तवात्—पूजादेः अन्यः—अपरो, द्रव्य-
 स्तव एवासाविति भावः, तस्माद्द्रव्यस्तवानुविद्धो भावस्तव इति प्रकृतम् ॥ औपचारिकविनयस्वरूपं चेदं—“तित्थयरसिद्धकुलगणसंघ-
 किरिअधम्मणाणणाणीणं। आयरियथेरुवज्जायगणीणं तेरस पयाणि ॥१॥ अणसायणा य? भत्ती? बहुमाणो? तहय वणंसंज-
 लणा?। तित्थयरई तेरस चउग्गुणा हुंति वावण्णा ॥२॥ (दश० नि० ३२७-८) इति गाथार्थः ॥ यदि द्रव्यस्तवादन्व्यो नासौ ततः
 किमित्याह—‘एअस्स द०’ व्याख्या—एतस्य तु—एतस्यैव द्रव्यस्तवरूपौपचारिकविनयस्य ‘संपादनहेतुः’ संपादनार्थं ‘तह चेव’ति
 तथैव—तेनैव प्रकारेण कायोत्सर्गकरणलक्षणेन वन्दनायां—चैत्यवन्दनायां, तुशब्दः पूरणे, ‘पूजनाद्युच्चारणं’ पूजाप्रभृतिपदाभिधानम्,

भावस्तवः, इतरः-इत्युमादिभिर्जिनपूजा 'यच्छु'सि परैकदेशे पदसमुदायोपचाराद्ब्यस्तव इति व्यवहारो बहुत्वमधिकृत्यैव, यतः सामायिकवान् भावको बाह्यश्रुत्या भूयोरित्यनुष्ठाने साधुसमानो दृश्यते, अत एव कृतसामायिकः भावकः साधूपमामपि लभते, यदागमः-“सामप्रअमि उ कप् समजो इव सावजो इव जग्मा । एषाहि कारयेहि बहुसो सामाद्वं कुञ्ज ॥१॥ सि” (आब धृ० २० नि ८०१) धीआवश्यकनि०, न चैव वस्तुगत्या आवकधर्मस्यारम्भच्छ्रुतित्वेन केवल द्रव्यस्त्वत्वमेव भविष्यतीति शङ्कनीयं, द्रव्यस्त्वभावस्त्वयोरन्योन्यानुविद्वत्त्वेन प्रागेव भवितत्वात्, किंच-सामायिकदौ क्रियामधिकृत्य साध्वनुकृतिमात्रेण व्यवहार-विषयो भावस्तवः, सर्वविरतिमतामुपदृग्मकत्वेन स्मरितानुमतिरूपो वस्तुगत्या भावस्तवः भावकाणामित्यल्पत्व, बहुत्वं च 'निबद्ध-ग्रथया' इत्यादिगाथाभिर्गजद्वन्द्वेन वक्ष्यत इतिगाथार्थः ॥२०॥ अथ भावकाणां द्रव्यस्त्व एवेत्यत्र व्यवहारे युक्त्यन्तरमाह-
 ददयभो त्वलु राया तयणुथरो सावयाण भावयभो । समयाण विवरीआ पहाणभावेण बबहरो ॥२१॥

भावकाणां त्वलु-अवधारणे द्रव्यस्त्व एव उच्चा-भूपतिस्त्वलुथरो-द्रव्यस्त्वलक्षणस्य राज्ञोऽनुवरः-सेवको भावस्तवः, भ्रम-
 णानां, तु गम्य, सापूर्तां तु विपरीतो-राजा भावस्तव तदनुवरो द्रव्यस्त्व इति, व्यवहारस्तावत् प्रधानभावेनेतिकृत्वा भावक-
 पर्मो द्रव्यस्त्व एव, साधुधर्मो भावस्तव एवेति व्यवहारो न दोषावहो, लोकेऽपि राजा गच्छतीत्यादिव्यवहारः स्फुट एवेति गाथार्थः
 ॥२१॥ अथ भावकमार्गे भूयान् द्रव्यस्त्वोऽज्यपीयांश्च भावस्तव इति प्रदर्शनाय सट्टान्तां गाथामाह-
 नियवषपया अप्पो सहावसिट्ठो मरुवबहुकतो । रययामयगयकणनयण च गिहीण भावयभो ॥२२॥

गृहिणां-भावकाणां स्वकीयद्रव्यस्त्वान्भावस्त्वोऽज्य-स्तोकाः, किलक्षणः १-लभामभिमिद्धः, भावकधर्मस्य तादृक् स्वभाव एव,

न पुनरौपाधिकः, अल्पोऽपि भावस्तवः पुनः कीदृशः ? — 'स्वरूपबहुकान्तः' स्वरूपेण—वस्तुस्वभावेन बहुकान्तः—अतिशयेन मनो-
हरः, द्रव्यस्तवापेक्षयाऽतिसुन्दर इत्यर्थः; अथ द्रव्यस्तवभावस्तवयोरल्पानल्पत्वज्ञापनाय दृष्टान्तमाह—'रययामए'त्यादि, रजतं—रूप्यं
तन्मयः—तन्निष्पन्नो यो गजो—हस्ती तस्य काञ्चननयनं—सुवर्णमयलोचनं तद्रत्नं, रूप्यमयहस्तिनो हेममयलोचनकल्पो भावस्तवः
श्रावकाणामित्यर्थः, अयं भावः—देशविरतिलक्षणो धर्मस्तावद्गजतुल्यः, स च द्रव्यस्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो रजतशरीरतुल्यो
द्रव्यस्तवः; भावस्तवः पुनः काञ्चनलोचनसदृशः, काञ्चनलोचनमपि न सर्वात्मना, किंतु काञ्चनरसरसितत्वेन, काञ्चनलोचनमि-
वावभासमानं ग्राह्यम्, अन्यथा साधुश्रावकधर्मयोरल्पतरमेवान्तरं स्याद्, विद्यते च महद्, एवं च सति यद्यपि स्वभावतः
सुवर्णमतिसुन्दरं भवति तथाप्युक्तदृष्टान्तरीत्या नयनप्रमाणं सुवर्णं गजशरीरतुल्यस्य रजतपुञ्जस्य मूल्यं न लभते, तस्मात्स्व-
भावत उत्तमत्वेऽपि मूल्यमाश्रित्यानुत्तमत्वमेव, स्वल्पत्वाद्, एवं श्रावकधर्मे बहुवित्तव्ययायाससाध्यप्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठायात्रा-
साधर्मिकवात्सल्यादिलक्षणो द्रव्यस्तवो भूयस्त्वात् प्रवचनोत्सर्पणादिहेतुत्वादन्येषां चाभिन्नग्रन्थिकानामनुमोदनादिना ग्रन्थिमेद-
हेतुत्वाद्भिन्नग्रन्थिनां चोत्साहप्रवर्द्धनेन बोधैर्नैर्मल्यहेतुत्वात्पूज्यपूजाप्रवृत्तिहेतुत्वाद्दर्मानभिमुखीभूतानामपि धर्माभिमुखीकरणहेतुत्वा-
दित्याद्यनेकहेतुभिर्यथा सुगतिसाधको भवति न तथा सामायिकादि, यतः सामायिकेऽपि साध्यनुकृतिमात्रेणैव भावस्तवत्वात् स्वभा-
वत उत्तमत्वेऽप्यल्पत्वादल्पप्रयाससाध्यत्वादल्पद्विक्कप्रभृतिभिरपि कर्तुं शक्यत्वाच्च, नचैवं सामायिकादिकरणे निरुत्साहता भवि-
ष्यतीति शङ्कनीयं, यतो महति प्रासादादिद्रव्यस्तवे सामर्थ्याभावाद्यदि सामायिकादिकमपि न करोति तर्हि तेनापि वञ्चितः सन्नुभ-
यभ्रष्टो भवति, किंच—यदि सामायिकादाबुत्साहप्रवृद्धर्थं प्रासादाद्यपेक्षया सामायिकादौ भूयान् लाभ उपदिश्यते तर्हि प्रासादादि-

क तु मूलतः णोऽन्तिप्रसङ्गं यवेद्, आस्तामन्यत्, माधुदानादिकमपि विलीयेत, वस्त्रादिदानाद्यपेक्षया सामायिकमेकं सुखसाध्यं
 महारुतं गेति विमुच्य को भृशत्मा दानादौ प्रवेक्षत !, न च साधुदानाद्यपेक्षया सामायिकं बहुफलं न भविष्यतीति श्रद्धापि विधेया,
 यतो देवा अपि तीर्थक्षरमाधुदानादिरञ्जिता 'अहो दानमहो दान' मित्यादिहर्यप्राप्तुर्भूतवचोभिर्दानमभिष्टुवन्तः कोटिस्थाः कनकशृङ्गि-
 प्रमुग्धानि पञ्च दिप्यानि कृतवन्तः, न तथा कापि कदाचिदप्येकस्यापि सौवर्गिकस्य मोषनं सामायिकादौ कृतवन्त इति स्वयमेव
 पर्याप्तोच्यं, किञ्च-श्रमादप्रतिमादयो हि साध्वादीनां मोक्षाध्यगानामप्यनि धर्मप्रपाः, तासां च व्युत्पद्ये कोटिस्तो जनानां धर्मपिपा-
 नितानामनुपस्मरितया महापातकमिति तदनुत्साहोऽपि न कर्तव्यः, तस्मात् यथाशक्ति यथोचित यथावसरं च परस्परत्वाद्यया
 महमपि धर्मानुष्ठानमनुष्ठेयं, न च सामायिकाद्यपेक्षया प्रवचनप्रभावना गरीयसी न भविष्यतीति श्रद्धनीय, प्रवचनप्रभावनाहेतवे
 सामायिकरुग्णामावस्याप्यनुज्ञातव्याद्, यदागम - "मो सद्वो दुविहो-इदद्विपक्षो अग्निदद्विपक्षो अ, जो सो अपिदद्विपक्षो सो
 गदपरे मादुर्मनीवे घर पोमहमालाए वा उत्थ या वीममद् अञ्जति वा निवावरो सद्यस्य करोइ सब, बउसु ठाणेसु नियमा क्यबब,
 मज्झा-नेइयपर सादुमूले पोमहमालाए वा घर वा, आवस्मय करेवो' चि इत्यादि यावत् 'सादुसक्खिअं सामातिव करेति-करेमि मंते !
 मामाद्वं मानअ जोग पपक्खामि दुविह ति विहणं जाव माह पण्डुवासामिचिक्काउत्थ, अइ वेइआइ अतिय सो पढमं बवति, साहज
 मगामाओ रयइरपं निसिख ग मगति, अइ घरे मो से उगगदिअ रयइरण अतिय, नस्म असति पोचस्स अन्तेण, पञ्जा इरिआवहिआए
 पटिस्सम, पञ्जा आनोइत्ता वदनि आयरिआदी जहारायणिआएत्ति, पुणोऽवि गुरुं वदिथा पडिळेहिणा निविहो पुच्छति पढ वा,
 ण गेइएमुवि अमइ मादुगइआणं पोमहमालाण मगिह वा, एव मामाद्वं आवस्मय वा करेति, तस्य नवरि गमन नतिय, मणइ आ-

वनिअमेणं समाणेमि । जो सो इड्ढिपत्तो सो किर एंतो सव्विड्ढीए एति तो जणस्स अचायरो होति, आढिआ य साहुणो सप्पु-
रिसपरिगहेण, जइ सो कयसामाइओ एति ताहे आसहत्थिमादिजणेण य अहिगरणं पवट्ठति, ताहे ण करेति”न्ति श्रीआचर्यक-
चूर्णौ, अत्र महाद्विकस्य राज्ञः सर्वद्व्याऽऽगमने जनास्था साधुजनादरश्च सामायिकापेक्षया बहुलामहेतुः, तेनैव तदकरणानुज्ञा
‘न करेइ’चिपदेन बोध्येतिगार्थः ॥२२॥ अथ ‘कञ्चणमणिसोवाण’ मित्याद्युपदेशमालावचनात् प्रासादाद्यपेक्षया तपःसंयमो
महान् भणितः, स च सामायिकादिरूप एवेति पराशङ्कामपाकरोति—

जं पुण कंचणमणिसोवाणंति अ वयणमागमे भणिअं । तत्थऽहिओ मुणिधम्मो तवसंजम न उण इअरोऽवि ॥२३॥
यत्पुनः ‘कंचणमणिसोवाण’ मित्यादि चागमे भणितं अत्राधिको-विशिष्टतरो मुनिधर्मः—सर्वविरतिरूपस्तपःसंयमो, न पुनरित-
रोऽपि-देशविरतिसंबन्ध्यपीतिशब्दार्थः, भावार्थस्त्वयं—कंचणमणिसोवाणं थंभसहस्वसिअं सुवण्णतलं । जो कारिअ जिणहरं तओऽवि
तवसंजमो अहिओ ॥१॥ (४९४) इतिगाथां शरणीकृत्य प्रासादप्रतिमाप्रतिष्ठापूजाद्यपेक्षया निरास्मसामायिकादिधर्मानुष्ठानं
महाफलमिति कस्यचिदपरमार्थज्ञस्य संकल्पः संपद्यते अतस्तन्निराकर्तुं प्रथमतोऽस्या एव व्याख्यानमाह—“ननु द्रव्यार्चनभावाच्च-
नयोः किमभ्यधिकतरमिति, अत्रोच्यते—‘कंचण०’ व्याख्या—काञ्चनं सुवर्णं मणयः—चन्द्रकान्ताद्यास्तत्प्राधानानि सोपानानि यस्मिन्
तत्तथा, स्तम्भशतसहस्रोच्छ्रुतमनेन विस्तीर्णतामुद्भावयति, सुवर्णप्रधानं तलं यस्य तत्तथा, सर्वसौवर्णिकमित्यर्थः, यः कारयेत्—नि-
म्मर्षयेत् जिनगृहं—भगवद्भवनं ‘ततोऽपि’ तथाविधजिनगृहकारापणादपि, आस्तामन्यस्मात्, किं?, तपःसंयमोऽधिकः—समर्गलतरः,
तत एव मोक्षावाप्तेरिति, यत एवं तस्मात्सति सामर्थ्ये भावाच्चने यतितव्यं, केवलमङ्गीकृते तस्मिन् प्रमादो न विधेयः, अन्यथा

महानर्पाय स्यादित्यादि यदागममभितर्त सत्सर्वं सर्वविरतिमधिकृत्य बोध्य, न चाणुविरतिमपि, यतश्चाख्यान एव तथोपलम्भमाह,
लायनिक्रयामपि द्रव्यान्वर्चनमाशब्धनयो' पूर्वाक्तयोरेवाधिकृतात्, तथा द्रव्यान्वर्चनापरस्मोक्त्यर्थतोऽप्यप्युतोपपात्तः, भावार्चना
परस्य तु यावन्मोक्षावाप्ति, यदागम -- "तज्जहा-मेरुस्तुगे मणिगणमसिष्ट कृष्णमण परमरम्भे । नयणमणजदयरे पभूअविभाजसाति
सण ॥५०॥ सुसिलिद्धविसिद्धसुलङ्घद्वसुविमचसधि(मभिसुणि)वेसे । बहुसिंहपचर्षटापयाउले पवरतोरणसगाहे ॥५१॥ सुविसाल-
सुविच्छिण्ये पए पए परियअवयिरिस्सी(सिरी)ए । मधमचमर्षतवज्ज्वलतअगल्लप्पूरचंदणामोए ॥५२॥ बहुविहविचिचवहुपुप्फमाइइयारुदे
सुएए अ । निअयणविरभाइयसयाउले महुमुरवसइले ॥ ५३ ॥ इण्डरासयवणसयसमाउले जिणक्कासिचचिचे । पक्कइतअइगव-
च्चतछचगवहतुरनिग्घोसे ॥५४॥ यमादिगुणोवेए पए पए सबमइणीवहे । निअसुखविहचपुण्णज्जएअ नायागएअ वत्तेण ॥५५॥ कंअ
अमणिसेवाण पूमसइस्ससिए सुवण्णवले । ओ क्कारिअ जिणहरे तओवि तवसंअमो अर्णसगुणो ॥१॥५६॥ तवसंअमेण बहुमवसमच्चिअं
पवक्कम्ममललेव । निहविक्खण अइरा अणतसेक्कल नए मोक्कल ॥२॥ ॥५७॥ काउपि जिणाययेहिं मडिअं सबमेअणीपइं । दाणा
इचउक्कं सुइदुवि गन्धेअ अन्नुयगं ॥५८॥ न अओ गोयम ! मेहि"प्पि, परंपरओ० इत्यादि श्रीमहानिशीये तृतीयाध्ययने, अत्र
मेरुगिरिवदुबानित्यादिविशेषमवशिष्टान् सुवर्णमयप्रासादान् कारयित्वाऽपि दानशीलतपोभावनचतुष्कस्यापि अच्युतकृत्यादूर्ध्वं
पपातो निपिदः, तपःसंयमेन तु याव मोक्षप्राप्तिः, अतस्ततोऽपि तपःसंयमोऽधिकः, सच साधुमाग एव बोध्यो, न पुनः आचक-
मार्गान्तिर्भूतः सामायिक्यौपधादिरूपः, यतः आचकसंबन्धी तपःसंयम दाणाइचउक्केवेतिपदेन श्रीमहानिशीये भवितः, 'कृष्णम-
भिसोवाण'मिति गाबाभ्याभ्यायाम् आस्तामन्यकादित्सुयेवावर्णनेनैव प्रासादायेकथा सामायिकचर्मस्वापकर्मत्वमेव स्थितम्, अन्यथा

‘कंचणमणिसोत्राण’ मित्यादिगाथास्थाने ‘आजम्मनिरतिचारं पोसहधम्मं गुरुण पयमूले । जो कुणइ सुद्धभावो तओवि तवसंजमो अहिउ ॥ १ ॥’ ति गाथामकथयिष्यन्, तच्च नोक्तं, कुत इतिपर्यालोचनया व्यवहारतः श्रावकधर्मे प्रासादप्रतिमादिकं तथा तथाविधपूजादिदृक्त्यं च प्रवचनगौरवहेतुर्महाफलं, न तथा सामायिकादि, अत एव श्रीवज्रस्वाम्यपि कुसुमादिद्रव्यपूजानिमित्तं विद्याप्रयोगेण श्रीदेवताप्रभृतिसमीपे गत्वा कुसुमान्यानीय श्रावकेभ्यो दत्तवान्, साधवोऽपि कायोत्सर्गे “पूअणवत्तिआए” ति पाठोच्चारेण पूजाप्रत्ययिकफलमिमिलपितवन्तो, न पुनः ‘पोसहवत्तिआए’ ति वचसा पौषधादिप्रत्ययकं फलं, किंच—साधुकायोत्सर्गप्रत्ययिकफलापेक्षया कुसुमादिनाऽहत्पूजाप्रत्ययकं फलं महत्संभाव्यते, अन्यथा साधोरपि “पूअणवत्तिआए” इत्यादिवाक्पद्धत्या तथाप्रार्थनाया असंभवात्, नचैवं सारम्भोऽपि धर्मो निरारम्भधर्मापेक्षया शोभनः संपद्येत, तच्च न युक्तमिति शङ्कनीयं, प्रागुक्त-गजदृष्टान्तेन कथञ्चिच्छोभनतया अपीष्टत्वादित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥ २३ ॥ अथ प्रासादापेक्षयाऽधिको यस्तपःसंयमो भणितः स च साधुसंबन्धेवेत्यत्र युक्तिमाह—

जं तेण संजमेणं मुत्तिमुहसंपयावि इअरेणं । अच्चुअकप्पो भणिओ महानिसीहंमि फुडमेअं ॥ २४ ॥
यद्—यस्मात्कारणात्तेन—संयमेन मुक्तिसुखसंपदपि भणिता श्रीमहानिशीथे ‘कंचणमणिसोत्राण’ मित्यादिगाथायां, “तओवि तवसंजमो अणंतगुणो” ति भणितं, तेन तपःसंयमेन “तवसंजमेण बहुभव” इत्यादिगाथायां मुक्तिसुखप्राप्तिर्भणिता इत्यनन्तरगाथा-व्याख्यायां प्रदर्शितं, तच्च साधुतपःसंयममन्तरेणासंभवि, इतरेण—तद्व्यतिरिक्तेन प्रासादादिधर्मकृत्येनाच्युतदेवलोके यावद्गतिरुक्ता, एतच्च श्रीमहानिशीथे स्फुटमित्यत्र विचारणया येन तपःसंयमेनाच्युतादूर्ध्वं गतिर्भवति स एव ग्राह्य इतिगाथार्थः ॥ २४ ॥

अथ भावकर्मार्गे भावस्त्ववापेक्षया द्रव्यस्त्ववस्य प्राधान्यमपीति दर्शयति—

ज साययदवयवो यदुमुल्लो अप्पमुल्ल भावयवो । स्ववमणुण्णोऽपि तवो गेगत भणइ वीरज्जिणो ॥२५॥
यत्—यस्मात् भावकद्रव्यस्त्ववो बहुमूल्यः, अल्पमूल्यो भावस्त्ववः, स च भावस्त्ववो रूपेण मनोश्चोऽपि द्रव्यस्त्ववमूल्यवापेक्षयाऽल्पमूल्यः
ततोऽनेकान्त भजति वीरज्जिन इयवयवार्थः, भावकधर्मे द्रव्यस्त्ववो रूप्यस्वरूपोऽपि गजध्वरीरतुल्यो, महापुण्यप्रफुल्लितभनकत्वेन
स्वर्गरमरसितलोचनकल्पभावस्त्ववापेक्षया महानित्यर्थः, (भावस्त्ववस्तु) रूपमनोश्चोऽपि स्वर्गतुल्योऽपि मूल्येनान्यो, न हि
लोचनप्रमाण स्वर्गं गजकल्पेन रजतपुञ्जेन सह सममूल्यं भवति, तेन मूल्यमपेक्ष्य स्वर्गपेक्षयाऽपि रजतमुत्तम स्वर्गं चानुत्तम, स्वर्गं
च धात्वपेक्षयोत्तमत्वेऽपि मूल्यवापेक्षयाऽनुत्तममिति, अत एवेकमपि वस्तु, कश्चिदुत्तम कश्चिच्चानुत्तममपीति नैकान्त भगवान्
श्रीमहावीरो भजति—इति गाथार्थः ॥२५॥ अवोक्तयुक्त्या किं संपन्नमित्याह—

तेण सइ सामत्थे वेइअपमुइ महत्तकअपि । चइज्ज य सामइअ जुत्त भतिस्ति संतस्सिआ ॥२५॥

यन कारणेन प्राप्तादादिविवानादिद्रव्यस्त्ववापेक्षया सर्वविरतिरूपभावस्त्ववोऽनन्तगुणो भवितुं तेन कारणेन सति सामर्थ्ये प्रा
प्तादिनिष्पादनमामर्ग्यां सत्यां चैतदप्रमुत्त महदपि कार्यं त्यज्वा सामायिकमेव युक्तं भावस्त्ववत्वादिति कस्यचिद्वान्तिः साऽपि 'स
प्राप्तिता' सम्बन्ध प्रकारेण प्राप्त नीता, विज्वस्तेत्यर्थः, प्रत्याख्यानोऽपि 'महत्तरागारेण' मित्याकारस्य चैत्यादिप्रयोजननिमित्तमेवोक्त
त्वात्, न पुन सामायिकादिकार्यनिमित्तमपि, किञ्च—प्रतिष्ठतिनिमित्तं यथा स्वरिप्रसृतयो महापुरुषा अपि देवान्तरतोऽप्यायाता-
प्रायान्ति च न तथा सामायिकादिनिमित्तमपि, तथा प्रायश्चित्तप्रभेदोऽपि प्रमादतः प्रतिपादिविनाशे यथा प्रायश्चित्तविधिके

न तथा सामायिकादिविराधनेऽपि, तथा साधुचैत्यादिवन्दननिमित्तं साधुसाध्वीश्रावकश्राविकाः समुदायीभूय गच्छन्त्यागच्छन्ति च न तथा कञ्चनापि पौषधिकं प्रतिमाधरं श्रावकमुद्दिश्यापि, अतो ज्ञायते श्रावकधर्मे चैत्यादिविधापनं महत्कार्यमिति पर्यालोच्य न स्थूलधिया भवितव्यं, न चैवं चैत्यादिविषयकः सर्वोऽपि विधिः पौषधाद्यपेक्षया महानितिशङ्कनीयं, सत्प्रपि गृह-चैत्यचिन्तादिकारके पुत्रादौ प्रतिदैवसिकाचारमात्रभूतजिनपूजादिनिमित्तमपि पौषधपरित्यागे पाक्षिकादिनियतपौषधमात्रस्याप्सुच्छे-दापत्तेः, तस्माद्यो द्रव्यस्तवः प्रवचनप्रभावनाहेतुः बहुद्रव्यबहुकालसाध्यः तदर्थं सामायिकादिपरित्यागो युक्तः, न पुनस्तदितर-द्रव्यस्तवार्थमपि, लोकेऽपि स्वभावतोऽनुत्तममपि मूल्यत उत्तमं गद्याणकसहस्रप्रमाणं यद्रजतं तन्निमित्तं स्वभावत उत्तममपि मूल्य-तोऽनुत्तमं माषप्रमाणं सुवर्णं परित्यजन्तो दृश्यन्ते, न पुनः सार्द्धमाषप्रमाणरजतनिमित्तं माषप्रमाणं सुवर्णमपि कोऽपि त्यजति, स्व-रूपमूल्याभ्यामप्युत्तमत्वात्, परम्पराया अपि तथैव दृश्यमानत्वादित्यलं प्रपञ्चेनेति गाथार्थः ॥ २६॥ अथ साधूनां द्रव्यस्तवोऽल्पो भूयांश्च भावस्तव इति प्रदर्शयन् दृष्टान्तमाह—

भावथया दद्वथओ सहावसिद्धो सरुवलहृकंतो । कणगगयरयलोअणकप्पो अप्पोऽवि सुणिधम्मै ॥२७॥

साधुधर्मे—साधुमार्गे भावस्तवात् द्रव्यस्तवः स्वभावसिद्धो, न पुनरौपाधिकः, स्वस्वरूपेणालयतरो वा, अल्पोऽपि किं दृष्टान्तगम्य इत्याह—‘कणगगये’त्यादि, कनकमयगजस्य सर्वात्मना सौवर्णमयहस्तिनो रजतलोचनकल्पः, साधोः सर्वविरतिलक्षणो धर्मो द्रव्य-स्तवभावस्तवाभ्यां विभज्यमानो भावस्तवस्तावत् गजोपमया सुवर्णदेहप्रमाणः, द्रव्यस्तवस्तु रजतलोचनप्रमाण इति गाथार्थः ॥ २७॥ अथ श्रावकधर्मे द्रव्यस्तवो महानल्पीयांश्च साधुधर्मे कथमिति गाथाद्वयेन दर्शयितुं प्रथमगाथा माह—

सचिस्तचित्तजणिओ दधपओ को इविज्ज जायतो । सो सङ्गणमणुमओ सङ्गपयारेण सबोडमि ॥२८॥

वेदअवेयायय उवएसणुमोअणेहिं साङ्गण । पाय जिणियमणिअं न सयकरणेण सङ्गदुब ॥ २९ ॥

सचिठ-यथिय्यादियनस्मतिपर्यन्त सुवर्णचन्दनादिक प्रासादप्रतिमादिनिर्माणहेतुभूतं वस्तुत्वात् निर्ध-द्रविष सौवर्षिकमिदि धनं ताम्बां अनितो यावान्-यो द्रव्यस्तवो भवेत् स आदानां सर्वोऽपि, अमुको द्रव्यस्तवः आदजातीयानां नोचित इत्येवंवचन-साध्यसंभवात् तस्मैऽपि 'सर्वप्रक्षरेण' मनोकायकृतकारितैः अनुमतः-अनुस्मृत' भावकथर्मे युक्त इत्येवंरूपेण तीर्यकृतोपदिष्टः, तस्मा-द्व्यावकथर्मे द्रव्यस्तवो महानिति गायार्थ ॥२८॥ अथ साधुवर्मे द्रव्यस्तवोऽप्यः कुत इत्याह-'विद्व०'-वैश्वर्यावृत्त्य-मुपदेशानुमोदनाभ्यां साधूनां प्रायो-वाहुत्येन, प्रायोऽग्रहात्कारविशेषे कश्चिदौचित्येन कृतिरूपेणपि चिन्नेन्द्रमवितम्, औपचारि-कविनयलक्षणो द्रव्यस्तवस्तु प्रायुक्त एव, न पुनः आदवत् सर्वं सर्वप्रक्षरेयेति स्वत्यत्वं द्रव्यस्तवस्येति गायार्थः ॥२९॥ अथ परः श्रुक्ते-णणु निरवज्जो वासो पूजा तेणेव किं न साङ्गण ! । तपि अ एमाणमग्ग जइ जिणआणाणपइदुब ॥३०॥

पूजा पइट्ठिआण पडिमाण पूजणंति पुट्ठीण । सा वीरेण निसिद्धा लिङ्गीण मङ्गानिसीइमि ॥३१॥

वास'-चन्दनचूर्णं निरवद्यस्तेन वासेन हेतुभूतेन साधूनां-पूजा किं न !, कथं न मधवीत्यर्थ इति पूर्वपक्षः, यवालिक्षितमेवोचर-माह-'तपि'स्यादि तपि अस्माक प्रमाण-सम्मतमेव, यदि प्रतिष्ठावज्जिनाङ्गमधिष्यत्, यथा प्रतिष्ठ साधुना कर्तव्येत्यादिरूपेण जि-नाङ्गा प्राग् दर्शिता तथाऽचिपवासेन जिनप्रतिमामपि साधुः पूजयेदिति जिनाङ्गा स्यात्, सा च नास्तीति नास्माभिर्विधीयते, जिनाङ्गाया एवास्माकं प्रामाण्यादिति गायार्थः ॥३०॥ अथ निरवद्येनापि वासेन जिनपूजनं नोचितं तदि कथं जिनप्रतिष्ठाऽपीति पराङ्मयपाङ्गवैवेच

जिनाज्ञामाह—प्रतिष्ठितानां प्रतिमानां पूजनमिति बुद्ध्या—अहं जिनेन्द्रं पूजयामीति धिया पूजा भवति, न पुनरप्रतिष्ठितानां प्रतिमानामपि, प्रतिष्ठाया वैयर्थ्यापत्तेः तादृशी च पूजा वीरेण—श्रीवीरजिनेन्द्रेण लिङ्गिनां—साधुलिङ्गधारिणां निषिद्धा, कुत्र ?—श्रीमहानिशीथे, तथाहि—“से भयवं ! जे णं केइ साहू वा साहुणी वा निगंथे अणगारे दवत्थयं कुज्जा से णं किमालविज्जा ?, गोअमा ! जे णं केइ साहू वा जाव दवत्थयं कुज्जा से णं अजएइ वा असंजएइ वा देवच्चेगेइ वा जाव णं उम्मगगपइट्टिएइ वा दूरुज्जिअ-सीलेइ वा कुसीलेइ वा सच्छंदायरिएइ वा आलविज्जा” (सू. ३८) इति श्रीमहानिशीथे पञ्चमाध्ययने, ननु पूर्वमौपचारिकविनयरूपो द्रव्यस्तवः साधूनामप्युक्तः, इदानीं च श्रीमहानिशीथोक्तसम्मत्या सर्वथा द्रव्यस्तवो निषिद्धः, तथा च कथमन्योऽन्यं संगतिरिति चेत् सत्यं, श्रीमहानिशीथोक्तोत्सर्गवचनस्यापवादिकविशेषवचनादन्यविषयकत्वान्न दोषः, तेन स्नानादिपूर्वकपुण्यादिभिः पूजा-भिप्रायेण द्रव्यस्तवस्य साधूनां निषिद्धत्वमिति बोध्यमिति गार्थाः ॥३१॥ अथ चन्द्रप्रभाचार्योक्तमुपसंहरन्नाह—

इय चंदप्पह भणिओ दवत्थयहेउ दूसिओ किंची । अह तस्स पक्खवाइ तिलगविगप्पं पि दूसेमि ॥३२॥

इति—प्रागुक्तप्रकारेण चन्द्रप्रभाचार्यभणितो द्रव्यस्तवहेतुर्दूषितः, अथ तस्य—चन्द्रप्रभाचार्यस्य पक्षपातितिलकाचार्यविकल्पमपि दूषयाम इति गार्थाः, भावार्थस्तु जिनप्रतिमाप्रतिष्ठा न साधुकृत्यं, द्रव्यस्तवत्वादित्यादिरचनादिरूपेण प्राग् प्रदर्शित इति गार्थाः ॥३२॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पमाह—

तिलगो कुवक्खतिलगो सावज्जेत्तेण सइढकिच्चमिणं । इअ साहंतो साहइ अप्पस्सव मूढचक्कित्तं ॥३३॥

तिलकः—तिलकाचार्यः किलक्षणः ?—‘कुपक्षतिलकः’ कुपाक्षिकाणां—स्तनिकागमिकादीनां तिलक इव, तत्पक्षपातित्वेन तल्ललाटे

तिष्ठकृत्स्नः, इदं विपादापन्नं प्रतिष्ठाकृत्य सावयत्वेन हेतुना भावककृत्य, प्रयोगस्त्वेवम्—प्रतिष्ठा भावककृत्य सावयत्वाच्चिन्नपू-
जागदिति साधयन् आत्मनो, वा एवार्थोऽऽत्मन एव मूढचक्रित्व-मूढचक्रवर्तित्वं, एवाप्याहार्यः, मूर्तिचक्रवर्तित्वमेव सावयतीतिगा-
धार्यः ॥३३॥ अथ विसृष्टस्य मूर्तचक्रित्वमेव दर्शयितुमितिप्रसङ्गमाह—

अ जं सायज्ज तं जह सङ्घेण ऋविज्ज कायध । ता मुणिघायप्पमुहा महासवा तस्स जिणआणा ॥३४॥
सावयत्वेन हेतुना भावककृत्यत्वे माध्यमाने, व्याप्तिग्रहस्त्वेव—प्रतिष्ठा भावकेणैव कर्षण्या, मावयत्वाद्, यद्यत् सावयं तद्यदि
भारक्ष्मेव कर्षण्यं भवेत् 'ता' तर्हि मुनिघातप्रमुखा महाथवाः—साधया भावकस्मैव जिनाम्ना भवेत्, यतो मुनिघातोत्पन्नप्रकृत्य
देवद्व्यापहारसंपत्त्यभद्रसेवाप्रवर्त्तनोद्गाहादयो महाथवाः, इतराधवापेक्षया महापापहेतुत्वाद्, यदागम —'चैवमद्वैविण्ये इति-
पाप परपणस्स उदहाह । सज्जहचउत्थमग मूलगगी मोहिला मस्स ॥३१॥'पि (उपदेशपद ४१५) तेषु सावयत्वस्य हेतोः सम्भावः,
भावकस्मैवेत्यवच्छरेण नियमाच्छ्रावककर्षण्यतापचौ जिनाम्ना भवेत्, तथा च तत्र मतेज्जार्थकर्षण्यताया दृष्टाञ्जलिर्देव, अथ मद्या
भवा धातककृत्य न मयतीतिचेत्तर्हि तत्र इतो मत्वात्साध्याभावाच्च व्यभिचारातिसाररोमम्वस्तो हेतुस्यपि इति गामार्थः ॥३४॥
अथ इमुमादिजिनपूजा स्थान्ततया तनोपन्यस्ता, तत्र मावयत्वादिति हेतुर्नोन्तीतिप्रदृष्टनाय प्रथमं जिन्नपूजाया अभिलाषः
कीदृशः कृत्य इत्याह—

तत्तत्तिजारे पूआ मावज्जसि अ निददुर वयण । मारभो गिहियम्मोऽणारभो समणचम्मो अ ॥३५॥
तत्त्वविपार-वस्तुगत्या विपार इमुमादिजिनपूजाया मावयतया निवृत्तं तच्छिष्टं वचनम्, अन्नुच्चिद्वस्तुमिदं, यतो

यद्यपि किञ्चिदारम्भो द्रव्यतो दृश्यते तथाऽपि शुभाध्यवसायान्महती निर्जरा महंश्च पुण्यप्रकृतिबन्धो भवति, यस्तु द्रव्यतः किञ्चिदारम्भजन्योऽल्पीयानशुभबन्धः स चाल्पतरत्वाच्चतया तज्जन्यफलानुदयात् तत्कर्मवर्णणानामतिरूक्षत्वेन तत्क्षणादेव विलयाच्च न विवक्ष्यते, अत एव किञ्चित्सारम्भोऽपि जिनपूजालक्षणो द्रव्यस्तवो जिनैः श्रावकाणामनुज्ञातः, यदागमः—“अकसिणपवत्त-
गाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणे दब्धथए कूवदिहुंतो॥१॥”ति श्रीआव० नि० (आ० भा० १९६) ननु तर्हि द्रव्यस्तवे कूपदृष्टान्तो न युक्तः, तत्र कूपखननानन्तरमेव जलनिर्गमे मलापगमः, अत्र पूजां कुर्वत एवारम्भसंभवमालिन्यापगम इति चेत्, मैवं, कूपखननजनितं मालिन्यं कूपजलेनैवापनीयते इत्येवंरूपेण देशत एव दृष्टान्तात्, नहि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः सर्वधर्मसाधर्म्य-
केनापि दृष्टं श्रुतं वा, तथा जगद्रथं वहाराभावाद्, अन्यथा द्वयोरेकत्वापत्त्या उपमानोपमेययोरेव हान्यापत्तेः, तस्मान्च्छ्रवकधर्मः सा-
वद्य इति निष्ठुरवचनं न वक्तव्यं, किंतु सारम्भः श्रावकधर्म इति वक्तव्यं, निरारम्भश्च श्रवणधर्म इति, अत एवागमे “दुविहे धम्ममे पण्णत्ते, तं०—अगारधम्ममे अणगारधम्ममे”ति, न पुनः ‘सावज्जधम्ममे निरवज्जधम्ममे’ति पाठः, यत्तु कचिद्द्रव्यस्तवे सावद्यत्वव्यपदेशः स-
द्रव्यतः किञ्चिदारम्भजन्यरूक्षालपरजः स्पर्शलक्षणमालिन्यनिर्देशपरो, न तु नरकादिगतिभोग्यगतकानिर्देशपरोऽपि, ननु त्रिविधत्रि-
विधयत्याख्यानवतां साधूनां सारम्भो द्रव्यस्तवः कथमनुमोदनीयः, तद्गतारम्भस्याप्यनुमोदनापत्तेरिति चेत्, मैवं, सामायिकादि-
श्रावकधर्ममात्रस्याप्यननुमोदनीयत्वापत्तेः, कृतसामायिकादीनामप्युद्दिष्टभोजित्वेनारम्भकलुपितत्वात्, तस्मात्साधूनां तद्गतारम्भो नानुमोदनाविषयः, किंतु तज्जन्यः श्रावकधर्म एवेति गार्थाः ॥३५॥ अथ कुसुमादिपूजायाः वस्तुगत्या सावद्यत्वाभावेन साधुक-
र्तव्यतया कथं नानुज्ञेति पराशङ्कामुद्भाव्य तिरस्कुर्वन्वाह—

पूमा साबज्जातः, द्वैवपण अइ होइ निइदुरवपण । ता साहूणसि छात्ता सयपि एयपि दुधयण ॥३६॥

पूजा-इमुमार्दिना विनार्थन सावयेति यदि निन्दुरवचनं सर्वत् 'ता' तर्हि साधूनां स्वयमपि युक्ता कर्तुमिति गम्यमिति परा-
अद्वारचनं, एतदपि दुर्वचनम्-अवब्यनार्हमिति गार्थः ॥३६॥ अथ कथं परोक्तं वचनं दुर्वचनमिति दर्शयन्माह-

नेय ज निरवज्ज ते समणेहिं सयपि करणिज्ज । पारसवयसामाहअमुवारो ज न साहूण ॥३७॥

यथश्रितवयं तवत्साधुमि' स्वयमपि करणीयमित्येव नियमो नास्ति, हेतुमाह-'ज'ति यद्-यस्मादास्तां सारम्मो, निरम्मव
पोषणितोऽपि दादद्वमत्तामायिकपौषधभ्रादृप्रतिमापुधारः साधूनां नास्तीति व्यभिचार इति गार्थः ॥३७॥ अथ महाव्रतिनाम
शुब्रवापुषो न युक्त इति कृत्वा प्रकारान्तरमाह-

अहवा अण्णुण्णपिअ वेआववपि किं न जिणकप्पे! तम्हा जिणिवआणा यमाणमिह केवलं तत् ॥३८॥

अथवा 'जिनकल्प' जिनकल्पमार्गे 'अन्योऽन्यमपि' जिनकल्पिकानां परस्परमपि 'वेयाङ्गयम्' अञ्जनादिदानसंवाहनादिरूपं
'किं ने' ति केन हेतुना विनैर्निषिद्धं?, तत्र मात्राघसंभावनाया अप्यसंभवात्, तस्मात्कारणादिदेति-जिनकल्पेऽन्यत्र वा 'विनाङ्गा'
एवकारोऽभ्याहार्यो विनाङ्गैव प्रमाण केवल, नान्यत्स्यमतिविकल्पनादि किंचिदपि सुदरमपीत्यथार्यः, भावार्थत्वयम्-श्रोमनमप्य
दुष्टानङ्गपदिष्टमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य प्रतिषिद्धं इदम्यते, सर्वैर्ह-“पंचहि ठायेहिं समणे निगंथे महाजिक्खरे महापत्ताबसाये भवति,
दं०-प्रगिलाए आपरिअवेआवब्ब करेमाणे” (१०-३९७) इत्यादि मामान्योक्तमपि पुरुषविशेषं प्रतीत्य निषिद्ध, यथा जिनकल्प
कानां परम्परं वेयाङ्ग्यादि, पदारागमा-“वज्जारि पुरिमज्जाया यं०, तं०-फत्तेति नाममेगे वेयाङ्गं ने। पटिज्जति इत्यादि” (१०-३२०)

इति स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानके तृतीयोद्देशके, अत्र चतुर्थे भङ्गे जिनकल्पिकः, न च वैयावृत्यं न करोति न वा प्रतीच्छतीति, तथा द्वितीयं भंगे स्थविरकल्पिका अप्याचार्यगलानादयो, वैयावृत्यं प्रतीच्छन्ति न कुर्वन्तीति, अत एवावश्यकनिर्युक्तावपि, व्याख्येयव्याख्यानयोरभेदात् निर्युक्तिशब्देन तद्वृत्तिग्राह्या, अस्ति च तत्रेच्छाकारसामाचारीवर्णने इयं गाथा “एएहिं कारणेहिं तुंवीभूओ अ होइ आय-रिओ । वैयावर्च्चं न करे कायबं तस्स सेसेहिं ॥१॥ति, एवमभ्युत्थानवन्दनसत्कारसन्मानपृच्छप्रतिपृच्छव्याकरणादिष्वपि भोज्यं, तस्माज्जिनैव केवलं प्रमाणं, नान्यत्किमपि, परस्परं वैयावृत्यादेरपि सावद्यत्वापत्तिरिति गार्थः ॥३८॥ अथ पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारेऽतिप्रसङ्गरूपदोषमाह—

अण्णह सा साहूणं पूआ अणुमोअणोवएसेहिं । णो जुत्ता जं तेसिं सावज्जं सव्वहा हेयं ॥३९॥

अन्यथा पूजायाः सावद्यत्वस्वीकारे श्रावकैः पुण्यादिना विहिता सा पूजा साधूनामुपदेशानुमोदनान्विषयो न स्याद्, यतः कारणात्तेषां—साधूनां सावद्यं—सपापमनुष्ठानं सर्वथा—सर्वप्रकारेण “सर्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि” इत्यादिवचोभिः मनोवाक्कायकृतकारितानुमतिभिर्हेयं—त्याज्यं वर्तते, नहि साधवः सावद्यमुपदिशन्ति, न वाऽनुमोदन्ते, अब्रह्मसेवादेरप्युपदेशादिविषयत्वापत्तेः, न चायं दोषः सारम्भपक्षेऽपि भविष्यतीति शङ्कनीयम्, आरम्भस्यानन्यगत्या पूजाकारणत्वाद् अवद्यस्य च तथा स्वभावाभावात्, तस्मात् सत्यप्यारम्भे तज्जन्यफलाभावात् पूजाया निरवद्यतैव, साधोः स्वयं कर्त्तव्यतानिपेधे तु युक्तिरुक्ता, वक्ष्यतेऽनन्तरमिति गार्थः ॥३९॥ अथोपसंहरन्नेव साधुकर्त्तव्यतानिपेधे युक्तिमाह—

तम्हा महव्वएसुं संकतोऽणुव्वयाइगिहिधम्मो । जइ संकंता पंचममहव्वए किं न ता पूआ? ॥४०॥

तस्माद् यदि यथेत्यप्याहार्यं यथा महाव्रतेषु अनुव्रतादिगृहिषमः संक्रन्तस्त्रा-तर्हि तथेत्यप्याहार्यं तथा पञ्चममहाव्रते पूजा
किं न सप्तान्ता !, अपितु संक्रान्तेत्यर्थं इतिगाथार्थं ॥४०॥ अथ द्रव्यपूजा यथा पञ्चममहाव्रते संक्रान्ता तथा दर्शयन्नाह—

आणाइ दब्बपूजा दब्बवचापण देसस्सवेण । सो मळवदब्बवचाए जिणआणाए समोअरई ॥४१॥

द्रव्यपूजा हि दिव्यकुसुमचन्दनादिद्रव्यसमुदायसाध्या, सा चाक्षया देष्टरूपेण द्रव्यत्यागेन भवति, देष्टतो द्रव्यव्ययेनैव
स्यादित्यर्थं, आणाइपि तीर्थकुटुपदेष्टरूपा, न पुनः कुसुमादिद्रव्यव्ययमात्रेण, उत्सृज्यमापिष्णामपि तीर्थकुटूजाकृतिप्रसक्ते, नचैवं,
यतो द्रव्यपूजा हि भावपूजाकारणं-भावस्तवंहेतुः, भावस्तवो हि चारित्रं, यदुक्तं-“जिणमवणविबठावण जणा पूजा य सुखओ
विहिणा । दहत्थजपि णेअं मावत्थयक्खरणणेणं ॥१॥ इतिपञ्चाशके (२४७) तथोत्सृज्यमापिष्णामनन्तेनापि कालेन दुरापम्, अनन्त
कालस्थितिहेतुस्तु कृपाक्षिकाणां पूजापि भगवति उत्सृज्यसंयुक्ता, आस्तां कुसुमादिपूजा, प्रव्रज्याऽप्यनन्तसंसारहेतुत्वावस्तुत्वभावाद्,
युक्तयस्तु प्रथमविभागे तीर्थस्वरूपव्यवस्थापनावसरे दक्षिता, एतच्च जमाल्यादीनामेवेति प्रवचने प्रतीतमेतद्, कुमत हि क्रिया-
बलेन वदते इति पूजादिक्त्रियैव चैषामन्येषां बाजुमोदनादिविषयत्वेनानर्थहेतुरपि, तस्मात्कुमवं यथाऽक्रियाद्विधिलं तथार प्रवच
नस्य तस्य च हितमेवेति मतिमता मन्त्रव्य, स देष्टतो द्रव्यत्यागः, सर्वद्रव्यत्यागे “सत्ताओ परिगहाओ वेरमण”मितिजिनाइयैव
भवपरिग्रहत्यागारम्भके पञ्चममहाव्रते समव्रतरति, अयं भाव -यदि साधूनां कुसुमादिद्रव्यस्तवो निर्जराङ्गमभविष्यत्तर्हि सर्वज्ञा सर्व
परिग्रहत्यागं साधूनां नाकारयिष्यन्, कारितवन्तश्च सर्वपरिग्रहत्याग साधूनामतः सर्वपरिग्रहत्यागान्तर्भूतोऽपि द्रव्यस्तवः पृथक् क्रि
यमाणस्तीचकुटाशतनैवात्रावाप्त्यादितिगाथार्थं ॥४१॥ अथ प्रतिमाप्रतिष्ठा भावकेणैव कर्तव्या सावद्यत्वाद्द्रव्यस्तपूजादिबहिर्वि

तिलकाचार्योद्भावितानुमानस्य तद्विपरीतसाधकं तत्प्रतिपक्षभूतमनुमानमाह—

जिणपडिमाण पइट्ठा कायद्या मुनिगुरुहिं जगसक्खं । तेलुक्खपइड्ठव्व ॥४२॥

जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठा जगत्समक्षं मुनिगुरुभिः कर्तव्या, अनापवादिकत्वे सति त्रैलोक्यपूजाकारणभावात्—त्रैलोक्यपूजाहेतुत्वाद्गणधरप्रतिष्ठावद्—गणधरपदस्थापनावदित्यनुमानप्रयोगः, व्याप्तिग्रहस्त्वेवं—यद्यत्रैलोक्यपूजाकारणं तत्तन्मुनिगुरुणैव विधेयं, यथा गणधरपदप्रतिष्ठा, तत्र हेतुसाध्ययोर्द्वयोरपि सत्त्वात्, प्रकृतसाध्यसिद्ध्यर्थं मुनिगुरुः—स्वरिः दृष्टान्ते तीर्थकृदिति, न पुनर्गृहिक्तृत्यं त्रैलोक्यपूज्यत्वहेतुर्भवति, यत्तु क्वचिच्चरितानुवादे तथा दृश्यते तद्विव्यानुभावाद्यात्मकमौपाधिकमेवावगन्तव्यं, दिव्यानुभावस्तु विधिवादे विचारक्षोदक्षमो न भवति, यथा अविरतदेवतार्पितलिङ्गः साधुलिङ्गधारी कश्चित् साधुत्रैलोक्यस्याप्याराध्यो भवति, न तथा द्वादशव्रतधारकश्रावकार्पितलिङ्गात्साधुः स्यात्, तथाऽनादिसिद्धजगत्स्वभावात्, जगत्साक्षिकमितिपदेन प्रतिष्ठाकृत्यं न रहोवृत्त्या विधेयं, किंतु राजामात्यादिसमस्तमहर्द्धिकजनसमक्षं, यतः समस्तजनसाक्षिकं प्रतिष्ठाकृत्यं समस्तस्यापि लोकस्याराध्यत्वेनाभिमतं स्यात्, तत्रापि साधुना कृतमविवादेनैव समस्तानामपि सम्मतं, साधोः समस्ताभिमतत्वादितिगार्थः ॥४२॥ अथ सत्प्रतिपक्षितं तिलकाचार्योद्भावितानुमानं कीदृशं जातमित्याह—

पडिवक्खऽणुमाणसरप्पहओ तुह हेउसउणि गयपक्खो । सिद्धंतपक्खजुत्तो हेउसरो जयउ अम्हाणं ॥४३॥
प्रतिपक्षानुमानं—परोद्भावितानुमानसाध्याद्विपरीतसाधकानुमानं तदेव शरो—बाणस्तेन प्रहतः—आहतः‘तुहे’ति—हे तिलकाचार्य !
अव त्वदीयो हेतुः सावद्यत्वादितिरूपस्तद्रूपः शकुनिः—पक्षी, किलक्षणो ?—गतपक्षः—छिन्नपक्षो जातः, अन्योऽपि पक्षी परप्रयोगप्रे-

रितरात्रप्रहतो विगतपथोऽमर्य द्युतप्राणो वा मयति, तथा त्वदनुमानपथी तीर्थप्रेरितानुमानश्रप्रहतो बोध्यः, यत एवं ततो
 'माम्-अम सं-पी त्रेतोष्यपूजास्मरणस्वादितिदुहाणो जयतु, किलक्षणः ?-सिदान्तपथयुक्तः-अनेकप्रतिष्ठाकल्यादिप्रवच-
 नानुपायी, प्रपरोऽपि पाण सिद्धाः-परिकर्मणा सस्कृता येऽन्ता-अन्तिमावयवास्तेषु पथाः-पतत्राणि यत्र स तथा, पतत्रमन्त
 रण वागम्याप्यगतेः, त्वदनुमानपथिहन्ता मिदान्तरपुक्तोऽमदीयो बाणो जयतिविति समुदायार्थ ॥४३॥ इति चन्द्रप्रमाचार्य
 नित्यप्रवचनविधिपितान्यनुमानानि हेत्यामामप्रस्थानि न धारकप्रतिष्ठाप्यवस्थापनाय समर्पानीति ज्ञापयित्वा साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापना-
 यानुमानानि प्रागममन्मन्तयन् प्रदक्षिता ॥ अथ कालानुभावात् केर्णाचिन्मतिर्माद्याचिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पमालोक्य श्रद्धेत्यथते
 न पतराकरनाय गायामाह-

जो पुण तिलगायारिजो कुवक्कन्नुकुन्वो मयाणुराण । लविजो कप्पाभासे अमुणत्तो घम्मपरमस्य ॥४४॥
 य पुनरित्तकानार्थ इयधमृत्प्यो नराऽज्ञानाचः स्वमतानुरागेण म्मतवदारुपहेतवे एव ग्रथक्वत्वाच्चेपकुपादिक्रमेणया प्रसिद्धः,
 यद्वा गुपादिकानां मत्ते मूलं, मूलत्वं प्रतिष्ठाकल्यादिग्रथरचनायां स्वयमनुमानादिप्रयोगकरणाद्वक्तः परकृतानामनुमानप्रयोगाणां
 रूपाभूषान्यजानमेव राक्षमतारुर्पकचन्द्रप्रमानार्येण क्रोधाविष्टेन भावकप्रतिष्ठान्यवस्थापनायोद्भाविता ये हेत्वाभासास्तानेवा च
 प्रद्वरमित्र रातुपाविष्करणाप निजकृतिवयाऽलिखिष्यन्ति मूलत्वमप्यस्य नास्मात्पद, यत-'मुक्त्वो ताव महग्घो सोण क्कज्जम
 मपठमग्गमि । जार न तमररमग्गुम ॥ कुक्कुमलसफसं कुणइ॥'पि, नचैवं विपश्चितां गतिर, यदास्माक्रीनेन पूर्वजेन क्रोधाना-
 मोगादिना सर्वगीभूतेन परिक्रित्तुं कारित प्रकाशितं वा तत्सर्वमपि प्रमाणीकृत्य विपश्चित्पर्वदि व्यवस्थाप्यते, तद्वदव्याप्यते

च स्वकीयं मौख्यमेवाविष्कर्त्तव्यं स्यात्, नह्यनुमानाभासो बलीयसाऽपि पुरुषेण ग्रामाणिकर्षोदि परवादिजयायोद्भावितः स्वात्मनः शरणं भवितुमर्हति, किं खड्गाभासेनाप्यर्ककाष्ठेन वैरिसैन्यं जेतुं शक्यते? इत्यादि स्वयमेव बोध्यं, मतानुरागेणेतिपदेन तिलकाचार्यस्य राकाशाखापतितत्वं सूत्रितं ॥ 'लविउ'त्ति लपितो यत्तत्प्रलपितः, कुत्र?—'कल्पाभासे' कल्पशब्देनेह प्रतिष्ठाकल्पस्तद्वदार्थमासते अप्रतिष्ठाकल्पोऽपि प्रतिष्ठाकल्पतया आभासते इति प्रतिष्ठाकल्पाभासस्तस्मिन्, किं कुर्वन्, ?—'धर्मपरमार्थमजानन्' धर्मस्य—श्रुतचारित्रात्मकस्य परमार्थो—रहस्यं सामान्यविशेषोत्सर्गापवादात्मकं न ज्ञातवानित्यर्थः।

अथ तिलकाचायप्रलपितं प्रादुर्भूतं तद्विकल्पिता प्रतिष्ठाकल्पपीठिका (दर्श्यते) यथा—उंनमो भगवते श्रीपञ्चमङ्गलाय ॥ येनास्त्ररहितेनापि, विपमास्त्रो त्रिनिर्जितः । महावीरः स वः पायास्त्रोकोत्तरपराक्रमः ॥१॥ सर्वोत्तमसमाचीर्णज्ञानचारित्रदर्शनाः । गुरवः सुखमेधन्तां, सिद्धिशीसंगमोद्यताः ॥२॥ साधूनां श्रावकाणां च, विधिर्यत्र निरुच्यते । स निष्कन्दितसंदेहश्चिरं जीयाञ्जिनागमः ॥३॥ एवं समाहितस्वान्तः, स्मृत्यर्थं भविनां सदा । जिनविम्बप्रतिष्ठानविधिमाविष्करोम्यहम् ॥४॥ इह च प्रथममेव केचिदुत्सन्नप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापासंसारकान्तारसंचारविहभीरवः सिद्धिसीमान्तिनीपरिरम्भयोग्यभोग्यविकलाः कुगतिवनिताङ्गपरिष्वङ्गबद्धरङ्गाः स्त्रीकृतनिष्प्रपञ्चपञ्चमहाव्रतानां व्रतिनां प्रतिष्ठाकारत्वमुपवर्णयन्ति तदसंगतं, यतः प्रतिष्ठाकारस्येदं स्वरूपं निरूप्यते—यथा—न्हायविलित्तउ चंदणिण गंधगुगंधिअ देह। परिहाविअसिअसदसजुयल गुणगणरणह गेह॥१॥ "तत्स्वणि दक्खणि करि धरिअ कंकणकडहसणाहु। सुंदरमुहारयणजुय दक्खिणकरतरुसाहु॥२॥ सुदुट्ठु पड्डाकार तहि वणिणज्जइ जय-

पंतु । जो न विना हि अमयदलितो न कुदसुण दीसतु ॥३॥ तत्र 'वयस्य कृपाय छक्क अकण्ठो गिहिमायणं । पछिअक्क निसिआए सिणाण
 मोमरउत्त ॥१॥ इत्यागमात् मातृनां स्नान शरीरे चन्दनविलेपन गंधैः सुगंधीकरणं क्षोभाङ्गस्वाश्रय युज्यते, तथा "आ-
 पयमाणा कृपा अदगाइआ य पित्त्यठा हत्था" इत्यागमेण प्रमाणोपेतवस्त्रपरिधानेन साधोरचेलकत्वस्यापनादस्त्रसदृश
 गररिपानमपि न युज्यते । तथा—“उत्तय हिरप्प सुवण्ण इत्थेण पराणयपि णो छुप्पे । कारणसमच्छिअं पिदु गोअम ! गच्छ तयं
 मन्निमो ॥१॥ इत्यागमेन मायो गुर्वणस्पर्शनमात्रमपि निषिद्धं, तत्कथं कट्टणश्रवाचलकारमङ्गीकरित्यति, अतः प्रतिष्ठाकारलक्ष्य
 सर्वमपि मायोरित्युक्त्यने, आरक्तस्यैवोपपत्ते, तत्तस्मैव प्रतिष्ठा क्षार्या, अत्र वार्ये अनुमिमीहे—जिनविम्बप्रतिष्ठा भावकैर्गैव
 कृतव्या, द्रव्यस्वरूपत्वात्पुण्यपूजादिवद्, द्रव्यस्त्वत्वं चास्या “जिणभवणविषयवज्जत्तापूआइ सुत्तओ विहिणा । दइत्तयउत्ति
 मेत्तं नारययस्सगगनेन ॥१॥” इति चचनात्, तथा मावयरूपत्वादितिहतोः जिनप्रतिष्ठा भावकैर्गैव कार्या, सावयरूपत्वं चास्या
 एवं—नुदि कृग प्रतिष्ठाकारचन्दनममिम अय्यइत्तेन विम्बस्य विलेपनं करोति, अमिमन्निवत्तुत्ताटनं स्वइत्तेन करोति,
 पुणरागपुक्तामिमन्निवत्तनमदन्नचपनं मइत्तन करोति, प्रत्यप्रवत्तेण प्रतिमाच्छादनं तदुपरि चन्दनच्छादामोषनं पुष्पवेप नाभाग
 पपुनमप्रपान्येण च मइत्तन करोति, ततो तपममये त्रिपञ्चसुवाराण् सुयान् प्रतिमां स्पृशेत्, पुनर्वासनिवेपणं पुष्पारोपणं
 च प्रतिष्ठाकार इति मवप्रतिष्ठाकरत्वेणूक्तत्वादिति कृपाक्षिकतिलकतिलकाचार्य स्वमतानुरागेण भावकप्रतिष्ठा-
 प्यरन्त्यारनाप यमप्रत्तपत्तु ममनेत्तिमहत्ती प्रतिष्ठाकरत्यामासुपीठिकाहृत्यत्रविहमुत्तल्लवण्णुनां चिरंजीविनां विभामकृते कृतवान्,
 तत्र मामान्यतन्नासदित्यममिपातुप्यं—

ननु भो तिलकाचार्य ! एवं शुद्धिं कृत्वा प्रतिष्ठाकारश्चन्दनमभिमन्त्र्य स्वहस्तेन विम्बस्य विलेपनं करोतीत्यादिरूपः प्रतिष्ठा-
विधिस्त्वया कुतो लिखितः ? किं सिद्धान्तादुत पूर्वाचार्यविरचितप्रकरणेभ्यो वा अथवा पूर्वमवाभ्यस्तपरिज्ञानहेतोर्जातिस्मृत्यादेर्वा
स्वमतिविकल्पनाद्वा ? नाद्यः, कापि सिद्धान्ते त्वल्लिखितविधेरनुपलम्भाद्, द्वितीये प्रकरणान्यपि चरित्रादिरूपाणि उत प्रतिष्ठावि-
धेरेव प्रतिपादकानि ? नाद्यः, आस्तामन्यत् त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पे नामग्राहं निदर्शितानि यान्युपमितिभवपञ्चादीनि चरित्ररूपाणि
प्रकरणानि तेष्वपि कापि त्वदुक्तविधेर्यन्धस्याप्यभावात्, न हि कापि केनापि तिलकमञ्जुर्यादिशक्यपथेन प्रथममभिमन्त्रित-
चन्दनेन विम्बं लिप्तं, न चाभिमन्त्रितधूपोत्पादनमित्यादि यावन्मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादि कुतं, तावन्मात्रस्यैव तवोपदेशाहत्वाद्,
अथ प्रतिष्ठाविधेः प्रतिपादकानि प्रतिष्ठाकल्परूपाणि प्रकरणानीति चेत्तर्हि ते प्रतिष्ठाकल्पास्तव प्रमाणमप्रमाणं वा ? आद्ये विवादस्य
दत्ताञ्जलितैव, तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यानि कृत्यानि श्रावकस्य तानि श्रावकस्यैवाभ्युपगन्तव्यानि, यानि च साधोस्तानि च साधोरेवेति
नष्टा त्वदमीष्टा श्रावकप्रतिष्ठा दूरमिति । इह च प्रथममेव केचिदुत्सन्नप्ररूपिणो यथाच्छन्दाः स्वात्मप्रत्यनीकाश्चिरपरिचितापासंसार-
कान्तासंचारविरहमीरव इत्याद्यनार्यदुर्वचनैः साधुप्रतिष्ठाव्यवस्थापकानां तीर्थसम्मतानामपि श्रीहरिभद्रस्वरिप्रभृतिपूर्वसूरीणां
महाशातनां कृत्वा स्वरिप्रतिष्ठाभिधायकेभ्यस्तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पेभ्यः शेषप्रतिष्ठाविधिं च स्वकृते प्रतिष्ठाभासे लिखन् पुनः साधुप्रति-
ष्ठोत्थापेनाय श्रीहरिभद्रस्वरिप्रभृतिप्रभृतिकृतानामेव पञ्चाशकादिग्रन्थानां सम्मतिं दर्शयन् हे निर्लज्ज ! तिलकाचार्य त्वं कीदृशः किंसंज्ञो
भण्यते ? परं 'निस्थानिकायाः सपत्न्याः पितृगृहं स्थानक'मिति लोकाभाणकस्त्वया सत्यापित इति, किंच-भो तिलकाचार्य ! सर्व-
प्रतिष्ठाकल्पेषु कृतत्वादिति वचसा ये त्वयैव प्रतिष्ठाकल्पाः सम्मतितयोद्भाविताः तत्र कापि मन्त्रन्यासनेत्रोन्मीलनादिकमपि श्रावक एव

धारणेन श्रुतिरित्यादि लिखितं ह्ये न वा ? नेति चेच्छहि तव श्रुतिः किं याति यत्रमेव कण्ठागतान्त्र यावत् बाह्वसरेण प्रतिष्ठा
 मद्रययिवर्ष्या साधोस्तत्रानधिकरादित्यादि जल्पसि, अथ प्रतिष्ठाकृत्या अग्रमाणमिति चेत् मैवं, प्रतिष्ठाकृत्यग्रयेतृणां श्रीहरि-
 पुरुषमृतीनामनामन्वापस्या तत्तत्तपश्चाद्यकादियन्यानां सम्मतितयाऽनुग्रावनापत्तेः त्वद्विकल्पितप्रतिकल्पामासस्यापि निर्भूतत्वा
 दकुमपि इत्थं, अथ स्वमतिविकल्पनादिति योज्यं सोऽस्यम इवास्तृभ्याः, नहि स्वमतिविकल्पितं कस्यापि विद्यासंज्ञितः, तस्मात्
 प्रतिकल्पकृत्यामाममपि कुर्यता त्वया तन्मूलमूलाः श्रीहरिमण्डहरिप्रभृतिभूताः प्रतिष्ठाकृत्याः प्रमाणीकर्षक्याः, अन्यथा सर्वं
 प्रतिकल्पकृत्यपुक्तत्वादिति यत्कुमप्यङ्कयत्वात्, तत्रमाणीकरणे च त्वद्विकल्पितप्रतिकल्पकृत्योऽर्धवर्तीयन्यायभाष्यो न भवन्नाहो-
 ननु मुद पङ्कटकप्ये चित्ति लिङ्गो आगमा पगरणेहि ? । अयोक्तार्यसंग्राहक गावात्रिकमाह—

दमगतीपमुगद जाइ चरिआइ तगधि युताइ । सेसुधि तुइ लिङ्गिअबिही म दीसई आससिगुब ॥४५॥
 निर्दिमतं पुन पगरण पङ्कटकप्यो इतिअ जइ तुम्ह । ता अम्हणधि ॥ हरिपङ्कट विगुबइडा ॥४६॥

ननु नर त्रिगुणकृत्ये लिङ्गिनो विधि आगमात् प्रकरणेभ्यो वा ?, प्रथमतस्तत्वाप्यनिष्ठाः, आचारान्नविदुः त्वद्विकल्पितपुस्तकत्वात्,
 निर्नाय प्रकृत्यमपि गरिमं विधिमात्रा ?, अथमे दमपन्तीप्रभृन्नामि यानि चरितानि स्वपाऽप्युक्तानि सम्मलितेति सेव्यमि तव
 निमित्तो विपिन रन्पने अगण्डकपद यथा तुल्यगण्डकपदं यथा त्वद्विकल्पितप्रकरणेन न त्वद्विकल्पे यदि तव विधिबलमिति

छादिविप्रतिपादकं पुनः प्रकरणं प्रतिष्ठाकल्पस्ता-तर्हि अस्माकमपीष्टं, स्वरिप्रतिष्ठा जिनोपदिष्टा सिद्धेतिगाथात्रयार्थः ॥४५॥४६॥४७॥
अथ फलितार्थमाह—

तम्हा जत्थ नवीणं बिंबं निम्मविअ मट्ठिआइमयं । महिअं अहिग्गहीहिं तत्थ विही नेव सत्थुत्तो ॥४८॥

यस्मात्कारणात्प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिः 'स्वरिः प्रतिष्ठां कुर्यादि' त्यादिवचोभिव्यङ्ग्यः प्रमाणं तस्मात्कारणात् मृत्तिकादिद्रव्य-
मयं-मृत्तिकागोमयादिपुद्गलात्मकं 'बिम्बं' जिनप्रतिमा 'अभिग्राहिभिः' जिनबिम्बं नमस्कृत्यैवाशनादि भोक्तुं कल्पते, नान्यथेत्यभि-
ग्रहवद्भिः क्वचित्कदाचित्प्रयोजनविशेषे बिम्बसामग्र्यभावे 'निर्मापितं' निष्पादितं तत्र शास्त्रोक्तो विधिः-प्रतिष्ठाकल्पोक्तो विधिर्न-
भवेत्, नहि विधिप्रतिष्ठां चिकीर्षन् कोऽपि मृत्तिकादिद्रव्येण जिनबिम्बं करोति, तादृशस्य बिम्बस्य जलस्पर्शमात्रेणैव विनश्वर-
स्वभावात् कुतः स्नानादिविधिकरणसंभवः?, किंतु स्वाभिग्रहपरिपालननिमित्तं मृत्तिकादिना तीर्थकुदाकृतिं विधाय चैत्यवन्दनशुद्ध्यर्थं
नमस्कारमात्रेण स्थापना क्रियते, सा च तथाविधभावितव्यतायोगादेवतया तीर्थतया प्रवृत्ता सर्वेषामपि सम्मता जातेतिबोध्यं, नचैवं
शास्त्रोक्तो विधिर्लुप्येतेतिगाथार्थः ॥४८॥ अथ तिलकाचार्यः स्वप्रतिष्ठाकल्पे प्रतिष्ठादिशब्दानामर्थं यथा तथा प्रलपन् बहुजनानां
भ्रान्तिजनकः अतस्तच्छङ्कापराकरणार्थं प्रतिष्ठाशब्दस्य कौडर्थं इत्याह—

सेसहिगारि पइठा पइठिअपडिमाणमासणट्टवणा । अहिगारट्टपविच्ची जह लट्ठिपइट्ठिआ य धया ॥४९॥

'शेषाधिकारे' नवीनप्रतिमाकरणादतिरिक्ताधिकारे यत्र कोऽपि प्रतिष्ठाशब्दो दृश्यते तत्र प्रतिष्ठा तावत् प्रतिष्ठितानां जीर्ण-
प्रतिमानामासनस्थापना, प्रासादसिंहासनादिकं नवीनं निष्पाद्य पूजानिमित्तं तत्रोपवेशनमिति प्रतिष्ठाशब्दार्थः, तत्कुत इत्याह-अधि-

कारत्-प्रकरणविशेषादर्भप्रतिपक्षि -अर्थाभ्युपगमो भवति, तत्र दृष्टान्तमाह - 'जह' त्यादि, यथा लष्टिप्रतिष्ठिता ध्वजा, लष्टो-दृष्टे
प्रतिष्ठिता-न्यस्ता यथा ध्वजेत्यर्थाः। यदागमाः - "तजो पुणो अबकजगलट्टियपइठ्ठिअसमूहनीले" त्यादि श्रीपर्युपणाकल्पे, तथा
"भरइतयइहाए मडुरानयरीए मगलाई तु। गेहेसु पचरेसु अ छअवइगामअवेसु॥१॥" सि मडुराए नयरीए वरे कए पढर्म जरइता पइठ्ठिवि-
संति मगलनिमिष, जइ न करेसि वरे पढर्म" सि, अत्र प्राज्ञबध्त्रियादिगुहेषु न्यसनमात्र एव प्रतिष्ठाशब्दार्थाः, एतेन प्रतिष्ठा-
प्रतिष्ठानर प्रतिष्ठापन३ संस्थापन४ स्थापना५ दिव्यशब्दानामेकार्भता विकल्प्य परस्परपर्यायवाचिता तिलकचार्येण प्रतिपादिता
साजपि निरस्ता, प्रतिष्ठादिशब्दानां पर्यायवाचित्वेन विपश्चित्प्रयोगादर्शनात्। किंतु 'अधिकारवद्वाद्यर्थप्राप्ति' रितिन्यायात् क्वचित्प्रति
ष्ठशब्द-श्लोभावाची, यथा "प्रतिष्ठां प्रापितः शिष्यो, गुरुणा गुरुविद्यया" कचिदाधाराधेयसंबन्धवाचको यथा - "गुरुश्रान्ते
प्रतिष्ठाया, शिष्यानध्यापयत्यमूर्त्" तथाऽऽजामप्रयोगोऽपि - "तजो पुणो अबकजगलट्टियपइठ्ठिअ" पि, तथा विगन्तप्रयोगेणापि, यथा
'अपूजयेत् प्रतिष्ठाय, चैत्येऽर्हत्प्रतिष्ठां सुधीः।' कचिच्च प्रतिष्ठायविषयकमिन्नित्तवासेषेपमन्त्रन्यासादिक्रियाविशेषवाचको,
यथा "धरि" प्रतिष्ठं कुर्यादित्यादि, एव प्रतिष्ठानशब्दोऽपि प्रायः स्मित्त्वर्थाभिप्रायक, प्रतिष्ठापनशब्दस्तु विगन्तप्रयोगात्स्फुट
एव निश्चार्थाः, नचैवं प्रतिष्ठप्रतिष्ठानशब्दयोः प्रतिष्ठानमिति निरुक्तेरभेदः, प्रतिष्ठन्तं प्रयुक्ते इति प्रतिष्ठापनमिति निरुक्तेरेव
भेदस्तेन प्रतिष्ठपनशब्दो विक्रप्रत्ययनिष्पन्नत्वेन प्रतिष्ठाप्रयोवककर्तृक्रियाविशेषवाचकः, एतेन 'ज न परिठ्ठिविज' मित्त्वस्य शब्दस्य
यस परित्यक्तमितिपर्यायो वृषिकृता वचो न पुनः परित्याजितमिति सम्मतिः। प्रतिष्ठानप्रतिष्ठापनशब्दयोरेकार्भताभिधानाय तिल
कचार्येण प्रदक्षिता साजपि निरस्ता, चात्यन्तरमासाय विग-राविगन्तप्रयोगयोस्तुत्यार्थाभिप्रायकत्वस्य दृष्टत्वाद्, यथा संमा

वयतीतिगिगन्तप्रयोगेणाप्यगिगन्तप्रयोगः शङ्कते इति तुल्यार्थः, न पुनरेकधातुप्रयोगेऽपि गिगन्ताणिगन्तयोरविशेषः, प्रयोजक-
प्रत्ययस्य वैयर्थ्यापत्तेः, नन्वेकधातुप्रयोगेऽपि क्वचिद्भिन्नार्थानभिधानं यथा स्थापनशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेतिचेत्, भवेत् “उपस-
र्गेण धात्वर्थो, बलादन्यत्र नीयते” इति वचनात् प्रतिना सोपसर्गस्य धातोः केवलधात्वपेक्षया भिन्नार्थभिधायकत्वेन वस्तुगत्या
भिन्नत्वाद्, अत एवात्मनेपदिकः परस्मैपदिको वा धातुः प्रयोजनगिगन्तप्रत्ययप्रयोगादुभयपदिको भवति, वस्तुगत्या स्थापनशब्दो
लक्ष्यवस्त्वाकृतिमात्राभिधायकः, तथाहि “नामजिणा जिणनामा ठवणजिणा पुण जिणिंदपडिमाओ । दवजिणा जिणजीवा भाव-
जिणा समवसरणत्था ॥१॥ इति (वैत्यवन्दनभाष्यं) तथा “नामठवणणं को पइविसेसो?, नामं आवकहिअं, ठवणा इत्तरिआ वा
होअ”ति तथा “नामं ठवणादविए खिचदिसातावखित्तपणवए । सत्तमिआ भावदिसा होइ अट्टारसविहा उ ॥१॥” ति । क्वचि-
द्भावादस्थापनारोपणेऽपि, यथा “उम्मगगनिवारणयं सम्मगगट्ठावणं च भवणं । एमाई जं विहिअं अणुमोएइहं तमप्पहिअं ॥१॥”
(आराधना) इति । ननु क्वचित्स्थापनाशब्दस्य पर्यायः प्रतिष्ठेत्युपलभ्यते तत्र किं कर्तव्यमितिचेच्छृणु, क्वचित्क्वथिश्च्युत्पत्त्याऽ-
प्येकार्थतां विभाव्य छन्दोऽनुवृत्त्या धर्मधर्मिणोरभेदोपचारमङ्गीकृत्य वा ग्रन्थकाराणां तथा प्रयोगसंभवेऽपि सर्वत्रापि स्थापनाशब्देन
प्रतिष्ठा वाच्येति न पूलकरणीयम्, अनन्तरोक्त्युत्तया तिलकाचार्यस्य गलपादुकान्यायोत्पत्तेः, क्वचित्कस्यचिच्छब्दस्य कश्चित्पर्यायं
दृष्ट्वा सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणे “पतङ्गो द्योतयन् विश्वं, कस्य नानन्दकारणम् ?” तथा “प्रदीपरूपमालोक्य, पतङ्गो नाशमाश्रित”
इत्युभयत्रापि पतङ्गशब्दस्य सूर्यपर्यायिकरणप्रसक्तेश्च, तस्मात्क्वापि कविप्रयुक्तानां खगपतङ्गादिशब्दानां सूर्यादिशब्दैः पर्यायं दृष्ट्वा
सर्वत्रापि तथा पर्यायकरणाभाववत् स्थापनाशब्देन सर्वत्रापि प्रतिष्ठापर्यायो न युक्तः, प्रयोगानुसारेण पतङ्गादिशब्दवदस्याप्यनेका-

र्यता माध्या, अन्यथा “तदा नदीप्रवाहेण, पाटिवाद्रिकटापटात् । युगादिवेवप्रतिमा, प्रकट्याज्भूत् प्रभावयुक् ॥ १ ॥ तां प्रेक्ष्य
 हर्षयुक्तोऽसौ, स्नपयामास वारिणा । पीठं कृत्वा मूर्धोपुङ्गं, स्वापयामास तत्र ताम् ॥ २ ॥” इति श्रीबिमलनाथप्यरित्रे, अत्र
 तिलकाचार्याभिप्रायेण स्वापयामासेति अतिष्ठां कृतवानिति शक्तम् स्यात्, तथाप्यस्यवाचितं, स्वकीयाग्रहं विमुच्यालोचयन्तु, तिल-
 काचार्यो प्रदर्शितासु उपमितौ ‘रत्नचूडविद्याकरः कथयती’त्यादि, “यावद्विद्याधराणामवतारणार्थं महाभवन विधाय प्रतिष्ठित तेन
 भगवता युगादिवेवस्य बिम्बं” उाणादिवचने “इव चित्तिम्भ तो सा गंतूय य सत्वरं निययेद्देहं । पक्खालिज संठविजा पढिम ता
 वदय देव ॥१॥” हरिवंशग्रन्थे इत्यादिरूपासु सम्मतिषु कापि विवादापभाया प्रतिष्ठायाः सूचकमभिमन्त्रितवासक्षेपमन्त्रन्या
 सादिकं किमपि विद्यते न वा !, प्रथमोऽप्यस्यवाचितः, द्वितीये प्रतिष्ठैव तत्र नावपुद्भ्यते, तदवबोधकल्लिङ्गाभावात्, तर्हि कृत
 स्तत्राकाण्डकृष्णाण्डकन्याः श्रावकस्तत्कर्त्तार्यं प्रविष्टः, तथा च संपन्नम् ‘अस्ताते तटाके मकरप्रवेश’ इति लोकामाणक इति, अस्माभिस्तु
 “सुबिक्रजं पुन हरिमह” इत्यादिचतुर्दशगाथायां प्रागुक्तायां सम्मतिरयोपदर्शितासु सर्वास्वपि क्वपिलेकेवललिना भीनामहुरिप्रभृ-
 तिमिरभिमन्त्रितवाससेपादिक प्रतिष्ठासूचकं विद्यत एव, तेन तिलकाचार्यप्रवर्धिता सम्मत्यो देवतायचप्रलपितकन्या बोध्या
 इति सामान्यतस्त्विलकाचार्यस्तिरस्कृत इति गायार्थः ॥४९॥ अथ व्यक्त्याऽपि किञ्चिदाह—

कृत्यदि कलकवाण कल्पयि सहाणमण्णाह लवणं । कृत्ययि पदयणपरमस्थभावसुगुणयि तिलगवयं ॥५०॥

तिलकाचार्यवचः क्वचित्कलङ्कवान्—प्रवचनस्य कलङ्कदानात्मकं, क्वचित्कन्यानां प्रतिष्ठास्वापनादिलङ्घनानामन्यथा सपनसू-अ
 पर्यायमृतानामपि पर्यायरूपतया प्रलपनं, क्वचित्परमार्थभावान्नून्य—यूषापरिसंबन्धेपर्यालोचनविकलमपीति, प्रतिष्ठाकन्यावासे इति

प्रकरणाद् बोध्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थः पुनरेवं—कलङ्कदानं त्वेवं—स्वकृतावश्यकवृत्तौ ‘भरतः स्वयं प्रतिष्ठितवानि’ति लिखित्वा प्र-
 तिष्ठाकल्पे च श्रीआवश्यकवृत्तिं सम्मतितयोन्ध्रावितवान्, श्रीहरिभद्रस्मरिभृतावश्यकवृत्तौ च तद्वन्धस्याप्यभावाद्, एवं च सति
 “धावत२ भो डिम्भाः ! तरंगिणीतीरे गुडशकटं विपर्यस्त”मित्यादि धूर्तवाक्यवत्तिलकाचार्यवाक्यमपि बोध्यं, अथ शब्दानाम-
 न्यथाभाषणं यथा दमयन्त्यां शकावतारे एकविम्बमाश्रित्य शक्रचक्रवर्त्तिवासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इत्याद्युक्तं, तत्र कालभेदेन
 युगपद्वा १, उभयथापि प्रतिष्ठाया विवादापन्नाया असंभवाद्, यतः प्रथमे विकल्पे प्रतिष्ठितस्य विम्बस्य पुनः प्रतिष्ठाकरणेऽन-
 वस्थानाद्, यावत्काथितस्थापनाभङ्गापत्त्या स्वरूपहानेश्च, द्वितीयोऽप्यसंभवी, नहि चक्रवर्त्तिवासुदेवौ युगपदेकत्र मिलतः, तयोरेक-
 क्षेत्रे युगपदुत्पत्तेरभावात् तस्मात्, शक्रचक्रवर्त्तिवासुदेवादयः प्रतिष्ठां चक्रिरे इति क्वचित् प्रासादे संस्थाप्य तद्विम्बं पूजितवन्त
 इत्यर्थे युक्त्युपने प्रतिष्ठाकल्योक्तविधिना प्रतिष्ठा कृतेत्यन्यथा भणनं तिलकस्येति बोध्यं, अथ पूर्वपसंबन्धापर्यालोचना—तथा
 “चेहअपूआ रायानिमंतणे सन्नि वाइ खवग कही । संकिअ पत्त पभावण पउत्तिकजा य उड्डाहो ॥१॥” इति बृहत्कल्पप्रथमोदे-
 शकभाष्यस्य द्वारगाथा, तत्र सन्निवाइअपदस्य चूर्णिर्यथा—“इआणि सन्नि वाई अ एए दोवि दारे एगट्टे वक्खाणेइ, ‘एमेव य सन्नी-
 णवि जिणाण पडिमासु पहमपट्टवणे । मा परवाई विग्गं करिज वाई अ ओविसइ ॥१॥ सात्रगो कोइ पहमं जिणपडिमाए पइट्ठाणं
 करेइ, तत्थ साहुणो आगए दट्ठूण चित्तेइ—जइ ताव इमे भगवंतो अरिहतो पूअं दट्ठुं इति तदेवं ममाउ अलाहि पण्णाहे(एत्ताहे)निच्चमेव
 पूअं करेमि, एवं सावगस्स भावुद्धी भवति, अहं न पविसंति संजया, नत्थित्ति विपरिणामो भवति—किं एएसिं पूआ कीरइ से नत्थि, वाइ-
 णा य पविट्ठेण इमे गुणा—परवाइनिगहं दट्ठुं भवंति—नवधम्माण थिरत्तं, पभात्रणा सासणे अ बहुमाणो । अभिगच्छंति अ विउसा अवि-

ग्यपूआ य सेआए ॥ ॥ कण्ड्या, सेयाइणि अविगणपूआए कयाए सपक्खपरपक्खत्ताणं इहलोए अ सेअं, इहलोए अस्सिवाइउवइवा
 न य भवति, परलोइअं तित्यगरएआए दरिसणसुदी निबधिया भवति"ति कस्यविशेषचूर्णि, कस्यसामान्यचूर्णि च-सावगो कोइ
 जिनपढिमाए पइइवणं करेइ'चि पाठः, अथ तिलकधार्याः प्रवचनपरमार्थनिमिद्धः प्रयोजकप्रत्ययान्तेन प्रतिष्ठापनसम्बन्धेन केवलस्र
 प्रतिष्ठानस्रस्यैकार्यतां विफल्य भावकः प्रतिष्ठं करोतीति भूते, परसुमयत्रापि प्रतिष्ठाया अविकारस्यैवामावात्, किन्तु रथातु
 यात्राया एवाधिकारः, तथाहि-अइगमयंति पण्डइ, अस्य चूर्णिः-सीसो पुच्छति-अणुजाणेण किं गंतवं न वचि, आयरिओ मणइ-अइ
 निक्कारण गच्छति तो आणाइओ दोसा, इमेहि करणेहि तत्थ पविसिअइ, तत्रेति अनुयाने, अनुयानस्रस्ययमर्थः-अनु-पयाइइस्य
 पुरादिस्थानेषु परिब्राज्यतो यानं-गमनमाचार्यादीनां यत्र पविणि तदनुयानं, रथयात्रेत्यर्थः, तत्र कापि कारवाणि अः, 'वेइअ'
 दारगाहा, सा चैव-वेइअपूआ रायानिमन्तवण सभिवाइ धम्मकवी । संकिअ पत्त पमावण पविप्पिक्खा य उट्ठाहो ॥१॥सि वेइअ
 पूआ रायानिमंतणं च दोउवि दारे एगण्ठे वइत्ताणेइ, पविसंते इमे गुणा मयंति-'सदा' गाहा, सा चैव-सदा सुदी रण्यो पूजाइ पिर
 चणं पमावणया । पठिषोओ अणत्थाअ अत्था य कया भवतिरथ ॥१॥"ति कट्टा, मधिपि-भावको वाइचि वादी, एए दोवि दारे एगण्ठे
 वइत्ताणेइ, एमेव य सभीणवि जिणपढिमासु पठमपट्ठवणे । मा परसाई विण्णं करिअ वाई अओ विसइ ॥१॥सि, कंठा, सावओ कोइ
 जिणपढिमाए पइइण करेइ'चि, कोउपि, रथयात्राकरणसमर्थो, न सर्वोउपि, भावको-निर्मन्थोयासकः प्रबमस्र-आथ जिनप्रतिमायाः
 प्रतिष्ठापन न्यासमारोपणमितियावइ रथे इति प्रक्रमस्रवगम्यं, ग्राहम्यस्यान्यथानुपपत्त्या, नूतने रथे करोति-विचचे इति श्रीफल्य
 चूर्णि, इत्येवमर्थस्तिक्तकाचार्येण सूत्रतो नावगतः, अतः परमार्थनिमिद्धः स इति । किंच-निजप्रतिष्ठाकृत्ये कापि म्लेच्छेः कापि

श्राविकया क्वापि देवेनेत्याद्यनियतं वचो भणित्वाऽपि 'न्हायविलितु चंदणिणु' इत्यादि दोधिकयोक्तलक्षणः श्रावक एव प्रतिष्ठां करोतीतितिलकाचार्यवचो गर्हमीक्षीरपानकल्पं तच्छ्रोतृणामिति बोध्यमितिगार्थः ॥५०॥ अथ तिलकाचार्यविकल्पितप्रतिष्ठाकल्पस्य मूलमुद्भाव्य दूषयन्नाह—

दोहगतिगमुवजीविअ पइट्ठकप्पो कुवक्खतिलगेण । रइओ पुवायरिएवयणविरोहो महामोहो ॥५१॥
 'दोधकत्रिकं' 'न्हायविलितु चंदणिणु गंधसुगंधिअदेहु । परिहाविअ सिअसदसजुअल गुणगणरणह गेहु ॥ १ ॥ इत्यादि प्रागुक्तं दोधकत्रिकं तिलकाचार्योभिप्रायेण महाशास्त्रं तदुपजीव्य-तच्छरणीकृत्य तिलकाचार्येण प्रतिष्ठाकल्पो रचितः, कीदृशः?—पूर्वाचार्याणां—श्रीहरिभद्रहरिप्रभृतीनां वचनानि-तत्कृतप्रतिष्ठाकल्परूपाणि तैः सह विरोधो यत्र स तथा, एकारश्छन्दोऽनुवृत्त्या अलाक्षणिको बोध्यः, यत एवं तस्मात् कीदृशो?—महामोहो—महान्-अनन्तसंसारहेतुत्वात् गरीयान् मोहो-मिथ्यात्वमोहनीयं यस्माद्, यद्वा महामोहः—अभिनिवेशमिथ्यात्वं, तद्धेतुत्वात् तत्कृतप्रतिष्ठाकल्पोऽपि महामोह एवेतिगार्थः ॥५१॥ अथ दोधकत्रिकमधिकृत्यापि कीदृशस्तिलकाचार्य इत्याह—

दोहगतिगपरमत्थं न मुणइ कह मुणइ गणहराण वयं । रयणायरंगमियरं उस्सग्गववायरयणाए ॥५२॥
 दोधकत्रिकपरमार्थं तिलको न जानाति, तथाहि—प्रतिष्ठाकारस्तावत्कृतस्नानश्चन्दनादिविलेपनेन सुगन्धीकृतदेह इत्यादिविशेष-णविशिष्टः श्रावक एव संभवति, न पुनः स्मरिः, तस्य स्नानादेर्निषिद्धत्वाद्, यदागमः—'वयच्छकं कायच्छकं' मित्यादि, सिद्धान्तवाधापत्त्या न साधुः प्रतिष्ठाकारः, किंतु श्रावक एवेति तिलकाचार्यस्य कुविकल्पना, सा चैवं तिरस्करणीया—भो तिलकाचार्य ! सामान्यविधिना

विशेषविधेर्नाधिकृतमशक्यत्वाद् बाधगन्धस्याप्यभावात् तत्रैव सम्यक्परिज्ञानाभावात्, तथाहि-यद्यपि त्रिविधेन प्रत्यक्षतद्वारिणां महाव्र-
तितो भुचित्व स्वभावसिद्धमेवास्ति, तथापि प्रतिष्ठादिप्रयोजनविशेषादिरूप्य भावन्मात्रकार्योपयोगि हस्तपादादिधावनलक्षणं लोक-
प्रतीतिविपर्ययं श्रुत्वा त्वापवादिकं न सामान्यसाध्याचारविधिना बाधितुं शक्यते, किंतु विशेषविधिना सामान्यविधिर्वाच्यते,
‘उत्सर्गादपवादो बलीया’ निति न्यायात्, न चैतदयुक्तं, कार्यविशेषे कारणविशेषस्य सर्वत्राप्युपलम्भाद्, अत एव किंचित् उत्सर्गा-
सुखं? किंचित् अववायसुखं? उत्सर्गाववाद्यं? अववातस्तगिजं? उत्सर्गस्तगिजं? अववायववाद्यं? इति, तत्तद्वत् इमं उत्सर्गा-
सुखं-गोअरगपविद्धो अ न, निसीइल करयं। क्व च न परंविज्ञा, चिद्विज्ञाण व संज्ञा॥१॥ इमं अववाद्यं-कम्प्य निगयाण वा निगं-
यीण वा आमे तालपलंये मिण्ये यद्विगादितयपि, उत्सर्गववाद्य-ओ कम्प्य निगयाण वा राओ विद्याले वा सिद्धासंयारय परि-
गादितय, न अतएव एगेण पुणपरिलेहिण्य सिद्धासंयारयं, अववातस्तगिजं-कम्प्य निगयाण वा एके तालपलंये मिमे यद्वि-
गादितय, सेजवि विद्विमिण्ये, गो धेव न अविद्विमिण्ये, अववायण गहण्ये पत्ते अविद्विमिण्ये पद्विसेह करेह एत उत्सर्गो, इ-
स उत्सर्गास्तगिजं-जे० अतएव वा० एतस्य पोरिसिद् यद्विगादितय पञ्चम पोरिसि उत्वायणाविति उवायणाविति वा साह-
जति, से आह च उवायणाविद् सिद्धा ओ त भुजति भुजंतं वा साहजति, अववायववाद्यं जेतु अववाओ सुखेसु निवदो तेसु
धेव सुखेसु अतएवो पुणोऽपि अनुष्णावविदिण अववायववाद्या सुखा, जओ सा धितिआ अनुष्णा सुखस्यानुगयाद॥ इति श्रीनि-
श्रीमच्छूर्णा त० १६ इति पद्विषयप्रपन्ना, सा च तिलकाधार्यमते व्यर्थेव स्यात्, तस्मात् केवलं किञ्चिदुत्सर्गव्यप्रमपवादयत्र वा शब्देन न
प्रवर्तनीयं निवर्तनीयं वा, किंत्सर्गापवादघटितं तदर्थमालोच्येव, यदागमः-‘सुखस्त यगेण चरिह भिक्खु, सुखस्त अतओ

जह आणवेह'त्ति (५१०*) दशवैकालिके, तद्वृत्तिः—यथा किं बहुना ? सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण चरेद्भिक्षुः, आगमोद्देशेन प्रवर्त्त-
तेति भावः, तत्रापि नौघत एव यथाश्रुतग्राही स्यात्, अपितु सूत्रस्यार्थः पूर्वापराऽविरोधी तंत्रयुक्तिघटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो
यथाऽऽज्ञापयति—नियुङ्क्ते तथा प्रवर्त्तेत, नान्यथे"ति दश० वृ० । तथा "जं सुअमहिज्झ बहं सुत्तथं च निउणं न याणेइ । कप्पे वव-
हारंमी न सो पमाणं सुअहराणं ॥१॥ति व्यवहारवृत्तौ, न चान्यत्र स्यादपवादः, परं शुचित्वादावपवादो न भविष्यतीति शङ्कनीयम्,
उत्सर्गमात्रस्याप्यपवादसापेक्षत्वाद्, यदागमः—“जावइआ उस्सग्गा तावइआ चेव हुंति अववाया । जावइआ अववाया उस्सग्गा
तेत्तिआ चेव ॥१॥”त्ति, नवरं मैथुनवर्जः, यदुक्तं—“कामं सबपएसुवि उस्सग्गववायधम्मया जुत्ता । मोतुं मेहुणधम्मं न विणा सो
रागदोसेहि ॥१॥”ति, यच्चोक्तं—कनककङ्कणमुद्रिकादिपरिधानं न युक्तं तदप्ययुक्तं, यतस्तावन्मात्रकालं परिधीयमानं भूषणं न वि-
भूषणहेतुः न वा परिग्रहः, तथा परिणामाभावात्, परिणामविशेषेण तु नाम्नोऽप्यन्यथाभूतत्वाद्, यथा रथादिकं तीर्थकृद्वन्दन-
निमित्तं प्रगुणीकृत्य प्रवर्त्तितं सत् धर्मयानमुच्यते, साम्प्रतं तु यद्यपि चन्दनरसेन तदाकृतयो यथास्थानं विधीयन्ते तथापि काल-
विशेषे पुरुषविशेषस्य तथा तत्परिधानमप्यस्माकं सम्मतमेव, यच्चोक्तं—‘साधूनां न रूपवन्नं’, तदप्यसारं, रूपवत्त्वेन साधुनेपथ्यस्यैव
प्रतिपादनाद्, यदागमः—‘चत्तारि पुरिसजाया पं०, तं०—रूपसंपन्ने नाममेगे नो गुणसंपन्ने’ तद्वृत्तौ—रूपं सुविहितसाधुनेपथ्यरूपं
भणितं, तेन तृतीयभङ्गे ‘रूपसंपन्नेवि गुणसंपन्नेवि’त्तिलक्षणे सुविहितनेपथ्यसनाथः साधुरुक्तः, चतुर्थे तु ‘नो रूपसंपन्ने’त्तिलक्षणे
गृहस्थादिरुक्तः, तेन रूपसंपन्नोऽपि साधुरेव, न गृहस्थ इति बोध्यं, यत्तु सर्वप्रतिष्ठाकलक्षणेभ्यः यत्प्रतिष्ठाकारकलक्षणमुक्तं तत् साधुषु न घटते
अतः श्राद्ध एव प्रतिष्ठाकारो युक्त इति तिलकाचार्येणोक्तं तत्र स एव तावद्विषयं प्रष्टव्यः, ननु भोः तिलकाचार्य ! यान् प्रतिष्ठाकल्पान् वा-

स्मन्नेगोपजीव्य त्वया प्रतिष्ठाकल्पभासो विद्विषस्तेषु प्रतिष्ठाकल्पेषु यथा प्रतिष्ठाकारलक्षणमुक्तं दृष्टं तथा लक्ष्यतया कश्चित्प्रतिष्ठाका-
 रोऽपि दृष्टः सुतो न वा !, दृष्टयेत् स किं साधुः भावको वा !, नान्त्या, कापि भावकेण प्रतिष्ठा कल्पयेत्येव रूपेणानुपलम्भात्, साधुमेव हि
 प्रतिष्ठाकल्पोक्तलक्षणोपेतं साधुना प्रतिष्ठा कल्पयेत्येव प्रुवाणा प्रतिष्ठाकल्पकारकाः श्रीहरिमन्त्ररिप्रभृतयोऽनुब्रूमापका इति तु घाट-
 धर्मकल्पमानैस्त्वत्पितृभिरपि वक्तुमशक्यत्वात्, शुद्धमाणकैस्तेलक्ष्यतयोक्तस्यापि साधोः प्रतिष्ठाकारलक्षणमपद्रुत्यालक्ष्यभूतेऽपि
 भावकेषु तदारापयतस्त्वेवाशुद्धभाषित्वात् स्वास्यर्नवात्मन कुपायिकतिलकत्वमुद्योपितमिति बोध्यं, किंच-लक्ष्यानुसारेण लक्षण-
 कल्पना ज्यायसीति सर्वाभासिकाभिमतं, परं लक्ष्यानुसारेण लक्ष्यकल्पनाकुक्षरी राक्षन्वयिगृहे एव नृत्यन्ती दृष्टा, तस्माद्यथा
 द्वयोरपि लक्ष्यलक्षणयोः प्रतिष्ठाकल्पोक्तयोर्मभ्यात् साधुलक्षणं धर्मिण परित्यज्य प्रतिष्ठाकारलक्षणं धर्ममन्यत्र रोपयसि तथा यथा
 नचि किञ्चिदन्यदेव प्रतिष्ठाकारलक्षणं निश्चय्य प्रतिष्ठाकारे साधावेव किमिति नारोपयसि !, धर्मपरित्यागापेक्षया धर्मपरित्यागे
 लक्षणात्, धर्म्येऽप्यन्यथैकैरपि सह विप्रतिपक्षेणभावात्, तथाहि-यथा हरिश्चरदयोऽन्यतीर्थैर्देवत्वेनाभ्युपगताः जैनैस्तु न
 तथा, परस्ममेषामपि धर्मितया तेऽभिमत एव, एवमप्युपगताऽपि जैनैर्देवत्वेनाभ्युपगताः, क्षेपैस्त्वन्यथेति, धर्मितया तूमेयेषामप्य-
 भिमता एव, नहि लोकेऽपि कोऽप्यतिमूर्खोऽपि इत्थां सुदवामालोक्य पादञ्चेद विधत्ते, यतः श्रीरानुमानेन धर्म्याया अन्यथाक-
 र्णं युक्तं, न पुनः क्षय्यानुसारेण श्रीराषयवानामपि न्यूनताकरणं दृष्टं श्रुतं वा, त्वं तु ततोऽप्यधिको, यदन्यथैव विधायान्यानप्युप-
 दिक्षमसि, किंच-‘नानाविलिखत पदगणु’ इत्यादिदोषकश्चिकेण व्यस्यता अनुक्तोऽपि भावका कल्पितस्तर्हि “कंकजसुरसुरकर सुर-
 जसंमखिजवेदु । सदसजस्तर्दिजवरयशुबल जगज्जुह्वर जह मेदु ॥ १ ॥ सुरनरपदुअपयपठम सुहनेवत्तसपादु । सुहयवत पमजमपु,

पइहं साहु ॥२॥ इति दोधकद्विकेन साक्षादुक्त एव साधुः कथं न स्वीक्रियते ? किंच—श्रावकोऽपि त्वया द्वादशव्रतधारी तदिन्द्र-
 ह्नचारी कृतोपवास इत्यादिविशेषणैर्गुणरत्नालङ्कृतो भणितः, सोऽपि यदि विशेषतः संवरवान् परिगृह्यते तर्हि कृतस्नानचन्दनविले-
 पनकनकङ्कणमुद्रालङ्कृतशरीराद्यपेक्षया अकृतस्नानादिकोऽभूषितश्च वरीयान्, अथ प्रतिष्ठानिमित्तं स्नानविलेपनादिकं न संवर-
 मालिन्यहेतुः, किंतु तत्कार्यप्रसाधकत्वेन गुण एवेति चेत् तर्हि साधुना किमपराद्धं ? तावत्कार्यमात्रोपयोगि शौचादिकर्म कुर्वाणोऽपि
 साधुः साधुरेव, तत्कृतचारित्रमालिन्याद्यसंभवाद्, एतेन दमयन्त्यादिनिदर्शनमपि निरस्तं, श्राविकायामुक्तलक्षणस्याप्यसं-
 भवात्, नहि श्राविका सदशवस्त्रयुगलवत्येव स्यात्, कञ्चुकाद्यभावे तीर्थकृदाशातनापत्तेः, किंच—भोः तिलकाचार्य ! शास्त्रं तु
 दोधकत्रिकं तदप्यज्ञातकर्तृकं, तच्छरणीकृत्य श्रीहरिभद्रस्वरिप्रमुखवचांस्यप्रमाणीकुर्वाणस्य तव दाक्ष्यं त्वय्येव विश्रान्तं भवतु,
 माऽन्यत्रेत्यस्मदाशीः । एवं दोधकत्रिकाभिप्रायमप्यजानानस्तिलकाचार्य उत्सर्गपिवादरचनया रत्नाकरवत् समुद्रवद्गम्भीरमलब्ध-
 मध्यं गणधरवचोऽर्थात्तदभिप्रायं कथं जानाति ?, न कथमपीत्यर्थः, तस्मादलमालजालेन त्वत्प्रतिष्ठाकल्पेनेति । एतेन शतपदी-
 कारोक्तमपि निरस्तं बोध्यं, तत्रापि तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पसमानकल्पनाया विद्यमानत्वाद्, अत्रैवंविधकिञ्चिद्विस्तरकथनेन
 राकासार्द्धराकाञ्चलिकागमिककटुकवन्ध्यपाशलक्षणाः षडपि कुपाक्षिकास्तिरस्कृताः, तेषां प्रायस्तीर्थप्रद्वेषेण साधुप्रतिष्ठानिवेधपरत्वेन
 तिलकाचार्यकृतप्रतिष्ठाकल्पाभास एव शरणमभूत्, स चागमयुक्त्या तिरस्कृत इति गार्थार्थः ॥५२॥ अथ गृहिप्रतिष्ठायां प्रसङ्गतो
 लोकप्रसिद्धमपि दोषमाह—

न मुणह मूढो पडिमा पइडिआ सावएण तप्पुरओ । इरिआपमुहं किरिअं कुणंति कह साहुणो निउणा ? ॥५३॥

मूढः—पूर्वापरविचारणाश्चून्यचन्द्रप्रमाचार्यो न जानाति, यदि धादेन प्रतिष्ठिता प्रतिमा जगत्सून्या स्यादिति तत्पुरतः—तस्या—धावकप्रतिष्ठितायां प्रतिमाया अग्रे, तां निभीकृत्येत्यर्थः, निपुणा—दद्याः साधव इर्याप्रतिक्रान्तिपूर्वकविधिवद् देववन्दनादिकां क्रियां कव कुर्वति !, भावकप्रतिष्ठितस्वापनाचार्यस्य पुरत इव तस्या अपि पुरतो न कुर्वन्तीत्यर्थः, अन्यथा मरिप-दस्यापनादेरपि भावककर्षव्यताऽऽपणेरिति गार्थाः ॥५३॥ इति चन्द्रप्रमाचार्यस्य प्रथमप्ररूपणाविषयीमृतगृहस्य प्र-सिद्धा निराकृता, वय मूलप्ररूपणादोषमुपसहरन्नेवापरदोषोत्पत्तये हेतुमाह—

एव आगमजुर्ति अवहीलिञ अण्णाह कर्तितस्स । नय लोओ अणुरत्तो अण्णविअ सो विचिचिज्जा ॥५४॥

एव—प्रत्युक्तप्रकारेणागमयुक्ति—सिद्धान्तयुक्तिमवहील्य—अविगणय्यान्याया—धावकप्रतिष्ठालक्षणा विपरीतमार्गं कथयति चन्द्रप्र-माचार्यो लोको नानुरक्तः, तद्वचसि सविद्यासेन रागवान् जात , न चन्द्रप्रमाचार्याप्यो जात इत्यर्थः, पश्चाद्विगम्य, पश्चाच्छ्राव-कप्रतिष्ठाभ्यवस्थापनेन कोऽपि जनस्तीर्थात् पृथक्मृत्वा मदायचो न संपन्न इति विचिन्त्य ‘अन्नपि’चि अपिरेवार्थे, अन्यदेव, न पुनरर्थे, स चन्द्रप्रमाचार्यो विचिचयेत्, स्वायत्तपृथक्कसमुदायकरणार्थं मयाऽन्यस्किञ्चिद्व्यभिनिगार्थः ॥ ५४ ॥ अथ तथा विचिन्त्य यत्कृतं तदाह—

पच्छा पुणिमपक्खिअमयमभिनिवेसओ अ संठविअ । सचे निवारयते सचेण तओ कओ बार्हि ॥५५॥

पश्चात्—प्रागुक्तपर्यालोचनतोऽनु—यथादन्यदाऽवसरविशेषे विक्रमत एकोनपटयविकेकादशदशतसप्तसत्तरातिक्रमे ११५९ पूर्णिमा पाथिकमभिनिवेद्यतः—अभिनिवेद्यमिथ्यात्ववशात्संस्थापित, मृदानां पुरस्तात्प्ररूपितमित्यर्थः, कस्मिन् सति ?—अच्छिन्नपरम्परायस्ते

सङ्घे-तीर्थे निवारयति, भो इत्थं मा प्ररूपयेत्यादिवचोभिराक्रोशं ददति, ततः-तस्मात् सङ्घेन बाह्यः कृतः, सङ्घोक्तमनङ्गीकुर्वन् तिर-
स्कृत इति गाथार्थः ॥५॥ अथ पूर्णिमापक्षव्यवस्थापने कुयुक्तिमाह—

पक्षस्वस्स मज्झमद्धंमि मासस्स य मज्झ पुणिणं भणिअं । तेणं पुणिणमपक्खिअमेवं जुत्तिपि जंपेइ ॥५५॥

अष्टमी पक्षस्य मध्यं मासस्य च मध्यं पाक्षिकं भणितं, तेन कारणेन पूर्णिमापाक्षिकम्, एवं युक्ति-युक्त्याभासं कुयुक्तिमिति-

यावत्, जल्पतीति गाथार्थः ॥५६॥ अथ चन्द्रग्रभाचार्योक्तां कुयुक्ति प्रतिबन्धा दूषयितुमाह—

जइ एवं चउमासं चउहिं मासेहिं तेहिं तिगुणेहिं । बारसमासा वच्छरपत्तीऽविअ पुणिणमासु हवे ॥५७॥

यद्येवं त्वदुक्तप्रकारेण पूर्णिमायां पाक्षिकं तर्हि चतुर्भिर्मासैश्चतुर्मासिकं, तैश्चतुर्भिर्मासैस्त्रिगुणैर्द्वादश मासाः स्युः, तथा च पूर्णि-
मासु, अपिः एवार्थे, पूर्णिमास्वेव वत्सरप्राप्तिः-संवत्सरप्राप्तिर्भवेदिति गाथार्थः ॥५७॥ अथानन्तरोक्तप्रतिबन्धा यज्ञातं तदाह—

आसाढपुणिणमाए कत्तिअमासे व अहव फग्गुणए । पज्जोसवणा जुत्ता तुव्व मए न उण भइवए ॥५८॥

तथा च पर्युषणापि आषाढपूर्णिमायां युक्ता स्याद्, अथवा 'मार्गशीर्षो वत्सरादि'रिति नाममालावचनात् कार्तिकपूर्णिमायाम्,
अथवा लौकिकटिप्पनकं चैत्रादिमासिकं भवति तदपेक्षया फाल्गुनपूर्णिमायां वा पर्युषणा युक्ता, हे चन्द्रग्रभाचार्य तव मते, न

पुनर्भाद्रपदमासे, तत्रापि चतुर्थ्यां पर्युषणाऽयुक्तेतिगाथार्थः ॥५८॥ अथ प्रतिबन्धा उपसंहारमाह—

तम्हा जह वच्छरिअं भइवए पक्खिअंपि चउदसिए । इअ सासणसंकेओ अणाइसिद्धो सुणेअवो ॥५९॥

तस्मात्कारणाद्यथा वत्सरिकं-सांवत्सरिकं पर्युषणापर्व भाद्रपदे तथा पाक्षिकमपि चतुर्दश्याम् इति-अमुना प्रकारेण

'दामनसकत' शायिक्रदिमावसेऽसुखजनप्रवचनसङ्केतोऽनादिसिद्धो ज्ञातव्यः, न पुनश्चतुर्थ्यां पर्युपगानयनवत् केनचिदाचार्येण
 प्रवृत्त्या नियमितः, कापि प्रवचने तथानुपलम्भाद्, यथाचार्येणापि प्रवर्तितं तीर्थसम्मत्तं च तत्कापि प्रकृत्यादिप्रवचने प्रतीतमेव
 लभ्यते, यथा निशीथचूणिठाणाष्टुत्तिकालकाचार्यकथाप्रमृतिषु श्रीकालकस्तरिणा पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युपगानपर्वं प्रवर्तितं।
 तथा "तबसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि, अण्णइ आगसुत्ताणि पुण्णिमाए" इत्यादिवचसा चातुर्मासिकं चतु
 र्दश्यामाचरितमित्युपलभ्यते, न पुनः कापि तबसेण य पक्खिअणीत्यादि, यत्तु कापि ठाणाचूचौ 'तबसेण पक्खिअयाइणि चउइसीए'
 इत्यादि लिखितं दृश्यते, तत्र साकारकेन केनचित्पाठः परावृत्य लिखितो, जीर्णदर्शेषु तथानुपलम्भादित्याद्यस्मदीयचिरन्तनाचा
 र्यैरपि गुरुनच्यप्रदीपादौ ज्ञापितमस्ति, तस्माद्विज्ञास्तु घर्मोपदेशमालावृत्तिः श्रीकालकाचार्यकथा सर्वा अपि, यतस्तासु
 तादीयपुस्तकल्लिखितासु चिर उनासु पचनीयपुस्तकमांठागारसंन्विनीषु बह्वीषु "तबसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आय
 रिआणी"ति लिखितमस्ति, किंच पाठपरावृत्तेर्भ्यञ्जकमपि "अण्णइ आगसुत्ताणि पुण्णिमाए"ति पदमेव, यतो यदेवागमे पूर्णि
 मायामुपलभ्यते तस्यैव चतुर्दश्यामानयनं शुक्तं, यथा पञ्चमीतश्चतुर्थ्यां पर्युपगानयनम्, आगमे च पूर्णिमायां चतुर्मासकस्यैवोप
 लम्भो, न पुनः पाधिकस्य, यतः 'से ण लेवए गाहावई' इत्यादिद्वितीयाङ्गस्य इत्येकदेशे 'तथा पूर्णिमासीषु च तिसृष्वपि
 चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः' इत्यप्रतनगाथायां सम्मतितया चूचौ वक्ष्यतेऽत्र, यदि पूर्णिमायां पाधिकमभिविध्यच्छि। पूर्णिमात्रिकं
 इतिक्वरो नाग्रहीष्यद्, सकलेऽप्यागमे चतुर्मासकपूर्णिमाभ्यतिरिक्तपूर्णिमासु चतुर्बतपोऽपि व्यक्त्या नास्तीति सूक्ष्मधिया पर्या-
 लोच्यमितिगाथार्थः ॥५९॥ अथ चतुर्दश्यां पाधिकमित्यत्र चतुर्दशीपाधिकयोः परस्परं पर्यायतायां हेतुमाह—

जतय य पक्खिअसहो चउदसिसहो न तत्थ निदिट्ठो । निअयतवायभिहाणे अण्णुणं तेण पज्जाओ ॥६०॥
यत्र च व्यवहारावश्यकचूर्ण्यदौ पाक्षिकशब्दस्तत्र चतुर्दशीशब्दो नास्ति, चकाराद्यत्र चतुर्दशीशब्दो न तत्र पाक्षिकशब्दः,
कुत्र इत्याह—‘निअय’ति नियततपआद्यभिधाने, चतुर्थादिनियततपोवक्तव्यतायामित्यर्थः, तेन कारणेन ‘अण्णुणं’ति पाक्षि-
कचतुर्दशीशब्दयोरन्योऽन्यं-परस्परं भावनिर्देशात् पर्यायः-पर्यायता इति गाथार्थः ॥ ६० ॥ अथ पूर्णिमा पाक्षिकं न भव-
तीत्यत्र युक्तिमाह—

चउमासपुण्णिमातिगमुवइहं बीअअंगि लेवस्स । एवं चेव विवेगो चउदसिसहंमि नो दिट्ठो ॥६१॥
द्वितीयाङ्गे—सूत्रकृदङ्गनामन्यङ्गेऽर्थचिद्वृत्तौ लेपस्य-लेपनाम्नः श्रावकस्यार्थचिदधिकारे चतुर्मासपूर्णमात्रिकमुपदिष्टं—कथि-
तम्, ‘एवं चेव’ति एवं प्रकारेण चतुर्दशीशब्दे विवेकः—पृथक्करणं न दृष्टः क्वाप्यागमे, एताश्चतुर्दश्यश्चतुर्थादितपोनियता इत्यादि-
रूपेण न दृक्पथमागताः, तस्मात्पूर्णमायां पाक्षिककृत्यं—चतुर्थतपःपाक्षिकातिचारालोचनादिकं न भवतीत्यर्थ इति गाथार्थः ॥६१॥
अथ येषु ग्रन्थेषु पाक्षिकशब्दस्तेषु च न चतुर्दशीशब्दस्तन्नामग्राहमुपदर्शयन्नाह—

ववहारवित्तिचुण्णीपीढि तह निस्सीहभासमार्हसुं । जिणविंबसाहुवंदणुवल्लिक्खिअं पक्खिअं भणिअं ॥६२॥
व्यवहारवृत्तिचूर्ण्योः पीठे तथा निशीथभाव्यादिषु ‘जिनविम्बसाधुवन्दनं’ चैत्यपरिपाटी साधुवन्दनं च, उपलक्षणाच्च चतुर्थतपः
पाक्षिकप्रतिक्रमणं च, तैरुपलक्षितं—चिह्निकृतं पाक्षिकनाम्ना पर्वदिनं भणितं—तीर्थकृदुपदिष्टं, तथाहि—“किइक्कम्मस्साकरणे काउस्सग्गे
तहा अपडिलेहा । पोसहिअतवो अ तहा अवंदणे चेइसाहूणं॥१॥” तत्र पोसहिअतवोत्ति पदं व्याख्यानयति—चउत्थछट्टमकरणे अट्टमि

पररचउमामिरिसे अ। लडु गुरु लडुगा गुळगा अवंदये येइसाहण ॥२॥ अत्र यथासङ्गं पदयोजना, सा चैवम्-अष्टम्यां चतुर्थस्यास्करणे
‘पद्य’ पायिक चतुर्थस्यास्करणे चतुर्मासे पष्ठस्याकरणे सांवत्सरिके अष्टमस्याकरणे प्रायश्चित्त, तथा एतेष्वष्टम्यादिषु दिवसेषु चैत्यानाम
मन्यान्यवयवमतिगतमुमागूनां चावन्दने प्रत्येक प्रायश्चित्त, चक्षुन्देन, “एणसु खेव चेइआ साहुणो वा जे अण्णाए वसहीए ठिआ ते
न वदन्ति पच्छिन्न”मिति, इययहारपीठचूणो, तथा ‘जो पओसवणाए इचरिअयाहार आहारेइ आहारितं वा साइजति’चि श्रीनिधी
यम्य उरे० १० “इत्तरिअपाहारं पओयवणाए जो उ आहारे। तयभूरिचिंदुमावी सो पावति आणमादीणि ॥१॥ उत्तरकरण एगगया
य आलोअ येइरदणया। मगल यम्मकडाविअ पबेसु अ तवगुणा हुति ॥२॥ अट्टमछट्टचउत्थ सवञ्जरि चाउमासि पक्खे अ।
पोमहिअतव मणिए पितिअ अमह गिलाणे अ ॥३॥ इतिश्रीनिर्दीयभाज्ये, तत्र “इचरिअ” गाहा, इचरिअ नाम योव एग
मित्यमवि पदलपणादि वा, अइवा आहार ‘तवमिच’ सादिमे मिरीअबुणगादि ‘भूतिमिच’ भूतिरिति यत्थमाणमज्झुप्रदेअनीसं-
दअरत्त मम्मोपगृहत्ते, पानके विंदुमाअमपि, आदिअइप्पतो त्वादिमपि योव जो आहारेति पओसवणाए आणादिदोसे पावेति, पबेसु
नर करित्तम् इमो गुणो भवति-“अट्टम” गाहा, पओमवणाए जो अट्टम न करति चाउम्मासिए छट्टं न करेति पक्खिए चउत्थ न करेति
तो पच्छिन्न, तम्हा एते दोमा तम्हा जहामणिओ तवो क्कायबो, ‘भित्तिअ’ति न करेआवि अववायस्स, असह न करेआ, गिलाओ वा
न करआ गिलापयडिआरगो वा, सो उववासं वेयावच च काठं अममरयो, एवमादिएहिं करजेहिं पओसवणाए आहारेंतोअवि
गुदो”नि श्रीनिधीयचूणां उ० १०, आदिअइदयावश्यकचूणिरपि, यथा-पठिकमण वसिय राइय च, दिवसओ देवसिअस्स राओ
गाअम्न पात्तिअं पइत्तिअस्स चाउम्मासिए चाउम्माअस्म संवञ्जरिअस्म”चि, एवमन्यत्रापि यत्र कापि पाच्छिक्कत्वं

पाक्षिकप्रतिक्रमणादि तद्विशिष्टः पाक्षिकशब्दनिर्देशो न तत्र चतुर्दशीशब्द इति गार्थार्थः ॥ ६२ ॥ अथ पाक्षिककृत्योपलक्षितचतुर्दशीशब्दप्रतिपादकग्रन्थसम्मतिप्रदर्शनाय गाथामाह—

आवस्सयचुण्णीए महानिसीहे अ पक्खवचुण्णीए । पक्खिअतवपमुहेहिं जुत्तावि चउइसी बुत्ता ॥ ६३ ॥

श्रीआवश्यकचूर्णौ श्रीमहानिशीथे पाक्षिकचूर्णौ च पाक्षिकतपःप्रमुखैर्युक्ता, अपिरेवार्थे युक्तैव, चतुर्दशी 'बुत्त' इति उक्ता, तथाहि—“अट्टमिचउइसीसु अरहंता साहुणो अ वंदेअवा” श्रीआवश्यककार्योत्सर्गनियुक्तिचूर्णौ, तथा 'संते बलवीरि-अपुरिमक्कारपरकमे अट्टमिचउइसीणाणपंचमीपजोसवणाचाउम्मासिए चउत्थछट्टछट्टे न करिजा पच्छिच्चं" ति श्रीमहानिशीथेऽध्ययने७, तथा "इच्छामि खमासमणो ! पिअं च मे" इत्यादि, गुरू भणइ—एअं पोसहिअत्ति अट्टमिचउइसिउवत्रासकरणं इति पाक्षिकचूर्णौ, तथा विक्रमतः सप्तसप्तत्यधिकचतुःशतसंवत्सर४७७ संजातेन श्रीधनेश्वरस्वरिणा श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्ये तृतीयसर्गे चतुर्दश्यामेव पाक्षिकमनादिसिद्धमुक्तं, तथाहि—“यावज्जीवं विशेषेण, सोऽष्टमीं च चतुर्दशीं । प्रत्याख्यानपौषधादितपसाऽऽराधयत्यलम् ॥ १ ॥ तथा—“स चाष्टमीचतुर्दश्योः, पर्वणोस्तपसः क्वचित् । चाल्यते निश्चयान्नैष, कृतयत्नैः सुरैरपि ॥ १ ॥ तथा—‘जगौ नृपतिरप्येवं, शृणु रम्भे ! महाव्रतम् । चतुर्दश्यष्टमीपर्व, तातेनोक्तं समस्ति नः ॥ १ ॥’ तथा ‘त्रयोदश्यां च सप्तम्यां, लोकबोधाय भामिनि ! । अयं हि पटहोद्घोषो, मदादेशात्प्रजायते ॥ १ ॥ चतुर्दश्यष्टमीपर्व, त्रैलोक्ये देवि ! दुर्लभम् । करोति यो जनो भक्त्या, स याति परमं पदं ॥ २ ॥ तथा—अष्टम्यां पाक्षिके पक्षिमुगसिंहादिशावकाः । अप्याहारं न गृह्णन्ति, येऽर्द्धमेण वासिताः ॥ १ ॥ तथा—चतुर्दश्यष्टमीपर्व, ददधर्मः स धर्मवान् । नित्यमाराधयामास, श्रीयुगादिजिनाङ्घ्रिवत् ॥ १ ॥ इत्यादयोऽनेके श्लोका भिन्नाधिकारप्रतिबद्धाः,

नेप्यपि यत्र पादिरुगन्धो न तत्र चतुर्दशीग्रन्धो, यत्र च चतुर्दशीग्रन्धो न तत्र पादिरुगन्धः, अतोऽन्योः परस्परपर्यायैवेति
 चतुर्दशी पादिरग्रन्धस्य सकृदोऽज्ञादिसिद्ध एव । तथा 'सागरचन्दो कमला सागरचन्दो अट्टमिचन्दसीसु सुष्णधरेसु मसापेसु एग
 गदये पडिम टानि' श्रीआव० पूर्णा, तथा "चपाए सुदसणो सिद्धिपुत्तो अट्टमिचन्दसीसु चबरेसु उवासगण्डिमपण्डिवज्जति, सो
 महाद्वीग परिपञ्चमाणो मिच्छइ' ति श्रीआय० कायोत्तमर्गनिर्युक्तिकूर्णो, तथा "सवेसु कालपवेसु सुपसत्थो जिगमए जहाजोम्मो
 अट्टमिचन्दसीसु च निअमण इविअ पोमहिओ ॥१॥ श्रीआव० पूर्णो, कचिच अट्टमिचन्दसीसु अचि पाठत्तत्रापि ठाणावृत्तिग
 तपाठरत्त इपायिरुविमानं समाव्यते, यद्वा पञ्चरसीति पद चतुर्दश्या उपलक्षकम्, अन्यथा 'से ण चाउइसिअट्टमिपुष्पमासिपीसु
 पडिपुष्पा पोमइ मम्म अणुपालिषा भवती' ति आआवदयकूर्णो आदप्रतिमाविकारे भणित तेन सहासा गायया विसंवादः
 स्यात्, यद्वा माद्रमितपञ्चमीतोऽपरभाद्रमितपञ्चम्यां सवत्सरवत् पूर्वचतुर्दशीतो द्वितीयचतुर्दश्यां पञ्चदशदिनसमवात् पञ्चदशीश्च
 इदं चतुर्दश्येव साप्या, अन्यथा जिनदामथावक्यतिकरालापकेन सह सवादो न स्यात्, तथाहि—फासुगचारी किणिकण विज्जति,
 पय पोमिचति, सो अ मावओ अट्टमिचन्दसीसु उववास कर, पुत्तय च वायइ, तेऽवि व सोळ्ण मइया जाया उवसंता सण्णि
 नो, उरिवसं माओ न जिमेइ तद्विसं तेमि न चरति" ति श्रीआवस्यकपरीपह्ननिर्युक्तेऽचूर्णो, श्रीहारिमद्रीयवृत्तौ च, एतेन "तवसेण
 चउमामिआणि चउदसीए आयरिआणि, अण्णाहा आगमुत्ताणि पुण्णिमाए" ति सम्यक्कपाठे विद्यमानेऽपि कचिच् 'तवसेण य
 परमिआणि चउदसीए आयरिआणि' ति पाठ इष्टा पूर्वमिमापायिअट्टमिपुष्पा ध्युदस्ता, प्रवचने एवापरसंबन्धेन पर्यालोच्यैव विवा
 दगाया धोदधमन्नाइ, पट्टकम्—“पुत्तावरण परिमाविळ्ण सुण पयामिअवसंति । जं वयणपारत्तंसं एअं चम्मस्थिणो हिग ॥१॥” ति ॥

सा पर्यालोचना त्वेवम्—“अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”त्ति पदं प्रवचनेन सङ्गतीक्रियमाणं यदेवागमे पूर्णिमायामुपलभ्यते इत्यादि प्रागुक्तं बोध्यं, किंच—चतुर्थतपश्चैत्यपरिपाटीप्रमुखपाक्षिककृत्यविशिष्टायाः पूर्णिमायाः क्वाप्यागमेऽनुपलभ्येन तद्वसेण पक्खिआइणि चउइसीए आयरिआणि’त्ति वाक्यं, “अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”त्ति पदेन सह अग्निना सिञ्चेत्यादिवाक्यवदसङ्गतमेव स्यात्, तस्मात् ‘तवसेण य चउम्मासिआणि चउइसीए आयरिआणि’त्ति जीर्णपाठ एव स्वभावसिद्धः, क्षोदक्षमत्वात्, पूर्णिमायां चतुर्मासिकस्यैव सिद्धान्तसिद्धत्वात्, तथासिद्धत्वं च ‘तम्हा दोसेइहिं’त्ति वक्ष्यमाणगाथाव्याख्यायां द्वितीयाङ्गसंमत्या दर्शयिष्यते, किंच—‘आगमुत्ताणि पुण्णिमाए’त्ति पदं पूर्णिमापाक्षिकाभिप्रायेण प्रमाणीक्रियते तर्हि पूर्णिमातः पूर्णिमायां मासेन संभवात् मासिकं वक्तव्यं स्यात्, न पुनः पाक्षिकमित्यलं प्रपञ्चेनेतिगाथार्थः ॥६३॥ अथानन्तरोक्तगाथायामुत्तराद्धेन यदुक्तं तस्य तात्पर्यमाह, अथवाऽनन्तरोक्तगाथाद्वयस्य तात्पर्यमाह—

तेणं चउइसीए पक्खिअसदेण होइ पज्जाओ । न पुणो पुण्णिमदिवसे तवपसुहं पक्खिअं कज्जं ॥६४॥
येन कारणेन पाक्षिककृत्यविशिष्टा चतुर्दश्यागमे भाणिता, अथवा येन गाथाद्वयोक्तसम्मतिप्रकारेण पाक्षिकचतुर्दशीशब्दयोः पर्यायवाचितोक्ता, तेन कारणेन चतुर्दश्याः पाक्षिकशब्देन पर्यायो भवति, न पुनः पूर्णिमादिवसे तपःप्रमुखं पाक्षिककृत्यं, भणितमागम इति गम्यं, तेन कारणेन पूर्णिमादिवसे पाक्षिकशब्देन पर्यायो न भवतीत्यत्रापि संवध्यते इति परमार्थ इतिगाथार्थः ॥६४॥

अथ राकारक्तः शङ्कते—
अह सावयअहिगारे चउपवीमज्झगत्तिकारुणं । कदिपज्जइ निअमेणं तवपसुहो पक्खिओऽवि विही ॥६५॥

अथ धावकाधिकारे च चतुष्पथ्यन्तर्बर्त्तिनी पूर्णिमासतिष्ठत्वा अलुकोऽपि सप्तऋतुः पाथिको विधिर्नियमेन कल्प्यते इति पूर्वपक्षः, अत्र 'उदरस्यपुत्राश्रया कटिस्थ पुत्रं कृपे क्षिपती'ति न्यायमापन्नेन राकारकेनाशङ्कित, यतश्चतुर्दशी पाथिककृत्यविशिष्टा सिद्धान्तोक्तं च परित्यज्य सादृशी पूर्णिमा भविष्यतीतिकल्पनात्पर इतिगार्थः ॥६५॥ अथ पूर्वपक्षितस्यातिप्रसंगेन दृषयितुमाह—
ता चउदयसित्तवजुत्तो छद्मो वुत्तोऽपि किं न पक्षस्तथो । अह चउदयसित्तवजुत्तो चउमासविणमि छद्मतथो ॥६६॥
यपच ग्रागुक्त 'ता' तर्हि चतुर्दशीचतुर्यतपोयुक्त पाथिकतयोऽपीत्युपवासइत्यलक्षणं पष्ठः कथं नोक्तं ? इत्यन्तमाह—'जहं'
त्वादि, यथा चतुर्दशीतपोयुक्तं चतुमासकदिने पष्ठतप उक्तं, किं चतुष्पथी तावद्भावकधर्ममाभित्योक्ता ?, साधुधर्ममाभित्य तु
अष्टमीचतुर्दश्यावैव, पाथिक्यर्थं तु भावकमात्रो साधारणमित्यपि विचार्यमाणे चतुर्दश्येव पाथिकत्वेन सिद्ध्यति, चतुष्पथीमप्य-
चर्त्तिनी पूर्णिमेत्यादिविचारणा स्वगलपादुक्ताकल्प्येति गार्थः ॥६६॥ अथ पुनरपि राकाशङ्कमाह—

अह चउमासगदिवसा पनरसदिवसेर्हि पक्षलिपयिकमणा तेणवि पुणिगमदिवसे एकस्त्रिअकज्जपि जुत्तिजुमा ॥६७॥
अथ चतुर्मासिकदिनात्—चतुर्मासिकप्रतिक्रमणात् पञ्चदशमिदिनैः पाथिकप्रतिक्रमण भवति, तेनापि कारणेन पूर्णिमादिने
पाथिकप्रतिक्रमणादिक युक्तियुक्तमितिगार्थः ॥६७॥ अथ परोक्तप्रतिप्रसङ्गेन दृषयति—

जइ एव सबञ्छरिअपठिकमणाउ पङ्कलपठिकमणा । पनरसविणेर्हि जुत्त पत्त ता पथमी पक्खो ॥६८॥
यथैव त्वदृक्कयुक्तिबेत्ताहि सांवसरिकप्रतिक्रमणत्वाथिकप्रतिक्रमणं पञ्चदशमिदिनैरेवेति युक्तं 'ता' तस्मात् 'पञ्चमीपथ'—
पञ्चम्यां पाथिकं प्राप्तम्, उभयत्रापि युक्तेस्तौल्यादितिगार्थः ॥६८॥ अथ युष्मद्यन्तरमाह—

पक्षस्त्रिअमेवेति सावधारणवाक्येन केवलचतुर्दश्या एव ग्रहणं कर्तुं, द्वितीयव्याख्याने च पाक्षिकपदमष्टम्या अप्युपलक्षकमित्यभि-
 प्रायेण बहुभिचतुर्दशीस्तु वेत्यादमीसंयुक्ताया एव चतुर्दश्या ग्रहणं कृतमिति बोध्यम्, अन्यथा द्वितीयव्याख्यानं निरन्वयं स्यात्,
 तद्याख्यानस्य व्याख्येयपदस्य सूत्रेऽनुपलम्भात्, त्वदभिप्रायेण पाक्षिकशब्दस्य व्याख्यानं नादमी न वा चतुर्दशी संभवति,
 तस्मात्प्रथमव्याख्यानं केवलचतुर्दश्यभिप्रायकम्, अन्यथा पर्यायान्तरमकृत्वा एवकारग्रहणासंभवाद्याख्यानासंभवाच्च, नहि कोऽपि
 सूत्रन्याख्यायां घटशब्दस्य घट इति ब्रुवाणो व्याख्यातृत्वं भजते, द्वितीयव्याख्याने चाष्टम्युपलक्षिता चतुर्दशी गृहीतेतिवक्ष्यमा-
 पक्षत्रकृदङ्गश्चिप्रदीपमादाय दद्याच्छूर्पिरेवावलोकनीया, त्वदभिप्रायेण तु द्वितीयव्याख्यानं बहुमिपभरसीस्तु वेति घटते, तच्च नोक्त-
 मिति नेत्रे निर्मील्य विचारणीयम्, आदिशब्दाद्व्यञ्ज्यवद्धारवृष्टिरपि, यथा—विज्ञानं परिवादी पदे पदे य इति आयरिआ । मासद-
 मासिएणं पद पुण होइ मन्तु हु॥१॥ आचार्या पर्वणि पर्वणि विधानां परिपाटीर्ददति, विद्याः परावर्चन्त इति माव, अथ पर्व
 किमुच्यते, तव आह—मासार्धमासयोर्मध्यं पर्वं पुनर्मवति, एतदेवाह—“पक्षस्तस्य अद्वमी स्तु मासस्य य पक्षस्त्रिअं सुणेअं अण्यपि
 होइ पर्वं उवरगो चदत्तराणं ॥१॥ अर्द्धमासस्य—पक्षात्मकस्य मध्यमष्टमी, मासस्य मध्य पाक्षिक—यद्येण निर्मुत्त, तच्च कृष्णचतुर्
 शीरूपमवसावव्य, तत्र प्रायो विद्यासाधनोपचारमादादिति व्यव० इ० उ० ६, अत्र वृष्टिकृता कृष्णचतुर्दशी विविच्य व्याख्याता
 तद्विद्यासाधनाविकाराद्, अन्यथा सामान्येन चतुर्दशमेव व्याख्याता स्याद्वन्धान्तरसम्भवेत्तथैव इत्यमानत्वादित्यपि नेत्रे निर्मील्य
 रदोवृत्त्या विचार्यमितिगार्थः ॥७१॥ अथ पुनरपि युक्त्यन्तरमाह—

भाउइसदृशुविद्वपुणमासिसिगिस्तुपमुइजिणवपण । न य कत्थवि भाउइसिअहमिपक्खिअपमुइवपण ॥७२॥

“बहूहिं सीलव्यगुणवेरमणपच्चक्रवाणपोसहोववासेहिं चाउदसइमुदिट्ठपुण्णमासिणीसु पडिपुणं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा” इत्यादिकं श्रीभगवत्यादिगतं जिनप्रवचनं, विद्यत इति क्रियाऽध्याहार्या, अत्र गाथायां ‘पुण्णमासिणिषु’चि हस्वत्वं गाथानुलो-
म्यादवसातव्यं, तद्वत्कुत्रापि “चाउदसइमुदिट्ठपुण्णमासिणीसु”चि प्रमुखवचनं न च दृष्टमिति गार्थाः ॥७२॥ अथैवं पाठात्किं संपन्नमित्याह—
जम्हा दोसदेहिं दुन्नि तिहीओ जिणिंदभणिआओ । तम्हा चउदसिपक्खिअसक्खी लेवोऽवि सूअगडे ॥७३॥

यस्मात् द्वाभ्यां शब्दाभ्यां द्वे तिथी जिनेन्द्रभणिते, उदिष्टपूर्णमाशब्दाभ्याममावास्यापूर्णमालक्षणं तिथिद्वयं भणितं, तच्च
पाक्षिकं न भवति, तस्माच्चतुर्दश्येव पाक्षिकम्, अत्रार्थे साक्षी तावत्सूत्रकृदङ्गे ‘लेवोवि’ लेपनामा श्रावकोऽपि, यतस्तत्र द्वाभ्यां शब्दाभ्यां
पाक्षिकव्यतिरिक्तास्तिथयो गृहीताः, तथाहि—“से णं लेवए गाहावई समणोवासाए अहिगगजीवाजीवे’चि” द्वितीयाङ्गसूत्रदेशस्य
वृत्तिरियं, तथा—चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिष्वृद्धिषु—महाकल्याणकसंवन्धितया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा पौर्णमासीषु च तिसृ-
ष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वित्यर्थः एवंभूतेषु धर्मादिवसेषु सुष्ठु—अतिशयेन प्रतिपूर्णा यः पौषधो—व्रताभिग्रहस्तं प्रतिपूर्णम्—आहारश-
रीरब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन् संपूर्णश्रावकधर्ममनुचरति ॥ इति श्रीसूत्रकृदङ्गणे द्वितीयश्रुतस्कन्धेऽध्ययने ७ लेपश्रा-
वकवर्णनाधिकारे इति गार्थाः ॥७३॥ अथ द्वाभ्यामपि शब्दाभ्यां पाक्षिकत्वेनाभिमतयोस्तिथ्योर्ग्रहणे को दोष इत्याकाङ्क्षायां
सूत्रगतसङ्गलक्षणं दोषमाह—

सुत्तंमि एगअत्थो णो जुत्तो णेगसइवयणिज्जो । अप्पगंगंथमहत्थं सुत्तं जंपंति जेण जिणा ॥७४॥

सूत्रे एकोऽर्थः—पौषिकादिलक्षणोऽनेकशब्दवाचनीयः—नेकैरुदिष्टपूर्णमादिलक्षणैः शब्दैर्वक्तव्यो न युक्तः, यतः सूत्रं तावद-

त्यग्रयं महार्घं च जिना मुन्ति, शुब्देरत्यमर्गेन च महादित्यर्घं, यदागमः—“अप्यर्ग्यमहत्वं वचीसादोसविरहितं अं च । लक्ष्मण-
 शुच सुचं अहृदि गुप्तेहि उववेवं ॥ १ ॥” (३-८८०) तत्र द्वात्रिंशदोषा अमी—“अलियसुवषायजणयं निरस्यमवरययं छलं
 दुरितं । स्तिारमहिअमूण पुणरुचं वाइयमजुचं ॥ १ ॥ कममिण्ण वयवमिभं विमचिमिभं च लिंगमिभं च । अणमिदियमपय
 मेव सदावहीणं चवहिवं च ॥ २ ॥ कालअइच्छविदोसो समयविन्द च वयवमिच च । अत्थावचीदोसो नेओ असमासदोसो
 अ ॥ ३ ॥ उवमारुवगदोसो निरेसपयत्तअंविदोसो अ । एए अ सुणदोसा वचीसं इति नायवा ॥ ४ ॥ (३। ८८१-२-३-४) इति
 भीखनुयोगइत्तवचौ, तथा “निरोसं सारवंतं च, हेउज्जुणमलंकिवं । उववीवं सोवयां च, मित्रं महुरमेव य ॥ १ ॥ (२-५१३-८८५)
 इति कल्पभाष्यपीठेऽपि सूत्रलक्षणम्, एतादृक्सूत्रलक्षणपुक्तं सूत्रं नानेकशब्देरेकस्मिन्नर्थे वाच्ये सति संभवति, प्रत्युतान्तर्याम्यमहा-
 ग्रन्थत्वेन वैपरीत्यात्, तस्मादमावासापूर्विमाभ्यां यथा पाक्षिकं वाच्यतया निर्दिष्टं तदपेक्षया एकेनैव पाक्षिकशब्देन पाक्षिकं वक्तुं
 पुक्तम्, अयं माव — पूर्वमाज्मात्स्ये यदि पाक्षिकतिथी अमविष्यतां तर्हि सूत्रकारो गणपरः सर्वत्र भवतु मा वा कश्चित् पाक्षिकशब्द
 प्रयोगमदास्तत्, तथाच “चाउरसहमीपकखियसु पविपुण्ण पोसइ” मित्थायमगिप्पत् तच्च अपि नोक्तम्, अतो न पूर्वमाज्मात्स्ये
 पाक्षिकं, ननु तर्हि चतुर्दशीशब्दस्थाने पाक्षिकमित्येव कथं नोक्तमिति चेदुच्यते, पाक्षिकश्चतुर्दशीशब्दयोः पर्यायरूपत्वेनैकस्वरूपत्वादे
 कशब्दवाच्यत्वाव्यभिचारवितिगारार्थं ॥ ७४ ॥ अथ प्रायः सुखावशेषां शुक्तिगार—

चउदसिपकस्विअमित्थ अच्छिअ अज्ज जाव चइइ । ज तस्स मूलमण्णं पबइओ नत्थि मित्थयरा ॥ ७५ ॥

चतुर्दस्यां पाक्षिकम् अर्थात् पाक्षिककृत्यं तत्र तीर्थं, तदाभितं तीर्थमित्यर्थः, कश्चम्?, अथ यावदच्छिन्नमिति, अच्छिन्नं, न पुनस्तुटि

तं सत् केनापि संहितं, यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात्, तस्मात्तन्मूलं—चतुर्दशीपाक्षिकमूलं, तीर्थकराद् अन्यः प्रवर्त्तको नास्ति, चतुर्दशी-
पाक्षिकप्रवर्त्तकस्तीर्थकृदेव, अनादिसिद्धमित्युपदेशद्वारेतिगाथार्थः ॥७५॥ अथ पूर्णिमापाक्षिकस्यापि मूलं तीर्थकृद्भविष्यतीति परा-
शङ्गापराकृतये गाथाम्मह—

पुण्णिमपक्खिअमूलं चंदप्पहसन्निओ तुहंपि मओ । लिंगं पक्खिअसत्तरि मुणिचंदकया तयट्ठाए ॥७६॥

पूर्णिमापाक्षिकमूलं चन्द्रप्रभसंज्ञितः—चन्द्रप्रभाचार्यनामा तवापि सम्मतः—प्रतीतः, यतः—“दुर्वादिद्विरदाङ्कुशः समयविच्छेणी-
शिरोमण्डनं श्रीचन्द्रप्रभस्वरिराद् स भगवान् प्राचीकशत्पूर्णिमा”मित्यादिपौर्णिमीयककृतसंस्कृतक्षेत्रसमासवृत्तौ, तथा राकारक्त-
कृताममतीर्थकृच्चरित्रेऽपि, तथा शतपदीकारेणापि बृहद्गच्छात्पूर्णिमापक्षश्चन्द्रप्रभाचार्यदिवोक्तः ततश्चात्मन उत्पत्तिरिति, तत्र
लिङ्गं—चिह्नं ‘तयट्ठाए’त्ति तदर्थं—तस्मै इदं तस्य प्रतिबोधनिमित्तं श्रीमुनिचन्द्रस्वरिः—तद्गुरुभ्राता तेन कृता पाक्षिकसप्ततिरेव, यदि
पूर्णिमामूलं चन्द्रप्रभो नाभविष्यत्तर्हि कथं तत्प्रतिबोधनिमित्तं पाक्षिकसप्ततिकामकरिष्यदितिगाथार्थः ॥ ७६ ॥ अथ पूर्णिमा-
मूले युक्तयन्तरमाह—

चउदसिपक्खा पुण्णिमपक्खो इह निग्गओत्ति विक्ख्वायं ।
पुण्णिमपक्खा चउदसिपक्खोऽवि न वयणगंधोऽवि ॥७७॥

यथातथाशब्दयोरध्याहाराद् यथा चतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गत इति विख्यातं, “वडगच्छओ पुण्णिम पुण्णिमओ सद्ध-
पुण्णिमंचलया । दोहिनि आगमनामा कुच्चरा खरयो जाउ ॥१॥”त्ति वृद्धसंप्रदायात्सर्वजनप्रतीतं, न तथा पूर्णिमापक्षाच्चतुर्दशी-

पथोऽपीति युक्तिः सुखावबोधेतिगाथार्थः ॥७७॥ अथैव सति पूर्णिमापक्षे किं संपन्नमित्याह—

तम्हा पुण्णिमपक्खे उिच्च तित्थ इदिच्च निअमेण । एव सेसमएसुवि भाविज्जा सुहुमनुदीप ॥७८॥

यस्मात्पतुर्दशीपक्षात्पूर्णिमापक्षो निर्गतस्तस्मात्पूर्णिमापक्षे नियमेन तीर्थं छिन्नं भवेत्, अयं भावः—भीषीराचद्विकल्पितकालक-
क्षरिप्रभृतेषां चन्द्रप्रभाषार्थं यावत्पतुर्दश्यां तीर्थमासीत्, तत्र पूर्णिमापक्षे तीर्थं न भवत्येवातस्तन्मते तीर्थस्य व्युच्छेदः संपन्नः,
अथ तदानीं तृतीयमेव, तर्हि तस्मिन् तारकस्वरूपेण विद्यमाने पूर्णिमापक्षस्य तीर्थषाण्णताऽज्ञायाससिद्धा, अचिन्ने तीर्थे तदनमि
मतप्ररूपणातस्तव पूयगुणवनाद्, एवम्—अमुना प्रक्षरणेन प्रवर्धनम्—औष्ट्रिकादिषाण्यपर्यन्तेष्वपि छिन्नं तीर्थं ज्ञातव्यं, तेषाममि
प्रायेण स्वस्वमतोत्पत्तेरेव स्वामिमततीर्थप्रवर्धनात्, न पुनस्तीर्थक्षारभ्याच्चिन्नप्रवृत्तिस्तेषां संभवतीतिगाथार्थः ॥ ७८ ॥ अथ
नश्यतोऽपराधिनस्त्वभावणकस्यां कुयुक्तिमपाकर्तुमाह—

जोइसरुदपमुहे पडिवाइकमा तिदीण णामाह । तत्तो पसिद्धपक्खिअपधनिमित्तं जिणुत्ताह ॥७९॥

ज्योतिष्करणप्रमुखे—ज्योतिष्करणवचनप्रज्ञप्तिस्वर्यप्रज्ञायावौ ‘प्रतिपदादिक्रमात्’ प्रतिपदमादौ कृत्वा क्रमेण यस्मि
थीनां नामानि ‘तवो’ ततो जैनप्रवचने प्रसिद्धपाक्षिकपक्षनिमित्तं—चतुर्थतपोविधानविशिष्टप्रवचनप्रसिद्धपाक्षिकपक्षपरिज्ञानार्थं ज्विने
नोक्तानीत्यधरार्थो, भावार्थस्त्वय—यादिवद् विद्म्य तदज्ञा चउत्थि तद् पममी अ छट्ठी अ । सत्तमिअडुमि नवमीदसमी इकारसी चेव ॥१॥
चारसि तेरसि चाउदमी अ निट्टवमिआ उ पकरसी । किण्णमि अ जुण्णमि अ एआगेओ तिदी मुखेअबा ॥२॥ इति ज्योतिष्करणे
(१०१-१०२) तथा दग्गमत्तुर्दशे ग्राम्भुवेके “ता कट्ठ ते दिक्खसाणं भागपेज्जा आहिरुति वदेज्जा ?, ता एग्गेमेगस्स भं पक्खस्स

पन्नरस दिवसा पण्णात्ता, तंजहा-पडिवयदिवसे जाव पन्नरसीदिवसे, ता एतेसि णं पन्नरस नामधेजा पण्णात्ता, तंजहा-पुवंगसिद्धे १
 मणोरमे २ मणोहरे ३ जसभदे ४ जसोधरे ५ सब्बकामसमिद्धे ६ इंदे ७ मुद्धाभिसित्ते ८ सोमणसे ९ धणंजए १० अत्थसिद्धे ११ अभिजाते १२
 अच्चासणे १३ संतंजए १४ अग्गिवेसोवसमे १५ दिवसाणं नामधिजाइं । ता कहं ते राईओ आहिजात्ति वदेजा १, ता एगमेगस्स णं पक्ख-
 स्स पण्णरस राई पण्णात्ता, तंजहा-पडिवाराई १ विइआराई २ जाव पण्णसीराई १५, ता एसिं णं पन्नरसण्हं राईणं पण्णरस नामधेजा
 पं०, तं०-उत्तमा १ सुणक्खत्ता २ एलावच्चा ३ जसोधरा ४ सोमणसा ५ सिरिसंभूता ६ विजता ७ वेजयंती ८ जयंती ९ अपराजिता १०
 इच्छा ११ समाहारा १२ तेआ १३ अभिनेआ १४ देवाणंदा निरता १५, रयणीनामधेज्जाइं”ति श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ, एवं सूर्यप्रज्ञप्तावपि
 (२४-४८) एवंविधेष्वगमेषु क्रमेणोक्तानि यानि नामानि तानि सम्मतितयोद्भाव्य पक्षान्ते भवं पाक्षिकमितिब्युत्पत्त्या पञ्चदश्यां
 पाक्षिकमिति चन्द्रप्रभाचार्यस्य वाग्विलासः, स च सत्यपानार्थिनो मातरं परित्यज्य पितरं परिधावमानस्य चेष्टेव विपश्चितासु-
 पहास्यहेतुः, यतो मातृस्तनकल्पं चतुर्थतपःप्रभृतिपाक्षिककृत्यविशिष्टचतुर्दशीज्ञापकं प्रागुक्तमागमकदम्बकं तदाश्रयभूतं तीर्थं च
 परित्यज्य तदाशापूर्णेऽजागलस्तनकल्पं ज्योतिःशास्त्रानुगततिथिक्रममात्रज्ञापकं ज्योतिष्करण्डादिकं प्रति धावति, तस्माद्दे चन्द्रप्र-
 भाचार्य ! ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रममवलम्ब्य पञ्चदश्यां पाक्षिकमिति शृगालकदाशा परिहर्तव्येतिगार्थः ॥७९॥ अथ ज्योति-

ष्करण्डादौ तिथिक्रमः किमर्थमित्याह—
 किंतिह जोइससत्थे अणाइसिद्धो तिहिक्कमो एवं । तेणिव नंदे १ भदे २ जए अ३ तुच्छे अ४ पुण्णत्ति ५ ॥८०॥
 किंतिह जगति ज्योतिःशास्त्रे लौकिके रत्नमालादौ लोकोत्तरे च चन्द्रप्रज्ञायादौ एवं-प्रागुक्तप्रकारेण प्रतिपदादिरचना-

स्वेन क्रम-परिपाटिरनादिसिद्धः, यत एव ततः किमित्याह-‘तेनिव’पि प्राकृतत्वाद् ध्रस्वत्वे तेनैव कारणेन नन्दा? मद्रा? जया? रिक्ता? पूर्वा? इत्यादि, एवक्रम इति लालपण्टान्यायेनेहापि संप्रच्यते, एव क्रमो भवति, तत्र लौकिके-“नन्दा? मद्रा? जया? रिक्ता? पूर्वा? येति त्रिरन्विता । इतीना? मन्व्यो?० समा?५ सुक्ता, कृष्णातु व्यत्ययासिचि ॥१॥”रित्यादि, लोकेतरे “ता इह ते तिही आदितेति वदेत्ता?, तस्य स्वरु इमा दुविहा तिही पणत्ता, तज्जहा-विवसतिही रादितिही अ, ता कं ते दिवसतिही आदितेति वदेत्ता?, ता एगमेस्स पक्खस्स विवसतिही पणत्ता, तंजहा-णदे? मदे? जय? तुच्छे? पुण्णे? पक्खस्स प वमी, पुणरवि नंदे? मदे? जय? तुच्छे? पुण्णे?० पक्खस्स दसमी, पुणरवि नंदे?११ मदे?१२ जय?३ तुच्छे?१४ पुण्णे?१५ पक्खस्स पण्णरसी, एवं त्तिगुणा तिही सबसि दिवसाणं । कइ ते रादितिही आदितेति वदेत्ता?, ता एगमेगस्स णं पक्खस्स पण्णरस रादितिही प०, त०-उमावती? मोगवती? जसवती? सबहुसिद्धा? सुण्णामा?५ पुणरवि उमावती?६ मोगवती? जसवती?८ सबहुसिद्धा? सु-इणामा?०, पुणरवि उमावती?११ मोगवती?१२ जसवती?१३ सबहुसिद्धा?१४ सुण्णामा?१५, एव तिगुणा एजा तिहीउ सबसि रा तीण”ति (२४-४९) श्रीचन्द्रप्रबुद्धसौ दक्षमे पञ्चदशे प्रामृतग्रामृतके पत्र?५, एवं सूर्यप्रकाशवि, दक्षमस्य पञ्चदशे प्रामृतग्रामृ तके?३ पत्रे अयमेव पाठोज्ज्वलन्तव्य, अत एव लौकिके लोकेतरे च टिप्पनकव्यवहारप्रवृत्तिरपि प्रतिपदादितिचिक्रमेनैव, व्युत्क्रि- श्रेयपि जैनटिप्पनके समति टिप्पनकप्रवृत्तिरेव तत्साधिषी, तस्मात्प्रतिपदादितिचिक्रमः पादिकविचारे अकिञ्चित्कर एवेतिगाथा? ॥८०॥ अयोक्तवृत्त्या किं संप्रभाभिरयाह-

तेण पद्मस्संतो पण्णरसी तस्य पक्खपडिकणण । शुत्तति माद्विगज्जो मिउब सिद्धाउ संतसिओ ॥८१॥

येन कारणेन ज्योतिष्करण्डादौ तिथिक्रमो न पाक्षिकविचारोपयोगी तेन कारणेन पक्षस्यान्तः पञ्चदशी भवति तत्रैव च पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति चन्द्रग्रभाचार्यस्य कुविकल्पः सिंहान्मृग इव संत्रासितः—त्रासं नीत इति । यत्तु 'अंतो पक्षस्वे'ति पाक्षिकसूत्रपदमवलम्ब्य पक्षस्यान्ते पूर्णिमायां पाक्षिकप्रतिक्रमणं युक्तमिति तन्महदज्ञानं बोध्यं, यतस्तत्रान्तशब्दो मध्यार्थवाची, तेन पक्षस्यान्तः—मध्ये वाचनादिविषयं यदवद्यं विहितं तदालोचनीयमिति भणितम्, अन्यथा पूर्णिमाप्रतिपदोर्मध्ये यत्पातकं तदेवालोचितं स्यात्, न पुनः पञ्चदशदिनसंबन्ध्यपीति गाथार्थः ॥८१॥ अथ चन्द्रग्रज्ञस्याद्यनुसारेण पाक्षिककल्पने दूषणान्तरमाह—

किंचिह पक्षस्संतो देवसिओ राइओ च तुब्भ मए । दुहओ तुह गलपासो दुण्हंपंतो विआलेडवि ॥८२॥
 'किं चे'ति दूषणाभ्युच्चये, चन्द्रग्रज्ञस्याद्यनुसारेण पक्षस्यान्तो देवसिको रात्रिको वा तव मतः—अभिमतः?, द्विधापि—उभयथापि तव गलपाशः, यतः कारणाद् द्वयोरपि देवसिकरात्रिकयोरप्यन्तो विकालेऽपि—मध्याह्नादावपि भवेदित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—भोश्चन्द्रग्रभाचार्य ! जैनप्रवचने पक्षस्तावद्विविधः कथितः, पुंवंगसिद्धे? मणोरमे? इत्यादिप्रागुक्तो देवसिकः पक्षः, उत्तमा? सुणकखत्तार इत्यादिप्रागुक्तो रात्रिकः पक्षश्चेति द्वैविध्यं, तत्र तव देवसिकोऽभिमतो रात्रिको वा उभावपि वा ?, आद्ये रात्रिकपक्षेण किमपराद्धं?, यत आगमे द्वयोरप्यविशेषणोक्तयो रात्रिकं पक्षं परित्यज्य देवसिकोऽभ्युपगम्यते, एवं रात्रिकाभ्युपगमेऽपि देवसिकेन पक्षेण किमपराद्धमित्यादि बोध्यम्, अथोभावप्यभिमतविचिच्छिं पाक्षिकप्रतिक्रमणे अभ्युभे एवाभ्युपगन्तव्ये स्यातां, तथा चैकस्मिन्नेव दिवसे पक्षद्वयापन्या तदन्ते पाक्षिकप्रतिक्रमणकरणे पाक्षिकप्रतिक्रमणद्वयापन्या प्रवचनमर्यादाभङ्ग एव, किंच—चन्द्रग्रज्ञस्याद्यनुसारेण पाक्षिकत्वाभ्युपगमे टिप्पनकाधवलोकनेन कदाचित्प्रातः कदाचिन्मध्याह्णपराह्णे वा देवसिकस्य रात्रिकस्य वा पक्षस्य पर्यवसानात्

पाधिष्मतिद्रमणमपि क्षालानियमेन कर्त्तव्यमापद्येत, एवं रात्रावपि भाग्यम्, एव युतया चन्द्रप्रभाचार्यस्य सर्वत्रापि गलपाद्भ इति गाथाय ॥८२॥ अथैश्वर्यमुक्त्यप्यभिनिवेशमत्यजन्तमतिप्रसङ्गेन दूषयितुमाह—

अपण्य सायणपशुदा मासा अहिणवणाइणामेहि । भणिआ तेणासाठे पुणिम पळोसवणपव ॥८३॥

अन्यथा यदि चन्द्रप्रशस्यायनुमारेणैव पक्षस्यान्ते पाधिकप्रतिक्रमणमभ्युपगम्यते तर्हि चन्द्रप्रशस्यायनुसारेणैव सांवत्सरिक-
परापि आपादूर्णिमास्यामेव कर्त्तव्यमापद्येत, तथाहि—“ता क्क मासा आहिवाति वदेस्सा ? ता एगमेगस्स णं संवच्चस्स दुवा
ल्लम मामा वं०, तेमि दो नामवेज्जा भवति—लोइआ लोउत्तरिआ य, तस्य लोइआ णामा सावणे? भइवए२ अस्सोए३ कसिए४
मगगमि२५ पोसे६ माह७ पग्गुणे८ चित्ते९ वइसाहे१० जेहामूले११ आसाठे१२। लोउत्तरिआ णामा अमिणंदणे? पइठे२ विज्जए३
पीतिरदणे४ सिज्जते५ सिवे६ सिचिरे७ हेमव८ वसंतमासे९ कुसुमसंभवे१० निवाहे११ वणविरोही१२ति, श्रीचन्द्रप्रशसौ
ददमस्म्येनविद्रातिनम प्राभृतग्रामृठक, एव सूर्यप्रशस्तवपि बोध्यम्, (२८५३) एव च सति संवत्सरान्ते भव मांवत्सरिकमितिब्युत्प
त्या आपाद मासे पूर्णिमायां पर्युपणापर्वं मांवत्सरिकातिचारालोचनादिक्रियाविशिष्ट कर्त्तव्यं स्यादितिगम्यम्, अथ भावः—यदि
चन्द्रग्रशस्यादिक द्ररणीकृत्य पक्षदश्यां पाधिकमभ्युपगम्यते, अम्युपगम्यतां तर्हि तदेव द्ररणीकृत्यापस्तितपूर्णमायां पर्युपणा-
परापि, अथ पर्युपणा न तथेतिरेषाहि पाधिकमप्यास्तां, अथ पर्युपणापर्वं याद्रपदे पक्षम्यामित्यागमे इत्यते तथा परम्यरापीति
नेषाहि पाधिकमपि चतुर्दश्यामागमे पूर्वनिर्दिष्टे इत्यते, तथा परम्यराजपीति स्वीक्रियतामिति प्रतिबन्दीनदी दुस्तरेतिगाथाय ॥८३॥
अथ प्रशगान्तरेणाप्यतिप्रसङ्गमाह—

अहवा कक्कडसंकांतिदिने य संवच्छरी अ पडिक्कमणं । तुब्भ मए संसिद्धं चंदप्पणत्तिपमुहेहिं ॥८४॥

‘अथेवे’ति प्रागुक्तापेक्षया प्रकारान्तरद्योतकः, कर्कसंक्रान्तिदिने सांवत्सरिकप्रतिक्रमणं तव मते चन्द्रप्रज्ञायाद्यागमैः सिद्धं, ‘तुब्भ मए’त्तिपदेन नास्माकं मते सिद्ध्यतीत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-चन्द्रप्रज्ञायादौ कर्कसंक्रान्तौ संवत्सरपर्यवसानं कथितं, तथाहि “जयां गं ते दुवे स्वरिआ सब्बोहिरमंडलं उवसंक्रमित्ता चारं चारंति तथा गं एगं जोअणसयसहस्सं छच्च सट्ठे जोअणसए अण-मणस्स अंतर कट्ठु चारं चरंति, तथा गं उत्तमकट्ठुपत्ता जाव राती भवति, जहण्णेणं दुवालस जाव दिवसे भवति, एस गं पढमे छम्मा-सस्स पज्जवसाणे, ते पविसमाणा स्वरिआ दोच्चं छम्मासं अयमाणे पढमंसि अहोरत्तंसि बाहिराणंतरं मंडलं उवसंक्रमित्ता चारं चरंती-त्यादि यावत् ‘तथा गं उत्तमकट्ठुपत्ते जाव दिवसे भवति, जहण्णिआ दुवालमुहुत्ता राई भवति, एस गं दोच्चे छम्मासे, एअस्स गं दोच्च-स्स छम्मासस्स पज्जवसाणे, एम गं आइच्चे संवच्छरे, एस गं आइच्चस्स संवच्छरस्स पज्जवसाणे” इति श्रीचन्द्रप्रज्ञप्तौ चतुर्थप्राभृतकप्रान्ते पत्र १०, एवं स्वर्यप्रज्ञप्तावपि (२८-१५) अथ यदि तत्र सांवत्सरिकं नाभिमतमस्माकमिति चेत् तर्हि पाक्षिकमपि पञ्चदश्यां कथम-भिमतमिति, युक्तेस्तौल्यादिति गार्थः ॥८४॥ अथोक्तयुक्तेरुपसंहारेण तात्पर्यमाह—

तेणिव पज्जोसवणा भइवयपंचमीइ रूढत्ति । तह चउदसिदिणि पक्खिअपव्वं सबण्णुसंवुत्तं ॥८५॥

येन कारणेन ज्योतिष्करणचन्द्रप्रज्ञायादिषु यस्तिथिमासादीनां क्रमः प्रतिपादितः स चोक्तयुक्तिभिः पाक्षिकादिपर्वविचारेऽनु-

१ एवं खलु एतेषुवाएणं णिक्खवममाणा एते दुवे स्वरिया ततोणंतराओ तदाणंतरं मंडलाओ मंडलं संक्रमेमाणा २ पञ्च २ जोयणाइं पणतीसं च एगडिभाए जोयणस्स एगमेगे मडले अन्नमन्नस्स अंतरं अभिवद्धमाणा २ सब्बाहिरं इति च पाठः संग्रति लभ्यमाने पुस्तके

पयोगित्वेनाकिञ्चित्कर एव तेन कारणेनैव यथा भाद्रपदपञ्चम्यां पर्युषणा रुढा-प्रवचने सर्वज्ञनप्रतीता इत्यनुता प्रकारेण तथा चतुर्दशीदिने पादिक पञ्च सप्तमैः समुक्त, सम्यक् प्रकारेण भणितमित्यर्थः, एतेन बालचेष्टितकाषापिष्यकल्पं स्तनिकशतपदीकारोक्तमपि तिरस्कृतमिति बोध्यमितिगार्यः ॥८५॥ अथ चतुर्दशीं परित्यज्य पुनरपि चन्द्रप्रभाषार्थस्तत्प्रतिषेधं किं त्यक्तवानित्याह—
चउदसिपक्षान्विपमीओ परिहरइ महागिनीसीदुत्तमंपि । तेण उवाहाणविही चतो उस्तुत्तरस्तेण ॥८६॥

चतुर्दशीपादिकमीतः श्रीमहानिधीयसूत्रमपि परिहरति स्मेति गम्य, परिहरति स्म—त्यक्तवानित्यर्थः, श्रीमहानिधीयस्त्रीकारे चागम्य पादिकं चतुर्दश्याममुपगन्तव्यं भवेत्, तत्र स्पष्टमेव पादिकं चतुर्दश्यामुपलभ्यते, तत्र प्रयुक्तमिति बोध्य, येन कारणेन श्रीमहानिधीयं त्यक्त तेन कारणेनोत्सृज्यते—तीर्थकुटुकापलापपातकासक्तेन चन्द्रप्रभाषार्थेनोपधानविधिः—भादानां नमस्कारादियुताराधनतपोविधौपविधि, अपिर्गम्य, सोऽपि त्यक्त इतिगार्यः ॥८६॥ अथ श्रीमहानिधीयव्यवस्थापनाय युक्तेर्ब्रह्ममाषत्वाद्दुपधानविषये चन्द्रमाचार्यः कथं प्रष्टव्य इत्याह—

गणु उयहाणामावो पढिसेहा अइव भणियमाबाओ ! ।

पढमो भसिद्विरक्त्वसिगसिओ ऊवरो अ बुधिगण्णो ॥८७॥

ननु भौधन्त्रप्रमाचार्य ! त्वया भादानामुपधानाभावः प्रकल्प्यते तत्किं प्रतिषेधात्—सिद्धान्ते प्रतिषेधोपलभ्याद् अथो भणित्यमावात्—सिद्धान्ते उपधानोक्तेरभावादिति विरुद्धवद्दयी प्रष्टव्या, तत्र प्रथमो विरुद्धोऽसिद्धिराख्यसिद्धिः, तत्र प्रयोगो यथा—उपधानो-
द्वारेण भादानां नोक्ति, प्रवचने प्रतिषिद्धत्वाद्, आलोचनायां शाण्णामाधिकृततपोवदिति, अत्र प्रवचनप्रतिषिद्धत्वमसिद्धं, काव्यागमे

नियेधानुपलब्ध्येः, अपरः चः पुनरर्थे सिद्धान्ते भणित्यभावलक्षणो द्वितीयो विकल्पः, किलक्षणः ?-द्विविकल्पः, वक्ष्यमाणौ द्वौ विकल्पौ यस्य स तथा, द्विविध इत्यर्थः इति गाथार्थः ॥८७॥ अथ द्वितीयविकल्पस्य द्वैविध्यमाह—

नामं पि नत्थि किं वा करिज्जमाणो विही न सिद्धंते । पढमुघ होइ पढमो जं उवहाणंति समवाए ॥८८॥

अथ सिद्धान्ते उपधाननामापि नास्ति उत क्रियमाणविधिर्नास्ति?, तत्र प्रथमो विकल्पः प्रागुक्तप्रथमविकल्पवदसिद्धिराक्षसी-प्रस्तः, यतः समवाये-समवायाङ्गे उपधाननामास्ति, समवायाङ्गे उपासकदशाङ्गस्वरूपप्ररूपणाधिकारे साक्षादेव श्रावकाणामुपधानान्युक्तानि, तथाहि-उवासगणं च सीलव्यवेरमणुपपञ्चक्खाणपोसहोववासपडिवज्जणयाओ सुअपरिगहो तवोवहाणाइं पडिमाओ” इति समवायाङ्गच्छेत्रे पत्रे ३७ सर्वपत्र ५० (११-१४२) अत्र वृत्त्येकदेशो यथा-श्रुतपरिश्रहास्तव उपधानानि-प्रतीतानि, उपलक्षणाद्व्यवहारवृत्तावपि यथा ‘श्रुतग्रहणममीप्सता उपधानं कार्य’मिति, तथा ‘वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उवहाणवं । पिअं करे पिअंवाई, से सिकखं लड्डुधुमरिहति (७-३४०*) श्रीउत्तराध्याये ११, तद्बृत्त्येकदेशो यथा योजनं योगोः-व्यापारः, स चेह प्रक्रमान्दर्मगत एव तद्वान्, अतिशयने मतुए, यद्वा योगः-समाधिः सोऽस्यास्तीति योगवान्, प्रशंसायां मतुए, उपधानम्-अङ्गनाङ्गाध्ययनादौ यथायोगमाचामाग्लतपोविशेषस्तद्वानिति श्रीउत्त० बृहद्बृत्तौ, तथा ‘तवोवहाणमादाय, पडिमं पडिवज्जओ । एवंपि विहरओ मे, छउमं न नियड्डुइ ॥१॥ (७-८१*) चि ॥ श्रीउत्तरा० २, एतद्बृत्त्येकदेशो यथा-तपो भद्रमहाभद्रादि उपधानम्-आगमोपचाररूपमाचामाग्लादि आदाय-स्वीकृत्य चरित्वेति यावदित्यादि श्रीउ० बृ०, तथा-काले विणए बहुमाणे उवहाणे तहा अनिणहवणे । वंजण अत्थ तदुभए अड्डुविहो णाणमायारो ॥ १ ॥ (द० नि० १८६) इति द्वारागाथायां चतुर्थद्वारागाथा यथा-

दुग्मस्तिपठधुधरणा उवहाणं जतय ज सुते । आगाढमणागाढे गुरु लडु आणादसगयडिआ ॥१॥ इति श्रीनिशीबमाप्यम्-एत
 न्नीर्यया-इआपि उवहाणोषिदारं, संदवा भावा य, दधे उवहाणगादि, मावे इमं-दुग्मति गाहा ॥ दुहा गती दुग्मती दुक्ल
 वा जमि विस्तति गतीए एमा दुग्मती, विपयेत्यर्थ, कुत्सिता वा गतिदुग्मती, पठणं पाठः, तीए दुग्मतीए पठतमप्याणं
 जे घरेति त उवहाणं भण्णति, स च जतय जतयचि-एम सुणवीप्सा जतय उदेसगे जतय अज्जयणे जतय सुअक्खंसेवे
 जतय जंगे क्खत्थालिअजंगणगेसु नेआ, जमिति जं उवहाणं पिशीत्तितादित ततय ततय सुते-धुते कायवमिति वक्खसेस भवति
 'आगाढाणागाढ'ति जं च उदेमगादिसुत भणित तं सब समासजो दुविह भण्णति, आगाढमणागाढं वा, तं च आगाढसुज भगव
 तिसुअप्प, अणागाढमायारमाती"त्यादि श्रीनिशीयचूणो, तथा-"उवहाण पुण आर्यविलाई ज जस्स वण्णितं सुते । त तेपेव उ देअ
 इइरा आणाइआ दोमा ॥१॥ (५७९) इतिपथवस्तुकुत्तरे, अस्या इति -उपधानं पुनराचामान्ळादि यद्यस्याध्ययनादेर्वर्णितं सूत्र
 एव-आगमे तदध्ययनादि तेनैव तु देयमितरथा-अन्यथादाने आद्यादयो दोषास्तत्वार इतिगाथार्थः ॥ इतिश्रीहरिभद्रस्वरिकृतवृत्तौ
 सबपत्र १५२ पुस्तक पत्रे ५१, एव दशवैकालिकनियुक्तावपि "क्खले विणए बहुमाणे उवहाणे" इत्यादि, न चैतत्साधुनामेवाकमि
 ति वाच्य, श्रुताराधनतपोविशेषस्य यथासंभव यथाश्रवोभयोरपि सम्मतत्वात्, नहि सामायिकदिबध्ययनात्मकस्य श्रीआश्रय
 कयुतस्कन्धस्य अध्ययनमविकृत्य दयोरप्यधिकारादेकस्य श्रुताराधनतपोविशेषो युक्तो नेतरस्येति वक्तुं शक्यते, तस्मान्चतुस्तस्कन्धस्य
 तदध्ययनानां चाराधन निशीबधूर्ण्यादिषु साधूनुदिश्योक्तमप्युपलक्षणात्तदनुयायिनः श्रानकस्यापि यथाश्रय युक्तमेव, यथा "क्खलेज
 निक्खमे मित्त्खु" इत्यादावनुक्ताऽपि साध्वी साध्वनुयायित्वात् परिगृह्यते, अन्यथा क्खलादिरष्टथा ज्ञानाचारः साधुनामेव संपद्यते,

न पुनः श्रावकाणामपि, न चेदमेवास्तामिति वाच्यं, साधूनामष्टविधो ज्ञानाचारः श्रावकाणां चोपधानवर्जः सप्तधेति क्वाप्यागमे विविच्य व्यक्तेरनुपलम्भात्, परं देशविरतिसर्वविरत्योराराधनतपोविधौ भेदो यथा 'सामाहंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा' इत्यत्र साधुसाम्येऽपि न सर्वथा साम्यं, किंतु देशेन, तद्वशाच्च तमुद्दिश्य कृतमप्यन्नादिकं भुङ्क्ते श्रावको, न पुनः साधुः, एवमन्योऽपि भूयान् भेदः, एवं साधूनां श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धस्याष्टदिनात्मको योगः श्रावकाणां च वक्ष्यमाणः श्रीमहानिशीथोक्तो विधिरुपधानसंज्ञितः, यद्यप्युपधानशब्देन सामान्यतः श्रुताराधनतपोविशेषो भण्यते तथापि विविच्यमानो मुनीनां योगापरपर्यायमुपधानं श्रावकाणां तु पर्यायवियुतमेवोपधानमिति बोध्यं, नन्वेवमाराधनविधिभेदः कथमिति चेज्जिनाज्ञाया अर्चनीयत्वात्, किंच उद्दिष्टभोजित्वेनारम्भपरिग्रहवतां काश्चिद्भेदो वक्तव्यः, स च पर्यालोच्यमानोऽयमेव, दृश्यते च लोकेऽपि समानरोगोपशान्तावपि कालपुरुषवयःप्रत्युपेक्षणया औषधादिपथ्यविधौ भेदः, परं पथ्यं तूभयोरपि देयमेव, किंच-एक एवाराध्यो भिन्नभिन्नाराधकापेक्षया भिन्नस्वभावेनैव परिणमति, यतो विद्यमानोऽहं साध्वानीतमेवाहारं भुञ्जानः साधुमपेक्ष्याहारभोक्तृतया परिणतः पूजास्वादकतया तु देवादिकमपेक्ष्यैव एवं बोध्यः, नहि येनैव विधिना साधुना प्रतिमा आराध्यते तेनैव विधिना श्रावकेणापीति, प्रवचनमर्यादाभङ्गापत्तेरित्यलं प्रपञ्चेनेति द्वितीयविकल्पे उपधानमिति नामापि सिद्धान्ते नोपलभ्यते इति प्रथमो विकल्पोऽसिद्धताग्रस्तो दर्शित इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ द्वितीयविकल्पसंबन्धिनं द्वितीयविकल्पं दूषयितुमाह—

नहि कथंवि सिद्धंते सबंसविही लभिज्ज कीएवि । बिइए महानिसीहे सूआ उवहाणकिरिआए ॥८९॥
क्रियमाणोऽपि विधिः किं सकलः सूचारूपो वेति चेत्तसि विकल्प्य प्रथममसंभवेन दूषयति—'नही'ति नहि क्वाप्यागमे कस्या

अपि क्रियाया 'सर्वांशविधिः' सर्वप्रकारेण सर्वोऽपि विधिरुपलभ्यते, तथात्वे च गुरुपरिपाद्या वैफ्रण्यापत्तेरिति पूर्वोक्तिर्न प्रथमो
 विरक्त्योऽंशमेव नृपित, अथ द्वितीय घृत्वाप्त्यर्थेति सुखं संपन्न, यतः श्रीमद्भानुश्रीये उपधानक्रियायाः भावकाणामपि
 युताराधनतपोऽनुष्ठानस्य घृत्वाप्त्येव, अथादि- 'तस्य एतसि अष्टुण्वपि संप्रयाणं गोत्रमा ! जे केव अणोवहायेण सुपसत्तव पाणम-
 हीअति अन्नायसि वा अहीअत्ते वा अन्नावयत्ते वा समजुजावति ते ण महापावकम्मा, महत्ति सुपसत्तवणाणस्सासायणं कुंअति (१०)
 स भयव ! इ एव ता किं पचमगलस्स ण उवहाअ कायव !, गोत्रमा ! पढमं पाण ततो दया, दयाए अ सबअगलीवपाणयूअ
 मनाण अत्तममदरिसिण जाय (इत्यादि यावत्) सप्तमम सोदस्सति, ता मढमेवेअ णाणाओ पडचिआ जाव (इत्यादि यावत् ११) इ
 माण विहीए पचमगलस्स ण विणओवहाणं कायव, तज्जा-सुपसत्तवे वेव तिहिरणयुत्तुचनकत्तवजोगलम्माससीबले विप्यसुद्ध-
 जायइमयासकेण संजायमदासंवेगसुत्तिवत्तरमईतुल्लसत्तसुइज्जवसायाणुगयमत्तिवहुमाणपुव निष्णिआणदुवालममचट्टिएण वेइआ
 तए अतुविरिओगास भत्तिन्मरुजसिअमरोमावलीए पणुल्लवयवयण(णयण)सयवत्तपत्तसोमयिरिद्विही नवनवसंवेगसुत्तल-
 तसजायवदलधननिरत्तरअचितपरमसुइपरिणामविसेसुल्लासिअजीववीरिआणुसमयविबईतपमोअसुविमुद्धसुनिम्मलविमलचिरदइयरं
 तकरंयेण खित्तिनिहिअआणुसिअउत्तमं गकरकमलमत्तलसोहत्तजलिपुठेण सिरित्तमइपवरवरधम्मत्तिरयगरपडिमाणिचविणिवेसिअजय
 पामाणसेगगतगप सवसाएण समयय्णू ददचरिणादिगुणसंपओववेआ गुरुसइत्तवणापुहाणकत्तेवदलइत्तववाहिअगुरुत्तव
 णविणिगगपविणयादिपहुमाणपरिओमाणुकपोवत्तं अयेगसोगसत्ताबुगेमहावादिवेअणापोरदुत्तलदारिरिक्किलेसगेगजम्मज्जामर
 णगग्मनिवानादुट्टसावगागाइमीममवोदित्तरंरगभूय इणमो सयलागममन्तवत्तगस्स मिच्छत्तदोसोवइयविसिद्धदुदीपरिकप्पि

अकुभणिअघडमाणअसेसहेउदिट्टंतजुत्तीविद्धंसणिकपच्चलपोट्टस्स पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स पंचज्झयणेगचूलापरिक्खित्तस्स पव-
 रपवयणदेवताहिट्ठिअस्स तिपदपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं अणंतगमपज्जवत्थपसाहगं सबमहामंतपवरविजाणं पवरबीअ-
 भूअं 'णमो अरिहंताणं'ति पढममज्झयणं अहिज्जेअंधं, तदिअहे अ आयंबिलेणं पारेअंधं, तहेव बीअदिणे अणेगाइसयगुणसंपओववेअं
 अणंतरभणिअत्थपसाहगं अणंतरुत्तेणेव कमेण दुपयपरिच्छिन्नेगालावगपंचक्खरपरिमाणं 'नमो सिद्धाणं'ति बीअमज्झयणं अहि-
 ज्जेअंधं, तदिअहे आयंबिलेण पारेअंधं, एवं अणंतरभणिएणेव कमेणं अणंतरुत्तत्थपसाहगं 'तिपदपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं
 'नमो आयरियाणं'ति तइअमज्झयणं आयंबिलेण अज्जेयबंधं, तहा य अणंतरुत्तत्थपसाहगं तिपयपरिच्छिन्नेगालावगसत्तक्खरपरिमाणं
 'नमो उवज्झामाणं'ति चउत्थमज्झयणं अहिज्जियबंधं, तदिअहे य आयंबिलेण पारेअंधं, एवं 'णमो लोए सबसाहूणं'ति पंचममज्झयणं पंचम-
 दिणे आयंबिलेण, तहेव तयत्थाणुगामिअं इक्कारसपयपरिच्छिन्नं तिपआलावगतिचीसक्खरपरिमाणं 'एसो पंचनमुक्कारो, सबपावप्पणास-
 णो । मंगलाणं च सबेसिं, पढमं हवइ मंगल ॥ १ ॥'मिति चूलंति, छट्टसत्तट्टमदिणे तेणेव कमविभागेण आयंबिलेहिं अहिज्जिअंधं, एवमेव
 पंचमंगलमहासुअक्खंधं सरवणयसहिअं पयक्खरबिंदुमत्ताविसुद्धं गुरुगुणोववेअगुरुवइट्ठं कसिणमहिज्जित्ताणं तहा कायबंधं जहा
 पुढाणुपुढीए पच्छाणुपुढीए अणाणुपुढीए जीहग्गे तरेआ, तओ तेणेवाणंतरभणिअतिहिकरणसुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीवलजंतुविर-
 हिए ओगासे चेइआलगइकमेण अट्टमभत्तेण समणुजाणावेळण गोअमा ! महया पबंधेण सुपरिफुडं निउणं असंदिद्धं सुत्तत्थं अणेगहा
 सोऊण अवधारेअवमित्यादि यावत् एअं तु जं पंचमंगलमहासुअक्खंधस्स वक्खवाणं तं महया पबंधेण अणंतगमपज्जवेहिं सुत्तस्म य
 पिहब्भूआहिं निजुत्तिभासचुणीहिं जहेव अणंतणाणदंसणधरेहिं तित्थगरेहिं वक्खवाणिअं तहेव समासओ वक्खवाणिजंतं आसि,

अहम्बया द्यात्परिहाणिदोसेन साञ्जो निज्जुषिभासचुष्णिजो बोच्चिभाञ्जो (१६) इज्जो वञ्चतेन कालसमपणं महिदीपचे पयाणुसारी
 पयरसामी नाम दुवाल्लसंगुअरे सङ्गुप्पण्णे, तेप्पेअं पचमंगलमहासुअकत्तं वस्स उद्वसो मूलसुचमञ्जे लिहिज्जो, मूलसुच पुण सु
 चत्ताए गणइरेहि अत्यत्ताए पुण अरइतेहि भगवंतेहि तिरयगरेहि तिलोगपूइएहि वीरजिप्पिदेहि पणाविअति, एस बुद्धसंपयाओ
 (१७) एत्थ य अत्थ ज पय पएणाणुल्लमां सुचालावग न संपज्जइ सत्थ सस्य सुअइरेहि कुलिअदोसो न दायबोसि, किंतु ओ
 सो एअस्स अक्खिचिंतामणिक्कप्पभूयस्स महानिसीहसुअकत्तं वस्स पुढायरित्तो आसि तहि वेव तंहात्तंहीहि उदेहिआइएहि हेत्तहि
 इदे पचगा परिसिद्धिआ तहावि अब्बतसुमहरयाइसंयंति इय महानिसीहसुअकत्तं वं कसिणपवयणस्स परमसारभूजं परं तन्तं महत्थंति
 कल्लिज्जम पवयणवच्चसुएण बहुमहसत्तोवयारिअंति काठं तथा य आयइअट्टाए आयरियहरिमोअं तरयायरिसे विट्ठं सबं समतीए
 सोहिज्जम लिहिअति, अण्णेहिपि सिद्धसेणदिवायरुइइवाइवत्तसेअदेवगुचबसवदत्तमासमपसीसरविगुचनेमिचदजिगदासगणि
 त्तवगसच्चसिरिपसुदेहि जुगप्पहाअसुअइरेहि बहु मण्णिअमिणति (१८) से मयवं ! शुद्धचविजओवहावेणं पंचमंगलमहासुअकत्तं व
 महिलिचाणं पुढाणुपुधीए पच्चाणुपुधीए अणाणुपुधीए सरवज्जमणाविदुअकत्तरविसुद्धिरपरिचिअं कत्तज्जम महाया पवंचेण सुचत्तं
 च विष्णाय तज्जोणं किमहिजा !, गोअमा ' इरियावहिज, से मयवं ! केण अट्टेण एवं पुइइ ! जहा न पचमंगल महासुअकत्तं वम
 रिअिज्जणं पुब्बो इरियावहिजं अहीए, गोअमा ! जे एस आया से न अया गमणागमणाइपरिअए अवेगजीवपण्णपूअसत्ताणं अणु
 वउत्तपमच संपट्टणजवरावणकिलामणं कत्तज्जम अणालोइअपटिक्कतं वेव असेसक्कम्मकत्तं यट्टाए किंणि चिइवंदथसज्जापज्जापाइएस्स
 अमिरमेअा तथा से एगग्गचिप्पसमाही इवेजा नवा, ज्जओ न गमणाइजवेगज्जमनावारपरिभासासच्चचित्तयाए केअ पाणी तमेव मा-

वांतरमच्छिडिअ अट्टुदुहट्टुझवसिए कंचि कालं खणं विरत्तेजां, ता तस्स फलेण विसंवएजा, जया णं कहिंचि अण्णाणमोहपमायदोसेण
 सहसा एगिदिआदीणं संघट्टणपरिआवणं वा कयं हवेजा, तथा य पच्छा हा हा हा दुट्ठु कयमम्हेहिंति धणरागदोसमोहमिच्छत्तअण्णाण-
 धेहिं अदिट्टपरलोगवाएहिं कूरकम्मनिग्धिणेहिंति परमसंवेगमावणो सुपरिफुडं आलोइत्ताणं निदित्ताणं गराहित्ताणं यायच्छित्तमणु-
 चरित्ताणं निस्सल्ले अणाउलचित्ते असुहकम्मक्खयट्ठा किंचि आयहिअं चिइवंदणाइ अणु^३जा, तथा तयट्ठे चेव उवउत्ते से भवेजा,
 जया णं से तयट्ठे उवउत्ते भवेजा तथा तस्स णं परमेगगचित्तसमाही हवेजा, तथा चेव सब्जगजीवपाणभूअसत्ताणं जहिट्टफलसंपत्ती
 भवेजा, ता गोअमा ! अपडिक्कताए इरिआवहिआए न कप्पइ चेव काउं किंचिवि चिइवंदणसज्जायज्झाणाइअं फलासायणमभिकं-
 खुगाणं, एएणं अट्टेणं गोअम ! एवं बुच्चइ, जहा णं गोयमा ! ससुत्तोभयपंचमंगलं थिरपरिचिअं काऊणं तो इरिआवहिअं अज्झए
 (१९) से भयवं ! कयराए विहिए तमिरिआवहिअं अहीए !, गोअम ! जहा पंचमंगलमहासुअक्खबंधं (२०) से भयवमिरियावहिअ-
 महिजित्ताणं तओ किमहिजा !, गोअम ! सक्कत्थयाइअं चेइवंदणविहाणं, णवरं सक्कत्थयं एगट्टमवत्तीसाए आयंविलेहिं अरिहंत-
 त्थयं एगेणं चउत्थेणं पंचहिं आयंविलेहिं, चउवीसत्थयं एगेणं छट्ठेणं एगेणं चउत्थेणं पणवीसाए आयंविलेहिं, णाणत्थवं एगेणं
 चउत्थेणं पंचहिं आयंविलेहिं, एवं सरवंजणमत्तबिदुपयच्छेयपयक्खरविसुद्धं अविचामेलिअं अहिजित्ताणं गो^०तओ कसिणं सुत्तत्थं
 विण्णेयं, जत्थ य संदेहं हवेजा तं पुणो^२ वीमंसिअ नीसंक्रमवधारिऊण णीसंदेहं करेजा (२१) एवं सुत्तथोभयचिइवंदणविहाणं अ-
 हिजित्ताणं तओ सुपसत्थे सोहणे तिहिकरणमुहुत्तनक्खत्तजोगलग्गससीबले जहासत्तीए जगगुरूणं संपाइअपूओवयारेण पडिलाहि-
 असाहुवग्गेण य भत्तिभरनिवभरेणं रोमंचंकुअपुलह्जमाणतणू सहरिसविसिट्ठवयणारविंदेणं सद्धासंवेगविवेगपरमवेरगमूलं विणिह-

पयनारागदोसमोहमिच्छापमतकलकेणः सुविमुदसुनिम्मतविमलसुमयरापुसमयसमुल्लसतसुपसतयज्जवसायगएण पययण (सुबण)
 गुल्लिपिदपठिमाविप्पिवेसिअनयपमापसेनं अणण्यमाबसेगगविचयाए चण्णोऽहं गुण्णोऽइति जिगवदणाइसहलीकयजम्मोपि इए
 मम्ममायेण विरइअकरकमलंजलिना हरितवथवीअंजतुविरिअयूमीए निहिओमयवापुणा सुपरिफुडसुविइअनीसकयजइरबसुए-
 त्योमयं पए पए मावेमायेण इदधरिणसमयन्नुअप्पमायाइअणेगुणसंपओवएण गुरुणा सदिं साहुसाहुप्पीसाहम्मिअसेसबधुव-
 न्मयरिअरिएणं वेव सवम वेइए वदेअब्बे, तयनंतरं च गुणवदेअ साहुओ, तथा साहम्मिअज्जबस्स भं जहासपीए पायावाए जए
 पं सुमइग्घयमउअओकुत्तवत्थपयापाइणा वा महासम्माणो कायब्बो, एआवसरंमि सुविइअसमयसारेण गुरुणा पवचेण अकुत्सेवनि-
 क्खेववइएहिं पवंचेहिं संसारनिक्खेअज्जणणिं सदासंवेगुप्पायग घम्मदेत्तण कायब्बं (२२) तवो परमसदासंवेगपरं नात्तम आत्तम्मा-
 भिगाइं च दायब्बं, जहा च सहलीकयसुत्तमगुत्तमव ! ओ भो देवाणुप्पिआ ! तए अजप्पमिइ आबल्लीव तिक्कस्सिजं
 अपुदिपं अपुचावलेग्गमपिचेम वेइए वदेअब्बे, इत्थमेव भो मनुअचाओ असुअतात्तवत्तमं गुराओ सारंति, तएव पुब्बण्णे ताव
 उदगपाण न कायव्व जाव वेइए साह च ण वंदिए, ता मज्झण्णे ताव अत्तणकिरिअं न कायव्वं वाव वेइए साह अ मभंदिए,
 तथा अवरण्णे वेव तथा कायव्वं जहा अवंदिएहिं वेइएहिं ओ वि(संसा)जालमइकमेव्वा (२३) एव वामिण्यइएणं अज्जमआबलीवाए,
 तादे अ गोजमा ! इमाए वेव विआए अहिमंतिआ सण गंपवुडीओ तस्सुचमगे निरुत्थारज्जासो मवेव्वासुपि उबारेनायेनं, गुक्कमा
 सेवम्माओ, अउए णमउ मयवओ अरइओ मइक्कउ इए मयवन्ती मइई महरविक्कजा कअण्णं इइइइए मयवन्तीए मसूवव-
 ईए० चय्पवणए अएएआमूए मइजाहा, उएवाए पित्तमए सक्कमओ ! निरुत्थारज्जासो इहेव, उव-

ट्टावणाए वा गणिस्स वा अणुण्णाए वा सत्त वारा परिजवेअन्वा, नित्थारगपारगो होइ, उत्तमट्ठपडिवण्णे या अभिमंतिजइ, आरा-
 हगो भवति, विग्घविणायगा उबसमंति, स्ररो संगामे पविसंतो अपराजितो भवति, कप्पसम्मत्तीए मंगलवहणी (सेमवहणी) हवइ,
 तथा साहुसाहुणिसमणो वासगसद्धिगा सेसा सम्मत्तसाहम्मिअजणचउविहेणां पि समणसंघेण नित्थारगपारगो भवेज्जा, धम्मो संपु-
 ण्णालक्खणो सि तुमंति उचारमाणेणं गंधमुदठीओ धेत्तन्वाओ, तओ जगगुरूणं जिणिंदाणं पूएगदेसाओ गंधइढामिलाणसियमल्ल-
 दांमं गहाय सहत्थेणं उमयखंधेसुमारो वयमाणेणं गुरूणा णीसंदेहमेवं भाणिअब्बं, जहा भो मो जम्मंतरसंचिअगुरूगुरुयपुण्णप-
 न्मारसुलद्धसुविदत्तसुसहलमणुअजम्म देवाणुप्पिआ ! ठइअं च निरयतिरिअगइदारं तुब्भंति, अबंधगो अ अयसअकित्तिनीआगो-
 त्तकम्मचिसेसाणं तुमंति, भवंतरगयस्सावि न दुल्लहो तुब्भं पंचनमुक्कारो भाविजम्मंतरेसु, पंचनमुक्कारपभावओ अ जत्थ२ उवव-
 जेज्जा तत्थ तत्थ उत्तमा जाई उत्तमं च कुलरूवारोगासंपयंति, एअं निच्छइओ भवेज्जा, अण्णं च पंचनमुक्कारपभावओ ण भवइ
 दासत्तणं न दारिइदुहगहीणजोणिअत्तं ण विगलिंदिअत्तंति, किं बहुएणं ?, गोअमा ! जे केइ एआए विहीए पंचनमुक्कारादिसु-
 अण्णाणमहिजित्ताणं तदत्थाणुसारेण पयओ सन्नावस्सगाइणिच्चाणुट्ठणिजेसु अदठारसीलंगसहस्सेसु अभिरमेज्जा से णं सरागत्ताए
 जइ न निब्बुडे तओ गेविज्जणुत्तरादीसु चिरमभिरमिऊणेह, उत्तमकुलप्पसूइ उकिट्ठलट्ठसवंगसुंदरत्तं सव्वकलापत्तट्ठजणमणाणं-
 दयारित्ताणं च पाविज्जण सुरिंदोवमरिद्धीए एगंतेणं च दयाणुकंपापरे निव्विन्नकामभोगो सद्धम्ममणुट्ठेज्जणं विहुअरयमलो सिज्झिज्जा
 (२५) से भयवं ! किं जहा पंचमंगलं तथा सामाइअमाइअमसेसंपि सुअणाणमहिजिणेअब्बं ?, गोअमा ! तथा चेव विणओवहाणेण-
 महीअब्बं, नवरमहिजिणितुकामेहिं अट्ठविहं चेव णाणायारं सव्वपयत्तेणं कालाई रक्खेज्जा, अण्णहा महासायणंति इत्यादि यावत्

(२६) से भयव ! सुदुर्करं पंचमंगलमहसुअकृष्यस्य विणओवहाणे पण्णत्तं, माहती अ एसा निअंतणा कद मालेहि कज्जति !, गोअमा ! जे ण कद ण इच्छेआ एअं निअंतणं अविणओवहाणेण चेव पंचमंगलाहसुअगणमहीसति अज्जावेइ वा अज्जावयमा-
 णस्स पा अणुण्ण वा पयाइ से ण भवेआ पिअवम्मो न इवेज्जा दढवम्मो न भवेज्जा मयिणुए हीलिज्जा सुए हीलिज्जा अत्थ
 हीलिज्जा सुत्तयोमए हीलिज्जा गुरु, जे ण हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थ हीलिज्जा सुत्तयोमए जाव ण गुरु से ण आसाएज्जा
 अतीताणागयवहुमाणे तित्थये, आसाएज्जा आयरिअवज्जायसाहुणो, जे ण आसाएज्जा सुअणाणमरिइत्तसिद्धसाह से तस्स णं सुवी-
 इअलमत्तं तं सारसागरमाहिंदेमाप्पस्स तस्स ठासु संकुडविअठासु तुलसीइलकत्तपरिसंत्ताणासु सीओसिणमिस्सओणीसु तिमिरं पपा-
 दुगंघामिज्जाविलीवत्तारहु वोज्जसंमपडिइत्थ वसन्तसुअदुरिणविलिखिक्खरिचिक्खवक्खचिक्खिद्धुवंसप्पअं बालपक्खीभञ्जधोरग-
 र्भमासेसु कञ्जत्तवत्तलत्तस्म टलत्तलत्तस्स रत्तं तसपिठिअंगमगस्स सुअरं निअंतणा, जे उणं एअ विहिं फासेआ णो णं मण्यं पि
 अइअरेआ जहुत्तविहायेण चेव पंचमंगलपमिअसुअणाप्पस्स विणओवहाणं करेज्जा से ण गोअमा ! णो हीलिज्जा सुत्तं णो ही
 लिज्जा अत्थ णो हीलिज्जा सुत्तयोमए, से ण णो आसाएज्जा तिकालमावितित्थये, णो आसाएज्जा तिलोगसिहरवासी बिइअर
 यमत्ते सिद्धे, णो आसाएज्जा आपरिअवज्जायमाहुणो, सुददुयं चेव भवेज्जा पिअवम्मो दढवम्मो मचीयुत्ते एगतेणं भवेज्जा
 सुत्तयाणुरेअिअमाणसमदासविगमावण्णो, से एस णं न लमेज्जा पुणो २ मवचारो गम्भवासाइअ अजेगहा अवणत्ति (२७) बवरं गो-
 अमा ! जेण माले जाव अविण्णायपुण्णयावाणं वित्तेसो सत्थ थं से पंचमंगलस्स भं गोअमा ! एगतेण अओगे, ण तस्स पंचमंगलस्स ण
 महासु—यद्दस्वपस्स एगमवि आलाभग दायव्व, जओ अवाइमवत्तत्तसमज्जिआसुहकम्भरासिद्धज्जमिणं लमिपत्तं न माले सम्ममारा

हेज्जा, लहुअत्तं च आणेति, ता तस्स केवलं धम्मकहाए गोअमा ! भंत्ती समुप्पाइज्जइ, तओ णाऊण पिअधम्मं ददधम्मं भत्तिजुत्तं ताहे जावइअं पच्चक्खाणं निव्वाहेउं समत्थो भवति तावइअं कारवेज्जइ, राइभोअणं च दुविहं तिचिहं चउव्विहेण वा जहासत्तीए पच्चक्खाविज्जइ (२८) इमा गोअमा पनयालाए नमुक्कारसहिआणं चउत्थं, चउवीसाए पोरिसीहि बारसहिं पुरिमइडेहिं दसहिं अवइडेहिं छाहिं निव्वीइएहिं चउहिं एगट्ठाणेहिं दोहिं आयंबिलेहिं एगेणं सुद्धच्छायंबिलेणं अव्वावारत्ताए रोइज्झाणविगहाविरहिअस्स सज्झाएगगचि-त्तस्स एगमेव आयंबिलं मासक्खमणं विसेसिज्जा, तओ अ जावइअं तवोवहाणगं वीसमंतो करिज्जा तावइअं अणुगुणेऊण जाहे जाणेज्जा जहा णं एत्तिअमित्तेणं तवोवहाणेणं पंचमंगलस्स जोगीभूओ ताहे आउत्तो पाढिज्जा, ण अण्णहत्ति (२९) से भयवं ! पभूअकालातिक्रमं एअं जइ कयाइ अवंतराले पंचत्तमुवगच्छे तओ नमुक्कारविरहिए कहमुत्तमट्ठं साहेज्जा !, गोअमा ! जंसमयं चेव सुत्त-त्थोऽयारनिमित्तेण असढभावत्ताए जहासत्तीए किंचि तवमारभेज्जा तंसमयमेव अहिअसुत्तथोभयं दड्ढवं, जओ णं सो तं पंचनमुक्कारं सुत्तत्थोभयं ण अविहीए गिण्हे, किंतु तहा गिण्हे जहा भवंतरेसुं पि ण विप्पणस्से, एअज्झवसायत्ता आराहगो भवेज्जा (३०) से भयवं ! जेण उण अण्णेसिमहीयमाणं सुआवरणक्खओवसमेण कण्णहाडित्तेण पंचमंगलमहीअं भवेज्जा सेऽवि अ किं तवोवहाणं करेज्जा !, गोअमा ! करिज्जा, से भयवं ! केणं अट्टेणं !, गोअमा ! सुलहवोहिलाभनिमित्तेणं, एवं चेआइ अकुव्वमाणे णाणकुसीले " (३१) ति । इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने व्यक्तमेव श्रावकाणां कालादिष्वष्टस्वप्याचारेषु महाचारत्वेनोपधानं, तद्विधिश्च सूचारूपेणोक्त इति गाथार्थः ॥ ८९ ॥ अर्थवसुपधानविधौ सिद्धे राकारत्तादीनां दुर्वर्चनमुद्भाव्य दूषयितुमाह—
 अह महानिशीह तुम्हं न पमाणं तं पि किं सबुद्धीए । पुढायरिअवएण व ? बुच्चिज्जइ आइमो अहमो ॥ ९० ॥

अथ महानिशीथसूत्रमेव नास्माक प्रमाणमिति यत्तदाशङ्कातुर्ध्वर्षनं, तत्रैव प्रष्टव्य-ननु यो राक्षारक्त ! तवपि-अग्रामाप्यमपि किं न्यपुण्या उत पूर्वाचार्यवचनेन वा !, श्रीहरिमग्रसुरिप्रभृतिप्रसिद्धपूर्वाचार्यवचसा वा उच्यते, तत्रादिमः-स्वपुण्येति प्रथमो विकृत्योऽधमो-नीचः, अल्पज्ञस्याप्यनुपादेय इत्यर्थः, नहि निजमतिविकल्पना कस्यापि प्रमाणं स्यात्, सर्वज्ञवचसामेवास्त्वैयत्वा दितिगाथार्थं ॥९०॥ अथ पूर्वाचार्यवचसेति द्वितीयविकृत्ये दोषमाह—

बीए जावयमिस्त जइ नणिअं त तएवि भणिअइ । ऊणमहिअ व भणण सित्थासायण महावोसो ॥९१॥

द्वितीयविधत्सु यावन्मात्रं यथा मणितं, पूर्वाचार्यैरिति बोध्यं, तच्चावन्मात्रं स्वयाऽपि मणितव्यम्, ऊनमधिकं वा भयनं तीर्थाश्चा-
तनलधनो महादोषः, तीर्थेन यथाऽभ्युपगतं तदन्यथाभयने तस्याश्चातना मही, अनन्तसंसारहेतुत्वादिति गाथाः ॥ ९१ ॥
अथ भीमानिन्द्रीयमधिकृत्य पूर्वाचार्यमणितमाह—

हरिभक्षयणमेअं पुष्पाथरिआण षडत्यमज्जमयणे । कतिपयपयाण सम्म सद्धा नो तेणमग्गहि ॥९२॥

हरिमद्रवचन भीहरिमद्रहरिषचनमेतद्-वक्ष्यमाणं, किं ?-भीमहानिष्ठीये चतुर्थाध्ययने कृतिपयपदानां श्रीसिद्धसेनदिवा करप्रसूतीनां सम्यक्भदानामावः केषांचित् सम्यक् भदानं नासीत् तेनासाकमपि सम्यक्भदानामावः, केषांचित् सम्यक्भदाना- नमित्यर्थः, यदुक्तं “अत्र चतुर्थाध्ययने बहवः सैद्धान्तिका कांश्चिदालापकान् न सम्यग् ब्रूयति, एवं तेरभदानैरसाकमपि न सम्यक्भदानमित्याह भीहरिमद्रहरि, न पुनः सर्वमेव चतुर्थाध्ययनमन्यानि वाऽध्ययनानि, चतुर्थाध्ययनस्यैव कृतिपयैः परिमितैरालापैरभदानमित्यर्थः, यतः स्वानममवायगीपाभिगमप्रज्ञानादिषु न कश्चिदिदमावचक्ये यथा प्रतिष्ठितापस्तम्बनकि

तत्र गुहावासिनसु मनुजास्तेषु च परमाधार्मिकाणां पुनः२ सप्ताष्टवारान् यथाश्रद्धापपातः, तेषां तैर्दारुणैर्वज्रशूलारघरद्वुसंपुटैर्दलितानां परिपीड्यमानामपि संवत्सरं यावत्प्राणव्यापत्तिर्न भवति, ब्रुद्धवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्यं सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभू-
ताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः, सुष्ठुतिशयेन सातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तदेवं स्थिते न किञ्चिदाशङ्कनीयं” इति श्री-
महानिशीथे चतुर्थाध्ययनसमाप्त्यनन्तरं पूर्वाचार्यैर्लिखितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥ ९२ ॥ अथ महानिशीथं सूत्रं कीदृशं
श्रीहरिभद्रेणाप्युक्तमित्याह—

तेनेव महानिशीहं महप्पभावंति वणिणअं तत्थ । तेणं हरिभइवया भइं सेसं असेसं वा ॥९३॥

तेनैव—श्रीहरिभद्ररिणैव महान् प्रभावो यस्य तत्तथा वर्णितं, कुत्र ?—यत्राश्रद्धानं भणितं तत्रैव, यद्यपि श्रीहरिभद्राश्रद्धानं
पूर्वाचार्यैरेव लिखितं, न पुनः स्वयं तेनैव, तथापि पूर्वाचार्योक्तमपि तदुक्तमेवेति चेतस्यवधृत्य विचार्यमाणं न दोषावहमिति,
कथं वर्णितमित्याह—“एत्थ जं पयं पएणाणुलज्जं सुत्तालावगं न संपज्जइ तत्थ तत्थ सुअहरेहिं कुलिहिअदोसो न दायवोत्ति, किंतु
जो सो एअस्स अचित्तिचिंतामणिक्कप्पभूअस्स महानिशीहसुअक्खंधस्स पुब्बायरिसो आसि तहिं चेव खंडाखंडीए उदेहिआइएहिं हेऊहिं
बहवे पत्तगा परिसडिआ, तहवि अच्चंतसुमहत्थाइसयंति इमं महानिशीहसुअक्खंधं कसिणपवयणस्स परमाहार(मत्सार)भूअं परं तत्तं
महत्थंति कलिऊण पवयणवच्छत्तणेण बहुभस्सत्तोवयारिअंतिकाउं तहा य आयहिइयट्ठयाए आयरिअहरिभइणं जं तत्थ आयरिसे
दिट्ठं तं सबं समतिए साहिऊण लिहिअंति, अण्णेहिंपि सिद्धसेणदिवायरबुद्धवाइजक्खसेणदेवगुत्तजसवद्धणखमासमणसीसरविगु-
त्तेमिचंदजिणदासगणिखमगसच्चसिरिप्पमुहेहिं जुगप्पहाणसुअहरेहिं बहुमणिअमिणंति । इति श्रीमहानिशीथे तृतीयाध्ययने, यत्त

एवं श्रीहरिभद्राचार्येणैव वर्णितं तेन कारणेन श्रीहरिभद्रवचसः—श्रीहरिभद्रवचसः—भद्रहेतुत्वान्छेप चतुर्थीप्ययनगतकति
 पयालापकप्यतिरिक्त चतुर्थमध्ययन शेषाणि च मृताप्यध्ययनानि वा, अथवा अशेषमपि—संपूर्णमपि भद्रमेव, यतः श्रीहरिभद्रव
 रितेन ब्रह्मसंप्रदायगतानामाचार्याणां विवादापमानामपि कतिपयपदानां भद्धानमेव मणितं, परं न ते दृष्टिताः, अतः स्वकीयभद्रा
 नस्यापि न मस्यगुं भद्धानमितिपदेन सप्रयत्नत्वेनैव ज्ञापितं, परं न श्रीमद्विनीक्षीषचतुर्थीप्ययनगुं कतिपयालापकानामप्यमेव
 ज्ञापितं, प्रत्युतान्येषां भद्धानं गणधरकृतमेतत्प्रमिस्त्वादिवचोभिर्हेतुज्ञापितः, किंच—कर्मणां क्षयोपशमनैर्विभ्यात्कस्यचिन्महतोऽ-
 प्यभद्धानेऽन्यपामप्यभद्धानमेव युक्तमिति वक्तुमप्ययुक्तं, गुंनियोगादपि मिथ्याभद्धानस्याप्यागमे मणितत्वाद्, यदागम—“सम्म-
 रिद्धी नीचो उचददु पवयण तु सरदद मददद म असग्माव अभमोगा गुंनियोगा वा॥१॥” इति श्रीउत्त० नि० (१६३) अत एव चतुर्थीप्य-
 यने बहवः मैदान्तिफा क्वाधिदालापकान् न भवति, एव तैर्यदानैरसाकमपि न सम्यग्भद्धानमित्येवोक्तं, न पुनरन्यैरपि न भद्देय
 मिति मणितं, न वा ते तथा भद्दालवा दृष्टिता इति धृष्टमविद्या पर्यालोच्यमिति गार्ह्यः॥१३॥ अथ राकारकवचनपदवाच्यार्थमाह—
 चित्त हरिमद्वय गणहरवयणाउ सुवरमिदुस्त । चवत्पदेण सेत गणहरवयणेहि सह स्वस्त ॥१४॥

चित्त हरिमद्वय गणहरयणाउ सुवरमिदुस्त । चदप्पणेण सेस गणहरवयणेहि सह वस्त ॥९४॥

‘इह’ति नाम्नात्क एकारक्तानां श्रीमदानिन्दीयविषयक सम्यक्प्रदानमित्याद्यधिकारे गणधरवचनाद् अपिर्गम्यस्ततोऽपि सुन्दर-
प्रदन्त श्रीहरिमद्रस्रवचो-यचनमुक्त-भणित, केन !-चन्द्रप्रभास्योपेण, एवं मणित्वाऽपि श्रेयम्-अभयानातिरिक्तस्यलोक श्रीमहा
निन्दीयवर्णनामकम् अथान् श्रीहरिमद्रस्ररेरपि त्यक्त, न केवल, किंतु ?-गणधरवचने-संवेति, अय माव-इवेति-स्तुति-
धिक्रमीत्या श्रीमदानिन्दीयसूत्रं नास्माक प्रमाणमित्याद्यमप्रलापावतरे गणधरवचनादपि-श्रीमदानिन्दीयवचनादपि श्रीहरिमद्रस्ररि

वचः सुन्दरं चन्द्रप्रभाचार्येणोक्तम्, अन्यथा कतिपयालापकानां सम्यग् श्रद्धानं नास्माकमित्येतावन्मात्रमन्यथाभिप्रायेणोक्तमप्युच्च-
कर्णबलवादिनान्यथाभिप्रायमुद्भाव्य तत्त्यागासंभवात् शेषं तैरश्रद्धानैरसाकमपि न सम्यग् श्रद्धानमित्येतावन्मात्रं यत्स्वरिणोक्तं तदति-
रिक्तं यत् श्रीमहानिशीथगुणवर्णनादिकं तदपि त्यक्तं, नहुक्तमाहात्म्यं श्रीमहानिशीथं यथा सूरः प्रप्राणं तथाऽस्माकमपीति भणि-
तवान्, न पुनः केवलं स्वरिवचस्त्यक्तं, किंतु गणधरवचनैः सहेति, गणधरवचनानि श्रीहरिभद्रस्वरिवचथेति सर्वमपि चन्द्रप्रभाचा-
र्येण त्यक्तमिति चित्रम्-आश्चर्यमित्यर्थः इतिगाथार्थः ॥९४॥ अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचने आस्ता नास्तीतिदर्शयति—

जइ खलु कुवक्खिआणं गणहरवयणाउ हुज्ज सदहणं । हरिभद्दासदहणं भणिअवमकिंचि ता तेहिं ॥९५॥
अथ कुपाक्षिकाणां गणधरवचनानां श्रद्धानं भवेत् ता-तर्हि हरिभद्राश्रद्धानं-हरिभद्रसूर्येत्कतिपयाश्रद्धानं ततैः-कुपाक्षिकैरकिं-
चिद् असारमिति भणितव्यं भवेत्, गणधरवचनापेक्षया अकिञ्चित्करत्वादितिगाथार्थः ॥९५॥ अथाकिंचिद्वरणे हेतुमाह—

हरिभद्देणवि भणिअं गणहरवयणं महानिसीहं तं । कहमित्थमसदहणं अम्हाणं सम्मयं समण ॥९६॥

यद्-यस्मात्कारणान्महानिशीथं गणधरवचनं हरिभद्रेणापि-श्रीहरिभद्रस्वरिणाऽपि भणितं, 'वृद्धवादस्तु पुनर्यथा तावदिदमार्थं
सूत्रं, विकृतिर्न तावदत्र प्रविष्टा, प्रभूताश्चात्र श्रुतस्कन्धे अर्थाः सन्तु अतिशयेन मातिशयानि गणधरोक्तानि चेह वचनानि, तदेवं स्थिते न
किञ्चिदाशङ्कनीय'मितिस्वरूपेण तत्रैव निगदितं, तदित्यध्याहार्यं, तस्मात्काणाद्'इत्थं'ति अत्र कतिपयालापकेष्वप्यश्रद्धानं श्रीहरि-
भद्रसूरैरितिगम्यम्, अस्माकं सम्मतं समये-प्रवचने कथं स्यात्?, न कथमपीत्यर्थः, यतो हरिभद्रेणापि श्रीमहानिशीथं गणधरोक्तं भणितं,
न पुनः तत्रापि किञ्चिदन्यकृतमित्यादि भणितं, तत्र यदि श्रीहरिभद्रस्यान्येषामपि तदनुयायिनामश्रद्धानं तर्ह्यस्माकं किम्?, इत्येव

हेतुः इत्यादिर्वर्तक्यो भवेद् यदि गणधरवचनात्वा स्यादिति गार्थः ॥९६॥ अथ राकारक्त प्रति हितोपदेशमाह—

हरिभद्रस्तवि देसे न सम्मसद्वदणवयणसवणेण । जह सयल परिचत्त महानिसीह महासुत्त ॥९७॥

तट अमहाणवि घणं तस्मवि तित्थस्स सम्मय सुणिठ । पढिबज्जसु न सुत्त सेसमसेसव जहइच्छ ॥९८॥

हरिमद्रम्यापि द्ने—भीमहानिन्दीयधृतस्कन्धस्य चतुर्षाच्ययनेऽपि कतिपयालाफलक्षणे न सम्यक्भदानमितिलक्षण यद्वचन तस्य भवणेन नवमपि—निरित्तमपि महायत्र—सर्ववज्रातिशायि भीमहानिन्दीयं परित्यक्त यथा तथा—तेन प्रकारेणास्माकमपि तस्यापि भीहरिमद्रमूरेरपि तीर्थसंमतमपि वचनं भीमहानिन्दीय परमवद्वं प्रवचनसारधृतमित्यादिरूपेणोद्घोष्यमाण श्रुत्वा—निन्दस्य तत्त्वत्र भीमहानिन्दीयाख्यं प्रतिपद्यस्व—प्रमाणत्वेन स्त्रीकुरव्य, कीरव ?—‘द्नेयं’ चतुर्षाच्ययनगतकतिपयालापक्ययतिरिक्तम्, अद्वेयं वा संपूय वा ‘ययेच्छम्’ इत्यामनतिक्रम्य, एव च सति गणधरवचनं भीहरिमद्रवचनं अस्मदीयवचनं च सर्वमपि स्त्रीकृत भवेद्, अन्यथा यथा कतिपयपदाभदानमिति परोक्तं श्रुत्वा सकलमपि भीमहानिन्दीयं त्यक्तं तथा भीमहानिन्दीयं नास्माक प्रमाणमिति परोक्तं श्रुत्वा नेपथ्यत्राण्यप्यङ्गोपाङ्गादिलक्षणानि परिहर्तव्यानि स्युः, गणधरकृतवद्वत्त्वेन सर्वत्राप्यविशेषाद्, देवाभदाने मयाभदानस्य युक्तेर्लान्प्यादिति हितोपदेश इति गार्थायुगमार्थः ॥९७॥९८॥ अथ यः कश्चिदोकेन्द्रबालप्रभृतिः भीहरिमद्रं प्रमाणाय नपि महानिन्दीय न प्रमाणयति तत्त्वरूपमाह—

हरिभद्रपि पमाण भणिऊण महानिसीहमपमाण । जो मासइ सो मायामेव भानायमावण्णो ॥९९॥

ननु चतुष्टयीयैरपि कैश्चिद् भीमहानिन्दीय न प्रमाणीक्रियते, तत्र किं निदानमिति चेदुच्यते चतुर्दशीपाक्षिकाम्युपगममीतिवत्

चैत्यस्थितिपरित्यागमीतेर्विद्यमानत्वात्, प्रायः स्वाभ्युपगतमार्गं दूययच्छास्त्रं न कस्यापि प्रमाणीस्याद्, अत एव प्रतिमाम्भुपगमभयेन लुम्पाकेनाप्येतन्नाभ्युपगम्यते, यत्तु चैत्यवासाभावेऽपि साम्प्रतीनानां केषांचिन्महानिशीथानङ्गीकारभाषणं तच्चैत्यवासिवचनानुवाद एव बोध्यः, न पुनः परमार्थमवगम्याप्येतद्भाषणमिति गाथार्थः॥९९॥ अथ श्रीमहानिशीथपरित्यागाभिप्रायेण पुनरपि राकारक्तः शङ्कते-
ननु उवहाणाभावे मगलमार्हण जं च अज्जयणं । जिणवरपमुहासायण अणंतसंसारयाहेऊ ॥१००॥

‘उपधानाभावे’ उपधानोद्धहनमन्तरेण ‘मंगलार्हणं’ति पञ्चमङ्गलमहाश्रुतस्कन्धादीनामध्यनं यत् तत् जिनवरप्रमुखाणाम्-अर्ह-
त्तिसद्वाचार्योपाध्यायसाधूनामाशातना अनन्तसंसारहेतुर्भवेद्, यदुक्तं-“से भयवं ! महती एसा निअतणा कहं बालेहिं कज्जति ?,
नोअमा ! जे णं केइ न इच्छेज्जा एअं निअंतणं, अविणओवहाणेणं चेव पंचमंगलाइसुअणणमहिजेइ अज्जावेइ वा अज्जावयमाण-
स्स वा अणुणं पयाइ, से णं न हवेज्जा पिअधम्मे न भवेज्जा दढधम्मे न भवेज्जा भत्तिज्जुए, हीलिज्जा सुत्तं हीलिज्जा अत्थं ही-
लिज्जा सुत्तत्थोभए हीलिज्जा गुरुं जाव णं से गुरुं आसाएज्जा अतीताणागयत्तित्थयरे आसाएज्जा आयरिउवज्जायसाहुणो, जे
णं आसाएज्जा सुअणणमरिहतसिद्धसाहू से तस्म णं सुदीहयालमणंतसंसारसागरं आहिंडमाणस्स” इत्यादि प्रागुक्तम्, अस्यालाप-
कस्य संक्षेपार्थस्त्वेवं-यः कश्चित्प्राणी पञ्चमङ्गलादीनि सूत्राण्युपधानोद्धहनमन्तरेणाधीतेऽध्यापयति अध्यापयन्तमन्यमनुजानीते स
आशातयति सूत्रार्थोभयरूपमागमं गुरुं त्रिकालभावितीर्थकरसिद्धाचार्योपाध्यायसाधूंश्च, तत्राशातनाप्रत्ययं तत्कर्म वधाति येन च-
तुरशीतियोनिलक्षसंभवानि नानादुःखान्यनुभवन्ननन्तसंसारं परिभ्रमति, यस्तूपधानोद्धहनपूर्वकमेतान्यधीते स आशातनाजन्यकर्म-
बन्धरहितः सुलभवोधिको भूत्वा संसारोच्छेदं विधत्ते, तथा यावत्प्राणी पुण्यपापयोर्विशेषं न जानीते तावत्तस्य पञ्चमङ्गलं न

देयमित्यत्रानुपधानिनो नमस्काराभ्यपनेजनन्तससारिगेकति गायार्थः ॥१००॥ अथ पूर्वपक्षिणोऽभिप्रायमाह—

जइ पमपिअ ययण सम्म ता निअमणत्तससारी । सघो सावयवगो षउपवविवज्जिओ हुज्जा ॥१०१॥

ययेतप्रागुक्त वचन मम्यगमयेत् ता-तर्हि नियमावतुष्यधिवक्षितः सर्वोऽपि श्रावकधाविकावर्गोऽनन्तसंसारी मवेदित्यस्य
‘संसारिता कथं पुंकेति गायार्थः’ ॥१०॥ अथ पूर्वपक्षमुपसंहरन्नेव सिद्धान्तमाह—

तेण ग्वलु त सुत्त अपमाण अम्भमेस सकप्पो । इअ ये पवयणपरमस्यसुण्णविसस्स चिट्ठेअ ॥१०२॥

तेन फलणेन प्रागुक्तलक्षणेन तत्त्वज्ञ-धीमहानिशीयमप्रमाणमेयोऽस्माक-साक्षरकानां संकल्प इति पूर्वपक्षोपसंहारः, सिद्धान्तमाह-‘इत्र ये’ इति चेदुच्यते एवं प्रागुक्त प्रवचनपरमार्थशून्यचिचस्य चेष्टा, यथा दवतायवस्य यथा तयाऽविसृज्य जल्प
तर्मेष्टा-याक्वाययो क्रियाविन्नयो परेषामुपहास्येहेतुलयाऽस्यापीति गायार्थः ॥१०२॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्यत्र हेतुमाह—

जमिण बुवालसंग गणियिडग पाणिणो अणाणाए । पुइवाइविराहिता भम्मत्तज्जते म्भे घोरे ॥१०३॥

यइ-यम्मात्कारणादिद इदददाह-मामायिकादिदृष्टिवादपर्यन्त गणिपिटकं अनाहया-जिनाम्रामन्तरेण विराध्य ‘प्राणिनो’
जीवा आध्यादयोऽनन्तान् भवान् नारकादिरूपान् बोरान्-दुल्लगाहनात्मकान् भ्रमन्ति-पर्यटन्ति, यदागम-“इमं (इषेइयमि)
दुवालसंग अणाणाए विराहेण अतीते काले अर्पता जीवा चाउरत्तसंसारकृतारं परिबहिंसु, अणाणए कले परिअहिस्संति, यइ
प्पमे काले संसेज्वा नीवा जत्त परिअइति” इति गायार्थः ॥१०३॥ अथाज्ञाया अभावोऽनात्रेति कृत्वा

का आज्ञेत्याह—

आयारो खलु आपा तत्थवि उवहाणमिह महायारो । तथभावे जाऽणाणा महई आसायणा समए ॥१०४॥
आचारः—कालाद्यष्टप्रकारो ज्ञानाचारः, यदुक्तं—“काले विणए बहुमाणे उवहाणे तहा अनिहवणे । वंजणमत्थतदुभए अट्ठविहो
णाणमायारो ॥१॥” श्रीदश० नि० । खलुरवधारणे, तत्रापि—कालादिष्वष्टस्वप्याचारेष्विह—प्रवचने उपधानं महाचारः, सम्यग्गवर्णा-
द्युच्चारापेक्षया महानाचारः, तदभावे—उपर्युक्तकारणेन उपधानाभावे अनाज्ञा या सा महती आशातना समये इति गाथार्थः ॥१०४॥

अथ हेतुहेतुमद्भावेन उक्तं समर्थयति—

तेणं तीए जुत्तं अणंतभवभमणमेव जीवाणं । जं दीसइ अज्झयणं विणावि तं तत्थिमं बुच्छं ॥१०५॥
उपधानाभावोऽनाज्ञा, सा च महती आशातना, तेन कारणेन तया—आशातनया, जीवानामनन्तभवभ्रमणमेव युक्तम्, आशातना-
यास्तद्धेतुत्वाद्, यदागमः—“आसायण मिच्छत्तं आसायणवज्जणा उ सम्मत्तं । आसायणानिमित्तं कुबइ दीहं च संसारं १॥” इत्यु-
पदेशमालायां (४१०) तद्विनापि—उपधानोद्बहनं विनापि यदध्ययनं सामायिकादिस्त्राणां दृश्यते तत्रेदं वक्ष्ये—अनन्तरगाथायां
भणिव्यामीतिगाथार्थः ॥४॥ अथ वक्ष्ये इति यदुक्तं तदाह—

उवहाणवहणआसाजुत्ताणं जुत्तमेव अज्झयणं । जह जा छज्जीवणिअं अहिज्ज पवज्जआसाए ॥१०६॥
उपधानवहनाशा—सति सामर्थ्ये सति च प्रस्तावे उपधानोद्बहनं करिष्यामीतिरूपा तया युक्तानामुपधानश्रद्धानपूर्वकतद्वहनाशा-
कलितचेतसामध्ययनं—सामायिकादिस्त्राणां पठनं युक्तमेव, दृष्टान्तमाह—यथा प्रव्रज्याशया—दीक्षाग्रहणेच्छया यावत् षड्जीवनिर्क-

नमस्कारादिपदवीयनिर्मायपयन्मन्त्रापयेच्छ्रुतमितिगम्य यदुक्तं [निधीयचूर्णौ]—सावगास्त जहमेण तं घेव, उक्कोसेर्षं छसीव
मिया मुमओवि अत्थओवि, विंढमणज्झपणं न सुघओ, अत्थओ पुण उल्लावेण मुणहं आवदयक्कचूर्णौ (३ १९० चूर्णौ) ॥१०६॥
अप्रोपपानरदनाग्रयाऽपि उपधानविधिमन्तरेण कियच्छ्रुतमभ्येतग्यमित्याह—

ज नीण किरिआण उघओगी त तयद्धमाणन्ति । तेणमुवहाणजोग्ग अहिज्ज अग्भासनुदीए ॥१०७॥

यद् यस्या क्रियाया उपयोगि—तदेतुभूत तदर्थ—तस्या क्रियाया निमिष तत्—सावन्मात्रमभ्येतग्यमित्याह, नाधिकं, तेन
कारणेनाभ्यामपुद्धा, तदेतुभूतक्रियानुद्ध्यर्थमित्यर्थ, उपधानयोग्य—यावदुपधानोपयोगि तदधीयेतेति गाथार्थः ॥१०७॥ अथो
पधानोपयोगि श्रुतमुपधानमन्तरेणाप्यधीयेत्यतः किं संपन्नमित्याह—

तेण उयहाणकिरिभा पोसहपमुहावि जुज्जए तेस्सि । एवं सेहेऽवि सुअ आवस्सअजोगकिरिअह्हा ॥१०८॥

येन कारणेनोपधानोद्देशनादया नमस्कृतादि श्रुतमभ्यस्यते तेन कारणेन पौषधप्रहृत्वाद्युपधानक्रियाऽपि पुज्यते तेषां भाव
द्वयानां, तथाविधश्रुताभावेन पौषधादिक्रियाया एवास्तंभयात्, ननु श्रीमदानिन्दीये तपोमात्रमेवोपधानमुक्तं, कथं स हि पौषधादि
क्रियानिमित्तमभ्याम इति चेदुच्यते, यद्यपि श्रीमदानिन्दीये पौषधादिक्रिया साक्षात्कोक्ता, तथापि यथा साधोयोगेच्यतिशायिक्रिया-
पञ्च सर्वप्रतीत तथा धादानामप्युपधानेषु विज्ञेयते, तथा निरारम्भत्वादितुंगैरेव, ते च सम्यक् पौषधस्मीकार एव स्युर्नान्यथा,
अत एव पूगनार्पणप्रतिष्ठेण मामाचायादिप्रकरणेषूपधानविधौ च माध्यादेव पौषधादिर्दृश्यते, न च सामाचारीद्रव्यो नास्माक प्रमाण
मिति यान्य, यतो योगविधिरपि मामाचारीप्रत्येवेवोपलभ्यते, न पुन क्वपि सिद्धान्ते, तथा च योगविधिरपि परिदूर्तस्य ग्रा

पद्येत, तस्मान्छाद्धानामुपधानेषु पौषधग्रहणादिविविधयोगविधिवत् प्रमाणयितव्य इति सिद्धं नमस्काराद्यभ्यासः पौषधक्रियाहेतुत्वेन नमस्कारादिश्रुताराधनहेतुरेव, एवं श्राद्धवच्छैक्षेऽपि-नवदीक्षितशिष्येऽपि श्रीआवश्यकयोगक्रियार्थ-श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धाराधन-क्रियानिमित्तमेव सामायिकादिपञ्चजीवनिकापर्यन्तं श्रुतं मतं-सम्मतं, ज्ञेयमिति गम्यमिति गाथार्थः ॥१०८॥ अथोपधानोद्बहना-

क्रियानिमित्तमेव सामायिकादिपञ्चजीवनिकापर्यन्तं श्रुतं मतं-सम्मतं, ज्ञेयमिति गम्यमिति गाथार्थः ॥१०८॥ अथोपधानोद्बहना-

काङ्क्षया सामायिकाद्यध्ययनमभ्युपगम्यते तर्हि कथं नाचाराङ्गादिष्वपीत्यतिप्रसङ्गं निवारयन्नाह-
जं आवस्सयखंधो उवजुज्झइ निअपरेस्सि किरिआसु । दीवुव तेण पढमं अहिकिज्झइ न उण सेससुअं ॥१०९॥

यद्-यस्मादावश्यकश्रुतस्कन्धो निजपरयोः क्रियासु-श्रीआवश्यकश्रुतस्कन्धतदतिरिक्तश्रुताराधनक्रियासूपयुज्यते-उपयोगी स्यात् तेन कारणेन दीपवत्प्रथममधिक्रियते, उपधानयोगोद्बहनात् तत् पूर्वमेवाभ्यस्यते, न पुनः शेषश्रुतम्-आचाराङ्गादिश्रुतमि-

त्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयम्-आवश्यकश्रुतस्कन्धो ह्यभ्यस्तः आवश्यकश्रुतस्कन्धस्यैवाराधनहेतवे यान्युपधानानि तत्संबन्धिनीषु क्रियासूपयोगी स्याद्, अन्यथा तद्विधेरेवासंभवात्, तथा परक्रियासु श्रीआचाराङ्गप्रमुखस्वाखिलश्रुताराधनहेतुयोगक्रियास्वपि, तत्र दृष्टान्तमाह-यथा प्रदीपः, स हि स्वपरविषयकप्रकाशनक्रियोपयोगी अहं प्रदीपं घटादिकं च पश्यामीति प्रदीपघटादिदिदृक्षुणा संतमसे प्रथमं प्रदीप एवाधिक्रियते, प्रथमं प्रगुणीक्रियते(च), प्रदीपमन्तरेणोभयोरपि प्रकाशासंभवात्, न पुनस्तद्वच्छेषमाचाराङ्गादिश्रुत-मुपधानयोगाभ्यां पूर्वमभ्यसनीयं, यतो नाचाराङ्गादिश्रुतं स्वोपधानक्रियोपयोगि नवा परोपधानक्रियोपयोगि, किंच-आचाराङ्गाद्य-ध्ययनं प्रव्रजितस्यापि वर्षत्रयपर्यायाद्यतिक्रमेऽनुज्ञातं, यदुक्तं-“तिवरिसपरिआगस्स समणस्स निगंगंथस्स कप्पति आयारपकप्पना-ममज्झयणं उद्दिसित्तए, चउवरिसपरिआगस्स० नि० सुत्तगडे नाममंगे उ० पंचवासपरिआगस्स सम० नि० दसाकप्पववहारा-

नामज्जयणा उरिसिष्ठे, अद्वातपरिआगस्त० नि० ठावसमयायए वामं अगे उ०, दसवास० परि० सम० नि० कप्पइ विवाह
पण० अगे उ० इत्यादियावत् धीसतिवासपरि० सम० निर्गणे सबसुआणुवाई भवति”पि। भीव्यवहारसूत्रे (१३-१०उ० २२-३६)
एवं च सति कयं तथायिच शुतसुपथानाणुपयोगीति, सामायिक्कादिद्विप्राणां तथास्वमाषादू, अत एवाधीतसामायिक्कादिद्विप्राणामेव
साधूनां योगोद्बहनविधिरनादिप्रवाहपतितो दस्यते, अनावित्त्वं चतुर्दशीप्रवर्षकाचार्याभिधानामाववेत्तत्प्रवर्षकस्याप्याचार्यस्यामि
धानामावाविति नातिप्रसङ्ग इति गाथार्थः ॥ १०९ ॥ अवोपथानरूपसूत्रोपचारक्रिया सर्वपां नियता उत नेत्याकाङ्क्षयामाह—
सुतोषयारकिरिआ सुअववहारीण तित्थकरकडिआ। आगमववहारीण बल्लिआण नेवमवि निअमो ॥११०॥

सूत्रोपचारक्रिया-उपथानरूपा ‘शुतसुपथानरूपा’ आगमादिव्यवहारपञ्चकमज्ये द्वितीयव्यवहारमाश्रितानाम्, एवकारोऽध्याहार्यः,
तेषामेव, ‘तीर्थकरकडिआ’ जित्तैरेक्यदिष्टा, आगमव्यवहारिणाम्-अवधिमनःपर्यायकेवलज्ञानचतुर्दशदशनवर्षमृतामेवबहुपधान
क्रिया कर्षव्येत्येव न नियमः, अपिशब्दास्युपविशेष प्रतीत्य भवत्यपि, नियमामावे हेतुमाह-‘बल्लिआण’ति यतस्तेषां किल
धनानां?—चलिक्रानाम्-आगमव्यवहारिणो बल्लिआण-श्लेषव्यवहारोपेक्षया बलवन्तः, यदागम-“आगमबल्लिआ समणा निम्मांघ”पि
(१०-४२१) धीस्सानाङ्गे इति गाथार्थः ॥११०॥ अथागमव्यवहारिणः स्वकथमाह—

अ आगमववहारी सुअनिरविक्खो पडुअ कंप्पि नर। भज्जताबिउजुवहाण विणेव जइ धणयामणगार ॥१११॥

यद्-यस्मादागमव्यवहारी ‘शुतनिरपेक्षः’ शुतस्य-आचाराङ्गादेर्निर्गताऽपेक्षा-तदनुसृत्य प्रवृत्तिर्यस्य स तथा, कमपि-कञ्चि
भरं-माप्त्वावित्तक्षणं प्रतीत्य-आभित्योपथान विनैवाच्यापेयेषु यथा धन्यमनगारं-धन्यपिनामानं योगोद्बहनमन्तरेण शुतोक्कविध्यये

क्षया प्रकारान्तरविधिना वा एकादशाङ्गीमध्यापितवन्तः स्थविराः, यदागमः—“तए गं धणो अणगारे समणस्स भगवओ महावीरस्स तहारूवाणं थंराणं अंतिए सामाइअमाइआइं इक्कारस अंगाइं अहिज्जति२ संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति’ इत्यादि यावत् ‘मासिआए संलेहणाए नवमासपरिआओ जाव कालमासे कालं किच्चा उड्डं चंदिमजावनवगेविज्जविमाणपत्थडे उड्डं दूरं वीतीवतित्ता सबड्डसिद्धे विमाणे देवत्ताए उववण्णे”त्ति श्रीअनुचरोपपातिके (१६ उ० ३-४-५) अत्र नवमासपर्यायेऽपि धनर्षिरेकादशाङ्गधरः कथितः, स च श्रुतव्यवहारानुगतयोगानुष्ठानवान्न संभवति, तावता कालेन योगानुष्ठानासंभवात्, तथा “तिवरिसपरिआगस्स समणस्स निगंथस्स कप्पति आयारपकप्पनाममज्झयणमुद्दिसिच्चए” इत्यादिपर्यायप्राप्तेरप्यसंभवात्, तेन यथाऽत्र पर्यायप्राप्त्यभावेऽपि तदध्ययनं तथा योगाद्यभावेऽपि, यद्वा आगमव्यवहारिणा अन्यः कोऽपि योगविधिः कारितो भविष्यति, परं न स श्रुतव्यवहारिणाऽनुष्ठेय इति तात्पर्यमिति गाथार्थः ॥१११॥ अथागमव्यवहारापेक्षा श्रुतव्यवहारिणो न युक्ता, तदपेक्षायां च दोषमाह—

न तहा सुअववहारी तयविकूखे अण्णहोवएसिज्जा । वेसाघरचउमासं सीसं संभूअविजउच्च ॥११२॥

यथा आगमव्यवहारिणा श्रुतमध्यापितं तथा तदपेक्षः—आगमव्यवहारापेक्षः श्रुतव्यवहारी न स्याद्, अन्यथा—तदपेक्षायां संभूतविजयवच्छिन्नं प्रति वेश्यागृहे चतुर्मासिकमुपदिशेत्, यथा आगमव्यवहारिणा श्रीसंभूतविजयस्वामिनोपकोशागृहे चतुर्मासं श्रीस्थूलभद्रस्योपदिष्टं तथा श्रुतव्यवहारिणाऽप्युपदेष्टव्यमापद्येतेत्यर्थः, तच्च सर्वेषामप्यसम्मतमिति गाथार्थः ॥११२॥ अथ पुनरपि श्रीमहानिशीथेऽप्रामाण्यं व्यवस्थापयितुं शङ्कते—

नणु जह महानिसीहे उवहाणविही तहा न अण्णत्थ । कत्थवि दीसइ तेणं हविज्ज अपमाणमम्हाणं ॥११३॥

ननु भो यथा भीमहानिद्रीये उपधानविधिं तथा अन्यत्र कुत्रापि दृश्यते तेन कारणेनास्माकमप्रमाणम्, अर्थात्तन्महानि-
द्रीयमिति गार्थाय ॥११३॥ अथोत्तरमाह—

जइ एव ता मय परिहरिअव सुखंणि तुज्ज मए । सेवोवासगपमुहा पायमिच्छिअसुसुता ॥११४॥

यद्यत्र प्रागुक्तं तर्हि तत्र मते महमपि सुखं परिहरष्य भवेत्, तत्कथमित्याह—लेपोपासकप्रमुखा—भीष्टत्रकुदङ्गद्वितीयशुचस्क-
‘घोक्तलेपश्चाद्वक्रमुखा’ प्रायो—बाहुन्येनैकमुद्रोक्ता—एकैकस्मिन् घृते पठिताः सन्ति, नहि लेपभावकवर्णनमन्यत्र तथोपलभ्यते,
तथा च द्वितीयामपि परिहृत्यम्, एवमाचाराङ्गदयोऽपि, न साचाराङ्गेक्तं सर्वोऽपि विचारः सर्वत्रोपलभ्यते, तथोपलभ्ये च
मर्देषामर्थक्यापहरित्यादि स्वयमेव पर्णोलोच्यमिति गार्थाय ॥११४॥ अथ प्रवचनस्वरूपमाह—

तम्हा जिनिदमात्मणमायरिअपरपरानुवहिअ । तेणिव स्रआवहुहा कस्स यड्सूआवि सरिपहा ॥११५॥

तस्मात्परमार्थजनेन्द्रानामनमार्थपरम्परानुवर्तनीयं, आचार्यपरम्परामन्तरेण न किमप्यनुष्ठान श्रुतं वा भवेत्, किन्तु तदा
यत्तमत्र, तेन स्मरमेन सूत्रा—आन्तेषूपधानादिक्रियाणां नामोच्चारदिना सूत्रन ‘बहुधा’ अनेकप्रकारा स्मात्, कस्मिन् क्रियाविशेषे
पस्यासूत्रा—सूत्रनामार’, मापि ‘श्रुतिपथा’ श्रुतिरेव पथा यस्यां सा तथा, यथाप्यागमे नोपलभ्यते तथापि श्रुतिपरम्परया समा
गता, अयं भाव—कश्चित् किञ्चिन्नाममात्रेणोपलभ्यते तदेव कथित्किञ्चिद्विस्तरयेत्यादि, किञ्चिन्न नाम्नाऽपि नोपलभ्यते, तस्य
केवलं मयिस्तराक्रियारूपस्य परम्परैव मूलं, नान्यदिति गार्थाय ॥११५॥ अथ प्रकृतमाह—

आपारो उवहाण त्थआमिस्तेण णगसुसेसु । किन्धिभि वित्थरवणं मइअनिसीदमि को दोसो ? ॥११६॥

उपधानमाचारो-ज्ञानाचारः, मच्च सूचामात्रेणानेकेषु सूत्रेषु “वसे गुरुकुले निचं, जोगवं उवहाणवं” इत्यादिरूपेषु, किंचिद्वि-
स्तरवचनं महानिशीथे, तत्र को दोषोऽ, न कोऽपीतिगाथार्थः ॥११६॥ अथ योगोपधानविषये उदाहरणान्याह—

जोगे आसाढारिअसीसपमुहावि हुंतुदाहरणं । उवहाणि उसभदत्तो जिणदत्तो भायरा दोऽवि ॥११७॥

जोगे आसाढारिअसीसपमुहावि हुंतुदाहरणं । उवहाणि उसभदत्तो जिणदत्तो भायरा दोऽवि ॥११७॥
योगे आपाढाचार्यशिष्यप्रमुखाः उदाहरणं भवन्ति, तद्व्यतिकरस्तूत्तराध्ययनटीकातोऽवसेयः, आदिशब्दाचामाम्लतपो-
ऽभिग्रहेणासंख्येयाध्ययनाध्येतसाधुरपि, उपधाने च ऋषभदत्तजिनदत्तौ द्वावपि भ्रातरौ आचारप्रदीपाद्युक्तौ बोध्यावितिगाथार्थः
॥११८॥ अथ प्रकारान्तरेणैव पूर्वपक्षी प्राह—

सुअत्वंधे अज्झयणा इच्चाई आगमे कमो दिट्ठो । अज्झयणे सुअत्वंधो महानिसीहिस्सि तं न मयं ॥११९॥
श्रुतस्कन्धे अध्ययनानि इत्यादिः क्रमः आगमे-अङ्गादौ दृष्टः, श्रीमहानिशीथेऽध्ययने सामायिकलक्षणः श्रुतस्कन्धः नमस्का-
रलक्षणः सामायिकाध्ययनैकदेशो नमस्कारः सोऽपि महाश्रुतस्कन्धतया तत्र भणित इति तत् श्रीमहानिशीथं न मतं-सम्मतं

नास्माकमिति पूर्वपक्षाशय इतिगाथार्थः ॥११८॥ अथोत्तरमाह—

इअ चे पणवणाए पयंमि उद्देशया पया तेसु । लेसापयंमि साविअ कहं पमाणं तुहं होइ ? ॥११९॥

‘इअ’ इतिचेत्तर्हि प्रज्ञापनायां लेख्यापदे उद्देशका भणिताः, तेषूद्देशेषु च पदा इति प्राकृतत्वात् पुंस्त्वं पदानि विभक्त्यन्तानि
प्रतीतान्येवेति कथं सापि च-प्रज्ञापनाऽपि च तव प्रमाणं भवेत् ?, न कथमपि, क्रमभङ्गादितिगाथार्थः ॥११९॥ अथ नमस्कारस्ता-
वत्सर्वश्रुताभ्यन्तरभूतः, यतः सर्वस्यापि श्रुतस्याद्यं सामायिकत्वं, ‘सामाहअमाइआइं इकारस अंगाइ’न्ति वचनात्, सामायिकसूत्रं

तानदध्ययनरूपं तस्याप्यादिभूतं नमस्कारमग्न्य, तथाध्ययनेकद्वगुरूप फथ श्रुतस्कन्धाः, श्रुतमात्रे प्रथमतयाऽध्ययनीयार्हत्वादेति पगद्वय येतसि कृत्या गायामाह—

मयन्मतरन्मृओ पयनमुष्कार तेण तादृयुओ । भण्णइ ग्रहसुअन्वघो रुक्खे साक्काण जह मूल ॥१२०॥

यन कारणेन मवाभ्यन्तरभूतस्तेनैव कारणेन पञ्चनमस्कारस्तथाभूतः मन्-मूर्वाभ्यन्तरभूतः सन् महाश्रुतस्कन्धो भण्यते, सर्वश्रुतमूलभूतत्वाद्, इत्यन्तमाह-इच्छे द्वाभ्यानों मूल स्कन्धो यथा भण्यते “म्ववाउ पञ्जा समुवति साहा” (५-४१६०) इत्या-
गमययनाछोक्कप्रतीतत्वाधेति सिद्ध श्रुतस्कन्धश्च नमस्कारस्येति गायार्थः ॥१२०॥ अथ सामायिकाग्ययनस्यैकदेशत्वैऽपि श्रुतस्क-
यन्यपदश्च दृष्टान्तमाह—

पउमइहजलदेसो पिहन्मृओ म्वयमिपुङ्गममो । तित्थयरोऽखि अ देवो नरजरमुठो न तज्जपडिओ ॥१२१॥

‘पउमइहजलइन्द्र’ हिमवच्छिन्नरिम्मितम्य पशोपलयितो इव’ इतस्य जलदेशस्तदग्रभूत सन् तत्पृथक्भूत’ स्कन्धसि युद्धमात्मो भव-
ति, नमाहारइन्द्र’, अथ माय’-तत’ गृयम्भूतः स्कन्धोऽय सिन्धुनदीय कुम्भाम्भ इदमित्यादिव्यपदेश लभ्यते, अत्र देशोऽपि स्कन्धा-
घनेकन्यपदेशभाग् प्रद्वित’, तथा तीर्थकरोऽपि नरनाथः पृथक्भूत -बुद्ध्या ततः पृथग्विचक्षितो देवो भवति-देवत्व भजते, न
पुनस्तत्पतिता, तत्र-मनुष्येण पतितस्तत्पतिता, मनुष्योऽयमिति सामान्यनाम्ना पतितोऽपीति, व्यपदेशमेद पार्थक्ये द्वाविति इति
गायार्थः ॥१२१॥ अथ विवादापन्ने नमस्कार योजनमाह—

एय थिअ सामाइअपिहन्मृओ पयमगलो म्वघो । अण्णह तदिहदेसो गसो बिउसाण उवणम्मो ॥१२२॥

एवम्-अमुना प्रागुक्तप्रकारेण 'चिअ'त्ति निश्चितं मामायिकात् पृथग्भूतः पञ्चमङ्गलः- 'नमो अरिहंताण' मित्यादि 'पहमं मंगल'-
मिति पर्यन्तनमस्कारलक्षणः स्कन्धो भण्यते अन्यथेति-सामायिकादपृथक्भूतविवक्षायां मामायिकाध्ययनसंबन्धविवक्षायां तदेक-
देशः-सामायिकाध्ययनैकदेशः, एष विदुषां-पण्डितानामुपदेशो-वचनमिति गाथार्थः ॥१२२॥ अथ पुनरपि पराशङ्कामाह-

सक्कस्स य सक्कथए उवहाणं नेव संभविज्जावि । ता कह नराण हुज्जा ? इअ संकप्पो महापावो ॥१२३॥

ननु शक्रस्तवविषयमुपधानं वादिनां पञ्चत्रिंशद्दिनमानं, तच्च शक्रस्तवे शक्रस्य-इन्द्रस्य न संभवेदपि, 'ता' तर्हि 'नराणां'
भण्य्याणां कथं भवेत्?, इति-अमुना प्रकारेण संकल्पो-विकल्पना 'महापापः' महामोहनीयहेतुकोऽयं विकल्प इति गाथार्थः
॥१२३॥ अथ तद्विकल्पं निराकरोति-

सक्कत्थओ अ दुविहो देवकओ तहय गणहरेण कओ । दुण्हं सकयत्तणओ असंभवा हुज्जा उवहाणं ॥१२४॥

शक्रस्तवस्तु द्विविधः-देवकृतः-शक्रादिदेवजनितः तथा गणधरेण कृतश्च, तत्रैकश्चकारो देवकृतेऽनेकभेदगृचकः, नहि देव-
कृतोऽपि शक्रस्तव एकः स्वरूपेण स्यात्, किंतु शक्रविजयसूर्याभादिदेवा यथावसरं कर्मक्षयोपशमवैचित्र्याद्भिन्नान् भिन्नान् पठितवन्तः,
अत एव देवकृताः शक्रस्तवाः अनियतपाठाः, सर्वेषामपि शक्रस्तवाभिधानं च प्रायः शक्रकृतशक्रस्तवानुकारित्वादेव, एवं
गणधरकृतेऽपि बोध्यं, 'दुण्हं' ति द्वयोः-शक्रगणधरयोः स्वकृतत्वादुपधानमसंभवि भवेदिति गाथार्थः ॥१२४॥ अथ
कथमसंभवीत्याह-

उद्देससमुद्देसाणुण्णापमुहोवहाणकिरिआओ । गुरुमुंवे अज्जयणे हवति सकयंमि नेव गुरु ॥१२५॥

उदञ्चमसुरश्चानुद्वाग्रसुतोपधानक्रिया अचिन्मपरम्परायाता गुरुपूर्वेऽप्ययने भवति, गुरुत्वेऽद्याधुपदेष्टा स एष पूर्व यस्यैवंविधऽप्ययने स्युः, स्वकृते-स्वयं रचिते अक्रस्तवे मामायिक्तादिद्वादद्याङ्गार्था च गुरुत्वे न स्यात्, गुरुत्वे स्वकृतस्त्वव्याधाताद्, गुरोरमात्र बोद्धादिविधाता क स्यात् ? न कोऽपीति अक्रस्तवे अक्रस्तोपधानामावेन मनुष्याणामपि नोचितमिति विकल्पन महदज्ञानमिति गार्हार्थः ॥१२६॥ अयोपधानेऽपि गुरोरनुज्ञा नैकस्वरूपति दर्शयति—

गुरुज्ञाणा य अणुण्णा तुविद्धा सावयमुणीणमहिगिण । समम धरणे समम धरणे वाणे अ कमवयणा ॥१२६॥

गुवाज्ञा चानुज्ञा द्विविधा-द्विप्रकारा, कथं ?-भावकमुनीनचिह्नित्य-आभित्य, भावकस्यानुज्ञा मित्रा साधूनां च मित्रेति, मित्रत्वं कथमित्याह-‘सम्म धरणे’चि भावकस्य सम्यग् धरणेऽनुज्ञा, तत्त्वे-अणुण्णायमित्यादि यावत्सम्मं धारिज्ञाद्विचि सम्यग् धारणविषयकमेव गुर्वनुज्ञावचनं, न पुनर्दानानुज्ञाऽपि, साधोस्तु ‘सम्म धारिज्ञाहि अण्णेतिसि च पवेज्ञाहि’चि स्वयं धारणेऽप्येवम्यो दाने येस्युमयथाऽपि गुर्वनुज्ञावचनमिति कमवचनात् क्रमेण द्विधाऽनुज्ञेति गार्हार्थः ॥१२६॥ अथ कथं चिह्नित्वाभिन्नावकेष्वपि नमस्कारादि दीयमान इदयत्, तत्र का गतिरित्याह—

ज पुण कत्थवि सावयवाण आवस्तगस्त अब्भासो । जह उवहाणाभावे तहऽणुण्णा एवऽभार्वमि ॥१२७॥

यस्युन कदाचित्-तथाविधावसरविशेषे स्वपत्न्यादिक प्रति तथाविधमद्रकमिष्यादद्यमपि सम्यक्त्वाभिमुख विज्ञाय भावक दाने-भावकणापि दाने-नमस्कारादियाष्टने नमस्कारदे-भावकयोग्यस्य श्रुतस्याभ्यासः प्राप्तुक्तलक्षणो भवतीति बोध्यं, कथमिति वत्याह-‘जह उवहाणाभावे’सि यथोपधानामावे उपधानवद्दानाभिप्रायवत्तदभ्यास तथाऽनुज्ञाया अप्यभावेऽभ्यास मम्यगेव, एतेन

पुण्यपापविशेषं जानतो नमस्कारो देयो, नान्यस्य लाघवापादनादित्यादि यदि श्रीमहानिशीथोक्तं सत्यं स्यात् तर्हि नूपुरपण्डिता-
 कथानके तथाविधविवेकविकलस्यापि शूलिकाप्रोतस्य मिण्ठस्य जलं मार्गयतः पञ्चनमस्कारपाठनं देवत्वहेतुः सुदर्शनकथानके
 प्राग्भवे तस्मिन्सु भगवन्महिषीपालस्य ऋषभदासश्रेष्ठिना नमस्कारादिशिक्षणमनुचितं स्यादित्यादिशतपदीकारादीनां मौख्यं
 निरस्तं, यतो मुख्यवृत्तिस्तावत्स्वभावतः प्रवृत्तिरुत्सर्गरूपा, उत्सर्गस्त्वपवादघटित एव स्याद्, यदागमः—“जावद्वा उस्सग्गा
 तावद्वा चेव हुंति अववाया । जावद्वा अववाया उस्सग्गा तत्तिआ चेव ॥१॥” व्यव० भाष्ये, तथा चोत्सर्गे निरूपिते क्वाप्यपवादोऽप्य-
 वश्यं वक्तव्य एव, सच्च शूलिकाप्रोतमिण्ठादिपुरुषेभ्यः कोपयुज्यते अन्यत्र, अत एव प्रवचनमनैकान्तिकं, यदुक्तं—“तम्हा सवाणुणा सब-
 निसेहो य पवयणे नत्थि । आय वयं तुलिआ लाहाकंखिब वाणिअउ ॥१॥” इति श्रीउपदे०, न चैवमुत्सर्गेणापवादः पराक्रियते, ‘उत्स-
 र्गादिपवादो बलीया’ नितिन्यायात् अपवादस्य बलीयस्त्वाद्, द्वयोरपि व्यत्ययतयाऽऽसेवने वामदक्षिणयोरक्ष्णोर्व्यत्ययकरणवदनर्थं
 एव, यतु कश्चिदुपधानद्विद् शरप्रहतशकुनिका श्रीपार्श्वनाथजीवो हस्ती श्रीसुव्रतपार्श्वश्चः श्रेष्ठिपुत्रो मत्स्यश्चेत्यादय उपधानविकलाः
 कथं नमस्कारं श्राविता इत्यादि लपति तच्च महदज्ञानमेव, यतः श्रावणं नागमे निषिद्धं, किंतु तदध्ययनाध्यापने इति, कथमन्यथा
 कालिकश्रुतमप्याचाराङ्गादि श्रावकेभ्यः श्राव्यते इत्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥ १२७ ॥ अथोपधानाभावेऽपि
 कथं शुद्धिरित्याह—

तद्विहसामग्गीए अभावओ सुद्धभावओ सुद्धी । कस्सइ जा साऽऽलोअणविहिब सवत्थ न पमाणं ॥ १२८ ॥
 तथाविधसामग्र्याः—तपःकरणशक्तिगुर्वादिलक्षणाया अभावात्कस्याचित्, न पुनः सर्वस्यापि, शुद्धभावतः उपधानवहनामिमुखस्य

शुद्धिया चमने मा बालोचनाविधियत्, यथाऽऽलोचनां जिघृक्षु शुद्धपरिणामो गुर्वीदिसामर्थ्यभावे तदमिमुखोऽनालोचितपातकोऽपि
 शुद्धो भवति तथाऽप्यमपि, परं नाय प्रस्कारः सर्वत्र प्रमाणं, कथंचित्कादाचित्कत्वात्, नहि मध्येवीसिद्धिमपेक्ष्य द्रव्यधारित्र-
 ग्रहण निगदगता पृक्ततिगाथार्थ ॥ १२८ ॥ अयोपधानतपोऽपि शुताध्ययनयोग्यस्यैवेति योग्यायोग्ययो स्वरूप गाथाएकेन

त्रिविधु प्रथमगाथामाह—

जुगगाजुगविआरो अजस्रयणज्जावणमि जिणमणिओ ।

आमघइजलाहरणविसेसओ महसुअकम्बे ॥ १२९ ॥

‘योग्यायोग्ययोर्विचार’ अयमेतस्य श्रुतस्याध्ययने योग्योऽयोग्यो वेत्येवरूपेण पर्यालोचनमर्थात्तदस्यापकस्याध्ययनाध्यापने
 ज्विनमणित - तीथकृतोक्तं, किमुगाहरणाद् ?—‘आमघटत्वलोदाहरणाद्, आमे—अपकं षटे जल यथा द्वयोरपि विनाशहेतुः, यदा-
 गम—“आमे षड निहत जहा जल त षटं विणासेद् । इअ सिद्धतरहस्तं अप्पाहारं विणासेद्” ॥१॥ ३-इचौ १३७-२ न-इचौ
 ५५-२ ५८-९८०) इति, मन्नायुनम्कन्वे अर्थात्तदध्ययने विद्वपतो योग्यायोग्यविचारो युक्तः, सर्वश्रुताभ्यन्तरभूतत्वेन परम-
 मन्त्रात्मकत्वादिति गाथार्थः ॥१२९॥ अथ योग्यस्य मामान्यतो विद्वपतत्र लक्षणमाह—

सामणणेण जोग्गो अज्जुगगहिअमई सुहमण्णो । विहिआराहणरसिओ गुरुवणसंऽपऽमिमुहो वा ॥१३०॥

मामान्येन-नमस्काराध्ययनार्हस्य मामान्यलक्षणं तावदध्युद्वाहितं सन् शुर्ममन्यः, कुपायिकैरष्टवृषाहितः शुर्म-नमस्कारा
 ध्ययनं दितमिति मन्यमानः सर्वोऽपि सामान्येन नमस्काराध्ययनयोग्यः, अयोपधारेण विद्वेषलक्षणमाह—‘विही’त्यादि, विख्या-

राधनरसिकः—उपधानादितपःप्रभृतिलक्षणेन विधिनाऽऽराधने तत्परः, अथवा गुरुपदेशमपि, अपिरेवार्थे, गुरुपदेशमेवाभिमुखः तदाराधनादिविषये गुरुपदेशश्रवणे ममुत्सुको 'विशेषः सामान्यालिङ्गित एवे'तिन्यायात् सामान्यलक्षणयुक्तो यदि तदाराधनविधिरसि-
कस्तीहि विशेषेणेतिगम्यं योग्यो भवतीतिगाथार्थः ॥१३०॥ अथ योग्यस्य लक्षणमाह—

बुग्गाहिओ अ जो सोऽणरिहो अहवा परम्मुहो विहिओ । महसुअग्वंघज्झयणे कुवक्खवग्गुव सवणेऽवि ॥१३१॥
व्युद्ग्राहितः—कुपाक्षिकवासितो यः सोऽनहः—अयोग्यः, कः?—महाश्रुतस्कन्धाध्ययने, तस्य नमस्काराध्ययनं न युक्तमित्यर्थः, अथवा अव्युद्ग्राहितोऽपि विधितो—विधिकरणात्पराह्मुखः, किमनेनोपधानतपोविधिनेत्येवंरूपेण तद्विधिश्चद्वानविकलः, परं व्युद्ग्राहितापेक्षयाऽल्यदोषभाग्, मार्गपतितत्वात्, कदाचित्कथंचिच्छूद्धानसंभवस्याशाप्रतिबद्धत्वाद्, अनहः, किंवत्?—'कुपाक्षिकवर्गवत्' यथा कुपाक्षिकमभूहः पञ्चमङ्गलाध्ययनानहः, आस्तामध्ययनं दूरेण, श्रवणेऽपि न योग्यः, न चैवं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिक-
योरैक्यमित्याशङ्कनीयं, व्युद्ग्राहितस्य कुपाक्षिकमार्गाद्भिन्नस्यापि संभवादितीगाथार्थः ॥१३१॥ अथ कुपाक्षिकवर्गस्याहंत्वामादि-
श्रवणमपि नोचितं, तत् कथमित्याह—

जण्णं कुमईवग्गो अरहंताईण णाम समरंता । पइसमयं मह पावं अणंतभवकारणं जणइ ॥१३२॥

यद्—यस्मात्कुमतिवर्गोऽहंतादीनां नाम स्मरन्, अपिर्गम्यः स्मरन्नापि, प्रतिसमयमनन्तभवकारणं महापापं जनयति—अर्जयतीति
गाथार्थः ॥१३२॥ अथ तादृशं पापं कथमित्याह—

निअनिअमयाणुरत्ते अरिहंताईवि मणसि काऊणं । आइज्जा तमजुत्तं कलंकदाणं महंताणं ॥१३३॥

यशदीर्घित्यामिसपधान यद्-यस्मात्कारणाद्दीदीनपि स्वस्वमतानुरक्तानेव मनसि कृत्वा कुपाक्षिकवर्गो व्यायेत्, न चार्हदादयः
 इत्यादिद्विरुन्धितमागधदानभाजो भवन्ति, तत्र तदुक्त्याचन महताम्-अर्हदादीनां फलकदानमेवेति महायातकं, वस्तुतस्तु तथा-
 निधानागपरिरुन्धितानां गन् तथाविधाचारप्ररूपफणामहदादीनामपि तद्वत्कल्पनासंभवाद्, अन्यथा स्वाचारस्य प्रामाण्य वस्तुमद्-
 इत्यन्ताद् भवत् तत्र तथाविधाचारादन्तीनां कल्पना महापातकमिति गार्ह्य ॥३३॥ अथ नाम्ना साम्येऽपि भिन्नत्वं दृष्टान्तमाह—

परममगस्तिनाम जगत्त गग मिक्षमिषअत्पशुज । निअनिअमयफलहेरु आयारायारज्ञाणवत्ता ॥३४॥
 परमथर इत्येवं नाम भिन्नभिन्नापयूतं निजनिज्जाचारप्ररूपकत्वेन विकल्पितानेककोटिपरमेस्वरवाचक निजमतफलहेतुर्मवति,
 कम्माद्' आभागाकारध्यानवद्वाद्, 'वाचार -म' ध्यातृन्नाभिपूजादिलक्षण आकारः—यच्चकत्रिभूलगदाविग्रहरणमृद्धिचित्रवाहन
 निष्ठातिरूप, 'आयारायारगन्ध तपोध्यानमम्मगीय आचार' कीर्तगाकारमृता कल प्ररूपिता इत्यादि मनमा चिन्तन तद्वद्वात्-
 तपागन्ध्याद्, अयं भार-चौदादीनां महतामपि यो देव' स परमेस्वरत्वंवाभिमताः, तत्र नैकमपि निजनिजबिकल्पनानुसारे
 गानदमरकनगाध्यानाप सपन्न तन्नाम्नो ध्यान दृष्टाणा अपि निजनिताचारप्ररूपक तथाविधविचित्राकारवती च मूर्ति व्यापयति,
 तन्नामं च तमत्तदनावाचकमप्यनिरुक्त्वा यद्यत्फल तत्तन्मताचारार्थनेन, तदेव ध्यानेनापि, तन्नन्यपरिणामरूपस्यादिति गा-
 धार्थ ॥३५॥ अथ तथाविधपरिणामाविच्छ्रणायोपायमाह—

युच्छिज्जन्तो लोओ निअनिअभायार'मामग भणार्ह । आयार पुण बभेमरमाइअचिबन्त्वाइ ॥३६॥
 त्रोस पागान् दूभदान' य च 'पृच्छयमान' प्रश्नविषयीक्रियमाण ननु सो को भवतो परमेस्वर इत्येवंकपेण प्रेममाण इत्यर्थः

[illegible]

यनेऽपीतिगाथायः ॥१३५॥ अथाक्त दृष्टान्त प्रकृत बाजानुगाह
जे ते अरिहंताइणोऽभिमया ॥१३६॥

एवं कुक्कुटवर्गो पुच्छिज्जंतोऽव भणइ अम्हाण । सदहणाइसमा जेतुं आरहताइ ।
एवमुक्तन्यायेन कृपाक्षिकवर्गः पृच्छ्यमानोऽपि भणति—येऽस्माकं श्रद्धानादिसमास्ते एवार्हदादयोऽभिमताः—नमो अरिहंताणमि-
त्यादिनमस्कारावल्या स्मर्यमाणास्तथाभूता एव ध्यानगोचरीभवन्ति, न पुनरतत्श्रद्धानभाजो, न वाऽस्माद्विपरीतमुपदिशन्तोऽपीति
स्पष्टमेव नमस्कारं जपन्तोऽपि प्रतिसमयमनन्तभवभोग्यं क्लिष्टकर्माजियन्तीति गाथार्थः ॥ १३६ ॥ इतिगाथाष्टकेन नमस्कारा-
ध्ययने योग्यायोग्यविचारं विधाय योग्यस्यैव नमस्काराध्ययनाध्यापने योग्ये, नान्यस्येति प्रदर्शयार्थोपधानमपि कथं
जिनाज्ञेति दर्शयति—
उवहाणं पुण नाणा जह नह रइअंसि जेण केणावि । किंतु रयणाविसेसे पुरिसविसेसेण जहजुगं ॥ १३७ ॥

उपधान पुनर्येन केनापि पुरुषेण यथा तथा रक्षितेन श्रुतेन नाज्ञा-जिनाद्या न भवति, किंतु पुरुषविशेष-आगमव्यवहारिणा 'रचनाविशेष' मृगग्रसनानामके श्रुते 'यथायोग्य' योग्यस्यानतिक्रमेण, धन्यर्थैरिवागमव्यवहारकाले उपधान न भवत्यपि, आगमस्य पतत्ररूपेण अनियतविधिगपि कश्चिन् कस्यचित्संभवति, नियतविधिनोपधान श्रुतव्यवहारकाले भवत्येवेति यथायोग्यमितिपदमिति गाथाय ॥१३७॥ अथ दृष्टान्तमाह—

जग मुअकवल्तिरइग निज्जुत्तिमुहमि नत्थि उवहाणं । पज्जोसवणाकप्पे अस्थि तज्जो तपि जोगच्चिह ॥१३८॥
यथा श्रुतकेवलिना श्रीमद्रपाहुस्वामिना रचितं निर्पुक्तिप्रबुले-आवश्यक्यदिनिर्पुक्त्युपसर्गहरज्ज्ञासमयेभयवमित्वादि स्तोत्रादादुपधान नान्ति, अस्ति च श्रीपयुषाकल्पमूत्रे, कर्तुमाम्बेऽपि रचनाविशेष एवोपधानं भणितं, यत एवं ततस्तदपि-उपधानमपि अनेकविधं-नानाप्रकारं कालिकोक्तारिकादि, नियतदिननियततपोलक्षण जिनाद्या, न पुन स्वेच्छया, अत एवाचारान्ते पञ्चागदिनात्मके योग व्यानाङ्ग तु ग्रंथगरीयस्वेऽप्यप्यादग्रनिनात्मक इत्यादिबहिरपरम्परायातविधिनेतिगाथाय ॥ १३८ ॥ अथ राक्षसतौल्योपमं दत्तमाह—

इअ पुणिममयमूलं उस्सुस तिथिहमेअमिहमुत्त । साहुपइहाअउवसिमहाभिन्मीहाण पडिसेहो ॥१३९॥
इति-प्रागुक्तप्रश्नरूपं पूर्णमामतमूलमेतद् उत्सृज्य त्रिविधमिहोक्तम्, एतत्किमिहोक्तम्, 'स्राहु'ति साधुप्रतिष्ठा 'अउवस्सी'ति पदैकदं पदममुदायोपमाराबतुइद्रीपाधिकं महानिद्रीयं-भ्रीमहानिद्रीयमंत्रकं यत्र ततो इन्द्रस्तेनां प्रतिषेधः, माधुप्रतिष्ठाप्रतिषेधः अप्यान् भावक्यतिष्ठेति मागनाद्रोन्मागेदेअनाकप महोन्मूत्रं, तथा 'बतुइद्रीपात्रिकनिषेध' अवात्पुर्णिमापात्रिकमन्त्रपुण्य इत्यत्रापि

मार्गनाशोन्मार्गदेशनात्मकं महोत्सवत्रं द्वितीयं, श्रीमहानिशीथप्रतिषेधो मार्गनाशलक्षणं, तदपि सर्वश्रुतातिशायितश्रुतप्रतिषेधात्म-
कत्वेन महोत्सवमिति तृतीयमपि तथाभूतमेवेति राकामते महोत्सवत्रिकं दर्शितमिति गाथार्थः ॥ १३९ ॥ अथ तदनुज्ञेभ्यः
प्रवृत्तानामुत्सवाणामतिदेशमाह—

सेसं पवड्डमाणं उस्सुत्तं जमिह सड्डहसामहए । पच्छा इरिआपमुहं किअंतमवि खरयरेण समं ॥ १४० ॥
शेषम्—उक्तोत्सवत्रिकातिरिक्तं यदिह—राकामते उत्सवत्रं प्रवर्द्धमानं श्राद्धानां सामायिके पश्चादीर्यापथिकाप्रतिक्रान्तिप्रमुखं किय-
दपि खरतरेण सम्—औष्ट्रकमतमानमिति गाथार्थः ॥ १४० ॥ अथ यदुत्सवत्रं खरतरेण समं तच्च यद्यपीहैव वक्तुं युक्तं तथापि
खरतरेण सहातिदेशे हेतुमाह—

खरयरमयंपि कालाणुभवा मूढाण साट्ठभतिकरं । तेणं तम्मयवसरे पभणिज्जंतं इहंपि मयं ॥ १४१ ॥
खरतरमतमपि कालानुभावात् मूढानां—सम्यग्विचारपराङ्मुखानाम्, एतेऽपि योगोपधानसाधुप्रतिष्ठादिस्वीकारेण साधव एवेत्ये-
वंरूपेण साधुभ्रान्तिकरं—बाह्यदृष्टीनां साधुसमताबुद्धिजनकं तेन कारणेन तन्मतावसरे—अनन्तरं भणिष्यमाणौष्ट्रकमतवक्तव्य-
तावसरे प्रभणिष्यमाणमिहापि पौर्णिमीयकमते मतं—सम्मतं ज्ञेयमिति गाथार्थः ॥ १४१ ॥ अथ द्वितीयविश्रामोपसंहारमाह—
एवं कुवक्षकोसिअसहस्सकिरणंमि उदयमावणणे । चक्खुप्पहाचरहिओ कहिओ बिइओ अ पुण्णिमिओ ॥ १४२ ॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते ‘चक्खु’त्ति चक्षुः—स्वकीयं लोचनं तस्य प्रभावो—नीलादिवस्तुग्रह-
णशक्तिस्तेन रहितो—विकलो द्वितीयः पौर्णिमः—पौर्णिमीयकः कथितः, अयं भावः—उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निज-

चक्षुःप्रभावरहितो भवति, अथ हि अगस्वभावो यथामसङ्गस्य दूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, तथा कुपधकोशिकसहस्रकिरणसंमिश्रितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपधानां पुरस्तादुद्भाविता कुपधविशेषः पौष्णिमीयको निजचक्षुः-कुपधैस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य स्वमतिविकल्पिताः क्युक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुपधिरपि सुपधैर्मवति, एवंविध पौष्णिमीयकः कथित इति गाथार्थः ॥१४२॥ अथाप पौष्णिमीयकः हस्मिन् सुवत्सर हस्मिन् गुरो विषमाने कथित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नयद्वन्धकायरागफिअममहिममि विस्तसिअपक्खे । एउवेवयपुण्णुवण सिरिहीरविजयसुगुरुवारे ॥१४३॥
अ मासणउदयनिदि जिणमासिअधम्मसायराणुगय । पाविअ पभासयत्तो सहस्सकिरणो जयउ एत्तो ॥१४४॥
प्रथमविश्रामोक्ता घोष्या ॥१४३॥ अथतत्प्रकरणकठनामर्गहिमताशीरमिधायिकां गाथामाह—ग्राम्भत् ॥१४४॥

उअ कुवकस्वकोसिअमहम्मकिरणमि पवयणपरिक्खलापरनाममि पुणिममयनिराकरणनामा तइओ विस्सामो सम्मत्तो

इति भीमचपागणनभोमणिभीरीरविजयश्रीधरशिष्योपाध्यायभीषर्ममागरगविधिरचिते कुपधकोशिक
महस्रकिरण श्रीरीरविजयश्रीदत्तत्रयचनपरीक्षापरनाम्नि प्रकरणे पौष्णिमीयकमतनिराकरणनामा
तृतीयो विश्रामो व्याख्यातः ग्रन्थात् २०७२॥

अथ पौर्णिमीयकानन्तरं क्रमप्राप्तं खरतरमतं निरूपयितुमाह—

अह खरयरमयमूलं उस्सुत्तं जं जहा जओ जायं । पढमायरिअं नामुप्पत्तिं खुस्सुत्तमवि बुच्छं ॥१॥
'अथे'ति पौर्णिमीयकमतनिरूपणानन्तरं खरतरो—वक्ष्यमाणनिरुक्तिकौष्टिकाद्यपरनामा लोकप्रसिद्धः तस्य मतं—तदभिमतप्र-
रूपणालक्षणो मार्गः तस्य तस्मिन् वा मूलम्—आदिभूतं खरतरमतोत्पत्तिनिदानमुत्सूत्रं—प्रवचनमतिक्रम्य यादृच्छिकभाषणं 'यथा'
येन प्रकारेण 'यतः' पुरुषाद्, उपलक्षणात् यस्मिन् संवत्सरे इत्यादि ग्राह्यं, जातम्—उत्पन्नं, तथेत्यध्याहार्यं, तथा प्रथममाचार्य-
तन्मताकर्षकं तथा नामोत्पत्तिम्—अमुकहेतुना अमुकनाम संजज्ञे इत्यादिरूपेण खरतरादिनाम्नामुत्पत्तिं, चकारः समुच्चयार्थः,
उत्सूत्रं मौलादुत्सूत्रात् क्रमेण प्रवर्द्धमानं यदुत्सूत्रं जातं तद्वक्ष्ये—भणिष्यामीति गाथार्थः ॥१॥ अथ मूलमुत्सूत्रं जिनवह्लभादेवात-
स्तदुत्पत्तिस्वरूपमाह—

कुच्चयरगच्छवासी चिइअनिवासी जिणेसरो सरी । जिणवह्लहो अ सीसो तेण कओ दविणदाणेण ॥२॥

कूर्चपुरीयगच्छवासी चैत्यनिवासी जिनेश्वर इति नाम्ना स्वरिरासीत्, तेन स्वरिणा द्रविणदानेन पञ्चशतीद्रम्मद्रव्यव्ययेन जिन-
वह्लभनामा श्रावकपुत्रः शिष्यः कृतः, यदुक्तं खरतरैरेव—“इतश्च तस्मिन् समये आसिकाभिधानदुर्गवासी कूर्चपुरीयजिनेश्वराचार्य
आसीत्, तत्र ये श्रावकपुत्रास्ते सर्वेऽपि तस्य मठे पठन्ति, तत्र च जिनवह्लभनामा श्रावकपुत्रोऽस्ति, तस्य जनको दिवं गतः,
तं जननी प्रतिपालयति, पाठयोग्यश्वासौ प्रक्षिप्तः तथा तत्र मठे पठितुं, सर्वेभ्यश्चद्वेभ्यस्तस्याधिकः पाठ आगच्छति, अथ कथंचि-
त्तेन जिनवह्लभचव्हेन बहिर्गच्छता टिप्पनकमेकं प्राप्तं, तत्र विद्याद्वयं लिखितमस्ति, सर्पार्कषिणी सर्पमोचनी च, ततः कण्ठगतां

नृत्ता यात्रप्रयमा विद्या प्रत्ययाय पठिता वाचस्पुष्टाटोपमीपण्याः फुल्लुर्वोणाभञ्जलचलसिद्धाद्युगलाः स्फुरदरुगलोचना सर्वा
 म्या दिग्भ्य आगच्छन् न विद्याप्रभावाकृष्टा महानागाः, निर्मयेयेतसा चिन्तितं तेन—भूतप्रत्ययेयं विद्या, पुनरुच्चारिता द्वितीया, त-
 म्भा प्रभावेण पुन पद्यामुस्मादलिनाप्रसुधवमः, एतच्च तत्त्वरूपं भुवं हरिणा, प्राप्तं च—निमित्तं मात्त्विको गुणाधिक युग्ययात्रमेय , त
 म्भा—ममार्गं गन्तुं युक्त इति, ततश्च द्राक्षाम्बुताक्षोऽकस्वण्डमण्डकमोदकादिदानपुरस्सरं यद्रीकृत्य तन्मातरे मधुरवचनैः संबोधयामास,
 यदून गग न्यदीगपुत्राऽत्य-तप्राप्त मभिमान भाषिक , किं वदन्ताः !, आचापपदयोग्योऽस्ति, तडेनमस्मभ्यं प्रयच्छ, एषा ताव
 रीता न्यद्वलिना अन्यथा च निम्नागको भविष्यतीत्यत्रार्ये नान्यथा किंचिद्वक्तव्यमित्यभिधाय द्रम्मञ्जतयञ्जक तस्या हस्ते प्रक्षिप्य
 विप्र दिदीप्य निनवाद्गमोऽप्यापितम्बन ममन्ता लक्ष्मणञ्जन्दोऽलङ्कारतर्कब्रह्मगणितादिका निरवधविद्या, कदाचित्त्वाध्यायस्य आ
 मादौ प्रयोजनमुपलभ्य, ततो गच्छन्ता यण्टुनो निनवाद्गमो मयितो—मोस्त्वया तावत् सर्वाऽपि चिन्ता कर्तव्या यावत्प्रयोजनमनु
 द्रीन्याहमागन्धामि विनयप्रणतोऽपमाङ्गन तिनवल्लभमनोक्त—पून्यैर्यथाऽऽदिष्टं तथा विद्यामये, परमाराध्यैः कार्यं निष्ठाद्य क्षीप्रमाग-
 न्तव्यमिति, यतो—मौ प्रामाण्यं, ततो द्वितीयऽङ्कि चिन्तित विनवल्लभमेन—माण्डागारमध्य मञ्जुषा पुस्तकसूता दृश्यते, तदेतेषु
 पुनरापु किमस्तीति शान्तयामि, यन्मन्त्रान्न मयमपि ज्ञानमस्तीति छोटितमक पुम्बकं, तच्च सिद्धान्तमपत्कं, तत्रोक्त पञ्चमिति—“सा
 पुना विषत्वारिन्द्रोपविगुदन पिण्डेन गृह्यमृद्गम्यो मधुकलहृद्या गृहीतन संयमनिर्वाहहतेषु यद्वचनवा कण्ठ्या, न कल्पते य
 तीनो येषिणपुल्लहन्तादिक हस्तनापि म्रन्तुं किमह तादृशमादातयितुं !, न युक्त एकत्र निवामो बुकीनादित्वादिविचारान् यद्वा
 मनसा विचिन्तयिन्मयामाम—अहो अन्य एव न कश्चिद्भूताकरो न न भुक्तौ गम्यते, विमरजस्तत्त्वम्याकमेय मयाचारः, स्फुटं दृग्मस्तिग

तर्थां पततामेतेन न कश्चिदाधार इति चेतस्थालोच्य गम्भीरवृत्त्या पुस्तकादिकं यथास्थितिं कृत्वा गुरुक्तरीत्या स्थितः, कतिपय-
 दिनानन्तरमकृतकार्यस्ततः समागतः आचार्यश्चिन्तयति—किमपि स्थानं न हीनं जातं यावज्जिनवल्लभेन मठवाटिकाविहारद्रव्यसं-
 भारकोष्ठागारप्रभृति सर्वं त्रातं, तस्माद्यथा योग्यश्चिन्तितः तथा निश्चितमेष भविष्यति, किंतु सिद्धान्तं विना शेषा अपि २
 तर्कालङ्कारादिविद्या अनेनाभ्यस्ताः, सिद्धान्तश्च यथावस्थितः संप्रतितनकालापेक्षया संपूर्णः साम्प्रतं श्रीअभयदेवस्वरिसमीपे श्रूयते,
 तत्सिद्धान्तवाचनाग्रहणार्थं तत्प्राश्न्य जिनवल्लभं प्रेषयामि, गृहीतायां तु सिद्धान्तवाचनायां समस्तविद्यावनितावल्लभं स्वपदे स्थाप-
 यिष्यामीति परिभाष्य वाचनाचार्यं कृत्वा निश्चिन्ततोपेतभोजनादियुक्तिं च चिन्तयित्वा जिनगोखराभिधानाद्वितीयशिष्यवैयावृत्त्य-
 करसमेतं जिनवल्लभं श्रीअभयदेवाचार्यसमीपे प्रेषितवान्, मरुकोट्टमध्यनाणहिल्लपाटकं गच्छता रात्रौ मरुकोट्टिमाणश्रावककारित-
 जिनभवने प्रतिष्ठा विदधे, ततः पत्तने प्राप्तः श्रीअभयदेवस्वरिचसतिं पृष्ट्वा प्रविष्टः, तत्र दृष्टो भगवान् तीर्थकरप्रतिरूपः सन्निकृष्टो-
 पविष्टसिद्धान्तवाचनार्थिप्रचुराचार्यः स्ववार्त्तवभावधृतदेवाचार्यः, भक्तिभरोल्लसितबहलरोमाञ्चकञ्चुकिताञ्चितकायलतिकेन वन्दि-
 तस्तेन, ततो गुरुणा दर्शनमात्रेणैव योग्योऽयं शुद्धात्मकफलक इव कश्चिदयं दृश्यते इति परिविभाष्य मधुसूतनाया पृष्टः—कुतो भवान्
 किं च भवतः प्रयोजनम्?, आनम्य ततो नियोजितकरकुड्मलेन भगवद्दर्शनोद्भूतप्रभूतनिरुपमानबहुमानजलपटनिर्धौतान्तरमलेन
 वचनामृतवारिन्यक्कृतामृतनिर्मितगोहिणीवल्लभेन जगदे जिनवल्लभेन—भगवन् ! निजाखण्डलक्ष्मीप्रवीणस्वःपुरीदासिकायाः स-
 मागतः श्रीमदाशिकायाः, श्रीजिनेश्वरस्वरिणा स्वगुरुणा प्रेषितस्य मम मधुकरविभ्रमस्य यौष्माकीणवक्त्राभोजमकरन्दपानं विधातुं,
 ततः प्रभुभिरुक्तं—युक्तं विहितं भवता यत् सिद्धान्तवाचनाभिप्रायेणात्र समागतः, ततः प्रधानदिने वाचनां दातुमारब्धः, यथा यथा गुरु-

जिनरत्नराचनां ददाति तथा तथा प्रमुदितयितुं मनु म सुप्रियः सुधारसमिव तामास्वादयति, हर्षोत्कृष्टपद्मद्वयं तादृशं शिष्यम-
 निरीक्ष्य गुरुरा पि नोपयोगिनिगुणां कृतयथानादानीं तादाय बभूवुः, किं बहुतेन ? , तथा र द्वापनबुद्ध्या भीषुष्या वाचनां तस्मै दातुं प्रवृत्त्या-
 यथा प्लो रुनेर क्लान्तमिदं नान्तराधना परिपूजा जाता, तथा गुरोर्ज्योतिषिक एक पूर्वप्रतिपन्न आसीद्, यदि भवतां कश्चिद्योग्यः शिष्यो
 मय्य न तन्मो मय ममस्पर्शीया येन तस्मै ममग्रन्थोतिषं ममर्पयामि, तत पूज्यैर्जिनवल्लभगणि ममर्पित, तनापि जिनवल्लभाय ज्यो-
 त्तिष मपरिदानं ममर्पितम् एवं च गृहीतमिदं नान्तराधनाः सिद्धान्तोक्तक्रियामस्य गनुष्ठानं बद्धमानसः मम्यगविगतसुस्थुसिज्योतिष-
 मनुगुण ममापमनाय मुन्मत्तमनं प्रतीच्छति, प्रद्युम्निमिदं—यत्न ! सिद्धान्तोक्तमाधुसमाचारस्तावत्समस्तोऽपि त्वयाऽवगतोऽस्त
 नानुसारं द्विगाद्वारं यथा प्रदर्शय तथा विषय, श्रीजिनवल्लभगणिना पादयोर्निपत्य यमित—यथा पूज्यपादा आश्वासयन्ति
 तथा निर्दिष्टं प्रदर्शय, प्रशान्तिदिनं च चलितो, यथागतमार्गेण पुनमरुकोटं प्राप्ता, आगच्छता सिद्धान्तानुसारं द्वागृहे विचिर्लि-
 गिता एन विधिना विनिश्चयमपि मुनिमाधन, विविचयस्य विधिरय—“अत्रोत्पन्नजनक्रमो न च न च स्नात्रं रत्नानां सुदा,
 गार्हनां ममनाथयो न न च श्रीणां प्रवत्रा निद्रि। जातिजातिकप्रदो न च न च धादगु ताभूलमित्याह्वाऽद्वयमनिश्चितं विधि
 ता धीर्जिनवत्यानय ॥१॥” इत्यान्विधिर्निर्णयो यन मव चेत्यवन्तनाथनुष्ठान मुक्तये सपयत इति, ततोऽमौ गुरुमपीप गन्तुं प्रवृत्त,
 प्राप्ता माहश्रम, भासिस्मदुगाथाया अत्रप्रप यित, तत्रैव गुगेर्मिलनाय पुरुषं प्रेषित, तस्य हस्ते लब्धो ठन्नो यथा युष्म
 ममाहः गुरुमर्षीय याचनां गृहीन्ता माहवात्रम अह ममागतोऽस्मि, पूज्यै प्रमाद कृत्वाऽर्धवागस्व मम भीकनीचं, ततो गुरु-
 दिग्गमपि—किमिति जिनवल्लभनेत्र निरिह ? , नात्रागतो भवन्न ? , ततो द्वितीयदिने मरुत्तमोकेन माह ममायाग आचार्यः, अविहृत्य

गतो जिनवल्लभः, प्रणतो गुरुः, प्रष्टा श्रेमचार्यो गुरुणा, कथिता यथोक्ता सर्वापि वार्त्ता, तेन ब्राह्मणसमीचीनज्ञाननिमित्तं मेवादिस्व-
 रूपाणि तथा ज्योतिषवलेन भणितानि कानिचिद्यथा गुरोरप्याश्चर्यकारीणि जातानि, 'भूतपूर्वकस्तद्वदुपचार' इति न्यायाद्गुरुणेत्युक्तं,
 प्रष्टो गुरुणा—किमिति त्वं मध्ये नागतो ?, जिनवल्लभगणिनाऽभिहितं—भगवन् ! सुगुरुमुखाजिनवचनामृतं पीत्वा कथमधुना दुर्ग-
 तिगुप्तावात्मनः समुचितपाशं विषयवृक्षसदृशं चैत्यवासं सेवितुमिच्छामि ?, ततो गुरुणा भणितं—भो जिनवल्लभ ! मयेदं चिन्तित-
 मासीद्—यत्तुभ्यं स्वपदं दत्त्वा त्वयि स्वगच्छदेवगृहश्रावकादिविन्तां निवेज्य पश्चात्स्वयं सुगुरुसमीपे वसतिमार्गमङ्गीकरिष्ये, ततो
 जिनवल्लभगणिना विकस्वरवदनारविन्देन भणितं—भगवन् ! अतीव शोभनमेतद्, विवेकस्य हीदमेव फलं यद् हेयपरित्यागेनोपा-
 देयमुपादीयते, तर्हि समकमेव सुगुरुसमीपे गम्यते, गुरुणेषन्निःश्वस्य प्रत्यपादि—यदुत वत्स ! ईदृशी निःस्पृहता नास्त्यस्माकं,
 यया चिन्ताकरणसमर्थं पुरुषं विना गच्छदेवगृहवाटिकादिविन्तां मुक्त्वा सुगुरुपाशे व्रमतिवासमङ्गीकुर्महे, अवश्यं भवता विधा-
 तव्यं वसतिवसनं, जिनवल्लभगणिरपि तत्सम्भवेन पत्तने विजहार, श्रीमदभयदेवस्वरिपादाब्जं बद्धादरेण वन्दितवान्, सद्गुरुणाम-
 तिशयेन समाधानं समजनि, चिन्तितं च यथा परीक्षितस्तथैवैष जज्ञे, ततो मनसि विदन्तोऽपि न कस्यापि प्रतिपादयन्ति यदुत
 एष एवास्मत्पदयोग्यो, यतो देवगृहनिवासिसिष्य इतिहेतोर्गच्छस्य सम्मतं न भविष्यतीति, ततो गच्छाधारको वर्द्धमानाचार्यः स्व-
 पदे निवेशितः, जिनवल्लभगणेऽथ क्रियोपसंपदं दत्तवन्त इत्येतः प्रभृत्यस्मदाज्ञया सर्वत्र प्रवर्त्तितव्यमिति, एकान्ते पुनः प्रसन्नचन्द्रा-
 चार्यो भणितः—मदीये पदे भव्यलये जिनवल्लभगणिः स्थापनीय इत्येवं नवाङ्गीवृत्तिं वर्त्तिनीमिव मुक्तिनगरस्य भव्यजनेभ्यः प्रति-
 पाद्य सिद्धान्तोक्तविधिना समाधानेन देवलोकं गताः श्रीअभयदेवस्वरयः, प्रसन्नचन्द्राचार्यस्यापि सुगुरुरुपदनिवेशनप्रस्तावो न जातः,

ततस्तन्नापि स्वायुपरिममासिमपये श्रीदेवमद्राचार्याणां विद्वत्तं यत्सुगुरुपदेष्टो युष्माभिरेव सफलीकार्योऽवश्यमेव, मया कर्तुं न
 शक्तिः, नतः प्रतिपक्षं-यत्तमानयोगेनैवं करिष्यामः, समाधानं भवन्निर्विधेयमिति, जिनवल्लभवाचनाचार्योऽपि कतिचिरिनामि
 त्यन्मडितीय आगमविधिना मुमुक्षुनेन मन्वजनमनस्तुष्टेः भूमिकास्तु भगवद्भगवत्विधिधर्मबीजनिधेयार्थं श्रीमेदयान्तेष्टादिपु
 विद्वान् वक्ता, तच्च दृष्ट्वा सर्वेऽपि प्रायेण चैत्यनिवासाचार्यव्यासा, सर्वोऽपि लोकस्तद्वास्तितो वर्त्तते, किं बहुना? तारुददे
 प्रान्तरस्यग्रामनगरादिषु विद्वान् विद्वानभिन्नकृष्णचतुर्गो ग्रास, यद्यपि तत्रत्यसुदुर्भावितो लोकस्तथाप्ययुक्तं किमपि कर्तुं न
 शक्नोति, श्रीपत्तनं श्रीगुरुणां महत्याः प्रसिद्धं भवन्नात्, ततो जिनवल्लभगणिना स्थानं याचिताः तत्रत्यथादा, तैश्चोक्तं-चरिद
 मरिप्यतीतिचिन्तायित्वा भगिनास्ते-तत्रैव वदु मन्वय्य गुरुं येन तिष्ठाम, तैरुक्तं-अतीव वस्मत्तमस्माकं, तिष्ठस्व गुरुं, ततो देव
 गुरुन् संस्तुत्य देवतां चानुशाप्य विनाः उग्र, दृक्ता तर्पा क्षानेन ध्यानेन संतुष्टा सती दशावधाना रक्षति, तच्च श्रीजिनवल्लभ
 वाचनाचार्या इत्यादि यावन् भावका अपि लोकं लोकं समागच्छन्ति, ततः सिद्धान्तवचनानि श्रुत्वा तदनुगारय्य क्रियामपि दृष्ट्वा
 सावजन्यमदृशमुपनिषद्कर्मिकमानदेशधधक्योमिलकवीरदवादिभिः भावकैः समाधिना श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्यो गुरुत्वेन प्र
 तिपदे, श्रीजिनवल्लभगण्डीशानां गुरुपदेऽनतातीतानागतादिज्ञानं ज्योतिषज्ञानं ज्योतिषज्ञानं ज्योतिषज्ञानं साधारणभादः
 परिग्रहपरिमाणं प्रदीदु प्रदीदु, गमिमिथैः म उक्तं-कियन्मार्गं सर्वसंग्रहे करिष्यसीति?, मायारणः-मगवन्! सुतं विज्ञत्वा

महत्संभ्रमं, विमलज्ञानदृष्टयो जिनवल्लभगणयः श्रावक ! बहुतरं कुरु, ततः कृतानि त्रिशत्सहस्राणि, पुनर्ज्ञानेन-महानु-
भाव ! इतोऽपि प्रभूततर परिभावय, साधारणः-प्रभो ! मदीयममस्तगृहपारमूल्यगणनेऽपि पञ्च शतानि न पूर्यन्ते, कौत-
स्कुती ममाधिकतरद्रव्यसंप्राप्तिः ? पुनर्हृकृत्य प्रभवः-सर्वसाधारणसाधारण धार्मिकश्रावक ! किमसाध्यं पुण्यसंभारस्य ?
मा कुरु गणनतुलां, चणकमात्रविक्रयिणोऽपि पुरुषाः संख्यातिगालक्षपतयो भवन्तीति, साभिप्रायं गुरुमचनमाकर्ण्य निश्चिन्तितं
किञ्चित् काञ्चनसंप्राप्त्यादिकं भद्रं मम भविष्यतीति विचिन्त्येषद्विहस्य च साधारणेनोक्तं-यद्येवं तर्हि भगवन् ! भवतु सर्वपरिग्रहे
मर्मकं लक्षमिति, तथा वितीर्णगृहीतपरिग्रहपरिमाणः मन् सदुरुपादोपास्त्यपहस्तिताप्रशस्तान्तरायकर्मणि दिने दिने प्रवर्द्धमानः संपदा
गुर्वाज्ञया विशेषतः प्रवर्त्तमानः साधारणः सकलसङ्घस्य साधारणः समभूत, सदृकादयोऽपि श्राद्धाः साधारणवत् सर्वत्र जिनवल्लभ-
गणराज्ञया प्रवर्त्तितुमारब्धाः, तत्र कृतचतुर्मासिककल्पानां श्रीजिनवल्लभगणिवाचनाचार्याणामाश्विनमासस्य कृष्णपक्षत्रयोदश्यां
श्रीमहावीरदेवगर्भापहारकल्याणकं (आगतं) "पञ्चहृत्युत्तरे होत्था साङ्गा परिनिव्बुडे"ति प्रकटाक्षरेरेव सिद्धान्ते प्रतिपादनाद्, अन्यत्र
तथाविधं विधिचैत्यं किमपि नास्ति, ततोऽत्रैव चैत्यवासिचैत्ये गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते तदा शोभनं भवति, गुरुमुखकमलविनि-
र्गतवचनाराधकः श्रावकैरुक्तं-भगवन् ! यद्युष्माकं सम्मतं तत् क्रियते, ततः भवे श्रावकाः निर्मलशरीरा निर्मलवस्त्रा गृहीतनिर्मलपू-
जोपकरणा गुरुणा सह देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः, ततो देवगृहस्थितया आर्थिकया गुरुश्राद्धसमुदायेनागच्छतो गुरुन दृष्ट्वा पृष्टं-को
विशेषोऽद्य ? केनापि कथितं-वीरगर्भापहारकल्याणकरुणार्थमेते समागच्छन्ति, तथा चिन्तितं-पूर्वं केनापि न कृतमेतद्, एतेऽधुना
करिष्यन्तीति न युक्तं, पश्चात् संयतीदेवगृहद्वारे पतित्वा स्थिता, द्वारग्राप्तान् प्रभूतवल्लभयोक्तमेतया दुष्टचिन्तया-मया मृतया यदि

परं प्रविशत, नादृशप्रीतिकं ज्ञात्वा निवृत्य स्थानं गताः पूज्याः, श्राद्धैरुक्तं-भगवन् ! अस्माकं बृहत्तराणि सदनानि मन्दि, तत एकस्य
 गृहोपरि चतुर्विंशतिपट्टकं गृत्वा देववन्दनादि सर्वं धर्मप्रयोजनं क्रियत, पट्टकस्याणकमाराच्यते, गुरुणा मणितं-तत्किमत्रायुक्तं ?,
 तत आराधित विम्भरण कन्याबद्ध, ज्ञात ममाधानम्, अन्येषुर्गीतायः धावकैर्मन्त्रित-यदि विषयेभ्योऽविधिप्रश्नेभ्य प्राञ्च्ये
 जिनोक्तो विधिर्न लभ्यत ततो यदि गुरो मुम्मत भवति तदा तले उपरि च देवगृहद्वयं कार्यते, स्वसमाधानं गुरुणां निवेदितं, गुरु-
 मिरप्युक्तं-जिनमभन जिनविम्बं जिनपूर्वा जिनमतं च य कुर्यात् । तस्य नरामरुद्विवसुत्वफलानि करपल्लवत्वानि ॥ १ ॥
 इत्यादि-अनया ज्ञातं श्राद्धं श्राद्धप्रधानै यदुक्तमभिमितमेवैतत्, लोकमध्ये च धार्त्ता जाता यैते देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति,
 ज्ञातामारुण्य प्रह्लादनपुत्ररुण बहुदवश्रेष्ठिना कथितम्-एतेऽष्टौ क्षपालिका देवगृहद्वितयं कारयिष्यन्तीति यावत्, तत्र योपरि
 गरिष्ठा प्रतिष्ठा, सर्वत्र प्रसिद्धिज्ञाता अहो एत एव गुरु इत्यादि यावत् मरुकोदगीयधावकैः श्रीजिनवल्लभवाचनाचार्यैर्विस्तरण ममस्तुविधिपूर्वकं चक्रे
 क्रमण ममाहृता इत्यादि यावन् श्रावप्रपक्षां धर्मपरिणाममुत्पाद्य पुननागपुरे विहारं चक्रेः श्रीजिनवल्लभगणिन जाचार्या विहार
 मन्त्राया विहारक्रमं कृत्वा श्रीअण्णद्विष्टपत्तेन ममापाता, तत्रागतैर्विहितं-प्रमममन्त्राचार्येण ययन्तममवे मयाग्रे मभितं-
 मरता जिनवल्लभगणिः श्रीअमपद्वसुरिपट निवेदनीय, म च प्रस्तावोऽधुना वर्तते, तत श्रीनागपुरे श्रीजिनवल्लभगणेर्विस्तरण
 तस्यः प्रपिता-स्वया शीघ्रं ममुशयन मह चित्रकूटे विहृत्यै केन वयमागस्य विन्तित प्रयोजनं कर्मः, ततः सभागवाचिकवृद्धे
 जिनवासुभगणय, तथा ठरमन्त्राचाया अपि मपरिबाग, पं० मोमचन्द्रोऽप्याकारिण, परं नागन्तुं मन्त्रोऽधुन् मनो महता विस्तरण

श्रीदेवभद्राचार्यैः श्रीअभयदेवसूरिपदटे श्रीजिनवल्लभगणिः स्थापितः, अनेन भव्यलोकः श्रीजिनवल्लभसूरीन् युगप्रधानश्रीअभय-
 देवसूरिप्रभुभक्तान् ममालोक्य मोक्षमार्गे प्रवृत्तः, देवभद्राचार्यादयस्तु पदस्थापनं कृत्वा कृतकृत्यमात्मानं मन्यमानाः श्रीअणहिल्ल-
 पाटकादिस्थाने विहारं चक्रिरे, श्रीजिनवल्लभसूरिभिस्तु स्वायुःप्रमाणं गणितं यावत् षड् वर्षाण्यद्याप्यायुरस्तीत्यागतं, ततश्चिन्ति-
 तम्—एतावताऽपि कालेन ग्रभूतभव्यलोकप्रतिबोधं करिष्याम इत्येवं सुस्थितानां तेषां षण्मासातिक्रमेऽकस्माद्देहास्वास्थ्यं जातं, ज्ञातं
 किमेतत् ?, पुनर्निपुणं निरूपयन्ति तावदङ्कोच्छिष्टं जातं, षण्मासानां स्थाने षड्वर्षाण्यागतानि, तत एतावदेवायुरिति निश्चित्य ते
 महासन्धाः ममस्तसङ्गेन सार्द्धं दत्तमिथ्यादुष्कृताः प्रतिपन्नचतुःशरणा विहितसर्वसचक्षामणाः दिनत्रितयमनशनं विधाय सप्तषड्यु-
 त्तैकादशशतसंवत्सरे ? १६७ कार्तिककृष्णद्वादश्यां ? २ रजनीचरमयामे पञ्चपरमेष्ठिपरावर्तनं कुर्वन्तः श्रीजिनवल्लभसूरयो महात्मान-
 श्रुतार्थदेवलोकं प्राप्ता इत्यादि जिनदत्ताचार्यकृतस्य गणधरसार्द्धशतकस्य बृहद्बृत्तौ, एवंविधे जिनवल्लभव्यतिकरे तदपत्य-
 कृतवर्णनमाकर्ण्य न सम्मोहः कार्यः, यतो जनकजननीखर्जूरादिबाद्यार्पणविधिपुरस्सरवशीकरणपञ्चशीतविष्णोर्पणपूर्वकप्रवाजना-
 चार्याभिधानोत्सूत्रव्यवस्थापनपुरस्सरसाधारणसङ्कप्रमुखनवीनसमुदायव्यवस्थापनाधिकोत्सूत्रनिवारणप्रमुखसंवन्धमात्रघटकं समी-
 चीनं, शेषं तु योगाद्यनुष्ठानविकलस्यापि तथाभूतस्य जिनवल्लभस्य संविग्नश्रीअभयदेवसूरिसकाशात्सिद्धान्तवाचना श्रीअभय-
 देवसूरिसंवन्धघटनाय प्रसन्नचन्द्रादीनां कर्णजापपरम्परया तत्पट्टधरत्वमित्यादिकं जिनदत्ताचार्यादिभिर्विकल्प्य लिखितं सम्य-
 ग्धिगया पर्यालोच्यमानं विशीर्यत एवेतिकृत्वा अकिञ्चित्करमेवेति बोध्यं, तत्पर्यालोचनं च स्वरतरौण्डिकादिनामव्युत्पत्तिवक्तव्य-
 ताऽवसरे वक्ष्यते, अत एव भूयोऽसंगतोऽपि जिनवल्लभव्यतिकरोऽग्रे बहूपयोगीति विचिन्त्य किञ्चित्सर्वविस्तरमिहैव लिखित इति

गाथाय ॥२॥ अथ जिनवल्लभ कीदृशो भूत्वा किं कृतवानिति ज्ञापनार्थं गाथायुग्ममाह—

सो चण्ड निअयगुरु चित्तउड चडिआमढमि ठिओ । वासारत्त अण्णत्थ वसहिमवगासमलइंतो ॥३॥

सुविहिअमच्छरगसिओ तसिओ मुपहा सुविहिअनियत्थो । तेण केइवि सदहा वसीकया वयणरयणाए ॥४॥

मोअन्नरोको जिनवल्लभो निअको-निअ एव निअक आरमीय' स चासौ गुरुश्च-प्रमादनाचार्यस्तं धीजिनेश्वरस्वरिनामानं 'त्यवगा' अयास्य 'जिप्पवल्लइकोहाओ'ति वृद्धवचनात् क्रोधाविदिगम्यं, क्रोधनिदानं तु 'पचइत्तुत्तर'त्यादिव्याख्यायां रामस्या तपःकन्यापकप्ररूपं गुरुम्। निशम्यमेव समाक्यत, तद्वयञ्जकं तु वृद्धवादानुगतं प्रागुक्तञ्चिन्नवच्छ्रमव्यतिकरे गुर्जरत्रावनौ विदग्धौ जिनवद्वयस्य चित्तस्वास्थ्येहेतोः कस्यापि प्रतिबोधाभावाच्चिच्छ्रुते पठकल्याणकव्यवस्थापनानन्तरं चित्तस्वास्थ्यं समजनीत्यर्थवद्वगणपरमाद्देशानरुद्धनिवचनमेव, अन्यथा तथाविधार्यापकवाक्यादायसंभवाद्, एवं क्रोधाभिर्गतचिच्छ्रुतेऽन्यत्र वसत्यवकाशमलभमानो वपागत्र 'चण्डिच्छ्रमठ' चण्डिकाभिधाना मिथ्यादृढवता तस्यां स्थाने 'स्थितो' वर्णनिवासं कृतवान्, कीदृशो जिनवद्वयम् ? "सुविहिअ" इत्यादि 'सुविहितमत्सर्गस्त' सुविहितास्तदानीं भीष्ममयदेवमूर्ध्नि श्रीदेवस्वरिप्रसृतयस्तेषु यो मत्सरः, तेरनाहतत्वेन तप्यान्तर्गृह्यता सत्यं, तत्र प्रसूत-नदायत्त', तस्यञ्जकं च तथाभूतत्वेऽपि सुविहितेषु तस्मिन्नामन्तरेऽपि यावत्कोर्षं मन्यया प्रवृत्तमुरध्वप्ररूपेण त्रीशवात्राकारि नवीनमतव्यवस्थापनं चेति स्फुटं मेव, अथवा षष्ठकस्याणकव्यवस्थापनस्यासंभवाद्, नचाय भीष्ममदवस्वरिनिभयव प्रवृत्तौ भविष्यतीति छाङ्गनीय, तन्निर्भयैव प्रवृत्तेरस्य दर्शयिष्यमाणत्वात्, पुनः कीदृश- 'व्रत्त' व्रत्त इव व्रत्ती, अथ इत्यर्थः, क्व ? - 'सुपथात्, शोभन' पथा-सुपथो-जिनोद्धितमागस्तस्यान्, पुनरपि कीदृशः ? - 'सुवि

हितनेपथ्यः' माधुवेपथरी, माध्याभाम इत्यर्थः, किञ्च-अनन्तानुबन्धिकायोदयमन्तरेणोत्सृज्य मार्गप्रवृत्तकत्वासंभवात्, अनन्तानुबन्धिकायाणि हि नियमान्मिश्यादृश्य एव, ते च सुविहितमत्सरिण एव स्युः, यद्यपि कदाचित् वाङ्मन्त्रेण सुविहितानुकूल्यं ज्ञापयन्ति तथापि ते विषकुम्भामृतपिधानकुम्भकल्पा बोध्याः, यथा साम्प्रतमपि केचन कुपाक्षिकाः वयं तपोगणसाधूनां महानुभावत्वमेव श्रद्धमह इति प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तेन तथाभूतेन सुविहितभ्रान्तिजनकेन जिनवल्लभेन 'वचनरचनया' निजवचनचातुर्यां कालानुभावात् 'कैवलि' अपिरेवार्थे केचिदेव, न पुनः सर्वेऽपि, श्रद्धाः उपलक्षणात्काश्चित् श्राविका अपि 'वशीकृताः' स्वायत्तीकृताः, तत्रत्यमहैकदेशः स्वायत्तीकृत इत्यर्थ इति गाथायुगमार्थः । ३।४। अथ जिनवल्लभेन किं प्ररूपितमित्याह—

तेसिं पुरओ पढमं छट्ठं कल्लापणंगं पि उवइहुं । निअचिंतिअकज्जहा वारिज्जंतेण तेणेव ॥५॥

ये श्रावकाः स्ववशीकृतास्तेषां पुरस्तात्प्रथमम्—आदौ षष्ठं कल्याणकमेव प्ररूपितं, विपरीतबोधनिदानं तूत्सृज्य वचनावसरे वक्ष्यामः, किमर्थं षष्ठं कल्याणकं प्ररूपितं ?—'निअ' इत्यादि, निजचिन्तितकार्यार्थं, मयाऽवश्यं षष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापनीयमित्येवंरूपेण चिन्तितं यत्कार्यं तदर्थं, केन ?—'तेनैव' जिनवल्लभेनैव, षष्ठकल्याणकप्ररूपणामूलं जिनवल्लभ एव, नान्यः कोऽपीत्यर्थः, किं क्रियमाणेन ?—निवार्यमाणेन अर्थात्तीर्थेन, अयं भावः—प्रवचनोपघात्यनुचितं प्ररूपयन्तं बलवन्तमपि पुरुषं तीर्थकृदाज्ञावर्त्ती संङ्घो निवारयत्येवेतिकृत्वा भो जिनवल्लभ मा इत्थं प्ररूपयेत्याक्रोशवचनैस्तीर्थनिवारितोऽपि अभिनिवेशात्षष्ठं कल्याणकं तीर्थमवगणयन्त्र व्यवस्थापितवान्, अन्यथा संङ्घेन बहिष्कृतेरसंभवात्, न ह्यपराधी तदीयापराधमनुद्भाव्यैव केनापि बहिष्क्रियते इति लोकेऽपि प्रतीतत्वात्, बहिष्कृतत्वं च जिनवल्लभस्य स्वतरंगैव भणितं, तथाहि—“संघाक्रुतचैत्यकूटपतितस्यान्तस्तरां ताम्यतस्तन्मुद्रादह-

पादच घनवनं शुकच न स्पन्दितुम् । इत्ये कम्पितदानक्षीलतपसोऽप्येतत्कमस्यापिन, मङ्गल्याघवक्षस्य जन्तुहरिणामातस्य मोक्ष-
 दनः ॥१॥” इतिमरुपद्वके, तद्गुरुस्वेकदेशो यथा—तवैर्युगीनसन्त्यप्रवृत्तिपरिहारेण सहभाष्यत्वप्रतिपादनमभीयां भूषण, नतु दूषण,
 त्वङ्गमे च तदानीं तस्य मिदमेव, न च विनवक्ष्यमस्य यत्सहभाष्यत्वं तवैत्यवासिसह्यपेक्षयैवेतिवाच्यं, चैत्यवासिमिरपि सुसाधु-
 द्दय फलु श्रक्तनोति, तथा उगद्यनद्वारामावात्, नहि लोकेऽप्युन्मागगामी भूयानयि जनः सुमार्गगामिन वचसाऽप्यया-
 प्रसंविप्रममुदायन संविप्रममुदाय सयवदिच्छत इति शृं श्रुतं वा, किंच—स्मरणाप्यैर्दयुगीनसह्यप्रवृत्तिपरिहारेऽप्येत्याशुक्तं न पुनैत्य-
 शामियद्वन्तत्याशुक्तं, तस्मात्संयथापता विनवक्ष्यमस्य तीयानभिमतप्रकाशकत्वात् निवारयेऽप्यनिवृत्तत्वाच्च पूर्णिमाप्ररूपकचन्द्रम-
 माचार्यवद् बोध्यम्, एतेन भीष्मयदेवसूत्रनिष्ठां प्रतिपद्यैव विनवक्ष्यमो विद्वत्तानित्यपि कथिद्वाराखलो वदमेव सुद्वित्तारावयन्तव्यं,
 नोपारण्यपिष्यन्, तस्मात्महे निवारयत्वं यद्वं कल्प्याणक व्यस्यापित, संयतीनिवारण तु स्मरणाप्युक्तमस्तीति प्रागुक्ततत्त्वसिद्धिरे-
 बोध्यम्, एव संयतीनिवारणे मिदं सचनिवारण तु सुतरामेव भिद्यति, सपत्याच्च यद्वान्तभूतत्वादितिगार्थः ॥५॥ अथैव प्ररूपयन्-
 विनरहम्भो यथा परलोफं प्राप्तन्तथा दृश्यग्राह—

एव युगगाहनो अणत्पक्षि बिद्वरिक्तुण बह्व चरिते । निष्प्रगपयमीस्मरहिजो कालजो ॥६॥

एवं पटुमल्याणकग्रूपेण 'व्युदग्रहयन्' तथाविधक्लिष्टकर्मवशवर्त्तिनो जनान् विप्रतारयन् 'अन्यत्र' चित्रकूटादन्यत्र नाग-
पुरादौ 'कह चरिसे' चि कति वर्षाणि—कतिसंख्याकानि वर्षाणि विहृत्य ग्राकृतत्वात्पुस्त्वं निजमेव—स्वकीयमेव निजकमेवंविधं यत्पदं—
मथानं तदुचितेन शिष्येण रहितः—शून्यः, स्वपदे कञ्चनापि शिष्यमनवस्थाप्येत्यर्थः, 'कालयोगेन' तथाविधकालसामग्र्या 'कालं'
कालधर्मं मरणं प्राप्तः, स्वपदोचितापत्यशून्य एव परलोकं गत इत्यर्थः, बहुकालं विहरताऽपि जिनवल्लभेनामुकः प्रव्राजित इति
श्रुतेरप्यनुपलब्धेः अपत्यशून्यत्वेऽपि नाशङ्कति, किंच—अग्रेऽपि प्रसंगतो निरपत्यत्वसूचिका बह्व्यो युक्तयो वक्ष्यन्ते इतिगाथार्थः
॥६॥ अथ जिनवल्लभवक्तव्यताया उपसंहारमाह—

इअ जिणवल्लहजाओ कुचयरा नामओ अ विहिसंघो । खरयरमयवीअंति अ काउमिह समासओ भणिओ ॥७॥
इति—अमुना प्रकारेण 'कूर्चपुरात्' कूर्चपुरीयगच्छात् नामतः चकारोऽवधारणे नामत एव, विधिसङ्घः, परमार्थतोऽविधिसङ्घ एव, यथा
परमार्थतोऽनागमिकोऽपि नाम्ना आगमिकः प्रतीतो, 'जिनवल्लभजातः' जिनवल्लभात्समुत्पन्नः, खरतरमतबीजमतिकृत्वा इह 'समा-
सतः' संक्षेपतो भणितः, अन्यथा 'हंतं मन्यमनायक' मिति वचनात् जिनवल्लभस्य निरपत्यत्वे तन्मतस्यापि तदन्वेवोच्छिन्नत्वात्त-
द्भणनमुक्तं स्यादितिगाथार्थः ॥७॥ अथ कथं खरतरमतस्य बीजभूतो विधिसङ्घ इत्याह—

कुचयरा विहिसंघो दुग्गमिवऽवलंबिऊण विहिसंघं । जिणदत्ताओ खरयरनामेण पवट्ठिअं कुमयं ॥८॥
'कूर्चपुरात्' कूर्चपुरीयजिनेश्वरसूरिशिष्यजिनवल्लभाद्विधिसङ्घः समुत्पन्नः, तदुत्पत्तिस्तु विक्रमतस्त्रिंशदधिकैकादशशतादारभ्य
वर्षाणां विंशतेरवगिवावगन्तव्या, विधिसङ्घमवलम्ब्य जिनदत्तात् खरतरनाम्ना कुमतं प्रवर्त्तितमितिगाथार्थः ॥८॥ अथ जिनदत्तेन

कर्म विधिगह आधित इत्याह—

निरसामिमममवाय मुनिठुण य सोमचदवधमुणी । सुरी इविषु सामी जाओ जिणवत्तनामेण ॥९॥

निगये विनरत्तमे परलोक गत मति क्वधिदुर्मदेवोपाध्यायस्य श्रियः सोमचन्द्रनामा 'द्रव्यमुनिः' द्रव्यलिङ्गधारी 'निस्सामिअ' नि निगत्त - नि 'मत्ताकीधृत' भवामी विनबल्लभनामा यस्यामौ नि 'स्वामिक' स चासौ समवायश्च विनबल्लभव्यवस्थापितविधिसङ्गना-
न्ना ममृगयन्तं तथाविधं 'मुनिअ' चि ज्ञात्वा अयगस्य मुरिर्यत्त्वा केनापि संतोषहेतुविधिना संतीर्ष्यदेवभद्राचार्यादाचार्यपदमादाव
विनदत्तनाम्ना 'म्यामी' तत्त्वमुदायनायको जाता, यदि विनबल्लभसमुदाये सोमचन्द्रो नाविष्ठाताऽमविध्यत्वा तदानीमेव नि 'स्वामिक'-
न्याभन्यत व्युच्छिन्नसंस्कारमविष्पत्, तस्मात्सोमचन्द्रवैव तन्मतमविष्ठायाद्य यावदच्छिन्नप्रवृत्तिमद्विहितमिति ॥ अथ विनदत्तस्वरूप-
प्रापनायन्यत्रोक्तं तदन्तरस्य सम्मत भवति वा न भवत्यतः प्रत्यह प्रातः स्मरणीय गणधरस्तार्द्धेनातकमेव शोष्यं, तदपि प्रसङ्गतो
रिचायमाणमनिनचनान्कमिश्रामार्तातिकृत्वा गणधरमादृतककृष्युक्तं चरित्र लिख्यते, तथाहि—किल पूव विनेश्वरसूरिमत्कम्भीधर्म
दयोपाध्यायस्य संपर्तानिर्गोतायामिधवत्कके चतुमामी कृताऽऽसीत्, तत्र क्षणकमक्ता विच्छिन्नगान्धः भावकस्य पत्नी काह-
रदवी नाम्नी पुत्रमदिता तामां माध्वीनां पार्श्वे धम भोतुं समागच्छति, ता अपि तस्या विज्ञेयेण धर्मकथादिकं कथयन्ति, पुष्-
तन्धनं च पुममदुभ च गुरुरपदनाट्टिनन्ति, तस्याः पुत्रस्य प्रधानलक्षणाणि पश्यन्ति, तस्यामनिमिचं च तन्मातरं बह्विष्टयन्ति,
किं बहूनाः, तथाऽऽक्षिप्ता यथा स्त्रियतस्मरिणी जाता, ततो भगिनाऽऽयिक्तामि - धर्मस्त्रील ! एष स्वदीयः पुत्रो विस्मिदपुमप्रवा
नन्धगणपर', तदनं यद्यस्मद्वरुणां प्रयच्छामि तन् तत्र यद्वान धर्मो भवति, किंच-एष ममस्तजगन्वृत्तभूतो भविष्यति, तयाऽपि

प्रतिपन्नं, ततश्चतुर्मास्यनन्तरं धर्मदेवोपाध्यायानां स्वरूपं दत्तं यदस्माभिन्न पात्रमेकं प्राप्तमस्ति यथा युष्माकं प्रतिभास्यति, ततः
 ग्रीष्मं ममागताः धर्मदेवोपाध्यायाः पृष्टश्च सः, ज्ञातं च-निश्चितं न सामान्यपुरुष एषः, किं तर्हि ? , गुरुपदयोग्यो भविष्यति, त-
 तस्तन्माता पृष्टा-तत्र सम्मतं यद्यपि दीक्ष्यते ? , तयोक्तं पुण्यमात्र्या-भगवन् ! प्रसादं कृत्वा कुरुतेवं येन ममापि निस्तारो भवति,
 पुनः पृष्टोपाध्यायैः-कियद्रूपप्रमाणोऽयं ? , तयोक्तम्-एकादशशतद्वात्रिशत्संवत्सरे ? ११३२ जात इति, तत एकादशशते एकच-
 त्वारिंशत्संवत्सरे शुभलक्ष्णे तस्योपाध्यायैर्दीक्षा प्रदत्ता, नाम च कृतं सोमचन्द्र इति, भणित उपाध्यायैः सर्वदेवगणिः-अथ
 कियद्रूपेणैव परिपाल्यः, सर्वं बहिर्भूमिनयनादिकं कार्यं, क्रियाकलापं च शिक्षणीयः, तथा सूत्रपाठस्तेन स्वगृहे कृतो नास्ति
 अतः 'करेमि भन्ते ! मामाडअ'मित्यादि पाठ्यते, प्रथमव्रतदिने चासौ सोमचन्द्रमुनिर्नीतोऽस्ति बहिर्भूमौ सर्वदेवगणिना, अज्ञा-
 नत्वादुद्रतानि क्षेत्राणि त्रोटितानि तेन, ततः शिक्षानिमित्तं रजोहरणं मुखवस्त्रिका च गृहीता सर्वदेवगणिना, भणितश्च-व्रते गृहीते
 किं क्षेत्राणि त्रोट्यन्ते ? , तद्वच्छ स्वगृहं, ततस्तदैवोत्पन्नप्रतिभेन तेनोक्तं-युक्तं कृतं गणिना, परं मम चोटिका आसीत् तां दापय
 येन गच्छामि इत्युक्ते गणेश्वर्यमभूद्-अहो लघोरपि कीदृक् सदुत्तरत्वमेतस्य ? , कीदृशं प्रतिवचनं प्रदीयते ? , एषा चर्चा धर्मदेवो-
 पाध्यायस्याग्रे जाता, धर्मदेवोपाध्यायैश्चिन्तितं-भविष्यति योग्य एषः, सर्वत्र पत्तने परिभ्रमन् लक्षणपञ्चिकादिशास्त्राणि भणितु-
 मारब्धः सोमचन्द्रः, एवं च भावदेवाचार्यधर्मशालायां पञ्चिकागणनार्थमेकदा गच्छन्नुद्धतेन केनापि प्रतिपादितो यथा अहो
 सितपटाः ! कपालिकाग्रहणं किमर्थं ? , सोमचन्द्रेणोक्तं-त्यदीयमुखचूरणार्थमात्ममुखमण्डनार्थं च, गतोऽसौ निरुत्तरो, न किमपि वक्तुं
 शक्तः, भगवन्स्थाने गतः, तत्रानेकाधिकारिपुत्राः पञ्चिकां भणन्ति, कदाचित्तेनाचार्येण परीक्षार्थं पृष्टोऽसौ सोमचन्द्रः-न विद्यते

रम्यो यत्र स नयस्तर इति यथायनाम, प्रतिभावता प्रोक्त इति सोमचन्द्रेण-मैवमात्रेदयन्त्वाचार्या, किं तर्हि ? नवकरण नव-
 स्तर इतिप्युपनिष्ठाया, आचार्येण प्राप्तम्-अहोऽस्यन्तमदुष्टर एषः, अनेन सह वक्तुं न शक्यते, अन्यदा लोचदिने व्याख्यान-
 मणनाय नागतो, व्याख्यानव्यवस्था येरुशी-यद्यप्येकोऽपि अत्रो नागच्छति व्याख्या न, अमणस्याचार्ये सगर्वं मणितमधिकारि
 पूय-श्रान्तायमित्रा ' मोमचन्द्रस्थाने एष पापाणो धृतोऽस्ति, मणत यूय व्याख्यान, ततस्तदनुरोधेन मणितं व्याख्यान, द्विती-
 यदिनममाणत मोमचन्द्र' प्रपच्छ छात्राणि-अर्थातऽहि किं मां विना मणितं युष्माभिः ?, तैरुक्त-स्वदीयस्थाने पापाणो धृत',
 मोमचन्द्रान्त-कृतिपापाण कश्चिन्नेत्ययनैव ज्ञास्यते, यावती पञ्चिन्म मणिता तावती मां पृच्छन्तु, एतानप्यह पृच्छामि, यद्यार्थं
 या न व्याख्याम्यनि स एव पापाण, भो मोमचन्द्र ! त्वां प्रधादिमौरम्यगुणाढ्यां कस्तूरिकां ज्ञानाम्बेव, परमेतैर्मूलैः प्रेरितोऽहं
 व्याख्यानञ्च भन्नप्य मया, एव पञ्चिन्मपाठ, अत्रोक्तचन्द्राचार्येणोत्थापना कृता हरिमिहाचार्येण सिद्धान्तवाचना दत्ता
 पण्डितमोमचन्द्राय, तथा मन्त्रपुद्गिन्म, यया सिद्धान्तवाचना स्वयं गृहीता सा कपालिका मगवता तुष्टेन दत्ता, तथा देवमन्त्राचा-
 र्येण तुष्टेन क्वाष्टोत्तिहरण एव येन महतीरचरितार्थानि चत्वारि कथाद्वास्त्राणि पदम्निकायां लिखितानि, एवं पण्डितसोमचन्द्रगणिकाणी
 त्यानी मदान्तिक्-मवजनमनादारी श्रावकाणामाह्लादकारी मात्त्राचारण ग्रामानुग्रामं विहरति, इतश्च श्रीदेवमन्त्राचार्यः शुता
 जिनचन्द्रमगुरीणां दयनीकगमनगता, ममुत्पन्नोऽतीव वित्तसंताप, अहो मुगुरूणां पदमुत्पन्नोपितमभूत् परं विचटित, पद्मादेवमन्त्रा
 पापाणामीरुद्रं चित्तं ज्ञात-भ्रीजिनचन्द्रमगुरि-युगग्रथानपदयोग्यपदस्थापनेन नाद्रियते तदा का भक्तिः ?, चिन्तितमाचार्यः-अस्मिन्
 गच्छ कर्मनपदयोग्य इति चिन्तायां पठितमोमचन्द्रगणिकाप्रो, निश्चितमेव एव योग्य, आचकाणां ज्ञानस्थानक्रियावरसेवमानन्दकारी

पश्चात् सर्वमम्मतेन मोमचन्द्रस्य लेखः प्रदत्तः यच्चित्रकूटे शीघ्रं समागन्तव्यं येन श्रीजिनवल्लभसूरिपटस्थापनं भविष्यति, न ज्ञा-
 यते रुद्रिदृपवेक्ष्यति, श्रीजिनवल्लभसूरिपटप्रतिष्ठाया मनागतोऽभूस्त्वं, बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीपर्णपर्णाक्षाः
 माक्षादिव मकरध्वजाः गूर्जरत्रासंजाताः संयता अभ्युद्यता आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्ति, किं बहुना ? , देवभद्राचार्याः
 पण्डितमोमचन्द्रोऽन्येऽपि माधवाश्चित्रकूटे ममाजगुः, सर्वोऽपि लोको वेत्ति सामान्येन श्रीजिनवल्लभसूरिपटस्थापनं भविष्यति,
 न ज्ञायते कश्चिदुपवेक्ष्यति, श्रीजिनवल्लभसूरिप्रतिष्ठिते माधारणमाधुकारिते श्रीमहावीरचैत्ये पटस्थापनं भविष्यति, ततः स्वप-
 रिभावितलग्रदिनाढर्वाग्दिने श्रीदेवभद्राचार्यैरेकान्ते भणितः पण्डितः मोमचन्द्रगणिः—यदुतास्मिन् दिने युग्मदीयं पटस्थापनालम्बं
 भावितमस्ति, पण्डितमोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं मम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लये स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति,
 पर्णां दिनानामुपरि जनैश्चरारं यल्लग्नं भविष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रीश्रमणसङ्घः श्रीजिनव-
 ल्लभसूरिवचनेन ग्रभूतो भविष्यति, चिरजीवित्वं च, देवभद्राचार्यैरुक्तं—तदेव वयमपि गवेपयामः, तदपि लग्नं न दूरे, तत्रैव
 भवतु, ततस्तस्मिन् दिने श्रीजिनवल्लभसूरिपदे विस्तरेण संध्याममये लग्नवेलायां संस्थापिताः श्रीजिनदत्तनामानो युगप्रवराः, ततो
 वादित्रे वाद्यमाने समानीता वमतौ, प्रतिक्रमणानन्तरं वन्दनकं दत्त्वा श्रीदेवभद्रसूरिभिर्भणितं—देगनां कुरुत, ततः सिद्धान्तोक्तोदा-
 हरणानुसारिमनोहारिसुधामारणीर्गीर्वाणवाणीप्रबन्धेन तथा कृता पूज्यैः श्रीजिनदत्तसूरिभिर्देगना यथा ह्रस्वशरीरः अयामवर्णोऽयं
 क्रिमिन्युपवेक्ष्यते ? किं न संत्यन्ये गौरववर्णा लम्बकर्णाः विशाललोचना गच्छमध्ये साधव इत्यादिकालुष्यमपहाय सर्वा प्रजा
 गञ्जिता भगति—अहो मिहानां पदे मिह एवोपविष्टो विगजते, धन्याः श्रीदेवभद्राचार्याः यैरीदृशं पात्ररत्नं परीक्षितं, किमस्मादृशाः

मृन्मनयो नित्यशुभा ज्ञानन्ति ! अन्यस्मिन् दिने विप्रसा श्रीजिनदत्तमूर्य श्रीत्रैलोक्यमहाचार्य — यदि कतिपयदिनानन्तरं कतिचि
 दिनानि पतनाद् परित्विदमप्य, श्रीजिनदत्तमूरिभिरुक्तम्—एव विधास्याम, अपरदिने जिनश्लेषे माधुविषये किञ्चित्कलहादिक्रम-
 पुक्तं ह्यतः तत्राभ्युदयस्य गते गृहीत्या निष्कामित, ततो यत्र श्रीजिनदत्तमूर्यो बहिर्गच्छन्ति तत्र गत्वा स्थितः, तत्र गतानां
 पूज्यानां पादपान्तिना दीनरागवादीन्—ब्रह्मो ! मदीयोज्यमन्याय एकवारं क्षन्तव्यो, न पुनः करिष्यामि, ततः कृपोदधयः श्रीजि
 नदत्तमूर्यस्य प्रवृत्तयामासुः, पद्यात्मिकाचार्यरुक्त—युष्माभिर्न युक्तं कृतम्, एष दुरात्मा, न भवतां सुखावहो भविष्यति, पामनोद्ग
 म्यर नप्य परित्विदमप्य—धृष्टं, पूज्यरुक्तं—श्रीजिनवत्सलमपुष्टे लम्बोऽय यावदनुवर्षयितुं क्षम्यते तावदनुवर्षयते, श्रीदेवभद्रा
 नापा, योज्यत्र विहारं चकुरुः, फालेन च यत् संग्रापुरिति, श्रीजिनदत्तमूरिभिरुक्तं—कुत्र विहराम इति, ततो मरुत्स्थलादिषु
 विहस्यमिगुत्तमपुष्टं यत्र गतो—दर्शनमिति प्रसुतं गणधरमार्द्धशतकपुस्तौ, अत्र जिनदत्तस्वरूपं देवभद्राचार्यस्वरूपं
 जिनरत्नभगवत्पापभरूपं च मुराया पयालोच्यमानमभिनवनङ्कमिवाभातीति प्रागुक्तं तदिदानीं व्यक्तीक्रियते, तथाहि—बाल
 गच्छितं हि प्राप्य मामात् मविष्यद्वागविमायकं भवति, यतः—“पीठेण पाणिभ्यः मस्वराण विद्धि न दिति मिहिदिमा । होही जाण
 रुगो नापं पित्र एरिगी पृदा ॥१॥” इति, यथा—तिष्ठुक्तं धर्म्य श्रीवीरविनेयस्य मम नौत्तरवीतिवाग्नेष्टेवात्मनस्तद्भव एव संसारत
 तत्रापिद्य, नौत्तरन्न गर्गमयि, यतः—“मरीरमाद् नावृत्ति, जीवो गृष्यद् नाविजो । समारो अण्णवो घृणो, जं तरंति महेसिणो” ॥२॥
 “(७-०४०) इति, तथा ग्रन्थेन प्रयज्यादिन यवोद्वतश्चेन्नोन्नतं तथा गणिना आकोशविषयीकृत्य रजोहरणाशुशालनेऽपि निर्मेय
 तथा प्रतिगोप्यन चोत्तिष्ठमागंगुम्भं परागुम्भं गृहगमनमणनं नेत्यादिकं निनदत्तनेष्टितं किं माविपुगप्रधानमावृत्तकृतं

धीपमीन्यभावग्रन्थकं चेत्यादिपर्यालोच्यमाने ग्रथमपक्षो न दक्षः, क्षोटाक्षमस्वात्, तथाहि—तत्र तावद्भविष्यद्युगप्रधानभावसूचकं किमुद्-
 तंभेयत्रोदत्तं कल्प्यते उत रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भाषणमथवा चोटिकामार्गणपुरस्सरं पराङ्मुख्य स्वगृहगमनं चेत्यादि,
 यत्किञ्चिदंत्तत्, नहि निगान्ते स्पष्टदृष्टोऽपि काकस्त्रमः आत्मनः करिशतपरिकल्पितां राज्यपदवीं सूचयति, तस्माद् द्वितीयचिकल्प
 एव ज्यायान्, तस्यैव विचारधमन्वात्, तथाहि—उद्भूतक्षेत्रत्रोटनेन धर्माङ्कुरितस्य सङ्क्षेत्रस्य देशेन धर्मनाशको भविष्यामीमि स्तु-
 चितं, रजोहरणाद्युद्दालनेऽपि युक्तं कृतमिति भणनेन मदीया दीक्षा ममान्येषां च न श्रेयस्करी भविष्यतीति सूचितम्, आक्रोशोऽपि
 निर्भयतया प्रतिवचोदानेन तीर्थनिवर्त्तितोऽपि निर्भयतया प्रतिजल्पको भविष्यामीति तेन सूचितं, चोटिकामार्गणपुरस्सरं गृह-
 गमनमणनेन गृहवाम एव मम श्रेयानित्यसूचि, एवं प्रामाणिके विचारे कर्तव्याहोऽपि यत्तदीयैरुपाध्यायादिभिः एव इत्यादि विचारितं
 तदवश्यं तथाविधभक्तिव्यथायोगादेव बोध्यं, तथा केनचिदहो सितपटाः ! कपालिकाग्रहणं किमर्थमिति मृदुवचसोदीरितोऽपि
 त्यदीयभृगुचरुणार्थमात्मनो मुखमण्डनार्थं चेत्यादि निष्ठुरभाषणेन पञ्जिकाध्ययनमात्रेणापि कश्चित्पाषाणः कश्चिन्नेत्यधुनैव ज्ञास्यते
 इत्यादि मगर्वभाषणेन चात्मनो मौख्यमेव ज्ञापितवान्, न पुनः कश्चित्सत्पुरुषस्वभावम्, अत एव खरतर इति नाम्नोऽपि हेतु-
 जिनदत्तमौग्यमेवेत्यग्रे वक्ष्यते, तथा सम्मतेन सोमचन्द्रस्य लेखः प्रेषित इत्युक्तवा सामान्येन जिनवल्लभपट्टे कश्चिदुपवेक्ष्यति,
 पर कोऽपि न जानाति अमुक इति कथं संगतिः ?, किञ्च—तदानीं सोमचन्द्रो व्यक्तोऽव्यक्तो वा ?, व्यक्तश्चेत्कथं स्वकीयं गणं
 गणाचार्यं प्रवाजनाचार्यं स्वकीयसंघाटकादिकं वाऽनापृच्छ्याविमृश्य च सहसा सर्वमपि प्रतिबन्धं परित्यज्य स्वयं श्रीवीरस्य पञ्च-
 कल्याणकचादी चन्द्रगच्छीयः मन् अतर्कित एव देवभद्रसकाशादाचार्यीभूय परलोकगतस्यापि षट्कल्याणकवादिनः कूर्चपुरीय-

पैत्ययामिनो जिनवल्लभस्य पट्टधरो चाव !, अभ्यक्तेष्वेव बालभावाद्भानाद्या !, आधोऽसंभवी, तदानीमेकैरनचत्वारिंशद्वर्षीय
 वयस्कत्वाद्, अद्यानाद्रेति त्रितीयो विकल्पः स्वररणाभेयानिष्ट, किंच-अयं यदि युगप्रधानपदवीयोग्यः चरिपददानमात्रेणापि
 म्वायभीकृतं शक्यम् तर्हि निघ्नगणार्थः श्रीवर्द्धमानाचार्यादिभिर्निबन्ध एव कथं न स्थापित !, नहि निघ्नाः कोऽप्येतादृशं
 यावन्नमन्यत्र गन्तुं ददति, यन्मष्टैरपि पुनरप्राप्यत्वादिति संवेयतो जिनदत्तवर्धितः ?॥ अथ देवमद्राचार्यश्चक्षते—

म सध्विनोऽभिप्रो वा !, संविद्यधेवर्हि पदकल्पणकजरूपाणादिना नवीनमतप्रवर्षकत्वात् सदृचन बहिष्कृतस्य जिनबल्लभस्य पददे
 निजविनेयप्राय मतीर्थ्यमाचार्योक्त्य तदीयसमुदायस्य समर्पयेदिति वार्त्तागन्वस्याप्यसंभव, संभवे वा संविन्नत्वस्यैवासंभवः,
 नहि प्रवचनदशरुहि संविन्नः माधुः संविन्नपाक्षिको वा उत्तममार्गवृत्तस्यैव, प्रत्युत प्रवचनाद्विगतस्य तदीयमार्गस्योच्चेदामि
 प्रायेण तदीयसमुदायं तथाविधविहीनपदेदवानादिना त्वनिधयेव प्रवर्षयेत्, संविधानां तस्यैवाचाराद्, अन्ययोपेक्षणादिना संसार
 इद्विधतुतादयो बहवो दोषाः, किंच-म देवमद्रस्तदीयसमुदायस्य सम्मतोऽसम्मतो वा ?, आद्येऽनवद्योपदेक्षेन तथाविधो विचित
 इत्यसुरैवेत्य धर्ममार्गेऽवतारयितुं शक्य, कथं तेन नावतारित ?, असम्मतयेत्कथं तच्छिष्यः सम्मतो जातः इत्यत्रान्त-
 र्दृष्ट्या क्वाचि-मद्विती विचारणा कर्तव्या, नहि प्रयोजनमनुविषय मन्वोऽपि प्रवर्षते इति न्यायात्, कन प्रयोजनविशेषेयैव सादरं देवम
 दस्य प्रवृत्तिरिति, ननु संविन्नशिरोमणिना श्रीशमयदेवशरिणा अन्यसमये प्रमद्वचनत्राचार्य एकाग्रते यजितः—योग्योऽपि जिन
 पन्तम धैत्यवासिद्विष्यत्वेन गच्छासम्मतत्वाभिन्नपद स्थापयितुं न शक्तिः, परं प्रवृत्तिरेव मत्पदे स्थापनीय इत्यादिप्रागुक्तप्रकारेण
 भीत्रमयवममूरिवचनस्यैव प्रमाणीकरणमत्र प्रयोजनं, तत्र का विचारतेति चेत् अहो अत्रैव गच्छत्या विचारणायाः सम्पाद, तथाहि—

यस्तु स्वतरेण संगतिघटनाय कर्णजापः कल्पितः, स च रब्बया कर्णसंयानकल्पोऽकिञ्चित्कर एव, न विद्वत्पर्यव्यक्तशब्देनापि
वक्तव्यः, तत्र युक्तिर्यथा—श्रीअभयदेवसूरिणा एकान्ते प्रमन्नचन्द्रो मणितस्तेन च देवभद्राचार्य इत्यादि तत्तमर्वं कोशपानग्रत्याय-
नीयम्, एतद्विषयेऽपरस्य साक्षिकस्याभावादिव्यकरणेनैव प्रत्ययः समुत्पादनीयः, अथ किञ्चित्साक्षिकाभावेऽपि विश्वसनीयं
भवेद् यदि युक्तिसंगतं स्यात्, तच्च युक्त्या विचार्यमाणमालजालकल्पं, विचारणा त्वेवं—यदि चैत्यवासिशिष्यत्वेन हेतुना सूरिभिः
स्वहस्तेन स्थापितो गच्छसम्मतो न स्यात्तर्हि तथात्वे सत्येव तद्वचनेन प्रसन्नचन्द्रस्थापितो गच्छसम्मतः कथं स्यात्?, किञ्च प-
रम्परया श्रीअभयदेवसूरिवचनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव, यतो यथा जिनवल्लभसूरिपट्टधरः कृतः तथा सूरिवचनमन्तरेणापि सूरि-
पट्टधरः क्रियतां, देवभद्रस्योभयत्रापि सामर्थ्यात्, किञ्च—जिनवल्लभस्याचार्यपदमन्तरेण किं न्यूनं को गणाधारः कोऽप्यात्मीयो
नासीदुताचार्यपदमन्तरेण तस्य चारित्रगुणा हीयन्ते अथवा योग्यतैव काचित्तस्य तादृशी येनावश्यमस्याचार्यपदं कर्तव्यमेव उता-
सादेवाग्रतोऽप्याचार्यपदप्रवृत्तिर्येनासत्यपि समवाये रहस्याचार्यपदस्थापनार्यै सूरिभिराज्ञा दत्ता?, नाद्यः, गणाधारस्य वर्द्धमाना-
चार्यस्य स्वहस्तेनैव कृतत्वात्, न द्वितीयः, आचार्यपदमन्तरेणापि विशिष्टचारित्रगुणानामुपलब्धेः प्रतीतत्वात्, न तृतीयः,
सूरिभिरेव तत्पदस्थापनायाः कर्तव्यताऽऽपत्तेः, एकस्मिन्नापि योग्यानामनेकेषामपि सूरिपदसंभवात्, कथमन्यथा श्रीजिनेश्वरसूरिणैव
जिनचन्द्राभयदेवावाचार्यपदे निवेशितौ?, अथैवमपि सङ्धासम्मत्या वक्तुं न शक्यत इति चेत्तत्र संघसम्मत्यभावे निदानं किं
चैत्यवासिशिष्यत्वमन्यद्वा?, आद्ये दिग्बन्धादिना तदपाकरणस्य सुकरत्वाद्, एवमप्यसम्मतौ कथं प्रसन्नचन्द्रस्थापितः सम्मतो भवि-
ष्यतीति सूरैर्विचारणा किं नासीत्?, मत्पट्टेऽयं स्थापनीय इत्येकान्ते भणितम्, अथ विचारणा आसीदेव, परमेतादृश एवायम-

पग्नो यन्नायं सामान्यपुरुषः, किंतु महापुरुषः, स्वयमेव चेत्यथासिसमवायेव स्वायचीकृत्य प्रवचनप्रभावको भविष्यतीति चेत् तर्हि
 त्रयमेव तस्यापायपदं दग्ना कथं न विमुञ्जितम् ? तत्र संघसम्भूतेरप्रयोक्तव्यत्वाद्, किंच-संघासम्भूतो वैत्यबासिष्ठिभ्यस्वयमेवोद्गा-
 धितं तत्तु परब्रह्म वक्तुमपि न युक्तं, यतमेत्यथासिन एव भीषद्वैमानधूरे श्रीउद्योतनधरिणपुत्रस्य तैरेव मण्यते, यवान्यत्किञ्चि
 न्यत्राणनिर्जितद्वन्द्वमेवेति तद्वान्यमवाच्यं वा ? वाच्य वेदुष्यतां, वक्तु न शक्यते इति चेत् किं त्रयमेव मस्तके किं त्रयं निर्ध-
 र्शयति ? यदप्याद्यान्य मियमिति मवित्यादपि वक्तु न शक्यते इति मण्यते, तस्मादवाच्यमेव वक्तव्यं, तत्र कथं तदेव संभाव्य
 दत्त भीषमपदपक्षरिभिः त्रिप्यन्वेनापि प्रतिपत्तुं न शकितं, कथं बहुधरत्वेनेति, किंच-बहुधरोऽपि स पदोच्यते यस्तदीयस्तद्व
 दायाधिपति स्यात्, नहि निमग्नमृदायाधिपतीभूय प्रवर्तमानस्त्वपदधरः संयवति, लोकेऽपि द्रुपादिषु तथैव दर्शनात्, किंच-
 मसुदायप्रतिबन्धामोवेज्यते-पि इति त्रिदावापदमादाय यथा भीषमयदेवधरिपदपरत्वमात्मनः स्वमप्यस्ति तथा यौतमादीन्मा-
 मर किमिति न वृत्तुम्भन !, ममृदायप्रतिबन्धामोवेज्यते-पि सौन्यात्, किंच-नियतयोग्यतां संविदता हस्तिना यथा प्रसन्न
 न्द्र उच्यन्त मणितः तथा निष्पदस्यापि भीषद्वैमानाचाय एव मणितु युक्तः, यतोऽसंवाच्यमपि वक्तुमप्यते तत्त
 दाविस्मरित्वाद्, यो यत्सदाविद्यमी मोज्यमपि तत्तदाधिकारिणं कर्तुममर्हो भवति, न पुनः प्रवक्तव्यम्, धरिस्मान्मवित्किञ्चिदस्ति,
 एव च मति दबभद्रो दूतर एव, यत 'मयं दक्षिणे न परसीयरीकर्तुमीवर' इति धरिस्मत्कालमवित्कृत्य भीषद्वैमानाचापव-
 तिरित्तानां मर्षकामपि तद्वदित्त्वन दारिद्र्याद्, किंच-आस्तां प्रवक्तव्यमोऽपि, यत् त्वयिजनमप्यमोऽपि कथं न भविष्यति ?, यदपि
 मयत प्रयोक्तव्यमावाद्, यदि त्रिमङ्गलो योग्यमिति भविष्यत्तदाहो न मे कथमपि, त्रिमेकतः धरिस्मत्कृत्य भवति

स्यात् न वा ? मोऽपि तं संविग्रममुदायमिति, अयोग्यश्चेदलं रहः कर्णजापेन, नापि चतुर्थः, नहि जिनवल्लभेन कस्याप्याचार्य-
 पदं दत्तं, नाप्यमुकस्य देयमित्यनुज्ञातमपि, किंतु स्वयमेव स्तनिकमताकर्षकनरसिंहोपाध्यायवत् केनाप्यन्तर्वृत्त्या तुष्टिविधिना देव-
 भद्रसकाशादाचार्यीभूय विंशतिदिनाधिकं मामत्रयं जीवितवान्, अतस्तस्याचार्यपदं काशकुसुममिव निष्फलमेव संजज्ञे, इत्यादि-वि-
 चारणया जिनवल्लभस्याचार्यपदं न श्रीअभयदेवसूत्रिवचसा, न वा तथाभूतः कस्यापि पटुधरः, किंतु चन्द्रप्रभाचार्यादिवन्मताक-
 र्पकः, किंच-कर्णजापकल्पनास्थाने श्रीअभयदेवसूत्रिभिश्चित्रकूटीयसंघस्य ज्ञापितं यदेष मया तथाविधयोग्यताया अभावादनङ्गीकृतः
 तत्र समागतः पष्ठं कल्याणकं व्यवस्थापयन् तिरस्करणीय इत्येव विचारणा ज्यायसी चतुरचेतश्चमत्करोति, लिङ्गालिङ्गिनो ज्ञानमि-
 ति वचनात्, तत्सद्भावे लिङ्गस्यापि सद्भावात्, कथमन्यथा चण्डिकामठे स्थितोऽपि सङ्घवाह्यः कृतः, खरतरकल्पना तु कर्णजाप-
 विषयिणी कोशपानप्रत्यायनीया स्वगृह एव प्रणिगद्यमानाऽपि न हृद्या, किंच-श्रीअभयदेवसूत्रिपाश्चाच्चित्रकूटे गतस्तत आरभ्य न
 सूरैर्मिलितो नवा तदाज्ञा मार्गिता न वा संदेशकमपि श्रेयितवानित्यपि लिङ्गं स्फुटमेव, तस्मात्कर्णजापजल्पाको देवभद्रो लोभेन
 मृषाभापी न संविग्र इति देवभद्रश्चर्चितः २ । अथ जिनवल्लभस्थापितः समुदायश्चर्च्यते, तथाहि-म समुदायः किं धर्मानुरक्तः
 उत स्वमतानुरक्तः ? आद्यश्चेत्स एव तावदित्थं प्रष्टव्यः-ननु भो जिनवल्लभे परलोकं गते तीर्थं साचार्यकं निराचार्यकं वा ? माचा-
 र्यकं चेत्तर्हि पञ्चकल्याणत्राद्याचार्यनिश्चितं तीर्थं तद्वतिरिक्तं चातीर्थं स्वत एव सिद्धं, पर्यालोच्य तीर्थमेवाद्विपयतामलमतीर्थं क्रीता-
 चार्यनिश्रया प्रवर्त्तनेन ? निराचार्यकं चेति द्वितीयः पक्षश्चेत्तर्हि किं जिनवल्लभस्य जिनदत्तस्य चाचार्यपददायकदेवभद्राचार्यस्य
 मुद्या ग्रंथसनादिक्लेशेन ? किंच-देवभद्रस्य पञ्चकल्याणकवादिनः सकाशादाचार्यपदोपादानमपि न युक्तं, पदकल्याणकवादिमतेन

तस्य ताधरापन्यास, रि-र-त्रिनरन्तमे परलोक गते येन केनचिदाचार्येण य कधिदनिर्दिष्टनामा आचार्यीकृत्य समर्पितस्तदप
 पत्यतो भवत नोदं त्रगगगथा विलुपेत, मर्षामपि मयापत्यत्वापरया निरपत्यत्व कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदर्शितमप्राप्यव
 गन्त्य तथा च व्याप्यग्यापद्मप्रहकाणां मोमचन्द्रवभद्रविधिमख्यानां त्रयाणामप्युपहास्यहस्तुत्वेन लघुतैवेतिकृत्वा यदि
 रिस्त्रिगगता श्रमानुरक्ता मधिष्यन्ति त्रिनरन्तमे परलोक गते सुविहितान्यगच्छाधयणमकरिष्यत्, किंच-आस्तामेतादृग् कुमर्त, सम्य
 गमागगर्ष पन्यप्यन्तोयै व्युत्तिष्ठन् सुविहितगच्छाचायाधयणं जिनाम्ना, यदागम 'पचहि ठापेहि कप्पति निर्गन्धीज वा निगन्धीज वा
 गामानुगाम दुर्गरत्तण तज्जहा-नाणद्वयाण दमणद्वयाण चरित्तट्टयाए आयरिअउवन्ताए से विसुमेजा आयरिअउयज्जायाण वा बहिआ
 दअरबद्वगगयाल"ति । श्रीग्यानाङ्ग(४३) एतद्बुद्धयेकदेशो यथा तथा- 'आपरियउवज्जाण'ति समाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाख्यायं वा
 मु-नस्य निम्ना 'रिमुमय'ति गिररु-श्रीरीरान् श्रयम्भवन्-जायत, त्रिपतत्यय , तनन्तत्र गच्छेज्यस्याचाययिदिरभावात् गबान्तराभय
 तापमित्यादि ग्यानाङ्गद्वयो, न पुनरन्यगच्छीयो य कधिधन कनापि विधिना आचार्यं क्तरयित्वोपादाय च तस्मिन्प्रया प्रवर्धनं जिनाङ्गा,
 तन्नाम्न त्रिनरन्तमममूदापो न पमानुरक्त, किन्तु स्वमतानुरक्त, परमतस्मिन् यन् स्वरतरमते क्रीतमन्तरण युगप्रधान एव न स्यात्, त
 ग्यपमिति गद्व्यत, प्रथमतो त्रिनरान्तरम पञ्चदम्यप्रत्या क्रीत, निनदत्तन्तु आचायेपदसंयुक्त एव देवभद्रमकाशान् क्रीत, न च क्रीतत्वं
 नतां मत प्रसारम् प्रययाय गर्धर प्रभुमेविधान्त, तथा द्वावमग्यापि चरित्र चित्रकट्ट यन् भीअमय-बभ्रगिपट्टचर कर्मजापकन्यनया
 रि त्रिनरन्तम मूरीठत, तस्मिन्प्रयि परलोक गत यदि त्रिनरन्तमप्युपहास्यपर आचार्यो न स्याप्यते तदा का भक्तिरिति विमोक्षावनेनात्मी
 पगतीत्य गोमतान्द्रमापायाह्वय रिर्गतरान् त्रिनरन्तमप्यापि चरित्रमनीयाभयकट्ट यन्नाममन्त्रेण मय पुरुष मन्यागवमिनो-पवाचा-

र्भीभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवभद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः, परगृहमण्डनं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव, यतो देवभद्राचार्यैर्णकान्ते
 भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणियदुतास्मिन् दिने युष्मदीयं पदस्थापनालयं परिभाषितमस्ति, पश्चात् सोमचन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं
 सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लग्ने स्थापयिष्यते तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, पण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारं यल्लग्नं भ-
 विष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्भिः श्रमणमण्ड्यः श्रीजिनवल्लभस्वरित्रचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवि
 त्वं चेत्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि, न पुनश्चैत्यवास्त्रादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्रभाविता भविष्यति, न चास्मादीयगुरुणां श्रीजिनेश्वर-
 स्वरित्राभयदेवस्वरित्रभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किंच—बहवश्च तत्पदे स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीप-
 र्णपर्णाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरत्रासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरुव एव विदन्तीत्यादिहीलनाद्यावैर्वर्णिता
 ये संयतास्ते संविग्रा असंविग्रा वा ?, नाद्यः, संविग्रानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवात् मिलने प्रयोजनाभावात्
 षट्कल्याणकत्रादिपदाभिलाषासंभवाच्च, किंच—लम्बकर्णा इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्यवचनमेव, संविग्रेषु प्रयुज्यमान-
 मनन्तसंसारिताहेतुः, किंच—संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुकस्य प्रवज्या दत्तेति वार्त्ताग-
 न्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंघो द्विविधस्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेति प्रमङ्गतो
 बोधगम्, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवभद्राचार्यसंवन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमा-
 नाचार्यप्रभृतिसंवन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवभद्रसंवन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिकागः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं
 ते पदप्रलिप्सवः स्युः ?, नहि लोकेऽप्युद्राहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वरज्ञ कन्यां समीहमानाः केनापि दृष्टाः श्रुता वा ?,

तस्य तीयचामन्यान्, किं-जिनवल्लमे परलोक गते येन केनचिदाचार्येण य कश्चिदनिर्दिष्टनामा आचार्यीकृत्य समर्पितस्तदप
पत्यतां भजेत तर्हि जगज्जगत्स्या त्रिलुच्येत, सर्वेषामपि सर्वापत्यत्वापरया निरपत्यत्वं कस्यापि न स्यादिति प्राक् प्रदर्शितमत्राप्यव
गन्तव्यं, तथा च स्याप्यस्यापक्वक्राहकाणां मोमचन्द्रदेवभद्रविधिमन्त्रानां त्रयाणामप्युपहास्यहतुत्वेन लघुतैवेतिकृत्वा यदि
विधिमन्त्रो घमानुरक्तोऽमविष्यतर्हि जिनवल्लमे परलोक गते सुविहितान्यगन्धाधयणमकरिष्यत्, किं च आस्तामेतादृग् कुमंतं, सम्य
गुमागसंबन्धिन्यप्याचार्ये व्युच्छिन्ने सुविहितगन्धाध्यायार्थमयणं जिनाम्ना, यदागमः “पञ्चर्हि ठाणेर्हि कप्पति निगर्गशीण वा निगर्गशीण वा
गामाणुगाम दृइजित्तए, तंजहानाभहयाए दसण्हयाए चरित्तट्टयाए आयरिअउवज्जाए से विसुमेआ आयरिअउवज्जायाण वा बहिआ
वेअवबभ्रणयाए”ति । श्रीस्यानाङ्ग(४१३) एतद्वृत्तेकदेशो यथा तथा-‘आयरियउवज्जाए’सि ममाहारद्वन्द्वस्तदाचार्योपाभ्यायं वा
से-तस्य भिक्षो ‘विमुंमेअ’ति विष्क-शरीरात् पूवगमेव-जायत, त्रियतेत्यर्थः, ततस्तत्र गच्छेज्ज्यस्याचार्यादिरभावात् गणान्तराभय
गार्थमित्यादि स्थानाङ्गहत्तौ, न पुनरन्यगन्धीयो यः कश्चिदेन केनापि विविना आचार्यं कारयित्वोपादाय च तस्मिन्नाय प्रवर्त्तनं जिनाम्ना,
तस्मात्स जिनवल्लमसमुदायो न धर्मानुरक्तः, किंतु स्वमतानुरक्तः, परमेतच्च यत् स्वरतस्मते क्रीतमन्तरेण युगप्रधान एव न स्यात्, त
त्कथमिति चेदुच्यते, प्रथमतो जिनवल्लमं पञ्चत्रयमत्रत्या क्रीतं, जिनदत्तस्तु आचार्यपदसंप्रुक्त एव देवमद्रमकम्भात् क्रीतं, न च क्रीतत्वं
तथां मतं त्रयाकाम् भययावत्तथैव प्रवृत्तेरविभ्रान्ते, तथा देवमद्रस्यापि चरित्रं चित्रकट्टं यत् श्रीअमयदेवस्वरियद्वार कर्मजापकत्वनया
ऽपि जिनवल्लमं सूरीकृतं, तस्मिन् अपि परलोक गत यदि जिनवल्लमपदेऽपर आचार्यो न स्याप्यते तदा का मक्तिरिति भिक्षोद्भावेनेनात्मी
यमतीत्यर्थं मोमचन्द्रमाचार्यीकृत्य विक्कीतवान्, जिनदत्तस्यापि चरित्रमतीथाभयंकट्टं यन्माममात्रेण स्वयं पुरुष मन्मार्गपतितोऽप्याभा

र्थीभूय गोत्रान्तरे कन्येव देवभद्रेण दीयमानः परगृहमण्डनं जातः, परगृहमण्डनं चास्य प्रतिज्ञापूर्वकमेव, यतो देवभद्राचार्येणैकान्ते
 भणितः पण्डितसोमचन्द्रगणिर्यदुतास्मिन् दिने शुष्मदीयं पदस्थापनालभ्यं परिभाषितमस्ति, पश्चात् सोमवन्द्रेणोक्तं—यद्युष्माकं
 सम्मतं तद्युक्तं, परं यद्यस्मिन् लये स्थापयिष्ये तदा न चिराय जीवितं भविष्यति, पण्णां दिनानामुपरि शनैश्चरवारे यल्लभ्यं भ-
 विष्यति तत्रोपविष्टानामस्माकं चतुर्दिक्षु विहरतां चतुर्विधः श्रमणमङ्घः श्रीजिनवल्लभस्त्रिवचनेन प्रभूतो भविष्यति चिरंजीवि-
 त्वं चेत्यादि जिनदत्तेन प्रत्यपादि, न पुनश्चैत्यवास्यादिकुसङ्गं परित्यज्य संविग्रभावितो भविष्यति, न चास्मादीयगुरुणां श्रीजिनेश्वर-
 स्त्रिश्रीअभयदेवद्वारिप्रभृतीनां वचनेन भूयान् जनो भविष्यतीत्यादि, किंच—बहवश्च तत्पदं स्थातुं लम्बकर्णा गौरवर्णाः श्रीप-
 र्णपणाक्षाः साक्षादिव मकरध्वजा गुर्जरत्रासंयताः अभ्युद्यताः आसन्, परं योग्यतां गुरव एव विदन्तीत्यादिहीलनावाक्यैर्वर्णिता
 ये संयतास्ते संचिन्ना असंचिन्ना वा ?, नाद्यः, संचिन्नानां तथाविधहीलनास्थाने मिलनस्याप्यसंभवात् मिलने प्रयोजनाभावात्
 षट्कल्याणकवादपदामिलापासंभवाच्च, किंच—लम्बकर्णा इत्यादि वचनं भाण्डचेष्टितवचनवदनार्यवचनमेव, संविघ्रेषु प्रयुज्यमान-
 मनन्तसंसारिताहेतुः, किंच—संयताः किं कूर्चपुरीयाः चन्द्रगच्छीया वा ?, नाद्यः, जिनवल्लभेनामुक्तस्य प्रव्रज्या दत्तेति वार्ताग-
 न्धस्याप्यननुभूतेः, अत एव जिनवल्लभकाले विधिसंधो द्विविधस्त्रिविधो वेत्यग्रे वक्ष्यते, चातुर्विध्यं तु जिनदत्तादेवेति प्रसङ्गतो
 बोधगम्, अथ चन्द्रगच्छीया इति विकल्पे विचार्यमाणे देवभद्राचार्यसंवन्धिन एव संभवन्ति, न पुनरभयदेवपट्टधरश्रीवर्द्धमा-
 नाचार्यप्रभृतिसंवन्धिनः, तेषां तत्र प्रयोजनाभावात्, ये तु देवभद्रसंवन्धिनस्ते ज्ञातव्यतिक्रगः सङ्घपूजाद्यर्थमेव मिलन्ति, कथं
 ते पदमल्लिप्सवः स्युः ?, नहि लोकेऽप्युद्राहोत्सवोद्यता वरपक्षीयाः सुहृदोऽपि वर इव कन्यां समीहमानाः केनापि दृष्टाः श्रुता वा ?,

उत्कर्षतोऽपि मृदायलङ्कारामितापिण , तथा संयता अपि ते पल्लकम्बलायमित्तापिणोऽप्यगन्तव्या , तस्माद्रहस्यस्फुलिप्सुष इत्यादि
 वपनानि देवतायचानां प्रलापप्रणयकल्पनीति, नहि कौतुकोत्सुक्य गर्धगिरो गेयरतिष्ठा संभूय मिलिता बालका अपि सर्वे रजःप
 इमि राज्यप्रलिप्सुवो भवन्तीत्येव सुहृदा समीप्यमाणा जिनदत्तकथा विन्दुसंयुक्तायवर्णा तद्रक्तानां कण्ठपीठे सदा तिष्ठतु, तस्मा-
 प्रयोक्तृजनकजननीसंभूतो ययोक्तृप्रज्ज्यादिनधेनोत्रोटनारिचेष्टाक कम्पवृषिवदवाप्तकिञ्चिद्विद्याको यमोक्तृचापत्यमौख्यार्यादिगुण
 गणालङ्कृत मोमबन्धो विविमलहृद्येत्युभाभ्यामपि संभूयान्तर्दृष्ट्या पर्यलोन्य च किञ्चिन्मनःसंतुष्टिनिष्पादनपुरस्सरं संकैतितेन देव-
 मद्राचार्येण चित्रकूट गत्वा भीष्मयदेवहरिपदटे जिनवल्लभजिनवल्लभमपदटे सोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्ना संस्थाप्य समर्पित ,
 अन्यथा नाम्नाऽप्यज्ञातः सोमचन्द्रः सूरिकृत्य समर्पित युगपत्समस्तस्य जिनवल्लभमसुदायस्य सम्मतः कथं मनेदित्येताव
 न्मात्रं जिनदत्तचरित्र विचारणीय, श्रेयं तु संगतिघटनाय घटितमप्युक्तयुक्त्या विषयत एवेति कृत्वाऽप्यङ्गर्गनीयमेवेति माबार्थ इति
 गाथार्थ ॥९॥ अयोक्त स्रजत एव स्रजयभाइ—

गणहरस्तद्वत्सयस्तस्य विसीय वणिजो अ जिणदत्तो । सम्म बिआरणिज्ज वणायवज्ज जहा जाय ॥१०॥

गणधरमाद्वत्सतस्य जिनदत्तकृतस्य वृत्तौ जिनदत्तो वर्णितः तत्रेति गर्भ्यं, तद्वृत्तौ वर्णकवर्जं—युगप्रधानोऽयमित्यादि यद्
 र्णकवचनं तन्मुक्त्वा मम्यगिचारणीय 'यथा जातं' यथा संवृत्तं तत्तथा विचारणीयमिति गाथार्थ ॥ १० ॥ अब वर्णकस्य
 पञ्चन कथमित्याइ—

वणायवचयर्ण लोआभाणयणापण पाय पद्वद्विडम । जद् निजयमायर को जग्गिवाडसि लोउसि ॥११॥

वर्णकवचनं लोकाभाणकन्यायेन प्रायः पथपतितं, प्रायो-बाहुल्यं, तद्रूपो यः पन्थाः-मार्गः तत्र पतितं-तदाश्रितं, लोकाभाणकमाह-‘जहे’त्यादि, यथा ‘निजकमातरं’ निजजननीं प्रति ङाकिनीवादी-मदीया माता ङाकिनीरितिवक्तुं शीलमस्येति ङाकिनीवादी कोऽपि न स्यादिति लोकोक्तिः, लोकाभाणकन्यायेनाभ्युपगतस्य गुरोरवर्णवादी न स्यात्, किंतु तद्विपक्षं वर्णवादमेव कुरुते, तेन वर्णकवचनं किंचित्कदाचित्कापि सत्यं स्यात्, प्रायोऽसत्यमेवेतिकृत्वा कर्णकवर्जं भणितमिति गाथार्थः ॥ ११ ॥ अथ जिनदत्तवर्णनं प्रायोऽसत्यमेवेत्यत्रोदाहारणमाह—

जिणसेहरचंदप्पहनरसिंहप्पमुहवणणयाहरणं । किंचिवि सम्मं संबंधसंगयं तंपि नो सव्वं ॥ १२ ॥

जिनशेखरो-जिनवल्लभसतीर्थ्यः चन्द्रप्रभः-पौर्णिमीयकमताकर्षकश्चन्द्रप्रभाचार्यः नरसिंहो-नरसिंहनामोपाध्यायः स्तनिकमताकर्षकः ततो द्वंद्वस्तत्प्रमुखाणां-तदादीनाम् आदिशब्दात्पाशचन्द्रपर्यन्ताः सर्वेऽपि ग्राह्याः, तेषां वर्णनं तदेवोदाहरणमत्र बोध्यम्, अयं भावः-जिनशेखरादयस्तद्भ्युपगन्तुमिर्महता प्रबन्धेन वर्णितास्तदतिरिक्तं च तिरस्कृताः तत्र किंचित्संबन्धसंगतं जननीजनकादिसंबन्धमात्रसूचकं सम्यग्-सत्यं, तदपि-संबन्धसंगतमपि न सर्वं, किंतु प्रायोऽल्पमेवेति गाथार्थः ॥ १२ ॥ अथोभयसम्मतवर्णनोदाहरणमाह—

निक्कासिओ गहेउं गलंमि जिणसेहरोत्ति खरयरया । रुद्धोलिआ य अहिनवगोअमसामित्ति पडिवणणा ॥ १३ ॥

जिनशेखरो गले गृहीत्वा निष्काशित इति खरतराः, यदुक्तं-“अपरदिने जिनशेखरेण साधुविषये किंचित्कलहादिकमयुक्तं कृतं, ततो देवभद्राचार्येण गले गृहीत्वा निष्काशित इत्यादि यावदप्यदुरात्मा न भवतां सुखावहो भविष्यति, पामनोष्टस्येव तस्य बहि-

निष्काशनमेव धेय इत्यादिप्रकारेण तिरस्कृतं, स्त्रपल्लीयास्तु निजप्रकरणप्रशस्त्यादावभिनवगौतमस्वामीति प्रतिपन्नाः, तत्र विचारनीयं—किं वर्णनं प्रमाणीक्रियत ? , निष्काशकस्याभ्युपगन्तुंयेत्यादि विचारणायां यत्तीर्यममृत तदेव मत्यमिति गाथार्थः ॥१३॥
अथैवमप्युक्तं उच्यते कथं कृत इष्टान्तेनेत्याह—

जह सिद्ध निअपिअर वणिणज्जत्त मुणिअ मिअपमुद्दा । निअनिअपिअर गयधट्ठविदारय वण्णयति मुद्दा ॥१४॥

यथा निजपितरं वर्णयन्तं मिहं शुत्वा सुगप्रसूत्वा निजनिजपितरं गजघट्टाविदारकं मुक्त्वा वर्णयन्ति, मृगादयं श्वापदा जानन्ति— निजपिता इत्यमेव वर्णयते, तेन यथा मिहेन निजपिता वर्णयते तथाऽस्माभिरपि निजजनको वर्णयते, तत्र मिहेन वर्णनं मत्स्यं, श्लेष ममत्यमिति गाथार्थः ॥१४॥ अथ प्रकरणान्तरेण इष्टान्तमाह—

अहंवा मास्सणम्हरिं पासिअ पासंतकुम्भइयग्गपि । तित्थअणुगरणमित्त तच्छत्ता वण्णयति मुद्दा ॥१५॥

अथवा 'क्षामुनद्धरिं' जैनप्रवचनाविषयं धरिमर्षात् स्तुतेवन्तनपूजनादिपूज्यक्रियाविषयीक्रियमाणं दृष्ट्वा 'पाद्मान्तकुमतिवर्गमपि' पादचन्द्रपर्यंतकुपाक्षिकवर्गं तदुक्ताः दिगम्बरादिपादचन्द्रपर्यंतानां भक्ता वर्णयन्ति, कथं ?—तीर्थानुकरणमात्रं यथा स्यात्तथेति क्रियाविश्लेषणं, यथा तीर्थे प्रतिक्रमणादिक्रियाणां यानि नामानि तानि तानि नामानि निजमतिविक्रयितक्रियाणामपि धूर्यमरीचि तापोपतप्तचक्षुर्मर्मरुमरीचिकायां जलसञ्चामिव वदन्ति, तथा साधुसाध्वीभावकथाधिकारिदिसंज्ञा तथा तेषां भक्तिः साधर्मिकबाल्मर्यमित्यादि तीर्थानुकरणमेव, तत्र मुक्त्वा—व्यर्थमेव, वस्तुतस्तथास्वरूपाभावात्, नहि शुक्तिशुक्ले रजतज्ञानाद्यदिया प्रवर्षं मानोऽपि रजतलामवानिति इष्टान्तन तीर्थानुकारिणोऽपि कुपय्यास्तीर्थप्रतिपन्ना, तेषां तद्वक्तैः क्रियमाणं वर्णनमपि श्रित्स्वरमेवेति

गाथार्थः ॥१५॥ अथ सर्वमपि वर्णनं नास्त्यमित्याह—

पाओगहणा एनं सच्चमसच्चा य अणुहरा सेसा । जह जिणसासणमेगं सच्चं सेसा असच्चा य ॥१५॥

‘वर्णयवयवणं’ति गाथायां प्रायोग्रहणात्—प्रायःशब्दोपादानादेकं सत्यं यस्यानुकारो विधीयते तत्सत्यं, तत्तु एकमेव भवति, शेषा अनुकारविधायिन एते तीर्थवर्त्तिनः साध्वादय इत्थं कुर्वन्त्यतोऽस्माभिरपीत्यमेव विधेयमित्येवंरूपेण राजचेष्टाविधायिनो नटा इवासत्याः, वर्णनीयगुणानाश्रया इत्यर्थः, तत्र दृष्टान्तमाह—‘जहे’त्यादि, यथा जैनशासनमेकमेव मोक्षमार्गतया सत्यं, शेषाः सर्वेऽपि सुगतादयोऽमत्या एव, मोक्षार्थमपि निजमतिविकल्पितक्रियाविधायिनोऽसर्वज्ञमूला अकिञ्चित्करा इतिगाथार्थः ॥ १६ ॥ अथ ‘निष्कास्मिड’ति त्रयोदशगाथायां वर्णकवचनमकिञ्चित्करतया दर्शितं यच्च तीर्थसम्मतं तत्सम्यगित्यायुक्तं तेन तीर्थसम्मतं यज्जिनवल्लभाविषयं तदाह—

जिणवट्टहो अ एवं गुरुणा चत्तो न केणवंगिकओ । अप्पबिओ बहु भमिओ कइजणअसुभाण उदएणं ॥१७॥

एवं जिनशेखरादिदृष्टान्तेन, जिनवल्लभोऽपीतिगम्यं, सोऽपि गुरुणा त्यक्तः, पदकल्याणकप्ररूपणादिकं किञ्चिन्निमित्तमामाद्य चैत्यवासिजिनेश्वरस्वरिणा निष्काशितो न केनाप्यङ्गीकृतः, अहं चैत्यवासं त्यक्ष्यामीति वाङ्मात्रमुद्भाव्य श्रीअभयदेवस्वरिसमीपं गतः, तेनापि परीक्षयाऽनुचितोऽयमिति ज्ञात्वा नाभ्युपगतः, परं लोकानुवृत्त्या त्वं शोभनां क्रियां कुरु पश्चाद्यथावसरं ज्ञास्यते इत्युक्त्वा प्रत्युत्तरितः, सोऽपि धौर्त्यदि गुरुवचनं प्रमाणमिति वचनमुक्त्वा चित्रकूटादौ गतः, किलक्षणः ?—आत्मद्वितीयः, एको जिनशेखरोऽपरश्चात्मेति द्विस्थानकेन ‘बहु भ्रान्तः’ बहुकालं बहुक्षेत्रं च भ्रान्तः—पर्यटितः, ‘कतिजनाशुभानामुदयेन’ कतिपयजना-

नो यान्यशुभानि कर्म्मणि तेषां कर्म्मणाशुदयेन, प्राग्जन्मसंबन्धिष्णुर्कर्मोदयमन्तरेणोत्पन्नभाष्युपदेशविषयो न भवतीति गाथार्यः ॥१७॥ अथ तेन भ्रमता किं विदितमित्याह—

तेण कजो विद्विंसंघो अप्पचिओ साधओ अ सिखिओ घा । निरवधे परलोग गयमि जा बुद्धि करिसाह ॥१८॥

तन—बिनवल्लभेन नाम्ना विधिसम्बन्धः कृताः, स्वबोनिर्गन्धितकतिपयजनसमुदायो विधिसम्बन्धानाम्ना व्यव्यापितः, सब्ब कीदृशः ?—‘आत्मदितीयः भावकः’ आत्मैव द्वितीयो यत्र स भावकः—भावकश्चातीयः, साधुभावकलक्षणो द्विविधः सब्ब इत्यर्थः, साधारणप्रमुखा भावका अनेन स्वायचीकृता इतिगणचरसार्द्धघातकेऽभिहिता, पर भाविका नोक्ता, मालव्यव्य दीक्षिता एव नास्तन्, तावद् दूर आस्ता, साधुरपि कश्चिन्न दीक्षिताः, अथवा त्रिविधः, क्खम्भन भाविका भावकायत्ता समाख्यमाना अपि इतिकृत्वा त्रिविध इत्यर्थः ‘निरपत्ते’ अपत्यराहिते फलोकं गते बिनवल्लभे दे वषे यावद् गते, वर्षद्वय यावत्साधुराहित एव विधिसम्बन्ध आसीदितिगाथार्यः ॥१८॥ अथैवविधेन सब्बेन किं कृतमित्याह—

तेण पलोक्खतेण लुद्धिओ एगो अ सोमच्चवन्नुणी । भग्गुण्णं ययब्ब काऊण कारिओ सुदी ॥१९॥

तेन सब्बेन ‘प्रलोक्यता’ असात्समुदायो निःस्वामिकोऽतः कर्त्तव्य इति धिया प्रत्यहमन्वेपयता धपदयेऽतिक्रान्ते एफः सोमचन्द्रनामा सुनिर्लब्धः, अन्योऽन्य वचोवच प्रतबन्धं वा कृत्वा रहोऽस्या स्वस्वामिरुन्या एकीभूय तेन सब्बेन सुखिः स्फुरितः, तस्य च नाम बिनदणसुरिरितिकृतमितिगाथार्यः ॥१९॥ अथ बिनवल्लभमबिनदणयोराचार्यपदविधि गणधरसार्द्धघातकादुपलभ्यान कीदृश इति ज्ञापयन्त्याह—

जिणवह्मजिणदत्तायरिअपयं जारगब्भसारित्थं । सीमंतसमं पुत्थयलिहणं को कुणइ तस्सावि ? ॥२०॥

जिनवल्लभजिनदत्तयोराचार्यपदं जारगर्भसदृशं, तस्यापि पदस्य सीमन्तममं पुस्तकलिखनं—गणधरसार्द्धशतकादिग्रन्थरचनया पुस्तके लिखनं कः करोति ? न कोऽपि करोतीत्यर्थः, यत्तु खरतरेण कृतं तत्साम्बन्धनार्थनामत्वाद्युक्तमेवेत्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं—चैत्य वासिशिष्यत्वेन न गच्छसम्मतो भविष्यतीतिकृत्वा श्रीअभयदेवस्वरिणा नाचार्यपदं दत्तम्, अन्त्यसमये प्रमन्नचन्द्राचार्यस्योक्तं—यन्मत्पददे जिनवल्लभः स्थाप्यस्तेनाप्यन्त्यसमये देवभद्राचार्यः, तेन च जिनवल्लभकृतसमुदायमाक्षिकं चित्रकूटे गत्वाऽऽचार्यपदं कृतं, श्रीअभयदेवस्वरिणा च स्वपददे श्रीवर्द्धमानाचार्यः स्थापित इत्यादि जिनवल्लभपदस्थापनस्वरूपं गणधरसार्द्धशतके लिखितं, तच्च प्राग् तत्संबन्धव्यतिकरेऽत्रैव दर्शितम्, एवं जिनदत्तस्यापि व्यतिकरः प्राग् प्रदर्शितो बोध्यः, एवं तयोः पदं विचार्यमाणं जारगर्भ इवापन्नं, जारगर्भस्य च सीमन्तकरणं न केनापि श्रुतं दृष्टं वा ? तद्वदेतादृशो व्यतिकरः पुस्तके लेखनानर्होऽपि खरतरेणाविमृश्य लिखितः, नह्येवंविधव्यतिकरः पदस्य दातुरनुज्ञातुः उपादातुर्वा गौरवकरः, किंतु महालज्जाकरः, नचैवं तदीयसमुदायस्यापि गौरवमिति सूक्ष्माधिया पर्यालोच्यमिति गार्थः । २०॥ अथ जारगर्भसादृश्यज्ञापनाय दिशमाह—

पवज्जाउट्ठावणुवहाणसुण्णोवि चिइनिवासीवि । सिद्धंतपारगामी सूरीवि विगोवणुत्तीण ॥२१॥

जिनवल्लभस्तावत् क्रीतकृतोऽपि चैत्यवास्यापि प्रव्रज्योपस्थानोपधानशून्यः, नहि जिनवल्लभेन कस्यापि संनिगस्य पार्श्वे प्रव्रज्या गृहीता, तद्भावाच्च न केनाप्युपस्थापितः, उपस्थापनाऽभावाच्चोपधानमपि, आवश्यककादिश्रुताराधनतपोविशेषयोगानुष्ठानाद्यपि न जातम्, एतैः शून्यो—रहितः सिद्धान्तपारगामी संविगश्रीअभयदेवस्वरिपार्श्वे संपन्नः, तथाभूतोऽपि रहः कर्णजापपरम्परया स्वरिगपि, सोऽपि

भीअमयदेवद्युरिपटटे भीवदमानाचार्ये ग्रियमानेऽपि, तदीयसमवायेनानभ्युपगतोऽपि, सुखेन नहिष्कृतोऽपि एकरकी भ्रमश्चपि धीअ
 गयदेवद्युरिपटटधर इत्यादि विगोपनयुक्त्या छात्र लिखितं खरतरमन्तरेण को गर्दभीधीरपायी प्रत्येतीति गाथार्य ॥२१॥ अथ प्र-
 क्करान्तरेणापि दिग्दम्बन गाथादशकेन चिकीर्षुं प्रथमगाथाभाह—

जाब विसायधेण न कओ सीसो सहस्ययासेण । ताव न मडलिभोगोऽवि होइ कह होइ पट्टधरो ? ॥२२॥

यावत्स्वइस्ववासेन—निजइत्तवासनिष्ठेष्व हेतुयुतेन दिग्बधेन शिष्यः कृतो न स्यात्, दिग्बन्धस्त्वेव—कौटिको गणो बैरी
 दास्सा चान्द्रं कुलमसुकनामा महारकोऽशुक आचार्योऽशुकयोपाध्यायोऽशुका प्रवर्तिनी वेरयाद्येवविधेन दिग्बधेन शिष्यं कृतो न
 भवेत् तावत् मण्डलीसंमोगोऽपि न भवति—सुत्रादिसप्तमण्डलीसमोगो न स्यात्, सप्तमण्डल्यस्त्वेव—“सुते अत्ते भोअण काले
 आवस्मए अ सज्झाए । संपाएऽविअ तहा मयेआ मंडली इति ॥१॥” तर्हि पट्टधरः कथं भवेत् ? मण्डलीसंमोगामात्रे पट्टधरत्वं
 दुरापमेवेति गाथार्य ॥२२॥ अथ व्यतिरेके ग्रन्थसम्प्रतिभाह—

भिमविसायधेण न इति समोगसीसमार्हणि । ठाणने चठभगी गणसंठिइमाइविस्तीण ॥२३॥

भिमविसम्बन्धेन—गच्छान्तरीयादिस्वन्धकरत्वेन निजगच्छसंबन्धिमण्डलीसंमोगशिष्यादीनि, आदिशब्दाभिप्रायस्वपदानि
 ब्रह्माणि, तानि न भवन्ति, अन्यथा दिग्बन्धस्य वैयर्थ्यापत्तेः, एतच्च स्वानाङ्गे चतुर्भङ्ग्यां गणसंस्थित्यादिद्वितौ
 मणितमित्यध्याहार्य, तथाहि—“चत्तारि पुरिसजाया पं०, सं०—धम्मसंठिअ जहाति नाममेगे नो गणसंठिअं, गणसंठिअं जहाति ना-
 ममेगे नो धम्मसंठिअं” इत्यादि धीस्वानाङ्गे, सुवृष्टिर्यथा—धर्मं त्यजन्त्येको जिनाकारूप, न गणसंस्थिति—स्वगच्छमत्स्यं मर्यादाय्, इह

कैश्चिदाचार्यैस्तीर्थकरानुपदेशेन संस्थितिः कृता यथा--नास्माभिर्महाकल्पाद्यातिशयश्रुतमन्यगणसत्काय देयमिति, एवं च योऽन्य-
गणसत्काय न तद्ददाति स धर्मं त्यजति, न गणस्थिति, जिनाज्ञाननुपालनात्, तीर्थकरोपदेशो ह्येवं-सर्वेभ्यो योग्येभ्यः श्रुतं दात-
व्यमिति प्रथमः, यस्तु ददाति स द्वितीयः, यस्त्वयोग्येभ्यस्तद्ददाति स तृतीयः, यस्तु श्रुताव्यवच्छेदसमर्थस्य परशिष्यस्य स्वकी-
यदिग्वन्ध श्रुतं ददाति तेन न धर्मो नापि गणसंस्थितित्येकेति" श्रीस्थानाङ्गवृत्ताविति गाथार्थः ॥२३॥ अथ गच्छा-
न्तरीयदिग्वन्धेन शिष्यादिव्यवहारो न स्यात् तत्कथमिति ज्ञापनाय गाथामाह—

तेषां पज्जोसवणाकप्पंमि थिरावलीइ भणिअ।ङं। साहाकुलपमुहाइं नामेहिं नेव दीसंति ॥२४॥

येन कारणेन गच्छान्तरीयदिग्वन्धेनात्मीयसंवन्धि शिष्यादि न स्यात् तेनैव कारणेन पर्युषणाकल्पे स्थविरात्रल्यां शाखाकुलप्रमुखानि
भणितानि यानि तानि नामभिः—यथोक्ताभिधानैर्न दृश्यन्ते, अयं भावः—जिनवल्लभवत् संतानरहिता ये परलोकं गतास्तत्कृत-
दिग्वन्धादिविकलास्तत्संताना भवितुं नार्हन्त्यतो व्युच्छिन्नसंतानास्तेऽभूवन्, ततः कथं तेषां नामभिस्ते लभ्यन्ते ?, न पुनः माश्रादु
दृश्यन्त इति गाथार्थः ॥२४॥ अथ प्रकृते योजयति—

जिणदत्तदिसाबंधो न कओ जिणवच्छहेण तस्सावि । न कओऽभयदेवेणं कहमणुण्णंपि संबंधो ॥२५॥

‘जिनदत्तदिग्वन्धः’ जिनदत्तस्य सोमचन्द्रापरमूलकस्य दिग्वन्धः जिनवल्लभेन न कृतः, तस्यापि—जितवल्लभस्याप्यभयदेवेन
श्रीअभयदेवद्वारिणा न कृतः, एवं च सति कथमन्योऽन्यमपि—परस्परमपि संवन्धः—गुरुशिष्यभावलक्षणः स्यात् ?, न कथमपीति गा-
थार्थः ॥२५॥ अथोक्तानां त्रयाणामपि संवन्धाभावे दृष्टान्तपुरस्सरमाश्रयमाह—

जन् कीदृशउद्घाण सयधो तारिसो अ तद् तेसिं । चित्तं तववक्षेण चरिअ ज तारिस लिहिअ ॥२६॥

यथा कीटिकोपुटयो' संपधो यादश्च इति गम्यं तादृश्रुत्या तेयां-थीजमयदेवधुरिजिनवल्लभजिनदधानां परस्परं संबन्ध , अय मात्र -कीटिकाभिरुदेनउपुटस्य च कीटिकाभिः संबन्धो-अन्यजनकभावो न स्यात्, नहि बह्वीभिरपि कीटिकाभिरुट्ट एकोऽपि जन्यत, तथा तेन ताभेत्यादि दृष्टान्त' प्रतीत एव, 'तदपत्येन' जिनपतिधुरिप्रभृतिना तादृश्र चरितं-जिनवल्लभजिनदधनयोरेयं यामृतं संब'चमाग्रयणक धरित्रं लिखित तबित्रम्-आभर्यम्, अन्यया कथमस्मादभेययावत् ज्ञापयेतिगाथाय ॥२६॥ अथ जिनव ल्लभस्योपहानइतुमौमाग्यमाविष्कृत्वाह-

निरवधमयम्मविअञ्चव जिणवल्लइस्म त तेण । लोउत्तरसोइग्ग यण्णिअइ किस्सिअ तस्स ? ॥ २७॥

निरपत्यमृतन्यापि जिनवल्लभस्यापत्य, चअइदावत्वारिइद्वर्पीयाचापपदोपेतमेव प्रद्युतमितिगम्यं, तत् तदपत्यइतुक् लोकोचरं मौमाग्यम्, अन्यस्य तद्यतिरिक्तस्य तादृश्र न भवतीति, लोकोचरमिति मौमाग्यविशेषण, 'तस्य' जिनवल्लभस्य 'कियत्' कियमात्र वर्णयत ? , वणिगुमन्नकयमित्युपहास्य, जगत्स्थितेबहिर्भूतत्वाद्, एतेन स्तरग्रा यदनादिषु -अन्नदीयो गच्छ माधिष्ठायकन्तन्त्य सपन्न, तथाविधाधिष्ठायकमन्तरेण मृतानामप्यपत्यत्वात्संभवादितिगाथायः ॥ २७॥ अथ जिनदत्त स्याप्युपहान्याम्भ'त्वमाह-

लोउत्तरसोइग्ग जिणदत्तस्सावि जेण निरवधो । कालगओ सावधो जाओ जिणवल्लइो जेण ॥२८॥

जिनदत्तस्यापि लोकोचरं मौमाग्य येन स्मरणेन निगम्य कालगतोऽपि जिनवल्लभो येन जिनदत्तेन हेतुना सापत्यो जात',

एतदप्यसंभवि जगद्विलक्षणं संभूतमिति, अयं भावः—‘अपुत्रस्य गतिर्नास्ती’ति वचः श्रुत्वा अहो जिनवल्लभोऽपत्यरहितो मृतो विगतिभाग् मा भवत्विति तद्भक्त्युल्लसितमानसः स्वयं तदपत्नीभूय जिनवल्लभं सुगतिं प्रापितवान् जिनदत्त इत्युपहास्यमितिगार्थाः ॥२८॥ अथ खरतरसमुदायमात्रस्यापि लोके हास्यास्पदत्वं दर्शयति—

जीवंतजणयजणिआवच्चाइं हुंति एस जगवद्दो । खरयरनामावच्चं तु उग्गकिरिअंति विवरीअं ॥२९॥

‘जीवज्जनकजनितापत्यानि’ जीवद्विज्जनकैर्जनितान्यपत्यानि जीवज्जनकजनितापत्यानि भवन्ति एष जगन्मार्गो—जगत्स्थितिः, ‘खरतरनामापत्यं तु’ खरतर इति नाम यस्येति, खरतरमात्रग्रहणं, तद्रूपं यदपत्यं तत्तूत्रक्रियमिति तदीयं वचस्तदनुसारेणैव संभाव्यते इत्यर्थाद्बोधयं ‘विपरीतं’ विपर्ययहेतुकं, मृतजनकजनितमित्यर्थः, अयं भावः—सं० ११३५ वर्षे क्वचित् ११३९ वर्षे दिवं गतः श्रीअभयदेवस्वरिः, जिनवल्लभस्तु सं० ११६७ वर्षे तत्पट्टधरः संपन्नः, (तस्मिन्नेव च दिवं गतः) ततोऽपि वर्षद्वयेऽतिक्रान्ते मोमचन्द्रो जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय तत्पट्टे जातः, ततश्च खरतरनाम्ना मतप्रवृत्तिरिति मृतजनकात्समुत्पन्नं खरतरनामकमपत्यमित्युपहामस्थानं लोकानामिति गार्थाः ॥२९॥ अथ जिनवल्लभजिनदत्तयोस्तथाविधमविष्यतास्त्वचिकां चेष्टामाह —

सप्पाकरिसिणिविज्जालाहुग्गयखित्तनोडणं पढमं । भविअवयाणुचिड्डा लिंगं अइमुत्तयाहरणा ॥३०॥

जिनवल्लभेन बाल्यावस्थायां सर्पाकर्षिणी विद्या तन्मोचनी च टिप्पनकलिखिता प्राप्ता तस्याः भाविफलं—सर्पतुल्यानामनन्तसंसारभाजां दुष्टाशयवतां मनुजानामाकर्षणं—स्वायत्ततां करिष्यति, या च सर्पमोचिनी तस्याः फलं—निरपत्य एव परलोकं यास्यतीति सूचितं, यतस्तेनैव ते मोचिता इति लिखितमस्ति, जिनदत्तेनोद्गतक्षेत्रं त्रोटितं, तत्फलं—सम्यक्त्वाकुलितस्य सङ्घक्षेत्रस्य

दृष्टेन श्रोत्रको भविष्यतीति प्राक् प्रदक्षितमिति 'भवितव्यतानुचेष्टा' भवितव्यतानुचेष्टा लिंग-प्रागुक्तं लघुचक्रम् अतिमुक्तस्त्रोदाहरणाद्, यथाऽतिमुक्तकेन भीमहावीरशिष्येणास्माकीना नौस्तरतीति वदता जले निजपात्र प्रवारित, तथा तद्वचमोद्यगमन लिङ्ग द्युचितमिति गायार्थं ॥३०॥ अथातिदेवोपसंहारमाह—

इयंश्च जिणवह्नुद्विजिणदत्ताण चरित्समिह वर्य । गणहरसदृशसुत वण्णयवज्जति तं भगिअं ॥३१॥

इत्येवं प्रागुक्तप्रकारेण जिनवल्लमजिनदत्तयो स्वरूप-चरित्र गणघरसारद्वन्द्वकोक्तं, वर्णन स्वयवार्थमपि भवतीतिकृत्वा वर्ण कवर्जमिह प्रक्रम्ये वाच्यं-वक्तव्य भवतीति तद्विनिवृत्तिगोचरार्थं ॥३१॥ इति गायार्थक्येन स्वरतरपट्टधरपरम्परोपहास्ये हेतुरिति दर्शितं ॥ अथ स्वरतरमताकर्षको जिनदत्ताचार्य कथमित्याह—

जिणवत्ता चउवण्णो ममुदाओ अज्ज जाव अचिअो । संजाओ त पढमो आयरिओ नामजिणदत्तो ॥३२॥

जिनवल्लमाद्विधिमद्व प्रवृत्तोऽपि माध्वीनाम्ना विक्लविविध एवासीत्, जिनदत्तात्तु चतुर्वर्ण, कियत्कालानन्तरं साध्वी-वैपाप्येन साध्वीसंयुक्तो जात-संपन्न समवायो जिनवल्लमस्यापि वो विविसत्तानाम्नेति, एवंविधः समग्र यावदचिअो वर्धते, तेन स्मरणेन चतुर्वणात्मीभूतस्य विधिसंश्रय प्रथम-आद्य आचार्यो नाम्ना जिनदत्तो नामजिनदत्त, स्वरतरमताकर्षको जिनदत्ताचार्य इति मूलाचार्य प्रदर्शित इति गायार्थ ॥३२॥ इत्युद्दिष्टयोर्भूतोऽस्य प्रथमप्रथमाचार्ययोर्विष्कम्प्यता प्रदर्शिता, अथ स्वरतरमते नाम्ना-मुत्पत्तिं दत्तयन्माह—

अह चामुंदिअउअद्विम्बरयरनामाड तिणिण जिणवत्ता । जह जायाई तहेव य समासओ मुणह वसेमि ॥३३॥

‘अधे’ति मूलोत्पन्नप्रथमाचार्ययोर्वैक्तव्यतानन्तरं चामुण्डिकथौण्डिकश्च खरतरथेति नामानि ‘त्रीणि’ त्रिसंख्याकानि जिनदत्ताद् यथा जातानि अमुकवर्षेऽमुकहेतुना जातानि तथैव, नान्यथा, चकारः पादपूरणे, श्रुत भो लोकाः !, तन्नामोत्पत्तिजिज्ञासया श्रवणगोचरीकृताहं दर्शयामीतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ ग्रथं चामुण्डिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

तेणेविगुत्तरेहि बारससयवरिसएहिं चामुंडा । आराहिआ य तेणं चामुण्डिअसन्निओ जाओ ॥३४॥

तेनैव-जिनदत्तेनैवक्रोत्तराधिकद्वादशशतवर्षे १२०१ निजमतवृद्धये ‘चामुण्डा’चण्डिकापराभिधाना मिथ्यादृग्देवताविशेष आराधिता तेन हेतुभूतेन चामुण्डिक इति मंज्ञा-नाम जाताऽस्येति चामुण्डिकसंज्ञितो जातः-उत्पन्नः, तथाविधख्यातिमानित्यर्थः, अयं भावः-चित्रकूटे यस्या मटे जिनवल्लभो वर्षारात्रं स्थित आसीत्, तत्रैव स्थित्वा जिनदत्तेन सा आराधिता निजमतवृद्धये, यथा आञ्जलिक्वताकर्पकेण नरसिंहोपाध्यायेन चम्पकदुर्गे मिथ्यादृग्कालिका देवी निजमतवृद्धये आराधिता तथाऽयं चामुण्डिकाराधनाचामुण्डिक इति सान्वयं नाम जिनदत्तादेव प्रवृत्तमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ सार्द्धगाथाद्वयेनोण्डिकनाम्न उत्पत्तिमाह—

अह अण्णया कयाई रुहिरं दट्ठण जणहरे रुद्धो । इत्थीणं पच्छित्तं देइ जिणपूअपडिसेहं ॥३५॥

संघुत्तिभयपलाणो पट्टणओ उट्ठवाहणारूद्धो । पत्तो जावालपुरं जणक्कहणे भणइ विज्जाए ॥३६॥

लोण्णं सो भणिओ नामेणं उट्ठित्ति बिअनामं । तन्नामसवणरुसिओ लोएहि मिसिमिसेमाणो ॥३७॥

जाओ तामसवयणो भणिओ लोएण खरयरा पयडी । तेणामरिसवसेणं खरयरसन्नत्तिपडिवण्णं ॥३८॥

‘अथे’ति प्राग्वत् अन्यदा-एकदा प्रस्तावे जिनदत्तेन जिनभवने रुधिरं पतितं दृष्ट्वा रुष्टः सन् अद्यप्रभृति स्त्रीभिर्जिनप्रतिमान

पूजनीया, विद्ययतो मूलप्रतिभेत्येवमुपदेष्टेन स्त्रीभ्यो ऋषिरथातप्रभवपातकस्य प्रायश्चित्तं ददाति, एतद्व्यतिकरमाकर्ण्य सख्येन
 चिन्तितुम्—अहो प्रवचनोपधातद्धोपठधेनानेनैवविच' प्रायश्चित्तविधिं कुतोऽभ्यस्तो ! यदेकस्यापराधे तज्जातिमात्रस्य जिनपूजाप्र
 तिपक्षरूप प्रायश्चित्तं दीयते, एवं च मति धर्मानुष्ठानमात्रस्याप्युच्छेदावधि', न हि किमपि धर्मानुष्ठानस्थान तादृग् यदनादौ
 समारंजेऽर्चनेकयोऽननुकूलक्रियाभिन्न विराधित तस्माद्विराधितस्थाने तदाराधनाय प्रवृत्तो नोद्वेजयितव्यः, किंतु यत्स्थानं येन
 विराधितं भवेत्त एव तत्स्थानकविराधनामधुरयपातकघाताय पुनस्तत्रैव प्रवर्षयितव्य', अत एव प्रतिमापुस्तकविनाशे नवीन
 कुर्यापयो शुद्धि' प्रायश्चित्तदाने मणिता, न पुनस्तदाराधनविधे' पराङ्मुखीकर्तव्य, तस्मात् प्रातरेण प्रष्टव्यो, यदि कदाग्रहं
 न त्यस्यति तदाऽसौ शिष्या दास्यत, इत्यवरूपेण या सद्धेकि' तस्या समुत्थं यस्मैय तस्मात् तन्निमित्तात् 'पलाणो'पि पलायितो,—
 नष्ट इत्यर्थ, कीदृशो नष्टः !—उष्ट्रबाहिनस्तदः, पशुनाज्जावालपुरं प्राप्तः, उष्ट्रमाख्या स्वर्णगिरिं प्राप्त इत्यर्थ', तत्रत्यजनकबने—कथं
 क्लं विधिना स्त्रीघ्नमेव मवानिहागत इति लोकोक्तौ सत्यां द्रव्यलिङ्गिभ्य संभावितोपद्रवः औष्ट्रिकी विषां स्मृत्वाऽत्रागत इति
 प्रत्युत्तरं दत्तवान्, तदानीं पार्नायपात्रामावेन घटाचरणोऽपि तन्मते प्रसङ्गो बोध्या, ततो लोकेनौष्ट्रिकीविधानानयमौष्ट्रिक
 इत्युक्तोऽहो द्वितीयमौष्ट्रिकनामति सादृशायादयाव' ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अथ मादृशायाया इदधयोऽनुमारेण युक्त्या खरतर
 नाम्न उत्तरपतिमाह—उदनन्तरोक्तमौष्ट्रिक इतिनाम तन्नाम तस्य नाम्नः भवण—लोकमुखादाकजन तेन हेतुभूतन कथो—येष गत लोकेः
 सुद 'मिसमिसेमाणो'पि कोषज्वलनेन ददीप्यमानस्तामसवचनो जात सन् लोकेन मणित'—अहोऽस्य खरतरा प्रक-
 तिरिति, पश्चात्तेन जिन'चेनामर्पवदेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नम्, अथ भावः—औष्ट्रिक इत्युक्ते लोकं प्रति सरोष त्रिबलीममल-

तललाटः सचाष्पारुणलोचनः मां प्रतीत्यं लोको ब्रूते इति द्वेपाभिभूतोऽसम्यभाषणाय स्फुरदोष्ठः सन् तामयवाग्-मां प्रति
नोपलब्धमित्यादिरूपेण भयोत्पादनपुरस्सरमाक्रोशदाता जातोऽभूत्, पश्चाच्छोकेन भणितम्-अहो खरतरा प्रकृतिरस्य, मौख्यं
च जिनदत्तस्य स्वभावसिद्धं गणधरसार्द्धशतकवृत्तावप्युपलभ्यते, कथमन्यथा मृदुभाषया वृष्टोऽपि कापलिका त्वदीयमुखचूर्णा-
र्थमित्यादि निष्ठुरभाषी भवेद्, एतदर्थिना तु प्रागुक्तजिनदत्तचरित्रमेव विलोक्यम्, अद्यापि लोके यस्तामसप्रकृतिर्भवेति तस्य
खरतरप्रकृतिरिति ख्यातिः स्वर्णगिर्यादौ प्रतीतैव, पश्चात्तेन चिन्तितं-खरतरप्रकृतिकं मां ज्ञात्वा कोऽप्यन्यो मीतो माऽप्यवद-
त्त्वित्यमर्षशक्तेनाहं खरतरोऽस्मीति मां प्रति समीक्ष्य किञ्चिद्वक्तव्यं, नाहं महिष्ये इति तेन जिनदत्तेन खरतरसंज्ञेति प्रतिपन्नमिति
खरतर इति तृतीयं नाम लोकदत्तं, तदपि जिनदत्तेनाभ्युपगतमित्युभयसम्मतं, परं खरतरनाम्नः प्रसिद्धिः कियत्कालानन्तरमेव
ब्रह्मी जाता, अत एव गणधरसार्द्धशतकवृत्त्यादौ खरतरनाम्नो नाभिधानं, तथा श्रावणिकत्वेन सगोत्रः स्तनिकोऽपि ज्ञानप-
द्याम्-‘औष्ट्रिका आचरणायाः ग्रामाण्यं वदन्ति तत्रेदमभिधातव्य’मित्यादिवचनैरुक्तवान्, न पुनः कापि खरतरा इति, तदानी-
मौष्ट्रिकनाम्न एव प्रसिद्धेरिति सार्द्धगाथार्थः॥३७-३८॥ अथोष्ट्रिकखरतरनाम्नोरुत्पत्तिः कस्मिन् संवत्सरे जातेत्याह-
एवं चउत्तरेहिं वारससयवरिसर्पहिं १२०४ नामदुगं । चांशुडिअनामजुअं नामतिगं तेण जिणदत्ता ॥३९॥
‘एवं’ प्रागुक्तप्रकारेण चतुररुत्तरैः-चतुरधिकैर्द्विदशशत १२०४ वर्षैः ‘नामदुगम्’ अभिधानाद्विकं जातमित्यर्थः, तच्च नामद्विकं
चांशुण्डिकनामयुतं सन्नामत्रिकं स्याद्, एतन्नामत्रिकं जिनदत्तादेव, नान्यस्माज्जिनवल्लभादेस्तथाविधनिमित्ताभावादेवेतिगाथार्थः
॥३९॥ अथ “दमसयचउवीसेहि नयरि पट्टण अणहिलपुरि । हुअउ वाद सुविहित्थ चेइवासी स्यु बहुपरि ॥१॥ दुल्लहनरवइसभासमख्य

त्रिणि इल्लिहिं जिमउ । चइवास ठय्यप्पि वसगुअरहन दिमउ ॥२॥ सुविहिसगज्ज सरतरनिच्छ दुल्लहनखइ तिहिं दिअइ । सिरिवदमाणप
 हिहिं तिल्लउ, जियेमरखरि गुरू गइगइ ॥३॥” इत्यादिबोधोभिः श्रीदुल्लमराजसमायां चैत्यवासिभिः सह विवादे जयात् भीजि
 नभरअरिभिः सरतरबिल्लं प्राप्तमिति तदीयाः श्रीजिनेधरखरिमग्यारूपाति, तदप्राकृतये गाथामाह—

जं पुण जिणेमरेण न्बरपरयिअ निबाउ उवल्लउ । इखाइयमुल्लवण लवण चम्मकुरस्स लय ॥४०॥

यत्पुनजिनेधरेण—श्रीजिनेधराचार्येण नृपाह—दुल्लमराजसकथात् सरतरबिल्लमुपलब्धं—प्राप्तमित्यादिकमुल्लपनं तदव तर्कं कु-
 त्मार्थे कप्रत्यये तर्क—प्रागुक्त धर्मादुरत्ना लवनं—छेदनं, तत्र धर्मो ज्ञानादिलक्षणस्तस्यादुर—सत्यभाषणं, यतः नत्यभाषणादेव संबि
 प्रपादिकोऽपि ज्ञानदर्शनमागू सन् मोक्षस्य ततीयः पन्था मणित, यदुक्त—“सावज्जोगपरिवज्जगाइ सम्बुचमो जइधम्मो । बीजो
 मावगधम्मो तइजो सविगपकत्तपहो ॥१॥” चि श्रीउपदेसामाला (५१९) असत्यभाषणे च बोराजुष्ठानपरोऽप्यनन्तसंसारमागू,
 यथा जमान्यादय, यदागम—“तनेआ दिट्ठीओ जाइवपमरषगग्गवसहीण । मूल ससारस्स उ इवति निगंषरूवेण ॥ १ ॥
 (३-७८६) सि’ धीआवश्यक्कनि० विदेपतो महापुल्लस्याभ्याख्यान ज्ञानादिनाश्रकमितिगाथार्थः ॥ ४० ॥ अथ तत्र मृषा
 मापये व्यञ्जकमाह—

जणं दुल्लहराया वसअउवीसंमि १०२४ दुल्लहो नेव ।

जो पुण असीइ १०८० विगप्पो त ससगस्सेव सवणपुव ॥४१॥

दशचतुर्विंश—चतुर्विंशत्यधिकदशशत १०२४ वर्षे म दुल्लमराजो दुल्लम एव, तदानीं तस्यानुत्पन्नत्वात्, न चानुत्पन्नो विच्छेद

दद्यात्, यत्पुनर्गतीतिविकल्पः—अशीत्यधिकदशशत १०८० वर्षे खरतरविरुदं जातमिति कल्पना तदपि शशकस्य श्रवणपुटमिव, यथाहि—आखेटकपरिवेष्टितः शगकः स्वकर्णपुटेन निजचक्षुषी आवृत्य तिष्ठति तथाऽयमौष्द्रिकोऽपि, अयं भावः—प्रागुक्तयुक्त्या संत्रासितः पलायनदिशमलभमानः कञ्चिद्वाचालो वदति—अहो मया “दससयचउवीसेहिं नयरि”त्ति तत्र चतुर्विंशतिशब्देन चतस्रो विंशत्यश्वतुर्विंशतय इतिव्युत्पत्त्या अशीतिरुच्यते इति विकल्प्य जल्पनमपि शशकस्य कर्णपुटमिव नालं भवति, यतस्तदीयजीर्णपट्टावलीषु १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुर्लभराजसमक्षमित्यादि लिखितमस्ति, तथा,—‘श्रीपत्तने दुर्लभराजराज्ये, विजित्य वादे मठवासिस्वरिन् । वर्षेऽब्धिपक्षाश्रशशि १०२४ प्रमाणे, लेभेऽपि यैः खारतरो विरुद्धः॥१॥इति सं० १५८२ वर्षे जिनहंसस्वरिराज्ये खरतरकृतच्छन्दोनिबद्धपट्टावल्यामितिगार्थः ॥४१॥ अथ तथा विकल्पितं कथं न त्राणमित्याह—

जं सो दसबावटीचरिसे उववेसिऊण रज्जंमि । दससत्तसत्तरीए कालगओ दुल्लहो राया ॥४२॥

यद्—यस्मात् स दुर्लभराजः पद्षष्ट्यधिकदशशतवर्षे १०६६ राज्ये उपविश्य सप्तसप्तत्यधिकदशशत १०७७ वर्षे कालगतः—परलोकं प्राप्तः, क्वचित् सं० १०७८ वर्षे इत्यपि दृश्यते, तत्रायं वर्ष ११ मास ६ राज्यं कृतवानिति लिखितम्, अतस्तदपि युक्तमेव, यतः श्रीपत्तनराजपट्टावली त्वेवं—श्रीवीरात् ४७० वर्षे श्रीविक्रमः संवत्सरः, विक्रमादित्यतः सं० ८०२ वर्षे वनराजेन पत्तनस्थापना कृता, तत्र तस्य राज्याभिषेकश्च ८०२ वर्षे, वनराजराज्यं वर्ष ६०, ततः ८६२ योगराजराज्यं, वर्ष ३५, ततः ८९७ क्षेमराजराज्यं, वर्ष २५, ततः ०२२ भूयडराज्यं, वर्ष १९, ततः ९५१ वैरसिंहराज्यं, वर्ष २५, ततः ९७६ वर्षे रत्नादित्यराज्यं, वर्ष १५, ततः ९९१ सामन्तसिंहराज्यं, वर्ष ७, एते चाप्येकटाराजानः १९६ वर्षवध्वे बोध्याः, ततः ९९८

मूलराजराज्य, वर्ष ५५, स च मामन्तसिंहभगिनीलीलादेवीसुतः, ततः १०५३ चासुन्दरराज्य, वर्ष १३, तत १०६६ बल्लभराज्य,
माम ६, तत १०६६ वर्षे दुर्लभराज्यं, वष ११ माम ६, तत १०७८ वर्षे मीमराज्य, वर्ष ४२, तत ११२० वर्षे
कर्मराज्यं, वष ३०, तत ११५० वर्षे जयमिहदेवराज्य, वर्ष ४९, तत ११९९ वर्षे कुमारपालदेवराज्य, वर्ष ३१, तत १२३०
प्रजयपालराज्य, वष ३, तत १२३३ बालमूलराज्य, वष २, तत १२३५ लघुमीमदेवराज्य, वर्ष ६३, तत १२९८ वर्षे
तिड्डुपणपालराज्य, वर्ष ४, एष धौस्तुस्यवंत्रे एकावस ११ भूपाः ३०० वर्षमभ्ये, ततश्च १३०२ वर्षे बिसलदेवराज्यं, वर्ष १८, ततः
१३२० वर्षे मजुनदेवराज्य, वष १३, तत १३३३ सारंगदेवराज्यं, वर्ष २०, तत १३५३ वर्षे लघुकर्मराज्य, वर्ष ७, एवं नाचे
लान्वये राज्य वर्ष ५८, तत अलावदीनादिसुराजराज्य गुह्यरश्मिरिभ्यामित्यादि विस्तारमित्यता कुमारपालमन्त्रो बिलोक्त-
नीय इतिगाथायं ॥४२॥ अप खरतरण खरतरविद्वन्निमित्तं विवाव उक्तं म एव नासीदिति प्रदक्षनाय गाथायुग्ममाह—
जयिअ निबपरिस्ताग लिंगिखिवाग जिनेसरेण सय । जइऊण य उबलद्ध खरयरपिक्खं तए मणिम ॥४३॥

तपि (वि)अ मिच्छावाओ वाओ जाओ न कोउबि लिंगीदि ।

पक्कअनिषउबरोहणुण्णा य पभावयअरित्ते ॥ ४४ ॥ युग्म ॥

‘अपिये’ति रूपणाम्बुषय यन्नुपपेदि—दुल्लभराजसभायां लिङ्गिषिवादे—नैत्यवासिभि मइ विवादे भीजिनेखरखरिया जित्ता—
अयमसंवाप्य खरतरविद्वद्दुपलम्बं—प्राप्तमिति ‘तप’पि त्वया खरतरण, पकार पञ्चार्थे, स्वयैव, मभितं, न पुनः परमार्थं विदाउपरे
बेत्यर्थः, तद्द रूपयति—‘त पिम’ इत्यादि, तद्वैव मिथ्यायाद्—अलीकमापण, यतो न लिङ्गिमि कोउपि विवादो जातः, प्रस्तुत इ

लंभगजनृपोरोधात्तद्वचसैव तेषां स्थित्यर्थमाज्ञां ददध्वमिति नृपाग्रहेण लिङ्गिनामाज्ञा जातेति प्रभाक्कचरित्रे श्रीअभयदेवसूचि-
 संबन्धे दृश्यते, यदुक्तं—“उपरोधेन ततो यूयममीपां वसनं पुरे । अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तत्र तदादधुः ॥१॥ इत्यादि श्रीप्रभा-
 वकचरित्रे, अत्र कालानुभावात् समग्रव्यतिकरमन्तरेण प्रायः प्रसिद्धे विवादारूढे च विचारे सम्यक् प्रत्ययो न स्यात् ततो बहूपयो-
 गित्वात्प्रभावकचरित्रगतः श्रीअभयदेवसूचिसंबन्धो यथा—ओन्नमः ॥ श्रीजैनधर्मं (तीर्थ० प्र०) धम्मिलोऽभयदेवप्रभुः श्रिये । भू-
 यात्सौमनसोद्भेदभास्वरः सर्वमौलिभूः ॥१॥ आदृत्याष्टाङ्गयोगं यः, स्वाङ्गमुद्धृत्य च प्रभुः । श्रुतस्य च नयाङ्गानां, प्रकाशी स
 श्रिये द्विधा ॥२॥ वदन् बालो यथाऽव्यक्तं, मातापित्रोः प्रमोदकृत् । तद्वृत्तमिह वक्ष्यामि, गुरुहर्षकृते तथा ॥३॥ अस्ति श्रीमालवो
 देशः, सद्वृत्तरसशालितः । जम्बूद्वीपाख्यमाकन्दफलं सद्गर्णवृत्तसूः ॥४॥ तत्रास्ति नगरी धारा, मण्डलाग्रोदितस्थितिः । मूलं नृपश्रियो
 दुष्टविग्रहद्रोहशालिनी ॥५॥ श्रीभोजराजस्तत्रासीद्भूपालः पालितावनिः । शेषस्येवापरे मूर्त्ती, विश्वोद्भागाय यद्भुजौ ॥६॥ तत्र लक्ष्मी-
 पतिर्नाम, व्यवहारी महाधनः । यस्य श्रिया श्रितः श्रीदः, कैलासाद्रिमशिश्रियत् ॥७॥ अन्यदा मध्यदेशीयकृष्णब्राह्मणनन्दनौ । प्रह-
 प्रज्ञाबलाक्रान्तवेदविद्याविशारदौ ॥८॥ अधीतपूर्विणौ सर्वान्, विद्यास्थानांश्चतुर्दश । स्मृत्यैतिह्यपुराणानां, कुलकैतनतां गतौ ॥९॥
 श्रीधरः श्रीपतिश्चेति, नामानौ यौवनोद्यमात् । देशान्तरदिदृक्षायै, निर्गतौ तत्र चागतौ ॥१०॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ तौ पवित्रयतः
 स्मात्र, लक्ष्मीधरगृहाङ्गणम् । सोऽपि भिक्षां ददौ भक्त्या, तदाकृतिवशीकृतः ॥११॥ गेहाभिमुखभित्तौ च, लिख्यते स्मास्य
 लेख्यकम् । दृक्कविंशतिलक्षाणां, नित्यं ददृशत्तु तौ ॥१२॥ मदा दर्शनतः प्रज्ञाबलादप्यतिसंकुलम् । तत्परिस्फुरितं सम्यक्, सदाऽभ्य-
 स्तमिवानयोः ॥ १३ ॥ जनो मत्पार्श्वतः सुपकारवत् सपकारवान् । वर्त्तते निष्ठुरः किंतु, मम किंचिन्न यच्छति ॥१४॥ ब्राह्मणा

अग्निं गीवायान्मसं युगवादादुतिप्रत्नः । तत्पत्यन्ति फलं तु स्यात्तत्कर्म्यकरतेव मे ॥१५॥ इतीव कुपितो वहिरहि केनापि भक्ष-
 मान् । विन्ध्यतां पुरीमूरीकृतप्रतिकृतत्रिय ॥१६॥ ॥त्रिभिर्विशेषकः॥ लक्ष्मीपतिर्द्वितीयेऽहि, न्यस्तइस्तः कपोलयोः । सर्वस्वनाश्वतः
 रियभो, तत्पत्यदाहाद्विरोपत ॥१७॥ प्राप्तकाले च तौ मिधाकृते यस्य गृहाक्रम्ये । प्राप्तौ भुष्टं च तद् दृष्ट्य विपण्याविदमूचतु ॥१८॥
 यद्वमान ! तयोधिरकटेनाचां सुदुःखितौ । किं कुर्वे सुधा किं ह्यु, सर्वदुःखातिशायिनी ॥१९॥ पुनरीदृक्शुचाक्रान्तः, सत्त्ववृत्तिर्मे
 शान् मुषी, (किमु प्र०) । की(धी)या मत्वनमुञ्चन्ति, व्यसनं पु मवादद्या ॥२०॥ इत्याकर्ण्य तयोवाक्यमाह भेष्टी निवृम्यताम् ।
 न म घनाश्रयव्यादिदाहादुत्तं तु तादृशम् ! ॥२१॥ यादृग् लेख्यकनाशेन, निवर्म्येव जनेन यत् । कलहः संमयी घर्मदानिकृत्क्रियते
 हि किम् ! ॥२२॥ जजल्पतु य तामावां, मिषावृत्ती न पापम् । अन्तुवो नोपकर्णुं हि, व्याख्यावो लेख्यकं पुनः ॥२३॥ भुत्वाऽस्ति-
 द्दपम् भृष्टी, स्वपूरस्तौ वरामन । न्यवेद्ययत्न स्वार्थपूरकं पुषमर्हति ॥२४॥ तौ चादित ममारम्य, तिषिवार्षसंगतम् । व्यक्तव-
 त्तरमामाह्मदितं स्वदिनीदले ॥२५॥ वर्णजात्यभिषामूलद्रव्यसम्मानवृद्धिमुत् । आस्यात लेख्यकः स्वास्यात्स्यानवद्विषबाध-
 तान् ॥२६॥ पत्रकेषु लिखित्वा तन्नेष्टी दध्यायदो इमौ । मम गोप्रसुरो कौवित्यामौ मदनुकम्पया ॥२७॥ यद्विशोपकमात्रेऽप्य(न),
 यदतो (वदन्तौ) तावविस्मृतम् । दन्तरीसपृटीपत्रनिर्येषं हि लेख्यकम् ॥ २८॥ युग्मं ॥ ततः सन्मान्य सङ्कोन्यबल्लाविषदुमा-
 नत । स्वगढचित्तकौ तेन, विहितो दिनत्रेदिना ॥२९॥ त्रितेन्द्रियौ स तौ श्रान्तौ, दप्रेति व्यपृथ्वनी । त्रिष्यौ महुरुषार्थेऽभूतां (प्र स्तां)
 धमन्संयभूयवौ ॥३०॥ इतः मया लब्धस्ति, नाम्ना हर्षपुरं पुरम् । मणीकृष्णकमावातु, यदलं द्यात्रवानने ॥ ३१॥ अन्तःपूपा-
 लौत्रोऽस्ति, प्राक्पोत्री च घराधरः । धीमान् सुवनपालाम्भो विम्प्यालः सान्त्रयामिष ॥३२॥ तत्रामीस्त्रप्रमथीभिर्वर्द्धमानो गुणोदधि-

श्रीवर्द्धमान इत्याख्यः, स्मरिः संसारपारभूः ॥३३॥ चतुर्भिरधिकाशीतिश्चैत्यानां येन तत्त्यजे । सिद्धान्ताभ्यामतः सत्यतत्त्वं विज्ञाय
 संसृतेः ॥३४॥ अन्यदा विहरन् धारापुर्यां धाराधरोपमः । आगाद्वाग्ब्रह्मवाराभिर्जनशुक्लीवयक्षचम् ॥३५॥ लक्ष्मीपतिस्तदाकर्ण्य,
 श्रद्धालक्ष्मीपतिस्ततः । ययौ प्रश्रुम्नशाब्बाभ्यागिव ताम्यां गुरोर्नतौ ॥३६॥ सर्वोभेगमपूर्वं स, प्रणम्योपाविशत्प्रभुम् । तौ विधा-
 य निविष्टौ च, करसंपुटयोजनम् ॥३७॥ वर्यलक्षणवर्यां च, दध्यौ वीक्ष्य तनुं तयोः । गुरुराहानयोर्मूर्त्तिः, सम्यक्स्वपरजित्वरी ॥३८॥
 तौ च प्राग्भवसंबन्धाविवा निमिषलोचनौ । वीक्षमाणौ गुरोरास्य, व्रतयोग्यौ च तैर्मतौ ॥३९॥ देशनाभीशुविध्वस्ततामसौ
 बोधरङ्गिणौ । लक्ष्मीपत्यनुमत्या च, दीक्षितौ शिक्षितौ तथा ॥४०॥ महाव्रतभरोद्धारधुरीणौ तपसां निधी । अध्यापितौ च सिद्धान्तं,
 योगोद्धहनपूर्वकम् ॥४१॥ ज्ञात्वौचित्यं च स्मरित्वे, स्थापितौ गुरुभिश्च तौ । शुद्धवासो हि सौरभ्यवासं समनुगच्छति ॥४२॥ जिनेश्वर-
 स्ततः स्मरिरपरो बुद्धिसागरः । नामभ्यां विश्रुतौ पूज्यविहारेऽनुमतौ तदा ॥४३॥ ददं शिक्षेति तैः श्रीमत्पत्तने चैत्यस्वरिभिः । विघ्नं
 सुविहितानां स्यात्तत्रावस्थानवारणात् ॥४४॥ युवाभ्यामपनेतव्यं, शक्त्या बुद्ध्या च तत्किल । यदिदानींतने काले, नास्ति (न स्तः
 प्राज्ञौ भवत्समौ) प्राज्ञोऽभवत्समः ॥४५॥ अनुशास्ति प्रतीच्छाव, इत्युक्त्वा गूर्जरावनौ । विहरन्तौ शनैः श्रीमत्पत्तनं प्रापतुर्मुदा
 ॥४६॥ सद्गीतार्थपरीवारौ, तत्र भ्रान्तौ गृहे गृहे । विशुद्धोपाश्रयालाभाद्वाचं सस्मरतुर्गुरोः ॥४७॥ श्रीमान् दुर्लभराजाख्यस्तत्र
 चासीद्विद्यापतिः । गीष्पतेरप्युपाध्यायो, नीतिविक्रमशिक्षणे (णात्) ॥४८॥ श्रीसोमेश्वरदेवाख्यस्तत्र चासीत्पुरोहितः । तद्गृहे जग्म-
 तुर्गुग्मरूपौ सूर्यसुताविव ॥४९॥ तद्द्वारे चक्रतुर्वेदोच्चारं संकेतसंयुतौ । तीर्थं सत्यापयन्तौ च, ब्राह्मं पैत्र्यं च दैवतम् ॥५०॥ चतु-
 र्वेदीग्रहस्यानि, मारिणीशुद्धिपूर्वकम् । व्याकुर्वन्तौ स शुश्राव, देवतावसरे ततः ॥५१॥ तद्दधानध्याननिर्मगचेताः स्तम्भितवत्तदा । सम

प्रेन्द्रियचतन्य, शुत्योरिव म नीतवान् ॥५२॥ ततो मय्या निज बन्धुमाप्याय वषनामृतै । आह्वानाय तयो प्रेपीत्येधाप्रेषी द्विजे
 घर ॥५३॥ तौ च दृष्ट्वाऽन्तरायातौ, वस्याबम्भोजभूः क्रिमु । शिवाभूयाद आदय, दर्शनं ह्यस्यदर्शनम् ॥५४॥ हित्वा भद्रासनादीनि,
 तद्वत्तान्यामनानि तौ । मनुपाविश्रुतां हृदस्वक्कम्बलनिषण्यो ॥५५॥ वेदोपनिषदां जैनश्रुततत्त्वगिरां तथा । वाग्मिः साम्य प्रकाशयता
 वम्यवत्तां तदाश्रिपम् ॥५६॥ तथाहि—“अपाणिपादो ह्यमनो ग्रीता, पश्यत्यवधु म भृणोत्यकर्ण” । स वेसि विभं नहि तस्य बेठा,
 शिवो ह्यरूपी म बिनोज्वताद् ॥५७॥ ऊचतुभानयो सम्यगवगम्यार्बस्तग्रहम् । इययाऽस्यधिकं जैनं, तत्रावामाद्रियावहे ॥५८॥ युवा
 मवस्थितौ कुत्रेत्युक्ते तेनोचतुष तौ । न कुत्रापि स्थितिरैत्यवासिम्यो लभ्यते यत ॥५९॥ बन्धुशालां निजां चन्द्रज्योत्स्नानिर्मल
 मानसं । स तयोरार्षण्यम्, तस्यतुस्मपरिच्छदौ ॥६०॥ द्वाचत्वारिद्वता मिषादोपैर्मुक्तमलोलुपै । नवकोटिविशुद्ध चायातं मैह्यमभु
 झताम् ॥६१॥ मध्याह्नि याद्विकस्मार्पदीधितानशिरोत्रिष । ग्राह्य दक्षिणौ तत्र, निव्यूहौ तत्परीक्षया ॥६२॥ यावद्विद्याविनो
 दोऽय, विरिञ्चेरिव पपदि । वत्तै तावदाबन्धुनिपुक्ताभैत्यमानुषाः ॥६३॥ ऊचुष ते श्रुतित्येव, गम्यतां नगनख् बहिः । अस्मिन्न लभ्यते
 स्वातु, वैत्यवाग्रासिताम्बरै ॥६४॥ पुरोवा ग्राह निर्णयमिद भूपसमान्तर । इतिगत्वा निजैश्चानमिदमाख्यात भाषितम् ॥६५॥
 इत्याम्यात च तै मर्व, समुदायेन भूषति । वीक्षितः प्रातरायामीतत्र सौवस्तिकोऽपि म ॥६६॥ व्याज्रहाराव देवास्मबुगुहे जैन-
 मुनी उमौ । स्वपक्षे स्थानमप्राप्नुवन्तौ संप्रापतुस्तत ॥६७॥ मया च गुणगुणत्वाद्, स्वायितावाभवे निजे । महपुत्रा अभीभिर्मै,
 ग्रहिताभैत्यपक्षिभि ॥६८॥ अत्रादिद्वत मे धूर्णं, दण्डं चाऽत्र यथार्हितम् । नुत्वेत्याह स्मित कृत्वा, भूपालः समदर्शन ॥६९॥ मत्पुर
 गुणिनोऽकस्मादेद्वान्तरत आगता । वसन्तः केन वार्यन्ते ? को दोषस्तत्र ददयते ? ॥७०॥ अनुयुक्ताश्च ते नैव, प्राङ् गच्छ मदि

पते !। पुरा श्रीवनराजाऽभूत्, चापोत्कटव्रतान्वयः॥७१॥ स बाल्ये वद्वितः श्रीमद्देवचन्द्रेण स्मरिणा । नागेन्द्रगच्छभूद्वारग्राग्वराहो-
 पमास्पृशा ॥७२॥ पञ्चाश्रवाभिधस्थानस्थितचैत्यनिवासिना । पुरं स च निवेश्येदमत्र राज्यं दधौ नवम् ॥७३॥ वनराजविहारं च,
 तत्रास्थापयत् प्रभुः । कृतज्ञत्वादसौ तेषां, गुरुणामर्हणं व्यधात् ॥७४॥ व्यवस्था तत्र चाकारि, मङ्गेन नृपसाक्षिकम् । संप्रदायविभे-
 देन, लाघवं न यथा भवेत् ॥७५॥ चैत्यगच्छयतित्रातमम्मतो वसतान्मुनिः । नगरे मुनिभिर्नात्र, वस्तव्यं तदसम्मतैः ॥७६॥ राज्ञां
 व्यवस्था पूर्वेषां, पाल्या पाश्चात्यभूमिपैः । यदादिशसि तत्कार्यं, राजनेवं स्थिते मति ॥७७॥ राजा ग्राह ममाचारं, प्राग्भूपानां वयं
 दृढम् । पालयामो गुणवतां, पूजां तूल्लङ्घयेम न ॥७८॥ भवादृशां सदाचारनिष्ठानामाशिषा नृपाः । एधंते युष्मदीयं तद्राज्यं नात्रास्ति
 संशयः ॥७९॥ उपरोधेन नो यूयममीषां वमनं पुरे । अनुमन्यध्वमेवं च, श्रुत्वा तेऽत्र तदादयुः ॥८०॥ सौवस्तिकस्ततः ग्राह,
 स्वामिन्नेषामवस्थितौ । भूमिः काप्याश्रयस्यार्थं, श्रीमुखेन प्रदीयताम् ॥८१॥ तदा समाययौ तत्र, शैवदर्शनिवासवः । ज्ञानदेवाभिधः
 कूरसमुद्रविरुदाहृतः ॥८२॥ अभ्युत्थाय समभ्यर्च्य, निविष्टं निज आसने । राजा व्यजिज्ञपत्किञ्चिदथ (द्य प्र०) विज्ञप्यते प्रभो ! ॥८३॥
 प्राप्ता जैनर्पयस्तेषामर्प्यध्वमुपाश्रयम् । इत्याकर्ण्य तपस्वीन्द्रः, ग्राह ग्रहसितामनः ॥८४॥ गुणिनामर्चनां यूयं, कुरुष्वं विधुतैनसम् ।
 सोऽस्माकमुपदेशानां, फलपाकः श्रियां निधिः ॥८५॥ शिव एव जिनो बाह्यत्यागात्परपदस्थितः । दर्शनेषु विभेदो हि, चिह्नं मिथ्याम-
 तेरिदम् ॥८६॥ निम्नुपवीहिहृद्धानां, मध्येऽत्र (त्रि प्र०) पुरुषाश्रिता । भूमिः पुरोधमा ग्राह्योपाश्रयाय यथारुचि ॥८७॥ विघ्नः
 स्वपरपक्षेभ्यो, निषेध्यः सकलो मया । द्विजस्तच्च प्रतिश्रुत्य, तदाश्रयमकारयत् ॥८८॥ ततः प्रभृति संजज्ञे, वमतीनां परम्परा ।
 महद्भिः स्थापितं वृद्धिमश्रुते नात्र संशयः ॥८९॥ श्रीबुद्धिमागरः स्मरिश्चक्रे व्याकरणं नवम् । सहस्राष्टकमानं तच्छ्रीबुद्धिसागरा-

निषम् ॥९०॥ नयदा विहन्तश्च, धीनिनेयरसूर्यः। पुनर्दोरापुरी प्रापुः, सपुण्यप्राप्यदर्शनाम् ॥९१॥ भेष्टी महीचरस्तत्र, पुरुषार्थ
प्रयोमतः। मुक्त्वकां स्वधने सख्या, यं सर्वत्र विचक्षणं ॥९२॥ सत्सामयकमाराख्यो, धनदेव्यङ्गधूरयूत्। पुत्र सहस्रजिह्वोऽपि,
यदुपोक्तौ नदिप्रभु ॥९३॥ मपुत्रं मोऽन्यदा धरि, प्रणन्तु मुकृती ययौ। संसारासारतामूल, श्रुतो धर्मब मक्तिः (तुर्बिच प्र०)
॥९४॥ अयामयकुमारोज्यौ, वैराग्येण तरङ्गितः। आपग्रन्थे निच जात, तपःभीसंगमोत्सुक ॥९५॥ अनुमत्या ततस्तस्य, गुरुमि
म च दीक्षितः॥ ग्रहणसेवनारूपशिशद्वितयमप्रदीन् ॥९६॥ म चावगात्रसिदान्तस्तच्चक्राख्यानुमानतः। बभौ महाक्रियान्निष्ठः, श्रीसं
पांमोजमान्करः॥९७॥ धीर्पदमानधरीणामादङ्गाधरितो ददौ। धीर्जिनेयरसरिभ, ततस्तस्य गुणोदघोः॥९८॥ श्रीमानमयदेवाख्य,
धरिः वरितविष्टप। यन्त्रोमिर्विहरन् प्राप, पत्ययद्रपुरं शनैः ॥९९॥ आयुःप्रान्ते च सन्यासमवलम्ब्य किं पुरीम्। अलम्बचक्रुर्ब-
दमानमूर्यो भूर्यः द्रमात् (क्रमत् प्र) ॥१००॥ ममये तत्र दुर्भिषोपद्रवैर्द्वदौस्प्यतः। सिदान्तस्तुटिमायासीदुच्छिन्ना इत्ययोऽस्त
न ॥१०१॥ इपरिस्तप च यत्सूत्रं, प्रेषामुनिपुणैरपि। दूषोषदभ्युद्यन्दार्थ, खिल जङ्ग ततश्च तत् ॥१०२॥ निष्ठीयेऽप्य प्रभु धर्मध्यानन्वं क्षाम
नामगी। नत्वा निस्तन्त्रमाह सामयद्वमनीयरम् ॥१०३॥ श्रीश्रीलाह पुरा कोट्याचार्यनाम्ना प्रसिद्धिम्। इभियेकावद्वाङ्मया स,
निदप घौतरन्मप ॥१०४॥ अहद्वय विनाऽन्यथा, कात्तादुःखेदमाययु। इत्ययोऽप्यत्र मुक्तानुग्रहायाच कृत्यमम् ॥१०५॥ धरिः प्राह ततो
मातः, कोऽहमन्यमतिजडः। श्रीसुधर्मकृतप्रचदत्रिनेऽप्यममयधीः ॥१०६॥ अग्रत्वात्कश्चिदुत्थे, विहते कर्ममपार्जनम्। प्राणैरनन्त
मंगारममिदिदंमिग महत् ॥१०७॥ अनुल्लङ्घ्या च ते शशी, तदादिदं करोमि किम्!। इतिकर्षेप्यतापुहो, न लेभे किञ्चिदुत्तरम् ॥१०८॥
दवी प्राह मनीषान्त्र, (पीडां द्र०) मिदान्नाथविचारणे। योग्यतां तथ मत्थाऽर्हं, कथयामि विचिन्तय ॥१०९॥ यत्र सविद्यत भेतः, प्रष्ट

व्योऽत्र मया सदा । श्रीमान् सीमन्धरः स्वामी, तत्र गत्वा धृतिं कुरु ॥१०॥ आरभस्व ततो ह्येतन्माऽत्र संशय्यतां त्वया । स्मृतमात्रा
 समायास्ये, इहार्थं त्वत्पदोः शपे ॥११॥ श्रुत्वेत्यङ्गीचकाराथ, कार्यं दुष्करमप्यदः । आचामाम्लानि चारब्धग्रन्थसंपूर्णतावधि ॥१२॥
 अक्लेशेनैव संपूर्णा, नवाङ्ग्या वृत्तयस्ततः । निरवाह्यत देज्या च, प्रतिज्ञा या पुरा कृता ॥१३॥ महाश्रुतधरैः सर्वाः, शोधितास्ताश्चिरन्तनैः ।
 ऊरीचक्रे ततः श्रद्धैः, पुत्तकानां च लेखनम् ॥१४॥ ततः शासनदेवी च, विजने तान् व्यजिज्ञपत् । प्रभो ! मदीयद्रव्येण, विधाप्या
 प्रथमाऽऽवृत्तिः (प्रतिः प्र०) ॥१५॥ इत्युक्त्वा सा समदधत्सरणोपरि हैमनीम् । उचरीयां निजज्योतिः क्षतदृष्टिरुचि दधौ ॥१६॥
 तिरोऽधत्त ततो देवी, यतयो गोचरादथ । आगता ददृशुः सूर्यबिम्बवत्तद्विभूषणम् ॥१७॥ चित्रीयितास्ततश्चित्ते, पप्रच्छुस्ते प्रभून्मुदा ।
 ते चाचल्युरुदन्तं तं, श्राद्धानाद्वाययंस्ततः ॥१८॥ आयातानां ततस्तेषां, गुरवः प्रेक्षयंश्च तत् । अजानन्तश्च तन्मूल्यं, श्रावकाः
 पत्तनं ययुः ॥१९॥ अदर्शि तैश्च सा तत्र, स्थितरत्नपरीक्षिणाम् । अज्ञास्तेऽपि च तन्मूल्यमन्त्रं व्यदधुरीदृशम् ॥२०॥ अत्र श्रीभीमभू-
 पालपुरतो मुच्यतामियम् । तदत्तो निष्क्रयो ग्राह्यो, मूल्यं निर्णीयते न तु ॥२१॥ समुदायेन ते सर्वे, पुरो राजस्तदद्भुतम् । मुमुचुः
 किल शक्रेण, प्रणयात्प्राभृतं कृतम् ॥२२॥ तदुदन्ते च विज्ञप्ते, तुष्टः प्रोवाच भूपतिः । तपस्विनां विना मूल्यं, न गृह्णामि प्रति-
 ग्रहम् ॥२३॥ ते प्रोचुः श्रीमुखेनास्य, यमादिशत निष्क्रयम् । स एवास्ति प्रमाणं नस्ततः श्रीभीमभूपतिः ॥२४॥ द्रम्मलक्षत्रयं कोशा-
 ध्यक्षादापयति स्म सः । पुस्तिका लेखयित्वा च, सूरिभ्यो ददिरेऽथ तैः ॥२५॥ पत्तने ताम्रलिप्यां चाशापल्यां धवलक्कके । चतुराश्र-
 तुरशीतिः, श्रीमन्तः श्रावकास्तथा ॥२६॥ पुस्तकान्यङ्गवृत्तीनां, वासनाविशदाशयाः । प्रत्येकं लेखयित्वा ते, सूरिणां प्रददुर्मुदा ॥२७॥
 पुग्मं ॥ प्रावर्त्तन्त नवाङ्गानामेवं तत्कृतवृत्तयः । श्रीसुधर्मोपदिष्टेष्टतच्चतालककुञ्चिकाः ॥२८॥ पुंरं धवलकं प्रापुरथ संयमयात्रया ।

ध्यानप्रप्रनिबोधो हि, सिद्धान्तोपास्तिलक्षणम् ॥२९॥ आचामास्तुतपःकष्टात्, निश्चायामतिजागरात् । अत्यायामात्मभोजि, रक्त
 दोषा दुरापतिः ॥३०॥ प्रमपणा वनास्तत्र, प्रोचुलस्मृशदेक्षनात् । वृषिकारस्य कुष्ठोऽभूत्कुपितेः श्वाभनामरैः ॥३१॥ निद्वम्बेति
 गुणान्नन्त, ध्यान्तामिलापुक्रस्तन (स्थान्तप्रेषामिलापुक्र) । निश्चि प्रषिद्धत् पथगेन्द्रं धीघरणाभिधम् ॥३२॥ लेलिहानेभ्यं लेलि
 हानं दहमेनेहमा । अचिरेणक्षत धीमान्, स्वप्ने सचक्रयोपलः ॥३३॥ कालरूपेण कालेन, व्यालेनालीढविग्रह । धीषायुरिति संन्यस्त,
 एव म माग्र्यतं ततः ॥३४॥ इति रयायन् द्वितीयेऽह्नि, निश्चि स्वप्ने स औच्यत । घरवेन्द्रेण रोगोऽयं, मयाऽऽलिङ्ग हतस्ततः ॥३५॥
 पुरम् ॥ नित्रम्बति गुरुः प्राह, नार्भिमं मृत्युमीतितः । रोगाद्या पिशुना यष्टु, कष्टदास्तादि दृष्टदहम् ॥३६॥ नागः प्राहावृष्टिर्नात्र,
 कृष्या वनप्रभायनाम् । पञ्चामय विधदि त्वं, दिन्वा दैन्य विनोदपृष्ठे ॥३७॥ भीकान्तीनगरीसत्कधनेशभावेक्ष्य यत् । वारिबेर-
 तग यानयोत्रेण यजता मता ॥३८॥ तदधिष्ठपक्षुरस्तम्भित बाहने ततः । अर्धितम्बन्तरस्पोपदेक्षेन व्यवहारिणा ॥३९॥ तस्मा
 दुदः ममाकृष्टा, प्रतिमानां त्रयीश्रितु । तपामेका व चारूपग्रामे तीर्थे प्रतिष्ठिता ॥४०॥ अन्या भीपत्तने विष्णावरोयुले निवे
 णिता । अरिगुनेमिप्रतिमाप्राप्तादन्त प्रतिष्ठिता ॥४१॥ तृतीया स्तम्भनग्रामे, सेदिकतटिनीतटे । तत्कालान्तरे भूमिमध्ये विनि
 दितानि च ॥४२॥ तां च श्रीयायनायस्याप्रतिमां प्रतिमामिह । प्रकृतीकुरु तत्रैतन्महातीर्थं मविष्यति ॥४३॥ वदिम इत्तक ॥
 पुग नागानुनो विद्यारमसिदो विपानिनि । रममस्तम्भयद्रूप्यन्तःस्वविम्बप्रभावतः ॥४४॥ ततः स्वम्भनक्याभिम्यस्तेन ग्रामो निवे-
 दितः । तदप्रा ने-पि कीर्ति स्यान्काशती पुष्पयूषणा ॥४५॥ युगमम् ॥ अट्टाऽन्यैः सुरी इदृक्का ते मागदश्चिक्का । ध्यानस्वरूपतः
 क्षेत्रपालो गता यथा-प्रत ॥४६॥ उचयेत्यन्तर्हिते तत्र, मय्य प्रमदोदपृष्ठः । व्याकुर्वन्ति मम महाम्य, निष्ठाहने तद्वदुत्तव

॥४७॥ ततश्च मम्मदोचलैः, प्रक्रान्ता धार्मिकैस्तदा । यात्रा नवशती तत्र, शकटानां चचाल च ॥४८॥ अग्रे भूत्वा प्रभुर्वृद्धकौ-
लेयकपदानुगः । श्रावकानुगतोऽचालीत्, तृणकण्टकिना पथा ॥४९॥ शनैस्तत्र ययुः सेढीतीरे तत्र तिरोहितौ । वृद्धाश्वानौ तत-
स्तस्थुस्तत्राभिज्ञानतोऽमुतः ॥ ५० ॥ पग्रच्छुरथ गोपालान्, पूज्याः किमपि भोः किमु । जालयामत्रास्ति ? तेष्वेकः, प्रोवाच
श्रूयतां ग्रभो ! ॥५१॥ ग्रामे महीलणारव्यस्य, मुख्यपट्टकिलस्य गौः । कृष्णाऽऽगत्य क्षरेत्क्षीरमत्र सर्वैरपि स्नैः ॥५२॥ गृहे रिक्तैव
मा गच्छेदुह्यमानाऽतिकष्टतः । मनाग मुञ्चति दुग्धं न, ज्ञायतेऽत्र न कारणम् ॥५३॥ तत्र तैर्दर्शितं क्षीरमुपविश्यास्य सन्निधौ । श्री-
मत्पार्थप्रभोः स्तोत्रं, प्रोचे प्राकृतवस्तुकैः ॥५४॥ जयतिहुअणेत्यादिबृत्तैर्द्वारिंशता तदा । अवदत् स्तवं नं तत्र, नासाग्रन्यस्तदृष्टयः
॥५५॥ बभूव प्रकटं श्रीमत्पार्थनाथप्रभोस्ततः । शनैरुबिद्रतेजस्रि, बिम्बं तत्प्रतिवस्तुकम् ॥५६॥ प्रणतं सूरिभिः सङ्घसहितैरेतदञ्जसा ।
गतौ रोगः ममग्रोऽपि, कायोऽभूत्कनकप्रभः ॥५७॥ गन्धाम्भोभिः स संस्नप्य, कर्पूरादिविलेपनैः । विलिप्य चार्चितः सौमनसैः
सौमनसैस्तदा ॥५८॥ चक्रे तस्योपरि च्छाया, सञ्छाया प्रतिसीरया । सत्रादवारितात्तत्र, सङ्घो ग्राम्यानभोजयत् ॥५९॥ प्रासादार्थं
ततश्चक्रुः, श्राद्धा द्रव्यस्य मीलनम् । अक्लेशेनामिलच्छुं, ग्राम्यैरनुमता च भूः ॥६०॥ श्रीमल्लवादिशिष्यश्च, श्राद्धैरेश्वराभिधः । महि-
काख्यपुरावासः, समाह्वायि धियां निधिः ॥६१॥ अनुयुक्तः स सन्मान्य, कर्मन्तिरविचक्षणः । अथ प्रासाद आरेभे सोऽचिरा-
त्पर्यपूर्यत ॥६२॥ कर्माध्यक्षस्य वृत्तौ यद्वम्म एको दिनं प्रति । विहितो घृतकर्षश्च, भुक्तौ तन्दुलमानकम् ॥६३॥ विहृत्य भोजनात्तेन,
तेन द्रव्येण कारिता । श्री(स्वा प्र०)देवकुलिका चेत्ये, सा तत्राद्यापि दृश्यते ॥६४॥ शुभे मुहूर्ते बिम्बं च, पूज्यास्तत्र न्यवेशयन् ।
तत्रात्रौ धरणाधीशस्तेषामेतदुपादिशत् ॥६५॥ स्तवनादमुतो गोग्यं, मद्वाचा वस्तुकद्वयम् । कियतां हि विपुण्यानां, प्रत्यक्षीभूयते

मया ? ॥६६॥ तदादेन्द्रादतोऽयायि, त्रिभुवन्प्रवर्धिता स्तुति । मण्डपे पठमानाऽत्र, धुव्रोपद्रवनाश्विनी ॥६७॥ ततः प्रमृत्यदस्तीर्य,
मनोवाञ्छितपुरणम् । प्रपन्न रोगशोकादिदृ खदावपनाशन ॥६८॥ अद्यापि कलशो जन्मकल्याणकमहामहे । आद्यो धवलकः भाद्र,
म च स्नपयति प्रभुम् ॥६९॥ विम्बामनस्य पाद्यात्यभागेऽधरपरम्परा । ऐतिहास्य श्रूयते पूर्वकथिता ग्रथिता जने ॥७०॥ नभेस्ती
र्धकृतमूर्धायै, वषे द्रिरुचतुष्टय २२०२ । आपादध्रात्रको गौडोऽक्षरयत्प्रतिमात्रयम् ॥७१॥ श्रीमान् जिनेश्वरः स्मरिस्तथा श्रीशुद्धि
मागः । चिरमायुः प्रपार्येतौ, महयामादियमीयतु ॥७२॥ श्रीमानमयदेवोऽपि, आसनस्य ग्रमत्वनाम् । पचने श्रीकर्णराज्ये, वर
णोपास्तिशोभितः ॥७३॥ विधाय योगिनीरोधं, चिह्नकृतापरवासनः । परलोकमलवके, धर्मध्यानैकधीनिधिः ७४॥ युग्म ॥ इत्वा
न्तोऽमयदेवस्मरिमुगुरोरीहृन् मनामन्त्रितः, कस्याणैकनिवेत्तन कलिकलाशैलात्रिवज्रप्रभः । भूयादुर्दरुर्धटोदिततमः प्रध्वसद्ययौदय,
भयः श्रीनिलयो लय विन्दतु वो मङ्गल्यन्तोदये ॥ ७५ ॥ श्रीचन्द्रप्रभश्रिरिष्युत्तरसीहमप्रभः श्रीप्रभाचन्द्रः स्मरिरेनेन वेतसि कृते
श्रीगमलस्मीमुवा । श्रीपूर्वर्षिचरित्रोहणगिरौ प्रपुष्पसूरीधितो, इष्टान्तोऽमयदेवस्मरिगुरो मृद्वे महेन्दुप्रभः ॥७६॥ वरकरजबधु
र्नचिह्नतिलकनालीकरूपविजयस्य । श्रीप्रपुष्पमुवाते सुमनश्चित्रं न वकलभी ॥७७॥ इति श्रीप्रभाचन्द्रस्मरिः कृते प्रमानकपरिचि ॥

अत्र णरितयत्तैचस्यवासेन श्रीवर्द्धमानस्मरिणा श्रीचरभ्रीपतिनामानौ कृप्याभाषणपुत्रौ दीधितौ, क्रमेण बभूवुर्भुतीयूतौ श्रीजिनेश्वरिषु
दिमागराधायाविति सूरीकृतौ, गुर्वाङ्गिया वमतियामधुनकलीकरणाय पचननगरे प्राप्तौ, पचने च तैलेभ्योऽन्यत्रावस्थानाय वसतिमलम
मानौ पुरोहितगृहं गत्वा तत्पुरस्तादैत्यवासिष्यतिकरपुष्पकान्तौ, पुरोहितोऽपि गुणपात्रमेतौ सुनी निरीक्ष्य स्वगृह एव रक्षितवान्, गत्वा
च गङ्गां पुरस्तादैत्यत्रासिष्यतिकरं मुनिद्विकस्वरूपं य यथावभिरूपयितवान्, तैत्यवास्याङ्गाविधायिना राज्ञा तैत्यवाग्निनः मन्त्रिनयं मन्त्रि

ताः—मदनुरोधेनानयोः स्थितये दत्ताज्ञामित्युक्ते राजोपरोधेन चैत्यवासिभिराज्ञा दत्ता, स्थितौ च तौ तत्र वसतिवासेन, ततः कियत्काला-
 नन्तर पुनरपि धारानगर्यां प्राप्तौ, तत्र महेश्वरमहीधरधनदेव्योः सुतोऽभयकुमारनामा कुम्भारब्रह्मचारी समुत्पन्नवैराग्यः प्रव्राजितः, सोऽपि
 बहुश्रुतीभूतो वर्द्धमानस्वरिवचमा श्रीजिनेश्वरसरिणा स्त्रीकृतो वैराग्यनिधिः, तेन च शासनसूरीप्रेरितेन नवाङ्गवृत्तयो विहिताः, क्रियमा-
 णासु च वृत्तिग्याचाम्लतपसा रात्रौ जागरणाह्लेखनादिप्रयासाच्च रक्तदोषः शरीरे ममुत्पन्नः, तद् दृष्ट्वा च मत्सरिभिः अहो उत्सृज्य फलं,
 यदस्य स्त्रेः शरीरे कुष्ठोत्पत्तिजातेत्यपभ्राजनामाकल्य खिन्नः स्त्रिः शासनसुरीं प्रत्युक्तवान्, तथा च श्रीस्तम्भनपार्थ्वजिनप्रतिमाग्रक-
 र्दनाद्युपायेन तदुपशान्त्युपायः प्रदर्शितः, स्त्रिश्च तत्तथैव कृत्वोपशान्तरक्तदोषः कियत्कालं प्रवचनं प्रभाव्य शुभध्यानपरायणोऽनशननेन
 स्वर्गममाधयदिति श्रीअभयदेवसूरिचरित्रपिण्डार्थः, अत्र चरित्रे दुल्लभराजसभायां श्रीजिनेश्वरसुरेर्गमनमपि नाभूत्, तदभावात्कु-
 तस्त्यः तत्र विवादोः, विवादाभावाच्च खरतरविरुदं वन्ध्यास्तनन्धयकल्पं संपन्नं, नचैवं संवन्धः श्रीप्रभाषकचरित्र एवोपलभ्यते,
 नान्यत्रेति शङ्कनीयम्, अन्यत्रापि तथैवोपलभ्यमानत्वात्, तथाहि—वच्छा ! गच्छह अणहिल्लपट्टणे संपयं जओ तत्थ । सुविहिअज-
 प्पवेसं चेअमुणिणो निवारिंति ॥ १ ॥ सत्तीए बुद्धीए सुविहिअमाहुण तत्थ य पवेसो । कायवो तुम्ह समो अब्बो न हु अत्थि कोऽवि
 विऊ ॥ २ ॥ सीसे धरिऊण गुरूणमेयमाणं क्रमेण ते पत्ता । गुज्जरधरावयंसं अणहिल्लभिहाणयं नगरं ॥ ३ ॥ गीअत्थमुणिसमेया भमिआ
 पइमंदिरं वसहिहेऊ । सा तत्थ नेव पत्ता गुरूण तो समरिअं वयणं । ४ ॥ तत्थ य दुल्लहराओ राया रायव्व सव्वकलकलिओ । तत्थ
 (स्म) पुरोहिअमारो सोमेसरनामओ आसी ॥ ५ ॥ तस्स धरे संपन्ना (ते पत्ता) सोऽविहु तणयाण वेअअज्झयणं । कारेमाणो दिट्ठो
 सिट्ठो स्त्रिपहाणेहि ॥ ६ ॥ सुणु वक्खवाणं वेअस्स एरिसं सारणीइ परिसुद्धं । सोऽवि सुणंतो उंफुल्लोअण्णो विम्विओ जाओ ॥ ७ ॥

किं बग्दा स्वयुय काडण अत्तया इह उइण्णो । इअ चित्ततो विप्पो पयपउमं वदर्हं तेसि ॥८॥ सिवसासणस्सं जिणसासणस्स सार
कम्भरे गहेउज्ज । इअ आसीमा दिग्धा घरीहिं सक्कअसिदिक्कण् ॥९॥ 'अपाणिपादो बभनो अरीता, पथयत्यचंष्टुः स भृणोत्यकृर्णः ।
स वनि विधे नहि सस्य घेणा, शिषो बरुपी न जिनोऽयताद् ॥१०॥ तो विप्पो ते जपइ चिठ्ठइ गुह्मी तुमेहिं सद होइ । तुम्ह पसाया
बअत्थपागगा इति मे अ सुआ ॥११॥ ठाणाभावा अग्गे चिट्ठामो कृत्य इत्य तुह नयरे ? । वेइअवासिअमुणिणो न दिति सुविहिअवंने
वसिउं ॥१२॥ नेणवि मचंदमाला उवरिं ठाविसु सुइअसणेयं । पड्डिताभिअ मज्झन्हे परिकस्सिआ सबमत्थेसु ॥१३॥ तत्तो वेइय
वासिअमुदा तत्थागया मणति इमं । नीमरइ नयरमज्झा वेइअवज्झा न इह ठिति ॥१४॥ इअ वुत्तवं सोउं रण्णो पुरजो पुरोहिजो भग्गइ ।
गयावि मयलयेइअवासीण माइण पुरजो ॥१५॥ जइ कोऽवि गुणइहाण इमाण पुरजो विरुवय मणिदी । त निअरळाउं कुंडं
नामेमि मकिमियभमणुव ॥१६॥ रण्णो आणसेयं वसुहिं लहिउं ठिआ वउम्मोसिं । तत्तो सुविहिअमुणिणो विइरंति जइहिउंइ वल्लव
॥१७॥ इत्यादिद्रुपल्लीयमहत्तिलकधरि कृतदर्शनसप्ततिकाश्चो, यथप्यत्रापि प्रभावकचरित्रेण सद भूयोऽसगतं तथापि स्मरत
गच्छन्तरेतुः स्मरतारविकल्पितार्थेत्यत्रासिभि मह विवादस्वत्र नास्तीत्यत्रार्थे सम्मतमेवेति दर्शितं, यस्तु गणघरसार्द्धयंतकइइइइल्लो
विवाद म च स्मरतरमतग्रन्थग्राधाराण जिनपतिधरिणा सगतिचग्नाय विकल्पितः, स एव तच्छिष्येण सुमतिनाम्नाऽत्र लिखितोऽकिं
बिद्वास्सर्धेन बोध्य, यतः भोजभूतोऽपि भूतपूर्वोऽपि भूतान्यान्त्यप्यसंबद्धवत्कथयानि, तत्राभूतत्वं च प्रभावकच
रित्रादावनुक्तव्यापि नत्र भगवान्, अन्यानामप्यसंबद्धवाक्यानां मत्वं त्वेवम्—आत्थनाऽष्टात्रअभिः पण्डितजिनेश्वरप्रभृतिभिः मह
भीरुदमानाचार्या गणने प्राप्ता इत्याहुक्तं तच्च विचार्यमाण स्मरतराणामपि न सम्मतं, यत एवं मति भीरुदमानाचार्यदेव स्मर

तरविरुद्धं स्यात्, नान्यस्य, उच्यते च तैः श्रीजिनेश्वरसूरैरित्यसंगतिः, तथा तत्रैव चैत्यवासिमुख्यः सूर्याचार्य उक्तः, स च द्राणा-
चार्यस्य भागिनेयः, स च शिष्यीभूतस्तदानीं नास्तीति महत्यसंगतिः स्वाधिया भाव्येति, तेन प्रभावकचरित्रासंगतं यावत्तावत्सर्व-
मपि जिनपतिमूर्तिकल्पितमिति । किंच-एकं चित्रं यत् जिनेश्वरसूरिवर्णने काचपिच्यभूतान्यनेकानि वाक्यानि लिखितानि परं खरतर-
विरुद्धं न लिखितं, किंतु राजा तु न्यायवादी यावन्न किंचिज्जल्पतीत्येतावन्मात्रं भणितं, कुतो राज्ञा खरतरविरुद्धं दत्तं ?, मौने
विरुद्धाननिदानवाक्यप्रवृत्तेरेवाभावात्, तस्माद् ज्ञायते गणधरसार्द्धशतकवृत्तिकरणकाले बाहुल्येन खरतरनाम्नः प्रसिद्धिर्नासीत्,
किंतु, तदीयमुखवाद्विधिमङ्गो विधिसमुदायो विधिधर्मो त्यादि लोकमुखवाचौष्टिक इति प्रसिद्धिः, अत एव जिनदत्तशिष्यो जिन-
वन्द्रस्तच्छिष्यो जिनपतिस्तत्प्रतिबोधितेन भाण्डागारिकनेमिचन्द्रेण षष्टिशतककारेण जिनवल्लभैकगुणानुरागेण जिनवल्लभ-
स्तुतिं कुर्वताऽपि न क्वापि खरतरगच्छो भणितः, किंतु “पय पणमिअ सिरिवीरजिणु गणहरगोअमसामि” इत्यादि खरतरप्रसिद्ध-
जिनवल्लभवर्णने ‘नंदउ विहिसमुदाओ’ इत्याद्युक्तम्, एवं तत्पक्षीयप्रासादग्रशस्यादौ क्वचिद्विधिपक्ष इत्याद्यपि लिखितं दृश्यते,
लोकोक्त्या औष्टिकशब्दप्रवृत्तिः स्तनिककृतशतपद्यां-हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल १५९ जनितः पक्षोऽस्ति राक्काद्धितो, वेदाभ्राष्टण-
काल १२०४ औष्टिकभवो विश्वार्ककाले १२१३ऽञ्चलः । पदार्थ्येकेषु च १२३६ मार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के १२५० पुनः,
काले त्रिस्तुतिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥ इत्यादिपुगतनकाव्यादौ यत्र क्वापि खरतराधिकारस्तत्रौष्टिकनाम्नैवेति,
यत्तु खरतरपट्टावल्यां यथा खरतरविरुद्धं लिखितं तथा सदसि वक्तुमप्ययुक्तं, तथाहि-सं० १०२४ वर्षे श्रीमदणहिल्लपत्तने दुल्लभ-
राजसभासमक्षं विवदमानैः मरस्वतीभाण्डागारानीतदश्वैकालिकपुस्तकवाचकत्वप्रतिज्ञया लब्धाऽऽत्मलघुत्वैरन्तराले पत्रं चोरयाद्धि-

मयरागिनि मद तमाग्यावृत्तेन लब्धगुरुपदा राजलोक जाग्रत्यप्यहो चौर्यमिति जल्पतोऽहो एते स्वरतय इति प्रमत्ताः प्राप्त-
 गतगच्छिन्ना श्रीजिनधरगुरुणा तपत्वापादक, न च तेषां न सम्भवति, किंतु श्रागुक्तप्रकारेण जिनदत्तेनैव प्रकटीकृत तस्यैव युज्यते,
 तन्वाचान्यादपि नादृशगच्छित्यस्य मयजनप्रतीतत्वात्, न च सर्वथाप्यसद्वय पदवाक्यां कथं लिखितुं शक्यते इति शङ्कनीय, तेषां तथा
 लिखन मयाभावात् कथमन्यथा गतगच्छिन्ना श्रीजिनधरगुरुवेति ब्रवाणा अपि स्वरतगच्छे श्रीउद्योतनधरिरित्यादिनिजवचनविरो
 धित्वमन्मग्नानां द्विनामुन्कीय लिखितवन्त, मयत्यं लिखित, यथा "श्रीमहावीरतीर्थे श्रीमुधर्मस्वामिमन्ताने श्रीस्वरतरगच्छे श्री
 उद्योतनधरि श्रीउद्यमानधरि श्रीजिनचन्द्रधरि श्रीअमयदेवसूरि श्रीजिनवल्लभधरि श्रीजिनदत्तसूरि श्रीजिनचन्द्र
 गार्ग्य श्रीजिनपनिमृगि श्रीजिनधरसूरिरित्यादिपापतत्पद्मालङ्कार श्रीजिनमद्रसूरिराज्ये श्रीजिमलमेरुमहादुर्ग श्रीचाविगदेवे पृथ्वीशे सति
 सं० १५०५ पृ० तप गद्विका स्मरिना, तथा परपदिच्छयां यथा "इतेश चन्द्रकुले श्रीस्वरतरविधिपसे— "श्रीवर्द्धमानामिधसूरिरा-
 डा, ज्ञान क्रमादपुदपञ्चतमः। मन्त्रीधर श्रीमिमलामियानः, श्रीकृत् यद्वचनन वत्या॥१॥मित्यादि, तथा "श्रीवीरश्यामने ह्नेन-
 नादन उपिनि यिनो। मुचमव्याम्यपरपानि, गणा मन्ति महासन्न ॥१॥ गच्छ तययस्तेषु, ममस्ति स्वन्तिमाजनम्। यत्राधुवन
 गुणगुण, गुरो गतरन्मया ॥२॥ श्रीमानुपोतन धरिर्वर्द्धमानो जिनेश्वरः। जिनचन्द्रोऽमयदेवो, नवाङ्गविकारकः ॥३॥
 रत्यादि धाआणाराङ्गदीपिसमस्तौ, पञ्चोद्योतनधरिर्वर्द्धमानाचार्या स्वरतगच्छीपापुक्तौ, तच्च तेयामप्यनमिमत्। किंच-
 प्रसारमपि विचारणीय, तथाहि— श्रीअमयचन्द्रगुरितच्छिष्यश्रीवर्द्धमानाचार्यप्रभृतिकुल नवाङ्गविकारिक्रीदौ श्रीवर्द्ध-
 १ समन्मर्गपथागगायत्रयानां गुरूपत्रे पृष्ठे ७ लेख प्रयोदश २ पृथ्वी ग्रामनि प्र० ३ सम्बोद्ध मन्त्रीपत्रे छलीया

मानस्ररित एव पट्टपरम्परोक्ता, अत्र तु श्रीउद्योतनस्ररिपट्टधरत्वेन श्रीवर्द्धमानाचार्यो भणितस्तत्र निदानं किं?, सम्यग् न विद्यः, नहि श्रीउद्योतनस्ररिशिष्यः श्रीवर्द्धमानाचार्यः, किंतु चैत्यवासिशिष्यः स्ररिः सन्नेव चारित्राद्युपसंपदं गृहीत्वा विजहारेति प्रतिपादनाद्, उपसंपन्नस्तु स्वकार्यसमाप्तौ गन्तुक एव स्यात्, तस्य च दिग्वन्थादिकं न संभवति, तदभावे च न मण्डल्यादिना संभोगः, तदभावाच्च न पट्टधरत्वमिति प्राग् दर्शितमित्याद्यनेकप्रकारं खरतरलिखितं सुदृशां न सम्मतमितिगाथार्थः॥४४॥ अथ लोकदत्तमपि खरतरनाम जिनदत्तेन कथं विकल्पितमित्याह—

खरयरनामं किरिआउगत्तणओत्ति चित्तुट्ठीए । परिकप्पिअंति तदवच्चकप्पिअं तस्स मूलंपि ॥४५॥
खरतरनाम क्रियोग्रत्वात्—क्रियामिरुग्रत्वमस्माकमतः, खरतर इति नाम चित्तुट्ठै—मनःसंतुष्टिनिमित्तं परिकल्पितमपि, अर्थाजिनदत्तेन तस्य नाम्नो मूलमपि श्रीजिनेश्वरस्ररिलक्षणं तदपत्यकल्पितं—जिनपतिस्वरिप्रभृतिभिः कल्पितं, जिनदत्तेन खरतरशब्दस्य क्रियोग्रत्वमित्यर्थः कल्पितः, तदपत्येन च तस्य मूलमपि जिनेश्वराचार्यः कल्पितः, तस्य च निमित्तं चैत्यवासिभिः सह विवाद इत्याद्यपि कल्पितमितिगाथार्थः ॥४५॥ अथोक्तकल्पनायां जनविश्वासः कथं भवतीति विकल्प्य यत्कृतं कुर्वन्ति च तदाह—

जेणं जिणदत्तमए पुराणपाढाणमण्णहाकरणे । परलोअभयाभीआ अज्जवि दीसंति वेस्सहरा ॥४६॥
जिनदत्तमते पुरातनपाठानामन्यथाकरणे—प्राचीनशास्त्रपाठपरावृत्तिकरणे येन कारणेन ‘परलोकभयाभीनाः’ परलोकभयं—नरकादिपातभयं तस्मादभीताः—निश्चूकाः अद्यापि वेषधराः—जिनदत्तापत्यानि साध्वाभासरूपाणि दृश्यन्ते, यतः माम्प्रतमपि तप्रागच्छीयरत्नशेखरस्ररिकृतथावकप्रतिक्रमणवृत्तौ श्रीअभयदेवस्ररिरित्यत्र खरतरधुरीणश्रीअभयदेवस्ररिरिति प्राक्षिप्य लिखितं, तच्च

नमन्मरो न्यान्मन्त्राभ्युपगतमन्त्रनिगाथाय ॥४६॥ अथ प्राचीनपाठपराङ्परिकरणे मयराहिता अतः किं कृतमित्याह—
तथा महावीरचरिअन्पमत्थियमुदेसु निम्मलापमुह । चइऊण स्वरयरिचिअ स्विहिअ सेहाबिअ च तहि ॥४७॥

यत् पारगणनं त्रिनदसापत्यानि परलोकप्रयामीतानि तत्र कारणेन महावीरचरित्रप्रशस्तिप्रसूतेषु—गुणचन्द्रगणिकृतभीमहा-
निर्मलगदिन्द्रध्वस्थानं नै स्वरयरीतिकुन स्वरितं येत्यर्थः ॥ तत्कवमितिषेचपुणु—भवअल्लिहायसंमतमविअसंतापतारणसमत्थो ।
वाहिण्या व महयो भिरिगुरिजिणेमरा पवमो ॥४८॥ गुरुसागठ ववताउ निम्मला साहुसंतई जम्मा । दिमवताओ गंगुइ निम्माया
मपलबणपुजा ॥४९॥ इतिभीमहावीरचरित्रप्रशन्नो, अत्राय विचार—स्वरतराणास्तुत्पत्तिः १२०४ वर्षे मर्वेपामपि मम्मता, तच्च
गगनगणाननिष्ठ, अतम्मदपाठरणाय 'निम्मला माहुसंतई जम्मा' इत्यत्र 'स्वरयरी साहुसंतई'ति लिखितम्, एतच्चरित्रं च 'नंदसिंहिर-
उत्तं व मनि एय न त्रिनन्धमूलक्य किंतु जीणा इति मृषास्मात्पर्यं विपरीतलिखनेनात्मा कठार्थितः, तस्मिन्दिहपि न संज्ञाता, अतः
'एतत्त नानविष्वमो, न नानन्नं त्रमगत्' इतिन्यायं तस्यैव इतिगाथार्थः ॥५०॥ अथ ह्यल्लिखनात् मां प्रतं यत्तम् तद्वदह—
पुण्णाल्लगन्निर्णयान्—रागतगन्निवत्तपुण्णाल्लदन्त्यका पुस्तकाभावादपुयादिभ्यः मयानीतपुस्तकात् यो निर्णयन्तस्मात्तपामाज्जीय
धीगन्नासरमुरिकुनधादुअनिअमपमृअणिमन्विचपुण्णकानुपलब्धजाणदीयप्रामादपु शिलोत्कीमवर्णलिखनादप्य तच्च प्राग् प्रवर्णिमं

॥५१॥

जेमलमेरौ कूटलिखनं जनप्रसिद्धं जातं, तस्माद् बहु ख्यातं यथा स्यात्तथा खरतराः—मान्द्यरोगग्रस्ता इव उच्चैःस्वरेण वक्तुमशक्ताः संजाताः, तेन कारणेन कूटलिखनहेतुरिति गाथार्थः ॥४८॥ अथ चैत्यवासिवादे दूषणान्तरमाह—

किंच विवाओ चेद्अवासीहिमसंभवीऽवि आयारे । तत्त्रवि खरयरविरुअं जयवाए सबहा नेव ॥४९॥

किंचेति दूषणाभ्युच्चये, चैत्यवासिभिः सह साधूनां विवादोऽसंभवी, अपिरेवार्थे, असंभवेव, क ?—आचारे—आचारविषयो विवादो न संभवति, चैत्यवासिनां साधूनां चाचारः सर्वजनप्रतीत एव, सिद्धे वस्तुनि साधनायोगाद्, दशवैकालिकादिपुस्तकानयनमयुक्तमेव, आचारे इत्युक्तौ कदाचित्पाण्डित्यपरीक्षानिमित्तं तार्किकवादो युक्तोऽपीति ज्ञापितं, तत्रापि—जयवादे खरतरविरुदं सर्वथा नैव—न संभवत्येव, खरतरनाम्नोऽशुभार्थवाचकत्वादिति गाथार्थः ॥४९॥ अथाशुभार्थवाचकत्वेऽपि दूषणमाह—

सद्धानं दुर्भिक्षे—शुभाशुभार्थवाचकानामन्यशब्दानामप्राप्तौ सत्यां खरतरविरुदमर्द्धजरतीयम्—अर्द्धजरतीयन्यायमापन्नं, अर्द्धशब्दानां दुर्भिक्षे—शुभाशुभार्थवाचकानामन्यशब्दानामप्राप्तौ सत्यां खरतरविरुदस्य प्रवृत्तिः, तरशब्दः अतिशयार्थे प्रत्ययलक्षणः, जरतीयन्यायस्त्वेवं—खरशब्दः सत्यवाचिन्वेनाभ्युपगमे लोकमुखदेव खरशब्दस्य प्रवृत्तिः, तरशब्दः अतिशयार्थे प्रत्ययलक्षणः, स च शब्दशस्त्रादेवेत्यर्द्धजरतीयन्यायो, वैपरीत्यप्रवृत्तिमद्भ्यामुभाभ्यामेव खरतरशब्दस्य व्युत्पन्नत्वाद्, अथोभात्रापि शब्दौ व्याकरणनिष्पन्नावेव गृह्येते तर्ह्यतिशयेन खरः खरतरः इति व्युत्पत्त्या महान् गर्हभ उग्रतरो वा भण्यते, स च लोकानां मुखादसंभवीति, लोकमुखवाच विरुदसंभवे तरप्रत्ययप्रयोगोऽसंभवीति विचारणया स्पर्णगिर्यादौ क्रोधाविष्टाक्श्रावणे खरतरोऽयमिति भणनं प्रसिद्धं तदेवात्र संभवीति गाथार्थः ॥५०॥ अथ जिनेश्वरेश्वरेः खरतरविरुदं न जानं तत्र युक्तिमाह—

उत्त जयवाग जाय स्वरयरपिरुम इधिज सा नियमा । नवमगिविस्तिपमुहे वणणयवग्रणपि तवघचा ॥५१॥

यदि उपवादे जिनेधरात् स्वरतरविद्ध जात भवेत् ता-तर्हि नियमात् नवाङ्गुचिप्रसूत्रे, आदिशुद्धाच्छ्रीअमयदेवधुरिस्त्रिप्य श्रीवदमानाचायकृतभीअपमदयचरित्रादिपरिग्रहं तत्र तदपस्यात्-श्रीजिनेधरधुरिस्त्रिप्यप्रक्षिप्यादिमकाशाश्रीअमयदेवधुरिप्रमुख यायात् अथाप मुखाडकचनम्-अनेन प्रकारेणास्मदीयगुरूणामित्य स्वरतरगच्छीयन मया इ-इत्यादिक कृतमित्यादिरूपेण तद पिताममविष्यन्, तच्च कापि नोक्तमिति गाढार्यं ॥५१॥ अथ व्यतिरेकमाह-

नेव कस्थवि दिदु सुणिअ या स्वरयराउ अणत्थ । पब्बुअ तवगणपमुहा जिणवत्ता चेव वुबन्ति ॥५२॥

नच कुत्रापि इष्टं श्रुत वा स्वरतरान्यत्र, स्वरतरेणोक्त इष्ट श्रुत च, परमन्यनोक्तमिति न इष्ट श्रुतं चेति, प्रत्युत तपागण प्रमुत्ता जिनेधरादव वदन्तीत्यध्याय । मात्राभस्वर्य-यत्र कापि जिनेधरसंस्थानीयकृतेषु ग्रन्थेषु प्रवृत्ति तत्र स्वरतरविष्यस्त्र रूपं गवतोऽपि नोद्भाविता, तथाहि-नवाङ्गीहचिप्रवृत्तिस्तु मर्वत्राणि सुलभा मुप्रनीता चेति नेह लिख्यते, यद्यु तत्र स्वरतराः श्री

अमपदवमुरे निष्पृहतामुद्भावयन्ति तन्मम्यग, राजादिसकाशाजयाधवासे क्रियोभ्यादेवा निजगुरूजा लब्धस्य विरुद्धस्य सुष्ठि प्यण विमेषतो दीपनार्हत्वात्, निजजातित्रआदरिव गुरूगच्छादनामोक्तौ नि-स्यहताया अनपायात्, यदागम -संजओ नाम नामेण, तदा गुप्तेण गोअमो । गदमालि ममापरिआ, विज्ञानरूपपारागा ॥१॥ इत्युक्ता ० १८ (५६९५) तस्माद्गुरूगच्छादेर्नामावश्य वक्तव्यम्, अन्यथा श्रीअमयदेवधुरिमिरित्याद्यपि वृत्तिप्रवृत्तौ न युक्तं स्यात्, नन्वेतच्छिष्यैर्लिखितमिति चेत्परि जीव, तर्हि तद्वत्स्वरतरविद्धमपि तच्छिष्येणैव कथं न लिखितमित्यपि विधागणीयं, किञ्च-ज्वातरविष्य स्वात्मन एव मधुर्धं स्यात्तर्हि नि स्यहताऽपि वदु लब्धयत,

एतच्च निजगुरोर्जिनेश्वरसूरेरिति कुतो निःस्पृहतावार्ताऽपि, न च विस्मृतमिति संभावनीयं, चन्द्रकुलस्यापि तथात्वापत्तेः, तस्मात् य-
 दि निजगुरो राजसभायां जयहेतुकं स्वरतरविरुदमभविष्यत्तर्हि मविस्तर न गङ्गावृत्तिपञ्चाशकवृत्त्यष्टकवृत्त्यादौ श्रीअभयदेवसूरिशिष्याः
 श्रीचन्द्रमानसूरिप्रभृतयः प्रशिष्याश्च तदनुजाताः श्रीपद्मप्रभसूर्यादयोऽप्यवर्णविष्यन्, तैश्च लेशतोऽपि न लिखितं तथाहि-
 चंद्रकुले चंद्रजसो दुकरतवचरणमोसिअसरीरो । अपडिवद्वचिहारो सूरुव विणिगयपयावो ॥१॥ एणपरिगहरहिओ विविहसारंगसं-
 गहो निच्च । सयलक्खविजयपयडोऽवि एकसंसारभयभीओ ॥२॥ इदिअतुरितुरंगमवसिअरणसुमारही महासतो । धम्मारासुएल्लरणम-
 णमक्कडरुद्धवावाचारो ॥३॥ खमदमसंजमगुणरोहणो विजिअडुजयाणंगो । आसि मिरिवद्धमाणो सरी सबत्थ सुपसिद्धो ॥४॥ मूरिजि-
 णेसरसिरिवुद्धिसायरा सायरुव गंभीरा । सुरगुरुसुक्कसरित्था सहोअरा तस्स दो सीसा ॥५॥ वायरणछंदनिग्घंटुक्कवणाडयपमाणसमएसु ।
 अणिवारिअप्पयारा जाण मई सयलसत्थेसु ॥६॥ ताण विणेओ मिरिअभयदेवसूरित्तिनाम विक्खवाओ । विजयक्खवो पच्चक्खवो कय-
 विक्कयसंगहो धम्मो ॥७॥ जिणमयभवणब्भंतरगूढयत्थाण पयडणे जस्स । दीवयसिहिव विमला सई बुद्धी पवित्थरिआ ॥८॥ ढाणा-
 इनवंगाणं पंचासयपमुहपगराणं च । विवरणकरणेण कओ उवयारो जेण संघस्स ॥९॥ इक्को वदो व तिणिण व कहवि तु लग्गेण
 जइगुणा हुंति । कलिकाले जस्स पुणो बुच्छं सबेहिवि गुणेहि ॥१०॥ सीसेहि तस्म रइअं चरिअमिणं वद्धमाणसूरीहि । होउ पढंतयुणं-
 ताण कारणं मोक्खसुक्खस्स ॥११॥ इति नवाङ्गवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिशिष्यश्रीचन्द्रमानसूरिकृतप्राकृतगाथात्मकश्रीक्रमपभेदव-
 चरित्रप्रशस्तौ, एतत्पुस्तकं ताडीयं पत्तननगरे बुद्धशालिकतपागणभाण्डागारेऽस्तीति बोध्य, तथा-पूर्वं चन्द्रकुले बभूव त्रिपुले श्रीवद्धमा-

? एतस्या वृत्तेः कर्त्ता यद्यपि श्रीजिनेश्वराचार्यः तथापि संगोचिता सा श्रीमद्भिग्भयदेवसूरिभिः इति तत्र नार्णनलिखनप्रसङ्गः,

नप्रभु, धरिमङ्गलभाजन सुमनसां सेष्यः सुवचास्पदम् । शिष्यस्तस्य जिनेश्वर समञ्जसि स्याद्वादिनामप्रणी, बन्धुस्तस्य च बुद्धिसागर
इति त्रैविपपारदम् ॥१॥ मरि० धीजिनचन्द्रोऽभयदेवगुर्लवाङ्गविष्णु । धीजिनमद्रमुनीन्द्रो जिनेश्वरविमोक्षयः शिष्याः ॥२॥ षष्के
धीजिनचन्द्रमृगिगुमिधुर्य प्रममामिषस्तेन ग्रन्थचतुष्टयीस्कृतमिति धीदेवमद्रप्रभुः । दवानन्दमुनीश्वरोऽभवदतश्चारित्रिणामब्रवी,
समारम्भविपारगाभिजनताक्यामणु क्लामं मत्वा ॥३॥ यन्मृखावासवास्तप्या, व्यवस्यति सरस्वती । गन्तु नान्यत्र स न्याय्य, भीमान्देव
प्रमप्रभु ॥४॥ मुङ्गुतुलामङ्गयति यस्तुप्रतिविम्बविद्यदभतिहृतम् । धीवियुषप्रमचिष न विषये वैपरीत्यं तु ॥५॥ तत्पदपञ्चभ्रमरभक्के
पञ्चप्रमथरितमेतद् । विरुमतोऽसिक्काल वेदब्रह्मरवि २९४मिते ममये ॥६॥ इति धीपद्यप्रभमृरिविरचितभीमुनिस्तुव्रतचरित्रप्रशस्तौ,
तथा 'स्वन्तिध्रीनृषविष्टमसपत्न' २०३ वर्षे वंद्यान्वशुक्ल १५ अनावयोह धीअर्जुदाचलमहातीर्थे अणहिल्लपुरवास्तव्यप्राग्वाटङ्गतीर्यत० श्री
पण्डप्रमादमई० सोमान्वये त० आमराजसुतमई श्रीमल्लदेव मई धीवस्तुपालयोरनुज मई भीतेजपालेन स्मरितभीक्ष्णमीहवमहिकायां श्री-
नमिनाथचैत्य इत्यादिपात्रध० पलणममुदरप्रमुत्तकुटुम्भममुदायन श्रीस्नान्तिनाथबिंब स्मरित प्रतिष्ठित च नवाङ्गीश्वरपिष्कारकभीअयेदे-
वमूरिसंतानीय० धीचर्मपोपमूरिमि" इति श्रीअयुग्राचलतीर्थे भीनेमिनाथचैत्यपविमदारे षतुर्दशदेवकलिकाप्रशस्तिः, एवमन्यत्रापीयमे-
व रीतिबोध्येति, त्रस्युत तपागमप्रमुत्ता जिनदत्ताइव ब्रुवन्ति, यदुक्त "दु नन्त्रिन्द्रियरुक्काल १५९ अनित पञ्चोऽस्ति राक्षसितो, वेदान-
भारण १०४ अल और्दिक्कमयो विद्यार्ककालऽमल १२१३ । पट्थ्यर्के १२३६ शु च सार्धपौषिम इति व्योमेत्रिपार्के १२५० पुनः,
अल त्रिस्तुतिक कलौ जिनमग ज्ञाना स्वकीयाप्रदाय ॥१॥ एतस्काव्य मन्त्रिवन्तुपालतजपालकवारकनिष्पन्नन्वेष्टयपि मम्मलितया
मगितमित्यत्रौर्दिक्कग्रन्थन मगनगे बोध्य, परं तदानीमुक्तानाम्ब प्रसिद्धिरिति, तथा "वत्सरद्वोदशमनेषतुमिरधिकेर्गतेः, मावीविक्र

मतो गच्छ; ख्यातः खरतराख्यया ॥१॥ इति श्रीजिनसुन्दरमूरिकृते दीपालिकाकल्पे, एवं तपाप्रभृतीनां पट्टावलीष्वपि सं० १२०४ वर्षे
खरतरमतोत्पत्तिरिति लिखितं, किंच—नवाङ्गीद्विचिकारकसंताने ये श्रीधर्मघोषसूरिप्रभृतयः उक्तास्तेषां नामापि खरतरपट्टावल्यां नास्ति
तदपि सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यमिति गार्थः ॥५२॥ अथ खरतराभिमतस्यापि सम्मतिमाह—

जिणवल्लहोऽवि कथयि खरयरविरुअं जिणेसरा जायं । न चइसु अहव तक्कुल जाओऽहं किंतु अपणगुरुं ॥५३॥
जिनवल्लहोऽपि, अपिशब्दादन्ये तु दूरे, जिनवल्लहोऽपि खरतरविरुदं जिनेश्वराज्जातमिति नावादीत्, अथवा तत्कुलजातोऽहं—तद-
न्यजातोऽहमित्यपि नावादीत्, किं त्वन्यगुरुम्—अन्यत् तत्कुलादन्यद्यत्कुलं तदुद्भवो गुरुर्यस्य सोऽन्यगुरुरेतादृशोऽहमस्मीति
ज्ञापितमिति प्रसङ्गतोऽभिहितं बोध्यं, खरतरस्यानिष्टत्वादित्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—खरतरास्तु श्रीअभयदेवसूरिगिष्यः जिनवल्लभः
अत एव तत्पट्टधर इति ब्रुवन्ति, जिनवल्लभस्तु नेति ब्रूते, तथाहि—प्रथमं तावज्जिनवल्लभवचसा श्रीअभयवस्वरूपं यथा—न चकोरदधि-
तमलमदोषमतमोनिरस्तसद्वृत्तम् । नालिकट्ट तावकाशोदयमपर चान्द्रमस्ति कुलम् ॥१॥ तस्मिन् बुधोऽभवदमङ्गविहारवर्ती, सूरिजिने-
श्वर इति प्रथितोऽयं श्रीः । श्रीवर्द्धमानगुरुदेवमतानुसारी हारीभवन् हृदि सदा गिरिदेवतायाः ॥२॥ अनेककविनायकस्तुतपदः मदो-
माश्रयः, स्फुरद्वृषपरिग्रहस्तुहिनधाम रम्याकृतिः । प्रभूतपतिरद्भुतश्रुतविभूतिरस्तस्मरो, महेश्वर इवोदभूदभयदेवसूरिस्ततः ॥ ३ ॥
श्रीवीरान्वयवृद्धये गणभृता नानार्थरत्नैर्दधे, यत्स्थानादिनवाङ्गशेषाधिगणः कैरग्यनुद्धाटितः । तद्वश्यः स्वगुरुपटेशविशदप्रज्ञः करि-
ष्यच्छुभां, तदटीकामुदजीघटत् तमखिलं श्रीसंघतोषाय यः ॥४॥ सत्तर्कन्यायचर्चाचित्तचतुरगिरः श्रीप्रसन्नेन्दुश्रिः सूरिः श्रीवर्द्ध-
मानो यतिपतिहरिभद्रो मुनीन्देवभद्रः । इत्याद्याः सर्वविद्यार्णवकलशभुवः संचरिष्णुरूकीर्त्तैः, स्तम्भायन्तेऽधुनाऽपि श्रुतचरणमारा-

जिनो यस्य शिष्या ॥५॥” इत्यादि जिनबहुभक्त्यायां जिनबहुभीयप्रशस्त्यपरनाम्न्यामष्टसतिकायां, अत्र यदि जिनेश्वर-
 मूरं स्वरतरविन्दममधिष्यत् तर्हि जिनबहुभोऽपि चान्द्रकुलमिव विरुदमप्यवर्णयिष्यत्, तच्च न वर्णितम्, अतस्त्वद्विषये जिनबहु-
 भोऽपि माधिक इत्यर्थः, तथा तद्वज्जो नाहमस्मीत्यवादीत्, भीअमयदेवमूरिजिनबहुभयोगुरुशिष्यसंबधो नामीदित्यर्थः, नहि
 भीअमयदेवधरिणा जिनबहुभोऽस्मदीय शिष्य इत्युक्तम्, एतच्च स्वरतरस्यापि सम्मतं, यतो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ “वैत्य
 वासिद्विष्योऽय”मित्याशुक्तः, न पुनः प्राबज्याशनदिम्बन्धादिनाऽऽस्तमसात्कृत इत्यपि भणितं, तथात्वे वैत्यवासिद्विष्यत्वलव्यपदे
 श्चासंसंवात्, न वा जिनवल्लभेनाप्यहं भीअमयदेवमूरिशिष्य इत्युक्तं, प्रस्तुतं वैत्यवामिशिष्यत्वमेवोक्तं, यदुक्तं—“लोकाव्यर्च्यपुर्ण-
 च्छमहाचनोत्थमुक्ताफलोज्ज्वलजिनेश्वरधरिशिष्य” । प्राप्तं प्रथां वृत्तिगणिजिनबहुभोऽत्र, तस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं च ॥१॥”
 इत्यष्टमसतिक्काम्, इयं च भीअमयदेवधरो दिवं गतं त्रिशठा चतुस्त्रिंशत्वा वा वर्षेर्गते ११६४ वर्षे कृत्वा चित्रकूटे श्रीमहावीर-
 प्रासादछात्रकाव शिलासुत्कीय लिखिता, अत्र विचारणीय—भीअमयदेवधरितस्त्रिंशद्वर्षातिक्रमे चतुस्त्रिंशत्पातिक्रमे वा यदि निजगुरु-
 तथा भीअमयदेवधरिं नोक्तवान् तर्हि कदा वक्ष्यति ? कथं वा तत्पञ्चदशे मवितेति ?, किंच वैत्यवास परित्यज्यापि वैत्यवामिनमेव निज-
 गुल्लया भीअमिनरधरिं महता प्रबन्धेन वर्णितवान्, न पुनरन्यमपि कथनं श्रीवर्द्धमानश्रिप्रभृतिक्रमपि, एव प्रभैकवष्टिशतकेऽपि,
 तथाहि—“पौके वातुरवाचि कः क मवतो भीरोर्मनं ग्रीतये, मातङ्गारविग्रमया वद कया रज्यन्ति धिद्वजना । पाणौ किं मुरजिद्धिमसि
 भ्रुवि त ध्यायन्ति क वा मठा, के वा मदुरवोऽत्र वारुचरणा भीसुश्रुता विभुता ॥१॥ एतेषां प्रभानामुत्तरं श्रीमधम्मयदेवा

? एतन् प्रभोचैरप्यष्टिशतकं प्योग्रगत्नाकरं मधुसूक्तं मुद्रियं

चार्याः इत्येवंरूपेण श्रीअभयदेवसूर्यः मद्गुरुत्वेन सर्वसाधारणवचमा वर्णिताः, न पुनर्निजगुरुत्वेनेति, चैत्यवासिनं श्रीजिनेश्वरा-
 चार्यं च निजगुरुतयैव वर्णितवान्, तथाहि—कः स्यादम्बुधिवारिवायसचित्ते क द्वीपिनं हंत्ययं, लोकः प्राह हय प्रयोगनिपुणैः कः
 चार्यं च निजगुरुतयैव वर्णितवान्, तथाहि—कः स्यादम्बुधिवारिवायसचित्ते क द्वीपिनं हंत्ययं, लोकः प्राह हय प्रयोगनिपुणैः कः
 शब्दधातुः स्मृतः । स्मृते पालयिताऽत्र दुर्धरतरः कः क्षुभ्यतेऽम्भोनिधेः, स्मृतिं जिनवल्लभस्तुतिपदं कीदृश्विधाः के मताम् ? ॥१॥
 अत्रोत्तर मद्गुरो जिनेश्वरसूर्य इत्येवोक्तवान् जिनवल्लभ इति, गुरुशिष्यसंबन्धः श्रीजिनेश्वरस्वरजिनवल्लभयोरेव, न पुनरभयदेव-
 स्वरजिनवल्लभयोरेपीति जिनवल्लभवचमैवावबोधयः, ननु 'तस्योपसंपदमवाप्य ततः श्रुतं चे'ति चतुर्थचरणेन श्रिनवल्लभमेनाप्यु-
 पसंपदमधिकृत्य संबन्धः स्मृचित इति चेत् मतं, तथात्रियसंबन्धस्याकिंचित्करत्वात्, तथाहि—उपसंपन्नत्वमपि श्रुतमधिकृत्य श्रिन-
 वल्लभेनैवोक्तं, तच्च विचार्यमाणं प्रव्रज्यापूर्वकयोगाद्यनुष्ठानमन्तरेण सिद्धान्तवाचनामधिकृत्यासंभवेवेतिकृत्या पारिशेष्यात्कर्मग्र-
 न्थादिप्रकरणव्याकरणादिकमधिकृत्य संभवति, न च चैत्यवासिना सताऽपि योगानुष्ठानं कृतं भविष्यतीति शङ्कनीयं, गणधरसाद्ध-
 शतकोक्तवर्णनविशिष्टस्य योगानुष्ठानासंभवात्, तेन तथाविधं किंचिच्छ्रुतमधिकृत्योपसंपन्नत्वे संभवत्यपि तत्रेदं विचारणीयम्,
 उपसंपन्नोऽपि द्विधा—सांभोगिको विसंभोगिकश्च, तत्र सांभोगिको दिग्बन्धादिना समानः, स चैकस्मिन्नेव गणे विद्यमानोऽपि
 प्रव्राजकाचार्यपिक्षया आचार्यन्तराश्रयी, तस्य च मण्डल्यादिव्यवहारः स्वशिष्यादिवदेव, विसंभोगिकस्तु गच्छान्तरीयो दिग्ब-
 न्धादिना विसदृशः, तस्य च शिष्यत्वव्यवहारो विवक्षितकार्यमात्रहेतुकः श्रावकस्येवावगन्तव्यः, श्रावकस्याप्यागमे शिष्यत्वेन
 प्रतिपादनाद्, यदागमः—“चंपाए पालिए नाम, सावए आसि वाणिए । महावीरस्म भगवओ, सीसो सो उ महप्पओ ॥१॥”ति
 श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे (७५९, १०) आस्तामुपसंपद्, किंचिच्छिक्षामानेणाग्रेकपाक्षिकाभ्युपगमेनापि गुरुशिष्यत्वव्यवहारः प्रवचन-

श्रुतीनो, यथा भीमदाधीरमल्लिपुत्रयो, नहि मल्लिपुत्र धीमदाधीरेण प्रघाथितो न बोधसंपन्न, किंतु कश्चित्प्राविश-
प्रभोत्तरदानमात्रेण त्रिधित, प्रयज्या च स्वच्छिद्योऽस्मीति मल्लिपुत्रवचोमात्राभ्युपगमेनैकप्रायश्चित्कभ्युपगम, एव धीमदमय
दन्तरिजिनवल्लभयोगि कथयिदसमायितोऽपि संभवशप्यकिंचित्कर एव, तेन जिनवल्लभमेनात्मनो भिन्नगणसंबन्धित्वमेव ज्ञा-
पित वपुक्तमत्र, आपुनिस्यस्तु पदधरत्वादिसंबंधं पूकुवाणा देवतापता इवावगन्तव्या इतिगाथार्य ॥५३॥ अथ स्वरत
गनामोग्पनिमुपसंहरामाह—

तथा जह नामधुग जिणवत्ता अरकमेण सजाय । नह जिणवत्सकवाले तदस सिलय न विहिल्लिहिअ ॥५४॥

यन कारणेन स्वरतरण्यतिरिक्ता जिनवल्लभं यावत्सर्वेऽपि जिनेभ्यस्तु स्वरतरविच्छेदं न वदन्ति तेन कारणेन यथा नामद्विकं—बाह
ण्डिकोपिक्कलक्षममभिधानद्वय जिनदत्तायथाक्रमेण—क्रमस्यानतिक्रमेण प्रथमं बाहण्डिकं पश्चादोपिक्कमिति, तथा जिनदत्तक
पाल—जिनचल्लोटे तृतीयमपि स्वरतरसंज्ञापि तिलकमिव तिलकं विधिलिखितं—विधात्रा लिपीकृत जिनदत्तादेव प्रागुक्तपुस्तका
ज्जात नान्यन्मादर्पयति कनापि पगकर्तुमनययम्, अत एव प्रतिक्रमणप्रान्ते जिनदत्तस्यैव कायोत्सर्गो विधीयते, तस्यैव तन्मताकर्षक
त्वादिति लिङ्गमपि बोध्यमितिगाथार्य ॥५४॥ अथ मिहावलोकनन्यायेन प्रसङ्गागतविचारमाह—

जिणवत्तद्वहो अ कत्तव्वि इअगाढाण्डवरद्वभागमि । नाह तच्चकुलजाओ तपि अ एअ विआरिअ ॥५५॥

‘त्रिषवल्लहो अ कत्तव्वी’ति प्रागुक्तगाथायामप्साद्वभाग उत्पदे नाहं तत्कुलजात इति जिनवल्लभेन यद्वर्णित तदप्येव—वक्ष्यमाणप्र
कारण विचार्य—मग्यगिपया पर्यालोच्यमितिगाथार्य—॥५५॥ अथ विचारणामाह—

एगागसस्यचउसट्टीण जिणवल्लहेण भणिअमिणं । तस्सऽणुरूवविअरे सद्वहसयं आलजालंब ॥५६॥
 एकादशतचतुःपट्ठा ११६४ वर्षेगतैः जिनवल्लभेनेदं प्रागुक्तमष्टसप्ततिगतं श्रीअभयदेवसूरिसंबन्धि स्वरूपं भणितं, सं०
 ११६४ अष्टसप्ततिका निर्मापिता, तत्र च प्रागुक्तं भणितमित्यर्थः; तस्य-तदुक्तस्यानु रूपः-अनुकूलो यो विचारस्तत्र तदनुसा-
 रेण विचारे क्रियमाणे सार्द्धशतकं-गणधरसार्द्धशतकमुपलक्षणाच्च तद्वृत्तिरालजालमिव-मुधाजल्पनमिव भवतीतिगाथार्थः ॥५६॥
 अथ जिनवल्लभोक्तानुसारेण विचारमाह—

सूरिमि दिवं पत्ते तीसं वासाहं जाव चउसूरी । तेसु सिरिवद्धमाणो पट्टहरो ग्वरयरेणुत्तो ॥५७॥
 सूरौ-श्रीअभयदेवाचार्ये दिवं गते सति त्रिशद्वर्षाणि यावच्चतुःसूरि-चतुर्णां सूरिणां समाहारश्चतुःसूरि, चत्वारोऽपि सूर्यो
 वर्तन्त इत्यर्थः; तेषु श्रीवर्द्धमानः पट्टधरः खरतरेणोक्तः, श्रीअभयदेवसूरिपट्टधरः श्रीवर्द्धमानाचार्य इत्येवं गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ
 खरतरेणापि भणित इत्यर्थः इतिगाथार्थः ॥५७॥ अथ जिनवल्लभः कीदृश इत्याह—

जिणवल्लहो अ चेइअनिवासिनिस्साह वट्टमाणोऽवि । कहमंतरा पविट्ठो पट्टधरत्तेण सूरिपण ? ॥५८॥
 जिनवल्लभश्च चैत्यनिवासिनिश्रया-श्रीजिनेश्वरसूरिनिश्रयैव वर्तमानोऽपि पट्टधरत्वेन सूरिपदे-श्रीअभयदेवसूरिपदे कथमन्तरा
 प्रविष्टः?, अवकाशाभावेऽपि खरतरैः कथं बलात्प्राक्षिप्तः, चम्पित इत्यर्थः; यथा विवाहमहोत्सवमनिच्छतोरपि वत्सावत्मयोरुद्वाहोत्सवो
 ब्राह्मणैर्विधीयते तथा श्रीअभयदेवसूरिजिनवल्लभयोस्तथाभिग्रायरहितयोरपि खरतरापत्यैः पट्टधरत्वव्यवहारः प्रवर्त्तित इतिगा-
 थार्थः ॥५८॥ अथ खरतरस्य रीतिमाह—

एव जिणयद्दहओ पुच्चिपिअ पट्टसूरिणो तेसि । ॥ उज्जेअणसूरी पुच्चि मेएखि कहमिस्सो ? ॥ ५९ ॥

एवं प्रागुक्तप्रकाशे जिनवल्लभगजिनवल्लभत पूर्वमपि पट्टधरा आचार्यास्तेषां-स्वरतराणां भवन्ति, यत्-यस्मात्पूर्वं मेदे सति उपातनमूरिरक्तः कथं, पट्टागादुद्योतनमूरे पट्टधरापि पट्टधरास्त्वयम्-उद्योतनमूरे पूर्व ये मूरयाः पट्टधराचन स्वरतरणोक्तास्तेऽन्येषां पट्टावन्यां न भवन्ति, किंतु प्रायो भिक्षा एव, एव च सति श्रीउद्योतनमूरि सर्वेऽप्यविवादेन प्रपन्ना नन्दपं घटतः, स्वरतरपट्टावली तावदेवं-श्रीवीरस्तत्पट्टे श्रीसुवर्मस्वामी तत्पट्टे श्रीप्रमव न्यामी तत्पट्टे श्रीदुम्यग्मवन्वामी तत्पट्टे श्रीयजोमद्रक्षरि तत्पट्टे श्रीसंभूतविजयस्तत्पट्टे श्रीमद्रयाडुस्वामी तत्पट्टे श्री-रघुनमत्र तत्पट्टे श्रीमहागिरिस्तत्पट्टे ० मुहस्तिमूरिस्तत्पट्टे १ श्रीधान्तिमूरिस्तत्पट्टे २ श्रीहरिमद्रमूरिस्तत्पट्टे ३ श्री-कलञ्जनाय तत्पट्टे ४ श्रीमांडिलुमूरिस्तत्पट्टे ५ श्रीरवतीमित्रक्षरिस्तत्पट्टे ६ श्रीधम्मार्चार्य तत्पट्टे ७ श्रीगुप्ताचार्यस्त तत्पट्टे ८ श्रीममद्रक्षरिस्तत्पट्टे ९ श्रीआर्यमहानुक्षरिस्तत्पट्टे १० श्रीआयसुवर्ममूरिस्तत्पट्टे ११ श्रीगुप्तक्षरिस्तत्पट्टे १२ श्रीवयर न्यामी तत्पट्टे १३ आपरक्षितमूरिस्तत्पट्टे १४ श्रीशुर्बलिकापुगमित्रस्तत्पट्टे १५ आर्यनन्दिमूरिस्तत्पट्टे १६ श्रीनागहस्तिमूरिस्त पट्टे १७ श्रीआर्यरतीमूरिस्तत्पट्टे १८ श्रीत्रकवीपिमूरिस्तत्पट्टे १९ श्रीसंभूतविजयस्तत्पट्टे २० श्रीहिमवतमूरिस्तत्पट्टे २१ श्रीनागा-शुनवाचकस्तत्पट्टे २२ श्रीगोविंदाचकस्तत्पट्टे २३ श्रीसंभूतविजयस्तत्पट्टे २४ श्रीलोहितमूरिस्तत्पट्टे २५ श्रीहर्ममूरिस्तत्पट्टे २६ श्रीउमाय्यातिवाचकस्तत्पट्टे २७ श्रीजिनमगमिधमाथमण तत्पट्टे २८ श्रीहरिमद्रमूरिस्तत्पट्टे २९ श्रीदेवक्षरिस्तत्पट्टे ३० श्रीनेमि चन्द्रमूरिस्तत्पट्टे ३१ उद्योतनमूरिस्तत्पट्टे ३२ श्रीवर्द्धमानमूरिस्तत्पट्टे ३३ श्रीजिनमूरिस्तत्पट्टे ३४ श्रीजिनचन्द्रमूरिस्तत्पट्टे ३५ श्रीज

भयदेवस्त्रिस्तत्पट्टे ४६ श्रीजिनवल्लभस्त्रिस्तत्पट्टे ४७ श्रीजिनदत्तस्त्रिस्तत्पट्टे ४८ श्रीजिनचन्द्रस्त्रिस्तत्पट्टे ४९ श्रीजिनपतिस्त्रिरियः खरतर-
 गच्छस्त्रिणास्त्रिधरो बभूव, भाण्डारिकनेमिचंद्रपरीक्षितश्च, तत्पट्टे ५० श्रीजिनेश्वरस्त्रिस्तत्पट्टे ५१ श्रीजिनप्रबोधसूरिस्तत्पट्टे ५२ श्री-
 जिनचन्द्रस्त्रिस्तत्पट्टे ५३ श्रीजिनकुशलस्त्रिस्तत्पट्टे ५४ श्रीजिनपद्मस्त्रिस्तत्पट्टे ५५ श्रीजिनलब्धिसूरिः, एतस्याचार्यपदं श्रीतरुणप्रभाचा-
 र्येण सं० १४०० वर्षे दत्तं, १४०६ दिवं गतस्तत्पट्टे ५६ श्रीजिनचन्द्रस्त्रिस्तत्पट्टे ५७ श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे ५८ श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे ५९ श्रीजिन-
 तत्पट्टे ५७ श्रीजिनोदयसूरिस्तत्पट्टे ५८ श्रीजिनराजसूरिस्तत्पट्टे ५९ श्रीजिनवर्द्धनसूरिस्तत्पट्टे ६० श्रीजिनचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे ६१ श्रीजिन-
 हंससूरिर्विद्यमानः' इति खरतरपट्टावल्यां बहून्यसंबद्धानि, तथाहि—श्रीवज्रस्वामिन आरभ्य जिनदत्तं यावत्प्रायो बहूनां गुरुशिष्य-
 संबन्धाभावेऽपि अदत्तपट्टधारित्वेनैव पट्टानुक्रमो लिखितो दृश्यते, तथाहि—प्रथमं तावज्जिनदत्तो जिनवल्लभपट्टधरत्वेन संपन्नः,
 स चादत्तपट्टधार्येव, नहि जिनवल्लभेन जिनदत्तो निजपट्टे स्थापितो, न वा वाङ्मात्रेणानुज्ञातो, न वा दिग्बन्धादिना शिष्य-
 त्वेनाभ्युपगतः, किंतु जिनदत्तः स्वयमेव दृक्स्थानवतीर्णोऽपि धूर्तवाक्यमिव जिनवल्लभपट्टधरोऽहमित्यादिवाक्यमुद्ग्राव्यादत्त-
 पट्टधरो जातः, न च स देवभद्राचार्येण तत्पट्टधरः कृत इति वाच्यं, तदीयपट्टधरत्वमधिकृत्य देवभद्राचार्यस्य दारिद्र्यात्कथं तदातुं
 शक्नोति ?, किंच—तस्यापि जिनवल्लभस्यानुज्ञाया अप्यभावेनादत्तमादायान्यस्मै दानमनुचितमित्यपि विचारणीयं, ज्ञात्वा त-
 दग्रहणे दाने चोभयोग्यदत्तमेव, किंच—देवभद्रस्य किं याति यदेवंविधमदत्तमादाय तस्मै दत्तं ?, किंच—जिनवल्लभस्याचार्यपदं
 खरतरैरेव निजप्रकरणादौ लिखितं दृश्यते, तल्लिखनं त्वकिञ्चित्करतया दर्शितं दर्शयिष्यते चान्यतरदपि, यत्तन्वन्नायाधुनिकैः
 कापि जिनवल्लभसूरिरिति लिखितं तत्तु जिनदत्तापत्नीयानामनुवादोऽनाभोगाल्लिखितः, तेन चतुरधिकद्वादशशतवर्षेभ्यो लिखिते

निधामो न कदाच्य किंतु तत प्राधिप्यग्रन्थषु लिखित इति, किंच-बहुभल अमतापि जिनबलमेन कोऽपि न प्रवाजितोऽप्यो
 मा'स्मदीय कुमतमग्र प्रवसतामित्यप्यभिप्रायो जिनबलमम्यानुमेयो बोध्यः, न चैवमसंभवि, प्रायः पाप कृत्वा भूयान् जन
 पथात्ताप्त्वा न भवत्येव, यथा मङ्गलिपुत्रः, एतच्च साम्प्रतमपि दृश्यत, यथा वीजामतीयेन धर्मदासेनाह विप्रकूट गत्याऽस्मदीय
 समवायं प्रतिबोध्य श्रीआर्षद्विमतद्वरिं गुल्लया प्रपस्य इति १० शुतसमुद्रसाधिका प्रतिष्ठां कृत्वा चित्रद्वटे गतः, तत्रत्यैश्च त
 दीयै भादौ विजिन तथा निबध कृता यथा वटुमप्यप्रचो जातः, तथा पाञ्चचन्द्रेणापि ५० श्रीपतिगणिसाधिकां प्रतिष्ठात यन्म
 या स्वकीयममुदायन सह विचाय श्रीआर्षद्विमतद्वरिं शयिष्य, पश्चाद्योचपुर तदीये भादौ तदव कृत यथा मौनेमेवाभितवान्,
 तत प्रवर्तित कुमत प्रवर्तकाधीन न स्यात्, किंतु !, तत्प्रतिबोधितगृह्णायचमेधात एव लुपाकमुख्यग्रपिमेघर्जीप्रमुलैस्त्यक्तमपि
 लुप्ताकमत न तत्प्रतिबोधितश्चावकन्यक्त, किंतु विजयतो नियन्त्रितास्तत्पक्षीया वेपचरा अपीति सर्वजनप्रतीतम्, एव प्रकृतमतेऽपि
 बाध्यं, कथमन्यथा जिनबलमे परलोर्क गत वर्षद्वय यावन्मिराधयीभूता केवलभावका अपि श्रीअमयदेवश्रिरिंतनानीयषु सन्निभेषु
 विद्यमानेष्वपि मोमचन्द्रनामान द्रव्यलिङ्गिनमाधार्योक्तरयित्वा निजसमुदाय मस्वामिक कृतबलतोऽद्य यावत्प्रवाहमागिति दिग्दर्शने
 न अय स्वबिद्या बहु पर्यालोच्यं । तथा जिनदक्षत् जिनशुभमस्यापि श्रीअमयदेवश्रिरिपक्षुपरत्वमदक्षमेघ, विसंभोगस्य पट्टपरत्वा
 संभवाद्, विसंभोगिक्तत्वं च "गोलटिउ जिनशुभम" इत्यादिबोधोभिर्गीयमानत्वात्तेषामपि प्रतीतमेव, यतस्तदीया - श्रीअमयदेव
 श्रिरिषां मणभप्याहारमन्यत्र दणकुर्षीरालो गत्वा कृतवान् जिनबलम इति, परं जिनदक्षापेक्षया अयं बिद्येय - यत्तिनवल्लभस्त
 दीयममुदायन पट्टधरतया कल्पित, जिनचमन्तु स्वाभ्यर्चन तत्पट्टधरत्वमात्मन उद्बोधोपयामासेति । तथा श्रीअमयदेवश्रिरिषि

श्रीजिनचन्द्रस्वरिपट्टधरः कथितस्तदप्ययुक्तं, यतः श्रीजिनचन्द्रेण प्रमन्नचन्द्रः स्वपदे स्थापितः, श्रीअभयदेवस्वरिस्तु न शिष्यो न
 चाध्यापितो नवाऽऽचार्यीकृतः, किंतु जिनचन्द्रस्य गुरुभ्राता जिनेश्वरस्वरिणैव जिनचन्द्रवद्गीक्षितोऽध्यापितः, स्वरिकृतश्चेति, नहि सु-
 धर्मस्वामी गोतमस्वामिपट्टधरः किंतु श्रीवीरस्यैव, तथाऽयमपि श्रीजिनेश्वरस्वरिपट्टधरो युक्तो, न पुनस्तल्लिखितविधिनेति । तथा
 श्रीउद्योतनस्वरः पट्टधरतया श्रीवर्द्धमानाचार्यो लिखितस्तदप्ययुक्तं, श्रीउद्योतनस्वरिणा निजशिष्यः श्रीसर्वदेवस्वरिः पट्टधरतया व्य-
 वस्थापितः, श्रीवर्द्धमानाचार्यस्तु चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनस्वरिपाश्चै चारित्रं गृहीत्वा विसंभोगिकः सन्नेव योगानुष्ठानपूर्वक-
 स्त्रवाचनां गृहीतवान्, पर विहारस्तदाज्ञामात्रेणेति, अत एव श्रीवर्द्धमानस्वरिसंतानीयैः श्रीअभयदेवस्वरिश्रीवर्द्धमानस्वरिप्रभृतिभि-
 स्तथा तदनपत्याजिनवल्लभेनापि श्रीवर्द्धमानस्वरिमवधीकृत्य स्वकृतग्रन्थप्रशस्त्यादौ श्रीवर्द्धमानस्वरिपट्टधरपरम्परा लिखिता, न पुन-
 स्ततः प्रागपि स्वरिमवधीकृत्येति, तत्र किं निदानमिति चेच्छृणु, तदीयाः प्राचीनाचार्याश्चैत्यवासिनस्तेषामभिधानमयुक्तम्, उद्योत-
 नस्वरिस्तु विसंभोगित्वेनपट्टधरपर्यायां लिखितुमशक्य इति बोध्यं, यत्तु जिनदत्तापत्नीयाः माम्प्रतं लिखन्ति तच्चैत्यवासिसंता-
 नतानत्रपाकरोति मत्वा संबन्धमात्रेणापि पट्टधरत्वकल्पना बोध्या, तथा येषां श्रीउद्योतनस्वरिः पट्टधरतया पट्टावलयां लिखितस्तेषां
 सर्वेषामपि श्रीसुधर्मस्वामिन आरभ्य सदृश्येव पट्टावली दृश्यते, यथा मडाहडगच्छपट्टावली, तथा कुपाधिका अपि पूर्णिमीयकादय-
 स्तदनु निर्गतास्तेषामपि श्रीउद्योतनस्वरितः पूर्वं श्रीसुधर्मस्वामिन यावत् न पट्टावली भेदः, स्वगतरस्य तु न तदनुकागन्धोऽपि, त्रिंतु ये मे
 युगग्रधानत्वादिगुणैर्विख्यातास्ते ते परस्पर गुरुशिष्यसंबन्धाभावेऽप्यनुक्रमतो व्यतिक्रमतोऽननुक्रमतोऽन्वययुद्धन्यायेन समुदायीकृत्य
 संख्यापूर्तिर्विहिता तैः, नन्वन्धन्यायः कथमिति चेच्छृणु, चान्द्रकुलं तावत्सर्वेणैव वर्ण्यते, तच्च श्रीचन्द्रधरं जतिं, म च श्रीवज्रसेनशिष्यः

द्वितीयोऽयस्य च प्रथमाधाय , तौ ढावपि न लिखितौ, तथा कोटिकगणसङ्गाहेतु सुस्थितसुप्रतिपदावपि नोक्तौ, तथा श्रीउमास्वा-
 तिवाचकपदे श्रीजिनमद्रगणिष्वमाधमणो लिखित , स च गुरुशिष्यसम्बन्धामावेऽपि कालव्यत्ययेनोक्तः, एव श्रीवज्रम्यामिनः पूर्वं
 श्रीआर्यमुहस्तिन यावत्पद्मधरास्ते गर्भेऽपि विकल्पिताः, न पारमार्थिकाः, तथा श्रीसंभूतविजयश्रीमद्रणाहवो श्रीमहागिरिश्रीसुह
 स्तिनोश्च गुरुभ्रात्रोयत् पृथक्पद्मधरत्वमुक्तं सदस्यसगत, तथा श्रीवज्रस्वामिन आरम्य श्रीउद्योतनमूरि यावद्ये पद्मधरत्वेनोक्तास्ते वि
 कल्प्य लिखिताः, परं महानुमाश्च अपि पद्मधरा न सन्तीति बोध्यं, किंच-प्रभावकचरित्रानुसारेण श्रीनागहस्तिप्रसृतयः कियन्तो
 विद्याचरश्चास्त्रासंभन्धिनस्तेऽपि निजपद्मधराण्यां लिखिताः, वक्ति चाह चन्द्रगर्भ्या इत्यादि बहु वक्तव्यमस्तीति, तस्मात्स्वरतरप
 ददायन्या विचार क्रियमाणे दूषणानि कियन्तो वा दक्षिमापभोवने कृष्णा विवेक्यस इति न्यायमारूढानि बोध्यानीति, तस्मादुद्यो
 तनमूरिमाधितानां बहु सम्मता अस्मत्पदगवन्त्येव युक्तेति कृत्वा तत्पदद्वयावली यथा श्रीवर्द्धमानस्वामी १ तत्पदद्वये श्रीमद्भस्वामी २
 तत्पदद्वये श्रीजम्बूस्वामी ३ तत्पदद्वये श्रीप्रमदस्वामी ४ तत्पदद्वये श्रीश्रव्यमदस्वामी ५ तत्पदद्वये श्रीयशोमद्रमूरि ६ तत्पदद्वये श्रीसंभूत
 विजयश्रीमद्रणाह ७ तत्पदद्वये श्रीस्पृहमद्र ८ तत्पदद्वये श्रीमहागिरिसुहस्तिनो ९ तत्पदद्वये श्रीसुहस्तिवसुप्रतिपुद्गो १० तत्पदद्वये श्रीइन्द्र
 दत्तमूरिः ११ तत्पदद्वये श्रीदिशमूरि १२ तत्पदद्वये श्रीसिंहगिरि १३ तत्पदद्वये श्रीवज्रस्वामी १४ तत्पदद्वये श्रीवज्रसेनः १५ तत्पदद्वये श्री-
 चन्द्रमूरि १६ तत्पदद्वये श्रीमामन्मगद्रमूरि १७ तत्पदद्वये श्रीवृद्धदत्तमूरि १८ तत्पदद्वये श्रीप्रणोतनमूरि १९ तत्पदद्वये श्रीमानदेवमूरिः
 २० तत्पदद्वये श्रीमानतुङ्गमूरि २१ तत्पदद्वये श्रीवीरमूरि २२ तत्पदद्वये श्रीजयदेवमूरि २३ तत्पदद्वये श्रीदेवाणन्दमूरि २४ तत्पदद्वये श्री
 विजयमूरि २५ तत्पदद्वये श्रीनरसिंहमूरि २६ तत्पदद्वये श्रीविक्रममूरि २७ तत्पदद्वये श्रीमानदेवमूरि २८ तत्पदद्वये श्रीविजयमूरि २९

तत्पट्टे श्रीजयानन्दसूरिः३० तत्पट्टे श्रीरविप्रभसूरिः३१ तत्पट्टे श्रीयशोदेवसूरिः३२ तत्पट्टे श्रीप्रद्युम्नसूरिः३३ तत्पट्टे श्रीमान्देवसूरिः३४ तत्पट्टे श्रीविमलचन्द्रसूरिः३५ तत्पट्टे श्रीउद्योतनसूरिः३६ तत्पट्टे श्रीसर्वदेवसूरिः३७ तत्पट्टे श्रीदेवसूरिः३८ तत्पट्टे श्रीमर्वदेवसूरिः३९ तत्पट्टे श्रीयशोभद्रनेमिचन्द्रौ सूरौ४० तत्पट्टे श्रीमुनिचन्द्रसूरिः४१ तत्पट्टे श्रीअजितदेवसूरिः४२ तत्पट्टे श्रीमर्वदेवसूरिः४३ तत्पट्टे श्रीजगच्चन्द्रसूरिः४५ तत्पट्टे श्रीदेवेन्द्रसूरिः४६ तत्पट्टे श्रीविजयसिंहसूरिः४७ तत्पट्टे श्रीसोमप्रभसूरिः४८ तत्पट्टे श्रीसोमतिलकसूरिः४९ तत्पट्टे श्रीदेवसुन्दरसूरिः५० तत्पट्टे श्रीज्ञानसागरसूरिः५१ तत्पट्टे श्रीकुलमण्डनसूरिः५२ तत्पट्टे श्रीसोमसुन्दरसूरिः५३ तत्पट्टे श्रीमुनिसुन्दरसूरिः५४ तत्पट्टे श्रीरत्न-ओखरसूरिः५५ तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः५६ तत्पट्टे श्रीसुमतिसाधुसूरिः५७ तत्पट्टे श्रीहेमविमलसूरिः५८ तत्पट्टे श्रीआणन्दविमलसूरिः५९ तत्पट्टे श्रीलक्ष्मीसागरसूरिः६० तत्पट्टे श्रीहीरविजयसूरिर्विद्यमानः। इति तपागणसंविन्धनी पट्टावली, उद्योतनसूरिमाश्रितानां सर्वेषामपि समाना, श्रीउद्योतनसूरिपट्टे च श्रीसर्वदेवसूरिः, स च बृहद्ब्रह्मसंज्ञाहेतुरित्यपि बहु सम्मतं, खगतरैस्तु स्वजात्युद्भवस्वरेण श्रोतॄणां श्रवणकटु रटितमिति बोध्यमिति गाथार्थः ॥५९॥ अथ जिनदत्तमते तात्पर्यमाह—

वायं जिणदत्तमण आगारो एस अण्णहा लिहणं । तां पिअ कथवि ऊणं अहिअं वा अहव विचरीअं ॥६०॥

जिनदत्तमते प्रायो—बाहुल्येनैष आचारो यद् अन्यथा लिखनं, लिखने पूर्वापरसंबन्धघटनाघटनविचारशून्यः खरतर इत्यर्थः, तदपि न कचिदूनं वा अथवाऽधिकमथवा विपरीतं चेति त्रिधापि, एतच्चोत्सृज्यग्रूपणोद्घाटनावसरे वक्ष्याम इति गाथार्थः ॥६०॥ इति नामत्रयोत्पत्तिसिद्धौ खरतरः शङ्कते—

ननु जिणचद्धसूरी पससिओ तुम्ह पुवसूरीहिं । तेण तपोसयय अलिअ न विअप्ति चत्तव ॥६१॥

ननु जिनवल्लभद्वारियुत्पाकं पूर्वद्वारिणिं प्रशंसितं, तेन कारणेन तपोपचनम्-तपोपाविष्करणवचनमलीकम्-असत्यं, पाप हेतुरित्यर्थः, 'न विअ'णि नैवेत्तिवक्तव्यम्, अलीकवचनं न भवत्येवेति प्रश्नोत्तरवचनमिति गाथार्थः ॥६१॥ अथ पराशङ्कायचनं

ममत्यमित्यत्र इदमाह-

जिनचद्धो अ सूरी पससिओ जो अ पुवसूरीहिं । सो स्वरपरअगिकया भिओ निगमेण विण्णेओ ॥६२॥

यस्तु जिनवल्लभद्वारिं प्रसिद्धद्वारिणिं श्रीमलगगिरिप्रभृतिभिः कर्मग्रन्थपूरा प्रशंसितं, पूर्वं जिनदचमसोत्पत्तेः पूर्व, स जिनवल्लभः स्वरतरङ्गीकृताजिनवल्लभाद्विद्य एव विज्ञेय इति गाथार्थः ॥६२॥ अथ भिन्नत्वे यो हेतु प्रयुक्तस्तत्र युक्तिमाह-

ज तस्स रामदेवो सीसो छान चुण्णिकारो अ । कल्लणगसयवणे पवेव जिणिद्वीरस्स ॥६३॥

यद्-स्माद्यस्य-भिन्नस्य स्वरतराम्युपगतजिनवल्लमादितरस्य पठशीतिचूषिकारः-श्रीजिनवल्लभद्वारिकृतपठशीतिकर्मग्रन्थस्य चूर्णेः कृता जिनवल्लभद्वारे रामदेवो-रामदेवनाम्ना श्रित्य आसीत्, य उक्त पठशीतिचूर्णो, एवविधः श्रित्य स्वरतराम्युपगतस्य चैत्य-वासिश्रित्यजिनवल्लभस्य कोऽपि नासीदिति स्वरतर एव द्वितीयो मणितो, नापर कोऽपि प्रप्राजितो मिलितो वेति, किंच-तथा विषयदुमुन श्रित्ये च विद्यमाने केनाप्यप्राप्तो विसंयोगिकः मोमवन्त्रनामा द्रव्यलिङ्गी जिनदत्तनाम्नाऽऽचार्यीभूय निनवल्लभस्य पट्टधरः कथं भवेदिति नेत्रे निमीन्य पर्यालोच्य, तथा कल्याणकसंस्तवने-"सम्मं नमिउण जिणं वटवीसं तंसि येव पवेअ । मुञ्च सुइ? वम्मर ठिक्खादे णाण४ निबाण५ कल्लाणे ॥१॥ भसिअवडुले पचमी"त्यादि कल्याणकस्तवने जिनेन्द्रवीरस्य-श्री

महावीरस्य पञ्चैव कल्याणकान्युक्तानि, खरतराभिमतस्य तु पदकल्याणकव्यवस्थापकत्वं स्कन्धास्फालनपूर्वकं सर्वजनविदितं गण-
धरसार्द्धशतके सविस्तरं खरतरस्याप्यभिमतमिति सर्वजनप्रतीतयुक्तिमिभिन्नोऽयं जिनवल्लभ इति गाथार्थः ॥६३॥ अथ स जिन-
वल्लभः कीदृश इत्याह—

सो अभयदेवसीसो संभोई अहव सम्मओ सम्मए । तेणं तक्कयपगरणपमुहंपि पमाणपय त्तं ॥६४॥

स जिनवल्लभोऽभयदेवसूरिशिष्यः संभोगी स्वहस्तदीक्षितो न पुनरुपसंपन्नः, अथवोपसंपन्नोऽपि संभोगिकः सन् तीर्थमम्मत्तः,
न पुनः खरतराङ्गीकृतजिनवल्लभवदुत्सन्नप्ररूपणारसिकः, यत एवं तेन कारणेन तत्कृतग्रकरणप्रमुखं प्रमाणपदप्राप्तं, तीर्थेन प्रमा-
णीकृतमित्यर्थः, तत्कृतप्रकरणानि प्रकरणानि खरतराभिमतजिनवल्लभकृतानीति खरतरैराख्यायतेऽन्येषामपि तथैव प्रतीतिरिति चे-
त्सत्यं, वितथजल्पने वितथलिखने च शङ्कराहित्यं खरतराणां स्वभाव एवेति प्राक्कथितं, वक्ष्यते च 'जिणवडसूरी'ति गाथायामिति,
तथा स्वभावो यावद्यैः सम्यग् ज्ञातो न स्यात्तावत्तेषां तदनुवादेन तथा प्रतीतिर्दुर्निवार्यैव, अत एव तदीयमुखनिर्गतवाक्यानि
श्रुत्वा तदनुवादभूतानि भूयांसि वाक्यानि प्रवचने प्रवृत्तानि यथा नवाङ्गीवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरिः खरतर इत्यादीनि तथा
प्रवृत्तानि यथाऽद्यापि सम्यग्विचाराणाश्रयानां नापगच्छन्तीति, परमित्थं विचारणीयं—ये तु कर्णजापपरम्परया आचार्योभूय तत्पट्ट-
धरत्वमात्मन उद्घोषयन्तो न लज्जन्ते तेषां नामसाम्याद्यथा श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यत्वेन श्रीअभयदेवसूरैर्गुरुभ्राता जिनवल्लभ इति
क्वचिल्लिखितं वदन्ति च केचित्तदीयाः सांप्रतमपि तथाऽन्यकृतानि प्रकरणानि स्वाभिमतजिनवल्लभकृतानि वदतां कियती लज्जेति
स्वयमेव विचार्य सुदृशैः, खरतरोक्तानुवादोऽपकर्णनीयः, एवमुक्तेऽपि यस्य सम्यगास्था न स्यात्तेन खरतरपट्टावल्येव प्रागुक्ता

तदनुक्तयुक्तिप्रकरण विचारणीया, यतन्नाद्विचारणायां तन्मतस्य रूपं मुहूर्थां करतलामलकजम्बवतीति गाथार्थः ॥ ६४ ॥ अथ स्वरतरा-
भिमतस्य जिनवन्तभस्य स्वरूपमाह—

स्वरयरमयस्म मीमो नान्मी आसी य सो अ गुरुषधु । जिणसेहरनामेण न सम्मओ षधिओ अट्ठवा ॥ ६५ ॥
स्वरतगमस्य—स्वरतराणां मत—अभिमतस्तेरङ्गीकृतस्तस्य जिनवन्तभस्येति गम्यं शिष्यो नासीत्—शिष्यतया प्रवर्तमान कोऽपि
नासीत्, आसीद्वा न गुरुषधु—एकगुरुशिष्यो वैयावृणनिमित्तं श्रीजिनेश्वरद्वारिका नियोजितः शिष्यस्वरूपेण स्मितः, केन नाम्ना?—
जिनशस्त्रनाम्ना, कोऽपि न मम्मवोऽर्थाजिनवन्तभस्यापि विधिसंघस्य नामिमतः, अनिष्ट इत्यथ, अथवा स वंचितः अर्थात् मो
मचन्द्रण यदि मां गुरुस्त्वन प्रयच्छस तर्हि त्वां गुरुमिव पालयामीत्यादिना केनापि विधिना स वरगको विप्रतारित इति संभावनेत्यर्थः
इति गाथार्थः ॥ ६५ ॥ अथ प्रागुक्तमर्थनाय इतुमाह—

अण्णइ तप्पट्ठधरो जिणदत्तो कट्ठणु तमि संतमि । संभोगी गुरुषधू ओग्गोऽजोग्गो व संभवइ ॥ ६६ ॥
अन्यथा तस्मिन् मति-विषयमाने जिनशस्त्रे तु इति चित्तं तत्पट्ठधरो—जिनवन्तभस्य पट्ठधरो जिनदत्त कथं स्याद्?, यतः स जि
नशस्त्रो योग्योऽयोग्यो वा गुरुषधुः संभोगीति कृत्वा पट्ठधरः संभवति, न पुनर्विश्वभोगिको जिनदत्त इति गाथार्थः ॥ ६६ ॥
अथ स्वरतराभिमतजिनवन्तभसंताननिर्णयमाह—

स्वरयरमयजिणवल्लहसंतानं जइ हविज्ज मा नूण । ग्घोस्सिओ अ जम्हा जाओ जिणसेट्ठो मूत्त ॥ ६७ ॥
स्वरतरमतिजिनवल्लहसंतान—स्वरतगङ्गीकृतजिनवन्तभस्यापत्यप्रवृत्तिर्यदि मयेत् ता—तर्हि मूल—निधिनं कर्तृपक्षीय, नान्य

औष्ट्रिको, यस्माज्जिनशेखरो मूलं जातः, रुद्रपक्षीयसमुदायस्य मूलं जिनशेखरः, स च जिनवल्लभस्य संभोगी गुरुबन्धुः, अत एव तदनुजानां पद्मावली त्वेवं-चान्द्रकुले श्रीचर्द्धमानसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनेश्वरसूरिस्तत्पट्टे श्रीअभयदेवसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनत्र-ल्लभसूरिस्तत्पट्टे श्रीजिनशेखरसूरिस्तत्पट्टे श्रीपद्मचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे श्रीविजयचन्द्रसूरिस्तत्पट्टे श्रीअभयदेवसूरिरित्यादि, किंच-सं० १४२२ वर्षे श्रीसंघतिलकसूरिकृतदर्शनसप्ततिकावृत्तिप्रशस्तौ जिनशेखरो महाबुभावतया भणितः, यदुक्तं-“तच्छिष्यो जिन-शेखरो गणधरो जज्ञेऽतिविज्ञाग्रणी”रित्यादि, यस्तु खरतरेण पामरोण्डवद् बहिर्निष्काशनयोग्यो दुरात्मेत्यादिना वर्णितः स एव तावत् तत्रेत्थं वर्णितः, तेन “जिनवल्लहसरिसो पुण पुणोऽवि जिनवल्लहो चैव”ति वर्णनेन न तुष्टिर्विधेया, अयथार्थवर्णनस्याकिंचित्कर-त्वादिति प्राग्दर्शितमिति, एवं जिनवल्लभपट्टे जिनशेखरे विद्यमानेऽन्यस्य जिनदत्तादेः पट्टधरत्वकल्पनं कलङ्क एव, अत्रापि प-ट्टपरम्परा श्रीचर्द्धमानाचार्यत एव लिखिता, न पुनरुद्योतनसूररपीति प्रसङ्गतो जिनदत्तापत्यस्य वितथलिखनमप्यसूचि, किंच-रुद्रपल्लीयैरपि स्वगच्छोत्पत्तिश्चन्द्रकुलादुक्ता, न पुनः खरतरगच्छात्, यदि श्रीजिनेश्वरसूरेः खरतरविरुदमभविष्यत्तर्हि तत एव स्वीयोत्पत्तिरुक्ताऽभविष्यदित्यपि बोध्यमिति गार्थः ॥६७॥ अथ यदि खरतरमतांक्तं प्रायोऽसत्यमेव तर्हि तदीयप्रकरणादिषु सर्वेषामेकवाक्यता कथं स्यादिति पराशङ्कामपाकतुमाह-

जिणवइसूरी खरयरमथमेराकरणसुत्तहारसमो । जह जिणसमण मेराकारो वयरौ अ सुत्तेसु ॥६७॥
 खरतरमतमेराकरणसूत्रधारसमः-खरतरमर्यादाकरणे सूत्रधारकल्पः जिनपतिसूरिरासीत्, दृष्टान्तमाह-यथा जिनममये-जैन-शासने सूत्रेषु सूत्रपाठरचनायां मर्यादाकारो वज्रस्वामी अपश्चिमश्रुतधरः, अयं भावः-विकल्पितमपि मतं बहुकालान्तर्गतं प्रायः

प्राचीनाचार्य सह संगतीकृतं श्रवयेत्, यो वेन योजयितुं शक्यते तत्तेन विकल्प्यः २ नियोज्य लिखित, पञ्चाष गणधरसाद्विंश
 तकङ्कस्यादिरूपेण प्रवर्णितं, सत्कल्पना त्वेव—यदि धय भीसुभर्मस्वामिनोऽच्छिन्नपरम्परागता न भवामस्तर्हि अन्येषामभिमवनीया म-
 धिष्याम इति विचिन्त्य पट्टावली विकल्पिता, सा च गुरुशिष्यत्वादिसंबन्धे सत्येव नान्यधतिकृत्वा प्रत्यामन्नेष्वार्थेष्वन्यथ
 संबन्ध स्तपनीय, तेन कथञ्चित्संबन्धो जिनवल्लभस्य श्रीअभयदेवस्वरिणा सह विकल्पितस्तत्रापि स्वरिपदमन्तराण तत्पट्टधर
 त्वमसंमतीतिकृत्वा कर्मजापपरम्परासमुद्भवमाचार्यपद विकल्पित, विरुद्धमपि सहेतुकमिति हेतुः, तत्र दुल्लभराजममायां श्रीजिने
 श्वरेश्वरैस्त्येषामभिः सह विवादे जयापेयां लोकैः राज्ञा च स्तरतरविरुद्धं वचं, तेनास्मदीयान्वये नवाङ्गीकृतिक्ता संज्ञाता इत्या-
 र्त्तमनो सुबोत्कर्षमुद्बोधोपयतोऽपि तीर्थेनोपस्थिता सन्तस्तीर्थसमा इत्याख्यां मुग्धजनेभ्यो लब्धवन्तः, तथाऽपरजिनवल्लभकृतानि
 पिण्डविस्तृष्टपाठीनि प्रकृतान्यप्यस्मादभिमतजिनवल्लभकृतानीति वचनेन जिनवल्लभोऽपि मुखा स्यात्तिपदवीभारोपित, एव-
 मास्तामन्यत्, श्रीमद्रबाहुस्वामिकृत “अज्ञा समणे मयव”मिति स्तोत्रमपि प्रान्ते नवीनगाथां प्रदिप्यास्मदीयश्रीअभयदेवसुरिकृत
 मित्युद्बोधोपितमित्यादि सर्वमपि ‘यो यथा बुद्धते जन्तुस्त तथा बोधयेद् बुध’ इति वाक्यं स्वरणीकृत्य जिनयतिमूरिणा ब्रह्माण्डकल्प
 स्वमतं विकल्प्य तदनुमारेण भयपन्ना कृता सर्वेषां सम्मता ज्ञाता, प्रकरणाणि तु प्रायस्तदन्त्येव निष्पन्नानि, यानि च पूर्वं निष्पन्नानि तानि
 ज्ञाननुगतविचाननिष्काशनपूर्वकानुगतविभागप्रक्षेपयुक्तानि कृतानि, अत एवैकवाक्यता प्रायो ग्रन्थेष्वपि दृश्यते, न पुन सर्वथा, यत
 पौपथविधिप्रकरणे सामायिकोच्चारं नमस्कारश्चयपूर्वकश्चिरुच्चारोऽयमपि तदुद्धाररूपे लिखित, न चासंगत एवत्याद्यनेकमसंगतमपि
 विकल्पितम्, अथैवविधेजपि मयांवाकरणे देशेन दृष्टान्तमाह—‘अहं स्वर्णे’त्यादि यथा ग्रन्थेषु—सूत्रपाठेषु श्रीवत्स्वामिना मयांवा

दश-
कृता, मेघकुमारजमाल्यादीनां नामानि ग्राक्तननामपराष्ट्रन्या लिखितानि, प्रत्यवसर्पिणि चरमश्रुतधरः सूत्रपाठमर्यादां कुरुते, दश-
वैकालिकमूत्रं चाभिनवमातनोतीत्यनादिसंस्थितिः, तेन चरमश्रुतधरेण श्रीवज्रस्वामिना कृता मर्यादा सूत्रपाठरूपा सर्वेषामपि स-
म्मतेति बृहत्संग्रहाय इति गाथार्थः ॥६८॥ अथ जिनपतिसूचिता मर्यादा कस्येव कस्य सम्मतेत्याह—

जह वयरसाभिमुखकया मेरा सुमयापि सासणे नेव । तह तम्मयकयमेरा तम्मयवासीण नन्नेसिं ॥६९॥

अथ जिनपतिसूचिता मर्यादा कस्येव कस्य सम्मतेत्याह—
जह वयरसाभिमुखकया मेरा सुमयापि सासणे नेव । तह तम्मयकयमेरा तम्मयवासीण नन्नेसिं ॥६९॥
यथा श्रीवज्रस्वामिना शोभना कृता मर्यादा जैनशासन एवातिशयेन मतैव मम्मतेव, अत्रापिरेवार्थे, नान्यत्र, तथा खरतरमत-
मर्यादा खरतरमतवासिनां सम्मता, नान्येषां प्रवचनविदां शुद्धश्रद्धानवतामितिमुदायार्थ इतिगाथार्थः ॥६९॥ अथ खरतरमतम-

र्यादास्वीकारे यत्स्यात्तदाह—
तीए पमाणकरणे अपमाणं सासणं समगंगं पि । कायध्वं विचरीया जेणं दोणहं पि दो पंथा ॥७०॥

खरतरमतमर्यादायाः प्रमाणकरणे समग्रमपि जिनशासनप्रमाणं कर्तव्यमापद्येतेतिगम्यं, येन कारणेन खरतरमर्यादाजैनप्रवच-
नयोद्भयोर्विपरीतौ पन्थानौ स्तः, नहि पूर्वाभिमुखमुद्वज्जन् पश्चिमाभिमुखमुद्वज्जन्तं मिलति, न चा तौ समभिलषितमेकं नगरं
प्राप्नुत इति, वैपरीत्यं च प्रवचने स्त्रीणां जिनपूजाऽभिमता तां च संग्रति निषेधयतीत्यादिकमग्रे बोध्यमितिगाथार्थः
॥७०॥ अथात्मीयः कश्चिच्छङ्कते—
ननु वद्धमाणसूरी जह तह जिणवल्लहोऽवि संजाओ । सेसं जिणवडसुत्तणमिअ चे अइसुंदरं वयणं ॥७१॥

ननु भोः यथा श्रीवर्द्धमानसूरिश्चैत्यवासं परित्यज्य श्रीउद्योतनसूरिमुपसंपद्य विसंभोगिकः सन्नेव तदाज्ञया विजहार तथा जिन-
ननु भोः

यन्ममोऽपि चत्वासां परित्यज्य श्रीअभयद्वयमूरिमोक्षपथं विसमोगिक एव सूररात्र्या चैत्यवासिनां समुदायं प्रतिबोधयन् विब-
हार, क्षेत्रं तु पदकल्याणकरूपणाधिकं सर्वं विनपतिमूत्रं भिनदचेनैव प्रकाशितं मत् गिनवल्लभस्य मस्तकं आरोपित, आरोपित,
न पुनरयं किञ्चिदपि तीर्यग्रतिकूलं प्ररूपितवानिति चेद् अतिसुन्दरं वचनं, यथेयं तर्हि अस्माकमभीष्टमेवेति गार्थः ॥ ७१ ॥
अथोक्तं यत्पूर्वपक्षिणा तदवाभिमतमस्माकमपीत्यत्र दृष्टान्तमाह—

जह उस्माभाइजिणिहा विगल्पिआ ससमयाजुवाग्ण । सर्वेहि कुबइलेहि अ ताह गस्तो लब्धमसि जुत्त ॥ ७२ ॥
सर्वरूपि कृपाधिकस्वस्वमतानुवादेन आपमादयो जिना विहसितास्तथा एषः, अपिगम्य, एषोऽपि विनवल्लभोऽपि, एवं
युक्तमेवेत्यध्यगर्भं, मावायस्वर्यं-यथा कृपाधिका सर्वेऽपि यथाज्यामि पूर्णिमापाधिकादिको मार्गः प्ररूप्यत तथा तीर्यकैर
प्युक्तमिति स्ववचनानुवादेन नीर्वक्राः कल्पिताः, तथा गिनवल्लभोऽपि स्वरतरामिमलभदानारोपणेन विहसित, परं न तादृशं,
किंतु यद्यामृत्रकपपदरूपेण पूजाचार्यैर्विहितस्तथा स भद्रेयः, अन्यथा “पंचास्तुपर होरय”पि सिद्धान्तवचनमुद्राभ्यं बहु कल्या
नकं व्यवस्थापयितुं स्वर्गीयवचनेनैव सिद्धान्तगन्धस्याप्यमात्रं सृष्यतीत्यत्रे वक्ष्यत इति गार्थाव ॥ ७२ ॥ अथ सुकुमा-
रतिं कश्चिच्छब्दे—

णणु गव बहु म्हाय जाय कइ मइहा अलीअभिणं । जह परबयणाभित्ता बिसंयि पीअतण्णाभोगा ॥ ७३ ॥
ननु भो सहाया अलीकमिदं मतमेव-इत्यमानस्वरूपेण बहु म्हाय कथं जातम्, आरो यथा तथा गवसंबन्धिनः माधवस्तथाऽभी
अपीति मुग्धलोका म्यातिमात्रं कथमिति पराश्रया, उत्तरमाह-यथा परवचनाविज्ञाः-नैकदीरिता अमानभोगम्-सम्पन्नं तथावि-

अपरिज्ञानाभावात् विषमपि पिवति, जलमध्ये ग्रक्षिप्तं विषमयनाभोगात् पिवन्तो बहवो दृश्यन्ते, तर्हि अन्यदूरे आस्तां, तथा इदमपि मत्तं शेषकृतपेक्षया माधुरप्रतिष्ठाचतुर्दशीपाक्षिकोपधानादिवाहनादिभिर्बहुभिर्ममैः साम्यदर्शनादनभोगात्कथंचित् केषांचित्प्रवचनपरमार्थनिभिज्ञानां तथाप्रवृत्तिविषयीभूतमितिगार्थाः ॥७३॥ अथानाभोगः सम्यग्दृशामपि स्यादिति दर्शयति—

सम्मद्विटीणंपि अ अणभोगो जिणवरेहिं निदिट्ठो । सो अहआरो निणयवयणं जा तअणु विचरीअं ॥७४॥

सम्यग्दृष्टीनामपि चानाभोगो जितवरैः संदिष्टः, यदागमः—“सम्मद्विटी जीवो उवड्डं पवयणं तु सदहइ । सदहइ असवभावं अणभोगा गुरुनियोगा वा ॥१॥” इति श्रीउत्तराध्ययननिर्युक्तौ (१६३) स चानाभोगो निर्णयवादं यावदतीचारः सम्यग्दृशां, परस्परं विवादे याचन्निर्णयो न भवति तावदतिचारः, तदनु निश्चये जाते विपरीतं, यदि सम्यग् अद्वधाति तदा सम्यक्त्वं निरनिचारम्, अथ न तर्हि मिध्यात्वमभिनिवेगरूपं, निर्णयेऽपि स्वकीयकदाग्रहामोचनाटितिगार्थाः ॥ ४७ ॥ अथ निर्णये विवादाभावं हेतुमाह—

बहुकालदूरदेसंतरिआणं निणययणं को कुणइ ? । उप्पणंमि विवाण निणययणं जरु इआणिं ॥७५॥

बहुकालदूरदेशान्तरितानां—यस्योत्पन्नस्य कुमतस्य कालो भूयान् जातः अथवा दूर गतः—स्वदेशं परित्यज्य विपक्षभूतातीर्थान् दूरदेशं गतः तस्य निर्णयमपि कः करोति ?, न कोऽपीत्यर्थः, एवं सत्यप्युत्पन्ने विवादे निर्णयवचनं भवत्येव, यथा इदानीं विवादे जाते खरतरमतं यथावत्स्वरूपं विचार्यमाणमसारतयैव प्रकटीभूतम्, असत्योक्तस्य तथास्वभावाद्, यदुक्तं—“यथा यथा विचर्येत, विशीर्येत तथा तथा । असत्योक्तं बहीरम्यं, नान्तः खरपुरीपवत् ॥” इतिगार्थाः ॥७५॥ अथानाभोगादिक्रमाचिन्तुर्विवाह—

कहमणह पारसमयचउपरिसे खरयराणसुपुप्ति । मासतावि नवगीविस्तिकरो खरयरोस्ति वर्य ॥७५॥

कथमन्यथा—यद्यनामोगो न स्वाचारि कथ द्राह्मश्रुतकृतुर्वर्षे १२०४ चतुरधिकद्वादशउसंधत्सरे खरतराणामुत्पत्तिं प्रापमाणो नवाग्नीहचिकर खरतर इति वषो, मापन्त इति गम्यम्, अय माध -स्वरतरमसस्योत्पत्तिः स० १२०४ जाता, श्रीअभयदेववसुरिणा श्रीव्यानाङ्गवृत्ति सं० ११२० वर्षे कृता, यदुक्तं—“श्रीविक्रमादित्यनरन्त्रकालात्, क्षतेन विद्वत्स्यधिकेन युक्ते । समामहस्रैऽतिगते विद्वत्त्वा, व्यानाङ्गनीकज्यवधियोऽपि गम्या ॥१॥” इति भीस्थानाङ्गवृत्तिप्रवृत्तौ, इति परस्परं विचारणा यदि कृतास्या चार्हि क्षो नाम खरतरकल नवाग्नीहचिकरुर्बुदति । अत एव प्रायः कृपाधिकृतुवादात्प्रवृत्तिरसम्यगेव स्यात्, यत्तु कश्चित्तदानीं १२०४ रुद्रपल्लीयखरतरोरपचिरितिरमम्यम्, यतो रुद्रपल्लीयसङ्घा न जिनस्रैखरत एवोत्पन्ना, किंतु जिन खरतभतुर्यपदद्वारात् भीअभयदव्यरित , यदुक्त रुद्रपल्लीयैरेव—“पदे तदीयेऽभयदेवचारिगसीष् द्वितीयोऽपि गुणाद्वितीयः । जातो यतोऽय जयतीह रुद्रपल्ली यगच्छ” सुतरामतुच्छ ॥१॥” इति इषिप्रशस्ताधिति गाथार्थ ॥७६॥ अथ प्रायः प्रवचनादयोपयोगो भूयान् जन खरतरवच नानामनुवादक एव दृश्यते अतस्तदनुवादापवचनाय काश्चन युक्ती सूत्रत एव दर्शयन् गाथामाह—

अ पुण कत्थवि पुत्थयस्सिद्धिं अं वीसइ भ खरयर गच्छे । सिरिअभयदेवसूरी तप्पदटे बह्महो स्सिद्धिओ ॥७७॥
यत्पुन कापि पुयकपत्रादिषु मयस्कप्रकरणादौ वा लिखितं दृश्यत, तल्लिखितोल्लेखमाह—खरतरगच्छे भीअभयदेवव्यरिस्त-
त्येहे श्रीगिनिबल्लभम्वरिरित्पावीतिगाथार्थ ॥७७॥ अथ तल्लिखितं समर्थयमाह—

त प्वरयरवयणाण अणुवाओ मय्याणऽणामोगा । जह कट्ठाणगच्छ कत्थवि कल्पस्स चट्ठम्बाणे ॥७८॥

तत्खरतरवचनानामनुवादः, उक्तवचनस्य वादोऽनुवाद इति कृत्वा तत्खरतरवचनमेवानुद्योक्तं, न पुनस्तात्त्विकम्, अनाप्तवचना-
नामनुवादस्याप्यतात्त्विकत्वाद्, अनुवादोऽपि केषां भवतीत्याह—भद्रकाणां—प्रवचनानुपयोगे सत्यकुटिलानाम्, एतेऽपि सम्यग्-
कारो भविष्यन्तीति सरलमतीनां, सरलमतयो हि प्रायः सरलमेव पश्यन्ति, यदुक्तम्—“सरलगतिः सरलमतिः सरलात्मा सरल-
शीलसंपन्नः। सर्वं पश्यति सरलं सरलः सरलेन भावेन ॥१॥” इति, अथासत्यानुवादे दृष्टान्तमाह—‘जहे’त्यादि, यथा कल्पव्या-
ख्यानै—पर्युषणाकल्पव्याख्यानै क्वचित्कल्याणकपटकं तत्खरतरकृतसंदेहविषयौषध्युक्तानुवाद एव, पञ्चाशकादिग्रन्थानुपयोगादिति
गाथार्थः ॥७८॥ अथैवमनुवादः कथं स्यादित्याशङ्कापराकरणाय दृष्टान्तभूतां गाथामाह—

पढमंगदीविआए उज्जोअणसूरि खरयरं गच्छे । लिहिअं ददुं सरलो को ण भासिज्ज अणुभासं? ॥७८॥

प्रथमाङ्गदीपिकायां—खरतरकृताचाराङ्गदीपिकाप्रस्तावौ “गच्छः खरतरस्तेषु, ममस्ति स्वस्ति भाजनम्। यत्राभूवन्गुणजुषो, गुखो
गतकल्पपाः ॥१॥ श्रीमानुद्योतनः स्वरिर्वर्द्धमानो जिनेश्वरः। जिनचन्द्रोऽभयदेवो, नवाङ्गवृत्तिकारकः ॥” इत्यादौ खरतरगच्छे
श्रीउद्योतनसूरिरुक्तः, एवं जेमलमेरुप्रासादे शिलामुत्कीर्य लिखितं, तादृशं च दृष्ट्वा कः सरलः पुमान् भाषामनुवादं नो भाषेत—न व-
देद्?, अपितु सरलो जनो वदेदेव, अयं भावः—यथा आचाराङ्गदीपिकादौ श्रीउद्योतनसूरिप्रभृतयः खरतरगच्छे लिखितास्तथा क्वचि-
च्छ्रीअभयदेवसूरिरित्याद्यपि, तच्च तथा दृष्ट्वा केनचिदसदीयेन लिखितं तत्खरतरवचनवदनुवादमयं किञ्चित्करमेवेति बोध्यं,
यत्तु क्वापि “चारसवासमणसुं विक्रमकाला जलहिअहिएसुं । जिणवच्छहकोहाओ कुचयरगणाउ खरयरया ॥१॥” इति वृद्धमं प्रदायागता
गाथा पट्टावल्यादिषु लिखिता दृश्यते तत्तु युक्तमेव प्रतिभासते, यतोऽस्यां गाथायां पूर्वार्द्धेन ? २०४ वर्षे खरतरमतस्योत्पत्तिर-

मिद्वि०, उचरार्धेन विनवल्लमन्त्रोच्चारितिविषयनन विनवल्लमो मूलोत्थग्ररूपको दक्षित', क्रोधद्वन्द्वेन निजगुरुणा सह कलह' सूचित', तेनार्य निजगुरुणा वैत्यवासिचिनेश्वरेण सह कलह' कृत्वा निर्गतो, न पुनर्वैराग्यरक्षात्, कृष्णपुरादित्यनेन दूर्ध्वपूरीयगणाभिर्गतो, न पुनश्चन्द्रादिसंश्रितत्वात्, यत् 'क्रोधाविद्योऽय एव न धीः प्रमयदेवमग्निमिगपि स्वनिभां प्रापित', अतः उभयभ्रष्ट' मः चित्रकूट गत्वा नवीनमत व्यदध्यापित्वानित्यमिप्राय', अन्यथा पूर्वपरासंगतिरेव स्याद्, उक्तकाले १२०४ विनवल्लमकाले चोक्तसवत्सरासंभवादिति पर्यालोच्य, यत् कपि "नाजान्नो नदराज्यो कोरेटगणात् चित्तवालगणो । कृष्णराउ नवंगी रायगुरु पुष्पतुल्लाओ ॥१॥पि गाथा लिखिता तत्र कृष्णपुरुषयात्रीवृत्तिरिति यदुक्तं तत्स्वरतरानुवादाद्भुमतिना गाथायां लिखितं, न पुनस्वास्विकम्, एतच्च स्वरतरस्यापि मम्मत्, नहि स्वरतरपि नवाङ्गीवृत्तिकर' कृष्णपूरीय उच्यते, नवाङ्गीवृत्तिप्रस्तौ स्वयमेव चन्द्रगन्धस्योक्तत्वादिति गायार्थ' ॥७९॥ अथानामोगतो ब्रह्मोक्तं पुनस्कृत्य पूर्युर्वन्त स्वरतं गाथात्रयेण तिरस्कृतु प्रथमगायामाह—

न पुन जेहि पड्ड आबण्णो स्वरयरोत्ति सो मरी । उबगसससरीण भणिओऽमगवेवनामेण ॥८०॥

'अ पुनब्रहि'न्ति येम्य' प्रतिष्ठापणं स्वरतर म मूरिरमयेवनाम्ना उपदेशससससिकाया मधित, तथाहि "पुरा भीषणने राज्य, कुवाणो मीमभूतौ । अभूवन् मूलस्पाता, धीजिनेश्वरसूर्य' ॥१॥ धीमदभयदेवाख्यालेषां पठे दिदीपिरे । येम्यः प्रतिष्ठापणो, गच्छ' स्वरतरामिषः ॥२॥" इति श्रीरत्नशेखरचरितान्ध भीसोमसुन्दरशिष्यसोपाध्यायध्रीचारित्ररत्नम् निष्येण प० सोमधर्मगणिना विरचितायामुपदेशम् । विवितायार्थ' ॥८०॥ अथोपदेशमस्तिकाकृत् कीदृगित्याह—

नन्दारोऽन्नामोगी पबन्ध्व जेणऽणमसंसारी । भणिओवि तेण धुणिऽओ जिणप्पको घम्मपडिषक्कन्धो ॥८१॥

उपदेष्टव्यमप्रतिकाकारकः ५० सोमधर्मः प्रत्यक्षमनाभोगी येन कारणेनानन्तसंसारी भणितोऽपि - श्रीमुनिसुन्दरस्वरिभिः स्तनिका-
दिपंक्तौ निवेक्ष्यौष्टिकोऽनन्तसंसारीति कथितोऽपि तेन सोमधर्मेण स्तुतः, अनन्तसंसारीभणितः, तथाचाह- “आज्ञाभङ्गान्तरायो-
न्यानन्तसंसारनिर्भयैः । सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वैरं प्रवर्चिताः ॥१॥ उपधानप्रतिक्रान्तिजिनाच्चार्दिनिपेयतः । न्यूनिता
दुष्पमदोपात्, प्रमत्तजनताप्रियाः ॥२॥ यत्तत्प्रासुकमिष्टाम्बुप्रवृत्त्यादिसुखावहाः ॥” इत्यादिना गुर्ववल्यां भणितं, तत्रोपधानप्रतिका-
न्तिनिपेक्षकौ यथा पूर्णिमीयकाञ्चलिकौ तथा आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्भयत्वेन स्त्रीजिनाच्चार्दिनिपेक्षकः खरतरोऽप्युक्तः, तद-
न्तर्गतो जिनप्रभोऽप्यनन्तसंसारी भणितः मोमधर्मगणिना ‘म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोधको जिनप्रभस्वरिजिनगामनप्रभावक’ इत्यादिवच-
नैरुच्यति प्रापितः, स च कीदृशः ?-धर्मप्रतिपक्षः-धर्मद्वेषी, यतस्तर्दीयवाग्बिलामस्त्वेवं- “बाह्यक्रियादर्शनेन, मोहयन्तो जगज्जनम् ।
तपोभृता अटन्तीति, तपोऽटाः परिकीर्तिताः ॥१॥ तपोटानां मतं चैव, मुद्रलानां मतं चैव, प्रायस्तुल्यानि
वक्ष्यते ॥२॥ संक्लिष्टपरिणामिन्वातुल्यमेतन्मतत्रयम् । तस्माद् दूरतर त्याज्यं, भावशुद्धिमभीप्सता ॥३॥ अयुक्तमुक्तमथवा, मिथ्या-
दुष्कृतमस्तु नः । शाकिनीमुद्रलेभ्योऽपि, यत्तपोऽटा दुराशयाः ॥४॥ शाकिनीमुद्रलात्तानां, दृश्यतेऽद्याप्युपक्रमः । तपोटेनार्दितानां तु,
चिकित्सा स्यादरा भृशम् ॥५॥ हिनस्ति जन्मन्येकत्र, शाकिनीमुद्रलग्रहः । तपोटकुग्रहस्त्वेव, प्राणिहन्ति भवे भवे ॥६॥ विपर्यस्तधियः
क्रूराः, परद्विमसहिष्णवः । गुरुलाघवविज्ञानबन्ध्याः शासननिदिनः ॥७॥” इत्यादि तपानिन्दनवाक्यानि, तथा “ज्ञानमुष्णपयःपानं,
दर्शनं मुखमुद्रणम् । चारित्रं तर्कयाम्येषां, केवलं मलधारणम् ॥१॥” तथा “वर्णान्तरादिप्राप्तं सत्, प्रासुकं च श्रुते स्मृतम् । न्यवारि
शिशिर वारि, तदपि नेति गेहिनाम् ॥९॥ अकायमात्रहिमोत्थं, निरस्य प्रासुकोऽकम् । आरुपि गृहिणामुष्णं, वाः पट्कायोपमई-

जम् ॥२॥” इत्यादि” मदाचारोऽपि तेन पापात्मना निन्दित, एतच्च जिनप्रभश्चरितुते तपागणदूषणशक्तके, न चैवमनेनैव सदा
 चारो निन्दित”, किञ्चेतत्कुलक्रमस्त्वयमेव, तथाहि “युदाणाययणगया चुक्का० मग्गाउ आयसदहा। बहुजुणपिठिविलग्गा दुहिणो
 हआ ममाहआ ॥१॥” इतिगणधरमार्द्धशक्तके, अत्र वृत्तौ-पौर्णमीयकादिदूषणद्वारा सप्तो दूषणीय, यथा लिखित तथा चाह, अथवा
 मलिनगायधुग” यथात्राचथावणतन्दुलवावनाधिपायिनां गुरुकुलवासस्यागिनां तपस्विनामित्यादि मणित, तच्च सपेवनानां श्रोतृणां
 धर्मप्राप्तिहतुरप्येतेन विपरीततया परिभाष्य लिखित तथायुक्तमेव, यतो मलादिचारण तु साधूनामुचितमेव, यदागम”-“सिगाणं
 अदुवा कक, लुद पउमगाणि अ। गायस्सुबट्ठमहाए, नायरिसि कयाएवि ॥२॥ इति दध्वै० (२७२०) तथा “किलिक्कागायमेहावी,
 पंक्का य रण्ण वा। यिमु वा परितापेण, माय नो परिवेषण ॥१॥ वेइअ निअरापेही, आरिअं धम्मजुतरं। वाव सरीरमेउच्चि, जल्ल
 द्धाण्य धारण ॥३॥ इति उक्खग० (८४-८५०) तथा “आयामग वेव जवोदण च, सीअं सोवीरं जवोदगं चा नो हीलए पिठ
 नीगस्स पन्न, कुन्नाइ परिवए ज अमिरकू ॥१॥ इति भीउत्तरा० (५०६०) तथा पयुपणाकन्येऽपि “चउत्थमनियस्स” इत्यादि प्र
 तीनमथ, त्वमागमोक्त तन्दुलघावनादिपानं तु माधूनां युक्तमेव, यथोक्तं ‘गुरुकुलधामत्यागिनां’ तथाऽप्यध्ववाचितं, वक्तुरेवानास-
 त्वध्वचक्रम्, एव जिनप्रमेण तत्तदुज्यंथ यानि’ कृत्यानि विनेन माधूनां भूषणतया मापितानि तानि दूषणतयोद्भाषितानि, अत एव
 धीमुनिसुन्दरगृभि प्रागुक्तप्रकरण स्तानिक्वत् खरतरोऽप्यनन्तसंशयोव, तन्मध्यपतितो जिनप्रमोऽपि म्लेच्छाधिपतिप्रतिबोध-
 कोऽपि प्रवयनोपणात्यद, उत्थयमाणिणां प्रवचनोपयातकस्त्वनियमात्, न पुन” प्रवचनप्रभावकः, अन्यथा दिगम्बगदीनामपि प्रव
 चनप्रभावकर्त्तव्यं म्यात्, यतस्तत्प्रयोषिता गतानोऽपि ऋषिणम्यां विद्यन्ते, तस्मात् म्लेच्छाधिप्रतिबोधनोद्भावनमकिञ्चित्करमेव,

यतस्तत्प्रतिबोधितोऽपि स्त्रीपूजामिपेधादिलक्षणमौष्टिकमार्गमेव श्रद्धाचवान्, न पुनस्तीर्थकरभाषितं तीर्थमम्मतं मार्गम्, उपदेशस-
प्तिकाकारस्तु निजपूर्वाचार्यविरचितप्रकरणानुपयोगेनौष्टिककृतप्रकरणादिविश्वासेन च प्रवचनोपघातकमपि जिनप्रभं म्लेच्छप्र-
तिबोधकमात्रेणापि प्रवचनप्रभावकतया वर्णितवान्, अत एव पं० सोमधर्मस्यानाभोगः स्फुट एव-अध्यक्षसिद्धः, ननु जिनप्रभेण
तपागणः प्रशंसितोऽपि दृश्यते, तथाहि-“पुरा श्रीजिनप्रभस्वरिभिः प्रतिटिनवस्तवननिर्माणपुरस्सरं निरवद्याहारश्रहणाभिग्रहवद्भिः
प्रत्यक्षपद्मावतीदेवीवचसा अभ्युदयिनं तपागच्छं विभाव्य भगवतां श्रीसोमतिलकसूरीणां स्वशैक्षाटपठनविलोकनाद्यर्थं यमकश्ले-
षचित्रच्छन्दोविशेषादिनवनवभङ्गिसुभगाः सप्तशतीमिताः स्तवा उपदीकृताः निजनामाङ्किताः, तेष्वयं सर्वसिद्धान्तस्तत्वो बहूपयोगि-
त्वाद्विव्रियते इति जिनप्रभस्वरिकृतसिद्धान्तस्तवावचूर्णौ, तथा क्वापि-“श्रीशत्रुञ्जयत्रायै गच्छता जिनप्रभेण सिद्धपुरे तपाग-
णनायकाः श्रीसोमतिलकसूरयो बह्वादम्बरेण वन्दिता इत्यपि लिखित दृश्यते तत्कथं घटत इति चेदुच्यते, यत्सिद्धान्तस्तवावचूर्णौ
लिखितं तनु तदीयैरेव, न पुनः केनाप्याप्तभूतेन सम्मतेनात्मीयेन पूर्वजेनेत्थं लिखितम्, अतः कथं सम्यगास्थापूर्वकनिर्णयः?, किंच-
यत् स्तवावचूर्णौ प्रत्यक्षपद्मावतीवचसेत्युक्तं तच्च स्वमेऽपि नास्माकं श्रद्धानविषयः, यतो नह्युत्सवभाषिसमीपे सम्यग्दृष्टिद्वयता प्रादु-
र्भवति, किंतु ततो द्रुत एव नश्यति, तस्माद् यथा मम स्वमे गासनदेवतया भणितं यत् श्राद्धप्रतिष्ठा पूर्णिमापाक्षिकं चानादि-
सिद्धं त्वया न मोच्यमिति सङ्घस्य पुरश्चन्द्रप्रभाचार्येण भणितं तथा यथाऽऽञ्चलिकमताकर्पकनरसिंहोपाध्यायेन पावकगिरौ मिथ्यादृक्
कालिकादेवी आराधिता लोकानां च पुरो मम चक्रेश्वरी प्रत्यक्षीभूतेति निजमतविश्वासोत्पादनाय स्वप्रौढिमजापनाय चोक्तं, तथा
जिनप्रभोऽपि किञ्चित्क्षेत्रपालादिकदेवविशेषमाराध्य मम पद्मावती प्रत्यक्षीभूतेति श्रोतवानिति श्रद्धेय, यत्तु सिद्धपुरे सोमतिलकसूरयो

यदि तान्मय पश्य, यत प्राया लिङ्गिन परस्पर वन्दनादिक्रिया कृत्वा। सप्रत्ययि इत्यन्त, तर्हि संविभ्रत्वन सवत्र सवज
नप्रसिद्धान् धीमोमतिलक्ष्मीरान् कथं न वन्दते !, परमेतद्वन्दनार्थिकं युत्वा न किञ्चित्तुत्सहनीय, नवा तदनुकूलतया प्रवर्चनीय,
वदिगर्थं पदिनिप्रचो'पि सिद्धान्तवचनान्ध्रीमहावीरं वन्दित्वा गतोऽपि संगमकाज्जर' धीसौघमेन्द्रेण स्वगाभिर्वासितः, न पुन
धीमहावीरवन्दनं यतमि गृत्वा प्रशंसित, एवमुत्सन्नभाषिणो वन्दनादिक्रिया कृत्वा अप्युपेक्ष्य यथाशक्ति तिरस्करणीया इति, किंच
-यद्यपि कोऽप्युत्सर्गार्थं नयाविषयकृत्या मद्रको निधयत सम्यक्त्वमागपि तथापि 'तन्मध्यपतितस्तद्गुण्येन गुह्यत' इतिन्यायान्
यावन्तन्त्रामचारश्चान्न मर्ते संक्लिष्टपरिणामा एव भाष्यन्ते, तर्पा दृष्टानमपि मय्यगद्व्यामश्रुमबन्धहतु, यदागमः- "उम्मन्मावे
मणा नरस नासति त्रिभवरिदाण। वावण्णमणा स्तु नहु लब्भा तारिसा दददु॥१॥" इतिभीवन्दनकनियुक्तौ (११५४) अस्या
'गुणौ' "रुतु मन् जइ कइ निच्छयविहीण अवावण्णदमणा तइवि वावण्णदमणा इव दट्टवा, त अ दददुपि न लब्भा, किमंग
पुण संवामो समुज्जणा संयवो व"त्यादि भीआव० चू०, अय माय -यद्यप्यवसरविज्ञेये जिनप्रमच्चरिरपि सुविदितानुरागीभवेत्तथाप्या
गमदनष्टीनां यावत्तन्माम धमे तावद्गुणमप्यकल्प्य' कथं प्रभाषकतया स्ववनाह' !, उपदेक्ष्यमसतिक्काकारण तु तथा वर्णित', अना
मोग एव तत्र कारण बोध्यमिति गाथाय' ॥८१॥ अयोपटग्रसप्ततिक्काविषय किं संप्रममित्याह--

गण तुम्हाण गये भणिअति वयणमवऽसुत्तं। अणमोगोऽबि पमाणीकजो भ दृग्धा भमिणिबेसो ॥८२॥
एतन्-प्रागुक्तप्रकारणानामोगसिद्धौ युष्माकं ग्रन्थे उपदेशात्मसत्तिका लक्षणे धीअमयदेवच्चरिम्य' स्वरतरगच्छ' प्रतिष्ठां प्राप्त
इत्यादिचनमपि स्वतराणामप्युक्तं, तत्र हतुमाह-यत इति गम्य, यत' कारणानामोगोऽपि प्रमाणीकृत' अनामोगलोऽपि निज

पक्षीयः ग्रन्थे भाणितं तदप्यस्माक प्रमाणमिति स्वीकारोऽप्यभिनिवेशो भवेत्, अन्यथा जमाल्यादिशिष्याणामप्यभिनिवेशो न भवेत्, स्वकीयगुरुणोक्तस्यैव प्रमाणीकरणाद्, अनाभोगस्तु छद्मस्थमात्रस्यापि संभवेद्, यदागमः—“नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्येह कस्यचिन्न स्यात् । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥” इति, एतेन उपदेशसप्ततिकामाढाय तथाविधमन्यदपि किञ्चिदाढाय च खरतरेण न पूत्करणीयमिति दर्शितं, किंच—उपदेशसप्ततिकाभ्युपगमे श्रीमुनिसुन्दरस्वरिश्रीजिनसुन्दरस्वरिपं० हर्षभूषणप्रभु-तिकृतगुर्वावलीदीपालिकाकल्पश्राद्धविधिविनिश्चयप्रमुखा ग्रन्था अप्रमाणीकर्त्तव्या भवेयुः, तथा सकलसिद्धान्तोऽपि, यतस्तत्रो-त्सन्नभाषिणां निषिद्धं कुतोप्यऽनुकूलवर्णनमिति गाथार्थः ॥८२॥ अथ खरतरमतभाषितमात्रम्योपसंहारमाह—

तम्हा तम्मयलिहिअं तप्पडिअं अहव लिहिअमणेणं । उभयंपि अप्पमाणं जमभिनिवेशा अणाभोगा ॥८३॥

तम्हात्कारणात्प्रागुक्तयुक्तिप्रकाराद्वक्ष्यमाणहेतोश्च तन्मतलिखितं—तदीयमतवासिनां जल्पितं सत् कापि लिखितं तदुभयमप्य-प्रमाणं, तत्र हेतुमाह—यस्मात् खरतरेण यल्लिखितं तदभिनिवेशात् तदृष्टाऽन्येनाविदिततन्मतस्वरूपेण लिखितं तदनाभोगादेवेति गाथार्थः ॥८३॥ अथ खरतरलिखिते सर्वथा विश्वाभावाः कथमित्याशङ्क्यपराकरणाय गाथायुग्मे प्रथमगाथामाह—

सवेहिं कुवक्खेहि अ निअंभतो खरग्रो महावेणं । जिअभादोसदुणेणं भासणभक्खणस्सखेणं ॥८४॥

उत्सुतं भासित्ता दिज्जा अलिअंपि सम्मडं मूढो । पज्जसिअविदल्लई भक्खंनो भणड सुणिमप्पं ॥८५॥

सर्वेभ्यः कुपाक्षिकेभ्यश्च त्वगतरः स्वभावेन जातिमहममुद्भवेन गुणेन निर्भ्रान्तो—निश्शूः पारत्रिकभयूरहितः, केन ?—भाषणभक्षणस्वरूपेण जिह्वादोषद्विकेनेति गाथार्थः ॥ ८४ ॥ अथ प्रागुक्तं कथमित्याह—उन्मुत्रभाषित्वाद् भगवः मम्मति—

ग्रयान्तरनिश्चयमर्लीकं चोऽप्यथ स्वमतस्यवस्थापनायै अभतीमपि वदति, तथाहि—षडंगुलप्यमाणं ठवगायरिअं ठविस्तु
 सुगितममा । विहिणा कुपति किरिअ तयमावेदंढग वावि ॥१॥ दारुमए आयरिए सुट्टियमाणे सुवट्टयायारे । पणवीसं पडिलेहा
 इमंति जुनो अ तणमो ॥२॥ पडिलेहा उ पुण्णा न तहा अत्ताइएतु सुसिरेस्तु । लम्भति भरिअमज्जे तेण उ कटयवि विसेसंमि
 ॥३॥ सुतुणविट्टु ठवणायरिण किरिआतु पुट्टयीहि । पडिलेहाणाविसेसं ददट्टणं दंसिआ केऽवि ॥४॥” इति श्रीउमास्वातिवाचक
 कृतायां विचारवद्भुमार्यां, तथा “तिहिपढमे कायणा पुणा ज्युचवम्मकञ्जेसु । वाउएसीविलोवे पुण्णमिअं पक्खपडिकमणं ॥१॥
 तथव पोमइविही कायणा भावगेहि मुइहेऊ । नट्टु तरसीइ कीरइ जम्हा गाबाणो दोसा ॥२॥ सुतोदयषडिआविअ तेरसि हुंता
 न पइस्वियं कुआ । चाउमामिअकरेण एस विही ढसिआ ममए ॥ ३ ॥ तिहीबुदहीए पढमा गहिआ पडिपुण्णमोगसंजुता ।
 इअगावि मामणिआ पर न योवदि तनुत्ता ॥४॥ इति श्रीहरिमद्रमूर्तिकृते तत्त्वतरङ्गिणीग्रन्थे, तथा “तदविच्छिन्नं वामगजा
 नुमिपत्तग ठविय मुहपत्ति । रयइरपमन्त्रमागे ठवए पुअपायजुग ॥१॥ आवम्मयकिइकम्म दीइरपुचीइ कम्मस्वयेऊ । जो कुणइ
 मनिनुचो मो पावइ परमनिवाण ॥२॥ इति प्रतिक्रमणनाप्ये ॥अत्रच विचारवल्लभा च त स्वरङ्गिणी केतिप्रबहयमुक्तकर्तु
 त्वन त्वरपुण्यमिवामदव निजमतस्थिरीकरणाय मृगधजनविप्रतारणाय च विफल्य सम्मतितया लिखित, प्रतिक्रमणमाप्यं स्वम्या-
 म्यानकलङ्कितं, तत्रोक्तगाथादयगन्धस्याप्यभावात्, तथा “स ण लेखए गाढावई ममणोवामए अहिगयजीवाजीवे” इत्यादि द्विती
 याग्नम्यलेद्वयस्य इतिरिय “तथा चतुइयएम्यादियु तिथिपूडिआसु—महाकल्याणकतया पुण्यतिथित्वेन प्रख्यातासु तथा पौर्ण
 मासीपु च तिमुष्वपि चतुमामरतिथिचित्यय ” इति मद्रकृदङ्गहनौ एवविच पाठ विद्यमानेऽपि पयुपन्नायोपचग्रहणाय स्वरतररूप

प्रभान्नायेण पट्टावडयमचालावचोधे पौर्णमासीसु चतमृद्वपि चतुर्मासकपर्युपणातिथिवित्थर्थः इत्येवमन्यथापाठं कृत्वा सूत्रकृदङ्ग-
 प्रचावृक्तमित्यादिवचना गृत्तिः मम्मतितया दक्षिता, एवं “उद्दिष्टद्विचउद्सी” इत्यादिगाथा संदेहदोलावल्यां सप्तत्रिंशत्तमा,
 संदेहदोलावलीसूत्रं च जिनटत्तस्वरिकृतं, तस्याख्यानं चोद्दिष्टा-विशेषपर्यन्तेन प्रवचने प्रसिद्धास्तिथयः, यदुक्तं सूत्रकृदङ्गसूत्रौ
 “चाउद्दपट्टमुद्दिष्टपुणिमासिणीसु”ति आलापकं विवृण्वता शीलाङ्गाचार्येणोद्दिष्टासु-महाकल्याणकसंबन्धितया-पुण्यतिथित्वेन
 प्रख्यातास्त्विति, ताश्चतुर्मासकमात्रमरिकमहाकल्याणकदिनान्युच्यन्ते इत्याद्यसंबद्धमेव भाषितं, तथा ‘माहणं गोअओ बुच्छि-
 ण्णो दूममाणुभावाओ। अज्जाणं पणवीसं सानयधम्मो अ बुच्छिण्णो॥९॥ इति तीर्थोद्गारगाथायाः कापि व्याख्यानुपलम्भेऽपि
 श्रावकधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेयः, ततः संप्रत्यपि ये श्रावकेभ्यो भिक्षां ग्राहयन्ति तदागमबाधितमित्यादि षष्टिज्ञानकवृत्तौ स्वमता-
 नुरागेण विकल्पार्थो लिखितः, यतः संप्रति काले विशेषतः प्रतिमावहनेन तुलनां विधाय प्रव्रजतीति पञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभय-
 देवसूरिभिव्याख्यातमित्यग्रे दर्शयिष्यते इत्यादि पर्यालोच्य खरतरोक्तौ तदुक्तसम्मताौ च न विद्यमनीयमेव, ननु राकास्तनिका-
 भ्यामपि तथोक्तं दृश्यते, तथाहि-“कालगजोहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, तवसेण य चउम्मासिआणि चउद्दसीए आयरिआ-
 णि”ति ग्रन्थकारोक्ते विद्यमानेऽपि “तवसेण य पक्खिआणि चउद्दसीए आयरिआणि”ति कापि परावृत्य लिखितं, तथा “इत्तो
 अ अहिगस्स य निप्फत्ति मे निसामेह”ति प्रमुखगाथात्रयात्मके ज्योतिष्करण्डसूत्रेऽपि प्राभृतके (गा० ८९) सूत्र्यग्रे मुखलप्रवेश इति
 न्यायमवगणय्य “छुट्टिसहिआ न अट्टमि तेरसिसहिअं न पक्खिअं होइ। पडवडसहिअं कइआवि इअ भणिअं वीअरागेहि॥१॥ इत्या-
 दिगाथादशकं पूर्णिमापाक्षिकाभ्युपगन्ना त्रक्षिप्तं, गाथावन्धोऽपि गोपालवाक्यममुद्वच इव प्रतिभाति, एवममत्यग्रन्थसम्मतिदर्शनेन

सिद्धान्तस्तद्वदानेन च औष्ट्रिकसमाधिमाधपि तर्हि कथमौष्ट्रिक एव निश्चूक इति चेत्सत्यं, यद्यप्यधमविश्वस्तथाप्यय विश्वेषः,
 यद्राक्षदीनां मध्ये केनचित्पथा प्रक्षिप्योक्तं सद्यदनुज्ञेस्तथैव सत्यतयाऽभ्युपगम्य प्रवर्ष्यते, खरतरस्तु न केवलं प्राचीनोक्त-
 मात्रेण विधायम्यति, किंत्वयापि नवीनप्रयोगोद्यतोऽप्यधसिद्ध एव, यतो जेसलमेरो तपाकृतप्रतिक्रमणवृत्तौ नवाग्रीवृ-
 त्तिकारग्रीअभयदेवमुरिग्रीहेमचन्द्रसूरिरित्यादि स्वयं सिद्धे पाठे खरतखुरीयेति समाधायन्तरा प्रक्षिप्य नवीनपुस्तक
 लिखितं, तत्र लिखनसंस्मरोऽपि पुरातनो लिखितः, विवाद च सम्यधिर्णय्य गृधेन केनचित्प्रक्षिप्तं भविष्यति तर्हि
 विमिरयादि वदन्तोऽपि धीगप्राप्यप्रायाः सत्वाता, नवैवमत्र किञ्चिद्विचित्रं संभावनीयं, प्रायः खरतरः पूर्वापरसंबन्धमनालो-
 प्येव प्लुङ्गन्, अत एव स्वयं चतुर्दशीपाथिस्त्रायुगन्तापि केनचित् प्रक्षिप्तं गाथादशकं कण्ठगतं कृत्वा यत्र क्वपि 'तेर
 निमदिअं न पवन्तिअ होइ'ति वृषाणो न लज्जते, न वेति चात्र 'पन्नरसंमि अ दिवसे कयइ पक्खिअं तु पापण'मिति पष्ठ्यां
 गाथायां किमुक्तं फर्यं वाऽइं वच्मि क्वन वेद गाथादशकं कृतम्, एव राक्षरकृतवृद्धिक्लं दृष्टाऽप्युद्धान्तः स्मरत पूर्णिमाऽपि
 पाथिक् मत्यमेवेति म्यपठ प्रचारं कुर्वन् दृश्यते, न तथाऽन्य, कृपाधिका इति खरतरोऽतिद्वान्त इति समर्थितमिति नाम्दोषो
 जिज्ञासमुद्भूतः तथा मध्वमधिकृत्याह—“पज्जुसिअ”ति पर्युपितं—राध्यन्तरित द्विदलं—शुभादि, आदिद्वय्वात्तोसि-
 कादि, भावककृत्लनित्यमपि मध्वयन्—सादभास्मानं मृनि भवति, पर्युपितद्विदल्योसिक्कादि शुद्धानोऽप्यइं साधुरित्थं, पर्युपित
 द्विदनादिप्रश्नमनुचितमिति पुरो वक्ष्यते इतिगाथार्यं ॥८५॥ अब प्रागुक्तप्रकारेण नवाग्रीवृत्तिः
 पुन पायक्यन गदगायमाह—

अह पाय बहु स्वार्थं खरयरो खरयो सूरौ । नवअंगिवित्तिकारो तमसच्चं भिन्नमखि वोच्छं ॥८६॥
 अथेतिप्रागुक्तयुक्त्यपेक्षया पार्थक्यसूचकः खरतरखचनात्—नवाङ्गवृत्तिकारोऽस्मदीयः खरतर इत्येवंरूपेण खरतरवचनाबवाङ्गवृत्ति-
 कारः खरतर इति बहु खयातं प्रायः, प्रायोग्रहणात्प्रवचनपरमार्थवित्स्वम्मदीयप्राचीनाचार्येषु न खयात इत्यर्थः, तद्वद्गु खयातममत्यं,
 भिन्नमपि वक्ष्ये इतिगाथार्थः ॥८६॥ अथोक्तसमर्थनाय युक्तिमाह —

जड सिरिजिनेसरो सो खरयरनामेण होइ सुपसिद्धो । ता कहम्महायरिआ खरयरनामेण धिक्कुज्जा ॥८७॥

यदि श्रीजिनेश्वरस्वरिः खरतरनाम्ना सुप्रसिद्धो भवेत् ता—तर्हि अस्मदाचार्याः—श्रीसोमसुन्दरस्वरिप्रभृतयः खरतरनाम्ना कथं तान्
 धिक्कुज्जुः—धिकारं कुर्वीरन्?, धिकारोलेखमाह—“हुं नन्देन्द्रियरुद्रकाल? १५९ जनितः पक्षोऽस्ति राकाङ्क्षितो, वेदाभ्रारुण? २०४-
 काल औष्दिक्कमवो विश्वार्क? २१३ कालेऽञ्चलः। षट्त्र्यर्केषु? २३६ च मार्द्धपौर्णिम इति व्योमेन्द्रियार्के? २५० पुनः, काले त्रिस्तु-
 तिकः कलौ जिनमते जाताः स्वकीयाग्रहात् ॥१॥” इत्यत्र राकास्तनिकादिवत्खरतरोऽपि कलौ स्वकीयाग्रहाद्—अभिनिवेशाजात
 इत्युक्तं, तथा “आज्ञाभङ्गान्तरायोत्थानन्तसंसारनिर्निर्भयैः। सामाचार्योऽपि पाश्चात्यैः, प्रायः स्वरं प्रवर्तिताः॥१॥ उपधानप्रतिकान्ति-
 जिनाच्चादिनिषेधकाः। न्यूनिता दुष्पमादोपात्प्रमत्तजनताप्रियाः॥२॥” इत्यत्र स्त्रीजिनाच्चादिनिषेधकः खरतरः सोऽप्यनन्तसंसारो भणित
 त्यादि प्रागुक्तं श्रीजिनेश्वरस्वरैः खरतरत्वे कथं संभवति?, न संभवतीति न खरतरचिह्नं तस्येतिगाथार्थः ॥८७॥ अथास्मदीया
 ाधार्याः न केवलं खरतरोऽनन्तसंसारोत्येवमुक्तवन्तः, किंतु श्रीअभयदेवस्वरिं प्रभावकमपीत्याह—

पभणंताधि पभावयचरिएऽभयदेवहेमचंदाई । उस्सुत्तमग्गवाडिओ पभावगो होइ न विरोदा ॥८८॥

प्रमादकचरि श्रीअमयेदेवचरिर्थाहमचन्द्रचरिप्रभृतीन् चिन्तासनप्रभावकत्वन प्रमणन्त एव खरतरं स्तनिकपद्धौ प्रविशन्तः, यत एव तस्मादुत्तममार्गपत्तिः प्रभावको न भवति, कुतो ?—विरोधाद्, विरोधस्त्वेवम्—उत्तममार्गपत्तिः यद्यपि कदाचिदन्य तीर्थैरपि महासंभविनमपि जयमवाप्योन्नतिमवाप्नोति तथापि न प्रवचनप्रभावकः, किंतु स्वाभिप्रायमार्गस्यैवोदीपकः, स चोदीपितो मार्गो विद्वत्त प्रवचनोपवासी स्याद्, यथा दिगम्बरपथीयो जयी घातः सन् गर्वितात्मा श्वेताम्बरपथमुच्छेत्तुमेव समीदते, तस्मादुत्तममार्गाभितत्त्वप्रवचनप्रभावकत्वरयोरन्योऽन्यं क्षीतोष्णस्पर्शयोरिव सहानवस्थानलक्ष्यो विरोधः, तथा च कुत खरतर नामाद्विस्तृतं न दूरिरिति गाढार्थः ॥८८॥ अथैवमुक्तो कोऽप्यन्यथाभावमापन्नोऽपि कीदृग् स्यादिति प्रदर्शनाय गाढायुग्ममाह—
गण कोड मुढो मच्छरगसिञ्जो हृ ह्रोड वायालो । अहमासवसिञ्जो वा नेहतो तमि मुहुरि सिम्मा ॥८९॥

गत्तो न दृसिञ्जो न दृसिञ्जो जेण पुष्वरीहि । मोडवि मुहमुपिञ्जो भ्वस्तु आणाभगाइवयेणेहि ॥९०॥
पतन—प्रागुक्तपुक्तिप्रकारेण मोडपि मुहमुद्रितो भवतीति संबन्धः, माः कः ? यः कोऽपि मुहः—प्रवचनपरमाधानमिह प्रवचा मत्स रमस्त यद्यन्यग्यं तिरस्क्रियत तर्हि मयाऽयमुपपटम्भनीय इत्येवं प्रस्तुतम्—वाचालो भवेद्, प्रवचा खरतरं महात्पापसंज्ञापादि नाऽन्यामप्यतस्तस्मिन् खरतरं स्नाहयन् खरतरो मां मित्रं जानात्विति विद्या मुखरीत्याद्, वाचालत्वं बोद्धव्यमाह—‘गत्तो ने’ स्यादि एष—खरतरो न दृषयितव्यः, वन कारयेन पूर्वचरिमि कैचिदपि न दृषित इत्येवं वक्ता हल मुद्रितं जालं यस्यति मुखमुद्रितो जातो विप्रयः, स्तुतवधारणे, बहुमदक एवेत्यर्थः, कै ?—आत्मागमनविषयैः—‘आत्मागमनन्तरापोत्थानन्तसंसारनिर्भये’ रित्वा दिमि श्रीमुनिमुन्दरमूरिप्रभृतिमगमतिषयैः प्रागुक्तं, जय माव—न हि स्वयमेव कृतचित्कृत्रिमनिमित्तादप्यमः, किंतु सुविधि-

ताम्रणीश्रीमुनिसुन्दरप्रभृतिभिः पूर्वाचार्यैर्नेकशो दूषिता इतिगाथायुग्मार्थः ॥८९॥ अथ प्ररूपणयापि भेदं दर्शयन्नाह—
ज पुण परूचणाए भेओऽभग्रदेचवल्लहाणंपि । वल्लहजिणदत्ताणं तमणंतर बुच्छमुस्सुत्ते ॥९१॥

यत्पुनः प्ररूपणया अभयदेववल्लभयोः—पदैकदेशे पदेतिन्यायाच्छ्रीअभयदेवस्वरिजिनवल्लभयोगपि पुनर्जिनवल्लभजिनदत्तयोश्च भेदः—पार्थक्यं तदनन्तरमुत्सूत्रे—उत्सूत्रोद्घाटनावमरे वक्ष्ये इतिगाथार्थः ॥९१॥ इति श्रीअभयदेवस्वरिः खरतरनाम्ना कलङ्कितो नास्तीति प्रमद्वतो भणितमिति, अथ खरतरमतोत्सूत्रदिदर्शयिषया प्रथममुत्सूत्रभेदानाह—

अह उस्सुत्तं दुविहं किरिआविसयं च वयणविसयं च । किरिआविसयं तिविहं दुविहं पुण वयणविसयंति ॥९२॥

‘अथे’ति नामादिव्यवस्थापनानन्तरमुत्सूत्रं द्विविधं—क्रियाविषयं वचनविषयं च, क्रियैव विषयो यस्य तत्क्रियाविषयं, यद्यपि यत्क्रियाविषयं भवति तद्वचनविषयमपि भवत्येव तथापि मुख्यवृत्त्येतिवोध्यम्, एवमग्रेऽपि, वचनं विषयो यस्येति तद्वचनविषयं चेति द्विप्रकार स्यात्, तत्र क्रियाविषयं त्रिविधं द्विविधं पुनर्वचनविषयमितिगाथार्थः ॥९२॥ अथ त्रिविधं द्विविधं च व्यक्तीकरोति—अहिअं? ऊणं? अजहट्टाणं? चुस्सुत्तमेव किरिआहिं । उम्मग्गदेसणामग्गनासणेहिं दुहा वयणं ॥९३॥

अधिकं? ऊनं? अयथास्थानं? च उत्सूत्रमधिकारात्क्रियाविषयमेवकारो व्यवहितः संबध्यते क्रियाभिरेव स्याद्, अयं भावः—तीर्थकृदुक्तक्रियासु निजबुद्ध्या किञ्चिदधिककरणं तदधिकमुच्यते, एवं न्यूनकरणमपि, या क्रिया यत्र स्थाने भणिता तस्यास्त-
च्चतिरिक्तस्थाने करणमयथास्थानमिति, तथोन्मार्गदर्शनमार्गनाशाभ्यां वचनं—वचनविषयमूत्सूत्रं द्विधा भवति, एतच्च तीर्थकृद्भाषि-
रादिकन्यूनभाषणाभ्यामेवेति गाथार्थः ॥९३॥ अथ द्वारगाथायुग्ममाह—

गङ्गावहारकक्षाणगः रयणीपोसहम्मि सामहअ२ । तिगुणुवारो पोसहसामइपसु३ कसेल्लजल४ ॥९४॥
 पञ्जुसिअधिवलपोस्सिअगाइण५ विदलति संगरप्पसुइ६ । इबाअहिउरसुप्त किरिमाविसय मुणेअमं ॥९५॥
 श्रीवीरस्य गर्मापहार कन्याणक भवति१ रात्रिपौषचिकानां रात्रिधरमयामे सामायिकर सामायिके पौषे च नमस्कारत्रय
 पूर्वअत्रिदंष्टकोदानः३ कसेल्लजलप्रइव४ पर्युपितद्विवलपुपिकाविग्रइण५ संगरप्रसुप्तं द्विवलमिति अदान६ इत्यादि क्रियाविषय-
 मधिकमुत्सुअमिति, व्यक्त्या वक्ष्यमाणानामिहोदित्वम्, अन्यवाऽनेकसंख्याकानामुत्सवार्णा सद्भावाद्, तेषां च विचारणे ग्रन्थस्य
 लघुप्रमाणत्वेऽप्यविधान्ते, तेन यानि यानि स्पूलवीचनानामपि वक्तुं अक्षयन्त सान्यवात्रोरिष्टान्युत्सवाणि बोध्यानीति द्वास्त्रगाभावा-
 त्ययम् ॥९४॥९५॥ अथ क्रमेण व्यक्तीकृत्य रूपायितुमाह—

नत्पयि अहिअं गङ्गावहारकल्लाणगति वीरस्स । जिणवत्सहेण भणिअ मिच्छाभिनिबेसवत्सगेण ॥९६॥
 तेव्वपि-उत्कल्लवपूखत्तेपु वीरप्प-श्रीमहावीरगीयकृतो गर्मापहारकल्याणकं पशुमितिचिया जन्मादिक्कल्याणकदिनानीवादि
 नसितत्रयोदश्यप्याराध्येतिक्त्वा तदाराचनक्रियारूपमधिकमुत्सुअं स्वरतरगतं बोध्य, तथासामवसर्पिण्यां प्रबभतो जिनवत्समेन
 स्वरतगमिभक्तेनाभिनिबद्धबद्धगेन भणित-प्रकाशितम्, अत एव तमिष्येतिगायार्थः॥९६॥ अथ जिनवत्समेन भ्रान्त्या यस्मिद्वान्त
 वचनमवलम्ब्य प्ररूपिभं तद्वक्तव्यमाह—

भणइ भणियं च सुतेऽपि पञ्चदशपुत्तरतिवयजेहिं । गङ्गावहारस्स छट्ठं कल्लाणग वीरे ॥९७॥
 जिनवत्समो भणति-निजभादकाणां पुर सिद्धान्तामिश्रवाचातुरीमाविष्करोति-भो भावका ! अथ बहु श्रीमहावीरगर्वापहारक

ल्याणकमस्ति, तच्च 'पंचहत्थुत्तरे' चित्रचर्चनेः सिद्धान्तप्रकटाक्षरैः सूत्रेऽपि-पर्युपणाकल्पसूत्रेऽपि, अपिरेवार्थे, सूत्र एव लभ्यते,

इत्येवं निजवचनचातुर्येतिगाथार्थः ॥९७॥ अथ जिनवल्लभं दूषयितुं प्रतिवन्दीमाह—

न मुण्डा एअं वयणं उस्सभेणं पंचउत्तरामाढे। अभिईच्छेत्ति समं हविज रज्जाभिसेओऽवि ॥९८॥

जिनवल्लभो न जानात्येतद्वचनं—वक्ष्यमाणगमवाक्यं, कीदृशमित्याह—'उस्सभे ण' मित्यादि "उस्सभे णंअरहा कोसलिए पंचउत्तरामाढे अभिईच्छेत्तु होत्थ"ति(२५-३३) श्रीजम्बूद्वीपग्रन्थसौ मम—तुल्यमर्थान् पंचहत्थुत्तरे इत्यादिवचनेन, तथा मति राज्याभिषेकोऽपि—अक्रकृतश्रीअपसराज्याभिषेकोऽपि भवेत्, किं ?—कल्याणकमितिगम्यमित्यक्षरार्थः । भावार्थस्त्वयं—“ममणे भगवं महावीरे पंचहत्थुत्तरे होत्था, तंजहा—हत्थुत्तराहि चुए चइत्ता गवभं वक्कंते” इत्यादिश्रीपर्युपणाकल्पवाक्यमवलम्ब्य कल्याणकप्रतिबद्धत्वाच्छकनी-तत्त्वाच्च गर्भसंहरणमपि कल्याणकमिति जिनवल्लभविचालितवचः, तत्रैवं वक्तव्यं—ननु भो जिनवल्लभ ! यदि कल्याणकाधिकार-प्रतिबद्धत्वाच्छकनीवत्त्वाच्चेति संहरणस्यापि कल्याणकत्वं तर्हि सुतरामद्भुतपुण्यप्रकृतिजन्यस्य श्रीक्रवभराज्याभिषेकस्यापि कथं न कल्याणकत्वं ? तत्राप्येवंविधव्यतिकरम्य सद्भावात्, तथाहि—“उस्सभेणं अरहा कोसलिए पंचउत्तरामाढे अभीईच्छेत्तु होत्थ”ति कल्याणकत्वं, तत्राप्येवंविधव्यतिकरम्य सद्भावात्, तथाहि—“उस्सभेणं अरहा कोसलिए पंचउत्तरामाढे अभीईच्छेत्तु होत्थ”ति सूत्रस्य व्यक्तियथा 'उत्तरासाढाहिं चुए चइत्ता गवभं वक्कंते, उत्तरासाढाहिं जाए, उत्तरासाढाहिं गयाभिसेअं पत्ते, उत्तरासाढाहिं अगाराओ अणगारिअं पवइए, उत्तरासाढाहिं अणंते जाव समुपण्णे, अभिइणा परिणिवुए”ति श्रीपर्युपणाकल्पपाठसादृश्यं श्रीजम्बूद्वी-पग्रन्थावपि, अत्र यथा गर्भसंहरणं शकजीतस्तथा प्रथमतोर्थाच्छकनीवत्त्वाच्च अभिषेकोऽपि शकजीत एव श्रीहारिभद्रामुक्तः, तस्माज्जन्मादि-वदनाश्वर्यभूतस्य श्रीक्रवभराज्याभिषेकस्यापि त्वया कल्याणकत्वमभ्युपगन्तव्यं स्यादितिगाथार्थः ॥९८॥अथ स्वरतरः शङ्कते—

णणु कल्प णा मणिआं रज्जमिसओ अ उत्सवसामिस्स । संहरण पुण मबत्थ वीरचरिए कहं तुल्लं? ॥९९॥
 ननु अणममामिनो राज्याभियेकः 'कल्पे'चि पर्युषणाकल्पे न मणितः, तथाहि 'तेणं कालेणं तेणं समएण उसमे अरहा केसलिए
 भउउणरामाण् अमीइपवम होत्थ'चि, सदरण पुन' सवत्र-यावन्ति वीरचरितानि तेषु मर्वेयपि गर्मसंहरणस्योक्तत्वात् कथं तौल्य
 अणमचरितन महनि !, नाम्नाक गुण्याभियेक कल्याणद्वङ्गापीतिपूर्वपक्ष इतिगार्थः ॥९९॥ अथ तौल्यं दर्शयन् सिद्धान्तयति—
 इअ ये सुणाहि सुदर ! पचासयसुसमुत्तजुत्तीण । इत्थुत्तरजोएण चउरो सह साइणा चरमो ॥१००॥

इति बहू-यन् प्रागुक्त तदि इ सुन्दर ! मृशु पञ्चाशकश्च धीहरिमन्नसरिकठ पर्युषणाकल्पोक्तः अणमचरित्रवदुक्तयुक्त्या मणि-
 तमिति, तत्रगति- 'इत्थुत्तर'त्यादि, तथाहि-पंच महाकलाणां मर्वेयि विगाण भेद नियमेण । सुवणच्छेरयभूआ कल्लाणफला य
 जीयानं । १॥ गन्म ? जग्म अ तहा ? निवृत्तमप्ये चैत्र गाण ४ निवाये ५। सुवणगुरूप विगाण कल्लाणा हुंति गायहा ॥२॥ तेषु अ दिवसेसु
 पय्या विंशद्द्वारिणि मणिगया । जिमन्नपादिविहाणा कल्लाणं अप्पणो येवा ॥३॥ इअ ते दिणा पसत्था ता सेसेहिपि तेषु कायबां जिम
 जमादि महारिं न अ इम वदमाणम्म ॥४॥ ग्रामासुदछ्ठी १ चित्ते तह सुदतरसी २ देव । मगसिरकण्डदसमी ३ वेसाह सुददसमी य ४
 ॥५॥ कनिअकण्ड चग्गिमा गरुमाडिणा जइकर्म घत । इत्थुत्तरजोएण चउरो सह साइणा चरमो ॥६॥ अहिगयतित्त्वविहिया भग-
 रंति निमिषा इम तम्म । ममाणवि एवं चिअ निअनिअतित्तसु विण्णया ॥७॥ इतिश्रीयात्रापञ्चाशक, तद्दृष्टिर्यथा 'पथे'ति पञ्चव
 महाकल्याणानि-परमधर्माणि मर्वेयां मकण्डकालनिखिलनरलोकाविनां विनानाप्-अर्हतां भवन्ति नियमेन-अवश्यमावत, तथा
 यन्तुव्यभारन्वान, मुचनोधयभृतानि-त्रिभुवनजनान्-इतुन्वात्, तथा कल्याणफलानि-निधेयममापन्नानि, ४* मणुष्य, जीवानां-

प्राणिनामिति॥ गर्भे—गर्भाधाने जन्मनि—उत्पत्तौ चः समुच्चये तथेतिवाक्योपेक्षे निष्क्रमणे—अगारवासाभिर्गमने चेवति समुच्चयाव-
 धारणार्थमुत्तरत्र संभन्त्येते, ज्ञाननिर्वाणे समाहारद्वन्द्वत्वात्केवलज्ञाननिर्वृत्योरेव च, केषां गर्भादिष्वित्याह—‘भुवनगुरूणां’ जगज्ज्ये-
 स्थानां जिनानाम्—अर्हतां, किमित्याह—कल्याणानि—स्वःश्रेयाणि भवन्ति—वर्तन्ते ज्ञातव्यानि—ज्ञेयानीतिगाथार्थः। ततश्च ‘तेसु’नि
 गाहा, तेषु पुनर्दिनेषु—दिवसेषु येषु गर्भादयो बभूवुः धन्या—धर्मधनं लब्धारः पुण्यभाज इत्यर्थः देवेन्द्राद्याः—सुरासुरेन्द्रप्रभृतयः
 कुर्वन्ति—विदधति भक्तिनताः—बहुमाननम्राः, किमित्याह—जिनयात्रादि—अर्हदुत्पन्नपूजास्नात्रप्रभृति, कृत इत्याह—विधानाद्—विधिना,
 अथवा जिनयात्रादिविधानानि, अथ कथंभूतं जिनयात्रादीत्याह—‘कल्याणं’स्वःश्रेयसं, कस्येत्याह—आत्मनः—स्वस्य, चैवशब्दस्य समुच्चयो-
 ऽर्थः, नन्वपरंपरा चेति गाथार्थः॥ यत एवं—‘इअ’ति गाहा, इतो हंतोः पूर्वोक्तात् जीवानां कल्याणफलत्वादिलक्षणात् ते इति येषु जिनगर्भा-
 धानादयो भवन्ति दिनानि—दिवसाः, दिनशब्दः पुल्लिङ्गोऽस्ति, प्रशस्ताः—श्रेयांसः, ततः किमित्याह—‘ता’ इति यस्मादेवं तस्मान्छेपैरपि—
 देवेन्द्रादिव्यतिरिक्तैर्मनुष्यैरपि, न केवलमिन्द्रादिभिर्देवैरपिशब्दार्थः, तेषु गर्भादिकल्याणकटिनेषु कर्त्तव्यं जिनयात्रादि वीतरागोत्स-
 वपूजाप्रभृतिकं वस्तु सहर्षं—मप्रमोदं यथा भवति, कानि च तानि दिनानीत्यस्यां जिज्ञासायां सर्वजिनसंवन्धिनानां तथा वक्तुमशक्यत्वाद्—
 तस्मानतीर्थाधिपतिन्वेन प्रत्यामन्नत्वादस्यैव श्रीमहावीरस्य तानि विवक्षुराह—‘ते अ’ति तानि पुनर्गर्भादिदिनानि इमानि—वक्ष्यमा-
 णानि वर्द्धमानस्य—महावीरनजिस्य भवन्तीतिगाथार्थः। ‘आस्माद्’ गाहा, आषाढशुद्धपक्षी—आषाढमासशुक्लपक्षे षष्ठीति थिरेकं दिनं?
 एवं चैत्रमासे तथेतिममुच्चये शुद्धत्रयोदश्येवेति द्वितीयं२ चैवेत्यवधारणे, तथा मार्गशीर्षकृष्णदशमीति तृतीयं३ वैशाखशुद्धदशमीति
 चतुर्थं४, चण्डः ममुच्चयार्थः, कार्तिककृष्णे चरमा—पञ्चदशीति पञ्चमं५, एतानि किमित्याह—गर्भादिदिनानि—गर्भजन्मनि—क्रमणजा-

ननिषाणदिवसा यथाक्रम-क्रमणञ्च तान्यनन्तरोक्तानि, एषां च मध्य 'इस्तोचरायोगन' इत्स उचरो यासां इस्तोपलक्षिता वा उचरा-
उत्तराभ्युपगम्योक्तानि-संघ-संघेति इस्तोचरायोगस्तेन कृष्णभूतन चत्वार्याद्यानि दिनानि भवन्ति, तमेति समुच्चये, स्वातिना
-स्वातिनघनेन युक्त-चरमोस्ति-चरमकृत्याणकविन इति प्राकृतत्वाद्वाचाद्वयार्थः॥ अथ किमिति महावीरस्यैवतानि दक्षितानी
भ्यश्चाह-'अहिगर्ग'गाढा, अधिगततीर्थविधाता-उत्पमानप्रचनकर्ता भगवान् श्रीमहावीरः इतिहेतोर्निदक्षितानि उक्तानीमानि
कृत्याणकदिनानि तर्हा-वदमानस्य, अथ शेषाणां तान्यतिदिश्याह-श्रेयाणामपि-न वर्दमानस्यैव, ऋषमादीनामपि वर्तमानाव
मप्यिर्णामरतश्चापेक्षया एवमेवेह तीर्थे वर्दमानस्यैव निजनिस्वतीयेषु-स्वकीयस्वकीयप्रवचनावसरु विवेयानि-ज्ञातव्यानि, मुख्यत
स्या विवेयतयति । इह यान्येव गर्मादिदिनानि जिनानो तान्येव सर्वभारतानां सदैरावतानां च, यान्येव चैतेषामस्यामवसरिष्यो
तान्येव च व्यस्येनोत्तमप्यिष्यामपीति गाथार्थः ॥ इति श्रीअभयदेवसूरिकृतयात्रापञ्चाशकश्रुतौ, अत्र पञ्चानामेव कृत्याणकानां
मासा पञ्चास्त्वययो नवत्राणि चोक्तानि, तत्र यदि गमसंहरणदिनोऽपि कृत्याणकतया आराध्योऽमविष्यत् तर्हि तद्वचस्यापि
मामाद्यकथयिष्यत्, तब नोक्तमतो गमापहारो न कृत्याणकमिति सिद्ध श्रीऋषभचरित्रसाम्यं श्रीमहावीरचरित्रस्यापि, तयोपलक्ष-
णातीर्थीभिमतजिनवन्तमकृतकृत्याणकस्तत्रनऽपि-"सिञ्जनवभि मुविद्विमुक्खो नेमिस्तासोअमावसा णाणं पुण्णिमि सुइ नमि
जिणवन्तह परं दमु णजयाव ॥ १ ॥" इत्यत्राश्विनमासे प्रयादृश्यां कृत्याणक नोक्तम्, अतः श्रीमहावीरस्य पञ्चैव
कृत्याणकानि तन पञ्चकृत्याणकत्वाद्वा तीर्त्वाद्य एवेतिगाथार्थः ॥ १०० ॥ अथ पञ्चपणाकृत्याणकान्येनापि गर्मसंहरणस्य
कृत्याणकसमार्थं त्रयभाह-

वक्रत्वाणा पुण पज्जोमवणाकप्पस्स सुणिववणोसु । छण्हं वत्थूणं चिअ अण्णत्थवि तयणुसरणति ॥१०१॥

अन्यानं पुनः पर्युपणाकल्यस्य चूर्णिवर्णेषु—“छण्हं वत्थूणं ‘चिअ’ति अवधारणे छण्हं वत्थूणमेव, तथाहि—‘जो भगवय ।उस-
भमामिणा समतित्थगरेहि अ भगवतो वद्धमाणसामिणो चयणार्हणं छण्हं वत्थूणं कालो णाओ टिओ वागरिओ अ नेणं कालेणं”
इत्यादि श्रीपर्यु० चू०, एवं दशचूर्णविषयमेव पाठः, अन्यत्रापि—आचाराद्गादौ तदनुसरणं—चूर्ण्यनुसारेणैव बोध्यं, तथाहि—“पंच-
हृत्युत्तरे होत्थ”ति आचाराद्गम्वं, तत्र टीका यथा—हस्त उत्तरे यासामुत्तरफाल्गुनीनां ता हस्तोत्तरास्ताश्च पञ्चसु स्थानेषु गर्भाधान-
संहरणजन्मदीक्षाज्ञानोत्पत्तिलक्षणेषु संवृत्ताः अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूदिति, अत्र पञ्चसु स्थानेष्वित्यत्र व्याख्यातं, तच्च चूर्ण्य-
नुसार्येव, न पुनः पञ्चसु कल्याणकंष्विति, एतेन कचिद् कल्पावचूर्णौ संदेहविषयौषध्यनुवादेन कल्याणकषट्कव्याख्याने तदना-
भोगादेवेति प्रदर्शितं बोध्यम्, अनाभोगस्तु ग्रन्थान्तरानुपयोगे महतामपि न विरुद्धः, यदागमः—“नहि नामानाभोगश्छद्मस्थस्ये-
ह कस्यचिन्न म्याद् । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥१॥” इत्यादि, नचैवं कचिदंशे श्रुतानुपयोगो लाघवाय, गौतमस्वामि-
नोऽपि श्रुतानुपयोगस्यागमे प्रसिद्धत्वात्, तस्मादनाभोगादन्यत्र तीर्थसम्मतपुरुषमम्मतिमनादाय सूत्रव्याख्याने प्ररूपणे च तीर्थाशा-
तना तीर्थवाह्यता च स्यादेव, नचैवं जिनप्रभस्याप्यनाभोगः शङ्कनीयः, कुपाक्षिकसमुदायान्तर्वर्त्तित्वेन जिनप्रभस्याप्यभिनिवेशस्य
विद्यमानत्वात्, यतो यत्र कुपाक्षिकं यो वर्त्तते स तन्मूलभूताचार्यगतमिथ्यात्ववान् भवति, यथा अद्य यावत् दिगम्बरसमुदाया-
न्तर्वर्त्ती शिवभूतिगताभिनिवेशमिथ्यात्ववान्, कल्याणकषट्कप्ररूपणामधिकृत्य तु इवे मूलभूतो जिनवल्लभो बहु विख्यातः, सच
मद्मेन निवार्यमाणोऽपि षष्ठं कल्याणकं प्ररूपयन् शिवभूतिवदभिनिवेशवानेव, अतएव तच्चपस्थापितसमुदायावलम्बो खरतरमताक-

पद्म जिनइसोऽपि पुणाभरपायन जिनवल्लभमभिनिवेशवन्त व्यजितवान्, तथाहि, — “असहाएफावि बिही पसाहिओ ओ न सेस
 दुरीदि। सोअमपदवि वचइ युवइ पुण जिनमयण्णू। हि ॥१॥” इतिगणधरसार्द्ध ०१२२ गाथा, तद्वृत्तिर्यथा—ततो येन मगवताऽस
 हायनापि पद्माकिनापि परकीयमढायनिरपेक्षम्, अपिधिस्मये, अतीवाधर्यमेतद्, विधि—आगमोक्तं पद्मकल्याणकरूपधेत्यादि विषयः
 पृथग्प्रद्वित्वमप्रकार—अङ्गोण इदमित्येव भवति योऽर्थोऽमहिष्णु स चावधीत्विति स्कन्धास्फालनपूर्वकं साधितं—सुक्ललोकप्रत्यक्ष
 प्रवृत्तिना, यो न अपरदूरीणाम्, अज्ञानसिद्धान्तरहस्यानामित्यर्थं, सोचनपथेऽपि दृष्टिमागे, आस्तां मुतिपथे, ब्रजति—याति, उच्यते पुन-
 जिनमनत्रं—मगवद्वचनवृत्तिमिरिति गण० वृत्तौ, एवविषयका त्वनामोगधान् न भवति, किंत्वभिनिवेशवानेवेति जिनदत्तेनापि द्युचितं,
 तदुक्तान्मुपगन्तु वनात्मनोऽपि “पृथग् मूलपट्टिमपि माविआ चिदनिवासिमम्मत्त। गणभावहारकत्वापरापि न्दु होइ वीरस्स ॥१॥”
 इत्पुत्तद्वपदोदृष्टान्नदुत्तकवचमा तथा द्यायित्, किंच—जिनवल्लभ एव तावदित्यं प्रष्टव्यं—ओ जिनवल्लभ ! पद्मकल्याणकवादिन-
 श्रीहरिभद्रवृत्तिप्रभृ० तीर्थमम्मता उत नेति, नेति वक्तुमशक्यत्वन तीर्थसम्मतत्वे सिद्धे तीर्थमपि पद्मकल्याणकवाद्येव सिद्धं,
 तथा च अमुडाणगादिनि निन्दुरवचमा मवानपि पृथानार्यान् तिरस्कृत्य तीर्थोन्मयत्वं पद्मकल्याणक प्ररूपयन् कथं त्व तीर्थस्यार्थं
 पीति व्ययमव पपालोचय एतन् सिद्धान्तरपारागामी जिनवल्लभद्वारिनि यजिनदत्तापत्तीयानां वचस्तदपि निरस्तं, ‘पंषड्पुच्छे’
 इत्यादिवचनन पण्ड कल्याणक व्यवस्थापयन् सिद्धान्तगन्धेनापि “तून्यो जिनवल्लभ इत्येव प्रवचनविदामप्यश्वसिद्धत्वादित्यल
 प्रवचननिर्गाथायं ॥३०१॥ अथ भीवीरवत्तिने मर्वत्रापि गर्भसंहरणपाठनियमे युक्तिग्रहद्वयनपुरस्सरद्वयसंहरणमाह—
 मग्गहा ज संहरण वरिण निअमेण सगार्हपट्टण। देवाणमुत्पन्न धीर सिसला पसुअप्ति ॥१०२॥

तस्मात्प्रागुक्तप्रकाराच्चरिते-श्रीमहावीरचरिते नियमेन गर्भसंहरणमयात्तद्धरणं यत् संगतिघटनं-पूर्वापरसंबन्धघटकमित्यर्थः-
तदेवाह-‘देवाणंदे’ त्यादि, यतो गर्भसंहरणमत एव देवानन्दोत्पन्नं-देवानन्दाया ब्राह्मण्याः कुक्षाववतीर्णं श्रीवीरं विशला प्रसूते-
तिअ संगतिः, अन्यथा यस्याः कुक्षौ समुत्पन्नः सैव प्रसूतेति वक्तव्यं स्यात्, तच्च न जातमिति संगतिघटनाय गर्भसंहरणमणनमात्र-
इयमितिगाथार्थः ॥१०२॥ अथ राज्याभिषेकेऽप्येवमास्तामिति पराशङ्कामपहरति-

नेवं रत्नाभिसोऽभयणा भणिआ य तेण नक्कहणे । तेणोभयंयि कल्लाणगवणसेण रहिअंति ॥१०३॥
राज्याभिषेके तावदेवं न भवति-असंगतिर्न भवति तेन कारणेन तत्कथने भजना भणिता, कच्चित् ‘चउत्तरामाढे’ क्वचिच्च
राज्याभिषेके तावदेवं न भवति-तेनोभयमपि-गर्भसंहरणं राज्याभिषेकश्चेति द्वितयमपि कल्याणकव्यपदेनेन रहितमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥

‘पंचउत्तरामाढे’ति, तेनोभयमपि-गर्भसंहरणं राज्याभिषेकश्चेति द्वितयमपि कल्याणकव्यपदेनेन रहितमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥
अथ पुनरप्यधिकोत्सन्नमाह-

रयणीपोसहिआणं सामइअं सुवणऽणंतरं भणिअं । जिनवल्लहेण विहिणा मुत्ते सामईअं न हवे ॥१०४॥
रात्रिपौषधिकानां स्वपनानन्तर-निद्रावसाने जिनवल्लभेन सामायिकदण्डोच्चादि विधिना भणितं, तथाहि-“तओ राइअचरम-
जामे उट्टिऊण इरिआवहिअं पडिक्कमिअ सक्कत्थएण चेइए वंदिअ पुवं व पोत्ति पेहिअ नमुक्कारपुवं मामाइअमुत्तं कइदिअ संदिसा-
विअ सज्जायं कुणइ, जाव पडिक्कमणवेल्”ति जिनवल्लभेन पौषधविधिप्रकरणे भणितं, तत्र युक्तिमाह-‘मुत्ते’ति येन
कारणेन सुप्ते सामायिकं न भवेत्, सामायिकं कृत्वा यदि स्वप्यात्ताहि मामायिकरहितो भवेदितिगाथार्थः ॥ १०४ ॥ अथो-
क्तयुक्तिं निराकरोति-

न गुणः न अं पागः पञ्चमणा मह्य उपासो । ज पोसहमि कल्पइ त तस्स सामडण ॥१०५॥

न जानाति त्रिनगात्रम इतिगम्य, किं न जानाति ?-नन्तस्सामायिकं पौपघमहचरित पौपघपर्यधमानं-पौपघसमानकालीनमेव,
न पञ्चमणा-पि “जाग पावह पञ्चुयामामी”नि पाठान्, नन न स्वल्पकालीन तेन यत्पौपघे कल्पते तदेव तस्य पौपघसंबन्धिनि
मामायिक-पि कल्पत इतिगाथाय ॥१०५॥ अथ कल्प्यन्व प्ररननमाह—

तणेयगममगग उरिदुहपि भुजई सदो । कगमामडओजधि निमीह मासनुणिणप्पमुहगंये ॥१०३॥

रन का।एन यत्पौपघ कल्पत इत्यादि नन काग्यन उरिपुक्तमपि-पौपघिकमुद्रिण्य निष्पादितमप्यध्वनादिक कृतमामायिक-
धाह । नृहन्त इत्यागमरचन, निन्नीयमाप्यगणिप्रमुगग्र-य, यत्-“कामी मपरगणओ धूलपइप्पा सि होइ दट्टहा । छेअप्पमेअणक-
त्त डट्टकडरि मो भुंन ॥१॥” इतिअनीनिन्नीयमाप्ये उहे१५, एतत्तणिन्तु सकामतवक्तव्यताधिकारे लिखितेतिबोध्यम्,
एतन्नामिदं पौपघिकानां भोजन निषिष्यत नत्रपि निगल्लमिति बोध्य, कृतमापायिकस्य भोजनस्य निन्नीयचूर्ण्यादावुक्तत्वादिति
गाथाय ॥१०६॥ अथ व्यवहिरक दोषमाह—

अण्णकडयमिन्नुण्णे ज्ञाये यगभगपायय पयह । तणे तग्मयमाययसामडण पोसहे अम्भुहे ॥१०७॥

अन्यथा कल्प्याह्य्य आधित्य यदि पौपघमाध्यं न स्यात्, किंतु निदानन्तरमपि पौपघमिति, न पुनं मामायिकस्येति,
तदवस्थां अर्हं मामाविष्णुप्य व्रतभङ्गफलकं तदवस्थां स्यात्, तन काशेन तं मतश्चावक्तव्यं पौपघ मामायिकमनुमं स्यात्, पौप
पावपिरु-पि मामागिरु-प्युपगन-पि निद्रोत्य विनाग्रान्, पावकडतु गान्तिगाथाय ॥१०७॥ अथ जिनाग्रया निद्रा-पि समय

हेतुः कुतः सामायिकविलोपकारिणीतिदशयति—

निद्राविअ गुरुआणापुवं सा चेव धम्मअणुकूला । जह संथारापोरसिपढणंनरसाहुनिदसि ॥१०८॥
निद्राजपि च पौपथसामायिकवतो रात्रिप्रथमपौरुष्यनन्तरं गुर्वाज्ञापूर्वं स्यात्, सा च धर्मानुकूलैव, प्रकृतधर्मप्रसाधनीत्यर्थः,
तत्र दृष्टान्तमाह—यथेत्यादि, यथा संस्कारकपौरुषीपठनानन्तरं माधुनिद्रा, सा च संयमाधारशरीरस्थितिहेतुरेव, यदुक्तं—यद्यपि
कचिदाचार्यानुज्ञाता द्वितीयपौरुष्यादौ दीर्घसंयमाधारशरीरस्थित्यर्थं निद्रावशोपगता भवन्ति तथापि नदा जागरा एवेति श्रीआचा-
राङ्गे शीतोष्णीयाध्ययने प्रथमोद्देशकं, एवंविधा निद्रा कथं पौपधिकानां सामायिकविगमहेतुः ? न कथमपीत्यर्थः, तेन जिनवल्ल-
भेन रात्रिपौपधिकानां पथिमं ग्रामं यत्सामायिककरणं निर्दिष्टं तद् दुष्टमेवाधिकक्रियारूपत्वादितिगाथार्थः ॥१०८॥ अथ सामायिक-
पौपथयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सन्नं यथा स्यात्तथा दर्शयति—

पौपथयोर्नमस्कारत्रयपूर्वकं त्रिदण्डकोच्चारणं यत् तदपि खरतरमतेऽधिकमुत्सन्नं यथा स्यात्तथा दर्शयति ॥१०९॥
सामाहुअपोसहेसुं उच्चारो मावयाण तिक्खुत्तो । जुत्तोत्ति अ जिणदत्तो भणइ जहा अणुवउच्चारो ॥१०९॥
सामायिकपौपथयोरुच्चारः 'तिक्खुत्तो'त्ति त्रिकृत्वः—त्रीन् वागन् युक्त इति जिनदत्तो भणति, तत्र दृष्टान्तमाह—यथेत्यादि, यथा
सामाकाणामणुव्रतोच्चारः—स्थूलग्राणातिपातविरमणादौ “अहणं भंते ! तुम्हाणं ममीवे थूलगं पाणाइवायं” इत्यादिवात्रयमुच्चार्यते तथा

श्रावकाणामणुव्रतोच्चारः—स्थूलग्राणातिपातविरमणादौ “अहणं भंते ! तुम्हाणं ममीवे थूलगं पाणाइवायं” इत्यादिवात्रयमुच्चार्यते ॥१०९॥

सामायिकमपीतिगाथार्थः ॥१०९॥ अथ जिनदत्ताभिप्रायं तिरस्कुर्वन्माह—
न मुणइ मूढो लांगट्ठिइं पि बहुकालसज्झ मह कज्जं । तत्तुल्लं कहमिअरं तिहिरिक्खपत्तो अणाइहिं ॥११०॥
मूढः—अभिनिवेशी जिनदत्तो लोकस्थितिमपि न जानाति, यतस्तिथिनशत्रप्रलोकनादिभिः बहुकालमाध्यं यत् महत्कार्यं तत्तुल्यं

तन्निगद अन्तकालमाप्यमन्य च कथं स्यात् । न कथमपीत्यर्थः, अयं भावः-महत्काय तावद् दूरग्रामान्तरगमनोदाहादिक, तच्च तुमनिधिनधयन्तादिपनविलोकनपुरस्सरमव क्रियत, न तथा तदितरद् आपणाविगमनभोजनादिकार्यमपि, एवं यावत्सीवामिग्रह रूप विरयितयतादिक प्रतिपनुक्तमो मुहूर्त्तादिप्रस्मर शिग्युधरति, न तथाऽन्यकालीनं मामायिकमपीतिगाथार्थः॥ ११० ॥
अयानिग्रयदुमाह -

अण्णा गामरत्नयत्पमुह उचवासमाइउणार । मुज्झइ तम्मइ मग्गे अण्णापि मङ्गग्याइव ॥१११॥

अन्ययाज्जरकालीनम्यापि मामायिग्रहयदि त्रिरुधरोऽप्युपगम्यते तर्हि अपुत्रतोषासादिवद् आत्तामन्यद्, उपवासाद्युधार यामध्वरयमृव-चामग्रयाणि ममदापि नन्दिषिप्युन्यन-अधिकृतन्यो मयेद्, किंच-यथा सामायिकपुषारऽपुत्रतोषारो दृष्टान्ती द्रिपन तथा गुयनाणार महायनोषारोऽपि दृष्टान्तीकर्मव्य म्याद्, तथा च अक्षपि-अन्यदपि शिरोमुष्टनादिकमपि तन्मते मार्गे विनदनामिमतप्ररूपानश्रव्य युक्त म्यान तथाप्याप्यनमिमतमतो यत्किञ्चिद्विचारागटिनामायिकमपीतिगाथार्थः ॥१११॥
अथ विनददभोऽहमगमत्या दूषयितुमाह--

पोसहविभिन्नि जिणबन्धुण इगवग्गण वण्णओ इब्बो । दइगमाउबारो परिचसो तेण ययडोडवि ॥११२॥
पोपयविषो-पोपयविषियग्रहण विनबल्लमेन-विधियर्मनाममतादयेकेण एकवचनमणनत 'नमुद्धारमुचरिअ' इत्यादिद्वितीये

करभनमचनन दण्डकोषागोप्येद्वार प्रकट, तथाहि "पोमहसुहपनि पठित्तेहिपीति भणिअ बीअलमासमणपुं वोत्ति पठित्तेहिअ लमानमचण पोयइ मेन्निमाविय बीअलमासमणण गणमिनि भणिआ लमानमणं गउ उडठिओ इसिमोणयकाओ गुल्लयवमण

भणंतो नमोनागमुचिअ भणह-करेमि भंते । पामह इत्यादि यावद्धोसिरामिति, एवं मामाधिकेऽपि पचमगलं पढिसा करेमि भंते !, इत्याद्येऽपि तेन जिनदत्तेन त्यक्तः, एकवारमुच्चारं परित्यज्य त्रिवारमभ्युपगत इत्यत्र द्विरुच्चारणमधिकमिति गाथार्थः ॥११२॥

अथ पुनरप्यधिकमुत्सवमाह—
सिद्धं सिद्धं तबुद्धीणं ॥११३॥

अथ पुनरप्यधिकमुत्सवमाह—
सिद्धं सिद्धं तबुद्धीणं ॥११३॥

अथ पुनरप्यधिकमुत्सवमाह—
सिद्धं सिद्धं तबुद्धीणं ॥११३॥

गद्, उच्यत, मिदाल्लऽदपमानत्वात् तथा तीर्थे तथाप्रपृषेत्तुपलम्भान्न, यत्तु श्रीकुलमण्डनमूरिचन तत्तु संदर्शविषोषी-
 लिखितमेव लिखित तदनुवादरूपं, न पुनस्तत्तुम व्याख्यान, संदेहविषोषविकारस्तु जिनप्रमखरि स्वमतप्रवृत्त्यनुसारेणैव व्याख्या-
 तवान्, न पुनरगममानुसारण, यत् पर्युषणाकन्यथूणो सुद्वयिकटद्वन्द्वनोष्णोष्णकमव व्याख्यातं, न तु वर्णान्तरादिप्राप्तं वेति, तथा
 श्रीप्रमयदवगुणिष्ठा स्थानाद्भूतस्यपि तथैव व्याख्यातम्, एव निखीयचूर्णविवि बोध्यं, “अण्वयं रा तहप्पगारं पाजगज्जाय”
 इत्यस्य धीयाचाराद्भूतस्य वृत्ता अन्यतरद्वन्द्वन चाचाराद्भूतमेव द्राक्षापानीयादि व्याख्यातमस्ति, न तु कायकसेल्लकादिनीरमपि,
 तथा “उज्जातरयापनं फामुअमल्लं च समयमावे” इति श्रीदेवमूरिकृतपतिदिनचर्यायां, प्रवचनमारोद्धार तु सामान्यतो वर्या
 न्नागन्त्रिप्राममयाक्त, नतु व्यक्त्येति, तदपि च तदभावे इति वचनादपर्यां सुर्वखलानामभावे मत्स्यव ग्राम्य, न पुनर्मुस्यतया तद्वा
 ममुक्तम्, अप्रयादतोऽपि यन क्त्वापि वस्तुना यथा तथा वणान्तरापादितं उदकश्रावं यदि तदा प्रथमवृष्टयादौ रजोगङ्गुलनदीतटागादि
 गतमपि जलं ग्राह्य म्यान् तस्यापि वणान्तर्गटिग्रास्तन्नाविद्वपाद्, अथवा द्रवमुसुमदृक्कफपूरुगविविद्रव्ययोगतोऽपि तथाभूत जलं
 श्राव्य भवतन्वानुचितमिति तवापि सम्मत, नतु तर्हि वणान्तरादिप्राप्तद्वन्द्वन किमुच्यत इति चेत्, उच्यत, ओघनिपुक्तौ घाव
 निरुक्तन यर्षाभापुदकमुक्तमस्ति तपसा गृहीत द्रष्टव्य, किंच-यत्र कापि नीरविचारस्तत्र सर्वत्रापि प्राय क्त्वादिद्व्याख्या
 नमुपलभ्यत, न पुन कायकसेल्लकादिना तथाभूतमपि, तर्गतरेस्तु मत्यापि क्त्वादिदिनीर मुख्यवृत्त्या तदेवाष्टव स्वाडलाम्पट्वात्,
 किंच-मुम्यवृत्त्या कसल्लकादिनीरवृत्त्य आयामल्लद्वन्द्वनिप्यसिरपि न संभवति, यत् श्रीआबदयकटुतो आयाम-—अवमावने
 प्रमन्-तुयो रमस्याग्यां निवृत्तमायामाग्मित्यायामाग्मप्रद्वन्द्वन्यभिगस्ति, तथा योगाज्जावृत्तीयप्रकाशवृत्तौ अरणासा-—अव

आणमाम्लं च तुर्यो रमः ते एव प्रायेण व्यञ्जने यत्र भोजने ओदनमुलमापमकथुप्रभृतिक तडाचामाम्लं समयभाषयौच्यते, किंच-
 काथकसेल्लकादिना जलपरिणमनकालोऽपि स्वबुद्ध्या सम्यक्त्वं ज्ञातुं शक्यते?, यतः “वर्णरसगंधफामा जह दधे जग्मि उक्कडा
 ढुंति । वह तह चिर न चिष्ठइ अमुभेसु सुभेसु कालेसु ॥१॥ इति वृहत्कल्पभाष्यं, तद्बृत्तित्यथा—यस्मिन् द्रव्ये यथा यथा वर्णग-
 न्धरसस्पर्शा उत्कटा उत्कटतरा भवन्ति तथा तथा तेन तेन द्रव्येण सह मिश्रितमुदकं चिरं न तिष्ठति, क्षिप्रं क्षिप्रतर परिणमत
 इति भावः, किमविशेषण?, नेत्याह—ये अशुभा वर्णाढय उत्कटास्तेष्वेव क्षिप्रं परिण मते, ये तु शुभा वर्णाढयस्तेषूत्कटेषु कालेन
 परिणमते, चिरादित्यर्थः॥ इति कल्पवृत्तौ चतुर्थवर्ण्डे पत्र १७५, शुभद्रव्यं च काथकसेल्लकादि, अतस्तत्प्रक्षेपणे नीरस्य परिणम-
 नकालो न ज्ञायतेऽनुकूलत्वादेव, किंच—काञ्जिकादिजलग्रहणे जिनाञ्चैव कारणं दृश्यते, न पुनः स्वादमुखलम्पटतेति सर्वजनप्रतीतिं,
 काञ्जिकजलं चागमोक्तं परित्यज्य काथकसेल्लकादिजलग्रहणं तु स्वादमुखपरत्वमेव व्यञ्जयति तद्ग्राहिणां, ननु शुभद्रव्यप्रक्षेपे
 परिणमनकालापरिज्ञाने सितापानीयस्याग्यग्रहणप्रमद्ग इति चेन्मैवं, सितापानीये तु स्वादार्थं पित्तोपशमनाद्यर्थं वा सिताप्रक्षेपः
 क्रियते, सा च नाल्पा संभवति, किंतु बह्वेव, अन्यथा स्वादपित्तोपशमनाद्यसंभवात्, काथकसेल्लकादिनीर तु स्वल्पेनैव चूर्णेन क्रि-
 यते, ततो न तत्परिणतिशुद्धिरूपस्वादेऽपि गृह्यते, ततो न सितापानीयमाम्यं, किंच—किंचिद्द्रव्यं तथाविधमेव भवति यन्मधुर स्वल्पं
 च गदपि वर्णं परावर्त्तयति यथा मध्यादि, एवं छगणादिपानीये योज्यं, किंच—सिद्धान्तोक्तायामकाञ्जिकादिजलहीलनां कुर्वतः
 खरतरस्य नाम्नाऽपि भिक्षुन्वासंभवः, यतः—“आयामगं च, सीअं सोवीरं जवोदणं च । नो हीलए पिडं नीरसं तु. पत-
 कुलाडं परिषए जे स भिक्षु ॥१॥” इति श्रीउत्तरा० ताडकूपानीयग्रहणं भिक्षोर्लक्षणमुक्तं तत्र खरतरेण नाभ्युपगतं, न चान-

स्युपगम एव, किन्तु तद्व्याहिष्णां इल्लनाथबोऽपि, यदुक्तं—“मुद्राणाययजगया” इत्यादि गणधरसार्द्धशतकः ०५ गाथा, सृष्टीकप्रया
 तपागजमाधूनां वर्णनं यथा मलमलिनगाप्रदौर्गन्ध्यपात्रावश्रावणतन्दुलधानादिप्राहिणामेकाकिविहारिणां गुरुकुलवाससत्यागिनां तप
 स्विनामित्यादिवर्णनं कुर्वन्नात्मनः स्नानादिकरणं स्मरितवान्, अवभाषणादिहीलनेन च सिद्धान्तानभ्युपगन्तव्यमपि, यत मिद्वान्ते
 तदुपादानात्, तथाहि—“सेखं पुण पाणगजायं जायेजा, तज्जहा-उस्सेइमं१ संसइमर चाउलोढगं वा३ अण्णयरं वा तहप्पगारं
 पाणगजाय” इत्यादि यावत् फासुअं जाय पठिगाहेजा ॥ ३६ मिक्खुर वा समाजे सेख पुण पाणगजाय जायेजा, तज्जहा-तिलोदग
 वा४ तुमोदगं वा५ जवोदग या६ आयामं या७ सोधीरं वा८ सुदविअढ वा९ अण्णयरं वा तहप्पगार पाणगजाय” इत्यादि
 यावत् मिक्खुम्म मिक्खुत्तुणीए वा सामगिगअ” इति श्रीआचा० द्वि० यु० प्रथमाध्ययने सप्तमोद्देशकं पृथ्वीकैकदेशो यथा
 ‘अहे’त्यादि सुगम, पानकाधिकार एव विदेशार्थमाह—स मिधुगुरपतिक्कल प्रविष्टो य पुन पानकजातमेव जानीयात्, तद्यथा ‘तिलो
 दकं’ तिलं केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकम्, एव तुंययैवा, तथा आचाम्भम्—अवश्यामं सौवीरम्—आरनालं द्रुदविकटं—प्रासुक्कम्
 अन्यथा तथाप्रकारं त्राधापानादि पानकजात—पानीयमामान्यं पूर्वमेवावलोकयेत्—पश्येदित्यादि” अत्र द्रुदविकटं प्रासुक्कमुदकमुक्तं,
 तत्र चूषिकारादिभिरुष्णोदकमेव व्याख्यातम्, अत मामान्येन प्रासुकोक्तावपि उष्णोदकमेव ज्ञेयं, ग्रन्थान्तरसम्मतैस्तथैव द-
 र्शनात्, प्रासुक्कस्यापि तथात्वेन विक्षेपितत्वाच्च, यदागम—“उसिणोढग तज्जहासुअ”ति दप्रवै० (अ० ५३-१-७७ सू०) अन्यज्ज-
 ह्वेन तु वक्ष्यमाणोद्देशकमपितानि पानीयानि गृहीतानि, तानि येमानि—से भिक्खु वा४ जाव ममाणे से ज पाणगजायं जायेजा
 तज्जहा—अवपाणगं वा१० अवाढगपाणग वा११ कविट्टपाणग वा१२ मातुल्लगपाणग वा१३ सुदिआपाणग वा१४ टालिमपाणगं वा१५

खज्जूरपाणगं वा १६ नालिएरपाणगं वा १७ कर्गीरपाणगं वा १८ कोहलापाणगं वा २० चिंचापाणगं वा २१ अण्ण-
 यर वा तहप्पगारं पाणगजायं” इत्यादि, न पुनः कसेल्लकादीनि क्वायुक्तानि, तथा “वासावासं० निच्चभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति सब्बा-
 इं पाणाइं पडिगाहिच्चएत्ति, वासा० चउत्थभत्तिअस्स० तओ पाणगाइं पडिगाहिच्चए, तं०—उस्सेइमं वा संसेइमं वा चाउलोदगं वे’ त्यादि”
 श्रीपर्यु०, इत्याद्यागमोक्तजलेषु आस्तां तावत्तन्दुलधावनादिकं जलम्, उक्तजलेष्वेव यच्छुद्धविकटशब्देनोणजलं यदुक्तं तदप्यवग-
 णय्य नामग्राहेण क्वाप्यनुक्तमपि कसेल्लकग्रहणं सिद्धान्तानङ्गीकारकत्वसूचकं, यस्तु तन्दुलधावनादिपानीयपानविषये गृहस्थानां प्र-
 त्याख्यानं कारयति स सिद्धान्तानभिज्ञ एव, प्रतिवर्षं नभासमधं वाच्यमानकल्पसूत्रे तन्दुलधावनादिजलस्य स्पष्टोपलम्भात्, न
 च तद्ग्रहणं माधूनामेवेति वाच्यं, श्रावकाणां तु क्वाप्यागमे पार्थक्येन जलविभागानुपलम्भाद्, अचित्तभोजिनस्तु श्रावका अप्य-
 तस्तेषामप्येतान्येव पानार्हाणि, पानागाराणामपि साधुममानत्वाद्, यथा चावश्यके वन्दनकस्य कः कर्तेतिद्वारे “पंचमहद्वयजुत्तो
 अणलसमाणपरित्राजिअमईओ । संविग्गनिजइही किइक्कम्मकरो हवइ माहू ॥१॥” इति वचनात्माधुरेव वन्दनकर्त्ता प्रोक्तो, न
 च श्राद्धादिः, स चानुक्तोऽप्यागमाविरोधेनोपलक्षणाद् गृहीतः, तेनैव विधिना यथा वन्दनकं ददाति तथा तन्दुलादिपानीयस्य-
 नुक्तानां श्राद्धानां युज्यत एव, अन्यथा श्राद्धानां पानार्थं पानीयविभागो दर्शयतामित्यलं विस्तरेण, ननु ‘अदुवा वारधोअण’मि-
 त्यादिदशैकालिकवचनात् “कंजिअआयामासइ संमदुसिणोदगस्स वा अमति । फासुअजलं तमजहं तस्सासइ तस्सेहि जं रहिअं॥१॥”
 श्रीनिशीथभाष्ये संसइशब्देन ‘गंवंगरसभायणनिक्केअणं’ति तच्चूर्णो जरत्पानीयमुक्तमित्यागमवचनाच्च मुख्यतः माधूनां जर-
 त्पानीयमेव युज्यते, न पुनस्तद्वदुष्णोदकमपीति ननु तद्ग्रहणं भवतामपि स्वादलाम्पत्यादेवेति चेन्मैत्रम्, उष्णोदकस्यापि मुख्य-

तथा बहुषु म्यानेषु भणनात्, तथाहि 'उसिणोदगतचक्रासुअं, पट्टिगाहिअ संजए'ति श्रीदशैवं०, तथा 'उसिणोदगतचक्रमोइणो धम्मो तिअस्स मुणिम्म इमीउ'ति श्रीसुत्रकदम्भे वेतालीयद्वितीयाध्ययने, तथाऽन्यत्राप्युष्णोदक साधूनामुत्सगत' प्रवचनोक्तमेव पोष्यं, न पुनरेवं कापि कसेलुकजलमिति, अधिकत्वं चोत्सगपदपदानुक्तस्यापि मणनात्, इदं च विवक्षया न्यूनोत्सवेऽपि पतत्य पवादपदेभ्यः परित्यक्तत्वादिति गाथार्थं ॥१४॥ अथ कसेलुकपानीयग्रन्थे श्रमयतनाद्यभावे यत्स्यात्तदाह—

तत्सज्यणाअभावे सजमलेसोऽपि दूरतरवदिओ । एवविहोऽपि मग्गो उम्मग्गो केरिस्सो हुज्जा ? ॥१५॥

श्रमयतनाद्यभावे सम्यक्त्वमपि न संभवति, तस्य लक्षणस्याप्यभावात्, सम्यक्त्वलक्षणं त्वेवं—“श्रमसंवेगनिर्वेदानुकम्पादितक्य लक्षणै । लक्षणं पञ्चमि सुम्यद्, सम्यक्त्वमुपलभ्यत ॥” इति श्रीयोगशास्त्रे, सम्यक्त्वाभावे च कुत समगर्धोऽपि ?, आस्तां भवधिरतिसंयम, देवधिरतिपरिणामोऽपि दूरतरपत्तिः—अतिदविष्टर तद्गन्धस्याप्यभावे इत्यर्थः, अयं भावः—सम्यग्गृष्टिर्दंशधिरतिश्च श्रमयतनापरायणो भवति, अयं तु यतिलिङ्गचरोऽपि न तथेति कथं साधु ?, एव मत्यपि यदि हे स्वरतर ! त्वदभिमतं पूतगदिद्रसजन्तुविराघनादेतु क्रीतलकसेलुकजलग्रहणमपि मार्गो—ज्ञानादिरूपो मोक्षस्य भवेत् तर्हि कीदृश उन्माग ?, अयमेवोन्मागो, नान्य इति गाथार्थं ॥१५॥ अथ पुनरप्यधिकमुत्पन्नमाह—

भावयकुलपट्टिसिद्धं पज्जुसिअविदलमाइ जं रट्ठ । सिद्धतवययणमलिअ मणिऊण मय्मयणं मुरुब्बो ॥१६॥

भावयकुलप्रतिपिद्धं—नाम्नापि यः भावक इति म्यातिमान् तदीयकुल प्रतिपिद्धं रात्रिमोजनवटिदमप्यकल्प्यमिति वचनप्रवाहेन

? अनीवं परिणय कथंति पिण्डपणाप्रथमो श्लोके मत्समस्तितमाया गाथाया पाठान्तरमिदं, तत्रोष्णोदकप्रधिकारान्

जुगुप्सितं यद् राद्धं मदर्थार्थाद्रिमिति गम्यं पर्युषितं—रात्र्यन्तरितं द्विदलं मुद्रमापादिधान्यविशेषः, आदिगन्धद्रव्यौलिकादिपरिश्रहः, तादृशमलीकम्—अनुक्तमप्युक्तमित्यसदभ्याख्याननामत्यं सिद्धान्तवचनं भणित्वा मूर्खो भक्षयतीति गार्थः ॥११६॥ अथ पर्युषितं

द्विदलादिकं कीदृशं भवतीत्याह—

रत्तन्तरिअं विदलं चलिअरसं पोलिआ उ लालजुआ । ओसन्नं तेण तयं न भुजई साणुकं पमई ॥११७॥

रात्र्यन्तरितं द्विदलं चलितरसं—विनष्टं संभवेत्, पोलिका च लालायुता—द्वीन्द्रियजन्तुविशेषसंयुक्ता भवेद्, यदागमः—“सि-
च्छत्तमसंचइए विराहणा तत्थ पाणजईओ । संमुच्छणा य तक्कण दवे अ दोमा इमे हुंति ॥१॥ इति श्रीकल्पभाष्ये, तद्वृत्तिर्यथा
अशनादिकं रजन्या परिवास्यमानं दृष्ट्वा शैक्षोऽन्यो वा मिथ्यात्वं गच्छेदुड्डाहं वा कुर्याद्—अहो अमी असंचयिका इति, तथा परि-
वासिते संयमात्मविराधना भवति, तत्र संयमविराधना भाव्यते—सत्तुकादिषु धार्यमाणे प्रणिकाटयः प्राणजातयः संमूर्च्छन्ति,
पूपलिकादिषु लालासंमूर्च्छना च भवति, उन्दरो वा तत्र तर्कणम्—अमिलापं कुर्वन् पार्श्वतः पार्श्वतः परिभ्रमन् मार्जारादिना भ-
क्ष्यते, एवमादिका संयमविराधना, आत्मविराधना तु तत्राशनादौ लालाविषसम्पर्णे लाला मुश्चेत् त्वग्निपो वा जिघ्रन् निःश्वासेन
विपीकुर्याद् उदरो वा लालां मुश्चेद्, द्रवे चाहारे रात्रौ परिवास्यमाने एते वक्ष्यमाणा दोषा भवन्तीति श्रीकल्पवृत्तौ । तथा “चलि-
तरसं कुथितान्नं पर्युषितद्विदलपूषिकाद्यनेकजन्तुसंसक्तत्वाद्, उपलक्षणात्पुष्पितोदनपक्वानादिदिनद्वयातीतदध्याद्यपि चेति श्रावक-
प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ ‘ओसन्नं’ति ओसन्नं—प्रायेण तेन तर्क—कुन्मिमतं तत् तर्कं द्विदलादिमानुकभ्रममिति—त्रमानुकम्पान्वितवृद्धि-
र्न भुंक्त इति गार्थः ॥११७॥ अथ परः शङ्कते—

ननु पञ्चसिंशविषसप्पमुह पाण्ण नीरस मणिअं । तंविअ मुणीणमुच्चिअं तप्पडिसेहो न सिं सेओ ॥११८॥
ननु भो' पर्युपितद्विदलप्रमुत्सं प्रायेण नीरस मणितमागमे इति गम्यं, 'तं विअ'ति तदेव मुनीनां-द्वितेन्द्रियाणामुचितं-
योग्य, तस्मिन्निषेध 'सि'ति तेषां मुनीनां न श्रेयानिति पूर्वपक्ष इति गाथार्यं ॥११८॥ अथोत्तरमाह-

तन्नो जुस्त जम्हा गहिअव त इविअ त इविअ साह्ण । त्ता संजमउयगारी बाहाकारी न कइआवि ॥११९॥
तत्रागुक्तं न युक्तं यद्-यस्मात्साधूनां तदेवोचितं यत्संयमोपकारी-धारित्रक्रियापुष्टिकं, न पुनर्वाचाक्षरि-सयमक्रियोपहन्य-
कदाचिदपीतिगाथार्यं ॥११९॥ व्यतिरेकेऽतिप्रसङ्गनिर्दिशोपमाह-

अण्णह न्हप्पमुहं गहिअव न उण घयगुहप्पमुहं । एव विआणिऊण पययणमेरा न मोत्तवा ॥१२०॥
अन्यथा नीरसाहारप्रहसमात्राद्भूतिप्रमुत्स-मस्मादिक्माविद्वद्वाञ्छितपतितगुष्कपलाशपद्मादिग्रह' तदेव प्रहीतव्यं-मोज्य-
स्यात्, सर्वेष्वपि तथाविधवस्तुषु मसावेरेव नीरसत्वात्, न पुनर्धृतगुहप्रमुत्सं-धृतगुहदधितुग्वपक्काभादि, उप्येभ्योऽपि कूरादिभ्यो
घृतादरतिशयन सारम्याद्, एवममृता प्रकारेण विज्ञाय प्रवचनमर्यादा न मोक्तव्या, सा वैश्व-भावककुलोत्पन्ना हि अमस्यमो-
जिनी न भवन्ति, द्विदलादिकं तु पर्युपितं प्रायो विनष्टस्वभावमनन्तकायादिवदमक्ष्यमिति ज्ञात्वा वर्जनीयमितिगाथार्यं ॥१२०॥
अथ तस्मात्किं कथञ्चमित्याह-

पञ्चुसिअविदलमाइ अह्ण पाण्ण कुट्टिअलालजुअ । तेण तवडरित्त जुस्त साह्ण कूराई ॥१२१॥
पपुपिनद्विदलादि आर्त-जलश्लिष, न पुन' शुष्कमपि, प्रायेण-वायुस्येन कथितं च यथेत्, माषादि क्रयि बलितरसं पूषिक्कादि

कं तु लालाः—संमूर्च्छिमद्वीन्द्रियजीवविशेषास्ताभिर्दुतं—संसक्तं स्यात्, तेनैव कारणेन तद्व्यतिरिक्तं कूरादि साधूनां सर्वमा-
वधवर्जकानां ग्रीहीतुं भोक्तुमिति गम्यं युक्तमितिगार्थः ॥ १२१ ॥ अथ कदाचिन् कूराद्योदनोऽपि चलितरसो दृश्यते

तत्र किं कर्तव्यमित्याह—

कूराई पुण पायं न उत्तदोसेहि दूस्मिअं जम्हा । तेण निरिक्खिअ मुणिणो दूस्मिअसेमं पभुजंति ॥ १२२ ॥
कूराद्योदनजातिः पुनः प्रायो—बाहुल्येन पर्युपितमिति प्रकरणाद्बोध्यं, नोक्तदोषैर्दूषितं स्याद्, यथा हि द्विदलादि विनश्वरस्व-
भावं न तथैवोदनाद्यपीत्यर्थः, यस्मादेवं तस्माद्बाहुल्यग्रहणात् कदाचित्त्थाविधसामग्रीवशाच्चलितरसं भवेदपीति संभावितदोषपरि-
हाराय निरीक्ष्य—वस्त्वन्तरालिप्ते पात्रे प्रथमं स्वल्पं गृहीत्वा चक्षुषा निरीक्ष्य जिघ्रति पश्चाद्यथोपयोगि गृह्णतीत्यादि निशीथचू-
ष्याधुक्तविधिना सम्यक् पर्यालोच्य मुनयो दूषितशेषं—कदाचिच्चलितरसं स्यात्तत्परित्यज्य शेषं प्रभुजते—गृहपतिदत्तं मदादाया-

भ्यवहरन्तीतिगार्थः ॥ १२३ ॥ अथ तदपि कीदृशमित्याह—

तं पि जइ केवलेणं जलेण रद्धं हविज्ज जहजायं । अम्हेहवि णो धिप्पइ विअलं जह् बुद्धवयणाओ ॥ १२३ ॥
तदपि—कूरादिकमपि पुनर्यदि केवलजलेन राद्धं स्यात्तद्यथाजातं तत्क्रादिनाऽसंस्कृतं बुद्धवचनान्नास्माभिर्गृह्यते, अस्माकं बुद्ध-
संप्रदायस्त्वेवं—तत्क्रादिना राद्धं मिश्रं वा कूरादि ग्राह्यम्, इतरद् द्विदलवद्विनश्वरस्वभावं परिहार्यमिति गार्थः ॥ १२३ ॥ अथ

तादृग्विदलभक्षणमुपसंहरन्नाह—

केवलजलेण रद्धं तंदुलमाईवि पाय चलिअरसं । विदले सुराणुभावो किं जाओ जेण णो चलिअं ? ॥ १२४ ॥

नन्दुलापि कलत्रलन राट प्रायश्चित्तास स्यात्, गृहबाध्यधसिद्ध, विदल कि सुगनुभावो जातो येन तत्र बलितरसम् !, एवं वृषिक्रान्तवपि भाग्यमिति गायार्थं ॥१२४॥ अथ प्रवचनमर्यादास्वरूपमाह—

ज ज यद्वल्सद्वाय पद्यपणमेराह रयम्बय भणिअ । जह यमवयगुप्ती भणिआ न तद्वा य अण्णेसिं ॥१२५॥
यद्यद् बहलस्वमाधं—निरुपाधिकस्वरूप वस्तु तत्प्रवचनमेरायाः—जिनआसनस्य मर्यादाया रक्षक भणित, दृष्टान्तमाह—य
या ब्रह्मप्रतगुप्ति, प्राकृतत्वादेक्यचनं ब्रह्मप्रतगुप्तयो भणिता, तावेमा—“वसहि कद् निसिञ्जिदिअ कुइदंतर पुइकीलिअ प-
णीअ । अइमायाहार विभूमणा य नव चेमगुभीता॥१॥”ति, न तथा—तन प्रक्षरणान्नेपां महाप्रतानां गुप्तयो मयिता इति गायार्थं
॥१२५ । अथ तत्र इतुमाह—

पाय गुप्तिविलोवे लोवो यमवयस्स जह विहो । विट्ठिपहणेहिं तद् नसेसि मववयाणपि ॥ १२६ ॥

गुप्तिविलोप प्रायो ब्रह्मप्रतस्यापि भङ्गो दृष्टिप्रधानः—सर्वार्थयथा दृष्टो न तथा अन्येषां प्रतानामपि, दाष्टान्तिकयोञ्जना त्वेवं—यथा
गुप्तिमन्त्रे ब्रह्मप्रतभङ्गो न तथा अन्येषामपि, एवं पर्याप्तित्वेऽपि विदलात्रयया चलितरसत्वं न तथा कृताद्योदनस्यापीति गायार्थं
॥१२६॥ अथ पर्याप्तियोरपि द्वित्वादिद्वयो कथिताद्वयितनियमाभावा प्रदर्श्य न्यवहारनयसुमर्बनाय गाथायुग्ममाह—

अइविअ बिदलप्पमुह पउजुसिअ किंवि होइ भणिणट्ठ । किंविओ भणजायं विणट्ठमन्नि होइ पउजुसिअ ॥१२७॥

तद्विअ बहलसद्वाव अहिमिवा होइ वारु बवहारो । सो येव सजयाण पवित्तिनिबित्तिहेउत्ति ॥१२८॥

यद्यपि च द्वितलप्रमृत्तम्, प्रादिग्रन्थात्यपिक्वाग्रिग्रहः, किञ्चित्पर्याप्तितमविना—चलितरसं न भवेदपि, पुनः किञ्चिदोदनजातं

पर्युषितं विनष्टमपि भवेत्, तथापि बहलस्वभावमधिकृत्य चारुव्यवहारः—शोभनो व्यवहारो भवेत्, 'सो चेव'ति म एव व्यवहारः संयतानां प्रवृत्तिनिश्चितहेतुरिति, अयं भावः—द्विदलं हि पर्युषितं बाहुल्येन विनष्टं स्यात्, तेन ततो निवृत्तिः—अपसरणं, गृहिणा दीयमानं सदोषमतो नास्माकं कल्प्यमिति भणित्वा परिहरतीत्यर्थः, कूराद्योदनजातं तु दीयमानं सम्यग् परीक्ष्य शुद्धमस्माकं कल्प्यमिति भणित्वोपादत्ते इति गाथायुग्मार्थः॥१२७॥१२८॥ नन्वोदनवद् द्विदलमपि सम्यग् निरीक्ष्य यदचलितरसं तद् गृह्यते तत्र को दोष इति पराशङ्कामुदाहरणेन परिहरति—

सुविहिअनेवत्थजुओ ववहारपरिकृग्विओ जहा पुज्जो । न तहा कुत्तिथलिंगी ववहारपरिकृखवाहिरिओ ॥१२९॥
सुविहितनेपथ्ययुतः—सुसाधुवेषधारी व्यवहारपरीक्षितः—छद्मस्थगम्यतीर्थवर्त्तिब्रह्मव्रतादिमूलोत्तरगुणगणान्वितो यथा पूज्यो वन्दनाभ्युत्थानादियावदाराधनविधिना आराध्यो न तथा कुतीर्थलिङ्गी—शाक्यादिलिङ्गधरः, तल्लिङ्गं तु पिच्छिकाकमण्डलुघातुरक्तवस्त्रादिविह्वं तेन युक्तोऽभ्युत्थानानर्हः, कृत इति विशेषणद्वारा हेतुमाह—यतः सोऽन्यतीर्थिको व्यवहारपरीक्षावाह्यः—अयं जि-
नोक्तमार्गानुष्ठानपरायणो भवत्युत नेति परीक्षाया—अनर्हः, तादृगल्लिङ्गे कथंचिन्निश्चयतः किञ्चिद्ज्ञानादिरूपमार्गस्य बोधोन्मार्गतया जिनैरुपदिष्टत्वादिति गाथार्थः ॥१२९॥ अथ दृष्टान्तमाह—

तेण मरीइत्तिदंडी कविला इहत्थंपि सुद्धवयणंपि । भासंतो दुब्भासी भणिओ उसहेण दुहभागी ॥१३०॥

येन कारणेनान्यतीर्थिको व्यवहारपरीक्षावाह्यस्तेन कारणेन मरीचिनामा त्रिदण्डिको—भरतसुतः प्रतीतः, स च निजदेशनाप्र-
तिबुद्धं याहि यतिसमीपे मोक्षमार्गैकहेतुं संपूर्णं भाधृधर्मं प्रपद्यस्वेत्युक्ते कपिलो जगाद—किमिति शोभनो मार्गो भवता त्यक्त इत्युक्ते

मरीचिकराघ धमशास्त्रिदम्बकिरता नाहमित्याद्यवस्तुकेऽपि कपिल उवाच, खल्वय द्विरुक्तोऽपि साधुमागानमिमुत्सो मदुचितः सहायः
संवृत इति विचिन्त्य 'कविला इत्थं पि इत्येयं' पि हे कपिल ! भमापि पाशे क्त्रिद्विदर्म इत्युक्ते तथाविधधर्माभिमुख प्रयाजितवान्,
अत्र यद्यपि 'तत्त्ववि मरीइनामा आदपरिआयगो उममनणा । मज्जायस्सण्णुचो एगते स्सायइ महप्पा ॥१॥ यजति वजमीरु बहु
वीवममाउल जलसंभ । होउ मम परिमिण्णो जलेण प्पाब्बं च पियव च॥२॥" इत्यागमगम्यदेवविरतिधर्मे विद्यमानेऽपि मुदधचन
मपि मापमाण श्रीश्रयमेव दूर्मापी-अनुचितभापी भणितः, यदागम - "दुग्गमामिण्णमिक्खे मरीइ दुक्खमागरं पत्तो । ममिजो
कोढाकोडी मागरसरिनामधिज्जाब्बं॥१॥"ति, तत्र निदानं तावदयतीतिक्खेये विद्यमाने मम्यत्वन्यवहारस्याप्यभावात् कुतो देव-
विरतिपरिणामव्यवहाराऽपीति व्यवहारपरीक्षावाद्यस्यापि मरीचेस्तारगुलिक्खारित्व मम मार्गे क्त्रिद्विदर्मोऽस्तीतिवचन जिनाझाया
अभावादुत्तञ्जानुरूपमन, यतो यद्यपि ताइगुलिक्खधरोऽपि मरीचिः क्त्रिद्विदर्मवान् तथापि न तन्मागस्तारइ, एवविधवचनेन तन्मा
गौरीपनमत्र स्यात्, न पुनः श्रावकमागस्यापीति व्यवहारो बलीयान्, व्यवहारस्तु बाहुल्यपक्षापेक्ष इति, यस्वस्वभूतधर्मोपास-
कस्य सम्यक्स्वव्यवहार स च श्रीमहावीरश्चावकृत्यनैव, न पुनस्तन्मागाधितन्वैतव, सोऽपि तयोपदिश्य कच्चन प्रायश्चित्तपिप्यत्तहि
सोऽपि तथैवाविप्यश्रिति गाथाय ॥३०॥ अथोक्तमेवार्थं गायया सूचयति—

साहममीवे पुण्णो धम्मो अमह तु किंणि न य पुण्णो । इअमासा तच्छिगे नो जुत्त तेण मोमस्ति ॥३१॥

साधुममीप धर्मः पूर्णः, मम तु किंणि, न पूर्ण इतिभाषा तच्छिगे-तारणे लिङ्गे विद्यमाने न युक्ता, तेन मृपा-अमत्येत्यत
एवोत्तञ्जमापिमागपतितो, निषयनयात्मम्यगृष्टिरपि त्रन्दुमप्यकल्प्य इति नियुक्तिक्कारवचनं प्राग् प्रदर्शितमितिगार्थः ॥ १३१ ॥

अथ पुनरपि दृष्टान्तमाह—

जयवऽणतित्थिआविअ सिज्जतिअ नहु सातेत्थिआ केई । तहवि परतित्थिगहिआ जिणपडिमा कप्पए नेव ॥ १३२ ॥
यद्यप्यन्यतीर्थिका अपि—अन्यतीर्थिकवेषमात्रधारका अपि कदाचित् तथाभव्यत्वरिपाकवशात् सम्यक्त्वावबोधादिसामग्र्यां सत्यां सिद्ध्यन्ति—एकस्मिन् समये उत्कृष्टपटे दशापि मोक्षं यान्ति 'नहु' नैव केचित् स्वतीर्थिका अपि तथा सिद्ध्यन्ति, तथाप्यास्तामन्य-त्परतीर्थिकाराधनादि, चोऽप्यर्थे, परतीर्थिकगृहीतजिनप्रतिमाऽपि न कल्पते जैनानाम्, उपनयस्त्वेवम्—अन्यतीर्थिकवद् द्विदलं तच्चा-चलितरसमपि परीक्षावाद्यमितिकृत्वा हेयमिति गाथार्थः ॥ १३३ ॥ अथ पुनरपि लौकिकदृष्टान्तमाह—

लोएवि सुजाइकुलुप्पणो सुपरिक्खिओ जहा जुग्गो । न तहा बिचरीओवि अ गुणवंपि विवाहमाईसु ॥ १३३ ॥
लोकेऽपि सुजातिकुलोत्पन्नः—शुद्धमातापितृपक्षोत्पन्नः सुपरीक्षितो विवाहादिकार्येषु योग्यो भवति, न तथा विपरीतोऽपि—हीन-कुलोत्पन्नोऽपि कदाचिद्गुणवानपि, तद्वद् द्विदलं हि पर्युषितमाद्रं सत् सकलमपि परिहरणीयं, ओदनजातं तु सुकुलोत्पन्नवत् सुपरीक्ष्य-ग्राथिमिति गाथार्थः ॥ १३३ ॥ अथ परिहारमधिकृत्यालौकिकदृष्टान्तमाह—

उत्तमकुले असुद्धो जो जाओ सो णु चेव चइयवो । विचरीअकुलं सयलं सुकुलेहिं चेव चइअवं ॥ १३४ ॥

उत्तमकुले योऽशुद्धो जातः शुद्धिं वितर्के स एव त्यक्तव्यः—त्याज्यो, विपरीतकुलं तु 'सुकुलेहिं' ति सुकुलोत्पन्नैः सकलं 'चेव' ति एवार्थे व्यवहितोऽपि सकलमेव त्याज्यम्, एवमोदनजातौ यदशुद्धं तच्चावनमात्रमेव परिहर्त्तव्यं, न पुनस्तज्जातिमात्रं, द्विदलपूषि-क्रादिकं तु पर्युषितमाद्रं सन्न हीनकुलोत्पन्नवत् तज्जातिमात्रमपि त्याज्यमिति गाथार्थः ॥ १३४ ॥ अथ पुनरपि लोकोत्तरदृष्टान्तमाह—

जह वा परपरिगदि आ जिणपदिमा मयओऽवि उस्तुत्ते। मुणिगुणस्तुत्तोवि कुसीललिङ्गिबग्गेऽवि परिचत्तो ॥१३५॥

यथा वा पपरिगुहीता-हरिहरादियुद्धा मिष्माद्यष्टिपरिगुहीता भिनप्रतिमा हरिहरादिप्रतिमेव त्याज्या, उत्सृजे-उत्सृज्यमाभिमाणे पठितं कदाचित्कोऽपि मद्रकोऽपि-यस्तुतोऽभ्यापयधर्धनोऽपि व्यवाहानयाषलम्बिमिस्तुद्रमापिवस्याज्या, सम्यग्गृह्णां द्रष्टुमक-र्यन्वात्, इन्दीललिङ्गिबग्गे-पार्थस्यादिसमुदाये मुनिगुणयुक्तोऽपि-साधुगुणसमन्वितोऽपि पार्थस्यादिवस्याज्य इति, गाथाय-॥१३५॥ अथ दाष्टीन्तिकस्योचनाय गाथाभाह-

एव निअगुणविलयामावे चिदलाह रस्तिअंतरिअं । कुहणसदावयवग्गे पडिअ परिचेअमेवस्ति ॥१३६॥
एवम्-अनेन प्रकारेण प्रसुक्तयुक्त्या निअगुणविलयामावे-अविनष्टत्वे, सत्यपीतिगम्यं, विदलादि राज्यन्तरितं, द्वितीयविने इत्यर्थं, कदाचित्किञ्चित्स्यात् तथापि कथितस्वभावकः-वृत्तित स्वभाव स्वभावकः कथनेन हेतुना स्वभावको यस्य न वास्तौ वगर्थं स कथनस्वभावकवर्गः सत्र पठितं विदलापार्धं पर्युपित विदलपृथिविकावि परिहार्यमेवेति गाथाय ॥१३६॥ अर्थेवं कुत इत्याह-

पववहारो बहु पजय लोण सोउस्तरे अ मगगमि । तस्तुच्छेओ तिरपुच्छेओ छेणसि निविहो ॥१३७॥
ज्यवहारो-न्यवहारनयप्रशुचि लोके-लौकिकमार्गे लोकोत्तर-जैनप्रवचने व्यवहार-श्रुताद्यनुसारेण बाहुल्यप्रवृत्तिः बाहुल-अतिबलिष्ठ, यदागमः-“ववहारो बहु(अविह)पलव ल छठमस्तपि वंदप अरा। जा होइ अपामिको आगतो वम्मयं पज ॥१॥” (३-१२३ भा०) इति, तस्योच्छेदे-तद्विलोपे छेकः-निपुणैर्गणपरादिभिः तीर्थोच्छेदो निर्दिष्टः, यदागमः-“अर विवचयं पव-अह ता मा पवहारनिच्छयं सुअह । पवहारनतच्छेदे तिरपुच्छेओ जओजस्स ॥ १ ॥ (१७२) इति श्रीपद्मवस्तुके इति गाथाय-

॥१३७॥ अथ पर्युषितशब्दः। अन्तस्य खरतरस्य आन्तिनिराकरणाय पर्युषितशब्दस्वरूपमाह—

पञ्जूसिअसदत्थो अहिगारवसेण होइ णाणत्ति । जो जत्थ जहा बुत्तो जुत्तो तह चेव णो इहुरा ॥१३८॥

पर्युषितशब्दार्थोऽधिकारवशेन—प्रकरणवशेन नानेति—नानाप्रकारोऽनेकप्रकारो भवति, तेन योऽर्थो यत्र प्रकरणे युथोक्तो=येन प्रकारेण पण्डितैर्भणितः स तथैव विचार्यमाणो विचारसङ्गतो भवति, नो इतरथा, यत्र कापि भाविताऽर्थोऽन्यत्र सर्वत्रापि तथैव विचार्यमाणो न युक्तिमङ्गतो भवति गाथार्थः ॥१३८॥ अथ पर्युषितशब्दस्यानेकधा कविप्रयोगं दर्शयति—

कत्थवि ठाणनभंसे पुराणभावे कहिचि वावणणे । कत्थवि सीअलभावे रत्तंतरिण्वि पज्जुसिओ ॥१३९॥

पर्युषितशब्दः क्वचित् स्थानमंशे—उत्पत्तिस्थानाद्भटे प्रयुक्तः, तथाहि—“वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं मरः सारसाः, पुष्प पर्युषितं त्यजन्ति मधुपाः दग्धं वनान्तं मृगाः। निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भृष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः स्वार्थवशाज्जनोऽभिरमते नो कस्य को वल्लभः” ॥१॥ इत्यत्र वृक्षान्निजोत्पत्तिस्थानाद्भटं पुष्पं पर्युषितं भणितं, तच्च अमरान्त्यजन्ति, तद्वद्भोगिनोऽपि नराः भु-
क्तोद्धरितं कूरादिकं पाकस्थाल्याः स्थाल्यान्तरे संक्रामितं पर्युषितं भण्यते तद्भोगिनो न भवन्ति, अत एवाद्यापि निर्गतत्वात्पुं
कूरादिकं भोगिनो न भुञ्जते इति लोकोक्तिरपि, प्रान्तं—पर्युषितमित्यौपपत्तिकश्रुत्यादौ, तथाहि—“से किं न रस्यत्रिचाण्?, र
अणोगविहे पं०, तं०—विधीतीए णणीतरसपरिन्वाए आयं विलए आयागसित्थभोई अरसाहारं अंताहारं प्रंताहारं ल्ह्हाहारं
सत्तरसपरिचाए” इति श्रीऔपपत्तिकमञ्जं, एतद्वृत्त्येकदेशो यथा ‘अंताहारे’ति अन्ते मत्तं आन्तं—जघन्यधान्यं ब्रह्मादि ‘प्रंताहारे’-
ति प्रकर्षणान्तं ब्रह्माद्येव भुक्तावशेषं पर्युषितं वा इत्यौप० वृ०, अत्र प्रान्तशब्देन पर्युषितं भणितं, यत्तु ब्रह्मादेर्विशेषणं प्रान्तं न भवति

पुक्तमत्र, यता यद् वल्लादिरन्तं मणित तदत्र पर्युषित प्रान्त, तत्र पर्युषित-व्यापकं पुराणमित्यर्थो ग्राह्यः, अत एव भाष्यकारेण
 प्रान्तग्रन्थ व्याख्यानयता सत्त्वाने व्यापकग्रन्थप्रयुक्तः, तथाहि-“निष्कलवचनगमाई अत र्थं तु होद वावण्यं”ति श्रीबृहत्कल्प-
 माप्य, तद्गीक्षा यथा-निष्पाशा-वल्लभा प्रतीक्षा आदिद्रव्यात्कल्पाणादिकं चान्तमित्युच्यते, प्रान्त पुनस्तदेव व्यापक-
 विनष्टमिति श्रीबृह० ६०, अत्र बल्लवचनकायापि चित्रष्ट प्रान्तं यथित, विनष्टत्वं च न कथितादिपर्यायापन्नं, यतस्तच्छ्रावकाणाम
 व्यकल्प्य, यदाहुः श्रीहेमाचार्यपादा-“आगमोत्ससंशुक्त, द्विदलं पुथितौदनम् । दृष्यद्द्वित्रितयातीतं, कथिताच्च च बर्जयेत् ॥ १॥ ”
 इति योगशास्त्रे ६० प्र०, तस्माद् व्यापकत्वं नाम विनष्टत्वं विच्यस्तयोनिकमित्यर्थः, तत्र श्रीमगवत्यङ्गोक्तं वर्पत्रयादिपर्यायापन्नानां,
 स्वरूपं बाध्य, तच्च नवीन्वत्लाघयेषया नीरमत्वाद्, अत एव मन्दापीनां क्षीर्णसूत्रादि दीयते, तथा अकृष्टमन्तं प्रान्तमिति श्र-
 द्धंभ्युत्पत्तिरपि ममीचीना, तथा क्वचिच्छीतलभावेऽपि पर्युषितद्वयो यथा-“अत्र सूत्रं वा मुक्त वा, सीयपिहं पुराणकुम्मासं ।
 अद्दु पुक्तं पुलगं वा, तदे पिहं अलद्वय दविद्य ॥ १॥ ” इति श्रीआचारान्ने प्रथमशु (१०७७) तद्बुद्धितिर्यया ‘सू’चि दृष्यादिना
 मक्तमार्ज्जोक्तमपि तथाभूतं शुक्तं वा-वल्लवचनकादि क्षीतपिण्डं वा-पर्युषितमक्त, तथा पुराणकुम्मासं वा-अद्दुदिवससिद्धस्वित्तु
 रन्नापं कुम्मासं-चिरन्तनवान्यौदनं यदिवा पुरातनसकुपिण्डं यदिववा बहुदिवसमभूतयोरसगोधूममष्टकं चेति, तथा पुलाक वा यवनि-
 प्यावादि, तदेवभूतं पिण्डमवाप्य राग्रेपविद्याद्विक्रमे भगवानिति श्री आचारान्नादौ, अत्र क्षीतपिण्ड पर्युषितमक्तमुक्त, मक्तं
 च ‘मक्तमभं कुरमभो’चि यचनात् कुरादि, तच्च तद्दिनसंबन्धि अन्यदिनसंबन्धि चेत्युभयथापि साधूनां कल्प्यमेवेति युक्तं क्षीतल
 पर्युषितमिति, यद्दु पुराणकुम्मास-अद्दुदिवससिद्धस्वित्तुलापमिति पद द्वारणीकृत्याभक्ष्यस्यापि पर्युषितद्वित्तुस्य भोजित्वं सारत्र

स्य तन्महामोहविलसितं, यतः बहुदिवससंबन्धिनो ये राद्धाः कुलमापास्तेऽतिविनष्टाः पामराणामप्यभक्ष्याः अध्यक्षसिद्धाः, अवि-
 श्वासे च राद्धान् कुलमापान् दिनत्रितयं यावत्संस्थाप्यावलोकनीयं, नहि हस्तकङ्कणनिरीक्षणार्थं दर्पणान्वेषणं युक्तमिति लोकाभाष-
 कोऽपि, ननु कं तर्हि तथाविधकुलमापग्राहित्वेन भगवतो वर्णनमिति चेत् मत्तयं, नहि वयं तद्वाक्यमात्रमपि नाभ्युपगच्छामः,
 किंतु अभक्ष्यमात्रभक्षणवद्वक्षस्य तवाभिप्रायाद्विन्नाभिप्रायकं तत्पदं, तथाहि—कुलमापस्तावदधस्विन्नो माषादिरुच्यते, यदुक्तं—“कु-
 लमासस्तु यावकः” कुले न मस्यति परिणमते वा दृषोदरादित्वात्, कुलमाषोऽपि, तथा च बहुदिवससिद्धस्थितकुलमाषाः बहुदिवस-
 संबन्धिनोऽग्निसंस्कृता चकुलास्ते च तथाभूताः प्रायो नीरमा एव माधूनामुचिताः, न पुनः खरतरमुखयोग्यं द्विदलादि राद्धान्नम-
 नेकदिवससंस्थितमपि, ननु भवतु विदलं तथाभूतं परं बहुदिवससंभृतगोरसगोधूममण्डकं वेतिवचनात्पर्युषितपूपिकाग्रहणं तु युक्तमेवेति-
 चेत्, मैवं, तत्र पर्युषितपूपिकाग्रहणविधेर्गन्धस्याप्यभावात्, तथाहि—यथाऽत्र बहुदिवससंभृतगोरसमण्डकशब्देन बहुदिवससंभृतं घृत-
 मेव ग्राह्यं, न तु दध्यादि, दिनद्वयाद्युपरिवर्तिनस्तस्य निषिद्धत्वाद्, यदुक्तं—“दधयहर्द्वितीयातीतं, कथितान्नं च वर्जयेदि”ति योगः,
 गोरसशब्देन घृतमप्यागमे प्रतीतमेव, यदागमः—“चत्वारि गोरसविर्गईओ पण्णत्ताओ, तं०—दुद्धं दहिं नवणीयं वयं चे”ति,
 श्रीस्थानाङ्गे, (२७४) तथा बहुदिवससंभृतमण्डकशब्देन शुष्कमण्डकाः—खर्वराः जनप्रतीता बोध्याः, तेषामेव संखण्ड्यादाबुद्धिरि-
 तानामातपस्थापनपुरस्सरं रक्ष्यमाणत्वात्, तच्चाद्यापि जनप्रतीतम्, अत एव नात्र पूषिकाशब्दः, पूषिकानां संखण्ड्यामनुपयोगात्, म-
 ण्डकानामेवोपयोगात्, पूषिकानां तु प्रायः प्रतिदिवसं यथोपयोगं विधीयमानत्वेन तद्बुद्धेरसंभवात् कुतः आतपदानादिना खर्व-
 गटिकरणमिति, आर्द्रपूपिका तु बहुदिवससंबन्धिन्यः पामराणामप्यनभिमताः कुतः खरतरस्य तव तद्भक्षणाभ्यासः प्रादुरभूदिति ?

यद्वा बहुदिवससंभृत गारस गाधूममण्डकं च बहुदिवससंभृतगारसगोधूममण्डकमिति समाहारः, यद्वा बहुदिवससंभृतगोरसन बहुकाली नभृतन युक्तो यो गोधूममण्डकस्त्वमिति तत्पुल्लयोऽपि, तथा च कृतस्तवामिप्रेतपूषिष्वाग्रद्वार्षाऽपीति विचार्य नोऽमस्य भयनाभ्यासः कल्प्यः, ननु भवतु यथा तथा, शीतलपूषिकाग्रद्वेगोऽस्माकं नीरमभ्योजित्वं तु संपन्नमेवेति चेद् अहो स्वरतर ! यदि तव नीरसादार ग्रहणममीहा म्यामहि दृतगुडादित्यगो नोऽप्यमप्यन्न सुञ्जानस्य सत्र नीरसादारभ्योजित्वं वयमपि बाह्वरेणोवृधोपयिष्यामः, तदेव कथं नापरमि ? ननु नमस्माकं शीतलपूषिकाग्रद्वेगे को गुण इति चेत्, महान् गुणो बहुमप्यश्रव्यः, तत् कथमिति चेच्छृणु, तरि नपूषिका दिक् प्राय मध्याह्न एव संपद्यत, तावत्काल इमुक्षामहनाममर्चस्य सत्र तथाविषपूषिष्मिस्तावत्काल महानुपकरोऽन्यथा प्रथमालिङ्ग आलज्जालश्च्यति कृत्वा कसेल्लक्ष्मणीयग्रहणमप्याहारलाम्पट्वाहवत्यत विलरण, तथा राक्षन्तरितेऽप्यन्नादौ पर्युपितश्चन्द्रप्रयोगो यथा 'गोत्रालकस्तु उपनन्दशृङ्ग पर्युपिताभदानान् द्रिष्ट' इति श्रीआश्व० १०, तथा कश्चित्पञ्चुरक्कलस्य तावपि, यथा 'वासानासं पञ्चोमविआणं' इत्यादिपयुपणाकृत्य वर्षावास पर्युपितानामित्यादि, कश्चित् पर्युपितो-म्यवस्थित', यदागमः 'जे मिक्खु जवेले परिबुम्मि' ति ॥ श्रीआचा० धूताध्ययन ८० (८-१८२) एतर्हीका यथा 'अत्थारो नञ्, यथाऽय पुमानञ्', स्वल्पज्ञान इत्यर्थः, यः माधुनास्य दन्तमसीत्यचल - अत्यथल इत्यर्थः सयमे पर्युपितो-म्यवस्थित इत्याचा० टीका । एवं प्रयोगानुसारेण पर्युपितश्चन्द्रोऽनेक्य इति गाथार्थः ॥ १३९ ॥ अथ युतधगर्का गाथासुद्धाभ्यापि आन्त्या संगरिकाया विदलत्वेन प्रवृत्तापविकमुत्त्वत्र निराचि- कीपया प्रथम युतधरोक्ता गाथामाह—

जमि उ पीलिअत नेदो नह् दोट् थिनि न बिदल । बिदलेऽबिह्दु पुप्पञ्ज गोह्पुअ दोट् जो बिदल ॥ १४० ॥

यस्मिन् पीड्यमाने यन्नादाविति गम्यं स्नेहो 'नहु'नैव भवति तच्छतधरा द्विदलं ब्रवन्ति, द्विदलेऽप्युत्पन्नं स्नेहयुत द्विदलं न भवत्येवेति गार्थाः ॥१४०॥ अथौष्टिकश्रान्तिमाह—

एवं विदलसखं भणिज्जणवि भणइ विदलयगगगं । संगरिगाई चवलयफलउव विदलसभोत्ति ॥१४१॥
 प्रागुक्तगाथोद्भावेन द्विदलस्वरूपं भणित्वाऽपि संगरिकादिकं द्विदलवर्गगतं—द्विदलजातीयं भणति चपलफलिकेन, यथा चपलफलिना द्विदलं तथा फलिकासाम्यात्संगरिकाऽपि द्विदलमितिब्रुवाणः कीदृशः ?—'द्विदलसंज्ञः' द्विदला—द्विदलीभूता—स्फुटिता संज्ञा यस्य स तथेति. एकद्विदलशब्दस्य लोप इति बोध्यमिति गार्थाः ॥१४१॥ अथ संज्ञाराहित्यं कुत इत्याह—

जं उक्कालिअसंगरजलतरिआ दीसई फुडं णेहो । चक्खुप्फासणविसओ पच्चक्खं चक्खुमंताणं ॥१४२॥
 यद्—यस्मात्कारणादुत्कालितसंगरिकाजलोपरिवर्तिनी तरिका चक्षुष्मतां चक्षुःस्पर्शनविषयीभूता प्रत्यक्षं स्फुटं स्नेहो दृश्यते, अयं भावः—स्वतरेण संदेहदोलाचल्यां संगरिकादौ सर्वथा स्नेहाभावो भणितः, स च प्रत्यक्षवाधितः, यत उत्कालितसंगरिकाजले या स्नेहरूपा तरिका सा चक्षुषा दृश्यते, स्पर्शनेन्द्रियेण चिक्कणतोपलभ्यते, एतच्चानुभवसिद्धं सर्वेषामपि सलोचनानां, प्रत्यक्षापलापस्तु खरतरमन्तरेण केन कर्तुं शक्यते ?, अतः प्रत्यक्षापलापित्वात् खरतरः संज्ञारहित इति गार्थाः ॥ १४२ ॥ अथौ-

ष्टिकभिप्रायरूढां संस्थितिमाह—
 जं दोलावत्तीए भणिअ भणिअं च संगरं विदलं । पवयणसारोद्धारो संगरिमाइम्मि अप्पडिए ॥१४३॥
 यद्दोलावत्तौ—पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराजिनदत्तकृतसंदेहदोलान्रल्याः वृत्तौ भणितं, किमित्याह—भणितं चत्ति—भणितं च संगरि-

का द्विदल प्रवचनमापोदार "संगरिगाश्मि अप्यदिष्ट" चि संदइदोलाबलीपुचिगसपाठमाइ, "अथ संगरिपुञ्जयापुचरमाइ "जइ किर
 परलयमयया विदलं नइ संगराइ विदलति । दिगचरिआनयपयगरयेसु लिदिआउ फलिबगो ॥१॥ किलेत्यासवावे, तत आस एवं
 भुवने, महारूघुद्विदलवराचनपनकचनकादिषान्यचिष्टेपवइ द्विदलं तथा संगण्यपि द्विदलं, संगरिअध्वस्य नपुंछिहस्त्वं प्राकृतत्वा-
 दितिहेनो, दिनययानयपदप्रकरणयो लिखिता निधिज्ञा फलिफावगे, तथाहि दिनवर्याया "फलिप्रावगे तइ संगर वल्ला वव
 नाय होला ये"ति नवपदप्रकरणे तु फरुधरिकुते न दइयते, परं पूज्येः कृतत्वापइपुचौ कपि तत्रैव चान्यत्र सुषपरकृते लिखिता
 मविष्यतीति न्यय परिभाष्या, फलिफाव प्रायो द्विदला एव भवन्तीति भाव ११८ इत्यासोक्तत्वेन संगराणां द्विदलत्वं समर्थि
 तम्, अर्थवत्त्वमयनायमेव लक्षणमत्राव भावयति-नय संगरबीआओ विस्तुप्पसी कयावि संभवइ । दलिय बुचि दलाप्रं सुगगाईव व
 दीमंति । १३०॥ न च संगरिबीजातैल्लोप्यसि कदापि यन्त्रपीठनादिकालेऽपि समवति, वलिते च संगरिबीजे द्वे दले बुद्धादीनामिद
 दन्त, अतः संपूर्णलघ्वनमद्राचास्तसंगरं द्विदलमेव, अत एव "दइए विगइगयाप्रं बोलवढां बोलसिहराणि करंनो । लवमकगदहि-
 अमहिइ संगरिगाश्मि अण्णइए ॥१॥ इति प्रवचनमापोदारागायाद्वितीयाइ व्याख्यानयसि भीआनंदहरिमि स्वपुचापुंक्तं-ल
 वगऊणे पीरध्लवणलनैर्युक्तं चि तउमि हस्तेन मथित वसेण गलित मन्त्रापि राश्रुपित मरुक्कयते निर्विकृतिप्रत्यास्थानवतां,
 इपि हेन्ने संगरिकापपि तत्र प्रक्षिप्यत इत्यात्राण्णयाइ-परं संगरिकादावपतिते मति, तत्र तु द्विदलदोपसंभवाद् न कल्पत इत्यर्थं,
 इत्यन्यैरप्याथाय संगरस्य द्विदलत्वं प्रतिपन्नमेवेत्यर्थं १३१॥ इतिसद्वदोलाबलीपुचि, तत्रासंगतमम्मतिदर्शनायेतवइपुचि कर्त्ता असं
 वदप्रनाप्यवावगन्तव्यं, एतन्मतस्येतादृशस्वभाव एवेति प्राग्प्रदंशित बोध्य, ननु कवमसंबदप्रलापित्वमिति चेष्कृषु, द्विदलविचारं

क्रियमाणे द्विदलत्वप्रतिपादिका मम्मतिर्न दर्शिता, किंतु फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका, सापि द्विदलत्वसिद्धये स्याद्यदि यद्यत्फलिकावर्गगतं तत्तत्सर्वं द्विदलमिति नियमः स्यात्, स च नास्ति, यतः फलिकावर्गगतमपि राजिकादिकं द्विदलं, तच्च संदेहदोलावलीवृत्तिकारस्याप्यभिमतं, यतः फलिकाः प्रायो द्विदला भवन्तीति तेनानन्तरमुक्तम्, अत्र प्रायोग्रहणात् फलिकावत्संगरिकारिकादिकमपि द्विदलं न भवतीति बृद्धवादात्, तथैव तीर्थे प्रवृत्तिदर्शनाच्चेत्यस्माभिरुक्तैः कथं फलिकावर्गगतत्वप्रतिपादिका मम्मतिस्त्वानायेति स्वगलपादुकाऽनेन जनेन नावगता, नहि पञ्चेन्द्रियत्वेन साम्ये देववन्मनुष्या अपि चारित्रानविकारिणः संपद्यन्ते, किंच-आनन्दस्वरिकृतवृत्तिः सम्मतितया प्रदर्शिता, सा च वृत्तिः सम्प्रत्यनुपलभ्यमानापि वाचमानिकसर्वमम्मतश्रीसिद्धसेनसूरिकृतप्रवचनसारोद्धारवृत्त्या सह विसंवादिनी कथमन्येषां प्रमाणं स्यात् ? किंच-संदेहदोलावलीवृत्तिकारकाले विद्यमानायामपि वृत्तौ तां विहाय कथं तद्विसंवादिनी खण्ड्यमिवासती सम्मतितया प्रदर्शिता, तस्माद्यथा तिथिबृद्धौ प्रथमैव तिथिः प्रमाणमिति प्रदर्शनार्थं श्रीउमास्वातियाचककृता विचारबल्लभा सम्मतितया प्रदर्शिता तथाऽसौ वृत्तिरपि बोध्या, तेन विदुषा संदेहदोलावलीवृत्तिकारोऽसंबद्धप्रलापी दूरत एव परिहर्त्तव्यः, अत एवास्मदीया बृद्धा यथा स्तनिकानां जनपदी तथा खरतगणां संदेहदोलावलीति गाथार्थः ॥ १४३ ॥ अथैवं कथमसंगतसम्मतिप्रदर्शनमित्यत्र हेतुमाह—

जं ग्वल्लु अज्जप्पभिद्द नच्चयणविसारओ न को होही । इअ मुणिकुणं लिहिअं मूढमणेणेव तरुणुच्च ॥ १४४ ॥

यम्मात्कारणात् खलुरवधारणे क्रियया सह योजनीयः, अद्यग्रभृति-हृदानीतनकालादारभ्याग्रे तद्वचनविशारदः-प्रवचनसारोद्धारपरमार्थवेत्ता कोऽपि 'न होही'ति न भविष्यत्येवेति ज्ञान्वा मूढमनसा-अज्ञानावृत्तचित्तेन तेन लिखितमिति, असंबद्धमम्मतिदाने

पथान्तमाह—किञ्चित् !—उक्तमवत्, परैकदेशे पदसमुदायोपचारात्कृष्णप्रभाचार्यः खरतराणां ग्रसिद् तद्वत्, स च पदावश्यकमालाव-
 बोधे पर्युपमादिने पौषवम्पवस्थापनाय 'पूर्णिमासु च सितुष्वपि चतुर्मासकतिथिष्वि'त्यत्र 'पूर्णिमासु चतसृष्वपि चतुर्मासकपर्यु-
 पणातिथिषु' इति विकल्प्य तत्कं च सूत्रकुदङ्गनृणाधित्वेन रूपेण द्वितीयाङ्गयुचिमप्यभ्याख्यातवान्, यथा तेन मूढेन नात्र परं कोऽपि
 यत्र कुदङ्गनृपेर्वाचयिता ज्ञाता वा भोक्ता वा मविष्यतीति निधित्यालीकैत्र सम्मतिर्दक्षिता तथाऽनेनापि, जिनदत्तादारम्याद्य यावच्च
 बाभ्रुसम्मच्छिन्नेऽस्य गृहीरिति, यतो जिनदत्तेन नवपदप्रकरणद्वयसिद्धेर्वाभ्याख्याताऽतो मूलाचार्यप्रवृत्तिः सर्वपर्यम्युपगतैति-
 गाचार्य ॥१४४॥ अथ प्रवचनसरोदरद्वयेरभिप्रायमाह—

नविस्तीर्य सगरपमढापडिपुवि उत्तमवदहि । विगङ्गय विण्णेअ तत्पडिपु पुण अचे नियमा ॥१४५॥

तद्वृत्तौ—प्रवचनसरोदरद्वयो उत्तरूपलवष्यादिसंयुक्तदधि संगरिप्रसुत्वापतितेऽपि—संगरादिके अपतितेऽपि विकृतिगत निर्दिष्ट-
 तिकं ज्ञेय, पतिते पुन—तत्र संसृष्टौ पतिते तु नियमात्—निमित्तेन निर्विकृतिक्रमेव भवेत्, प्रवचनसरोदरद्वयसिद्धेया "दधिवि-
 कृतिगतान्याह—"दहिण विगङ्गयाई बोलवढा बोलसिहरिणी करेबो । लवणकमदहिअमहिअं संगरिगाइमि अप्पडिण ॥१॥"चि,
 दधिविपये विकृतिगतानि पञ्च, बोलवढकानि, तथा बालो—वल्लगलितं दधि तथा शिखरिणी—करमयितस्त्वष्टपुक्तदधिमिष्यन्ना, तथा
 करम्भको दधियुक्तद्वयनिष्यन्न, तथा लवणकमयुक्तं दधि मयितं राजिकारवाटकमित्यर्थः, तथा संगरिकादिके अपतितेऽपि वि-
 कृतिगत भवति, संगरिकापुस्फुल्लमङ्गलाढौ पतित पुनर्मवस्येव २८॥ इति गाथायः ॥४५॥ अथ स्वरतयमिप्रायं दूषयितुं
 युक्त्यन्तरमाह—

जं जग्मि उ अप्पडिण विगइगयं तं च तंमि पडिअंमि । तप्पडिक्खी विगई जह घयपडणे तहाभूअ ॥१४६॥
यद्दयादिकं यस्मिन्नपतिते-संगरिकादिकेऽपतिते विकृतिगतं-निर्विकृतिकं भवति, तच्च-दध्यादिकं च तस्मिन् पतिते-संगरिकादिके पतिते तत्प्रतिपक्षी-निर्विकृतेविपरीता विकृतिरेव स्यात्, यथा घृतेऽपतिते निर्विकृतिकं यदि तक्रादिकं तत्र घृते पतिते वि-
कृतिरेवेति खरतराभिमतानन्दसूरिणा व्याख्यानं कर्त्तव्यं स्यात्, तच्च कथं न कृतमिति विचार्यमिति गाथार्थः ॥१४६॥ अथे-

प्रापत्तिं दूषयितुमाह—

नेवं संगरिपडणे विगइगयं किंपि हुज्ज विगईवि । तेणं तप्पडिणविअ चक्खाणे पचयणे मेरा ॥१४७॥

निकृतिवत् संगरकादिपत्तने किमपि दध्यादिकं विकृतिर्भवेत्, तेन कारणेन तदपतितेऽपीति अपिशब्देन व्याख्याने श्रीसिद्ध-
सेनसूरिकृते प्रवचने मेरा-मर्यादा स्याद्, अयं भावः—संगरिकादावपतितेऽपि सलवणं दधि निर्विकृतिकं भवति, पतिते तु सुतरां
स्यादित्यापिशब्दघटितं यच्छ्रीसिद्धसेनसूरिणा व्याख्यातं तदेव प्रवचनव्याख्यानमर्यादाविधायि स्यात्. न पुनः खरतरमतमभ-
क्ष्यविकल्पनयेति गाथार्थः ॥१४७॥ अथ यावद्विकृतिगतं तावन्निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यं स्यात्, संगरिकादियोगे चाभक्ष्यत्वा-
दकल्प्यमिति विकल्पं तिरस्कर्तुं नियमाभावमाह—

जं जं विगइगयं खल्लु तं सव्वं निविअंमि कप्पंति । णो निअमो जिणसमए महुमंसाईण तब्भावा ॥१४८॥

यद्यद्विकृतिगतं तत्तत्सर्वं खलुरवधारणे निर्विकृतिकप्रत्याख्यानवतां कल्प्यमिति न नियमः जिनसमये-जैनप्रवचने, कुतो ?—
मधुमांसादीनामपि तद्भावात्-निर्विकृतिकत्वाद्, यदुक्तं प्रवचनसारोद्धार एव—“महुपुण्णलग्गमयाणं अद्वंगुलयं तु होइ संमइ । गुलपु-

मालनवर्णीय अहमलय तु संसृष्ट ॥१॥” इत्यादिग्रन्थन मासादीनामपि निर्विकृतिकानि भणितानि, न च तानि प्रत्यास्यानवतां सु-
क्तेषु भुक्तानि, किंतु पुत्रलपरिणामस्तीर्षकृद्भिस्तथा दृष्टं यथा स्वादिमाहारे गुडः, तद्वृक्षापनार्यभागमे भणितानि, मस्यामक्षयवि-
चारे तु संगरं द्विदलमिति प्रवृत्तिरागममूलिका भावककलक्रमायाता वा स्यादहि मांमादिविकृतित्यागवचस्यागोऽपि स्वतः सुत्वा
वसेय, तथा च व्यर्थमेव चतुर्धनचरणकचनं न्यायेनेति क्त्वा न कश्चिदानन्दधरिरोद्दिष्ट औट्टिकाविकल्पितो वेतिगाथार्थः ॥१४८॥

अथ तथाविक्रमम्भतिदातस्सुपालम्भयथाः—

ना कहममकलसंकं नाविअ विदलंति सगरिण्णमुह । आणवत्तूरिखयणा लिहिअ सदेहदोलाण् ॥१४९॥

यदि आनन्दधरिरोद्दिष्टो न स्यादहि सर्वमपि निर्विकृतिकं तत्प्रत्यास्यानवतां नियमेन कल्प्य एवेति नियमामावेऽप्यभक्ष्यशब्दा
मावपित्वा—उद्गाथ्य संगरिप्रभुत्वं द्विदलमित्यानन्दधरिवचनासकचं संदहदोलायल्यां लिखितः, तस्मिन्ने चोभयोरपि प्रवचन-
परमाधानमिद्वता सर्वजनप्रदीता स्यात्, इह यद्यप्यन्त्यममस्यवगाद् विदल्यगाथ परित्याजेनेन वक्ष्यमाणन्यूनक्रियारू-
पोत्सृष्टऽप्यन्तर्मवति तथापि विवक्षया मक्ष्यवर्गे द्विदलमर्गे च प्रवेष्टादाधिक्यं त्वविकृष्टमिति वाच्यमिति गाथार्थः ॥१४९॥

अथाधिकोत्सृष्टमुपसङ्गमाः—

एव स्वरयरकुमण् छविइमुस्तुत्तमहिअमिह चुत्त । त पाय बहुषाय अण्णपि इमाड जुत्तीए ॥१५०॥

एव—प्रागुक्तप्रकारेण स्वरतरकुमतऽधिकमुत्सृष्ट पदविषयमुक्तं तत्रायो बहुवाद—प्रायश्चो वाहुत्स्यन वहु—भूयान् वादो—निजकृत-
प्रकरणार्थो स्थितित्वेन विनाशो यत्रेति तत्तथा, अनया यृतया अन्यदप्युत्सृष्टजालं सन्मते व्यतो बोध्यमिति गाथायः ॥१५०॥

इत्यधिकोत्सन्नविधिर्दिशितः, अथोनमुत्सन्नमाह—

अह ऊणं उस्सुत्तं किरिआरूवंऽपणेगहा तेसिं । तत्थवि जं बहुत्वायं किंचि पवक्कवामि जह गायं ॥५१॥

अथेति 'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायादधिकोत्सन्नप्ररूपणानन्तरमूनिकियारूपमुत्सन्नं, तदप्यनेकधा—अनेकप्रकारं तेषाम्—औष्ट्रिकाणां मते, वर्त्तते इति गम्यं, तत्रापि बहुख्यातं—मर्वजनप्रतीतं यत्किंचित्, न पुनः मर्वमपि, प्रवक्ष्यामि, यथा ज्ञातं, गुरुमुखादितिगम्यमिति गाथार्थः ॥५१॥ अथोनोत्सन्नविषये द्वारगाथायुग्ममाह—

थीजिणप्पअनिसेहो१ पोसहपडिसेहणं अपधंमि२ । पोसहभोअणचाओ३ सावयपडिमाणमुच्छेओ४ ॥५२॥

समणाणं समणीहिं समं विहारो जिणाण नाणत्ति५ । मासंकप्पविहारो न संपयंढ ऊणमुस्सुत्तं ॥५३॥

स्त्रीजिनपूजानिषेधः१ अपवर्णि—चतुष्पर्वीव्यतिरिक्ते श्राद्धानां पौषधकरणनिषेधः२ पौषधिकानां भोजननिषेधः३ श्रावकप्रतिमानिषेधः४ श्रमणीभिः सह श्रमणानां विहारनिषेधः५ संप्रति मासकल्पव्युच्छेदः६, उपलक्षणाद् गृहिणां पानस्याकारादयोऽपि तेन निषिद्धास्तेऽपि 'गिहिणो पाणागार'ति वक्ष्यमाणगाथाया बोध्याः इत्यूनमुत्सन्नमिति द्वारगाथायुग्मार्थः ॥ ५२। ५३ ॥ अथ—

खरतरमतमूलमुत्सन्नमाह—

इत्थीणं जिणप्पआपडिसेहो खरयराण मूलेण । जिणवत्तेण य भणिओ पासिअ रुहिरं खु जिणभवणे ॥५४॥

जिनपूजानिषेधः खरतराणां मूलेन—आद्याचार्येण जिनदत्तेन भणितः—प्ररूपितः, स्त्रीणां जिनपूजानिषेधं निदानमाह—'पासिअ'त्ति खुरेवार्थे जिनभवने रुधिरं, पतितमिति गम्यं, दृष्ट्वैव, अयं भावः—पत्तनगरे एकदा जिनभवनगतेन जिनदत्तेन (तत्र रुधिरं) दृष्ट्वा तथा—

विषद्विष्टकर्मोदयाद्-अशो भयाविभ्रयाच्चः स्त्रियो न जिनपूजार्हा इति विकस्यामिनिवेशाभिजसमुदायस्य पुरस्तात् स्त्रीणां जिनपू-
जाकृत्यं निषिद्धवान्, परं स्त्रीणां जिनमन्त्रेण प्रवेशोऽपि न युक्त इत्युपदेशावसरे पूजा न युक्तेत्युपदेशं ददतो जिनदत्तस्योपदेशा-
न्वीग्रन्यमपि बोध्यमिति गायार्यः॥५४॥ अथ तदपदेर्धं दूषयितुमाह—

‘लगाधराहजगिओ रमणीवगगस्स होइ ओ वंढो । जिणदत्तमण सुत्तो मुत्तो नीईसरूवेण ॥५५॥

‘एकपराचः’ एकस्या कस्यापि स्त्रियोऽपराचः—प्रमादबद्धादाश्चालार्थमस्तेन अभित—तदेतुको रमणीवर्गस्य—स्त्रीजातिमात्र-
स्य यो दण्डो—जिनपूजानियेचल्यथो भवति स जिनदत्तमणे, एवेतिगम्य, जिनदत्तमत एव, नान्यत्र, युक्तो—युक्तिसंगतः, कृष्ण-
यामसि मपीतिलकमिव, यतः कीदृशो?—नीति—न्यायस्तत्स्वरूपं नीतिस्वरूपं तेन हुक्तो—रहितः, जिनदत्तमतइयं न्यायो युक्तो,
नान्यत्र, अन्यायस्यापि न्यायतयाऽऽभ्युपगमादिति गाथार्यः ॥५५॥ अथ तमते न्यायो नास्त्येवत्यत्र हतुमाह—

न सुणाइ पवयणमेर न सुणाइ जिणआणम्बहणापाव । न सुणाइ अणववहार अइप्पसंगगइदोसेहि ॥५६॥

न जानाति प्रवचनमेरं—प्रवचनमर्यादां, तथा जिनाद्वास्त्वन्वर्णमपि न जानाति, यद्यपि जिनाद्वास्त्वन्वर्णे महापातकमिति द-
बोमात्रेण सर्वेऽपि कृपायुक्ता बुवाणा इत्यन्ते तथाऽयमपि, परमभिनिविष्टो मुष्यमपि वदमेव मन्यतेऽत्र मम्यगुत्थप्रत्येवापरि-
जानात् शुक्रवत् पाठमात्रमेवोच्यमानस्तत्त्वः, तथा जनव्यवहारं—लोकव्यवहारेण न जानाति, कैः कृत्वेत्याह?—अतिप्रसमदोषै—अति
प्रसंगदोषाश्च जानातीत्यर्थ इति गाथार्यः ॥५६॥ अथ प्रवचनमर्यादायाह—

केप्पमि कटि पमाया बिरादिअं किंचि घम्मिअ ठाण । ममि अ पुणो पबिप्पती अपमाया सेत्ति जिणमेरा ॥५७॥

केनापि—पुंस्त्रीनपुंसकानामन्यतरेणापि क्वचिद्—अवमरविशेषे प्रमादाद्—अनाभोगाशक्यपरिहारालक्षणात् किञ्चिद्भामिकं स्थानं—जिनप्रतिमादि चारित्र्यपर्यन्तं विराधितम्—आशातनादिना सातिचारं कृतं खण्डितं वा भवेत् तस्मिन् यदिराधितं तस्मिन्नेव पुनरप्रमादात्प्रवृत्तिः 'से' तस्य स्वतो गुर्वादिनोदनाद्वेति जिनशासनमर्यादा, अयं भावः—केनचित्कथञ्चित्किञ्चित्प्रमादादशक्यपरित्यागाद्वा धर्मस्थानं विराधितं स्यात्, तस्य तस्मिन्नेवाप्रमादात्पुनः प्रवर्तने तत्प्रत्ययमशुभकर्म विशीर्येत, अत एवास्तामन्यत्, खण्डितचारित्र्या अप्यार्द्रकुमारादयः पुनश्चारित्र्यप्रतिपत्त्या स्वर्गापवर्गभागिनोऽनेके प्रवचने प्रतीताः, तथा प्रायश्चित्तविधावपि प्रमादात्प्रतिमापुस्तकादिविनाशे नवीनकाराण्यदिना शुद्धिरित्यपि प्रतीतमेव, न पुनः मर्बथा तज्जातेरपि ततः पृथक्करणमिति गाथार्थः

॥ १५७ ॥ अथातिप्रसङ्गमाह—

अण्णह अट्ठप्पसंगो पुरिसेवि विराहणाइ पच्चक्खं । तस्स च तवग्गस्स य चाण चाओ अ तित्थस्म ॥ १५८ ॥

यदि प्रागुक्तं नाभ्युपगम्यते तर्हि पुरुषेऽप्यतिप्रसङ्गः, पुरुषेऽपि विराधनादिकमनेकधा प्रत्यक्षं दृश्यते, तद् विराधनादिकं दृष्ट्वा तस्य विराधकस्य वा—अथवा तद्वर्गस्य—पुरुषमात्रस्य त्यागे—विराधितधर्मस्थानपरिहारे तीर्थस्य—चोऽप्यर्थे तीर्थस्यापि त्यागो भवति, अयं भावः—स्त्रीणामपाविज्यं सार्वदिकं तु न संभवति, सर्वजनप्रतीतिवाधात्, नमस्कारादिपाठगणनाया अप्यकलयत्वा पत्नेश्च, किन्तु कादाचित्कं, तत् पुरुषेऽपि समानं, कादाचित्कत्रणवतः पुरुषादपि कदाचित्तथाविधव्रणाद्युद्धवरुधिरपातस्य संभवात् जिनभवनं, ननु व्रणवतस्तत्र प्रवेशो न युक्त इति चेत्सत्यं, यद्येवं तर्हि तत्र गतस्यापि पुरुषस्य कदाचित्पादादिस्सलनादिसंभवेन तत्प्रभवरुधिरपातोऽनिवार्य एव, एवं विशुचिकावात्यादिप्रभवमप्यपाविज्यमौदारिकशरीरमाधारणं कदाचित्जातं तदा स्त्रीपुरुषमात्र-

प्रवन्ननिषधस्तक्तिः क्षुर्ना तव गृह नृत्यन्ती मारतीति बोध्यमिति गाथायः ॥१५८॥ अष्टान्तिप्रसङ्गं व्यक्त्या गाथयाऽऽह—

ज ज भक्तमद्वयं नरनारिखिरादिभं इह नियमा । जिणयस्तपरायरा । सवं उच्छिन्नपुत्र तं ॥१५९॥

यथदर्मम्यानं—जिनपूजादन्नाविरतिमविरतिलक्षणमिह नियमादिराधित स्यात्तत्सर्वं जिनदण्डधराचारात्—तद्वृष्टरीतेच्छिन्नपुत्रेभ्यः
म्यानं, सजातिमात्रस्यापि पुनस्तत्कण्ठानुपदेष्टान्प्रतिषेधाच्च इवस्तीर्यग्रहपिरिति गाथायं ॥१५९॥ अबोत्सृज्यपापापरिहाने हेतुमाह—
निअयुद्विदिगप्येणं अस्तुहसि सुवसि मणमाणो अ । उग्गुस्तणाजरहिओ कट वराओ मुणह पावं? ॥१६०॥

निययुद्विद्विक्ल्पन—जिनानुक्तमपीव सु उरं इवयत इत्यवमात्मीयकृद्विक्ल्पनया अश्रुभमपि—जिनाद्विद्विर्द्युतत्वेनानन्तसंसारहे-
तुभूतमपि श्रोमनं—तथाविधकर्मपरिणतिमलन जमालेरिव स्वविकल्पनं मोक्षान्नमिति मन्यमानः उत्सृज्यज्ञानरहितं—उत्सृज्यनुलुप्तं
त्रिविकल्पपरिग्रहान्नून्यो बराकः—तपन्वी कव पाप्म—उत्सृज्यहेतुकश्चित्कर्मविकलक्षण कवमवगच्छति !, नावगच्छतीत्यर्थं इति गाथायं—
॥१६०॥ अथोत्सृज्यपापविपाकमाह—

उत्सृज्यमानगाण बोद्दीनाना अणतसंसारो । तद्वमणीपि पावं पत्तुखिअ पुण्णपण्णेहि ॥१६१॥

उत्सृज्यमापक्षणां—जिनाश्रोणीर्जप्रकृषणां बोधि—जिनपर्मप्राप्तिस्तस्या नाश्र—अनन्तकालम्यत्वादिकल्पमतोऽनन्तसंसारं,
यदागमं—“कालमगतं च मुणं श्रदापरिश्रज्जो अ देवणो । आमायणवद्दुल्लोण उल्लोसं अतरं होइ ॥१॥” इति श्रीआब० नि० (८५३)
अत्राद्यातनाचदुल्लोण उल्लोणमाप्येव बोध्यं, तस्यैव प्रतिमयं भावतस्तीर्थोच्छेदपातकप्रतिस्वाह, एतच्च तीर्थेभ्यश्चस्थापनाबसुर दक्षि-
तमिति यद्यनन्तम्यापि पयबमानं यद्वति तत्राप्यनन्ताभिरुत्सृज्यमप्यिषीमि श्रियमानमेवनापयवमानतोच्यते, अत एव पुष्प

प्रायः नीर्यरूपादिभिस्तद्दर्शनमपि—उन्मूल्यभाषिणां चक्षुषा निरीक्षणमपि पापं पापहेतुत्वान्प्ररूपितं—भाषितं, यदागमः—“जे जिणवय-
मुत्तिण्णं वयणं भासंति जे उ मण्णान्ति । भदिट्ठीणं तहंमणंपि संमारबुइठिकं । १॥” इति भाव्यकारवच इति गाथार्थः ॥ १६१ ॥

अथ लोकव्यग्रहारमाह—

परमणं भुंजंतो कम्मवसा कोऽवि अण्णहाभूओ । नण्णेमिं परमणं जुत्तंति न लोअववहारो ॥ १६२ ॥

परमात्रं—पायसं भुञ्जानः कर्मवशात्—तथाविधवेदनीयोदयादन्यथाभूतो—विशुचिकावान्त्यादिभाग् भूतः यात्रदायुः पर्यवसाना-
धीर्घनिद्रामापन्नः, एवंविधं परमान्नमतः परमपरेषां—मृतातिरिक्तानां न युक्तं भोक्तुमिति न लोकव्यवहारः, किन्त्वास्तामन्ये, तस्यापि
तादृगवस्थां विहाय श्रेयकालं तत्परमान्न योग्यमेवेति लोकव्यवहार इति गाथार्थः ॥ १६२ ॥ अथ लोकव्यवहारेऽतिप्रसङ्गमाह—

इक्किक्कमसणमाई भेण भिण्णा उ माणवाणेगे । ता तुहुवएसरत्ता भुंजंति कट्ठणु कूराई ॥ १६३ ॥

एकैकाशनादिभेद—यावन्तोऽशनपानखादिमत्स्यादिमानां कूरादिभेदास्तेषु विवक्षितैकैकस्मिन्नपि भेदेऽनेके—बहवो मानवा—म-
नुष्याः भिन्नाः—पूर्वस्वभावात्स्वभावान्तरमापन्नाः, कालावस्थाविशेषे शोभनपूर्वावस्थातः अशुभामशनादिहेतुकां रोगादिग्रस्तावस्था-
मापन्ना इत्यर्थः, एवं मति हे जिनदत्त ! त्वदृपदेशरक्ता—एकापराधेऽपि तज्जातिदण्डो युक्त इति त्वद्रचनरचनरञ्जिताः नु इति वितर्के
कथं कूरादिकं भुज्जते ? किंत्वावयोरभिमतता बुभुक्षैव श्रेयस्करी त्वद्भक्तानां, मा च त्वदीर्यैरपि नादृता, कथं तर्हि स्त्रीजनमात्रेण
पूजानिषेधोऽङ्गीकृत इति नेत्रे निमील्य विचार्य लोकव्यवहारबाधेन न भवितव्यमिति गाथार्थः ॥ १६३ ॥ अथ जिनदत्तेन स्त्रीणां
जिनपूजा निषिद्धा, दिग्गम्यरेण च स्त्रीणां मुक्तिश्चेत्यनयोर्मध्ये को दक्ष इति दिग्निपया प्रथमं द्वयोरुपदेशमाह—

जिणवृष्टो जिणपूजारहिआ रमणीउ जसि निबाण । सिद्धऽणरिहासि रमणी पूण्ड जिण भणइ स्वमणो ॥१६४॥
 जिनदण' स्वरतरमताकर्पकः जिनपूजारहिता स्त्रियो निर्वाण यान्तीति मणति, क्षपणकस्तु सिद्धनर्हा'—सुक्तेरयोग्या अपि
 त्रियो जिनपूजा कुर्वन्त्विति मण्यतीतिगाथा' ॥१६४॥ अचानयोः को दद्य इत्याह—

तदं दुपहवि दक्या व्यमणो निअमेण जेण जिणपूजा । मुत्तिउवाओ भणिओ कज्ज पुण कारणायसं ॥१६५॥
 पयम्-अमृता प्रक्षरेणोपदेप्रप्रवृतयोः जिनदणक्षपणयो' क्षपणको दधो-निपुणो, येन क्षरणेन जिनपूजा तावन्मुक्त्युपायः—
 मोक्षहेतुः, स च मणित-प्रकाशित', कार्यं पुन' क्षरणायनमिति क्षरणे सिद्धे कार्यमनिच्छाविषयोऽपि सिद्ध्यति, यथा तीर्थकृतो
 निदिगनिच्छतामपि तदनुकूलानुष्ठानविधादित्वात् स्वत एव सिद्धिमिदं, 'सामग्री हि कार्यमवश्यं जनयती'ति न्यायात्, क्षपणको
 जिनदणपक्षया दधो, न पुनर्धर्मिणां प्रशंसनाह इतिगाथार्थ ॥१६५॥ अथ जिनदणस्य क्षपणक्षपेक्षया निकृष्टत्वे हेतुमाह—
 कारणनिमेहणेण कज्जपि निसेहिअ इवइ नियमा । तेणं स्वमणा दुगुणं पाव जिणदणवयणेण ॥१६६॥

कामनिषधनन-शुक्तिक्षरणजिनपूजाप्रतिषेधन कार्यमपि-जिनपूजाजन्यशुक्तिलक्षण फलमपि नियमाभिपिद भवति तेन क्षर
 मेन क्षपणकाजिनदणवचनानीकारण विगुण स्त्रीणां कार्यक्षरणरूपोमयपदार्थनिषेधेन पापं विधेयमिति सिद्ध क्षपणकान् स्वरतरो
 निकृष्ट इति गाथाय ॥१६६॥ अवौत्वारिकक्षरीरत्वेनापाविध्यमाग्येऽपि स्त्रीणां जिनपूजा निषिद्धा, न पुनः पुल्यानामित्यत्र इतुमाह—
 पुव विराहिओ सोऽणतोविअपावरासिमारीहि । पावावणयणकाले गलमाहो जेण निम्मचिओ ॥१६७॥
 पूर्व-पूर्वजन्मन्यनन्तोष्ठितपापरक्षिमि' जिनदणोपाणाभिर्जिनदणो विराचित कश्चिन्महत्त्वाप्रापदि पातितोऽभूत् तेन क्षरणेन—

ग्राहजन्मवरेण मर्द्वरिण्य इमाः स्त्रियो जिनपूजाविधानानन्तान् पापराशीन् मा प्रक्षिपन्त्वितिधिया पापापनयनकाले—जिनपूजाक-
रणेन पापराशिद्वयावसरे गलग्रहो निम्मापितः—पापराशिद्वयहेतुजिनपूजातो गले गृहीत्वा पृथक्कृताः, ननु जन्मान्तरविराधितास्ता
इत्यत्र किं लिंगमिति चेदुच्यते, जिनपूजातः पृथक्करणमेव लिङ्गमिति गाथार्थः ॥६७॥ अथ खरतरः शङ्कते—
पणु तित्थयरेण समो सूरि भणिओ जिणागमे पयडं । तेण पव्वडिअपूआपडिसेहे कहं णु उस्सुत्तं ? १६८॥

ननु भो जिनागमे तीर्थकरेण समः—तीर्थकममानः सूरिः—आचार्यः प्रकटं भणितः तत्प्रवर्तितपूजाप्रतिषेधः नु वितर्के कथ-
मुत्सृज्यते ? न कथमपीति गाथार्थः ॥१६८॥ अथोत्तरमाह—

एवं चे दत्तंजलि उस्सुत्तं तुह मयंमि संपणं । पुत्तिनिसेहप्पमुहं तम्मयसूरीहि जं वुत्तं ॥१६९॥

मुखपोतिकाप्रमुखं तन्मतसूरिभिः—आञ्चलिकाचार्यैरुक्तम्, एतावता दिगम्बरादिपाशपर्यन्ता नोत्सृज्यो भवेयुः, तत्तन्मार्गस्य तदी-
यतदीयाचार्यैरुक्तत्वात्, न चेष्टापत्तिः, त्वदीयपूर्वजैराकाञ्चलिकागमिकादयो गणधरसार्द्धशतकवृत्तौ “मुद्राणायायणगये”ति गाथा-
वृत्तौ प्रत्येकं नामग्राहं दूषिता इति गाथार्थः ॥१६९॥ अथ तात्पर्यमाह—

तम्हा सो जिणसरिसो सम्मं जो जिणमयं पयासेड । इहरा उ पाचपुंजो परिचज्जो पुण्णसंवेहिं ॥१७०॥

तस्मात्स एवाचार्यो जिनसदृशः यो जिनमतं सम्यक् यथावस्थितं प्रकाशयति, इतग्था स पापपुञ्जः—केवलपापात्मा परित्याज्यः
—दूर दूरेण परिहरणीयः, कैः?—‘पुण्यसंज्ञैः’ पुण्या—मिथ्यात्वादिकालुष्याप्रतिहता संज्ञा येषां ते तथा, यद्वा पूर्णसंज्ञाः सम्यग्दृष्टय

इत्यधस्तु पुरुषविनवचनपितृप्ररूपका दृष्टनमात्रतोऽपि त्याज्य इतिगार्थः ॥१७०॥ अथ हरिकृत यत्प्रमाणं तदाह-
 मरिक्त्यपि पमाणा न चिअ जं अमरभायसज्जणिअं । निरवज्ज अणिवारिअमण्णेहि षड्दसुआणुमय' ॥१७१॥
 अरिक्तमपि-आधायप्रवर्तितमपि पिअति एवकारार्थे तदेव प्रमाण-सत्यतयाऽभ्युपगन्तव्यं यदक्षठभावेन-निम्मीयितया अ-
 नुभावेनत्यर्थं सज्जनित-मग्यक ययालोचनया विहित, सदापि निरवज्ज-निष्पापं प्रवचनानुपधाति तथाऽन्यैरनिवारित-'मा इत्थं
 कृतं इत्येवंरूपम् नान्यैर्बहुभूतैस्तत्कालवर्त्तिमि' प्रतिपिदम्, पूर्वविषमपि बहुभूतानामनुमतं तत्कालवर्त्तिमवर्त्तनीत्यर्थसम्मतं यथा प-
 नुपपाचतुर्थी, नहि तदानीं कालकाचायश्वर्षिता चतुर्थी केनापि प्रतिपिदा, न वा नानुमता, अत एवाद्य यावदच्छिन्नप्रवृत्तिमती तीर्थ-
 सम्मतेति गाथाय' ॥१७१॥ अथ श्रीजिनपूजानिषेधकोऽपि चतुर्थीपुण्याप्रवचकवद्भविगतीति स्वरतराशङ्कापरास्त्रभायाह-
 जिनापूजापदिसेहो मावज्जो अमरभायणाऽण्णो । अण्णनिवारिअबहुस्तुअअण्णुमओ तणा विचरीओ ॥१७२॥

जिनपूजाप्रतिषेधान्तावत्माचयः "जिषपूजाविगपकरो हिमाप्ररायणो जयइ विगप" मित्यादिवचनात्तिनपूजाविभक्तो महापातकी,
 प्रवचनोपपत्ती च, अत एव दृष्टमावानापीणा, न पुनरक्षठमावापीर्ण, पूर्वविषोऽपि न कनापि न निवारितः, अपिस्तु कलिकाल-
 सर्वत्राधीमपायप्रवृत्तिमिर्नेकप्रभृतेरनक्त्यो निवारितोऽपि स्वाभिनिषधमस्यजन् महाभीत्या उपद्रुमालम्ब्य जार्वालपुर गतः, यदुक्त-
 'जिन' तात्रियाकोदरस्थे' इत्यं यत्कृतस्तत् । महोक्तिमीतिमस्तेऽभृदाख्योऽपि पलायनः । ॥"मिति इदे', तेनेव बहुभूतानां न
 सम्मत इत्यरमाचरणान्धगतो विपरीतो-विच्छेदः, अत एवाद्यापि बहुभूतेनिवार्यत एव, पर्युपजाबहुर्वा तु तत्प्रवचनकाले सर्वेभ्य
 म्युपगता न पुनस्तत्प्रतिषेधभूतः कोऽप्यामीन्, श्रीजिनपूजानिषेधकाले च तत्प्रतिषेधभूता अस्मिन्नपरम्परागततीर्थवर्त्तिनः श्री

जिनपूजाव्यवस्थापका आस्माकीना वादिश्रीदेवस्वरिश्रीहंसाचार्यप्रभृतयो भूयांसो येषां भयेनोष्टमारुह्य पलायनं जिनदत्तस्य स्त्रीजिनपूजानिषेधहेतुकं संपन्नम्, एतेन केचिदज्ञाः पर्युषणाचतुर्थीवत् स्त्रीजिनपूजानिषेधोऽप्याचार्यप्रवर्तितः प्रमाणमिति वदन्ति तेऽपि तिरस्कृताः, यत्किंचिदाचार्यप्रवर्तितस्य प्रामाण्याभ्युपगमे प्रवचनमात्रस्याप्युच्छेदापत्तेरित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥१७२॥ अथ स्त्रीजिनपूजानिषेधे निगमनमाह—

एगुणा तित्थसम्ममय पयट्ठिअं तहविहेण पुरिसेण । तं सबं अिणआणा नऽण्णंअि अणंतकुरुव ॥१७३॥

एतेन—प्रागुक्तयुक्तिप्रकारेण तथाविधागमव्यवहारियुगप्रधानादिपुरुषेणाच्छिन्नपरम्परागततीर्थमम्मंतं प्रवर्तितं तदेव जिनाज्ञा, न पुनगन्यदपि जिनदत्तमदृशेन तत्समुदायमम्मतमप्युक्तं प्रमाणं भवति, किंवद्?—अनन्तरोक्तवत्—स्त्रीजिनपूजानिषेधो न तीर्थप्रमाणं तद्वत्, तथाऽन्यदप्युक्तं वक्ष्यमाणं च खरतरमताकर्षकप्रवर्तितं न प्रमाणमिति गाथार्थः ॥१७३॥ अथेह प्रकरणे स्त्रीजिनपूजाविषये सिद्धान्ताक्षराणि कथं न दर्शितानीति स्वकीयानामपि केषांचिच्छङ्का स्यात्तदपाकृतये प्राह—

इह सुत्तासम्मईण पओअणं नत्थि जेण तवयणं । मूढमुहमुहसूखं सामायारित्ति अम्हाणं ॥१७४॥

इह प्रकरणेऽमुक्तसिद्धान्ते स्त्रीणां जिनपूजा भणितेत्येवंरूपेण सूत्रसम्मत्या प्रयोजनं—फलं नास्ति, तत्र हेतुमाह—येन कारणेन स्त्रीजिनपूजानिषेधरूपाऽस्माकं सामाचारीति मूढमुखमुद्रारूपं तद्वचनं—तेषां साम्प्रतीनानां खरतराणां वचनं विद्यते, अयं भावः—ननु भोः खरतर! स्त्रीपूजानिषेधः किं सूत्रोक्तोऽच्छिन्नपरम्परागतो वेत्येवंरूपेणोदीरितोऽप्यौद्भिक्तो भणति—न हि वयं स्त्रीजिनपूजा सिद्धान्ते निषिद्धेति ब्रूमः, किंत्वस्माकं गच्छसामाचारीति, एतद्वचनं मूर्खाणां मुखमुद्रा स्याद्, एतद्वचनश्रवणमात्रेण जिनवचनानवगत-

परमायास्तुष्टिमात्रो मयन्ति-अहो एतदपि सम्पन्नादिनो दृश्यन्त इति, यत्तु जिनवचनपरमार्थज्ञास्ते तावदिरथं विचारयन्ति-राज
घनमादाय नश्यदोर-हरिकैर्गृहीत्वा राजममीपमानीतो निजकुलाचारं पूरुर्त्राणं--अहो अयं सत्यवादीतिकृत्वा किं राज्ञा मोक्ष्यते?,
एवमयमपि, अन्यथा तुभ्याम्हा अपि तथा नस्यमाणा उपेक्षणीया सत्यवादिनया वा वक्तव्या-सुरित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्यं,
राजममाचारीवक्ता तथाविधो धूर्धो न विश्वसनीयः, किंतु यथा ननु मो वीर! स्वतन्त्र्य शुभमशुभं वेति नोदितो जगत्समितिषि
लोपाश्रयोऽशुभमेव ब्रूत, तद्वन्धो-पि तन्मुत्सादव कर्त्तव्यो भवद्, एवमत्रापि ननु मो जिन-चापत्य ! श्रीजिनपूजानियेषरूपा त्वद
मिमता यामाचारी किं मन्यगुतासम्पन्नाः, इत्येवमुदीरितो यदि मुद्-स्याहं मम्यगिति वक्तुमशक्तोऽमम्यगेव परं गच्छसामा
चारीति श्रुत्वा भयत, तदा च तद्वचनादव तथा वण्डयोग्यः कृतव्यः, अथ वृत्तं कश्चिदाष्टयमागं ब्रूते-सम्यगेव, तदानीं प्रष्टव्य -
मो तादृक्मामाचारी भीमुधमस्त्रामिनोऽच्छिन्नपरम्परागता उत स्ववमिमताचार्यस्त्रवेति?, तत्र प्रथमं विकल्पं वक्तुमशक्तो जिन
दत्ताचायादेव प्रष्टेति ब्रूत, तत्रैवमभिधातव्य-मो स्वतर ! न आचार्य-किमागमम्यवहारी उत शुतव्यवहारी?, प्रथमो वक्तुमश
क्य, तदानीमागमव्यवहारस्य व्युत्थितत्वात्, शुतव्यवहारं च शुतव्यवहारमुल्लङ्घ्य प्रवर्त्तमानो द्रष्टुमप्यशक्यः, यो यो यद्यम्य
वहारवान् म म त तं न्यवहारां पुरस्कृत्य प्रवर्त्तमानो जिनामाराधको, नान्यथा, एव न मति शुतव्यवहारवानप्यागमव्यवहारिणो
ऽप्यधिकमात्मनं मन्यमान-कृत्य श्रीजिनपूजानियेषरूपं प्रकृत्यन् कीदृशो मम्यते?, वक्तुमप्यशक्य इत्ययं, यतोऽष्टप्रमृतेतादृश
प्ररूपणं न कृतापि कृतम्, अनेन च धाष्टर्यमवशम्य विहितमतं सामाचारीति वचनं न तुष्टिदत्तं, मामाचारीवचनमप्याधुनिकप्रनामेव
प्राचीनास्तु तर्वायास्तीर्थाच्छिरेव श्रीणां जिनपूजा निषिद्धा इत्यथादिपु, यदुक्तं आश्रितनामङ्गमयादेव श्रीणां स्वहस्तेन जिनविम्बपूजा

प्रतिपिद्धा, यदुक्तं—“संभवद् अकालेऽविहु कुसुमं महिलाण तेण देवाणं । पूआई अहिगारो न ओघओ सुत्तनिदिहो ॥१॥ न छिविति जहा
 देहं ओसरणे भावजिणवरिदाणं । तह तप्पडिमं पि सया पूअंति न सड्ढनारीओ ॥२॥” इत्यादि जिनदत्तस्सरिकुनस्य कुलकस्य
 जिनकुशलस्सरिकुतायां वृत्तौ, अत्र स्त्रीजनमात्रस्य पूजा निषिद्धा, मापि जिनोक्तेति तीर्थकरकलङ्कदानं, या तु गाथाद्वयमम्मतिदर्शिता
 सा च स्वयं कृत्वैव शास्त्रोक्तमिति शास्त्रस्यापि कलङ्कदानं, नहि काप्यागमे एतद् गाथाद्वयमस्तीति, अत एव खरतरजातिस्वाभा-
 व्यात्सम्मतिदानं प्रायः कलङ्कमेव बोध्यं, ननु तथाविधोऽपावित्र्यहेतुकामाशातनां दृष्ट्वा श्रीजिनेन्द्रविषयकपरमभक्त्युल्लसितमान-
 सोऽस्मद्गुरुः स्त्रीणां जिनपूजां निषिद्धवान् तत्र को दोष इति चेन्मैवं, तीर्थक्रद्गणधरादीनां तीर्थस्य च महाजातनाकारित्वाजि-
 नाज्ञामन्तरेण तीर्थक्रद्देशेनापि कृतस्य कृत्यस्य महानर्थहेतुत्वाद्, यद्वाहुः श्रीहरिभद्रस्सरिपादाः—“ममतिपवित्री सवा आणाव-
 ज्झंति भवफला चैव । तित्थकरुहेसेणवि ण तत्तओ सा तदुहेमा ॥१॥” इति पञ्चाशकसूत्रे, अस्या वृत्तिर्यथा—स्वमतिप्रवृत्तिः—
 आत्मबुद्धिपूर्विका चेष्टा मर्वा—समस्ता द्रव्यस्तवभावस्तवनिषया आज्ञावाद्या—आसौपदेशशून्या इति हेतोर्भवफलैश्च—संसारनिबन्धनमेव,
 आज्ञाया एव भवोत्तारणहेतुतया प्रणणत्वादिति, ननु या तीर्थक्रानुदेशवती मा भवफला युक्ता, नत्वितरा, जिनपक्षपातस्य महा-
 फलत्वादिप्राशङ्क्याह—तीर्थकरोद्देशेनापि—जिनालम्बनतोऽपि, आस्तां ततोऽन्यत्र, स्वमतिप्रवृत्तिर्भवफलैवेति प्रकृतं, कुत एवं?—यतो न
 तत्त्वतः—परमार्थतः सा- तीर्थकरोद्देशवती स्वमतिप्रवृत्तिस्तस्मिन् तीर्थकरे उद्देशः—प्रणिधानं यस्याः सा तदुद्देशा, य एवाज्ञावाहो वर्तत
 इत्यभिधीयते, नापरः इति श्रीपञ्चाशकवृत्तिः । किंच तथाविधाशातनाहेतुरपावित्र्यं स्त्रीणां नाधुनिकादिकालविशेषजन्यं, किंतु मर्वाका-
 लीनं स्त्रीस्वभावजन्यं, तच्च तीर्थकरादिकालेऽपि ममानं, एवं च मति स्त्रीणां जिनपूजा जिनादिभिर्न निषिद्धा जिनदत्तेन च निषिद्धेति

तीर्थंकरादिभ्योऽपि किं जिनदत्तो लुप्ततरः! यन कदाचित्कनायीत्वं न प्ररूपितमयं चेतादृश परममक्तो येन तीर्थंकरपूजाऽपि निषि-
 द्रेत्यादियुक्तिभिः स तिरस्करणीयः, परिहरणीयो दर्शनार्थोऽपीति गाथार्थः॥१७४॥ अयं किंवत्केन हेतुना तिरस्करणीय इत्याह—
 पागयसागममद्यपकरण भासतु सिद्धसेनोऽपि । जिणगणहरआसाई का वत्ता दुमगजिणवत्ते! ॥७५॥

प्राकृतागमसंस्कृतकरण—प्राकृतभाषया आगमः—सिद्धान्तः स प्राकृतागमस्तस्य संस्कृतकरण—संस्कृतभाषया रचन प्राकृतसि-
 द्धान्तं संस्कृत करोमीति रचनावचनं भाषमाणं सिद्धसेनोऽपि—भीसिद्धसेनदिवाकरोऽपि जिनगणहरगङ्गात्री—तीर्थंकरदायादातनाकारी
 संपन्नः, अत एव तदुक्त्वा आक्रोशविषयीकृत्य पाठाश्रितप्रायश्चित्तेन दृढीकृतः, का वार्त्ता द्रुमकञ्चिनदत्ते! , पट्टयर्थे सप्तमी प्रा-
 कृतत्वाद्, वरकस्य जिनदत्तस्य का वार्त्ता! , तद्विषय वार्त्तापि नोपि ता, अत्यन्तानुचितप्ररूपकत्वेनाब्राह्मणमेत्यर्थः, उपनययोजना
 त्वेवं—भीसिद्धसेनदिवाकरणापि प्रवचनगौरवनिमिष परममध्या प्राकृतस्य सिद्धान्तस्य संस्कृतकरणे गुर्वभिलाषेण निजगुरुर्विभ्रतो,
 गुक्त्वा पार्थिवप्रहारेष्वाहो गुरो वादभोर्लभ , अतभ्यो ममापराधः प्रायश्चित्त्वं वादप्यमित्युक्ते गुरुणा मणितो—वत्स! संस्कृतभाषया
 रचितं सिद्धान्तो यदि बालादीनामप्यकारकोऽभविष्यच्छर्हि त्वदपेक्षया सबाधरसंनिपातनिपुणत्वेन महाशक्तिमात्रो गणधरा एव तथा-
 अरचयिष्यन्, तेस्तु मत्पि मामर्थ्ये प्रवचनानुपकारिणी संस्कृतसिद्धान्तरचनेति विचिन्त्य प्राकृतभाषानिबद्ध सिद्धान्तं कृतः,
 अतस्तत्र संस्कृतरचनामिप्रायो वचनं चेत्युमे अप्यनुचिते, गणधरादिमहापुरुषाणां महाधातनाहो इति मणित्वा पाठाश्रिकप्रायश्चित्ते
 दत्तम्, एव त्रीस्वभावज्ञे जिनदत्तविक्रियतायाभिन्ने सत्यपि यदि त्रीणां जिनपूजाऽनुविताऽभविष्यच्छर्हि जिनकस्यप्रतिपत्त्या
 ठिषट्ठगमुदादय एव न्यपेक्षयिष्यन्, तेस्तु न निषिद्धा, अतस्तन्निषेधनं जिनदत्तस्य केवलं गणमुदाधादातेनैव, यच्च त्वयोक्तं

जिनेन्द्रविषयकपरमभक्त्युल्लसितेत्यादि तत्तु देवायत्तपुरुषवाक्यवदेवावमन्तव्यं, सिद्धसेनोऽपि किमिन्द्रिययोपनिमित्तं तथा वचन-
वानासीदिति स्वयमेवालोक्यं, किंच-श्रीसिद्धसेनस्य गुर्वाज्ञामार्गणनिमित्तं तथावचनमभूत्, जिनदत्तस्य गुरोरभावात्स्वयमेव विक-
ल्प्य तदुचितोपदेशद्वारा प्रवर्तितमपि, अस्य च प्रायश्चित्तं तीर्थव्यतिरिक्तः को ददातीति वक्तव्यमिति गाथार्थः ॥ १७५ ॥ अथ

तीर्थसम्मत्तस्य स्त्रीजनपूजानिषेधस्य भाषणे फलमाह—
तित्थासम्मथ भासणरसिओ तित्थस्स होइ आसाई । सो आसायणबहुलो निअमेण अणंतसंसारो ॥ १७६ ॥
तीर्थासम्मत्तभाषणरसिको जिनदत्तादिमदृशः तीर्थस्य-साध्यादिचतुर्वर्णात्मकस्याशातको ह्याशातनाबहुलो नियमेन-निश्चयेनान-
न्तसंमारी, यदागमः—“आमायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ”ति श्रीआव० नि० इति गाथार्थः ॥ १७६ ॥ अथोक्तयुक्त्या मृदुश-

ङ्कापि निरस्तेति दर्शयति—

गणणं खलु मगनरेहिमिचाइमागमं वरणं । देसंतो दूरिकओ पवयणपरमत्थममुणंतो ॥ १७७ ॥

एतेन-प्रागुक्तप्रकारेण खलुरवधारणे ‘मगंतरेहि’न्ति आगमवचनं मकारोऽलाक्षणीको देशयन् प्रवचनपरमार्थमजानन् दूरी-
कृत इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं-कश्चित्प्रागजन्मोपाजिततथाविधमम्ममोहकर्मोदयान् मम्यग्जिनवचनपरिजानशून्यो मार्गामार्गविवे-
ककरणागतः पूत्कुरुते-ननु भोः ! पुरुषक्रमायातमामाचारी मार्गो मन्यते, य च प्रवचने प्रमाणमेव, यदागमः—“कहण्णं भंते ! स-
मणा निगंथां कंखामोहणिजं कम्मंते वेदंति ?, गो० ! तेहिं तेहिं गाणंतरेहिं दंसणंतरेहिं चरित्तंतरेहिं लिंगंतरेहिं पवयणंतरेहिं
पावयणंतरेहिं कपंतरेहिं मगंतरेहिं इत्यादि यावत् कंखामोहणिजं कम्मं वेदंति”ति श्रीभग० अत० १ उ० ३ (२९) एतद्वृत्त्येक-

इत्या यथा-तथा माग - एवंपुरुषप्रमाणता मामाचारी, सत्र कर्माचिद् द्विर्भेत्यवन्दनानेकविधकायोत्सगकरणदिकाऽऽवश्यकसामाचारी
 तदन्त्योर् तु न तथेति किमत्र तत्रमिति, ममाधिश्च गीतार्थाद्विप्रवर्धिताऽमौ सद्यापि न विरुद्धा, आचरितलक्षणोयेतत्वाद्, आचर
 पानधनं इद- "अमदेण ममाध्वर्णं तं कृत्यद् कर्णार्द्र अमावर्त्तं । न निवारिअमण्णेहि बहुमणुमयमेअमायरिअं॥१॥" ति(पंच० ४७६)
 प्रवचनवचना" श्रीभगवद्गीता इत्ययमागमवचनान् स्त्रीपूजानिषेधात्मिकाऽपि मामाचारी कथं न प्रमाणमित्येवविधं यद्वचनं तत्प्रव
 चनपरमाधानमिन्द्रव्यवति पोष्य, यत श्रीजिनपूजानिषधात्मिका मामाचारी नाचरणाल्लक्षणोपता, किंतु विपरीतैवेत्यत्र प्रागुक्तव्यं
 निरुग विराय किंच-यद्गुणमन्तमन्याचरितं च प्रायस्तदव भवति यदागमव्यवहारियुगप्रधानादिमूलक स्याद्, यथा पयुपणाचतुर्वी,
 अन्यथा ' अम्भ तं परेपगार्पं तम्भ तं परमार्थ' इत्यादिवचनानुपपत्ते, यत परम्पराऽपि किं यत्किञ्चित्पुल्याहारन्याभ्युपगम्यते?,
 नादि मातित्रयपूगपमृद्वमन्तरण परम्परागतमिति मणितु प्रकथ्यत, यत्किञ्चित्पुरुषमूलकऽपि परम्परागताभ्युपगमे दिगम्भरादिप्राप्त
 पयन्तग्योपि प्रवृत्त परम्परागत वक्तव्यं स्यात्, तत्र कस्यापि नाभिमत्, यत दातपदोक्तागण स्वरतरो दृषित', गणचरसाद्वैवान
 कश्चरस्य च दानपर्णकर म्भनिको दृषित, तत्र गकारक्तायोपि परस्परं भाष्या, अत एव मुतभ्यवहारापक्षया 'यावयवतरोहि
 न्ति एद व्याम्यानयता प्रवचनमर्षयति वति वा प्रावचन' -कालापध्या ब्रह्मागमः पुरुष', तत्र एक प्रावचनिक एवं कुरुते, अपरस्त्वव-
 मिति किमत्र तत्रमिति, ममाधिश्च चारित्रमोहनीश्वरोपमविशेषोत्पगापणादिभाषितन्वन च प्रावचनिकानां विविधा प्रवृत्तिः,
 नामो मध्यापि प्रमाणम्, आगमाविरुद्धप्रवृत्तेरव प्रमाणत्वादिति व्याख्यानं श्रीभगवद्गीतायां, तत्र मर्षापि प्रवृत्ति प्रमाणतया न
 भणिता, यत मुतभ्यवहाराणां प्रवर्धितं तदव प्रमाण स्याददागमानुपाति', अन्यथा प्रवचनस्यैवस्वाविप्लव' प्रमन्येतत्थलं विस्व

रंणेति गाथार्थः ॥१७७०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सृज्यमाह—

अट्टमिचउदसिपुणिमअमावमासुविअ पोसहो जणउण्णो । इअ संवरपडिसेहो जिणदत्तमए महामोहो ॥७८॥
अट्टमीचतुर्दशीपूर्णिमावास्यासु 'त्रिय'त्ति एवार्थे तास्वेव पौषधो, नान्यः, अन्यासु तिथिषु न युक्त इत्यर्थः, इत्यमुना प्रकारेण
संवरग्रतिपेधो जिनदत्तमते महामोहः—अनन्तभवभ्रमणहेतुर्ज्ञानमिति गाथार्थः ॥१७८॥ अथोक्ताशयरोगप्रतिकारमाह—

अट्टमिपमुहतिहीसुं निअसेणं पोसहो गिह्णीण वए । पडिवाइसु पुण नियमाभावो भणिओ अ नत्तन्थे ॥१७९॥
अट्टमीप्रमुवातिथिषु नियमेन, प्रतिपदादिषु पुननियमाभावाद्गृहिणां—श्रावकाणां व्रते पौषधो भणितः, क्व ?—तत्त्वार्थे—तत्त्वार्थमा-

प्यादावित्यर्थः, तत्त्वार्थादिकमाह—“टिग्देशानर्थदण्डविरतिसामायिकपौषधोपवासोपभोगपरिमाणतिथिसंविभागव्रतसंपन्नश्चे”ति
तत्त्वार्थस्त्वं, 'पौषधोपवामः' पौषधः पूर्वत्यनर्थान्तरं, सोऽष्टमीं चतुर्दशीं पञ्चदशीमन्यतमां वा तिथिमभिगृह्य चतुर्थद्युपवासिना
व्यपगतस्नानानुलंपनगन्धमाल्यालङ्कारेण न्यस्तमर्चसावद्ययोगेन कुशसंस्तारफलकादीनामन्यतमं संस्तारक्रमास्तीर्य स्थानं वी-
रामननिपद्यानामन्यतममास्थाय धर्मजागरिकापरेणानुष्ठेयो भवतीति तत्त्वार्थभाष्यं, तद्वीका यथा 'पौषधोपवासो नामे'त्यादिना
पौषधस्वरूपं निरूपयति, रूढ्या पौषधशब्दः पूर्वसु वृत्तेन, पर्वाणि चाष्टम्यादयः, माधनं कृतेति ममासः, नामशब्देन वाक्यस्याल-
ङ्कृतिः, यम्य वा नियमत्रिगेषः तस्येदं नाम पौषधोपवास इति सोऽथारूपायते पौषधोपवाम इत्यादिना भाष्येण, अनर्थानिन्तरमित्ये-
कार्थता, सोऽष्टमीमित्यादि, सः—पौषधोपवासः उभयपक्षयोग्यगृह्यादितिथिमभिगृह्य—निश्चित्य बुद्ध्या अन्यतमां चेति—प्रतिपदादिति-
थिम्, अनेन चान्यासु तिथिष्वनियमं दर्शयति, नावश्यन्तयाऽन्यासु कर्त्तव्यः, अष्टम्यादिषु तु नियमेन कार्यश्चतुर्थाद्युपवासेनेति

तत्रार्थपृक्तौ मन्त्रमाख्याय इति गाथाय ॥७९॥ अथ तत्त्वाध्यायावेव वक्ष्यमाण पद आन्त्युत्पादकमुद्भाष्य समर्थयितुमाह—
नत्तरण्यधितिमाहसु न न पद्विद्विद्यमस्ति वयणमसमिहाण । तत्परमर्थो अहमिमाहसु पुणो पुणुबारो ॥१८०॥

तत्रार्थपृक्त्यादिषु तत्त्वाध्यायिभिर्भाष्यैकवचनैः कृत्वा विष्णुर्वादिषु न प्रतिदिवसेति वचनाभिधानं, मकारोऽप्लाष्टगणिक, 'पौषधोपवामा
तिधिमविभागौ तु प्रतिनियतदिवमानुष्ठायौ, न प्रतिदिवमाचरणीया' वित्येव रूपेण यद्वचनं तस्याभिधानं—कचनं तत्परमार्थ—तस्य
मात्पयमपृक्त्यादिषु निर्यपु पुनः पुनस्तथा कचव्य इत्यस्यार्थ, भावार्थस्त्वर्य—“पौषधोपवामातिधिसविभागौ तु प्रतिनियतदिवसा-
नुष्ठायौ, न प्रतिनियमाचरणीया” इति धीवचार्थपृक्त्यानुसारेण निषेधस्य विद्यमानत्वात् कथं प्रतिपद्यादिषु भजनेति परस्मै, तद-
पुक्तं यत् तत्र प्रतिनियतदिवमद्रष्टनं पौषधादिचिकीर्षया स्वाभिमतो दिवसो द्वाष्टः, य च पौषधाद्यकरणे प्रायश्चित्तप्राप्तिवजा-
बहुत्पप्यादिक्रिया नियमनं द्वाष्टः, तस्या मा भवतु तदनुष्ठितानुष्ठानापवधानं चारित्र्योत्तरनञिनप्रतिमाप्रतिष्ठा
यद्वा पौषधाद्यानुष्ठानमपवधानाय मा भवन्वित्ययं मा भवन्वित्ययं, तत्र कालनियमार्थमाह—“न प्रतिदिवमाचरणीया” इति, यद्वा स्वामिप्राया-
न्नादित्रादिनियमानुगामित्वप्रतिपद्याह—न प्रतिदिवमाचरणीया इति, अयं भाव—नहि सकृद्वारित पौषधो द्वितीयादिदिवस-
गामी भवितुमर्हति, नत्रा जिनप्रतिष्ठावन्मकृत्तन्मातिधिसविभाग प्रतिदिवसमनुगच्छति, किं त्वतिधिसविभागश्चिकीर्षुभिः प्रति-
नियमप्रभावापि यथात्रस्ति कलक्यावेव, कथमन्यथोपधाननाहनादिविधौ प्रथमदिवस आह्वा अष्टादश्यादीन् पौषधाद्यं प्राच्यन्ते?,
तन्मात्पौषधोपवामातिधिसविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठायौ इति प्रथमं वाक्यं विषयिनिर्दिष्टानुष्ठानस्यैव द्वाष्टकं, न प्रतिदिव-
साचरणीया इति द्वितीयं वाक्यं तु द्वाष्टनियमप्राप्तम्, अत एव पौषधोपवामाद्येऽपि “ज्वाप दिवसं अहोरात्रं पञ्चदशासामी”

त्यादि, न पुनः क्वापि "दिवस अहोरत्तं दुन्नि अहोरत्तं वे" त्यादिपाठः सप्रदायादागतः, न चैतत्कालपनिकं, तन्नाथश्चुचिकृता तथैव
 प्रदर्शितत्वात्, तथाहि—यथाऽणुव्रतानि तथा गुणव्रतान्यपि सकृद्गृहीतानि यावज्जीवं भावनीयानि, शिक्षापदव्रतानि सामायिक-
 देशावकाशिकपौषधोपवासातिथिसंविभागाख्यानि चत्वारि, प्रतिदिवसमनुष्ठेये द्वे सामायिकदेशावकाशिके, पुनः पुनरुच्चार्ये इतिया-
 वत्, पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ, न प्रतिदिवसाचरणीयौ, पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठीयेते इति, शि-
 क्षा-अभ्यासस्तस्याः पदानि—स्थानान्यभ्यासविषयास्तान्येव व्रतानि शिक्षापदव्रतानि, गुणव्रतानि तु न प्रतिदिवसग्राह्याणि सकृद्ग्रा-
 ह्याण्येव इति तत्त्वार्थवृत्तौ पत्र १९४ सर्वपत्र २६३, अत्रोक्तवाक्यद्वयस्यापि पुनः पुनरष्टम्यादितिथिष्वनुष्ठेयेते इति परमार्थः प्रद-
 शितः, अत एव प्रथमपञ्चाशकवृत्तौ श्रीअभयदेवस्वरिभिः पौषधोपवासातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्येकमेव वाक्यं
 निगदितमिति गाथार्थः । ८०॥ अथ विरोधमाह—

सिक्त्वा पुण अवभासो करणिजं पड्दिणं खु तंपि वयं । अट्टमिमाइसु कज्जो नन्नासु विरुद्धवयणमिणं ॥८१॥
 शिक्षा पुनरभ्यासो भण्यते, तच्च व्रतं प्रतिदिनं—दिनं२ प्रति करणीयं—कर्त्तव्यम्, अन्यथाऽभ्यासस्यैवासंभवाद्, अभ्यासो हि
 प्रतिदिनं कर्त्तव्यार्हः, यदुक्तं—“अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा, बल्मीकस्य च वर्द्धनम् । अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥१॥” इत्येवं
 सत्यप्यष्टम्यादिवेव पौषधो विधेयो नान्यास्विति विरुद्धवचनमिदमिति गाथार्थः ॥८१॥ अथ प्रतिबन्दीमाह—

सिक्त्वावएसु चउसुवि तिणिण वयाइं तु सम्मयाइं तुहं । पड्दिणकरणिज्जाइं किं पोसहपंतभेएण? ॥८२॥
 शिक्षाव्रतेषु चतुर्षु त्रीणि व्रतानि सामायिकदेशावकाशिकानिथिसंविभागनामानि तु तत्रापि—खरतरस्यापि प्रतिदिनं करणीयानि

मम्मनानि, किं पौषधपट्टिमदन-पौषधस्य वट्टिमदं क्रियत सत्रं किं स्मरणं !, को वा पौषधस्यापराध इति गार्थार्थः ॥ ८२ ॥
अधातिप्रसङ्गज्ञानाभावमार—

न मुण्ड अइत्पसंग अतिहीण सविभागकरणमि । नवमीपमुद्वितीहीसु उचयसंतोषि निस्तुज्जो ॥ ८३ ॥
नयमीप्रमुलतिथिपु-पौषधिके दि पारणक माधुम्यो दशैव सुके इत्यादिरूपेण नवम्यादिषु तिथिष्वर्यादितिथिसविभागमुपदि-
दुमपि निस्तुज्जो-लक्षारहितोऽतिथिर्ना साधूनां संविभागेऽतिप्रसङ्गं न जानाति, यदि स्त्रियावतरूपोऽपि पौषधोऽष्टम्यादितिथिष्वेव
युक्तस्त्यतिथिसविभागोऽपि तथैव युक्तो भवेत्, तथा च नवम्यादिषु तत्प्रतिषेधप्रसङ्गं, न चार्यादितिथिसंविभागो नवम्यादिष्वेव
संभवतीति दृढनीयम्, अष्टम्यादिष्वपि जिनवल्लभेनापि भजनान्, तथाहि-“जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पणवत्थाप्ये
वीरिअ तमासमणदुगेण मुद्वुचिं पढिलेहिअ तमासमणेषे वदिषा भवइ-इच्छाकारेण संदिसइ भवपाण पारावेइ, पोरसि पुरिमदइ
वठविहार एकामणं निविअं आयवित वा कय, ना कावि वला ताए पारावेमि, सओ सक्कयणए वेइए वंदिअ सक्काय सोलस वीसं
वा सिलोगे काउं जहासंभवमतिदिसंविभागं दाउं मुद्वुल्यपाए पढिलेहिअ नमोकारपुणमरचदुडो भुंजे”इति पौषधविधिप्रकरणे,
ननु मोगतिथिसविभागो द्वादशवत् न भण्यते, फिन्नु यदागमः-“साहण कप्पविअं खं नवि दिण्णं कइंषि किपि गहि । वीरा ज
इचकारी सुसवगा तमं दुवंति ॥१॥”चि भीठयं, इति वेविरं जीव, ‘तुण्यतु दुर्जन’ इति न्यायायथा द्वादशवत्तत्वरूपाभावेऽपि
निर्धराहेतुत्वेन साधुदानपमुपगम्यते सधेकावक्ष्यतत्वरूपाभावेऽपि निर्धारहेतुत्वेन प्रतिदिने पौषधोऽप्यभ्युपगन्तव्यो, न्यायस्य
ममातत्वादिति गार्थार्थः ॥ ८३ ॥ अथ पौषधो हि प्रतिक्रमणवधियतकालानुष्ठानं भविष्यतीतिपराधद्वयामपान्नोति—

पङ्क्तिकर्मणं पच्छित्तं रयणीदिणपमुहपाचसंवंधी । तद्धिट्तो संवररूवे कह पोसहे जुत्तो ? ॥८४॥
 प्रतिकर्मणं—रात्रिकदैवसिकपाक्षिकचातुर्मासिकसांवत्सारिकलक्षणं पञ्चविधमपि रजनीदिनप्रमुखपापसंबन्धिप्रायश्चित्तं तद्वृष्टान्तः
 संवररूपे पौषधे कथं युक्तो ? , न कथमपीत्यर्थः, प्रायश्चित्तं च यथोक्तमेव भवति, नाधिकमिति गाथार्थः ॥८८॥ अथ प्रायश्चित्तं

नाधिकं भवतीति दर्शयति—

असिइसयं उववासा पच्छित्तं आगमुत्तमुक्कोसं । न तथा सेसतवेसुं संवररूवेसु निअमोडवि ॥८५॥
 अशीतिशतम्—अशीत्याऽधिकं शतमशीतिशतमुपवासाः उत्कृष्टं प्रायश्चित्तमागमोक्तं, न तथा संवररूपेषु शेषतपस्सु—गुणरत्न-
 संवत्सरादिषु नियमोऽपि, एतावदेव तपः कर्तव्यं नाधिकमिति नियमः, न कापि केनाप्युक्त इति गाथार्थः ॥८६॥ अथ गाथाचतु-

ष्टयेन वृद्धाभिप्रायमाह—

अह्वा सिक्खचउक्के पडिनिअयदिणंमि अंतिमं जुअलं । इअ हरिभदप्पमुहाण वयं सिद्धंतसुपसिद्धं ॥८६॥
 तत्थ पडिनिअसहो विवक्खिअत्थाण वायगो होइ । सावि विवक्ख्वा दुविहा निअमानिअमेहिं गायवा ॥८७॥
 णिअमेणऽट्ठमिपमुहा अणिअमेणेहरासु अ तिहीसु । तेणं न प्पडिदिवसाचरणीआ निअमपडिसेहो ॥८८॥

अथवेति वृद्धत्रादाभिप्राये, शिक्षाचतुष्के—शिक्षात्रतचतुष्टये प्रतिनियतदिनेऽन्तिमं युगलं—पौषधातिथिसंविभागलक्षणमिति—अमुना
 प्रकारेण हरिभद्रप्रमुखाणां वचः सिद्धान्तमुपसिद्धं—सिद्धान्ते श्रीआद्यश्रयकष्टृन्यादिलक्षणेऽतिप्रसिद्धमिति गाथार्थः ॥ ८६ ॥ तत्र
 ‘पौषधोपयामातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावि’त्यत्र प्रतिनियतगणदो विवक्षितार्थानां वाचको भवति, साऽपि विवक्षा

द्विविधा, काम्या !—नियमानियसाम्यां ज्ञातव्या, एका नियमन विषयाऽपराऽनियमेन विषया चेति गाथाय ॥८७॥ अष्टमीप्रभु-
 स्तासु त्रियिषु नियमेन—अक्षर्ये प्रायश्चित्तसंभवादिभ्येन पौषचः कार्यः, इतरासु च—प्रतिपदादिषु चानियमेन—अनिश्चयेनेति, तेन क-
 रणेन न प्रतिदिबसाक्षरपीयाविति नियमप्रतिषेधो बोध्य इति गाथार्थः ॥८८॥ अथ दृष्टान्तवाक्यमाह—

अहं साहूणा दाड मुञ्जिञ्च सुसावजो न इअराण । अहं दिवर्बंभयारी नय रस्तिममिगगहो अम्ह ॥८९॥

सुथावकः साधुभ्यो दत्तैव मुञ्जीत, नेतरेभ्य आवक्यदित्यः, अत्र आवक्यो दत्तैव मुञ्जीतेतिनियमनिषेधो, न पुनस्त्वदान-
 निषेधः, तथा दृष्टान्तान्तरमाह—‘अहं’पि अथवा दिवसे ब्रह्मचारी न च रात्रिमिति, रात्रिमङ्गीकृत्य दिवा ब्रह्मचारी न रात्रावित्यर्थः
 इत्यभिप्रायोऽस्माकमिति ब्रुवाणस्य भावकस्य न रात्रौ ब्रह्मचारित्वनिषेधः संपन्नः, किंतु नियमामावः, अन्यथाऽवश्यमब्रह्मसेवने
 प्रसज्येत, तत्र प्रवचनेऽन्यन्त निन्द्यमित्यत्र दृष्टान्तद्वयेनाष्टम्यादिषु नियमेनान्यासु चानियमेनेति पौषघोऽभ्युपगन्तव्यः अत एव
 सुपाहुप्रभृतीनां त्रयः पौषचा विपाकमुताह्रे भविता तस्यन्ते, तथाहि—“तए वं से सुपाहुकुमारे अप्पया चाडइसइसुइदिट्टपुप्पिम-
 सिथीसु त्रेप्पेव पोसइहाला तेप्पेव उवाः२ पोसइहाल पमज्जति उबारपासुवणभूमिं पडि०२ दम्भसंवारय संयारेति दम्भसंवारय
 दुम्भस्ति२ अडममन पणेव्हति२ पोसइहालाय पोसहिइ अडमचिञ्च पोसइ पडिआगरमाणे० विहरति”पि श्रीविपाकमुताह्रे, तथा
 नचपवप्रकरणेऽन्यविधिसंविमागानियम उक्तः, तथाहि—“अयं च यद्यपि आवहेण मदा कर्तव्य एव, यदुक्तं—“यद्विदम मययावेण,
 ओसहेण तदेव य । अप्पुगइह मे मयवा, माणए उ निमंतए ॥१॥” गृह प्रविष्टे च साधात्रय विधिर्यथा “गिहिमागयस्स साहुस्स, आसवे
 निअममो य णयइ । वदिअ मयं विअरइ अहथा अप्प दवावेइ ॥२॥” इत्यादि, तथापि पौषघोपदामपारणकेऽवश्यं साधुसंभवेऽहं

कृत्वा भोक्तव्यम्, अन्यथा त्वनियम इति नवपदब्रुत्तौ इति गाथार्थः ॥८९॥ अथ दूषणान्तरमाह—

किंच सुगुणिसंविभागो नवमीपडचास्तु चेव नऽण्णास्तु । चउपधी तवपोसहगहिआ कह् पक्खिअंते सो ? ॥९०॥
किंचेति दूषणाभ्युच्चये, खरतरमतेऽतिथिसंविभागो नवमीप्रतिपदोरेव तिथ्योः संपद्यते, नान्यासु तिथिषु, यतश्चतुष्पर्वो तपःपौषधगृहीता—चतुर्थार्धितपःममन्विता पौषधनियता, तथा च कथं पाक्षिकान्ते—पाक्षिकपारणके पूर्णिमामात्रास्ययोः ‘सो’ति अतिथिसंविभाग इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—पौषधोपवामातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयावित्यागमबलेन चतुष्पर्वोमेव पौषधो जिनाज्ञा, नान्यास्विति खरतराकृतं, तत्रेदं प्रष्टव्यं—भोः खरतर ! प्रतिनियतदिवसशब्देन चतुष्पर्वोवोच्यते उत यथासंभवद्विसां वा ? , आद्येऽतिथिसंविभागोऽष्टम्यादिषु तिथिष्वेव कर्त्तव्यः स्यात्, नवम्यादौ तु चतुष्पर्वोत्वामात्राद्, द्वितीये पौषधिकानां भोजनानङ्गीकारेण चतुष्पर्व्या चतुर्थार्धितपःसमन्वितः पौषधः, अतिथिसंविभागस्तु तत्पारणक एवेति नियमे सिद्धे प्रतिपन्नवमीभ्यामतिरिक्तासु तिथिष्वतिथिसंविभागो न जिनाज्ञेति संपन्ने कथं पूर्णिमामामवास्यायां वाऽतिथिसंविभागः कार्यते ? , पौषधमधिकृत्य यथा प्रतिपद्द्वितीयाद्या-स्तिथयस्तथाऽतिथिसंविभागमधिकृत्य पूर्णिमामावास्ये अपि, तस्माद्यथा श्रीआवश्यकचूर्ण्यदौ पौषधिकानां पारणके नियमेनातिथिसंविभागोऽन्यत्र त्वनियमेन तथा पौषधोऽप्यष्टम्यादिषु नियमेन शेषतिथिष्वनियमेनेति गाथार्थः ॥९०॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्तरमाह—
जं भोअणपडिसेहो पोसहिआणं तमूणसुसुत्तं । सुत्तिजुअपोसहाणं जिणभणिआणं तु पडिसेहो ॥९१॥

यत्पौषधिकानां भोजनप्रतिषेधस्तेदूनमुत्सन्नं भवति, अथोनत्वं व्यक्तीकरोति—‘सुत्ति’चि यतो भुक्तियुक्तानां—भोजनसंयुक्तानां पौषधानां जिनभाषितानां तुरप्यर्थे जिनोक्तानामपि निषेधः, स न्यूनमुत्सन्नमिति गाथार्थः ॥९१॥ पौषधिकानां भोजने युक्तिमाह—

वाउदसीइ वाइ आगसुत्ते अ पुणिणमाइदिणे । कवलपोसइवयणं तवनिम्ममो वउदसीइ दिणे ॥९२॥

‘वाउदसीइइपुब्बिमसिणीसु पटिपुब्बं पोसाइं सम्मं अनुपालेमाणा विहरती’ति प्रवचनोक्ते पूर्णिमादिने उपलब्धत्वादभावा-
स्यायां कवलपोषवचनं भवितुं, चतुर्दशीदिने च तपोनियममनुयलक्षणं तपोमणितम्, अर्धात्युर्णिमायामभावास्यां च मोक्षनमेव
संपन्नम्, अन्यथा पादौके चतुर्मासकवत् बृहत्तय एवोक्तमयविष्यत्, तच्च नोक्तम्, अतः पौषचिह्ननां मोक्षनं सिद्धमपि प्रतिवेधयतो
त्रिनदचस्य न्यूनमुत्पन्नमिति गाढार्थः ॥९२॥ अथ ग्रन्थसम्मतिमाह—

मावयपडिकमणाइवुणिणत्पमुदेसु भोजन भणिअ । पौसइआण पोसइविदिपगरणमाइसुवि दिहुं ॥९३॥

भावकम्पनिक्रमणाविचूषिप्रमुखेषु पौषचिह्ननां भोजन मणितं, तथा पौषचविचिप्रकरणादिषु च इष्ट, पूर्वदिं मणित
मितिद्वन्द्वन चरितार्थत्वेऽपि यदत्र पृथक् दृष्टमिति मणितं तत्पौषचविचिप्रकरणे विचिप्रपायां च पुणावरन्यायेन यद्यर्थं पतित
मित्यनादरवचनार्थं बोध्यं, यथा मणित तथा वाह “तत्तच्च देसञ्चो पोसाइवो सो मच्चपामस्स गुत्तमच्छत्वं पासाविषा
अत्तस्सिअ करवा इरिआसमिजो गत्तुं घरे इरिआत्तविजं पडिक्कम्म आगमणमालोज्जण करे, चिद्वंद्वनं, तच्चो संढासे य पमन्नेच्चा
पाउळ्मणे निसीअ, मायण पमन्ना, अहोचिए भोजणे परिवेसिए पंचमंगसमुच्चरे, तच्चो वयणं पमच्चिआ असुरसुरं मच्चवच्चव
अदुयमविलिजिअं अप्परिसादि मणवणणकायगुणो रंघअ साइइ उवउत्तो जायाए मायाए वा भोवा फ़ासुअबलेअ इइसुदिं फ़ाउ
नवक्कारत्तरेपेअ उठ्ठानं, ददे वंदेइ, वदअ दाउं सवरण फ़ाउ पुणोज्जि पोसइसात्ताए गत्तव सन्नायंतो चिहुइ”ति आहुप्रतिक्रमण
सूत्रचूर्णी, तथा “वाउदसीइइपुब्बिमसिणीय वं मासस्स अहुमि पक्खस्स उदिहा—अभावात्ता पुणिमा इति चन्द्रमा पूर्वमा

मम्य तस्येयं पूर्णिमा, पडिपुणं पोसहंति आहारपोसहादि, पोमहिओ पारणे अवस्सं साहूण भिक्खुं दाऊण पारंति, तेनोच्यते
समणे निगंगंथे फासुएसणिज्जं असणं४ पडिलाभेमाणे विहरती”ति श्रीखत्रकृदङ्गचूर्णौ, अत्राहारपौषधिकस्य पारणं भणितं, तच्च
पूर्णिमाऽमावास्यायोर्दिने संभवति, यतोऽत्रैव पङ्क्तिदशकोपरि—“अयमाउसो निगंगंथे पावयणे अट्टे सेसे अणट्टे जम्हा एवं प्रतिपद्यते तम्हा
उस्सिहफालिहा जाव पवेसा, जम्हा एवं तम्हा चाउद्दमड्ढमीसु० तम्हा पारणए समणे निगंगंथे, तेणं एआरूवेण विहारेणं विहरमाणे
बहूणि वासाणि प्राप्नुवंतीति चतुर्दश्यष्टम्योस्तप उक्तं, पारणकं तदुत्तरदिवस एव स्यात्, म च दिनः पौषधसंयुक्तः पूर्णिमाऽमा-
वास्या वा स्यादिति स्वयमेव पर्यालोच्यं । तथा “जे भिक्खू असणादी दिज्जा गिही अहव अण्णतित्थीणं । सो आणाअणवत्थं मिच्छ-
त्तविराहणं पावे ॥१॥ जुत्तमदानमसीले कडसामइओ उ होइ समण इव । तस्समजुत्तमदान चोअग ! सुण कारणं तत्थ ॥२॥ कामी
सवरंगणओ धूलपइण्णा सि होइ दट्ठवा । छेअणभेअणकरणे उदिट्ठकडंपि सो भुंजे ॥३॥ इति श्रीनिशीथभाष्ये, जं च उदिट्ठकडं
कडसामइओवि भुंजइ, ‘एवं सो सबविरओ भवति, एतेणं कारणेण तस्स न कप्पइ दाउंति श्रीनिशीथभाष्यचूर्णौ उदे०
१५, तथा ‘तं मत्तिओ करिज्जा तवो उ जो वणिणओ समणधम्मो । देसावगासिएणं जुत्तो सामाइएणं वा ॥१॥ इयं गाथा श्रीआवइय-
कचूर्णौ पौषधाधिकारेऽस्तीति बोध्यम्, अथ यथा दृष्टं तथा चाह—जो पुण आहारपोसही देसओ सो पुण्णे पच्चक्खाणे तीरिए अ
खमासमणदुगेण सुहपुत्तिं पडिलेहिअ खमासमणेण वंदिअ भणइ-इच्छाकारेण संदिसह भत्तं पारावेह भत्तं पुरिमड्डं चउविहार
एकासणं निवीअमायंबिलं नाच्यं, जा कावि वेला ताए पारावेमि, तओ सकत्थएणवि चेइए वंदिअ सज्झायं सोलस वीसं वा सिलोणे
काऊ जहासंभवमतिथिसंविभागं दाउं मुहहत्यपाए पडिलेहिअ नमुकारपुवमत्तदुट्ठो भुंजइ, भणिअं च—“रागद्दोसविरहिआ वणलेवाइ-

उवमाए सुमंति । कुरुदितु नमुकारं विहीर्षे गुह्या वणुण्याया ॥१॥” इत्यादि जिनवल्लभकृतपोषधविधिप्रकरणे, अत्रोपचान-
 नाहिसौ गवधिरार्ये न पुत्रः पी । धयउशतामपीति कथिद्राचालो ब्रूते, तन्मुखवणपाषनहेतवे तद्योग्यविधिप्रपैव यथा—“तत्रो अइ
 पारणइयओ दो पृषद्यत्ताप पुण्णे त्वमाममणदुणेण पुंढं सुइपोत्तिं पढिलेहिअ वदिअ मणइ मगवन् ! मातपाणी पारावेह, उवहाण-
 माही मणइ-नमुकारमहिअ पउविहारं, इअरो मणइ-पोरसिं पुरिमदं वा तिविहाहारं एकसुणं निहीअं अविलं वा जा क्खवि वेला तीए
 मत्तपाणं पागवेमि”ति इत्यादित्तररेयपानोययुतायां विधिप्रपायामिति, अत्रोपचानवाही यौपविको मिअ एवोक्कं, अतस्तत्सौपव
 विधिप्रकरणे यओजन त्त्सामान्येनैव वोप्यमिनिगायाथ” ॥९३॥ अथ पुनरपि तथाइ

माययपडिमाचम्मो वुत्तिउण्णो वूममाणुमावाओ । इअ सुउअणदुल्लवण अणेतमवकारण वेअं ॥९४॥

दुण्माणुमावत-पच्चमकालमाहात्त्यान् भावकप्रतिमाधर्मो “दसणवपसामाअपोसरपडिमाअवमसबिचे । आरंमपेसउरिहुवअए
 समणभूण अ॥१॥”ति गार्योक्तकादप्रतिमावधणो गृच्छिअ इति दर्जनदुर्बचनमनन्तमवकारणम्-अनन्तमवधमणइसुरितिगायार्थ-
 ॥९४॥ अथहेतुमाइ—

जण्ण तूमसमण सावयपडिमाण पाल्लो जोगो । ठस्सग्गेण वरित्ते पंभासयविस्तिवयणति ॥९५॥

यइ-यस्मान् वमिरयल्लुरं दुप्पमाममे उत्सर्गेण-दुरुयइया भावकप्रतिमापालकधारित्रे योग्यः पञ्चाशकरोपाय, श्रीहरिमद्र
 मरिक्तपञ्चाकद्वगौ ममिता, तथाहि—“दुबो पुण एम कम्मो ओहेण संपर्पं वित्तेसेण । अम्हा बसुहो कालो दुरजुक्खरो संजमो एएव
 ॥९॥ प्रम्या वृंसे ‘जुभो’ गाहा, यद्यपि क्रमान्तरणापि प्रव्रज्या म्यान् तथापि युक्तं-संगतं पुनरिति निशेषवार्थं पृथः-अनन्त

गीत. प्रतिमानुष्ठानादिक्रमः प्रव्रज्याप्रतिपत्तौ परिपाटिः, कथमित्याह “आधेन’ मामान्येन, न तु सर्वथैव, तदिनापि बहूनां
 प्रव्रज्याश्रमणान्, कालापेक्षया विशेषमाह—माम्प्रतं—वर्तमानकाले विशेषेण—विशेषतो युक्त एव क्रमः, कुत एतदेवमित्याह—यतः का-
 रणादनुमः—अनुमानाभावः कालो दृग्गमालक्षणी वर्तते, ततश्च दुरनुचरो—दुःखासेव्यः संयमः—संयतत्वमत्र—अशुभकालेऽतः प्रव्रजितु-
 क्रामेन प्रतिमाम्प्राप्तौ विधेय इति भाव इति गाथार्थः॥ तन्त्रान्तरप्रसिद्ध्या प्रतिमापूर्वकत्वं प्रव्रज्यायाः समर्थयन्नाह—तंतंतरेसुवि इमो
 आश्रममेवो पसिद्धो चेत् । ता इह जडबलं खलु भवविरहं इच्छमाणोहि॥ ?॥ति, अस्या वृत्तिः—तन्त्रान्तरेष्वपि—दर्शनान्तरेष्वपि, आस्तां
 जैनप्रवचने अनन्तरोक्तः आश्रमभेदो—भूमिकाविशेषो ‘ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथे’त्यादिनोक्तस्वरूपः इति पाठान्तरं
 नत्र इतः—अशुभकालदुरनुचरसंयमलक्षणाद्वेतुद्वयाद् अथवा इतो—जैनप्रवचनात्तन्त्रान्तरेऽपि, प्रसिद्धकश्चैव—सिद्ध एव, न तु साध्यो,
 यस्मादयं तत्—तस्मादित्युक्तन्यायेनेह प्रतिमापूर्वं वा प्रव्रज्यायां यतितव्यं—यत्नो विधेयः, भवविरहं—संसारवियोगमिच्छद्भिः—वाञ्छ-
 द्विनिर्गसिलयान्प्रवरपागतागमावलम्बिभिरिति गाथार्थः॥९५॥ अत्र दुष्पमाकाले विशेषतः प्रतिमापूर्वकमेव चारित्रप्रतिपत्तिरुक्ता,
 तेन यः कश्चित् “माह्वं गोअओ बुच्छिन्नो दूममाणुभावाओ । अज्जाणं पणवीसं साधयधम्मो अ बुच्छिन्नो॥१॥”ति गाथायां आ-
 वक्रधर्मश्चात्र प्रतिमारूपो ज्ञेय इति काल्पनिकमर्थमुद्भाव्य मुग्धान् व्युद्गाहयति सोऽपि प्रतिक्षिप्तो बोध्यः, एवंविधस्यार्थस्य क्वाप्या-
 गमेऽनुपलम्भादिति गाथार्थः ॥९५॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सृज्यमाह—

समणाणं समणीहिं गामाणुगगामविहरणं न सुहं । इअ उवएसी पयचणमेराओ दूरओ गेए ॥९५॥
 श्रमणीभिः साध्वीभिः सह श्रमणानां—निर्ग्रन्थानां ग्रामानुग्रामविहरणं—ग्रामानुग्रामविहारकरणं न शुभमित्यमुना प्रकारेणोपदेशवचनं

प्रवचनमयादानो दुरतो दूर श्रयमितिगाथाय ॥९६॥ अथ साध्वीभिः सह साधुविहार सम्मतिप्रदर्शनाय गाथामाह—

नणायारप्पमुदे निसीहमासाइछेमगये या । साइण साहुणीहिं सम बिहारो जिणाणाए ॥९७॥

स्यानाचारप्रमुले—स्यानाङ्गान्तराङ्गप्रमुख निश्रीयमाभ्यादिच्छेदग्रन्थे वा साधूनां साध्वीभिः समं विहारो जिनेनानुज्ञातः, यथाऽनुज्ञा-
तस्तथा नाह—“पंचहिं ठापेहिं समये निर्माणे गेष्णमाये वा अवलंबमाये वा बाइकमति, तज्जाह—निर्माणं च नं अण्णपरे
पमुज्जाइए पद्विज्जाइए वा ओचाएज्जा तत्थ निम्मावे निर्माणं गिष्णमाये वा अवलंबमाये वा बाइकमतिः, निर्माणे निर्माणं दुग्गं
सि वा विसमंसि वा पक्खल्लमाणि वा पवडमाणि वा गेष्णमाये वा अवलंबमाये वा बाइकमति २, निर्माणे निर्माणं सेतंसि वा
पकसि वा पवगसि वा उदगसि वा उक्खसमाणी वा उक्खसमाणी वा गेष्ण० अव०णाति० ३, निर्माणे निर्माणं आकम्माये वा
ओक्खमाये वा बाइकमति ४, सिक्खए दिक्खए अक्खविट्ठां आइ मयपाणपडिआतिक्खितं निर्माणे निर्माणं गेष्णमाये वा
अवलंबमाये वा नातिक्कमति ५, भीस्यानाङ्गे (४३७) एतद्वृत्तिचर्यया—‘पंचहिं’मित्यादि सुगमं, नवरं ‘गिष्णमाये’सि बाह्वादा
पत्ते गृह्णन् अवलम्बान् पतन्तीं बाह्वादौ गृहीत्वा धारयन्, अथवा ‘सहगमं’ तु गारण करेण अवलंबवत् तु देसंभि’सि, नातिक्रामति
स्वाचारमात्रां वा मीतार्थस्वचिरो निर्रन्यमायेन, यथा कर्म्मचित् पण्डितादीयो—इत्थगवादिः पविज्जादीयो प्रवदि ‘ओहाएज्जा’सि
उपहन्त्यात् तत्रेति उपहननं गृह्णाति, नातिक्रामति, करणिक्खात्, निष्कारणत्वे तु दोषा, यदाह—मिक्खए उज्जाहो विराज्जा क्खस-
मावसंभयो ! पडिगममात्रं दोसा सुवाह्वे अ नायवा॥५१॥ इत्येकं, तथा दुग्गेन गम्यते इति दुग्गः, स च त्रिधा—दुग्गदुग्गः व्याप-
ददुग्गो म्लेच्छादिमनुष्यदुग्गः, तत्र दुग्गे, उक्तं च—“तिविह च होइ दुग्गा क्खले ? सावय २ मज्जुस्स ३ दुग्गं च”सि, तथा विषये

वा-गर्त्तपापाणाद्याकुले पर्वते वा प्रस्खलिते वा गत्या प्रपतन्ती वा अवि, अथवा “भूमीए असंपत्तं पत्तं वा हृत्थजाणुगादीहि ।
 पक्खलणं गायबं पडणं भूमीइ गत्तेहि ॥१॥”ति गृह्णन्नातिक्रामति द्वितीयं, तथा पक्कः पनको वा सजलो यत्र निमज्ज्यते स सेक-
 स्तत्र वा, पक्कः पनको वा-आगन्तुकप्रतनुद्रवरूपः कर्दम एव ओल्यां वा अपकसन्ती-पक्कपनकयोः परिल्हसन्ती अपोखमानां वा
 -सेके उदके वा नीयमानां गृह्णन्नातिक्रामति, गाथा चेह-“पंको खलु चिक्खल्लो आगंतुं पवणुओ दवो पणओ । सुच्चिअ सजलो
 सेओ सीडज्जइ जत्थ दुविहेवि ॥१॥”ति, ‘पंकपणएसु नियमा ओकसणं बुज्झणं सिया सेए । निमिअंमि निमज्जण्या मजले सेए सिया
 दोवि ॥१॥”ति तृतीयं तथा नावं ‘आरुहमाणे’ति आरोहयन् ‘ओरुहमाणे’ति अवरोहयन्नुत्तारयन्नित्यर्थो, नातिक्रामतीति चतु-
 र्थं, तथा क्षित्तं-नष्टं रागभयापमानैश्चितं यस्याः सा क्षित्तचित्ता तां वा, उक्तं च-“रागेण वा भएण वा अहवा अवमाणिआ महं-
 तेण । एतेहिं खित्तचित्त”ति, तथा इ-मन्मानादप्यवचित्तं यस्याः सा इत्तचित्ता तां वा, उक्तं च-इति एस असम्माणा खित्तो
 सम्माणओ भवे दित्तो । अग्गीव इंधणेणं दिप्पइ चित्तं इमेहि तु ॥१॥ लाभमएणवि मत्तो अहवा जेऊण दुज्जयं सत्तु”ति, यक्षेण-
 देवेणाविद्या-अधिष्ठिता यक्षाविद्या तां वा, अत्रोक्तं-“पुबभवेरिएणं अहवा रागेण रागिआ संती । एतेहिं जक्खइइ”ति, उन्मादम्-
 उन्मत्ततां प्राप्ता उन्मादप्राप्ता तां वा, अत्रायुक्तं-“उम्माओ खलु दुविहो जक्खवाएसे अ मोहणिज्जे अ । जक्खवाएसो बुत्तो मोहेण
 इमं तु बुच्छामि ॥१॥ रुवंगं ददूहणं उम्माओ अहव पित्तमुच्छाइ”ति, उपसर्गस्य-उपद्रवं प्राप्ता उपसर्गप्राप्ता तां वा, इहाप्युक्तं-“तिविहं अ
 उवस्सग्गे दिव्वे माणुस्सए तिरिक्खे अ । दिव्वे अ पुबभणिए माणुस्से आभिओगे अ ॥१॥ विजाए मंतेण य चुण्णेण व जोइआ अणप्पन-
 म”ति, सहाधिकरणेन साधिकरणा-युद्धार्थमुपस्थिता तां वा, मह प्रायश्चित्तेन सप्रायश्चित्ता तां वा, भावना चेह-अहिगरणंमि कयंमि

त स्वामेउमुवद्विआ य पञ्चिचं । तत्पदमयाभरण इह किल्ला व वहाभा ॥१॥” तथा भक्त्याने आयस प्रत्यास्थात यया सा भक्तपानप्र-
 त्यास्थाता प्रत्याख्यातभक्तपाना वा सां, इह गाथा-अर्धु वा हेउ वा समणीण विरादिए कहितस्त । इच्छाए वडिआए कप्यइ गइव परिण्या
 प ॥१॥ नि५ । तथा अर्थ-अर्थ-अर्थपरिप्रेषादेवर्जित यया सार्धजाता पतिचौरादिना संयमाबास्यमानेत्यर्थ । तां वा, इह
 नाथा-अद्भुतचि जीर्ण कर्त्त संजाय एव अहुजायादा त पुण संजममावाचालिन्वर्त समवतर्त्त ॥१॥ ति यच्चममिति भीस्यानाक्रष्ट-
 चो, तथा आधाराङ्गे यथा-से भिक्षु वा भिक्षुणी वा आयरिअउवन्नाएहि सद्धि गामाणुगार्मं० आयरिअउवन्नायस्स इत्थेण इत्ये
 ज्ञानप्रभासायमस्या ततो सज्जयामेव आयरिअउवन्नाय सद्धि जाव दूतिजेअ वा” इत्यादि भीजाचाराङ्गसूत्रे द्वितीयसुतस्कन्धे
 ईयाध्ययने तृतीयोद्देशके, एतद्दृष्टव्येकदेशो यथा साम्प्रतमाचार्यादिना सह गच्छत साधोर्विचिमाह ‘से’ इत्यादि, स भिक्षुराचार्या
 दिमि” सह गच्छस्तावन्मात्रायां भूमौ स्थितो गच्छत् इत्यादिसुसार्धो न भवतीति आचा० इषो, अत्र यद्यपि भिक्षुमीदृश-
 द्योक्तोऽपि न व्याख्यातस्तथाऽप्यासौ व्याख्यातोऽत्रापि बोध्यः, अत्रिद्यत्र व्याख्याने वैयर्थ्यापत्तेः, अत्र व्यक्त्या विहासविचिस्तु
 निशीयादिन्यो यथाऽवगम्य स्यात्तथा वाह-ये भिक्षुः सगमिषिआए वा परगमिषिआए वा निमाणीए सद्धि गामाणुगार्मे दृष्ट-
 मां पुरजो गच्छन्नावे पिठ्ठजो रीयमाणे ओहयमणसंक्रप्ते पितासोगसागरं संपन्निहे फरयलपन्तइत्यसुहे अट्ठजावोवगाए विहारं करेइ
 जाव करितं वा साइत्ति” इति भीनिशीचद्वये उदे० ८, एतन्नाप्य यथा-विमाणीणं गमधरपरुक्कवा स्थितमभावा वसवी ।
 सेजापरवीआरे गच्छस्स य आक्कवा दाया ॥१॥ पिअवम्मे दहपम्मे संविग्गे, वत्ततो अ तेवसी । संगहुनग्गइसलो सुणत्थविदु
 गणाधिपती ॥२॥ आरोहणपरिणाहो चित्तमसो इदिआइपठिपुण्णो । अह ओओ तेजो तेण हेति अणोत्तप्यता देहे ॥३॥ स्थिरस्स त

पडिलेहा कायबा होति आणुपुर्वीए। कि वच्चति अ गणधरो? जो वहती सो तणं चरति॥४॥ संजतिगमणे गुरुगा आणादी सउणि-
 पेसिपेछणया। तुच्छेणवि लोभणयाआसिआणादी भवे दोमा॥५॥ तुच्छेणवि लोहिजइ भरुअच्छाहरणि निअडिमइटेणं। गंतनिमंत-
 णवहणे चेतितरूढाण अकुखिवणा ॥६॥ एमादिकारणेहि ण कप्पई संजईण पडिलेहा। गंतवं गणहरेणं विहिणा जो वणिणतो पुबिं
 ॥७॥ गुत्ता गुत्तदुवारा कुलपुत्ते सत्तमंतगंभीरे। भीतपरीमहदविते अजासिजातरो भणितो ॥८॥ घडकुट्टा सकवाडा सागारिअ
 भगिणिमातपेरंता। निप्पच्चवायजोगा विच्छिन्नपुरोहडा वसधी॥९॥ णासन्ननातिदूरे विहिणा परिणतवताण पडिवेसे। मज्झत्थइविकारा-
 णं अकुऊहलभाविआणं च॥१०॥ भोई मयहरमाई बहुसयणो वित्तको कुलीणो य। परिणवया अमीरू अणभिग्गहिओ अकोहल्लो ॥११॥
 वीआरे चउगुरुगा अंतोऽविअ तत्तिवज्जिअचेव। ततिएवि जत्थ पुरिसा उविति वेसित्थिआओ अ ॥१२॥ जत्तो दुस्सीला खलु वेसि-
 त्थिणपुंसहट्ठतेरिच्छ। सा तु दिसा पडिकुट्टा पढमा वितिआ चउत्थीआ॥१३॥ चारुभउवोडमिढा सालगतरुणा य जे अ दुस्सीला। उ-
 न्नामित्थीवेसिअ अपुमेसु अ पंति तु तदट्ठी॥१४॥ हेट्टउवासणहेउं णंगागमणंमि गहणउड्डाहो। वाणरमक्कडहंसा छगलगसुणगाति
 तेरिच्छा॥१५॥ जइ अंतो वाघातो बहिं तासिं ततिअया अणुणाया। सेसा णाणुणाया अजाण विआरभूमीओ॥१६॥ पडिलेहिअं च खित्तं
 संजइवगग्गस आणणा होइ। णिक्कारण मगंतो कारण पुरतो व समगं वा॥१७॥ णिप्पच्चवायसंबंधिभाविते गणधरप्पवितिततिओ। असति
 भए पुण सत्थेण सद्धि कयकरणसहितो वा॥१८॥ उभयट्टाहनिविट्ठं मा पेछे समणि तेण पुरतो ता। तं तु ण जुज्जति अविणयविरुद्धभमयं
 च जयणाए॥१९॥ इति श्रीनिशीथभाष्येऽष्टसोद्देशके, एतच्चूर्णियथा-‘जे भिक्खू सगणेचिआए वे’त्यादि, इआणि खेत्तसंकमणेज्जि
 दारं, ‘निगंथीण’ दारगाहा, एरिसो संजतीगणधरो भवति, ‘पिअधम्मं णामेगे णो ददधम्मं एवं चउभंगो, ततिअंभंगिल्लो गणधरो,

सुविगो दहे माघ अ, दहे मिगो, माघे साह संसारमउमिगो, मा कजोवि पमाएण छल्लिअहिमिचि सतसोवउवो अज्जति, वज्ज-
पावं तस्स मीरु 'उअतेअस्सि'चि 'आरोह' गाहा उस्सेहो आरोहो मण्यति, विस्वारो परिणारो मण्यति, एए जस्स दोअवि तुल्ल
उवचिअमनो-बलीअसरीरो, इदिअपडिपुण्णो जो विगळिदिओ, न चक्खुविगळादीत्यर्थः, 'अहो'ति एस ओओ मण्यति, वेओ जो
सरीरे अणोतप्पता 'अपीपि लज्जायाय्' अल्लजनीय इत्यर्थः, वरुआइएहि जो संगहफारो, ओसहमेसज्जेहि उवगगइपरो, क्रियापरो इमलो,
सुसत्तवे जावंतो विदू मण्यति, एरिसो मणाधिसती मण्यति, गणधरप्ररूपणेसि दारं गय। इआधि सेचपेदेवेतिदरं 'खिचस्स उ'
गाहा, सेसपडिलइणकमो जो सो केव आअुपुबी संखतीय खेच संजेतेहि पडिलेहिअवं, नो संजतीहि, तत्त्ववि गणधरेण, चोजग
आह-किं वचति गणधरो !, उच्यत, जो वहतो सो तणं चरति, एवं जो गणमोगं ईजति, ततो जायरिअस्स चउगुरुं आणअजा
य दोसा, जहा मगुबी वीरल्लमउयस्स गम्मा मवति ठवं ताओवि दुट्ठगम्माउ मवंति, सबस्स अमिल्लसज्जिता मवति, मंसपेसि-
अइ विमयत्थीहि पेळ्ळिअति, तुच्छं-खत्तं तेणवि लोमिअंति आसिआवण-इरण एवमादिदोसा मवति 'तुच्छेअवि' गाहा, मरुअ-
ण्ठे रूअवतीओ सज्वतीओ इदं आर्गतुगवणियओ निअठिअसइरणं पडिअण्णो, विसंमिया, ममअक्खले पवचिणि विण्यवेति,
वइण्ठापे मगलठणं ताह निवचेमि, संजईओ पडुवेह, पडुविआ, वरणे चेअवंअण्णहा आरुहा, पयडिअं वइवं अक्खिअववंति, एवं
इरणदोसा मवंति, 'एवमादि' गाहा, पुवति ओइनिअसीण दारं, इयाणि वसहिस्सिआयेरेवि दो वत्ता 'गुचागुचवुवारा' गाहा,
वतीपरिअखिया गुचा, जस्स क्काड अरिअ सो गुणवुवारा, 'पणकुहा' गाहा, पडिअिगादि पणकुइडा, सह क्काडेण सुक्काडा, सेआ-
यगमाउमगिणीय मे चरेति संजतिअमहीए पेरेतेण डिआ दुट्ठनेणगादि पणवाया नत्थि, महन्तपुरोइडा य 'वासअ'गाहा, विइवा-उरं

प्रणहंता-परियवया मज्झत्थत्ता ण कटप्पसीला गीआदिविकाररहिआओ संजईणं भोअणादिकिरिआसु अकोउआ धम्मेण माहु-
 साहुणीहिं भाविआ, एरिसा पडिवेसवासिणीओ, वसहत्तिगयं, इआणिं सिआयेरत्ति दारं, 'कुलपुत्ते'ति तिणि दारा पडिआसिद्धा,
 सो अ इमो 'भोग' गाहा, सत्तमंतो महंतमवि पओअणं अज्झवसति, उप्पणो पुण पओअणे अमीरू अणभिग्गहिअमिच्छत्तो सेसं
 कंठं, दारं, इआणिं विआरेत्ति, अणावायमसंलोगादी चउण्हं भंगणं तेसिं कयमो पसत्थो ? तेसिं किं विआरभूमी अंतो पसत्था
 ब्राहिं पमत्था ? भणति- 'वीआरे' गाहा, उस्सगेणं संजईणं अंतो विआरभूमी, जइ बाहिं विआरभूमिं गच्छति तो आयरिअस्स चउ-
 गुरू, अंतो ततिअभंगे अणुण्णायं, तत्थवि त्थीआवायं अंतो, विससभंगेसु चउगुरूं, ततिएवि जइ पुरिसा आवायंति वेसिस्थिआओ
 अ तहावि चउगुरूं, 'जत्तो उ' गाहा, परदाराभिगामी दुस्सीला, हेडोवासण हेउं जत्थ लोहकरा थायंति, जत्थ य वानराइ तिरिआ
 वद्धा चिद्धंति, जत्थ य इमे उवेन्दि, 'चारभडा' गाहा, पंचालचड्डाइ घोडा सालातुरगपरिअट्टगा उब्भामगवेसिस्थिग अपुमेसु अ
 तदट्ठिणो अण्णे आगच्छंति, 'हेट्ट'ति अस्य व्याख्या- 'हेट्ट उ' गाहा, गुज्झप्पदेसोवासणहेउं ते जइ उदिष्णमोहा संजतिं गेण्हंति
 तो उट्ठाहो, 'तेरिच्छ'ति अस्य व्याख्या- वाणरपच्छदं, एए किल इत्थिअं अभिलसंति । 'जइ अंतो' गाहा, वहिआवि अ इत्थिआ-
 वातो तइयभंगो तो अणुण्णाओ । दारं । इआणिं गच्छस्स आणणंतिदारं, 'पडिलेह' गाहा, जया खेत्तातो खेत्तं संजतीओ संचारेअंति
 तदा निब्भए निरावाहे साहु पुरओ थिआ ताओ अ मग्गओ थिआ आगच्छंति, भयादिकरणे पुण साहु पुरओ मग्गतो पक्खा-
 पक्खिअं वा समंतओ वा ठिआ गच्छंति, 'निप्पच्च' गाहा, संजईणं संबधिणो जे संजया तेहिं महितो गणधरो अप्पवितिओ
 अप्पतनिओ वा निप्पच्चवाए पेति, मप्पच्चवाए मन्थेण मद्धि पेति, जो वा संजओ महस्सजोही ईमच्छे वा कयकरणो

तत्र सहितो षति, 'उमयद्वा' गाहा एग आयरिआ भवति-पुरओवि अ सज्जतीतो गच्छतु, किं कारणमाह-काइअसभनिविटं संब्र
 मा नइनो पेलेइहन्ति, सा बा धएन, तम्हा-पुरओ गच्छंतु, तं न जुजति, कम्हा, तासि अविणओ भवति लोगविरुद्धं च, तम्हा उमयं
 खयणाए करेला का खयणा, जल्य एगो काइअ मण्य ना वोसिरिति तत्थ सबे निसिरिति तत्थ सबे चिहंति, ताओवि चिष्टिए दइइ
 ममाओ येव चिष्टति ताओवि पि ओ मरीरधित करेति, एव दोसा न भवति। श्रीनिशीयषूणाबिष्टमोरेषाको अत्र सामान्येन सा
 षीमिः सह साधुविहारविचिरुक्क ॥ अय मागे वक्कापगमे गमनविधिमाह-दुहतो वाधाओ पुण चउत्थमंगंमि होति पातबो। एमेवय
 परपच्छं पुब अवरमि अ पढमि॥१॥ दुहतो वाचायं ता पुरतो समणा तु मगतो समणी। सुइहि मयावेती कन्जे दजं च दावेति
 ॥३॥ समणायं जो उ गमो अट्टहि सुवेहि वधिगतो एसो । सो चेव निरवसेसो वोवत्थो होइ समणीयं ॥३॥ इति श्रीनिशीय-
 'माय्ये उ० ११ । प्रतच्छूर्विपया 'दुहतो वा' गाहा, पुबइ कटं, पच्छे गिरित्यत्रणतित्थिणीते, तेसु एवं येव चउमगो, दोसा य
 वचवा, एगतर उमयपच्छं वा विचे वत्थामावे संउपचदम्मीबरइत्थपिहाणादि जयणा कयवा, सावयमयादिसु अ संबईओ
 मन्थे छोटु ठावादी वेदख, दुहतोवि अचेलाय पये इमो गमवविही- 'दुहतो वा' गाहा, अगतो साह गच्छति पिट्टतो समणीतो,
 अदि संखतीतो किंचि वचवा तो सुइगेहि मयावेति, ज किंचि देअं अपि सुइगेहि- येव दसवेती, समए पुण पिट्टतो अगतो यामतो
 पा संजयमगच्छंति, न दोसो, नितिअपउत्थेसु भगेसु सवययेण संजइअ वत्था दम्यवा, समणाण गाहा; चउरो संजतिसुवा चउरो
 गिरित्थमवित्थिणो सुवा, एए वट्ट, सज्जतायवि संजयसु चउरो सुवा गिरित्थमवित्थिणसु चउरो, एसेव विववासो दोसा य वचवा मिच्छी-
 प्रचूणयिकावजोवेदाके १, इति मागगमने स्तेनादिना वक्कापगमने गमनविधिः। आदिअद्वाइ वृइत्थकल्पादिर्यथा 'से मामसि इा

जाव २।यहाणिसि वा मपरिक्खेवंसि अबाहिअंसि कप्पइ निगंथीणं हेमंतगिम्हेसु दो मामा वत्थए”त्ति श्रीवृहत्कल्पसूत्रम्, एत-
 द्भाष्यं यथा-एसेव कमो निअमा निगंथीणंपि होति णायवो । जं इत्थं णाणत्तं तमहं वोच्छं समासेणं, ॥१॥ निगंथीणं गणहर परूवणा
 खित्तमगणा चेव । वमही विहार गच्छस्म आणणा वारए चेव ॥२॥ भत्तट्टाए अ विही पडणीइ भिक्खणिग्गमे चेव । निगं
 थाणं मासो कम्हा तासिं दुवे मासा १ ॥३॥ पिअधम्मे ददधम्मे संविग्गे वज्ज उअतेअंसी । संगहुबग्गहकुसलो सुत्तत्थत्रिऊ गणाधिपती
 ॥४॥ आरो० ॥५॥ खित्तस्स० ॥६॥ संजति० ॥७॥ तुच्छेण० ॥८॥ एएहि० ॥९॥ जत्थाधिवती सरो समणाणं सो अ जाणइ वि-
 सेसं । एआरिसंमि खित्ते अजाणं होइ पडिलेहा ॥१०॥ गुत्ता गुत्त० ॥११॥ घणकु० ॥१२॥ नासन्न० ॥१३॥ मोइमहत्तरगादी बहुसयणो
 पिछ्छओ कुलीणो अ परिणयवओ अभीरू अणभिग्गहिओ अकुत्तहल्ली ॥१४॥ कुलपुत्त सत्तमंतो भीअपरिस भइओ परिणओ अ । धम्मट्ठी-
 ओ (भही) अजासेजायरो भणिओ ॥१५॥ अणावायमसंलोगा आवाया चेव होइ संलोगा । आवायमसंलोगा आवाया चेव संलोगा ॥१६॥
 वीआरे० ॥१७॥ जत्तो दु० ॥१८॥ चारम० ॥१९॥ हेट्टा उवा० ॥२०॥ जइ अं० ॥२१॥ पडिले० ॥२२॥ णिप्पच्च० ॥२३॥ उभय० ॥२४॥
 इति श्रीवृहत्कल्प भाष्यम्, एतच्चूर्णिर्यथा-‘एसेव’ गाहा कंठा, निगंथीणं दारगाथाद्वयं, तत्थ पदमं दारं निगंथीणं केरिसो गणहरो
 ठवेअवो ? तस्स परूवणा-‘पिअधम्मे’ गाहा, पिअधम्मे नामेगे णो ददधम्मे चउभंगो, ततिअभंगे ठविज्जति, ण य सेसो, संविग्गो दुवे मिओ,
 भावे जो पुवरत्तावरत्तं० सिलोगो, वज्ज-पावं तस्स भीरू ओअतेअस्सित्ति, ‘आरोह’ गाथा, आरोहो णाम नातिदीहो नातिमंडलो, परि-
 णाहो णाम नातिस्थूलो नातितणुओ, अट्टवा आरोहो उच्चत्तं परिणाहो बाहूणं विक्खंभो, समचउरंमसंठाणमित्यर्थः, चितमांसो नाम
 णो पंसुलिआदीणि दीसंति, अणोत्पत्ता-देहेत्ति ओत्पत्ता निम्नेजन्वान्परिभूतत्वं तेजोयुक्तत्वादपरिभूतत्वं, “देहीति

वदता पाणी, मय वहीति याचत । ग्रहर्षाद्गवन्नी, भग्नव्यधरयोरिव ॥१॥” संगहो वरपादीहि उवन्महो गागादीहि, गणहर-
परुच्यपि गर्तं प्रप्रापिं स्निग्धमगन्ना, पटिलेहणा इत्यर्थ, ‘स्निग्धस्त्वयं’ गाढा तं पुन खेपं पटिलेहियार्थं, किं संजतीओ गन्मसि उदाहु
संजया गच्छति !, उच्यत, ‘संजतीगमये’ गाढा कंठा, जहा सुठपीर्यंद वीरुगुगो लीणो, अयताओवि केणइ पुरिसेण सबओजवि
अभिभूयंते, जं वा रुचति न करिजति, ने अया वा अयपेसिआति वा सुत्रापका, पेछिअजति वा पटिपीणय, अविप्र महिलाओ
सुच्छाओ आढागदिलोमेय ‘सुच्छेयवि’ गाढा कंठा, ‘एतेहि’ गाढा कंठा, आह-ता को वचति !, उच्यत, गमचरो, जो वरति सो
तर्ण ववति, इतिवस्स चारी इत्थी केव समत्थो वहेउ पगसराए, एवं तस्स भरस्स गमचरो वेव समत्थो, अइना अयहा इतिवस्स
अण्णे वेव महिसादिणो आयेति, एवमिहावि गणहरो दूकस्समजो होखा तो अण्णो तन्गुण एव पटिलेहओ जाति ष पुण केरिसं
खेण ! ‘जत्थायि’ गाढादय कंठं, ‘वसही’ति तत्त्व वसही केरिसा !, गुचा-वतिपरिखिचा कुटुपरिखिचा वा, गुचदुबारा सक-
वाहा, ‘घणकुहा’ गाढा कंठा, सिआपरो कुलपुचो सचमतो जो न केणवि त्थोमिजति, गमीरो अचवलो, उबारपासवपाय-
नाय अंतो न किंचिवि मर्बति ‘ओमामण’पि पुरिसो अज्जाण वसहि ओमामिजति, ठिब्बाए मज्जति-अइ चित्तंमि मए
पूजासुब्बाओ वा जहा मारकसिअबाओ, अइ पटिमजति तो ठविजति, अइ अ अज्जाओ अग्गवगच्छति अण्णपरिवादीए,
‘गासण्ण’माढा कंठा, ‘मोइअ’गाढादय सिन्ढायरो एरिसो, अण्णपरिवादीए ‘विआरे’पि सण्णाधूमी, उस्समोयं पुरोइहे विज्ज
माणे असतिए दिव्वति ‘वीवारवहु’ गाढा, पुरोइहे विज्जमाणे अअइ पटिखिचि, ‘अण्णावात’गाढा चउसुवि ४, अंतो विज्जपि वइणीओ
अअमंतरे पुरोइहे ततिअयंठिस आचात असंलोगं वळेणा जति परमे विंतिण चउत्थे वा वोमरति, जो एत्त ततिआ अपुब्बाया,

एमाचि कुलयाणं इत्थिआणं जाऽऽवाता असंलोगा मा ततिए पुव्वद्धं तत्थ विधवा, आह—किं पुण पढमं वीअं चउत्थं थडिलं अतो पडिसिद्धं,
 उच्यते—‘जत्तो’गाहा, एतोचि अप्पसारिअंतिकाउं पढमबीआणि ओमाणी वचंति, दुस्सीला वेसिन्थिणपुंसत्ति ‘चारमड’ पुव्वद्धं
 एते दुस्सीला, उब्भामइगमहिलाणं वेसिन्थीणं नपुंसगाण य अद्वाए पढमवितिएसु थंडिलेसु एति घोडा चद्दा सोवगा परिअट्टा-
 गा हेट्टत्ति हेट्टाण्हाविता तेसिं हेट्टाउवासणं पुव्वद्धं तेसिं अप्पसारिअंतिकाउं पढमे थंडिलेसु गच्छंति, तेरिच्छंति वाणरपच्छद्धं, एते-
 वि उवसगंति, एवं अंतो गयं, ‘जइ अंतो वाघाओ’ गाथा कंठा, खेत्तमग्गणावसधीविआराणि गयाणि । इआणि संजतीगच्छस्स आण-
 णत्तिदारं । ‘पडिलेहिअं च’ गाथान्नयं कंटं, संबधेत्ति आमन्ने भाविते, जतिणीगच्छस्स आणणात्ति गतं, इआणि वारए चेवत्तिदारं
 इति श्रीबृहत्कल्पचूर्चो ॥ अथ बृहत्कल्पवृत्तिलिख्यते सूत्रं ‘से गमंसि वा’ इत्यादिस्त्रयं प्राग्वद्, अथ भाष्यविस्तरः ‘एसेव०’ व्याख्या
 एष एव—निर्ग्रन्थसूत्रोक्त एव यः ‘सिक्खानय’ इत्यादिकः क्रमो नियमो निर्ग्रन्थीनामपि ज्ञातव्यो भवति, यत्पुनरत्र विहारद्वारे नानात्वं
 तदहं वक्ष्ये समासेन । प्रतिज्ञातमेव निर्वहति—निर्गन्धीणं० भत्तडा० व्याख्या—निर्ग्रन्थीनां यो गणधरो—गच्छवर्त्तापकस्तस्य प्र-
 रूपणा कर्त्तव्या, ततः क्षेत्रस्य संयतिप्रायोग्यस्य मार्गणा—प्रत्युपेक्षणा वक्तव्या, ततस्वासां योग्या नमतिर्विचारमभिध, ततो
 गच्छम्य—संयतिवर्गस्यानयना, ततो वारको—घटवत्स्वरूपं, तदनन्तरं भक्तार्थता—समुद्देशनं तस्य विधिः—व्यवस्था, ततः प्रत्यनी-
 ककृतोपद्रवतो निवारणं, ततो भिक्षायां निर्गमः, ततो निर्ग्रन्थानां कस्मादेको मासस्तासां च कस्मात् द्वौ मासौ ?, एतानि द्वाग-
 णि वक्तव्यानीति द्वारगाथाद्वयममुदायार्थः, अथावयवार्थं प्रतिद्वारमाह—तद्यथा ‘पिअधम्म०’ व्याख्या—अग्रियः—इष्टो धर्मः श्रुतचारि-
 त्ररूपो यस्य स प्रियधर्मा, यस्तु तस्मिन्नेव धर्मे दृढो—द्रव्यश्रेयाद्यापदुदयेऽपि निश्चलः स दृढधर्मा, राजदन्तादित्वाद्दृढगठस्य

पूर्वनिपातः, संविद्यो विद्या-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो मृगः सर्वत्रास्त्वमानसत्वाद्, भावतो यः संभारमयोद्विग्नः पूर्वरात्रा-
पररात्रकाले संग्रसते-किं वा मया कृतं? किं वा कृतव्यशेषं? किं वा कृतव्यमपि तपःकर्मविक्रमं न करोमीत्यादि, 'वञ्जउ'पि
अञ्जप्रसूपाववय-याप सूचनात्यन्त्रमिति कृत्वा तद्धीर-अवयवीकः, जोषस्तेजमोमयमपि वस्यमाणलक्षणं तद्विद्यते यस्य स ओज-
स्वी तेजस्वी वेति, संग्रहो द्रव्यतो वज्रादिभिर्मार्भत-सूत्रार्थम्याम्, उपग्रहो द्रव्यत औपधादिभि भावतो ज्ञानादिभिः, एतयो संय-
तीविषययो संग्रहोपग्रहयोः कुञ्जला, सूत्रार्थविद्-गीतार्थः, एव एवंचिपो गगाचिरति-आयिकृष्णो गणधर-स्वापनीयः॥ अयोजस्ते-
जसी व्याचष्टे-'आरोह' व्याख्या, आरोहो नाम-द्वीरेण नातिदेव्य नातिद्विष्यता परिराहो-नातिस्वौच्य नातिदुर्बलता, अबवा आरो-
ह-द्वीरोञ्ज्य-परिराहो-पाद्वोर्विष्कम्भः, एतौ द्वावपि तुत्यौ न हीनाधिक्यमात्सौ 'विजयसौ'पि माधप्रदानत्वाभिर्द्वयस्य पित-
र्मासत्वं नाम वपुपि पांशुस्त्रिंश नाज्वलोक्यन्तं, तथा इन्द्रियाणि च श्रुतिपूजानि, न वपु भोगाधवयवविकलतेति भावः, अमे-
तदारोहादिक्रमोव उच्यत सद्यसाति स ओजस्वी, तेज पुनर्देहे-द्वीरे अनपन्नप्यता-अञ्जनीयता, वीतिपुक्तत्वेनापरिभूतत्वं,
तद्विद्यते यस्य स तेजस्वीति, गतं गणधरप्ररूपणाद्वारम्, अथ क्षेत्रमार्गाद्वातमाह-'खिरस्य उ०' व्याख्या-यत्रस्य संयतीप्रायोग्य-
स्यालुपूर्य्या 'युग्मगतमार्मंतय' इत्यादिना पूर्वोक्तप्रकारेण प्रत्युपेक्षणा गणधरेण कृतव्या, आह-किं-केन हेतुना गणधरः स्वय-
मेव प्रत्युपेक्षणाय प्रवर्तते?, उच्यते, यो बलीवर्धयती ऋरति स एव तुल्यभारं वहति, एव यो निर्द्वन्धीगणस्यापि पत्न्यमनुभवति स
एव सर्वमपि तन्निन्तामसुद्वहति, आह-संयत्य किमर्थं न गच्छन्तीत्युच्यते-'सुंजई०' व्याख्या, यदि संयत्यः क्षेत्र प्रत्युपेक्षितं
गच्छन्ति तत्रापायस्य चतुर्गुण आघादयम दोषाः, यथा शकुनिका पक्षिणी श्वेनस्य गम्या मयति 'पेत्ति'ति यथा वा मांसपेसिञ्च

आसंप्रदािका वा गर्वस्याप्यमिलवर्णीया तथा एता अपि, अत एव 'पेच्छण्य'ति विपर्यायिना प्रेर्यन्ते, तथा तुच्छास्ततो येन तेना-
 त्याहारादिना लोभेन प्रलोभ्य आसिआवर्णं-अपहरणं तामां क्रियते, एवमादयो दोषा भवन्ति । इदमेव भावयति-'तुच्छेण०'
 व्याख्या-तुच्छेनाहारवस्त्रादिना स्त्री लोभ्यते, अत्र भृगुकच्छप्राप्तेन निष्कृतिश्राद्धेनोदाहरणं, कथमित्याह-'णंत'ति वस्त्राणि तेनिम-
 न्त्रणो कृत्वा वहति प्रवहणे चैत्यवन्दनार्थमारूढानां तेनाक्षेपणम्-अपहरणं कृतमिति, जह भरुअच्छे आगंतुगवाणिअओ तच्चण्णी-
 अमच्छो संजईओ रूवचईओ दद्रूण कवडसडढत्तणं पडिचण्णो,ताओ तस्स विसंमिआओ,गमणकाले पवत्तिणि विण्णवेड-वहणठाणे
 मंगलट्टा परिलाहणं करेमि, तो संजईओ पट्टवेह, अम्हेवि अणुगहिआ होजामो, तओ पट्टविए गया, कवडसडढेण भणंति-
 पढं चेइआइ वंदह, तो पडिलाहणं करेमिति, ताओ जाणंति-अहो विवेगो,तओ चेइअवंदणत्थमारूढाणं पर्याड्डिअं वहणं जाव आ-
 मिआविआओ। एएहि० व्याख्या-एतैः कारणैः संयतीनां क्षेत्रप्रत्युपेक्षा कर्तुं न कल्पते,केन पुनः प्रत्युपेक्षणायां गन्तव्यमित्याह-
 गन्तव्यं मणधरेण विधिना, कः पुनर्विधिरित्याह-यः पूर्वमत्रैव मासकल्पप्रकृते स्थत्रिकल्पिकविहारद्वारे वर्णितः, आह-कीदृशं
 क्षेत्रं प्रत्युपेक्षणीयम्?, उच्यते,'जत्थाधि०' 'जहिअ० व्याख्या-यत्र ग्रामादावधिपतिभोगिकादिषु यः शूरः, चारभटादिभिरनभिभ-
 वनीय इत्यर्थः, न च श्रमणानां-साधूनां विशेषं जानाति यथेदृशममीषां दर्शने व्रतमीदृशश्च समाचारः, एतादृशे क्षेत्रे साध्वीयोग्ये
 श्रमणानां प्रत्युपेक्षणा भवति, तथा यत्र दुःशीलजनः तस्करश्चापदभयं वा यत्र नास्तीदृशे निष्प्रत्यपाये क्षेत्रे आर्थिकाणां प्रायोग्य-
 प्रत्युपेक्षणा कर्तव्या भवति। अथ वसतिद्वारमाह-'गुत्ता गुत्त' व्याख्या-गुप्ता वृत्त्या कुड्धेन वा परिक्षिप्ता, गुप्तद्वारा-कपाटद्वयो-
 पेत्तद्वारा, यस्यां च शय्यातरकुलपुत्रकः कथंभूतः? न केनापि क्षोभ्यते, महदपि च प्रयोजनं कर्तुमध्यवस्यति, गम्भीरो

नाम संयर्तानां पुर्यादाचारण दृष्टाऽपि विपरिणाम न याति, तथा मीता—घकिता यषद् यस्य स भीमपयद्, आर्षकसारतया यस्य
अर्द्धमात्रमपि दृष्टा परिवार मर्षोऽपि भयेन क्रम्यायमानस्तिष्ठति, न च कश्चिदन्याय प्रवृत्तिं करोति, मार्षयस्—अस्तब्धता तद्वि
पत्न यस्य स माहविक्रः एवविद्यो यन्ति कृत्तपुत्रको भवति सत 'ओमागम'न्ति संयतीनाहृपाधयस्यात्रभाषण कर्तव्यम्, अथमापिते
न यद्ययमुपाभयमनुजानीते ततो भवन्—'चिन्तण'सि यथा स्वकीयाया दृष्टिः स्तुषाया वा चिन्तां करोपि तथा यद्येतामामपि
प्रत्यतीकृतापुपमगयथ चिन्तां फलुस्तुमाहस ततोऽत्र स्वापयामः, स ग्राह—वाह करोमि चिन्तां, परं कथ पुनस्तद्वक्षमीया ?,
तता'मिच्छातज्य यथा किलाशिर्णां स्वदस्तेन परहस्तेन वा द्यमाने रहस्य तथेता यथास्ममनुपे—यगमानुपेर्वा उपद्रवमाणा
गन्त्रिनि तत प्रता गच्छता भवन्तीति, यद्येवं प्रतिपद्य म्बोपायस्य दानं करोति तत् स्वापनीया, अद्याप्रतिपद्यमान स्वापयन्ति
ततश्चत्यगे गुरुका, अन्यापायाभिप्रायेणामुमचार्यमाह—'यणङ्कट्टा'० व्याख्या—यनकुल्या—पक्कट्टिकादिमयमिषिका मकपान्—कपाटो
प्रतदारा मागारिक्स्तरफ़ानां माठभगिनीना गृहाणि पयन्ते—पाक्षतो यस्या' मा मागारिकमाठभगिनीगृहयन्ता, गाथायामनुक्तो
'पि गृहदन्धः। द्रष्टव्य, निप्रत्यपाया—दूर्ध्वनप्रवञ्चान्निप्रत्यपायरहिता चिन्तीय पुरोदह—गृहपथाङ्गागो यस्यां मा चिन्तनीपिपुरोदहः,
एवविधा धमति संयर्तानां योगः। 'नाममा०' व्याख्या—विषयाश्च ता परिणतवयमश्च—स्वविगस्त्रियस्तातो तथा मध्यत्वानां—
स्त्रुप्पादिभाषयिक्त्तानामविक्राराणां—गीताटिविचारागहितानां अकृत्तुलानां—सयस्यो भोजनादिप्रिया' कथ कृषन्तीति कौतुक्य
जितानां भावितानां—मा'युमाध्वीमामाचारीयामितानां संवधि यत्प्रतिषेधम्—प्रत्यामश्च तत्र नामञ्च नातिदूर संयर्ताप्रतिप्रयो ग्राहः,
अथान्याचायपरिपाद्या प्रस्थानम्वरूपमाह— मोहप्र०' 'कृतदुल'० व्याख्या—यो भौगिक —महत्तरादि बहुदुस्वजन'—बहुपाधिकस्तथा

प्रेरकः—पिप्पलादोना भ्यगृह प्रविशता निवारकः पुल्लिङ्गः परिणतवयाश्च प्रतीतः. अभीरुः—उत्पन्ने महत्यपि कार्ये न विभेति—कथं
 मन्तन्कर्त्तव्यमिति, अनपिगृहीतः—आभिग्रहिस्मिथ्यात्परहितः—अकुतहलः—संयतीनां भोजनादिदर्शने कौतुकवर्जितः, यस्तु कुलपुत्रकः
 मन्त्रवान्—न केनाप्यभिभवनीयः भीतपर्यन्तं प्राग्वत् भद्रकः शासने बहुमानान् परिणतो वयसा मत्या वा धर्मार्थी—धर्मश्रद्धालुर्वि-
 नीतो—विनयवान्, एष आर्थिकाणां शय्यातरो भणितस्तीर्थकरैरिति, गतं वसतिद्वार। अथ विचारद्वारमाह—‘अणावाय०’ व्याख्या—
 अनापाता असंलोका? अनापाता संलोकार आपाता असंलोका? चेति चतस्रो विचारभूमयः, एतासु संयतीनां
 विधिमाह ‘विचारे’ व्याख्या, यदि पुरोहडं विद्यमानं संयत्यो ग्रामाद्बहिर्विचारभूमौ गच्छन्ति ततश्चतुर्ष्वपि स्थण्डिलेषु प्रत्येकं
 चतुर्गुरुकाः, अन्तरंगपि च—ग्रामाभ्यन्तरं पुरोहडादौ आपातासंलोकलक्षणं तृतीयं स्थण्डिलं वर्जयित्वा शेषेषु त्रिष्वपि
 स्थण्डिलेषु गच्छन्तीनां त एव चत्वारंग गुरुकाः, यत्र कुलजानां स्त्रीणामापातो भवति तत्र गन्तव्यं, किं पुनः कारणं
 प्रथमादीनि स्थण्डिलानि तामां नानुजायन्ते?, उच्यते, ‘जतो दु०’ व्याख्या—‘जतो’ चि यस्यां दिशि दुःशीलाः—
 पद्माराभिगामिनः पुरुषाः तथा वेश्याः स्त्रियो नपुंसकाश्च हेतुचि अधोनापिताः तिर्यश्च चत्वारो चानरादयः आपतन्ति मा तु
 —मा पुनः दिग् प्रथमा द्वितीया चतुर्थी च प्रतिकुशा—निषिद्धा, प्रथमादीनि स्थण्डिलानीत्यर्थः, अर्थेनामेव निर्युक्तिगाथां व्याचष्टे
 —‘चारुभडा०’ व्याख्या—चारुभटाः—गजपुरुषाः घोटः—चट्टाः मिण्डा—गजपरिवर्त्तकाः मोलाः—तुरगचिन्तानियुक्ता एवमादयो
 ये तरुणाः मन्तो दुःशीलाः प्रथमद्वितीययोः स्थण्डिलयोरनापातत्वादेकान्तमिति कृत्वा उद्धमः स्त्रीषु वा वेश्यासु वा अममुञ्चति
 नपुंसकस्तेषु पूर्वप्रासेषु तदर्थ—तेषामुद्ग्रामकस्त्रीप्रभृतीनां प्रतिषेधनार्थमायान्तीति चतुर्थे स्थण्डिले संचलितत्वाद् एते दुःशीलादयः

संयतीवर्गे पश्ययुः, संयतीवर्गस्य सन् वा नभ्येन इत्यतस्तदपि निर्दिष्टम्, 'इह उ०' व्याख्या-अपस्तम्बपासनम्-अपोलोचकर्म
तदेतत् अपोनापितेषु पूर्वप्राप्तेष्वनेकेषां अनुव्याप्त्यामपोलोचकर्मकारापक्षनामागमने सति यद्युदीर्णमोहास्ते संयतीं गृह्णन्ति ततो
प्रश्नो उद्गाहो भवति, तथा बानरमपूरंसां लगलां शुनश्च यस्तिर्यङ्गस्तत्रायातां संयतीषुपसर्गयेयुः, यत एव ततः किमित्याह-
'अहं अतो०' व्याख्या-यद्यन्तः-ब्रह्माभ्यन्तरे व्यापारः-पुरोहदादेरभावस्ततो बहिस्तासां वृतीया विचारभूमिरापातासंलोककृपाऽ-
नुज्ञाता, तत्रापि स्त्रीनामेवापतो प्राप्नो, न पुरुषाणां, चेष्टा विचारमययोऽज्ञापतासंलोककृपा आर्यिकृषां नानुज्ञाताः। गतं विचार-
द्वार । अब संयतीगच्छस्यानयनमिति द्वारमाह-'परिते०' व्याख्या-एवं च सति विचारभूम्यादिविधिना प्रत्युपेक्षितं च संयती-
प्रायोग्यं क्षेत्रं ततः संयतीवर्गस्यानयनं तत्र क्षेत्रे भवति, कथमित्याह-निष्कारणे निर्भरे निरन्तरं वा सति साधवः पुरतः स्थिता
गच्छन्ति, कारणे तु समरु वा नापूनां पार्श्वतः पुरतो वा साधूनामग्रतः स्थिता संयत्यो गच्छन्ति । 'निष्पन्नं०' व्याख्या-निष्प्र-
त्ययाय संयतीनां संबन्धिनः-स्वजातीयाः भानिनाम-सम्यक्परिजतविनयवचना निर्दिष्टा संयतास्तैः सहः गणपर आत्मदि-
तीय आत्मवृत्तीयो वा संयतीविबुद्धितं क्षेत्रं नयन्ति । अब स्तेनादीनां मयं वर्धते ततः सार्धेन मार्दं नयति, यो वा संयतः कृतकरणः
-इष्टाश्चक्रान्म्यासस्तेन मर्दितः संयतीस्तत्र नयति, स च गणपरः स्वयं पुरतः स्थितो गच्छति, संयत्यस्तु मार्गतः स्थिताः, अ-
त्रैव मतान्तराद्युपन्यस्त रूपमाह-'उभय०' व्याख्या-एके दूरयो भुवते-उभयं-अयिकीसंज्ञे तदर्धमादिद्वयद्वयपरिभित् वा कश्चि-
त्प्रयोचने निबिष्टम्-उपबिष्टं मन्त संयतं ब्रतनीं च मा प्रेरयतु इत्यनेन इतुना संयत्यः पुरतो गच्छन्ति, अत्रार्थार्थ आह-तत्र यदुक्तं
तत् न युज्यते, इत इत्याह-पुरतो गच्छन्तीनां तासामभिनयः साधुषु संजायते, लोकविकटं वैभं स्फुटं भवति-अहो महिलाप्र-

ध्यानमर्माणा दशन, यत एवमतो मार्गेतः स्थिता एव ता गच्छन्ति, उभय च-कायिकीसंज्ञारूपं यतनया कुर्यात्, कापुनर्यतनेति
 चेदुच्यते, र्गैकः कायिकसंज्ञां व्युत्पुजति तत्र सर्वेऽपि तिष्ठन्ति, तथा स्थितांश्च तान् दृष्ट्वा संयत्योऽपि नाग्रतः समागच्छेयुः, ता अपि
 प्रष्टुत एव गरीरगचिन्तां कुर्वन्तीति गतं गच्छम्यानयनमिति द्वारं । इति बृहत्कल्पभाष्येष्टुत्तिप्रथमखण्डे प्रथमोद्देशकप्रान्ते ।
 एवं व्यग्रहारधुत्ताचपि बोध्यं । तथा-पहगमणवसहिआहारसुअणथंखिहिविपरिट्टवणं । नायरड नेव जाणइ अज्जावट्टावणं चेव ॥१॥
 इति श्रीउपदेशमालायां, अवार्थिकावर्त्तनं वर्त्तापनं न जानात्यनेन प्रकारेणार्थिकया प्रवर्त्तनीयं, ग्रामादौ स्थितौ गमने च मम्य-
 गाचारपरिज्ञानशून्यः प्रवर्त्तमानः पार्थव्यो-भण्यते इत्यर्थः, यस्तु जानाति स तु प्रागुक्तविधिना ग्रामादौ विहरन् साध्वीभिः सहापि
 जिनाज्ञाराधको बोध्यः । न पुनः स्वनिश्चिताः साध्यव्य एकाकिन्यो भ्रमन्ति, स्वयं च तद्विरहितो ग्रामादौ यात्यायाति चेत्यादि ।
 आगमोक्तविधिना गरीरचिन्तानिमित्तमपि बहिर्गमनं साध्वीनामनुचितं, कथं स्वेच्छया तासां ग्रामानुग्रामविहारकरणमुचितमिति
 सूक्ष्मधिया पर्यालोच्यं ॥ नन्वेवं विहारकरणविधिरपि साध्वीनामेवागमे भणितस्तामामेवानार्यलोकेभ्यः शीलखण्डनादिभ्यसंभवात्,
 कृपाक्षिकवेषधारिणीनां तु सम्यक्त्वस्याभावेन शीलगुणलेशस्याप्यभावात् तासां शीलखण्डनादिभ्यमिति स्वेच्छयाऽपि ग्रामानु-
 ग्रामपरिभ्रमणेऽपि न कश्चिदोषः, तथा च सिद्धान्तसम्प्रतिप्रदर्शने किं प्रयोजनमिति चेत्, सत्यं, नहि वयं कृपाक्षिकवेषधरास्तद्दे-
 यधारिणीभिः सह परिभ्रमन्तिविधिया सिद्धान्तसम्प्रति दर्शयामः, किंतु तद्वचसा मुग्धजनानां शङ्कापातकं यत्तत्पराकरणमेव
 प्रयोजनमिति गार्थः ॥९७॥ अथ पुनरपि न्यूनमुत्सवमाह-

अहुणा मासविहारं बुच्छिन्नं भणइ छिन्नसन्नो आ । जिणदत्तो जिणदत्तोवगुसपरमत्थममुणंनो ॥९८॥

अधुना-सम्प्रति काले मासविहारे-मासकल्पन विहरणे व्युच्छिन्न भवति जिनदत्तो नाम स्वरतरमताकर्षकः, कीदृशः ?-छिन्न-संज्ञाकः-छिन्ना संज्ञा-मुदष्टित्वा यस्य स तथा, किं पूर्वनि-अजानन्, का-जितेन-तीर्षकता दत्तो य उपदेक्षस्तस्य परमार्ये-रहस्यमिति गायार्यः ॥९८॥ अर्थेन कृत इत्याह-

जम्मोतु मासकल्प अन्नो सुत्तमि नत्थि अ विहारो । इअ सिद्धंतमि फुड विट्ठं विट्ठि-वहाणेहि ॥९९॥ -

यद्-यस्मात्स्वरवान् मासकल्पं कृत्वा अन्य श्रेते विहारो नास्तीति सिद्धान्ते दृष्टिप्रधानै-सुसाधुमिदं । यथा इदं तथाचाह-पडिबधो लङ्गुअचण न लणुवयारो न देमविष्वाण १ बाणायद्वयेए दोसा अविहारपक्खमि ॥ १ ॥ अस्या अर्थः-प्रतिब-य-द्रव्यावपादिवस्तुन्वमिपङ्गु ७ धुत्व च-कथमेत न्मगुरं परित्यन्यान्त्यगुरेषु न्यासका अनुपकसम्-विचित्रदेयस्मितजनानामुपदेक्ष दानामासेन 'दसविध्याव'ति न-नैव देत्रेषु-विविधमण्डलेषु संवरतां यद्विद्वानं-विचित्रलोफलोकोपज्ञानं 'याणाराहण'त्ति नाम्ना रायत्ता, आम्हा वैदं-'मोषण मासकल्पं अण्णो सुत्तमि नत्थि उ विहारो'त्ति, एते दोषा अविहसपखे ॥ कदाचित्संयमबाधाकारिदु भिषज्जान्यादिस्वरवधनाइभ्यतो मासकल्पामवने तु वसतिपाटकमसारवर्तेनान्ततः श्रयनश्रुमिपरावर्तेनानापि बायमवश्य विधेय एव, यदुक्त-"कालाद्दोसजो पुण्ण व २ इज्जो एस कीरए निअमा । आवेण उ कायजो संचारगववयाईहि ॥ १ ॥ सुस्तरकम्यस्वयादिमिरि त्वर्यः । इति पञ्चाद्याककृतौ ॥ तथा मासादूर्ध्वमवस्थाने वसतिरप्युपहता भवति, यदागमः-यवविदे उवषाए पं०, त०-उत्तमोवषाए १ उप्पायणीवषाए २ एमबोवषाए ३ परिकम्मोवषाए ४ परिहरणोवषाए ५ । इति श्रीस्थानाज्ञे, एतद्वृत्तयेकदेशो यथा-तथा परिहरणा आसेवा तयोपपत्त्यादेरकल्पता, तत्रोपधेयथा एकाकिना दिण्डकसाधुना यदासेवितपुष्करज तदुपहत भवतीति समयव्यवस्था "अ

गण अप्यादिप्रज्जण जइवि चिरेण न उवहंमे"ति वचनाद्, अस्य चायमर्थः—एकाकी गच्छअद्यो यदि जागसि—तुग्धादिदु
 च न प्रतिनश्यते तदा यद्यसौ गच्छे चिरेणागच्छति तथाप्युपधिर्नोपहन्यते, वमतिरपि मासचतुर्मासयोरुपरि कालातिक्रान्तेति,
 तथा मामद्वयं चतुर्मासद्वयं चावर्जयित्वा पुनस्तत्रैव वसतामुपस्थानेति च तद्दोषाभिधानाद्, उक्तं च—“उउवासासुमईता काला-
 तीता उ मा भवे सेजा । सा चेव उवहाणा दृगुणा दृगुणं अवज्जिता ॥१॥” इति श्रोस्थानाङ्गवृत्तौ, तथा “संवच्छरं वावि एवं
 पमाणं, वीअं च वासं न तहिं वसिजा । सुत्तस्स भग्गेण चरिज्ज भिक्खू, सुत्तस्म अत्थो जह आणवेइ ॥१॥” इति श्रीदश० (५१००) ।
 तद्वृत्त्येकदेशो यथा—संवत्सरं वापि, अत्र संवत्सरशब्देन वर्षासु चातुर्मासिको ज्येष्ठावग्रह उच्यते तमपि, अपिशब्दात् मासमपि, परं
 प्रमाणं—वर्षाश्रितुबद्वयोरुत्कृष्टमेकत्र निवासकालमानम्, तद्वितीयं च वर्षं चशब्दस्य व्यवहित उपन्यासो द्वितीयं वर्षं च वर्षासु,
 चशब्दान्मासं च क्रतुबद्धे, न तत्र क्षेत्रे वसेत्, यत्रैको वर्षाकल्पो मामकल्पश्च कृतः, अपि तु मङ्गदोषाद्वितीयं तृतीयं च परिहृत्य
 वर्षादिकालं, ततस्तत्र वसेदित्यर्थः, सर्वथा, किं बहुना ?—सर्वत्रैव सूत्रस्य मार्गेण चरेद्भिधुः—आगमादेशेन वर्त्तेतेति भावः, तत्रापि
 नौघत एव च गथाश्रुतग्राही स्याद्, अपि तु सूत्रस्यार्थः—पूर्वापरविरोधितश्रुत्युक्तिचटितः पारमार्थिकोत्सर्गापवादगर्भो यथाऽऽज्ञाप-
 यति—नियुक्ते तथा वर्त्तेत, नान्यथा, यथेहापवादतो नित्यवासोऽपि वसतावेव प्रतिमासादि माधूनां संस्तरकगोचरादिपरिवर्त्तेन,
 नान्यथा, शुद्धापवादायोगादित्येवं वन्दनप्रतिक्रमणादिष्वपि तदर्थप्रत्युपेक्षेणानुष्ठानेन वर्त्तेत, न तु तथाविधलोकहेयां तं परि-
 त्यजेत्, तदाशातनाप्रसङ्गादिति श्रीदशवै० वृत्तौ ॥ इत्यनेन ग्रन्थसिद्धेऽपि मासकल्पबुद्ध्युच्छेदवचनं महापापमिति गाथार्थः ॥९९॥
 अथ यद्वचनं तस्य आन्तिजनकं तदाह—

“अ मासकल्पअविहारक्य वय पंचपरपुण अस्थि । त तणेव कमेण मवकण्णा निअमओ नऽहुणा ॥२००॥

यत्र ‘मासकल्पविहार’दितिवचनं पञ्चपरपुणं—पञ्चपरपुणं—विद्यते तथेन क्रमेणैकस्मिन् क्रस्मिन्मासकल्पं विद्यान्यत्र ममीपचिनि प्रायेऽपि मासकल्पमित्यादिक्रमेण नव कल्पा नियमतो—मिषयेनापुना न मन्तीतिमाचार्यः, अत एवाश्रया नादीनां दोल्ये मासकल्पमहो मणितः, यदुक्तं—अहं कल्पिणादीनामपि पठितेति तो इमे दोसा—मत्तपार्थं न लभंति, अतमते जं विगाह्य पर्वेति मत्तर्षं वा पठेति, अ वा मित्रत्वं अलमभावा मामकत्वं मर्षति”ति श्रीआबडयकपारिष्ठापनिकानिर्युक्तिप्रान्ते इतिवितिमाचार्य ॥२००॥ अथ इतिमाह—

कालपरिहाणिदोमा स्मिताभावेण ऊजगा अइवा । अहिण पाहगवसहीसथारगववपाईहि ॥२०१॥

“कालम् य परिहाणी संवमजुग्गाइ नरिह स्थिणइ । अयणइ वडिअइ न हु अयणा मत्तए अंगं ॥१॥” इत्यागमवचनात्कल्परिहाणिदोपात् क्षेत्रमावेन ऊजगा स्यात्, अयं माव—दुष्पमकले नगराणि ग्रामहस्त्यानि ग्रामाथ प्रेतवनोपमा भविष्यतीति प्रायो मासकल्पयोग्यानि क्षेत्राभ्यस्त्यानि, ततोऽपि चतुमासकयोग्यान्मत्स्यानीतिकृत्वा माऽपि कल्पव्यानेन कृत्वादिषु प्रतिबन्धमात्रं साधकोऽभूवमिति मासकल्पोऽप्येकैश्चादिदिनेभ्य एव कल्प इत्याश्रया कृता, न पुनर्भूष्येदधिया यावज्जीवमेकैश्चादस्मात्सातव्यमिति कापि एषं भुतं वा, तथास्त्व चान्यत्र स्थितानां जनानां साधुदर्शनाद्यभावेन कथं धर्मप्राप्तिः स्यात्?, अयाचरणयोनतायां हेतुमाह—‘अयम्ब’त्यादि अयमेत्यपवादपदेऽपि कल्पवर्त्तने पाटके च सति संस्कारकल्पत्ययादिभिरेकत्र क्षेत्रेऽवस्थाव्ययं, अयं माव—कदाचिन्मयाविषमत्तान्यादिमन्त्रावेऽधमो विद्यारादौ पाठकपरावर्त्तनेन निष्ठति, तत्तमाश्रयभावे च वसतिपरावर्त्तनेनैवं संस्कारकल्पत्ययेनापि

न्यातव्यमिति प्रागुक्तपञ्चाशकश्रव्याद्यनुसारेण मा आचरणा ऊनताविपयिणी बोध्या, अन्यथैवं विकल्पासंभवात्, नहि व्युच्छिन्ने
 मामकल्पे पाटकादिपराश्रुतिभणनं सप्रयोजनं स्याद्, यद्यपि कृपाक्षिकस्य देशान्तरपरिश्रमणमग्निवत्तत्तद्देशनिवासिनां जनानामहि-
 तार्थैवेति कृत्या नित्ययाम एव श्रेय इति तदर्थं शास्त्रसम्मतिग्रहणमनुचितमेव, तथाऽपि मासकल्पाविहारवदिति वाक्यमुद्घोषयन्
 तीर्थान्तर्वर्तिनां कतिचिन्मुग्धानां प्रमादरुचिकानां च साधूनां शङ्काहेतुर्भवतीति तन्निरामार्थं मार्थकमेवेति गाथार्थः ॥ २०१ ॥

अथ तात्पर्यमाह—

एवं करणाणुण्णा नत्थचि जो भण्ड मासवुच्छेअ । सो ग्वित्तमुच्छकहममंइओ पंङिअमण्णो ॥२०२॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण मामकल्पादिकरणानुज्ञा जिनाज्ञा, तत्रापि यो मासकल्पव्युच्छेदं भणति स क्षेत्रसूच्छा—नित्यवासलाम्पटयं
 तल्लक्षणो यः कर्दमः—कचवरः तत्र तत्संबन्धी वा मण्डूकः सन् पण्डितं मन्यः—स्वगृह एवात्मानं पण्डितं मन्यते इति गाथार्थः ॥२०२॥

अथोनमत्सूत्रमुपसंहरन्नाह—

गिह्णिणो पाणागारा पंचासयमाइयुत्तअचित्तुत्ता । इच्चआइ अणेगविहं उस्सुत्तं तम्मए ऊणं ॥२०३॥

गृहिणां पानाकाराः 'पाणस्स लेवेण वा अलेवेण वा अच्छेण वा बहलेण वा ससित्थेण वा असित्थेण वे'ति पानस्य षडाकाराः न
 संभवन्तीति निजमतिविकल्पनया पञ्चाशकाद्युक्ता अपि लुप्ता—णिगन्तर्गम्यः लोपिता—नाङ्गीकृताः, तत्र पंचाशकादिर्यथा—“इह पुण
 अद्भारुवं णवकारादी पइदिणुवओगिति । आहारगोअरं जइगिहीण भणिओ इमं चेव ॥१॥ गहणे आगारे सामाइए चेव विहिसमाउत्तं ।
 भेण भोगे सयपालणाए अणुबंधभावे अ ॥२॥सि” पंचा० सूत्रे (१८७-८) तद्बृत्तौ च० गृहिसाधुसाधारणप्रत्याख्यानं तदाकारा-

दयस्य ममिताः, परं न मेद, तथाऽऽस्तामन्यद्, अस्मभ्यपि पारिष्ठापनिकाकारो गृहिणामस्त्वस्तिष्ठपाठाचारवशाद्गणितः, तथाहि—ननु परिष्ठापनिश्चदय आकाराः साधूनामेव षटन्ते, ततो गृहिणामयुक्तमेतत्, नैव, यतो यथा गुर्वादयः पारिष्ठापनिकस्यानधिकारिणो यथा वा भगवतीयोगवाहिनो गृहस्वसंसृष्टाद्यनधिकारिणोऽपि पारिष्ठापनिकादाकारोपारगेन प्रत्यास्मान्ति, अलग्नाश्चप्रसृष्टारपीय-मितिन्यायाद्, एव गृहस्या अपीति न दोषः, इत्यादि प्रथमपञ्चाशत्कट्टावित्यादि अनेकविधमूनमुत्सृज्य तन्मते—स्तरतरमते भव-तीति गाथार्थः ॥३॥ अयोमयस्वमां यदयवास्यानमुत्सृज्य तदाह—

अह जहजहद्वान् उमयसदाव हविष्य तह बुष्ण । अमिपद्विर्ममि साधणि पज्जोसवणावि ओसवणा ॥२०४॥
अप—अनन्तरमधिकन्यूनोत्सृज्यप्रकृपणानन्तरमुमयस्वमावयवास्यानं यथा भवेत्तथा वक्ष्ये इति पूर्वोदं । अप किं तदित्याह—
अमिचर्चिते—अमिचर्चितं तसंभन्तरे आवणादिमामहदौ कदाचिच्छ्रव्येऽपि—भावजमासेऽप्यपभवणा—अपगतं भावजमागमादिभ्यो यस्या मा, काव्यागमे सांबत्सरिकप्रतिक्रमणादिपञ्चकृत्यविशिष्ट आवण्येऽपि पयुषणापर्वं भवतीति भावणामावात् पर्युषणाया अप-पास्थानमुत्सृज्य भवति, ततोमयस्वमां, मात्रपदो हि पयुषणायाः स्थानं भवति तस्योगे च न्यूनमुत्सृज्य अस्थानभूतं च भावणे तदारीपणमधिकमिस्पृभयस्वमावमुत्सृज्यमिति गाथार्थः ॥२०४॥ अप यथाऽऽगमोक्त तथा चाह—

अण्ण सर्वांसराण मासे सेसेद्धि सत्तरीण न । पज्जोसवणा सुवणामिअमि मासमि भद्वबण् ॥२०५॥
यद्—यस्मात् णमित्यलङ्कारे सर्वप्रतिरात्रे मासेऽतिक्रान्ते मसत्या च दिनेः श्रे भवणामृते—सिद्धान्तोक्तत्वेन भवणयोरसृष्टमिषयस्मस्मिन् मात्रपदे मासे पर्युषणा भवति, यदागम—“मस्रवे भयष महाभीरे वासां सर्वीसराण मासे षड्भक्ते मचरि राईदिद्विह

भगवति गानागतं पञ्जोमवति"ति श्रीसमवायाज्ञे, एवं चागममर्यादया पर्युपणान्वयतिकरः श्रावणवृद्धौ भाद्रपदे भाद्रपदवृद्धौ च द्विती-
यभाद्रपद एव पर्युपणा सि ति, अन्यथा 'मत्तरि राइदिएहिं सेसे'ह्रिन्ति प्रवचनवाधा स्यात्, नन्वेवं 'सवीमइराए मासे वइक्कते'त्ति
प्रवचनवाधाऽपि किं दृक्पथं नावतीर्णति चेन्मैत्रं. तत्र प्रवचनवाधागन्धस्याप्यभावाद्, यतोऽभिवद्धितो मासोऽर्वागपरत्र वा दिनगण-
नापत्तौ नोपन्यस्यते, कालचूलकत्वाद्, अन्यथा कार्तिकसितचतुर्दश्यां चतुर्मासिकप्रतिक्रान्त्या "पंचण्हं मासाण्हं दसण्हं पक्खवाणं
पंचासुत्तरसयराइंदिआणं" इत्यादि चातुर्मासिकक्षामणकालपाकः, तथा 'तेरसण्हं मासाणं छवीसण्हं पक्खवाणं तिण्णिसयनउडराइंदि-
आणं'मित्यादि सांवत्सरिकक्षामणकालापकश्च वक्तव्यो भवेत्, तच्च तवाप्यनिष्ठमिति भाद्रपद एव पर्युपणा आगमसिद्धेति गाथार्थः
॥२०५॥ अथोक्तमेव दृढयति—

जह चाउमासिआइं कत्तिअमासाइमासनिअयाइं । नह भइवए मासे पज्जोसवणावि जिणसमए ॥ २०६ ॥

यथा चातुर्मासकानि कार्तिकमासादिमासाः—कार्तिकफाल्गुनाषाढमासास्तैः सह नियतानि—नियमितानि, कार्तिकचतुर्मासिकं
कार्तिकसितचतुर्दश्यामेव, फाल्गुनचतुर्मासिकं फाल्गुनमास एव आषाढचतुर्मासिकं त्वाषाढमास एवेति नियतमासप्रतिचद्धानि तथा
पर्युपणापि जिनसमये—जिनसिद्धान्ते भाद्रपद एव मासे नियता चतुर्मासिकवत्पर्युपणाऽपि मासनियतेत्यर्थ इति गाथार्थः ॥२०॥ अथ
मासनियते पर्युपणापर्वणि जिनदत्तः कीदृग् संपन्न इत्याह—

मासाइअंमि बुइढे पढमोऽवयवो पमाणमिअ वयणे । जंपतो जिणदत्तो अजहट्ठाणेण उरसुत्ती ॥२०७॥

मासादौ वृद्धे आदिशब्दात्तिथिरिति मासस्थित्योर्वृद्धौ सत्यां प्रथमोऽवयवः प्रमाणम्, आषाढादिमासवृद्धौ प्रथमो मासः तिथिवृद्धौ

च प्रथमा तिथिः प्रमाणमिति ब्रूयन् 'अपतो'ति प्रवाणा जिनदत्तः-अथवास्थाननोत्सर्गातिगाधार्य ॥२०७॥ अथ मासादिशुद्धौ सम्बन्धपमाह—

बुद्धये पद्मोऽवयवो नपुंसको मिअयमामकज्जेसु । जण्ण तद्धज्जकारो उअरो सस्युस्तमे सुमओ ॥२०८॥

बुद्धे-मामादौ बुद्धे इति तर्थाय प्रथमोऽवयवः, दुर्योधयत्रयस्य स्थिनी तिथिर्विद्वत्सुच्यते, तत्राद्यवयोदयावच्छिन्ना तिथिः प्रथः मोज्जयवो द्वितीयोदयावच्छिन्ना च द्वितीयोऽवयवो भण्यते, यदा वैकल्यां संक्रान्तौ मासत्रयस्योदयः स्यात्तदा मासशुद्धिरुच्यते, तत्र प्रथममासोदयावच्छिन्ना सक्रान्तिरेव प्रथमोज्जयवो भण्यते, परस्तु द्वितीय-इति, एवं च सति तिस्रिमासयोराद्ययोरवयवो प्रथमतिथ्यादिसंज्ञा स्यात्, तत्र प्रथमा तिथिर्यासो वा निश्चरुनामकार्येषु-आषाढादिमासेषु प्रतिपदादितिथिषु चेदं कर्त्तव्यादिरूपेण व्यवस्थानमाह्वितकृत्य नपुंसक इव नपुंसको बोध्यः, यथा हि नपुंसकः स्वापन्योत्पत्तिमधिकृत्यासमर्थस्तथा तत्र नामाह्वित-कृत्येष्वेव प्रथमा तिथिः प्रथमो मासो वा न ममयः, न पुनः सर्वेष्वपि क्षेत्रेषु, न हि नपुंसकेऽपि स्वापत्यं प्रत्येहेतुपि भोजनादि कुर्यं प्रत्यप्यहेतुरवेति, नपुंसकत्वे हेतुमाह 'जण्ण'ममित्युक्तारे यद्-यस्मादितरो द्वितीयोऽवो द्वितीयतिथ्यादिसंज्ञितस्तत्कार्य करो-विवक्षितकार्यकरवसमयः सर्वोऽयमः-दुर्योधयवापेक्षया प्रधानः सुमत्-सर्वधनसम्मतः, अनादिपरम्यरासिदोऽग्रे बहूपमान इत्यर्थः, अयं मासः-यथा किञ्चित् विवक्षिता तिथिमतुश्ची, सा च प्रब्रूयने पाधिकर्षर्षत्वेनामिमता, तस्माच्च कृत्यं बहुवचनं पाधिकः प्रतिक्रमण वेत्यादि, तत्कृत्यकरो द्वितीय एवाद्या, न पुनः प्रथमोऽपि, तस्य तत्कृत्यमधिकृत्य नपुंसकवदसामर्थ्याद्, एवं विधिः तो मामो मात्रपदः, सोऽपि सम्प्रति बहुवचनविच्छिन्नस्य धीसंज्ञस्य पशुपणापार्षत्वेन प्रब्रूयने प्रतीतः, तस्यापि कृत्यं सर्वमाधुर्बेवन्दनार्

लोचनानां ७५ प्रमत्तपोऽ लोच४ सोवत्सरिकप्रतिक्रमणः लक्षणानि पञ्च कृत्यानि नियतानि, तान्यधिकृत्य प्रथमो माद्रपटो नपुंसक-
 वदसमर्थः, नपुंसकत्वं च ज्योतिर्विदां प्रतीतमेव, यदुक्तं—“यात्राविवाहमण्डनमन्यान्यपि शोभनानि कर्माणि । परिहर्तव्यानि कुर्वैः,
 मन्त्राणि नपुंसके मासि ॥१॥” इति, तस्मात्सर्वोत्तमो द्वितीय एव माद्रपटोऽधिककर्तव्यः, एवमष्टम्यादयस्तिथयः कार्तिकादयश्च मा-
 सा अपि योजनीया इति गार्थार्थः ॥२०८॥ अथ परोक्तपुपहासचमचुछुहं । तद् लब्धलाहु लोए न होए किं जेण सो कीवो ? ॥२०९॥
 एतेन—प्राशुक्तप्रकारेणाधिके मासे पुण्यं—दानादिलक्षणमपुण्यं—हिंसादिलक्षणं पापम् आदिशब्दात् तज्जन्यं कार्यस्वर्गादिलक्षण-
 पत्यं च मृत्युश्च क्षुधा चेति समाहारद्वन्द्वः, तथा लभ्यलाभो लोके किं न भवति ? येन सोऽभिवर्द्धितो मासः क्लीवो भण्यते, उप-
 लक्षणात्किं स मामः काकेन भक्षित इत्येवमुपहासवचनं नमस्यालङ्कृतं—यस्माभरणादिभिः सर्वाङ्गविभूषितमपि पुरुषं प्रतीव चोध्यं,
 यथाहि कश्चिद्भूताचो विवर्त्नीभूय परिभ्रमन् विभूषितमपि पुरुषमुपहसति तथाऽयमपीति, भूतार्तत्वे हेतुमाह—‘जं चाउ’ति यद्-
 यस्मात् चातुर्मासिकप्रमुखे—चातुर्मासिकमांस्तरिककृत्येषु निजगलपाशमपि न जानातीत्यक्षरार्थः भावार्थम्वयम्—अत्र कश्चिच्छाव-
 णिकोऽतिवाचालतया ब्रूते—ननु भो अधिकां मासः किं काकेन भक्षितः किं वा तस्मिन् मासे साधुदानजिनपूजादिकृत्यजन्यं पुण्यं
 न भवति उत हिंसाद्याश्रवसेवातः पातकं न भवति उत गर्भाधानप्रमत्तादि न भवत्यथवा क्रणाद्यसंभवः किं वा तन्मासे वृथुधा

न तगति कस्मचित्प्राये यष्टम्य तस्य तामो न भवतीत्याहुपहसन् यथावेष्टोऽन्विषतवसनोऽप्यलङ्कृतपुरुषं प्रत्युपहसन्निवाद्यगन्तव्यं ,
कथमन्यथा पञ्चमिमांसेष्वनुमांसकं त्रयोदशमिमांसेष्वनुमांसकं संबत्सरमभिर्बद्धितवर्षे बुवाणोऽपीत्यमत्रपोऽमविष्यत् , ननु सर्व
प्राप्यागमं “चतुर्थं मासानं अष्टुष्टं पक्षत्वाण” इत्यादि तथा “वारसुष्टं मासानं” इत्यादि पाठेष्वप्यलभ्यते, न पुनस्तत्त्वाने कापि
“यन्च मासानं दसुष्टं पक्षत्वाण” इत्यादि, तथा “तेरसुष्टं मासानं छवीसुष्टं पक्षत्वाण” इत्यादिपाठ इति, तस्मादागमचलेनैव प
ञ्चमिरपि मासेष्वनुमांसेष्वनुमांसकं त्रयोदशमिमांसेष्वनुमांसकं संबत्सर एव स्वीक्रियते इतियेष्वित्र, पञ्चमवदनेऽप्यनुवदन्नुदुदोऽनुवदन् , नहि काप्यागमे
‘मश्चयसुदुदुपञ्चमीए पञ्चोसवइ’ति पाठश्च “अभिर्बद्धिअवरिसे सावणसुदुदुपञ्चमीए पञ्चोसविअति”पि पाठ उपलभ्यते इति, किं
काकेनाधिको मासो मक्षित इति वैचर्मिकवचनेनैव बोध्यं, तस्मापचा चतुर्मासापचयाऽधिको मासो न प्रमाणं तथा अविरनव
कल्पविद्वारादौ ‘आमादे मासे दूपया’ इत्यादिसूर्यचार तथा लोकेऽपि सुदुवर्पान्तरमादिषु नियतवासादिप्रतिबद्धाश्चतुर्वतीया
दीपोन्सुवादिषु पञ्चस्वप्यधिको मासो न प्रमाणतया व्यवहरीयते, तस्माचात्यर्थमाह—यत्कृत्यं प्रतिमासं नामब्राह्मं नियतकृत्यं तत्
तस्मिन्नेव मासे विधेय, नान्यत्रेति, विषयया तियिवभूनाधिकमासोऽप्युपेक्षणीय , अन्यत्र तु गण्यतेऽपि, तथा द्वि-विबधितं
हि पाश्चिक्प्रतिक्रमन तच्चतुर्दश्यां नियतं, सा च यद्यभिर्बद्धिता तदा प्रथमा परित्वज्य द्वितीयाऽपि कर्तव्या, दिनगवनायां त्वस्या
अन्यासां वा इदौ संमधन्तोऽपि षोडश दिना पञ्चदशैव गण्यन्ते, एवं क्षीणायां चतुर्दशापि दिना पञ्चदशैवेतिबोध्यं, तद्वदत्रापि
विबधितं कृत्य सावत्सरप्रतिक्रमजादि, तथा मासमधिकृत्य माद्वपदे नियतं, स च यद्यभिर्बद्धितस्तदा प्रथमं मात्रपद परित्वज्य
द्वितीयोऽपि कृतव्य , दिनगणनायां त्वस्यान्यस्य वा मासस्य इदौ संमधन्तोऽप्यप्यधीतिदिना पञ्चाशदव गण्यन्ते, यथा परस्या-

प्यभिमतः पञ्चमास्यपि चतुर्मासीतयात्, यदुक्तं साधुदानादिपुण्यकृत्यं तच्च न मामनियतं, किंतु दिनमात्रप्रतिबद्धं, तच्च यं कश्चन दिनमवाप्यापि कर्त्तव्यमेव, तत्रापि क्षणविशेषनियतत्वेन, रात्रिकर्त्तव्यसिकप्रतिक्रमणयोरपि निरालम्बनं जिनोक्तवेलामतिक्रम्य परा-
वर्त्य वा करणेऽनाज्ञैव, पाक्षिकर्त्तव्यसिककृत्याद्यपेक्षया तु प्रथमोऽपि मासः प्रमाणमेव, मासकुक्षिनिपतितत्वात्पाक्षिकर्त्तव्यसिक-
कृत्यादेः, पातकं तु प्रतिप्राणिनं प्रतिसमयं तथाविधाध्यवसायादिसामग्र्यनुरूपमुत्पद्यते, अपत्यमृत्युक्षुधादीनां तु मामादिबृहत्काला-
पेक्षा दूरे, समयस्याप्यपेक्षा नास्ति, अन्यथा मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्वर्तिनां तिर्यग्देवादियजन्तूनां तदभावापत्तेः, तत्र समयान्तररूपस्य कालस्या-
भावादित्यादि स्वयमेव पर्यालोच्य बालचेष्टितं परिहर्त्तव्यमिति गाथायुगमार्थः ॥९॥२१०॥ अथ पराभिप्रायेणाशङ्क्य दूषयितुमाह—
गणु बीगुचि पमाणं भववए तरस कज्जमवि दुगुणं । अपमाणे उवहासो इहं पि किं कायमुहवडिओ ? ॥२११॥

ननु द्वितीये भाद्रपदे प्रमाणे तस्य भाद्रपदस्य कार्यं मांत्सरिकप्रतिक्रमणादि तदपि द्विगुणं स्यात्, द्वयोरपि भाद्रपदयोः
सांवत्सरिकादि कृत्यं युक्तं भवेदित्यर्थः, अग्रमाणे उपहासस्त्वदुद्भावितः किमधिको मासः काकेन भक्षित इत्यादिलक्षण इहापि-
द्वितीयमामस्याग्रमाणे वक्तव्ये किं काकमुखपतित इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्त्वयं—खरतरेण भाद्रपदे बृद्धे प्रथम एव मासः प्रमाणत-
याऽभ्युपगतः, तत्र खरतर एव प्रवृत्त्यः—ननु भो श्रावणिक! द्वितीयो भाद्रपदः प्रमाणमुत्ताग्रमाणं वेति विकल्पद्वयी, अत्र प्रमाण-
मिति चेत् तर्हि प्रथमभाद्रपद इव द्वितीयेऽपि भाद्रपदे पर्युपणाकृत्यं कर्त्तव्यं भवेद्, अग्रमाणे च काकभक्षणाद्युपहासस्त्वदु-
द्भावितोऽपि किं काकेन भक्षित इत्युपहासस्यैवोपहासो भवदलपाशकल्प इति गाथार्थः ॥२११॥ अथाभिवर्द्धिते मासादौ यस्य
प्रमाणं तदाह—

जरविउदय लहिउ समप्यइ जा तिही अ जो मासो । सो खलु उदयो तन्नामकिय कज्जं सु पवरतमो ॥२१२॥
 ये रणुदय-य्योदय लब्धा-प्राप्य या तिथि -अतिपदादिलक्षणा यां दूर्यसंक्रांति प्राप्य यो वा मास भावणादि समा-
 प्यते तन्नामाङ्कितकार्येषु-तिथिमासमित्यतः कार्येषु प्रवरतम -अतिप्रधानः, तदुदयसंयुक्ता तिथिर्मासो वा प्रमाणतयाऽभ्युपगन्तव्य
 इति गार्थः ॥२१२॥ अथोक्तप्रकारेण तिथिपातेऽपि गतिर्दिक्षितेवेत्यह—

तेण तिहिपढेणे पुण पुढा न य उत्तरा य पवरतिही । किं सबधामावे लग्न लभिज्जए किंभी ॥२१३॥

येन कारणेन तिथ्याह-ममासिद्वयकोदय प्रधानस्तेन कारणेन तिथिपतने-तिथिष्वये पुन पूर्वा तिथिर्युक्ता, न च प्रवरतिथि-
 रण्युच्यते-अस्तेना, चतुर्दशीपाते त्रयोदशी प्राणा, न पुन पूर्वमादिरित्यर्थः, अत एव बृहस्पदादगत भीउमास्वातिवाचक्यचनं
 यथा “ध्वे पूर्वा तिथि कार्या, बृहदौ कार्या तयोचरा । भीमद्वीरस्य निर्वाण, काय लोकादुसारत ॥१॥ इति, यतस्त्रयोदश्यां
 द्वयोरपि तिथ्यो ममासत्वन चतुर्दश्या अपि समासिद्वयक स द्योदय संपन्न एव, अयोचरा न ब्राह्मेत्यत्रोचराद्धेन हेतुमाह-“किं
 सबधे”त्यादि, संबन्धमात्रेऽपि किंचित्किं लभ्य लभ्यते, अपि तु न लभ्यते इत्यर्थः, चतुर्दश्या संबन्धस्तु त्रयोदश्यामेव वर्धते,
 न पुनः पञ्चदश्यामपि, तत्र चतुर्दशीसंबन्धगन्धस्याप्यभावाद्, अत एव बिच्चिप्रपायामपि “अथा पक्षिआए पवतिही पढइ
 तथा प्रवतिही चेव पवशा, न उचरा, तन्मोगगन्धस्सपि अमासाउ”पि, एतच्च पुणाक्षरन्यायन सम्यगा पठितम्, अन्यथा चतुर्मासिक-
 चतुर्दशीपाते पूर्वमिव ब्राह्मत्यादि कथमवस्थयन्, लोकेऽपि भो देवदेव! यद्ब्रह्मलभ्य त्वं ब्रूहीति वक्तुमपि न द्रव्यते, तथात्वे च
 सगव्ध्वयवभ्यान्निप्रव प्रमन्यतेति, अत एव “अइ समि विणे चउइसी सो पक्षिअ चाउम्मासिअं चा, अइ न तो देवसिअं

चे'त्यादि जिनवृष्टेन पौषधविधिप्रकरणे भाषितं, किं च विधिप्रपाया चतुर्मासचतुर्दश्याः पाते पूर्णिमोक्ता, सांप्रतीनैस्तु चतुर्दशीमात्रस्थाने पूर्णिमामावाप्त्यो गृह्यन्ते इति तच्चित्रं, तस्मादुच्यते दिने क्षीणतिथेः संबन्धाभावात् न तत्तत्तिलभ्यं लभ्यते इति गार्थाः ॥२१३॥ अथ पराशरस्य कुत्सितत्वमुद्भाव्य तिरस्करोति—

बुद्धीमप्युपुण पदमा पुण्णा ह्याणीह मूलो गलिआ । इअ वयणं दुव्वयणं सोअवं नेय निउणेहिं ॥२१४॥
बुद्धो पुनः प्रथमा तिथिः पूर्णा हानौ च मूलतोऽपि गलिता इति वचनं दुर्वचनं—मृषाभाषणं न निपुणैः श्रोतव्यं, किन्तु अपकर्णयितव्यमिति गार्थाः ॥२१४॥ अथाश्रोतव्ये हेतुमाह—

जम्हा तीणस्वयवो पहाणुदयसंजुओ अ बीअदिणे । हीणा पुण पुव्वदिणे पुण्णा पण्णेहिं दिट्ठत्ति ॥२१५॥
यस्मान्कारणात् 'तीण'त्ति तस्या एव तिथेः प्रधानोदयसंयुक्तोऽवयवो द्वितीये दिने वर्तते, हीना पुनः पूर्वदिने पूर्णा वर्तते, नहि हीनत्वं नाम तिथेर्नाशः, किंतु यदा घटिकाद्वयमिता त्रयोदशी चतुर्दशी च चतुष्पञ्चाशदादिघटिकामिता स्यात्तदा तस्यास्तिथेर्हीनत्वं प्रतिपद्यते, तथा षष्टिघटिकामितस्य गव्यादेर्वागस्य पूर्वैरभावाद्, एवंविधा च पूर्णा प्राज्ञैः—पण्डितैः ज्योतिःशास्त्रनिपुणैर्दृष्टेति गार्थाः ॥२१५॥ अथ तिथेर्हानौ स्वर्गस्यार्द्धजर्तीयमाह—

अट्ठमिपडणे सत्तमि चउदसिपडणे अ पुण्णिमामपमुत्ता । इअ अट्ठजग्गुक्कुरि कीडइ जिणदत्तनिलयंमि ॥२१६॥

अष्टमीपतने सप्तमी चतुर्दशीपाते च पूर्णिमाग्रमुखाः—पूर्णिमामावास्य इति अर्द्धजगति कुक्कुरी जिनदत्तनिलयंमि—जिनदत्तगृहे क्रीडतीति, अयं भावः—यदाऽष्टम्यादितिथिः पतति तदाऽष्टम्यादिसंवन्धि कृत्यं मप्त्यामष्टमीतिधिया क्रियते, चतुर्दशीपाते चतुर्दश्यां

मृतसौर्जपि गतायां आराध्यत्वेन पद्मरूपायां पूर्णिमायां चतुर्दशीकृत्यं क्रियत, अत्र च चतुर्मासकण्यतिरिक्ता पूर्णिमा अमावास्या च श्रावणमासमेव 'चाउरसद्वसुदिद्विपुष्पमासिणीसु पट्टिपुष्पा पोसाई सर्ममं अणुपालेमाणा विहरती'ति प्रबचनवचनात् 'पौषत्रयमात्र-
मङ्गीकृत्याराध्यत्वेनाभिमतता, न पुन' कापि माघनामपीयमशुक्लविधिनाऽऽराध्येति, तथा च पाश्चिककृत्यमधिकृत्य यथा त्रयोदशी तथा पूर्णिमाद्यपीति कथं पाश्चिककृत्योपयोगिनी, वीणा च चतुर्दशी त्रयोदश्यां सर्वास्थना स्थितेति त्रयोदश्यां द्वयोरपि विद्यमानत्वाच्चतुर्दशीकृत्यं त्रयोदश्यामेव युक्तमिति, अत्र च द्वादश्यां युक्त्यः सन्ति, किंचिद्विस्तरार्थिना तु मत्कृततत्त्वतरङ्गिणीतो बो-
ध्या इति गाथा च ॥२१६॥ अथ ममासिद्धत्वकोदयस्य प्राधान्यसमर्थनाय इष्टान्तमाह—

आमृता सहगारो मजरिपञ्चतओ महतोऽधि । न पहाणो कितले फल पहाण मणुअजुगग ॥२१७॥

आमृतत्वं—मूलादारम्य मञ्जरीपर्यन्तो महात्तपि सहकरो न प्रधान, किंत्वन्ते मनुजयोग्य फलमेवोपगम्यं, फलमेव प्रधानम्, आमूलफलपयन्नास्यान्वष्टम्य वृक्षस्य प्रधानोऽवयवः फल तदतिरिक्तस्याप्राधान्यात्, फलार्थमेव क्षेत्रावयवव्यपि प्रयत्नकरणाद्, अत्र एव फलित एव महकरो इत्यादिना यत्नकथनं, नान्यथा, फलोपेक्षकणां तु वटादिदृष्टसदृश एव सहकरोऽपीति गाथार्थः ॥२१७॥ अथ इष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोश्चनाय गाथामाह—

फलसरिम्भो मो उदथा जमिम ममण्ण सिही अ मासो अ । भजरिपञ्चतसमो सेसो फलसाइगो समय ॥२१८॥

फलसुदृशः स उदयः—सूर्योदयो यस्मिन्नुदयं विधिः समाप्यत—यस्तुदयस्तुलम्य विधिः समाप्तिं याति, यः पुनरर्थे, मासो वा-
नं संक्रान्तिं प्राप्य मासः समाप्तिं याति सैव सक्रान्तिः फलसदृशी, तथाविधसूर्योदयसमन्विता तिथिर्मसो वा विषयितनियत

कार्यहेतुरित्यर्थः, शेषः पुनस्तिथ्यादेरवयवः मञ्जरीपर्यन्तमहकारसमः फलमाद्यकौ, विवक्षितफलरूपस्याभिमततिथ्यादेर्हेतुमात्र एवे-
त्यर्थः, समये—स्वममये परममये च, एतावता तिथिवृद्धौ द्वितीया तिथिः मासवृद्धौ च द्वितीयो मासो विवक्षिततिथ्यादेर्वृक्षकल्प-
स्य फलसदृशो मनुष्यकल्पानामभिमतः, शेषस्तु आस्तां विशिष्टचेतना मनुजाः, प्रशस्तवनस्पतयोऽपि सहकारादयः सूर्यसंक्रान्ति-
प्रथमं मासं परित्यज्य द्वितीयमास एव पुष्पफलादिकं ग्रयच्छन्ति, यदागमः—“जइ फुछा कणिआरया चूअग अहिमासयंमि पुहुंमि ।
लुह न खमं फुछेउं जइ प्रबंता करंति डमराइं ॥१॥”ति श्रीआव० नि०(१२५५) यस्तु वृद्धौ प्रथमं मासं प्रमाणयति स च प्रगस्त-
वनस्पतिष्वपि नान्तर्भावनीयः, यतो वनस्पतिम्य उद्बुत्यावाप्तमनुजभवो मोक्षमपि याति, अयं तु नियमादनन्तसंसार्येवेति गाथार्थः
॥२१८॥ अथ लोकव्यवहारमाह—

॥२१८॥ अथ लोकव्यवहाराह—

२१८॥ अथ लोकव्यवहाराग्रमाह—
 त्रिज्योतिर्वायव्यो कोऽवि । तत्तथैव पुराणरीडं लोअव्यवहारओ णेया ॥२१९॥

जम्हा लब्धा अहिअं न दइ दित्ताचि दायगा कोडाव । तत्याव पुरागतो प्रायसो जम्हा लब्धे । तत्रापि यस्मात्कारणादीप्तोऽपि दीप्तिमानपि दायको लभ्यादधिकं न कोऽपि ददाति, अर्थान्न दापयत्यपि कोऽपि कारणिकः, तत्रापि भवेत्, तत्रापि न्ययाप्रप्तौ व्यवहारो न्ययाऽथनाऽपि आसीच्चैव गीत्याऽथनाऽपि

लोकव्यवहारतः पुराणरीतिज्ञेया-पूर्वं यया रीत्या दयलभ्याद०
 ॥३१०॥ अथ निधिविषये पर्वरीतिमाह—

नान्यथेतिगाथाथः ॥२१९॥ अथ तित्यात्रषय पूर्वरातिभाह
पुबं रविउदयजुआ एगा घडिआवि लब्भलाहगरी । अणणावि ताववेक्खजुत्ता किं पिहिअ पेडाण ? ॥२२०॥
पूर्धम्-अनादिकालतोऽद्य यावद् रज्युदययुता एकापि घटिका लभ्यलाभकारी आसीद्, ग्राहदायिकाऽभूदित्यर्थः, तत्र
त्यं तावत्पाक्षिककृत्यं चतुर्थादि, पाक्षिकत्वेन चाभिमतं चतुर्दशी, सा चैकघटिकाभिताऽपि समाप्तिमूचकमर्योदययुता पाक्षि-

कृच्छ्रपदायिष्ठाऽऽसीद्, गतव परम्याप्यभिमतम्, अधुनापि तावदपेक्षायुक्ता-यथा पूर्वमेकाऽपि षट्किञ्च सूर्योदययुता पाष्टिक-
कृत्यादिदत्तगमीनपेदानीमपि-द्वितीयदिने तादृशी तु विधिरस्स्येव अवस्तावत्या एवापेक्षा युक्ता, किं पिरितमञ्चशाफन्त्यया
प्रार्थनया तिथ्या स्यान् ? न किमयीत्यथ इतिगार्थः ॥२२०॥ अथ पूर्वरीतिलोपे यत् स्यात्तदाह—

नन्दमाह्वयत्ताहकस्वी अदस्तमसि मुदिमपि मज्जसं । गिणहत्तो मो तेणुष निगगह् दारुण लहइ ॥२२१॥

नम्याधिकतामाकर्षी अन्नामपि मुद्रितो मञ्चर्षां गृह्णन् सन् स्तनवन्-चौरवद् दातव्यं निग्रहं समते, अयं भाव-अप्य
तितदिन यावन्नमुदृशी मा च तम्याधिककृच्छ्रदायिनी भवत्वितिगृणालकदाश्रया नियतकृत्यमधिकृत्याकिञ्चित्करत्वेनादशा-नाञ्ज
मा आन्नामात्ररत्नञ्जनञ्जन्तवन् मुद्रितमञ्चर्षपाकन्या एवा निधिसां च गृह्णन् चौरवदत्तव्यं श्रुतिकारोपणकृत्यमनन्तसंसारपरिभ्रमव्यं
नमन इतिगार्थाथ ॥२२१॥ अध प्रकृत योजयति—

नग्नहा तिहिष मामो पुपो पुन्दुस्तजुस्तिखिमओत्ति । सुगिऊण बीअमासो गेओ निअणामकञ्जकरो ॥२२२॥

यम्यात्पूर्वोक्तं नम्यामिधियदमिवद्वितायां तिथौ या एवा निधिसदृश् पूर्वो मामोऽपि पूर्वोक्तयुक्तिविषय इति ज्ञात्वा द्वितीय-
मामो-भाद्रपदान्तस्रणो निजनामकायफर एवमुक्त्वा भाद्रपद क्वाधिकचतुर्मासकं क्वाधिके इत्यादिनिवमानाद्वितानि यानि क्वार्षाणि
तथां करो इति गार्थाय ॥२२२॥ अथ पुनरप्ययाभ्यानमृन्मृन्माह—

इरिआण पट्टिकमण पच्छा मामाहुअमि अजणपय । भासंनो उम्मत्तो न मुणह समयाइपरमत्थे ॥२२३॥

मामायिक-श्रावकाणां मामायिकक्रियापामीर्यापथिकायाः श्रतिक्रमव पश्चात्, मामायिकेणागन्तव्यमित्यर्थः, एतन्नायवापद-

अथ यथास्थानं भाषमाण उन्मत्त इव-देवतायत्त इव न जानात समयोदिपरमार्थ-सिद्धान्तपरम्परादिहस्यमिति गाथार्थः ॥ २२३ ॥

चित्तविमोहिनिमित्तं भणिआ इरिआ महानिस्सीहंमि । न य कत्थवि सामइअं असुद्धचित्तेण कायघं ॥ २२४ ॥
चित्तविमोहिनिमित्तमीर्या-ईर्यापथिकाप्रतिक्रमणं श्रीमहानिशीथे भणिता, तथाहि-“से भयवं ! जहुत्तविणओवहाणेण पंच-
मंगलमहासुअक्खंधमहिज्जित्ताणं पुष्पाणुपुब्बीए पच्छाणुपुब्बीए अणाणुपुब्बीए सर्वजणमत्तविदुपयक्खवरविमुद्धं थिरपरिचिअं काऊण
महता पञ्चधेण सुत्तं अत्थं च विण्णाय तओ णं किमहीएज्जा !, गोअमा ! इरिआवहिअं, से भयवं ! केण अट्टेण एवं बुच्चति जहा णं
पचमंगलमहासुअक्खंधमहिज्जित्ताणं पुणो इरियावहिअं अहीए !, गोअमा ! जे एम आया गमणागमणाइपरिणामपरिणए अणेगजी-
वपाणभूअसत्ताणं अणोवउत्तपमत्ते संघट्टणअव्रदावणकिलामणं काऊण अणालोइअअपडिक्कंते चेव असेगक्कम्मक्खयट्ठयाए किंची
चिइदंणसज्झाणाइएसु अभिरमेज्जा तथा से एगगगचित्ता समाही भवेज्जा न वा, जओणं गमणागमणाइअणेगअणवाचारपरपरिणामा-
सत्तचित्ताए केइ पाणी तमेव भावंतमच्छिइडिअ अट्ठदुहट्ठज्जवसिए किंचि कालं खणं विरत्तेज्जा, तहे तं तस्स फलेण थिसंवएज्जा,
जया उण कहिंचि अण्णाणमोहमायादोसेण सहसा एगिदिआणं संघट्टणं परिआवणं वा कयं हवेज्जा तथा य पच्छा हा हा हा दुट्ठु
कयमम्हेहिंति घणरागदोसमोहमिच्छत्तण्णाणंधेहिं अटिठ्ठुपरलोगपच्चवाएह करक्कम्मनिग्घिणेहिंति पग्गसंवेगमावणो सुपरिफुडं
आलोइत्ताणं निंदित्ताणं गरहित्ताणं पायच्छित्तमणुचरित्ताणं निस्सहे अणाउलचित्ते असुहक्कम्मक्खयट्ठा किंचि आयहिअं चिइवंद-
णाइ अणुट्ठेज्जा, तथा तयट्ठे चेव उवउत्ते से हवेज्जा, जया तस्म णं परमेगगचित्तसमाही हवेज्जा तथा चेव सबजगजीवपाणभू-

भ्रममाण त्रिदृष्टफलसंपत्ती इवन्जा, ता गोअमा ! अपठिकंसाए हरिआवाहियाए न कण्ण येव काउं किंभिवि थिइवंदमसज्जाणा-
 इयं दलासायममिच्छुगार्थं, एण्णट्ठेण गोअमा ! एवं शुचइ-अहा नं गोअमा ! समुत्तयोमय पचमंगल थिरपरिचिच्चं क्खअण तज्जो
 इगिआरहिअं मन्सीए, से मयध ! कयराए विदीए तमिरिआवदियमदीए, गोअमा ! जहा नं पचमंगलमहासुक्खं चति (१९-२०)
 श्रीमहानिशीपत्तीयात्थयने, उपलसुणावु "ईयापिथप्रतिक्रमणमकृत्वा नान्यत्किमपि कुर्याच्चवद्भुदतापसे" रिति श्रीहरिमन्त्री
 पदगावैकालिकवृत्तिरपि, न च कपि मामायिकमद्भुदधिचेन कर्त्तव्यम्, अयं मावः-न्यासदीयाप्रतिक्रान्तिप्रतिबद्धं दृष्टव्यं
 बन्धनादि धर्मानुष्ठानं श्रीमहानिशीबोक्तप्रयोजनया ईयाप्रतिक्रान्त्या विपद्युद्धिं विधायीव कर्त्तव्यं, सामायिकं पुनरद्भुदनेव विचेन
 क्वचव्यमित्येवं क्षाप्यागमेज्जुक्खम्मानं, तथा परम्माया अप्यभाषायुक्तिश्रमत्वाभावात्थ क्वं सामायिकं पद्मादीर्येति गाथार्थ-

॥२२४॥ अथ पर द्रष्टव्यं—

आहारायस्मयचुण्णिणत्पमुहन्तु करेमिन्नइवाह । काठुण ण सामइअं पण्ठा हरिअस्ति पयइवय ॥२२५॥

आह १२-ननु सो आबन्धकचूर्णिप्रमुखेषु-भीआवन्धकचूर्णिपिपद्मादकृत्तियोज्ञाद्वान्धनवपदप्रकरणवृत्तिभावक-
 दिनकृत्यवृत्तिधादधिप्रमुखेषु 'कनेमि मते' इत्यादि यावत् ग्राममन्त्रं काठुण पण्ठा हरिआवदियाए पठिकमन्त्रं प्रकटयन्-
 स्पष्टयचनभागम विपत गदेति, तत्र श्री आबन्धकचूर्णिर्णया "सामाद्वं नाम मावज्जोगपरिवञ्चनं निवञ्जजोगपट्टिसेवण च, तं
 मावण कथं कायई?, सो दुविहो-इहविं पणो अणिरहिं पणो अ, जो सो अणिरहिं पणो सो वेइअघरे साहुसमीचे घरे वा पोस-
 इमानाण वा उरय वा भीममइ अच्छ वा निवानो सुगय करेइ मई, चउठायेसु निअमा कायइ, तज्जहा-वेइघरे साहुमूले

पोसहमालाए धरे वा आवम्भयं करंतोचि, तत्थ जइ साहुसगासे करंति तत्थ का विही ?, जइ पारपरभयं नत्थि, जइवि केणइ ममं
 विवाओ नत्थि, जइ कस्सवी ण धरोति, मा तेण अछविअच्छिअं कइडिअति, जइ धारणं दहूण ण गेण्हति मा नासिज्जहिन्ति,
 पढमं जइ अ वावारं ण वाचारेति ताहे धरे चेव सामातितं काऊण उवाहणाओ मोत्तूण सच्चिदव्वविरहिओ वच्चति, पंचसमिओ
 तिगुत्तो इरिआए उवउत्तो जहा साहु, भासाए सावजं परिहरंतो, एसणाए कहुं लेदुं वा पडिलेहिनु एवं आदाणनिक्खेवणे, खेल-
 सिंघाणे ण विगिंचति, विगिंचतो वा पडिलेहिअ पमज्जिअ थंडिले, जत्थ चिड्ढति तत्थ गुत्तिनिरोहं करोति, एताए विहीए गंता
 तिनिवेण णमिऊण माहुणो पच्छा साहुमक्खिअं सामादत्तं करोति 'करेमि भंते ! सामादयं सावजं जोगं पच्चक्खामि दुविहं तिनिवेण
 जाव साहु पज्जुवासामि' चिकाऊण, जइ चेइआइं अत्थि तो पढमं वंदति, साहुणं सगामातो रयहरणं निसिजं वा मग्गति, अह धरे
 तो से उग्गहिअं रयहरणं अत्थि, तस्स असति पोत्तस्स अंतेण, पच्छा इरिनावहिआए पडिक्कमइ, पच्छा आलोइत्ता वंदति, आयरि-
 आदी जहा रायणिआएत्ति, पुणोवि गुरुं वंदित्ता पडिलेहित्ता निविट्ठो पुच्छति पढति वा, एवं चेइएवि, असति साहुचेइआणं योमह-
 मालाए सगिहे वा. एवं मामाइअं आवस्सयं वा करोति, तत्थ नवरि गमणं तत्थि, भणति-जावनिअमं समाणेमि, जो इइडिपत्तो
 सो किर एंतो मव्विइहीए एति तो जणस्स अइहा होति, आदिता य साहुणो मणुरिमपरिग्गहेण, कतमामाइएण य पाएहि
 आगंतव्वं, तेण ण करोति, आगतो साहुसगासे करोति, जइ सो सावओ ण कोइ उडेति, अह अहाभइउत्ति पूआ कया होहिन्ति
 भणतिन्ति ताहे पुव्वरइअं आमणं कीरति. आयरिआ णं उट्टित्ता अच्छंति, तत्थ उट्टंतमणुट्टंते दोसा भाणिअव्वा, पच्छा सो इइडि
 पत्तो मामातितं काऊण पडिक्कंते-वंदित्ता पुच्छति, सो किर मामातितं करंतो मउडं ण अवणेति, कुंडलाणि णाममृदं पुप्फंतं वीलपावाग-

गमादि यांसि सति, अप्य मर्गेति-भउडपि अवसति, एसा निही सामाध्यस्ससि" एव भीआवश्यकदृषपादिष्वपि धोच्यमिति गार्थायार्थ-
॥२०५॥ अथ सिद्धान्तमाह---

इअ चे धुयकस्सा पदमा इरिया विगल्पमस्ति सुह । इरिआनुगपि जुगं धुबकचाए पमार्थ किं ? ॥२२६॥ ,
अथ 'जइ येइआइ अणिय तो पदम वदतिषि' पादवाक्येन सेर्यापथिका सेत्पवन्दनलक्षणेन क्रिगान्तरेण व्यवहृता पधादीर्या
परिच्छा न मामायिकइतु वन-मामायिकसंविचना, किंतु यावद्दन्तव्य तावदनुक्तत्वेन गन्तव्यक्रियानिदृत्तौ चोक्तत्वेन गन्तव्य
क्रियाव्यावृत्तिरूपिच्य व्यावृत्त्ययामिषापिका, न पुन भीमइनिदीयोक्तप्रयोजनवची, नतु भीआवश्यकदृष्यादौ 'जइ येइआइ
अणिय तो पदम वन्ती' यान्त्रिक्य नामि तत्र किं वक्तव्यमिति चेत्मत्यं, मुखवक्त्रिकाप्रतिलेखनादिविधिरनुक्तोऽपि यथा परम्परा
यागतो गृधने, तथा वृत्ता पुक्तन्तु वैरयवन्दनादिविधि' सुतरां प्राप्नो, बाधक्यमावात्, किंच-यदि सामायिके प्रबादपीर्यापथिक-
प्रतिगन्नि भीमइनिदीयोक्तप्रयोजनवत्यमरिप्पणदि धीहरिमग्ररिरय दम्रवैकालिकदृत्तौ इर्यापिप्रतिक्रमणमकृत्वा सामायिक-
व्यन्किरिक्तं नान्यरिकमपि कृयादिति विद्विष्यामणिष्यदू, अन्यथा भीआवश्यकदृष्युकडचना सह विरोधो नुनिर्वा एव स्यात्,
तथा "ध्रुववमन्यमपि पुष्कलिनाऽनुपीणभीर्याप्रतिक्रमणत' किल धर्मकृत्यम्। सामायिकादि विदधीत ता प्रद्युतं, तस्यूर्वमत्र च
परागनिमाजन वि ॥१॥ इति भीमइजानारुणो भीदवन्दग्ररिममीपस्यायिमि भीधर्मधोषधरिमिक नामविष्यदू, यत भीदेवे
न्द्रग्ररिहनन 'काऊण प सामइअ इरिअ पठिकमिअ गमणमालोण" इत्यादिभावकदिनकृत्येन सह विरोच स्यात्, तथा चरित्वा
नुवाद प्रथममीर्या न्द्रग्रधावकण प्रतिक्रान्तापि, यदुक्त--"ओ एनमि सावगो मयिस्समति तण उवयारेण अतीइमि, एगपासे अय्यति

पलीणो, तत्थ ढड्ढरमात्रओ, सो सरीरचिन्त काऊण साहूण पडिस्सयं वच्चाति, ताहं ढड्ढरेण तिच्चि निसिहीयाओ कयाओ, एवं सो इरिआ-
 दि ढड्ढरेण सरेण करेति, सो पुण मेहावी तं उवधारेति, सो तेणेव कमेण अतिगओ, सव्वेसिं साहूणं वंढणं कयं, सो सावओ न वंदिओ, ताहं
 आयरिएहिं भणिअं—नवगमइहो सित्ति, पच्चा पुच्छंति॥ इति श्रीआव० चूणो श्रीआर्यरक्षितकथानके, तथा “चउवीसत्थएणं भंते!
 जीवे कि जणइ?, चउवीसत्थएणं दंसणविसोहिं जणइ?” इति श्री उच्च० २९, एतद्धीकायां—सामायिकं च प्रतिपत्तुकामेन तत्प्र-
 णेतारः स्तोतव्याः, ते च तत्त्वतस्तीथकृत एवेति तत्त्वत्रमाह—चतुर्विंशतिस्त्वैनैतदवसर्पिणीप्रभवतीर्थकृदुत्कीर्त्तनात्मकेन दर्शने
 —मम्यत्वं तस्य विशुद्धिः—तदुपधातिकर्मापगमेन निर्मलीभवनं दर्शनविशुद्धिस्तां जनयति९ उच्च० बृ०, अत्र सामायिकं च प्रतिप-
 तुकामेनेत्यादिग्रन्थसंगतिघटकवचसा तीर्थकृदुत्कीर्त्तनपूर्वकमेव सामायिकं भणितं, तच्चेर्यापूर्वकमेव सामायिकं कुर्वतः स्यात्, नान्य-
 थेति तद्धर्माधिया पर्यालोच्यं, किंच—नवपदप्रकरणादिरुत्तारः स्वयमादावेवेर्यां प्रतिक्रामयन्तः कथं निजकृतिषु सामायिके पश्चा-
 दीरेति वदेयुः?, नहि स्वपदे कुठारं शठोऽपि कुरुते, तस्मात् पश्चादीरेयति न महानिशीथोक्तप्रयोजनवती, किंतु भिन्नार्थेत्वाद्यनेक-
 युक्तिविस्तरार्थिना मत्कृतार्थीर्यापथपदत्रिशिकां विलोकयिष्यन्तीति धिया मात्र ता युक्तयः प्रदर्श्यन्ते, किंतु किंचित् स्थू र्धीगम्यं
 यथा ‘इति चेत्’ पूर्वोक्तं चेत्तर्हि सामायिकमपि शुद्धचेतसा कर्त्तव्यं, शुद्धिविधात्री तु प्रथमा ईर्याप्रतिक्रान्तिश्रुवाङ्करूपा, द्वितीया
 पश्चादीर्येत्यादिलक्षणा विकल्पिता—भिन्नार्थाप्येककार्यतया विकल्पितेति वास्तवरोपरूपमीर्यापथिकायुगं तत्र मते योग्यं, परं ध्रुवाङ्क-
 त्यागे—प्रथमेर्याप्रतिक्रान्तिपरित्यागे किं प्रमाणं?, न किमपीत्यर्थः, एतावता चित्तशुद्धिहेतुं प्रथमेर्यां परित्याज्य द्वितीयां च निष्प्र-
 योजनार्ये प्रतिक्रामयन्ति ते महाज्ञानिनो विपरीतोन्मूत्रमार्पिण इति गार्थार्थः ॥ २२६ ॥ अथ स्थूलपुच्छैव तान्पर्यमाह—

तम्हा पशुमा पदिअकण्या कण्णहुमोवमा इरिआ । सा पुण पण्ठाइरिआ गमणनिबिस्सीअ पढिकमण ॥२२७॥

यस्मात्पूर्वोक्तं तस्मात् प्रथमा ईर्याप्रतिक्रान्तिं पौषघाद्यधेयानुष्ठानसाधारणपीठिकाकृत्या कृत्यहुमोपमा क्रियाणां साचिक्या या पुनः प्रयादीया “पच्छा इरिआवहिआए पढिकमइ”णि पदयात्रगम्या तत्रेयाया अब्बो गमन तस्या प्रतिक्रमणं—निवृत्तिरीर्या-प्रतिक्रान्ति मार्गादौ गमनागमनक्रियानिवृत्तिक्रपोऽर्थः संपन्नाः, तत्राप्यधिकारवधत्वात् कश्चिच्छब्दबुद्धिहत्वीर्याप्रतिक्रान्तिपुद्गिकेन मागगन्तव्यक्रियानिवृत्ति कश्चिच्च गमनागमनाविपरिणतिरहितस कृतसमायिकस्य गन्तव्यक्रियानिवृत्तिमात्रमेव, अत्रापि बुद्धि-रीर्यापथ्यपदत्रिशिक्कान्तो द्वयेतिमायार्थाः ॥२२७॥ अत्रापेक्षया न्यूनाधिकत्वमावमप्यथास्वानं यच्चदाइ—

अइवि सुपासे तिफणा नव पासे ङ्गमइअमवि कमसो । तइवि सुपासा पासे ठवण अजइापयपि भवे ॥२२८॥

यद्यपि सुपासे तिखं फणा । ऊनुइत्थं, यत् सुपासे पञ्चैव फणा भवन्ति, पार्थे—पार्थनाथे नव फणा, अधिकवृत्तं, यत् श्रीपाथनायस्य भैत्रेव फणा भवन्ति, यतः—“एकदण्डानि सप्त सूर्यदि प्छत्राणि पठिते । तदोपमीयते पार्थसूक्तिं सप्तफणः कथी ॥१॥ इति वाग्भट्टालङ्कारे, तथापि श्रीसुपार्थसक्कदात् फणाइयसुपासाय श्रीपार्थनाबन्धिरसि योजयतोऽयथास्थानमपि स्यात्, एतच्च त्रि नदत्तेनैव विगम्भरेण प्रतिमानां नाशत्वकरणभिन्न मतमेव करणाय प्रकृषितम्, अत एव स्वर्णगिरौ विचल्यमाया श्रीपार्थनाबप्रतिमायां जीजायां नवीनफणाइयनियोजनं विहित सम्यक्त्यपि इदयत्, संक्षेपे गत्वा विद्योक्तीयमिति गाथार्थः ॥ २२८ ॥ अथ क्रिया विषयोत्सृज्य निगमनमाइ—

एव अजइड्डाण उत्सुत्त दंसिअं समासेण । एअं सुत्ते किरिआविसय तिबिइवि निदिइ ॥२२९॥

प्राप्तम्-अमुना प्रहाराणायास्थान क्रियाविषयं तृतीयमुत्सृज्य दर्शितम्, एतस्मिन् दर्शिते क्रियाविषयं त्रिविधमपि-अधिकन्त्यु-
नायथाव्यानलभ्रणं शिप्रकारमप्युत्सृज्य निर्दिष्टं-यथोद्देशं प्रदर्शितमिति गाथार्थः ॥२२९॥ अथ मौलं द्वितीयविकल्पमाह—

अत्र पुन उच्यएसविसयमुत्सृज्य चीअमेव दुविगप्पं । उम्मगगदेसणा मग्गनासणा तंपि दंसेमि ॥ २३० ॥

अथेति क्रियाविषयकोत्सृज्यानन्तरं पुनरुपदेशविषयमुत्सृज्य द्वितीयमपि द्विविकल्पं-विकल्पद्वयभाग्, तत्रोन्मार्गदेशनात् मार्ग-
नाशनाच्च, चकारो गम्यः, उन्मार्गदेशनामार्गनाशनाभ्यां द्विविकल्पमित्यर्थः, यद्भवति तदपि दर्शयामीति गाथार्थः ॥ २३० ॥
अथोक्तमेव व्यक्तीकरोति—

अहिअं उचएसंतो पढमे भंगे अ ऊणमवि बीए । किरिआओऽणंतगुणं पाचयरं वयणविसयं तं ॥२३१॥

अधिकं-पदकल्याणकादि प्रागुक्तमुपदिशन्-प्ररूपयन् प्रथमे भङ्गे-उन्मार्गदेशनालक्षणे, वर्त्तते इति गम्यं, ऊनमपि-स्त्रीजिन-
पूजानिषेधादिकमपि प्ररूपयन् द्वितीयभङ्गे इत्येतच्चोत्सृज्य क्रियातः-क्रियाविषयोत्सृज्यादनन्तगुणम्, अनन्तपापहेतुत्वात्, सर्वेष्वपि
दोषेषु भाषादोषो हि व्यापकः, यदाहुः-“एकत्रासत्यजं पापं, पापं निःशेषमेकतः । द्वयोस्तुलाविधृतयोराद्यमेवातिरिच्यते ॥१॥”

इति योगः वृ०, अत एव पापतरम्-अतिपापरूपं वचनविषयं तत्, सम्यक्त्वग्राप्ताबुक्कुकालान्तरप्राप्तिहेतुत्वाद्, यदागमः-
“कालमणंतं च सुए अद्वापरिअट्टओ अ देसुणो । आसायणबहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥१॥ इति० श्रीआव०, अत्राज्ञातनाबहु-
लस्तावदुन्मार्गप्ररूपको मार्गनाशकश्च ग्राह्यः, तस्यैव तीर्थोच्छेदपातकलिप्तत्वेनाज्ञातनाबहुलत्वादिति गाथार्थः ॥ २३१ ॥ अथ
प्रकारान्तरेणाप्युन्मार्गप्ररूपणाद्याह—

अथवा धीणा जिणवरपूआपडिसइग अत्तिस्थंथि । तित्थंतिअ भासंतो उम्मग्गपस्सवगो पावो ॥२३२॥
 ‘अयवे’ति प्रकृरान्तरघोतकः स्त्रीणां जिनवरपूजाप्रतिषेधकमतीर्यमपि तीर्थमिति भाषमाणः उन्मार्गप्ररूपकः पापात्मा श्रावण्य
 इति गाथार्यं ॥२३२॥ अय तीर्थस्वरूपसुश्राव्य सल्लोपको मार्गनाशकः स्यादित्याह—

तित्थं पुण अच्चिअं धीजिणपूआपस्सवग भरइ । तपि न तित्थयति वय भासंतो मग्गनासयरो ॥२३३॥
 तीर्थं पुन’ मततप्रश्रयिमहुअसहं यावदच्चिअं वर्यते, तच्च मततवेत्ते स्त्रीजिनपूजाप्ररूपकमेव, तृतीयमप्यतीर्थमिति वचनं मायमाप्नो
 मागनाशकः, ययप्युन्मागमापका वीदादयो लौकिकमिध्याहस्योऽपि भवन्ति तथापि ते नोत्तममापिन’, किं तु उपचारादिसाध्य
 वत्सनागविरक्त्यामिप्रदिक्रमिध्यात्वमात्रः, उन्मार्गमापिनां हि मिध्यात्वमुपचारवृत्तेरप्यसाध्यतालपुटविषकल्पमभिनिवेशरूपं, तच्च
 पदमात्राद्यधेदाने तदतिरिक्तास्तित्तमपि जैनप्रवचनं अहयतां भवति, यदागमः—“पयमकस्वरं च इक्षपि ज्ञो न रोयस्सुचनिदिद्धं । सेतं
 रोमंयोविहु मिच्छादिद्वी जमास्ति ॥१॥” चि, एतच्च नियमादनन्तसंसारहेतुरव, यदुक्तं—“उत्सुपमासगाणं बोहीनासो अमंतसं
 सारो” चि, दुर्लभबोवित्त्व बामीपामहदादीनामवर्षवादात् स्फुटमेव, यदागमः—“पबहि टापेहि जीवा दुल्लहभोहिचाए कम्मं पकरेति,
 तं —अरइतार्थं अयण्णं वदमाये १ अरइतपण्णतस्स घम्मस्स अ०२ आयरितवन्नायाणं अ०३ चाठइण्णास्स संघस्स अ०४ विविक्कतवर्ब-
 भयेराण देवानां अव०५” इति भीग्गणानाहे, अवर्णवादित्वं चोत्सृष्टिणां तीर्थमप्यतीर्थतया मायमापानां स्फुटमेव, अतीर्थरूपस्यापि
 निजमतिविकल्पितस्य मागस्य प्ररूपक भीग्रममादिजिन एवेत्यलीककल्लइदानात् महापातकमिति बोध्य, न केवं तीर्थकदादीनां कस्य-
 मवर्णवादीतिर्येकपुण, भीवीरेण दृध्यगम यावदच्चिअ तीर्थं जगधितयपूज्यं तीर्थकनामपि नमस्करणीयमिति श्रीधीरप्रवर्धितमप्य

अखिषो न यत्तद्व्यमिति गाथार्य ॥२३४॥ अथ गाथायुग्मनोपसंहारमाह—

जम्हा उ संकलिटोऽभिनिवेशी दोह तित्थपडिक्खे । लोओ उ मणइ तित्थ तित्थ खलु तित्थअणुक्खलो ॥२३५॥
तेण तन्मवसिद्धी लब्धइ परतित्थिएसु न वियड्यत्ते । इअ सुणिअ वुत्तु मवा मइपया तित्थमसिबया ॥२३६॥

यस्मादभिनिवेशी—इपाधिकः संक्षिप्तः—निक्षिप्तपरिणामवान् तीर्थप्रतिष्ठितः—तीर्थाद्विद्यमानान् प्राप्नुस्वयुत्था मवसि, लोक्-
स्तु—शौदादिस्तु स्वतुरवधारणे तीर्थमेव—जैनमार्गमेव तीर्थ—जैनमार्गं मणति तीर्षानुक्खो—वचसा सम्यग्भाषमाणस्तीर्षानुक्खप्रवृ-
त्तिमान् मवति, तेन कारणेन तद्वचसिद्धि, अपेर्गम्यत्वात् तद्वचसिद्धिरपि—वरमद्वरीर्यपि तन्मयतः अन्यतीर्थिकेषु, यतोऽन्यतीर्थिका
उत्कर्षतो दद सित्त्वन्त्येकस्मिन् ममय, यद्वक्त—“सिन्नाइ निहिवसतिग वठइसहाइअसव व’पि, न पाव्यके—इपाधिकं वमे
वरमद्वरीरी स्यात्, अय माव’—अन्यतीर्थिको हि जैनमार्गप्रदानमागं तद्वचसिद्धिकोऽपि स्यात्, किं तु तथाविचयोन्यतावच्छात्
स्वर्चिर्देवक्याठिमवमिद्धिकोऽपि मवेत्, तस्य जैनमार्गं जैनमार्गतया वृषावस्य तथाविचवचोदोषामावात्, उत्तममार्गपठितस्तु न
न्मार्गमाश्रितोऽपि न वरमद्वरीरी स्यात्, तन्मद्वानेन नृतस्तु नियमादन्वससार्थेव, तस्य तीर्थमतीर्थत्वेनातीर्थं व तीर्थत्वेन माय
माणस्य तथाविचवचोदोषसङ्गादादिति माव’ । ‘इअ सुणिअ’पि इति—अमुना प्रकारेण ज्ञात्वा ‘तीर्थमकिववस’ तीर्थं तीर्थत्वेन
वक्तव्यं, तदपि त्रैलोक्योत्तमं सर्वगुणनिधानमित्यादिभक्त्या वचो वेयां त तथाभूता मव्याः ‘मद्रपदलि’ मद्रलब्धानानि भवन्तु,
प्राकृतत्वात् पुंस्त्वनिर्देश, अयं माव’—आस्तां मय क्रायेन तद्वाराधनं, वचोमात्रेणापि तीर्थस्वरूप सम्यग् निरूपयन् त्रैलोक्यपू-
ज्यलक्ष्मीभ्यां मयतीतिगाथाय ॥२३५—०३६॥ अथ तृतीयविभामोपसंहारमाह—

मन्त्रं कुवक्त्वकोसिअमहस्सकिरणमि उदयमावण्णे । अक्खुप्पहावरहिओ कहिओ तइओ खरयरोडधि ॥२३७॥

एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणे उदयं प्राप्ते चक्रखुत्ति-चक्षुः स्वकीयलोचनं, तस्य यः प्रभावो-महिमा नी-
लादिवस्तुग्रहणशक्तिस्तेन रहितो-विकलस्तृतीयः खरतरोऽपि कथितः, अयं भावः-उदिते हि सहस्रकिरणे यथा कौशिको निज-
चक्षुःप्रभावरहितो भवति, अयं जगत्सम्भावो यत्तामसकुलस्य सूर्यकिरणा अतिशयामतया भासन्ते, यदाह श्रीसिद्धसेनदिवाकरः—
“मद्धर्मवीजवर्पनानघकौशलस्य, यल्लोकवान्धव ! तवापि खिलान्यभूवन् । तन्नाद्धतं खगकुलेष्विह तामसेषु, सूर्याश्वो मधुकरी-
चरणावदाताः ॥१॥” इति, तथा कुपक्षकौशिकसहस्रकिरणसंज्ञितेऽस्मिन् प्रकरणे कुपक्षाणां पुरस्तादुद्भाविते कुपाक्षिकविशेषः खरतरो
निजचक्षुः—कुश्रद्धानरूपा कुदृष्टिस्तत्प्रभावरहितो भवति, तस्य मतिविकल्पिताः कुयुक्तयो न स्फुरन्ति, अथवा कुदृष्टिरेव सुदृष्टी-
भवतीत्येवंविधः खरतरः कथित इतिगाथार्थः ॥ २३७ ॥ अथायं खरतरः कस्मिन् संवत्सरे कस्मिन् गुरौ विद्यमाने सत्यस्मिन्
प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनाय गाथामाह—

नवहत्थकायरायंकिअसममहिमंमि चित्तसिअपक्खे । गुरुदेवयपुण्णुदए सिरिहीरविजयसुगुरुवारै ॥२३८॥

प्रथमविश्रामोक्ता बोध्या ॥ २३८ ॥ अर्थतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाशिरमिधायिकां गाथामाह—
इअ सासणउदयगिरिं जिणभासिअधम्मसायराणुगयं । पाविअ पभासयंतो सहस्सकिरणो जयउ एसो ॥२३९॥
व्याख्याऽत्रापि प्राग्वत् ॥ २३९ ॥ इअ कुवक्त्वकोसिअसहस्सकिरणंमि पवगणपरिक्खवारनामंमि खरय-
रमयनिराकरणनामा चउत्थो विस्सामो मम्मत्तो ॥

इति श्रीमत्पागणनमोनमोमणिश्रीह्रीरविजयसूरीश्वरशिष्योपा
ध्यायमीषमनागरविरचिते श्वोपसृक्पक्षकौशिकसहस्रकिरणे
श्रीह्रीरविजयसूरीदत्तप्रयणनपरीक्षानाम्नि प्रकरणे श्वरतर
मतनिराकरणनामा षष्ठ्यो विभ्रामो व्याख्यान इति ।

अथ पञ्चमो विश्रामः ॥

अथ क्रमग्राप्तमालिकम्बतं निरूपयितुमाह—

अह् अंचलिअं कुमयं लोअपसिद्धं पि किंचि दंसेमि । तेरुत्तरवारसण चिक्खमओ अहमकम्मुदया ॥१॥
'अथे'न्यौष्टिकनिरूपणानन्तरम् 'आंचलिकम्' अञ्चलं—पल्लवो धर्मानुष्ठानादौ श्रावकाणां प्ररूपयन्तीत्याञ्चलिकास्तेषामिदमाञ्चलिकं
'कुमयं' कुतिसतश्चद्वानरूपं लोकप्रसिद्धमपि—सर्वलोकमम्ममतमपि, यद्यपि सर्वेऽपि कुपाक्षिकाः प्रवचने प्रतीता एव तथापि तेष्वप्या-
ञ्चलिकः प्रकृतो वक्ष्यमाणश्च लुम्पा क इति द्वितयमावालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतमिति ज्ञापनार्थमिदं विशेषणं, यत एवं तत एव
किंचिद्वर्शयामि, न पुनः खगतरवद्विस्तरणेति पूर्वार्द्धम्, अथोत्तरार्द्धेनोत्पत्तिकालमाह—'तेरुत्तरे'त्यादि, त्रयोदशोत्तरद्वादशशते
वर्षे विक्रमतोऽधमकम्मोदयाद्—अशुभकर्मोदयाज्जातमित्यध्याहार्यमिति गार्थाः ॥१॥ अथ यतः पुरुषादुत्पन्नं तमाह—

वपे विक्रमतोऽधमकम्मोदयाद्—अशुभकर्मोदयाज्जातमित्यध्याहार्यमिति गार्थाः ॥१॥ अथ यतः पुरुषादुत्पन्नं तमाह—

पुण्णिमिओ नरसिंहो नामेणं एगनयणदुव्वयणो । केणवि अवराहेणं तेहि वि वार्हिकओ आसी ॥२॥
पौर्णिमीयिकः—पूणिमापक्षसंबन्धी नाम्ना नरसिंहः 'एकनयनदुर्वचनः' एकं नयनं—लोचनं यस्य स एकनयनो दुष्ट व-
चनं यस्य स ततो विज्ञेयणममासः, काणाक्षोऽपि जिनदत्तवन्मुखरीत्यर्थः, अत एव केनाप्यपराधेन 'तेहि वि'न्ति तैरपि—पौर्णिमीय-
कैरपि बहिष्कृत आसीदिति गार्थाः ॥३॥

मो पुण कमेण छउणयगामे पत्तो अ तत्थ नम्मदया । लोअणरहिआ नाढीनिसइहीवि महिइहिआ बुइहा ॥३॥

म पुननरसिंहः क्रमव क्रियता कस्तन पयटन् ककरग्रामासथ छउणयग्रामे प्राप्त",तत्र च तन्मतिक्र-पौर्णिमीयक्रमसरका लोचन
रहिता नाठानाम्नी भ्रात्री महर्षिका वृद्धा च वयसा कुटुम्बमान्या चासीदिति गाथार्थ ॥३॥

तीग वयणवाणावसरे मुहपत्तिआवि णो पत्ता । वेह्वलेण वदणमिअ मणिअं तेण पावेण ॥४॥
तथा वन्दनदानावसर 'मुत्तपत्रिका' मुत्तवस्त्रिकापि नो प्राप्ता, तदानीं तेन पापेन नरसिंहेन देवचलेन वन्दनकमिति मणित
मिति गाथाय ॥ ४ ॥ अथ तन्मतसाभिष्यदाभ्या नाभ्या स्वरूपमाह—

मा पुण पुवं पुणिमगुत्तण केणावि दूमिआ आसी । नरसिंहस्सवि भइणी दोहिबि पयडीकयं कुम्भय ॥५॥
मा नाडी निज दुम्भ बहुमान्या केनचिद्व पौर्णिमगुल्मा-पौर्णिमीयकाचार्येण 'दूमिअ'वि दूमिता दोदयां प्राप्तिवाऽसीवृ, अयं
माव-क्षत्रिदाचाय तत्र प्राप्त", तेन च तत्रत्यभावादिसमुदायो धर्मनिवाहणोदन्तेन पृष्टः, तेन च नाडीप्रसादेनोक्त, तदानी-
माचार्योऽपि क्रीदन्ती नाडीः, दधगुरुप्रसादेनेति कथं नोच्यते ! इत्युक्तवान्, परुदा च वन्दनकदानावसरे नाडी नासीवृ, कुटुम्बेन
चोक्तं-पावभाडी नायाति तावप्रतीक्षणीयम्, आवायथ तन्मानम्हानोऽकृते तामन्तरेणैव वन्दनकं दाप्तिवान्, तदुदन्त च स्वल्पं
चाकल्प्य मा नाठ्यपि मामर्पाऽभूवृ, तद्वृषान्त च निधम्य नरसिंहस्त्वग्रगत",मा च तस्य भगिनी, वन्दनकदानावसरे देवयोगावृ
तस्या एव मुत्तवस्त्रिका न प्रभूता, नरसिंहेन योस-हे नादि ! नास्त्पागम सुखवस्त्रिका थाहानामिति प्ररूपणया तत्र मानम्हानि-
कराचार्यानुरक्तभ्रादममुदायस्य मुत्तवस्त्रिकाभ्याघ्रनेन मवामर्गं प्रमाणयद्वी नेष्यामो, देवचलेन द्वादक्षावर्षवन्दनक, दधं च तथा
महदुषिकया तन्, सतो दग्धिचकलनादियक्षाधनरमिहाभ्यां कारणानुरूप कार्यमिति न्यायादाञ्चलिकमतोत्पत्तिरिति ग्राम्यां कुमतं प्रक

टीकृतमितिगाथार्थः ॥५॥ अथ नाढ्या किं कृतमित्याह—

तीणः सूरिपयंपिअ दवाविअ अट्टसहसदविणेणं । तस्सऽज्जरकखिएणं नामेणं चिइनिवासीहिं ॥६॥
तया नाढ्या अट्टमहसद्रविणदानेन चैत्यनिवासिमिः—नटीपद्रीयचैत्यवासिसूरिभिरार्यरक्षितेन नाम्ना—आर्यरक्षितसूरिरिति नाम्ना
सूरिपदं दापितमितिगाथार्थः ॥६॥ अथ नरमिहेन किं कृतमित्याह—

निअमयबुद्धिनिमित्तं पावयगिरिकालिआभिहा देवी । आराहिआ य मिच्छादिही इगवीसुवासेहिं ॥ ७ ॥
निजमतबुद्धिनिमित्तं पावकगिरी या कालिकाभिधा—कालिकानाम्नी मिथ्यादृष्टिहिमाप्रिया देवी मा एकविंशत्योषवामैरारा-
घिता—स्वायत्तीकृतेतिगाथार्थः ॥८॥ अथ तदनन्तरं नरसिंहः किं कृतवानित्याह—

पच्चकूवा चक्रे सरि अमहंति मुसं बइसु सो पावो । पावजणाणं पुरओ बुग्गहवयणं पयासंतो ॥८॥
अस्माकं चक्रेश्वरी प्रत्यक्षेति मृषा अवादीत् म नरसिंहः पापो—नवीनमत्ताकर्षणामिनिवेशमिथ्यात्वपापलिप्तः पापजनानां
पुरतः—तदुचितपपीदि षुद्ग्रहवचनं प्रकाशयन् मुग्धजनान्, विप्रतारयन्नित्यर्थः ॥८॥ अथ मुग्धजनानां विप्रतारणमुत्सूत्रवचन-
रेव स्यादिति तान्याह—

उस्सुत्तं पुण पयइं पढमं सुहपोइआइ पडिसेहो । जुत्ती जइलिंगं तं णो जुत्तं सावयाण भवे ॥९॥
उत्सूत्रं पुनः प्रकटं तन्मतोत्पत्तिकालादारभ्याद्य यावत्सर्वजनप्रतीतं प्रथमं लुम्पाकानां प्रतिमाप्रतिषेधवत्, मुखयोतिका—मुख-
वस्त्रिका तस्याः प्रतिषेध इति पूर्वोद्धेन प्रथमोत्सूत्रमाविष्कृतं, अथ उत्तरार्धेन तदुद्भावितं युक्तिमाह—‘जुत्ति’ति युक्तिस्तत्र

मुलवस्त्रिका यतीनां लिङ्गं तव भावकाणां नो युक्तम्-उचितं भवदिति तद्वचनमिति गाथार्यः ॥१॥ अथातिप्रसङ्गन दूययितुमाह-
पोत्तिअमित्तेण जइ लिङ्ग किं माय नेह सामदए । समणो इवस्ति समय मणिओसि जओ लिङ्गिदेहि ॥१०॥

पोत्तिक्का-मुलवस्त्रिका तन्मात्रेण यदि लिङ्ग यतीनां-साधूनां लिङ्गं वा, नामेति कोमलामन्त्रणे, किम् !-इह-जगति प्रवचने
या मामायिक न स्यात् !, तत्र तु सुतरां स्यादित्यर्थः, तत्र हेतुमाह-‘समणे’ स्यादि, यतः कारणत्वं समय-सिद्धान्ते जिनेन्द्र-भ्रमण
इवति-भावकः भ्रमण इव सामायिके भणितोऽपि, अयं भावः-मुलवस्त्रिकामात्रेण यदि भावकः भ्रमणलिङ्गीस्याच्चहि तीर्थकर-
मामायिके भ्रमण इव भ्रवक्त्रो भणितः, तव तं मते न युक्तम्, अतः सामायिकमपि परिहरणीयं स्यात् यतिसमतामबनहेतुत्वा-
दिति गाथार्यः ॥१०॥ अथ भावकसामायिकं घटिकादयप्रमाणं, तव साधुमिर्नाङ्गीकृतमतो न यतिसमतेति निराकर्तुमाह-

मुणिजणअगीकरणा लिङ्ग जइ सुखसइइणमाई । अबमतरमसि यज्झं अरिहनमुकारममाईणि ॥११॥

अथ यथा भावकत्वां सामायिकमस्यकालीनं न साधुसमतत्त्वकं तथा मुलवस्त्रिकादिग्रहणमपि यावत्सामायिकादिक्रियोप-
योगि स्वल्पकालीनमेवेति कथं नाधुसमतान्त्रचक्रमिति सत्यामपि प्रतिबन्धां युक्त्यन्तरमाह-‘मुष्णि’सि मुनिजनाङ्गोक्तरथायदि लिङ्ग-
मयात् मुलवपोत्तिक्का, तर्हीति गम्यं, शुद्धभदानायाभ्यन्तरमपि पुनर्भाषामईभमस्कारादीनि यतिमिर्यावजीवयङ्गीकृतानि तथैव आ-
पैकरपीति तवामिप्रायण साधुसन्ता भावकाणां नोचितेति भावकैस्तान्यपि परिहर्षय्यानि भवयुरिति गाथार्यः ॥११॥ अथ आ-
वकाणां सामायिकमभ्युपगन्ता स्तुतिक्केनाधुदय मुलवस्त्रिकाऽभ्युपगन्तव्येत्यत्र युक्तिमाह-

सामाहअमि उ कए समणो इव मावओ हवइ जमहा । इअवययणा मुणिलिङ्ग कहसि न विग्गुमिइ ममण ॥१२॥

“सामाह्वयमि उ कण ममणो इव मावओ हवड जम्हा । एएण कारणेणं बहुसो मामाह्वं कुज्जा ॥ १ ॥” इति सिद्धान्तवचनं तत्रार्थप्रवचने ‘ममए’ति कालविशेषावसरे सामायिकादिक्रियाकरणकाले कथञ्चिन्मुनिलिङ्गं-साधुलिङ्गादुकारि चिह्नं श्रावकाणामपि न विरुद्धम्, अन्यथा श्रमण इवेत्यादिवचनासंभवाद्, अत्रेवशब्दो ह्युपमावाची, सा च भूयोभिः समानधर्मेरेव स्याद्, यतः ‘तद्विब्रत्वे सति तद्गतभूयोऽसाधारणधर्मवत्त्वं सादृश्य’मिति मादृश्यलक्षणं, न च तत्राध्यवर्त्यारूपं ग्राह्यं, बाह्याचिह्नमन्तरेण तथाव्यवहागभावात्, तत्र मादृश्यं भिन्नत्वं चैवं-साधूनां क्रियोपयोगि रजोहरणमुखवस्त्रिकादि तथा श्रावकाणां चवलक-मुखवस्त्रिकादि, एवं साम्येऽपि साधूनां सूत्राणि कनिषद्याद्वयोपेतं पट्टकस्यूतदशिकाकलितं रजोहरणं श्रावकाणां तु दण्डमात्रनिबद्धदशिकात्मकं नाम्नाऽपि चवलकरूपं रजोहरणं, मुखवस्त्रिकाऽपि साधूनां मुखप्रमाणा, श्रावकाणां तु पोडशाङ्गुलप्रमाणा, तथा परिहितचोलपट्टकः साधुः कच्छोटिकासंयुक्तपरिहितवस्त्रः श्रावकः, सवेणीकमस्तकः श्रावको लुञ्चितकेशमस्तकस्तु साधुः, म च यावज्जीवाभिग्रही श्रावकस्तु परिमितकालाभिग्रही चेत्यादि वैसदृश्यमपि बोध्यं, अत एव श्रमणवच्छ्रावकः सामायिके भणितः, तथा च कथञ्चित्सादृश्यं न मुखवस्त्रिकादिचिह्नमन्तरेण स्यादिति सिद्धान्तयुक्तैरेवं मुखवस्त्रिकादौ धर्मसाधनोपकरणे सिद्धे तत्प्रतिषेधवचनं तीर्थासम्मतं महामिथ्यात्वमोहनीयवन्धहेतुरिति गार्थाः ॥ १२ ॥ अथ व्यवहारनयाभिप्रायेण सामायिकरूपमाह—

धम्मोवगणरहिओ कयसामइओऽवि अकयसामइओ साह जह लिंगायारपरिचत्तो ॥१३॥
धर्मोपकरणानि—ओहरणमुखवस्त्रिकादीनि तै रहितः कृतसामायिकोऽप्यकृतसामायिको व्यवहारनेये भवति, रजोहरणाद्युप-
करणैश्चान्यः मनु “करेमि मंते ! सामाडअ” इत्यादिपाठोच्चारणे सामायिकपरिणामवानपि व्यवहारनेये सामायिकवान् न भ्यादु,

यथा लिङ्गस्वरपरित्यक्त साधुष्वप्यवहारनय साधुन यवति, तत्र लिङ्ग रजोहरणादि आचारस्तु प्रतिसेखनप्रतिक्रमणादिनियतक्रिया रूपस्ताभ्यां परित्यक्त-“भूत्य” अन्तर्द्रव्या कृतमात्राप्रतोषारोऽपि गृहलिङ्गी-गृहोचितव्यापाररहितोऽपि साध्यनुष्ठानरहितो न साधुष्वप्येष्टमाक स्याद्, पृथगनन्यगत्या व्यवहारतः सामान्यिकस्यञ्जकं रजोहरणादिलिङ्गमेव तत्र मस्तिस्त्रिभिरप्रमृतिषु चिह्नेषु सत्सु कथञ्चित्साध्यनुकृतिमात्रमेव मन्यत, न पुन सर्वथेति युक्त्या स्फुटं यथा स्यात्तथा सिद्धा मृत्त्ववत्त्रिभिर भावकादीनामपि मामान्यिकप्रदिक्षियामाधनोपयोगिनीतिगार्थः॥३॥ अथानामानुयायियुक्तिसिद्धामपि मृत्त्ववत्त्रिभिरा मृगवचनप्रत्यायनार्थं नामप्राप्ते-
नापि सिद्धान्तसिद्धां दर्शयितुमाह-

उद्यगरेणे पुण तुल्लं नणिञ्ज समणेहिं मावयानंयि। अनुभोगाशु आवस्सयकिरिमासाहणमि फुट ॥१४॥

अनुयोगादिषु-अनुयोगठारपञ्चाशकदृष्ट्यादिष्ववयवकक्रियासाधने-उभयसंध्यप्रतिक्रमणादिक्रियाकरणे स्फुटं यथा स्यात्-
तथा आवकाणामप्युपकरण-रजोहरणादिक भ्रमणैः-साधुमिस्तुन्य-समान मणित, तथाहि-“किन्तु लोठपरिवं मावावस्सयं?, रज
यं ममणो वा ममणी वा सावजो वा सावित्रा वा तन्नेसे तदज्जवमपे तदज्जवमपे तदप्यिजकरणे अप्यत्थ
करथइ मय अकूबेमाय उभयकाल आवस्सयं करिति”ति भीअनुयोगतुअम्, एवमदृष्टयेकदेशो यथा-‘तदप्यितक्करा’ करणानि-त
त्मावकृतमानि तदहरजोहरणमृत्त्ववत्त्रिभिरिति तस्मिन्-आवश्यकं यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि नियुक्तानि वेन, सर्वथा सम्यग् य
थास्थानन्यस्तोपकरण इत्ययं इति भीअनुयोगद्वारवृत्तिः, तथा “तस्मादपे आणि सरीरओहरणमुदणंतगादिआपि दवापि त्तामि
किरिवास्करणमप्यो अप्पिआणिदि” अनुयोगवृत्तौ, तथा यदुक्तम्-“उपासकश्चाङ्गादावनुक्त्वाञ्छावकाणामावयवकमयुक्तमिति

[illegible]

॥ ११ ॥ गङ्गापारागणं मन्तरशरंमि आरुमे पआ । मुटणंनयपमुदेहिं मङ्गुहाणमणेसणाहेऊ ॥ १५ ॥

॥ १॥ पञ्चम्या हरणे पञ्च-पाशनाग्नि द्यमानं आदिमे-प्रथमे मंत्रद्वारे मुगानन्तकप्रमुखः-मुखवस्त्रिकाजपमालिकाप्रमुखः-
यादना-यादना पूजा-नेपणादनुः नाथोभेयतीति भणितमिति बोध्यं, यथा भणितं तथा चाह-“नवि वंदनमाणपूअणाए मि-
हय गेनेरित्त” नि श्रीप्रश्नव्याख्याने प्रथममंत्रद्वारे, एतद्बुद्ध्यैकदेशो यथा-‘नवी’त्यादि भैक्ष-भिक्षासमूहो गवेपयितव्यम्-
ऽपेयानां नापि रत्ननेन-स्वानेन यथा “भो एगो जम्म गुणा विअरति अवारिआ दस दिसामुं । इअरा कहासु सुव्वसि पच्चक्खं
इय दिद्वेलि॥१॥” नि, नापि माननया आमनदानादिप्रतिपत्त्या नापि पूजनया-तीर्थनिर्माल्यदानमस्तकगन्धक्षेपमुखवस्त्रिकानम-
ननयादिस्तदानन्दभजया” इत्यत्र यदि श्रावकाणां मुखवस्त्रिकाया अनुपयोगो भवेत्तर्हि तद्दानेन तदावर्जनार्थं पूजाऽपि न भवेदिति
सर्वत्रैव पयसोऽप्येति गार्थः ॥१५॥ अथ मुखवस्त्रिकाप्रतिपेथनानन्तर स्तनिकेन किं प्रतिपिद्वमित्याह-
उपगमणे पत्तिस्सिंदं पत्तिस्सिंदं मावयाण पत्तिकमणं । विवरीअं पडिसेहं केडवि यहूकालअंनरिअं ॥१६॥

उपकरण—प्रतिक्रमणादिक्रियासाधकतम सुखवसिष्ठाकारलोहरणाद्यौ प्रतिपिदे—भादानां नोचितमित्युपदशदानादिना त्याजित
 ‘करणाभावे कार्यस्याप्यमात्र’ इति न्यायात् संस्कार्यम्—आवश्यकक्रियारूपं प्रतिक्रमणं तदपि अस्विकार्यां निषिद्धं, सुखवसिष्ठाकार-
 भाव प्रतिक्रमणासंभवान्, क्वचिद् दृष्टास्तु प्रतिषेधं विपरीत मबन्ति—अथर्म तेन प्रतिक्रमणं द्रावकणां प्रतिपिद्धं, पद्मात्कार्ये निषिद्धे
 क्लृप्ताभ्यानुपयोगा सुखवसिष्ठादि निषिद्धं तदपि पशुकलान्तरित, यदा पौर्णिमीयैकैर्बहिष्कृतस्वदानीं प्रतिक्रमणं निषिद्धं, किंयता
 क्वा नन तदाविषमाममीयोगाद् सं० १२१३ एवं छुटनयग्रामे नादीसां निष्यान् सुखवसिष्ठादि प्रतिपिद्धमिति गाकार्यः ॥१६॥ अथ
 पुनगप्युत्त्वप्रमुक्तावयितुमेतत्प्रतिकालसंप्रतिकालयोर्विरोधं दृश्यन् प्रथमं पशुपयास्वरूपमाह—

पञ्जोसवणापुत्रं अउधिविजे सयसईह दयणाओ । ज आयरणाहरणं पञ्जोसवणाचउत्थीण ॥१७॥

प्रतपदीवचनान्—महन्द्रमिहहरिकृततपदीनाम्न—स्तुतिस्मृतसामाचारिग्रन्थात् पूर्वम्—आत्मनिकमतप्रवृत्तिकाले पर्युषणा क्तु-
 र्यौदिनऽन्मुपगताऽभूत्, पौर्णिमीयक्रमताभिगत्यास्त्रालिक्रमसकृत्कञ्च चतुर्थीपशुपया न त्यक्तेत्यर्थः, यद्—यस्मात्करणादाचरणो
 दाहरणे चतुर्थ्या पर्युषणा दक्षिता, आचरणादारे अत्राचरणाप्रमाणकृणाय भीकालिस्त्रायायप्रवर्तिता चतुर्थ्येवोदाहरणतया द
 क्षिता, तथाहि—“अं व्रीभं नोदिक्रं संवेगपरायणेण दत्तण । इवेणवि आइण्णं तेमं ठ जीएण धवंहारो ॥१॥ इति व्यवहारे उ० १७,
 इति कल्पनिशीयक्यवहारमन्यत्रयामिप्रापान् प्रायत निश्चिष्टपुरुषा एव केचित्तद्वैतत्वेनात्र मन्तव्या, तदापरितं तु प्रमाणमेव,
 यथा कालकार्यं पर्युषणाऽऽचरिता, तथाहि “शुग्गप्यढायेहि चउत्थी करणे पवतिआ, सा वेहं अपुमया सबसार्हणं”ति निश्चिदे
 उ० १०, पर्युषणाकल्पे वेत्यदि यावदाचरणादाराग्रान्ते इत्येवैकूपमन्यतप्यत्राचरितं प्रमाणमेव २१ इत्यत्राचरणाविधिः १०२”

इति शतपथ्याम्, अत्र यटि तेषां चतुर्थी अग्रमाणमभिव्यस्यति आचरणाद्वारचनया एवासंभवः, प्रयोजनाभावात्, सभवे वाऽ-
 शठाचरिता चतुर्थीनिनिदर्शनासंभवात्, तस्मात् माहेन्द्रसूरिणा सं० १२९४ वर्षे शतपदी पूर्वशतपदीतोऽंशेन विस्तग्वती रचिता
 तदानीं चतुर्थ्येव पर्युषणात्वेनाभिमतमिति दृश्यं इति गाथार्थः ॥१७॥ अथाञ्चलिकमते कतिदिनैः पर्युषणेत्याह—

तगुणचपणादिणेहिं पञ्जोस्त्रचणावि तस्मए तेणं । अभिचङ्छिहएवि सावणभइवए सावणाइंमि ॥१८॥

एकोनपञ्चाशत्या दिनैः पर्युषणा तन्मते तेन कारणेन चतुर्थ्या पर्युषणा, अयं भावः—आञ्चलिकस्तावत् पूर्णिमाप-
 क्षाभिर्गतेः, पूर्णिमापक्षस्तु पूर्णिमायामेव पाक्षिकं चतुर्मासिकं च, चतुर्थ्यां च पर्युषणोत्क्रवाऽयमपि तथैव कृतवान्, तथा च
 पूर्णिमातश्चतुर्थ्यां दिन गणनया एकोनपञ्चाशदंशदिना भवन्ति, श्रावणभाद्रपदेऽभिचङ्छितेऽपि 'श्रावणादौ' श्रावणप्रथमभाद्रपदयोः
 पर्युषणाऽऽसीद्, अयं भावः—यथा चन्द्रसंवत्सरे तथा श्रावणभाद्रपदयोर्वृद्धावपि, पर दिनगणनया श्रावणे प्रथमभाद्रपदे चैकोन-
 पञ्चाशता दिनैर्भवत्यत एव एकै श्रावणभाद्रपदाधिरुमाभयोः पर्युषणमेकोनपञ्चाशता दिनैः कुर्वते अवरेत्वेकोनाशीत्याऽपीति शतप-
 थ्यामेवाचरणवैचित्र्यद्वारे भणितं, न चैतदाञ्चलिकव्यतिरिक्तानामेवेति शङ्कनीयं, यथासंभवं क्वचिदंतस्यापि कस्मिंश्चित्पक्षेऽन्तःपाति-
 त्याद्, अन्यथा एकै चैत्यवासं कुर्वन्त्येकं च वसतिनिगासं१ एके पठमं होइ भंगलं अपरे तु हवइ २ चैत्यवन्दनायामेके नमः सिद्धेभ्य
 इत्येकपदमपरे त्वेकमपि न भणन्ति३ एकै नमस्काराद्युपधानविधिं मन्यन्ते अपरे तु न४ इत्यादि यावदेके सामायिके श्रावकाणां
 प्रथममीर्यापथप्रतिकमणमपरे तु सामायिकग्रहणानन्तर१८ एके पर्वतिधिः प्रतिकमणवेलायां अपरे तु सूर्योदये२६ इत्यादावेक-
 स्मिन् पक्षेऽस्याप्यन्तर्भावाद्, अन्यथा तृतीयपक्षाभ्युपगमे चैत्यवमत्यतिरिक्तवाशादिप्रसङ्गेनानिव्याकुलता स्यात्, तस्मान्क्वचिद्

द्रयोः पथयोरुत्तरपक्षऽवयवमन्तर्भावबद्धकानपञ्चाशद्दिनपुपुषणाम्युपगमऽप्यन्तर्भावोऽस्यावसातम्य , एकोनाशीतिपथ तु स्तनिक
व्यतिगिक्तोऽपि कश्चित्सूचिमापादिकऽप्युपगन्ताऽवगन्तव्य , चातुर्दशीयकानां तु दिनगणनया खरतरव्यतिरिक्तानामशीतिदिना
संभवन्ति, स्वरतरस्य तु पञ्चाश्रदिति, नन्वेकं पञ्चाश्रता दिनैरपरे त्वद्वीत्येत्यादिविकृत्य कथं नोद्भाविष्येति चेदुच्यते, पौर्णमीयक
निर्गतत्वेन पौर्णमीयक एव महसा दृश्यमवतीर्थस्तेन तद्विकृत्य ण्वोद्भाविष्येति संभाव्यते, यद्वाऽनेक भेदा नोक्तास्तद्वयमपीति
गाथाय ॥१८॥ अब नैत्रादिमासद्वौ विप्रपमाः—

चित्ताश्रमि युद्धे पञ्जोसवणावि धीसा इवाश्रमि धीसा इवाश्रममागम भण्ड ॥१९॥

वैत्रादौ इदे—वैत्रवैश्वान्कज्यष्टापादेयु, इदेयु विप्रतिदिनैरपि पर्यपणा स्तनिकैर्वाभ्युपगता, तत्र आन्त्या सिद्धान्तमपि वदति,
यथा—“अमिबइदिजमि धीसा इअरमि मवीमइ मासे”ति इत्यादि आगम भणति, आगमस्तु तन्मतैऽच्छिन्नपगम्यरात्यागेन न
न संभवतीत्यग्रे दर्शयिष्यत इति गाथाय ॥१९॥ अब संप्रतिप्रवृत्तिं दूषयितुमाह—

जं पुण पचमिदिबसे पञ्जोसवणावि संपई ससि । न अइदजरइणायं सपत्त पावकुमगंमि ॥२०॥

यत्पुन मम्यति तेषां—पल्लविकानां पञ्चमीदिबसेऽपि पयुषणा तर्जुजरतीयन्यायं संप्राप्तं पापकुमत—स्तनिकमने इतिगाथाय
॥२०॥ अवाद्जरती व्यर्त्ताकराति—

जणं जुणीवपणं पमाणयत्तपि मयवईकार । संपट पमाणयना पल्लविआ पंचमीवयणा ॥२१॥

यद्—यस्मात् नमित्त्वलङ्कार ‘वृणिवचने’ पयुषणाकल्पनिष्ठीयादिवृणिवचनं प्रमाणयन्तमपि अतपदीकारं संप्रति प्रमाणयंत

पृष्टविकाः पञ्चमीवचना इत्यर्द्धजरती, अयं भावः—शतपदीकारेण चूर्णि. मिद्वान्ततयाऽभ्युपगता, चूर्णी च युगप्रधानश्रीकालका-
 चार्यप्रवर्तिता चतुर्थी तीर्थमम्मताऽद्य यावदच्छिन्ना अवर्त्तते, एवं मत्पयि पर्युषणा सिद्धान्तोक्ताऽस्माकं सम्मतेति महत्यसंगति,
 द्वयोर्मध्येऽन्यतस्यावश्यं त्यागापत्त्या, चतुर्थीत्यागे शतपदीकाराऽपि त्यजनीय एव म्यात्, न च तदानीं शतपदीकारश्चतुर्थी प्रमाण-
 तथा ब्रुवाणोऽपि पञ्चमीमेव स्वयं कृतवानिति शङ्कनीयं, चतुर्दशीपाक्षिकपरिहागाभिधित्मया चतुर्दश्यां पाक्षिकं न कालकाचार्य-
 प्रवर्त्तितं, किंतु कियता कालेन चतुर्थीपर्युषणानुरोधेनान्यैराचार्यैराचीर्णमिति समर्थितवान्, तथाहि—किंच—अधु ।ऽऽचार्यैरपि
 पाक्षिकमागमाभिप्रायेण पञ्चदश्यामेवाभ्युपगतं, यथा स्थानकवृत्तिः—“एवं च कारणेण कालगायरिणहि चउत्थीए पञ्जोमवणं
 पवत्तिअं, ममत्थसंवेण य अणुमच्चिअं, तवसेण य पक्खिआणिवि चउद्दमीए आयरिआणि, अण्णह आगमुत्ताणि पुण्णिमाए”
 इति, अथ यदैव कालकाचार्यैः पञ्चमीतश्चतुर्थ्या पर्युषणा कृता तदैव पञ्चदशीतश्चतुर्दश्यां पाक्षिकमपीतिचेत्तद्, यतः पर्युषणाकल्पे
 “अजकालगेहिं कारणिआ चउत्थी पवत्तिआ, सा चेव खाइं गया सब्बसाहुणं”ति, अनेन पर्युषणाविषयैव चर्चेति, न पुनः कापि
 पाक्षिकस्येति, अपिच—स्थानकवृत्तिकृताऽपि ‘तवसेण य पक्खिआणिवि चउद्दसीए आयरिआणि’ इत्येवमुक्तं, न पुनरुक्तं कालका-
 चार्येण पाक्षिकमपि चतुर्दश्यामानीतमिति १२ इति शतपद्यां द्वादशाधिकशततमद्वारे, अत्र श्रीकालकाचार्यचरिताऽन्याचार्याचरि-
 तयोः परस्परं भेददर्शनेन कश्चिद्विशेषो वक्तव्यः, स च मूर्ध्मधिया पर्यालोच्यमानः श्रीकालकाचार्याचरितायाश्चतुर्थ्याः प्रामाण्य-
 मन्तरेण न संभवति, अन्यथा स्तनिकमते चतुर्दशीपाक्षिकचतुर्थीपर्युषणयोर्द्वयोरपि पूर्वाचार्याचरितत्वेन परिहार्यत्वे विशेषाभावाद्
 अथ यदैवेत्यादिशिष्यनोदनाद्युद्भावनस्याकिञ्चित्कत्त्वमेवापद्यते, किंच—पूर्वाचार्यैरपि चतुर्थ्यनुरोधेन पाक्षिकं प्रवर्त्तितं, न

पुन श्रीकृतकथायाचरिताया अपि चतुष्पा उक्तं विहितं, तस्या अतिबलवत्त्वाद्, अत एव पूर्वमायसोऽद्यापि पूर्णिमायां
 पादिक चतुर्मासिकं च कुर्वाणोऽपि पशुपणां तु चतुर्थ्यमेव विदधाति, तन्मतेऽज्ञादिसिद्धमपि चतुर्दश्यां पादिक पूर्वाचार्येणा-
 चरितं, स चाचार्यश्चतुर्थीपक्षपर्यन्तं कधीकालकालार्थव्यतिरिक्त एवेति कृत्वा नास्माक सम्मतमिति विद्वत्, अत एव अतपदीकार-
 णापि ह्यपि चतुर्थीपशुपणा न दृषिता, न वा केचित्पञ्चम्यां पशुपणां कुर्वति केचिच्चतुर्थ्यामेवति आचरणावैचित्र्ये दक्षित, प्रस्तुत
 शीपचर्चस्वितिद्वार पशुपणायासष्टमतपस उत्तरपारणक प्रतिपद्योक्तं, तथाहि—“रण्या अतेउरिजा मयिजा-तुग्मे भमावसाए उ-
 वदात्तं क्वाउं पडिवयाण सडसलजविहीहि माह उत्तरपारणए पडिलामेवा पारड, पलोसवणाए अहमंतिकाउ पडिवयाए उत्तरपारणय
 मध्व” इति निशीथदशमो देवाकोक्तः, तथा—अहुमच्छुचरस्संवरचउमासपक्षेसु। न करेइ सायबहुलो न य विहरइ मासकप्पे
 व ॥१॥” इत्युपदेनामालावचनाच्च पशुपणादिनत्रयस्यापि पर्यत्वं सुप्रतीतमेव, अतो दिनत्रयेऽपि शीपचमविरुद्धमेवेति इति शीपचवि-
 चारः ३६॥ इति ज्ञातपद्यां, अत्राष्टमतपस उत्तरपारणक प्रतिपद्योक्तं, न पुन ह्यपि अतपस्यामपि द्वितीयायाह उत्तरपारणकं, न वा केचि
 स्मतिपदि क्वचिच्च द्वितीयायामपीति वैचित्र्यमपि दक्षितं, नन चतुर्थीपशुपणामविकृत्य अतपदीकारकले विप्रतिपत्तिर्नासीदिति
 पोष्यम्, अन्यथा प्रवचनविरुद्धमन्यद् बहुविधं प्रलपयति तदपि शालपिप्यत्, तच्च ह्यपि नोक्तं, तद्विषयकचर्चागन्धोऽपि नोद्गादि
 तः। किंच—अतपशुद्वारेऽपि “अंतरावि अ स कप्पड पलोसविणण, नो से कप्पड हं रयणि उवायणाविचए” इति शीपशुवणारकृत्ये
 पञ्चादरिनातिक्रम माध्यामपिदोऽत एव भीकलकाचार्येण पर चतुर्थ्या पक्ष कृत, न पुन पञ्चामिति ज्ञातपशुद्वारे ३८ शारे, अत्र
 पशुपणामधिकृत्य मधु” इत्यर्थस्त्वेवं—स्मनिकमत पूर्ण पशुपणा अनुध्यमिव, भावणमात्रपदद्वारौ च दिनगणनया पक्षेन पञ्चाशदिनेरेव,

चेंत्रादिबुद्धौ च त्रिशत्या दिनैः, सर्वत्रापि चतुर्मासकं त्वाषाढपूर्णिमायामेव, संग्रति तु “अभिषङ्गिहंमि वीसा” इत्यादिवचन-
चलेन श्रावणभाद्रपदबुद्धौ चतुर्मासकं श्रावणेऽपि, परमेतन्मर्षजनविरुद्धं, यत्स्त्रीण्यपि चतुर्मासकानि कार्तिकफाल्गुनाषाढमासनिय-
तानि, यत् जैनटिप्पनकानुसारेण श्रावणभाद्रवृद्धावपि आषाढवृद्धिरेव गण्यते इति तन्न युक्तं, जैनटिप्पनकस्य व्युच्छिन्नत्वात् सं-
प्रति शैवटिप्पनकेनैव व्यवहारप्रवृत्तिः, तदनङ्गीकारे दीक्षाप्रतिष्ठादिमुहूर्तपरिज्ञानं दूरे, मासद्वयद्विरपि कथं ज्ञायते ? तस्माच्छ्रावण-
भाद्रपदवृद्धिर्नाषाढतया व्यवहर्त्तव्या, किंतु श्रावणादित्येवेति, किञ्च-शतपद्यामपि श्रावणेऽपि चतुर्मासकमिति विचारो नोद्भाविताः,
नेन ज्ञायते शतपद्यामनुक्तस्यापि प्रवृत्तिगधुनिकैव कियत्कालानन्तर प्रवृत्तेति गाथार्थः ॥२१॥ अथ कृतागमशरणस्य स्तनिक-
स्यागमः शरणमेव न भवतीति दर्शयितुमाह—

तित्था चुअस्म आगमसरणं साहाउ पत्तसरणुव्व । जं सुत्तत्थुभयंपिय तित्थायत्तं जिणिंदुत्तं ॥२२॥

तीर्थात्-श्रीवीरप्रवर्त्तिताच्छिन्नतीर्थाञ्च्युतस्य-अष्टस्य नरमिहस्यागमशरणं शाखातश्च्युतस्य पत्रशरणवन्न भवति, अयं भावः-
‘स्वाधिरूढशाखाभङ्गान्नहि पत्रमालम्बायात्’मितिन्यायात् स्वाधिरूढशाखातः पततः पुरुषस्य तच्छाखापत्रावलम्बनं त्राणाय न भवति,
तथा तीर्थाञ्ज्जिष्टस्य कुपाक्षिकमात्रस्याप्यागमस्त्राणं न भवति, तत्र हेतुमाह-‘जं सुत्ते’त्यादि यद्-यस्मात्कारणात् सूत्रार्थोभयमप्याग-
मस्तीर्थायत्तं-तीर्थवगं “प्रवचनं-द्वादशाङ्गी तस्याधारः तीर्थमपि प्रवचनं भण्यते” इत्यागमवचनाद्, यद्वा ‘प्रवचनं वेत्यधीते
वा इति प्रावचनिकः-कालापेक्षया बहुवागम’ इत्याद्यागमवचनाच्च द्वादशाङ्ग्यादि यावच्छ्रुतं तावत्प्रवचनं भण्यते, तच्च तीर्थे
एव स्यात्, न पुनस्तीर्थबाह्ये कुपाक्षिकादिममुदात्रे, एतच्च जिनेन्द्रोक्तं-तीर्थकरणे भाषितमिति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ तीर्था-

यत्नमेव ममर्धयति—

इह भागमो अ तिथिदो अत्ताणत्तरपरपरापुषो । यो गणहरसीसता तइओ तित्थप्पबिस्ततो ॥२३॥

इह—अथचने आगममिविध -आत्मानन्तरपरपरापूर्व, आत्मा चानन्तरं च परम्परा चेतिशब्दा पूव यस्य स तथा, आत्माग मोऽनन्तरागम परंपरागमचेतिमात्र, यदागम —“अइवा आगमे तिविहे ५०, त०-असागमे अणंतरागमे परंपरागमे” इति श्रीअनुयोगद्वारे, तत्रायौ द्वौ गणधरस्त्रिव्यान्तौ, सुधर्मजम्बूव्याम्यन्तावित्यर्थ, तवीपस्तु तीर्थप्रद्वस्यन्तो—यावचीर्धानुयायीसि गाथाय ॥ २३ ॥ अथ संप्रत्यागम कीर्तयित्वा—

सपड नइओ आगम तित्थदुमत्सूरिमाइकुसुमस्तमो । फलसरिम्भो सुइजोगो मोकम्भो महुरो रसासाओ ॥२४॥

सप्रति—वत्तमानकाले तृतीय आगम -परम्परागमलक्षणो वर्तते, न पुनरात्मागमानन्तरागमलक्षणौ, तयोर्व्युच्चिद्वत्वात्, स च तीर्थदुमन्तरिवागबाहुसुममम -तीर्थलक्षणो यो दुम—कल्याणदिलक्षण तत्र हरिलक्षणा आत्मा तत्र कुसुममम—पुष्पसमान, फल मदो यस्तस्माच्छुभयोग—मन प्रभृतीनां शुभव्यापार, मनसो दुःखव्यापारे प्रवर्तनं शुभमेव निगृह्णाति, यदागम —“पहावत निगि व्हामि, सुअरस्सीममाहिअं । न मे गच्छ उम्मगा, ममा च पडिवज्जइ” ॥”चि श्रीउत्तरा० (८७०) मधुर फला (रसा) स्वादो मोषः, मधुरफला (रसा) म्हाकम्भो मोष इत्यर्थ, तत्र यथा शुभमन्तरेण न आत्मासंभव, आत्मासंभवेण च न कुसुमोत्पत्तिः, तदभावाच्च न फल, फलमावात्कृतो मधुरमास्वादः, तथा तीर्थमन्तरेण न हरिः, यत पञ्चबस्तुके—“परम्परागम” हरिः स्वश्रिप्य प्रति सम्प्यगुरेआदिविधिना सिद्धान्तमध्याप्य पुस्तकपल्लित हरिमन्त्र ददाती”त्युक्तमस्ति, हरिमन्तरेण च परम्परागमलक्षणस्तृतीय

आगमोऽपि न संभवति, तमन्तरेण न शुभयोगस्तदभावात्कुतो मोक्षः ? इति गाथार्थः ॥ २४ ॥ अथ तीर्थं कथमासीदित्याह—

नित्यं तु कालगङ्गा अच्छिन्नं जाव दुष्पसहस्री । पञ्जोसवणचउत्थीठिअंनि का तत्थ संकावि ? ॥ २६ ॥

तीर्थं तु श्रीकालकाचार्याहुप्रसभस्वरि यावत् पर्युषणाचतुर्थीश्रितमिति का तत्र शङ्कापि ? यदि श्रीव्रीरस्थापितं तीर्थं चतुर्थी-
मेवाश्रितं विद्यमानं तर्हि तीर्थाद्बहिर्भवनहेतुः पञ्चमीशङ्कापि न युक्ता, किं तेन सुवर्णेन येन कर्णो द्रुष्टयेते इति लोकाभा-
गकात् किं पञ्चम्याः प्रयोजनं ? तीर्थाद्बहिर्भूयते इति गाथार्थः ॥ २२ ॥ अथ कुपाक्षिकस्तीर्थनिरपेक्ष एव स्यादतस्तद-

मिप्रायमाविष्कृत्य दूषयन्नाह—

संपद् नित्थमजुत्तं कुणइ अजुत्तं पि जो उ तद्दूस्सी । इअ आगमपरमत्थो मत्थयस्सलं खु किंमूलो ? ॥ २४ ॥

संप्रति तीर्थमयुक्तं करोति, चकारात्परूपयति च, यस्तु तद्दूषितोऽर्थादवर्णवादी स युक्तमपि—अपिरेवार्थे युक्तमेव करोति, एवं
पराभिप्राये मत्पुच्यते ‘इअ’त्ति इत्यमुना प्रकारेण प्रागुक्तयुक्त्या आगमपरमार्थः—सिद्धान्तरहस्यं मस्नकशूलं—श्रोतृजनस्य मस्त-
कशूलमिव. किं मूलं यस्य स तथा, कस्माद्गुरोः सकाशादवाप्त एवमाशयनिमित्तोपदेष्टः ? कोऽपि गुरुर्नासीत्, किंतु निजमति-
विकल्पोत्थः, म च ज्ञानादीनां नाशहेतुरेव, यदागमः—विसोहअंते अणुकाहयंते, जे आयमवेण विआगरेज्जा । अट्ठाणि ए हुंति
बहूगुणाणं, जो णाणसंक्रए मुसं वएज्ज ॥ १ ॥”त्ति श्रीसूत्रकृदिति (५५९*) गाथार्थः ॥ २६ ॥ अथानन्यगत्याऽपि तीर्थमेव

यथार्थप्रवृत्तिमिति दर्शयति—

आगमविरुद्धचारी आगमवन्तं पि तित्थमवि हुज्जा । ता को अपणो आगमचारीति अ भणणइ लोण ? ॥ २७ ॥

आगमरूपि आगम-सिद्धान्ता विद्यत यम्य तदागमवद् ण्वविधमपि तीर्थकरनमस्करणीयत्वाचीर्थकरादपि वस्तुवद् यदी
 तिगम्यं गदागमविरुद्धचारि-आगमविरुद्धप्रयुणान्तुष्यादि तेन चरितुं शीलमस्येति तद्वशा, आगमविरुद्धचारि स्यात् तर्हि
 अन्य-नीपाहृष्यनिर्गुक्त-को-पि सागमचारी मण्यते लोके-मनुष्यलोकं त्रैलोक्ये वाऽ, न कोऽपीत्यर्थः, त्रैलोक्यपूज्यमपि तीर्थं
 यदि प्रवचनविरुद्धं भाषेत् प्रवचनेन वा तर्हि तीर्थमप्यतीर्थं भवत्, तथा च तीर्थोच्छेदस्तीर्थभूता कृपाक्षिप्त्वा यपि न भवेयुः, सस्येव
 तीर्थे कृपाक्षिप्त्वा तंभव, तीथा-छत्र तीथाप्रवृत्तौ याज्यतीर्थिष्वा भवन्ति, न पुनजमान्यादयः कृपाक्षिप्त्वा अपि, नहि बन्धिजा-
 ममाव बणिक्पद्भिर्बायव्यपन्ममाह क्वापि बणिग् समपति, यस्मिन् मत्स्यव यस्तत पृथग्भूय तद्विरुद्धाचारवान् स्यात् स तद्वाद्यो
 मण्यते, एवं न मति चतुर्ध्याश्रित मीधे विद्यमाने म्तिस्त्रस्तत्र पञ्चम्याधितमतीर्थवाम इत्यनन्यगत्यैव तीर्थं सम्यगिति गाथार्थः
 ॥२७॥ अथ तीर्थप्रयत्नीको न यगत्या कीदृग् व्यादि याह-

नत्थ पट्टिवचन्मभूमा तित्थपरारणमहिअपडिबकन्धो । मोचि जइ हुगज वरन्धो मुकुत्थो दुग्गिभक्खमुहबडिओ ॥२८॥
 तीथप्रतिपथभूत-तीथप्रतिहृत्क्रियामकन्तीर्थच्छादीनामपि प्रतिपथो-द्वेषी चक्रर एवार्थे प्रतिपथ एव, सोऽपि यदि दथो-नि-
 पूजो भवेत्तर्हि मूत्वा-जहो दुर्भिन्नमृत्पतिन-दुर्भिन्न यथां धयो मयति तन्मूत्वे प्रथममयमेव पठितः, एतावता मूलस्य अगति
 दुर्भिन्नोच्चगन्तव्य, तथा चानन्यगत्याऽयमव मूत्सचक्रवर्त्तिगाथार्थः ॥२८॥ अथ तीर्थानिमित्तवादिन पातक गाथाद्वयनाह-

नित्थपडिहृल्लयण न ताथमित्तेण पाबहेउसि । किंतु अरइअपमुहा मुत्से वयत्तत्थवत्तीण ॥२९॥
 नत्तोऽधिअ पडममय मित्पुत्तेअ पडत्तई पावो । त्थुल्लमच्चुडिष्ठा पडसमय णममबजणिआ ॥३०॥ “युग्म”

तीर्थप्रतिफलान् तीर्थानभिमतप्ररूपण न तावन्मात्रेण पापहेतुरिति-न तीर्थानभिमतप्ररूपणामात्रपातकहेतुः, किंतु ? अहंप्र-
मुखा-अहंप्रभगदयः सर्वेऽप्यद्य यावत् मुरयोऽर्थापन्या मृषाभाषिण इति वदति कृपाक्षिक इति गम्यं, तत्रार्थापिचिस्त्वेवं-
यद्यपि तीर्थं कुरादयो मृषा भाषन्तं न न माशादृ ज्ञते तथाऽप्यच्छिन्नं दृष्टप्रमभं यावत् त्रैलोक्यस्यापि तीर्थं पूज्यमिति श्रीवीरेण सौधर्मा-
दिभिश्च भाषितं, तच्च तेपामरुचिविषयोऽर्थापन्या तीर्थं कुरादयो मृषाभाषित्वसूचिका बोध्या, तच्च महापातकं, ततोऽपि च प्रतिममयं अयं पापस्तीर्थोच्छेदं प्रतीच्छति,
दिरूपा, मा च तीर्थं कुरादीनां मृषाभाषित्वसूचिका बोध्या, तच्च महापातकं, ततोऽपि च प्रतिममयं अयं पापस्तीर्थोच्छेदं प्रतीच्छति,
ततस्तन्मूलमन्ययदिच्छा-तदभिलाषः प्रतिममयमनन्तभवजनिका-प्रतिसमय अनन्तकालपरिभ्रमणहेतुबीजभूतं कर्म कृपाक्षिको
वधनाति, न चेदनुपपत्तिकं, शतवर्षजीविनोऽप्यायुगसन्ध्येयमयात्मक भवति, तादृशोऽप्युत्सृज्यभाषी नियमादाशातनाबहुलोऽनन्तान-
न्तगुणा अयुन्मर्षिण्यवमर्षिणीः प्ररिभ्रमति चातुर्गतिसंभारे, ताश्च विभज्यमानाः प्रतिममयमनन्ता अप्यायान्ति, तत्रापि यस्तन्म-
तागतः क्रियायान् स विजोपतस्तथा बोध्य इति गाथायुगमार्थः ॥२९॥ ॥३०॥ अथ लौकिकमिथ्यादृगंपक्षया कीदृग् स्यादित्याह--

तेणेवाभिनिवेशी अगंनगुणसंक्लिष्टपरिणामो । लोहअमिच्छ ओ अफासणिज्जो अ सर्वेस्मि ॥३१॥

येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेनाभिनिवेशी-कृपाक्षिको लौकिकमिथ्यान्वाद्-हरिहरादिश्रद्धावतः सकाशादनन्तगुणसंक्लिष्ट-
परिणामो-मिथ्यान्वबन्धमधिकृत्य महादुष्टपरिणामः, प्रतिममयं तीर्थहान्यन्वेषणाद्भावतस्तीर्थोच्छेदपातकार्जनात्, सर्वेषामास्तामाह-
तानामन्यतीर्थिकानां चोऽप्यर्थे लौकिकमिथ्यादृशामप्यस्पृश्यः, यतो लौकिकमिथ्यात्वं वत्तमनागविषकल्पं, तच्च मन्त्राद्युपचारेण
मुखमाध्यम्, अभिनिवेशमिथ्यात्वं तु तालपुटविषकल्पमुपायशतैरप्यमाध्यम्, अतस्तत्स्पर्शान् कदाचिच्छौकिकमिथ्यात्वं परित्यज्य

लोकोचरमिध्यास्ववामिनो मधसग पुनवन्मान्तरऽपि सुखमबोधि स्यात् अत मर्वेषामप्यसृष्य इति गार्थः ॥३१॥ अथ सुग-
जनग्रामकं कृपाक्षिकवचन यथा—

ओ पुण पुग्ग नित्थ अहवा पुत्तेण नित्थमुट्ठरिअं । इवाहं बुद्धतो पावेसुअणारिओ नेओ ॥३२॥

य पुन' क्वधित्ठपाक्षिको तुम्याकादितीय पुस्तकं मन्यते, यत' पुस्तकपरपरैव सम्यगमार्गवाप्ति'स्यात्, किं तीर्थेन प्रयोजन
मिरयमिप्रापयानित्यथ', अथवा पुस्तकन तीर्थसुपूत, व्युत्थिममपि तीर्थं पुस्तक-सिद्धान्तपुस्तकमवाप्य प्रादुर्भूतमस्माभिरित्यादि
ब्रह्मणः पापेऽपि-यावन्त पापा-मानस्तेऽपि अनायो-नीचो ज्ञेयो, यतस्तथा वक्ता महानुतवादी, स च सर्वपापेभ्योऽप्यवमो
भवति, यदूनं—“एकत्रामत्यत्र पापं पापं निवृत्तमेकत । इयोस्तुल्यविपृतयोरावमेवातिरिच्यते ॥१॥” इत्यादि योगशास्त्रकृतौ,
तीर्थं च व्युत्थिमे तीर्थक्रमन्तरेणाम्नां पुस्तकादि कवलिनाऽपि प्रादुर्भूतमत्रक्य, तीर्थेभ्यवस्थापनेन च तीर्थेभ्यश्चिक्क्यप्रमज्जादिति
गार्थार्थ ॥३०॥ अथानुत्तमव स्पष्टयति—

अह मवण मावुम्बगं भणिदं तह जेव कत्थाहं पुत्थ । अ त पुरिसायसं पुरिसोअवि परपगयत्तो ॥३३॥

यथा भवण-धर्मश्रुतिमोक्षाद् भणित, यदागम “चचारि परमगाणि, दुक्खणि अ वत्तुणो । माणुसण सुदं सदा, संबममि इ
वीरिअं ॥२॥” इति, श्रीउत्त० ५। तथा कुत्रचित्-काप्यागमे पुस्तकं नैव-नोक्तमेव, तत्र हेतुमाह—“वं तं न्ति यद्-यस्मात् तत्पुस्तकं
पुरुषापस-पुरुषपगतत्र, आस्तां वापनं, लिखनमपि पुरुषमनारेण न स्यात्, तथा च लिखन शोधन वाचन चेति त्रितयमपि पुरु-
षापसं, नहि पुरुषनिगपश्च पुस्तक किंचिदपि स्वानुरूप पुस्तकं जनयति, नत्रा शोधयति वाचयति चेति, कथं पुस्तकपरम्परा धर्मे

प्रवृत्तिहेतुः, तस्मात्पुस्तकं पुरुषायत्तं, पुरुषोऽपि परंपरायत्तः, स्वोत्पत्तौ लिप्यादिशिक्षायां च प्राचीनजनकगुर्वाद्यपेक्षाया अवश्यं भावात्, 'पुरुषपरम्परा त्वनेन कुपाक्षिकेण नाभ्युपगता, अतः पुस्तकाद्यकिञ्चित्करमेव संपन्नम्, अत्र च काश्चन युक्तयः पर्युषणा-दशकान्तके दर्शितास्ततोऽवलोक्या इतिगाथार्थः ॥३३॥ अथ पुस्तकमात्रेण तीर्थप्रवृत्तिर्न भवतीति दृष्टान्तयति—

किं गुरुनिरविक्रवो विअ बत्थुअमत्थाओ निम्ममविज्जावि । जिणपासायप्पमुहं ता कह् तित्थं पि पुत्थयओ ? ॥३४॥

किं गुरुनिरपेक्षोऽपि—गुरोरपेक्षारहितोऽपि, चशब्दात्तथाविधजातिस्मरणादिविज्ञानराहित्यं बोध्यं, वास्तुकशास्त्राद्—वास्तुक-ग्रन्थमात्राजिनप्रासादप्रमुखं—जिनमवनराजमन्दिरादिकं निर्माणयेद् ?, अपि तु न निर्माणयेत्, ता—तर्हि पुस्तकात्तीर्थमपि कथं प्रव-र्तयेत् ?, तत्र पुस्तकमपि कस्यचित्केवलसूत्रसंचन्धि तत्रापि कस्यचिन् किञ्चिदित्यत्रापि युक्तयो बह्व्योऽपि स्वधियाऽवगन्तव्याः, किञ्चिच्च पर्युषणादशकान्तकादवसेयमितिगाथार्थः ॥३४॥ अथ किं कर्तव्यमित्याह—

तम्हा नित्थे संते धम्मो तित्थंमि न उणमणत्थ । तित्थं पुण चाउत्थिअमिह् सिद्धं कालगज्जाओ ॥३५॥

यस्मात्पुस्तकं तीर्थप्रवृत्तिमधिकृत्याकिञ्चित्कर तरमात्तीर्थे विद्यमाने धर्मः—श्रुतचारित्ररूपस्तीर्थे, एवो गम्यः, तीर्थे एव, न तु णमित्यलङ्कारे यद्वा न पुनरन्यत्र, तीर्थादन्यत्र धर्मो न भवत्येवेत्यर्थः, तीर्थं पुनरिह—भरतक्षेत्रे कालकाचार्यात्—कालकक्षुरैरभ्य-चातुर्थिकं सिद्धं, एवकारोऽत्राप्यध्याहार्यः, भाद्रपदसितचतुर्थीपर्युषणाश्रितमेव सर्वजनप्रतीतं निष्ठीथचूणर्यादिभ्योऽवमातव्यमिति गाथार्थः ॥३५॥ अथ चतुर्थीप्रवर्तनादन्यत्किं जातमित्याह—

नव्वमओ चटमासं पक्खिसदिवसंमि मम्मयं नित्थे । एवं कालविसेसे पड्डिकमणं पंचहा निअयं ॥ ३६ ॥

यद्दत्त - चतुर्थीप्रवृत्तिवशाच्चतुर्मासं पाश्चिच्छिबसे तीर्थे मम्मत्, यदुक्तं—“कालगङ्गाहि कारणिधा चतुर्थी पवसिआ, तबसेण य चउम्मासिआणि चउरमीए आयरिआणि’सि” चर्मोपदशमालाघुस्वरादौ, यत्तु कश्चित् ठाणावृत्त्यादौ ‘तबसेण य पक्खिआणि चउरमीए आयरिआणि’सि निश्चितं दृश्यते तत्राकारकतन केनचित्पाठः परावर्त्तनो बोध्यः, अत्र च युक्तिः पौर्णमीयकम्मतनिरा करण द्वितीयविध्राये दक्षिणा, एव प्रागुक्तयुक्त्या कालविशेषाप्रकारं नियत—निर्यञ्जितमिति गायार्थः ॥३६॥ अथ कालनियतानि पञ्च प्रतिक्रमणान्याह—

देसिअरान्अपनस्विअ ञउमासिअ चउररानि पचविह । पट्टिकमण पुण पावा निअत्तणं नामनिष्कप्ती ॥३७॥
 दैयसिक्क च गत्रिक्क च पाक्षिक्क च चातुमासिक्क चेति ममाहार, इत्यमुना प्रकारेण पञ्चविध—पञ्चप्रकारं दिवसा दिक्काननियतम्, अस्य प्रतिक्रमणस्य नामनिष्पत्तिः पाषाभिन्नचनं प्रतिक्रमणमिति गायार्थः ॥३८॥ अथ नाममात्रे पञ्चविधं प्रति क्रमणं यदुक्तं तत्प्रयोजनमाह—

आइदुग अणुकरणं कुवद्वसिआणपि होइ तिरथेण । अंनिमतिग तु तित्था बाहिरमावस्स मइ च्चिण्ह ॥३९॥
 आदित्रिक-रात्रिकद्वैतसिक्क प्रतिक्रमणे कृपाक्षिप्राणां तीर्थेन महानुकरणम्, अपिरेवार्थेऽनुकरणमेव, यथा नदो राजादीनामनुकरणवेष्टाप-
 रागणो भवति तथाऽयमपि प्रतिक्रमणादिक्रियया तीर्थानुकरणकारी स्यात्, न त्वनुकरणमात्रेण तीर्थान्तर्वर्त्ती स्यात्, नटस्यापि राजादि-
 म्यपदद्वयापन, अन्तिमत्रिक्कं तु—पाक्षिकचातुर्मासिकयावत्परिक्रमणं प्रतिक्रमणत्रय तीर्थाद्विर्भावस्य महाविह्वलम्, एतेष्विहस्तीर्था-
 द्वादि प्रायो बालैरेवपि ज्ञायते इत्यर्थः, तत्कृषमितिषेच्छृणु, त्रैयसिक्कं गत्रिक्कं चेति प्रतिक्रमणत्रय यथा तीर्थे दिवसमगम्योः पर्यन्ते करोति

तथा। कुपाक्षिकविशेषा अपि, पर यद्यपि तत्प्रतिक्रमणं नाच्छिन्नतीर्थपरम्परागतं, किन्तु निजमतिकल्पितं, तथापि नामकालयोः साम्यात् तीर्थानुकरणं, पाक्षिकप्रतिक्रमणं चानादिसिद्धं तीर्थेन चतुर्दश्यामेव विधीयते, चतुर्मासप्रतिक्रमणं तु श्रीकालकाचार्यादा-
रस्य संप्रति चतुर्दश्यामेव, कुपाक्षिकैस्तु नाममात्रेणापि पाक्षिकचातुर्मासिकप्रतिक्रमणं पञ्चदश्यामेव, तच्च चिह्नं तीर्थाद्बहिर्माससूचकं
कुपाक्षिकाणां स्फुटमेव, यद्यपि कुपाक्षिकविशेषः खरतरश्चतुर्दश्यामेव पाक्षिकं प्रतिक्रमति तथापि चतुर्दशीपाते पञ्चदश्यङ्गीकारेण
तत्तुल्य एव, एवं पर्युषणाच्चतुर्थ्यङ्गीकारेऽपि चतुर्थीपाते पञ्चम्यङ्गीकारेण मासवृद्धौ च श्रावणाङ्गीकारेण च विशेषकुपाक्षिकेभ्यो न
भिन्न एवेति बोध्यमितिगार्थः ॥३८॥ अथ प्रस्तुतस्याञ्चलिकस्य यैथिहूनेस्तीर्थाद्बहिर्मासोऽवगम्यते तेष्वापि विशेषमाह—
जेहंचलिओ नित्ये पाय ग्वमणुव नित्यचाहिरिओ । पयडो तेसुवि चिण्हेसु तिणिण पुत्तिप्पमुहयाई ॥३९॥
यैथिहूराञ्चलिकस्तीर्थाद्बहिः क्षपणकवत्—पिच्छिकादिचिह्नः टिगम्बर इव प्रकटो भवति तेष्वापि चिह्नेषु 'पुत्तिप्रमुखकानि' मुख-
वस्त्रिकाप्रतिक्रमणपर्युषणाच्चतुर्थीनिषेधरूपाणि त्रीणि चिह्नानि आत्रालगोपाङ्गनानामपि प्रतीतानीति गम्यमितिगार्थः ॥३९॥

अथ प्रतीतचिह्नेष्वपि प्राधान्यमाह—

तेसु भणिणसु भणिअं पारं सयलंपि सेसचिण्हगयं । तत्थवि पोत्तिअचाओ निअअणुगयसावयाईणं ॥४०॥

तेषु-त्रिषु भणितेषु शेषचिह्नगणं मकलमपि प्रायो भणितं बोध्यं, तत्रापि-तेष्वपि निजानुगतश्रावकादीनां मुखवस्त्रिकात्यागो
महाचिह्नं तीर्थाद्बहिर्भवेने इतिगार्थः ॥४०॥ अथ मुखवस्त्रिकात्यागो महच्चिह्नं ततः किमित्याह—

तेण मुह्वत्तिठावणपगरणमिह वट्टमाणभायरिओ । पुणिमपक्खटिओविअ कासी अपणेसि का वत्ता ? ॥४१॥

यतः करणम् । तीर्थादृषद्विमयनस्तन्निष्कस्य भवन्निह तेन करणनहस्तुल्यवसिक्तास्यापनग्रकरणं पूर्णिमापधस्वितोऽपि च भीवर्द्ध-
मानाचार्यं अकार्षीत्, तथाहि—“मोदतिमिरोदगुरं नमिउं वीरं सुआणुमारंण । माहमि अ मुहपणं सद्दणममुहट्टाय ॥१॥ इह केइ
ममयतर्णं अमुयंता आरयाण मुहपणं । एहिंसहंति अर्णं उअगरणमिणसिक्काऊणं ॥२॥ एवं च चीवराप्पि वि सुखति न सायगाण परि-
हेडा जम्मा तागि वि मज्झिमज्झिणाण उवगरणभूआइ ॥३॥ ज च जइ वि पुसंतो पाए मुहणंतएण पण्डित । पावइ किं पुण सद्धो तं
पिअ निअक्कप्पजाभिणं ! ॥४॥” इत्यादि कुलवं ज्ञय, न चैव श्रीवर्द्धमानत्रररव प्रवृत्ति, किंन्वयेपामपीत्युत्तरार्द्धमाह—‘अण्णेसिमि-
त्थादि, अन्ययो तीर्थस्थितानां वरिप्रवरणां का वारणां?, तीर्थवाणो राकारत्तोऽपि निजसमुदायाद्विर्भूतस्तनिकप्रतिबोधाय मुल-
वसिक्काव्यवस्थापक प्रकरणं कृतवान् तर्हि तीर्थवर्त्तिन इत्य कुवन्ति तत्र किमाधर्यमिति भाव, तथाहि—प्रथमं भावकाणां आविष्कार्या-
न प्रतिक्रमणविचारो लिख्यत—यथा “सुं किं न लोउत्तग्गिअं भावावस्मय?, २ उण्णा ममणो वा ममणी वा सावओ वा माविआ वा
तविणे तम्मणे तहस्स तदज्जवसिण तदज्जवसाण तवट्ठोवउचे तदपिअकरणं अण्णात्थ कत्थइ मण अकुवेमाण उममोक्कलं
आवस्मय करेति” सि(२७) श्रीअनुयोगाद्वारत्तं, एतवृत्ति—यदिइ भवणादयन्मविचादिविज्ञेयणविशिष्टा उमयकालं प्रतिक्रम-
णावावश्यकं कुवन्ति तल्लोकोपरिकं मानावश्यकमिति संटक्क, तथा ‘ममणेण मात्रेण य अवस्सकययवय इवइ उम्मा । अंतो अहोनिस्स-
स्सा तम्मा आपस्मय नाम ॥१॥ इति श्रीअनुयो० सूत्र (३०) अत्र सूत्रे वृत्तौ च माधूनां आपकाणां च सदृशमवयवविधावश्यकान्तर्गतं
प्रतिक्रमणं प्रकृतमेवोक्तं, तथा “साविगाणा मिच्छादिदिष्टिअस्मदिण्णा, आत्रस्मय वेक्कालिअं करेति, पच्चक्खाइ अ” सि श्रीआणदय-
कचूणो योगमग्रग्राहिस्सर, तथा “अमइ माधूवइआण पोयहमालाण मग्गिइ वा एअं मामाइअं वा करेति” । श्रीआवदयकचूणो प्रत्या-

न्यानाध्ययने, अत्राप्यवश्यकचूणां स्थानद्वयेऽपि षड्विधावश्यकत्वरूपं प्रतिकर्मणं सुव्यक्तमुक्तं श्रावकाणां, षड्विधावश्यकक्रमस्तु श्री-
आवश्यकचूर्णाशुक्त एव ज्ञेयः, ननु स माध्वदेशेनोक्तोऽस्ति ततः श्रावकाणां कथं लभ्यते इति चेदुच्यते, साधूनां श्रावकाणां च षड्वि-
धावश्यकक्रमस्य पूर्वोक्तश्रीसिद्धान्ताक्षरैः सदृशस्यैव लभ्यमानत्वाद्, उपलक्षणव्याख्या वणाद्, अन्यथा श्रमण्या अपि तत्क्रममाभावः
प्रमज्येत, यथा च—“पंचमहद्वयजुतो अणलम माणपरिवज्जिअ मई अ । संविग्गनिज्जह्ठी किइकम्मकरो हवइ साहू॥१॥” (नि १२०)
इति श्रीआचश्यकोक्तचन्दनविधिः माध्वदेशेन निर्दिष्टोऽपि श्रमणीश्रावकश्राविकात्रयस्यापि प्रतिपद्यते तथा षड्विधावश्यकक्रमोऽ-
प्यवश्यं प्रतिपत्तव्यः, केवलं तु श्रावकं प्रतीत्य कुत्रापि समग्रस्य षड्विधावश्यकविधेरन्यत्रानुपलम्भात्, किं च—श्रावकाणां षड्विधाव-
श्यकविधिविषयं विभागं स्वमत्या संभाव्य क्वाप्यागमे पूर्वगमजप्रणीतप्रकरणेषु पूर्वाचार्यपरम्परायां चादृश्यमानानुवादं यः कल्पयति
स सतां न प्रमाणं, स्वच्छन्दप्रवृत्तत्वेन श्रीमर्वज्ञातामङ्गकारित्वादिति १॥ इति सुखवस्त्रिकादेर्यत्कार्यं प्रतिकर्मणादि तद्वर्जितं, तच्च कारण-
मन्तरेण न भवतीति तत्कारणं सुखवस्त्रिकादीति, दर्शयति श्रावकाणां रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—आवश्यकं यथोचितव्यापार-
इत्यादि प्रागुक्तं, तत्र तदपि अकरणेति—‘तदर्थितकरणः’ करणानि—रजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मिन्—आवश्यकं यथोचितव्यापार-
नियोगेनार्पितानि करणानि येन स तथाविधो, द्रव्यतः स्वस्थानन्यस्तोपकरण इत्यर्थः इति श्रीअनुयोगद्वारवृत्तौ श्रीवीरनिर्वा-
णात्महसवर्षसंज्ञातैः श्रीहरिभद्रस्मरिभिः कृतायां, तथा “तस्माद्वर्षे जाणि मरीरओहरणमुहणंतगाइआणि दवाणि ताणि किरिआ-
करणत्तणओ अप्पिआणि” इति श्रीअनुचूर्णौ, तथा ‘तदर्थितकरणः’ करणानि—तत्माधकतमानि देहरजोहरणमुखवस्त्रिकादीनि तस्मि-
न्—आवश्यकं यथोचितव्यापारनियोगेनार्पितानि—नियुक्तानि येन स तथा, अमूनि च तच्चितादि विज्ञेयानि लिङ्गविपरिणामतः

भ्रमणीभाविकयोरेपि याज्यानि इति श्रीअनुगोः० ब्रह्मो मलधारिभीहमचन्द्रधरिक्तनायास्, अत्र चूर्णी वृत्तिद्वयपि च तदपित
 पत्रण इतिविशेषणस्य श्रमणभावक्यटिमयिचिन- मटग्रमेव व्याख्यानं कृतं त्रिमिरपि ग्रन्थकृद्भिः, तत्र क्लृप्तशब्दस्य रजोहरणमुत्स-
 वस्त्रिचक्रविरूप पत्रार्थः प्रदर्शित, तथा-अथनामा दृग्भ्रष्टाजाय, आवता वाग्सेव उ। सीमा चत्वारि गुणीओ, तिसि दो अ पवेसणा॥१॥
 त्रगनिक्रस्वमण चेव पणशीसं विआदिआ। श्रवम्भएहि परिसुद, किदकम्प जहि कीरइ ॥२॥ किदकम्पमपि कुयतो न होइ किदक
 म्मनिअगमागी। पणवीमामअयरं माह ठण विराइतो ॥३॥ इति श्रीओआवइयकनिर्युक्तौ (१२१५-६-७) दृजोणय जाए वेलाए
 एदमं यंत्ति ताह निष्किद्विज्जं बदइ, जहाबायं मामण्ये जाणिनिइत्यमण अ, मामण्यो रयइरणं गृहपविआ चोलपट्टो अ, जोगिनिक्त्स्व
 मणो अंजलिं सीस काज्ज नीइ' इति श्रीओआवइयकचूर्णौ, एव भीअनुयोगगारपु पदविषायम्यकक्रिया सुत्त्ववस्त्रिक्त्स्वरजोहरणवद्विभ्या-
 पारपुर्विक्र प्रोक्ता, बन्धननियुक्ताविह यथाजातावउयकं रजोहरणमुत्सवस्त्रिक्त्स्वविहविनाभूतं वस्त्रिहं, तच्च माधूनां भ्रातृानां च ज्ञेय
 चतुर्विधत्वावयवत् प्राय समानमेव युज्यत, भ्रातृानव केवलानाधित्य बन्धनकविच- कापि सिद्धान्तेऽनुपलम्भमात्, नचैव भाव
 कृष्णां चोलपट्टोऽपि प्रमज्यतेतिवाच्य, यतो यथाजातावउयकं मामान्यनोक्तमपि पूर्वाभायसंप्रदायात् किंचिद्विद्वेषेवैव इय, अन्यथा
 श्रमण्या अपि सुत्त्ववस्त्रिक्त्स्वचोलपट्टा प्रमज्येतेत्यलमतिप्रमज्जेन। तथा 'मो अ किर सामाअअ करितो मउठ अबयेति, कुंडल नाममुदं
 पुष्पजबोल पाबारमाई पामिरति" श्रीआवइयकस्य ब्रह्मो तच्छूर्णौ च "उत्तरिजं नाम पाउरणं" श्रीनिशीबचूर्णं उदेसे १४, अत्र
 श्रीत्राचइयकचूर्णौ ब्रह्मो बोभरीयमोचनेन मामाधिक्यइणविधि भावकृष्णां माआत्कथितोऽद्यापस्या सुत्त्ववस्त्रिक्त्स्वप्रदम आपयति, तथा
 'तमण से इह कोलिण समणोवामण् अण्णया कयाई पुहावरण्फलममथमि भेषव अमोगचणिआ ज्ञेयेव पुहविमितावइण तमेव उवा-

गच्छइ, नाममुद्गं च उत्तरिज्जगं च पुढविसिलावडुए ठवेइर समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिअं धम्मपत्तच्चि उवसंपज्जित्ताणं वि-
 हरति” ओउपासकदशाङ्गबष्ठाध्ययने, अत्रैव देवपरीक्षानन्तरं “तेणं कालेणं मामी समोमढे, तए णं से कुंडकोलिए इमीसे कहाए
 लद्धहे हडे जहा कामदेवो तहा निगच्छइ जाव पज्जुवासइ” उपास० ६ अध्यायने, कामदेवश्च गृहीतपौषध एवात्रैव द्वितीयाध्ययने
 एवं निर्गतो यथा— “तए णं से कामदेवे इमीसे कहाए लद्धहे समाणे एवं खलु समाणे जाव विहरइ, तं मेअं खलु ममं भमणं भगवं
 महावीरं चंदित्ता नमंसित्ता तओ पडिनिअत्तस्स पोमहं पारित्तएत्तिकट्ठु एवं संपेहेइ” इत्यादि, इह कुण्डकोलिकेन मुक्तोत्तरीयेन
 मुखवस्त्रिकादिना गृहीतपौषधेन धर्मनुष्ठानं कृतम्, अन्यथा कामदेवोपमानेन तत्पारणाभिप्रायो न घटते, तथाहि अबट्ठि (बहदट्ठ) कुसु-
 मसेहर सुषयदद्वाहिगारमज्झमि । ठवणायरिअं ठविउं पोसहमालाइ पुण सीहो ॥१॥ उम्मुक्कभूसणो सो इरिआइपुरस्सरं च मुहपत्ति ।
 पडिलेहंतो पच्छा चउव्हिहं पोमहं कुणइ ॥२॥ इति व्यवहारचूलिकादौ सिंहश्रावकस्य स्थापनाचार्यस्याग्रे मुखवस्त्रिकयैव पौषधग्रहण-
 विधिः प्रकटमेव भणितः, तथा श्रीआवठयकनिर्युक्तौ वन्दनकाध्ययने “अक्खे वराडए वा कट्ठे पुत्थे अ चित्तकम्मे अ । सब्भा-
 वमसब्भावं ठवणाकायं विआणिज्जा ॥१॥” (१५२९) इत्यनया गाथया गुरोरभावे स्थापनाचार्याग्रे वन्दनादिकर्त्ता मुख्यवृत्त्या
 साधुरेवोक्तः, यथा “पंचमहद्वयजुत्तो अणलम माणपरिवज्जिअमईओ । संविग्गनिज्जरट्ठी किडकम्मकरो हवइ साह ॥१॥” परं माधु-
 वच्छावकंणापि वन्दनकं दीयते, न च तस्य रजोहरणं क्वापि सिद्धान्ते भणितं, मुखवस्त्रिका त्वनेकेषु स्थानेषु भणिता, अञ्चलेन पु-
 नर्वन्दनकं क्वापि न दृश्यते, यश्च कृष्णवासुदेवदृष्टान्तस्तैर्भण्यते तत्रापि यथा मुखवस्त्रिकया वन्दनकं न भणितं तथाऽञ्चलेनापि नोक्तं,
 यत्तु ‘असह पुत्तस्स अंतेणं’ति आवड्यकचूर्णरक्षराणि दृष्ट्वा पुत्तशब्देन भ्रान्ताः गन्तस्तेऽञ्चलेन वन्दनकं वदन्ति तत्रापि ते मुग्धाः

प्रस्ताय न विदन्ति, यत एतन्मामाधिक्यप्रवर्णने "अहं घटो से उच्यते" इति अत्र अस्मात्
पौष्ट्यस्य अंतर्गत्तु" इति अध्यायस्य सन्धि, तेषामयमर्थः - अथ गृहे सामाधिक्यं करोति तदा तस्यौपग्रहिकं रजोहरणमस्ति, तेन भुवं प्र
माजयति, तस्यौपग्रहिपरजोहरणस्य असद्वृत्तिरसत्त्वेऽभावे तस्य वस्त्रस्यान्तर्गतं - अत्रालेन सस्तरकटिभुवं प्रमाजयति, एतेरर्थः - स्वा-
ध्यायसंस्तरकटिभूमिप्रमाजनमेयोक्तं, न चन्दनादि, किञ्च - पुच्छप्रभृदन्तर्गतं मुखवस्त्रिकापि भण्यते, यत आचर्यकानि र्युक्तास्तुक्तं - "वा
तवाणावरिआ निकाण्णं ठंति कज्ज अयणाए । इत्यर्थे गुल्लिमन्ना पुष्पावरिआ व भासति ॥१॥" (मि० १४२७) किञ्च चन्दनकमाज्येऽपि
आचरकस्य मुखवस्त्रिकायामेव चन्दनादिविचिरुक्तः, तथाहि - "न य विच्छिन्नं धामगजाणु निसिञ्चणं सत्त्वं मुहपस्सि । रयहरणमज्झ
भागमि ठावणं पुत्तपायजुग ॥१॥ एव सुमावओऽविहु दुवालमावचवदणं दित्तो । मुहणुत्तिमज्झभागंमि ठापए पुत्तपायजुगं ॥२॥"
इति । अथ सुनिष्कल्लं भादानां मुखवस्त्रिकानि पथवत्स्थापनाचार्यस्थापनमपि प्रतिपिदमतः प्रमद्वत्तस्तदप्याद्यन्त्य निराकरणं (क्रियते),
यथा ननु किं भावकस्यापि क्वप्यागमे स्थापनाचार्यस्थापनमस्ति?, अस्तीति श्रुतं - गुरुविरहमि अ ठवणा गुरुचयमोवदसत्तय च ।
जिणविरहमि य जिणविषसेवणामतण महल ॥१॥ रणुच्च परुत्तस्सवि उद सत्ता भतटेवयाण वा । तह वेव परुत्तस्सवि गुरुणो
सत्ता विणयहज्ज ॥२॥ इत्यादि (३४६५) विद्यापावदयकाविज्जणमामाण्याद्, अथ यतिमामाधिक्यप्रस्तावे मदन्तर्गतं व्याख्या
नयता 'गुरुविरहमी'त्यादि माव्यकृता साधुमाश्रित्योक्तं न भावकमिति चेन्न हि प्रष्टव्योऽत्र भवान् - किं धायकं सामाधिक्यमुच्यते मद-
न्तर्गतं भणति न वा?, यदि भणति तर्हि साधुवत्त्याधाहुरोराभावे सोऽपि स्थापनाचार्यं स्थापयति, उभयत्रापि न्यायस्य समान
त्वाद्, विधीयन्तु पक्षो न घटत एव, मदन्तर्गतं च अमामाधिक्यस्याहर्तव्येति चेन्न, किञ्च - यदि मरुत्तसिद्धान्तसद्भावा

विज्ञेन ममग्रसामाचारीममाचरणचतुरेणापि माधुना गुरोरभावे स्थापनाचार्यस्य पुरत एवं यथोदितकृत्यं क्रियते यथा “भरुअच्छंमि
 अ विजए नडपिडए वामनाग नागहरे । ठवणा आयरिस्सा मामायरी पउंजणया ॥१॥ (आव० नि० १४१३) तर्हि तथाविधविश-
 दमसयमारविचारचतुरचेतस्केन सद्वाऽन्योऽन्यकार्यकदम्बकप्रवणमनस्केनोपामकेन सुतरामेताद्विधेयमित्यागमप्रमाणमुपदर्श्य युक्ति-
 मपि दर्शयामः, तथाहि—यदि स्थापनाचार्यमन्तरेणापि वन्दनाद्यनुष्ठानं विधीयते तदा यद्वन्दनकनिर्गुक्तौ “आयण्प्रमाणमिच्चो चउ-
 हिसि होइ उगहो गुरुणो” (१२३३ बृत्तौ) इत्याद्यधैरवरग्रहणप्रमाणमुक्तं तत्कथं घटामियत्ति?, नहि गुर्वभावे गुरुगतावग्रहप्रमाणं
 घटमानकं स्यात्, ग्रामाभावे तत्सीम्नो व्यवस्थावत्, तथा तत्रैव यदपरमुक्तं ‘चउस्मिरं तिगुत्तं च दुपवेसं एगनिअखमणं’
 (१२१४) इत्यादि, तदपि न युक्तं भवेत्, यतश्चतुःशीर्षत्वं वन्दनकदावत्तत्प्रतीच्छकयोः सद्भावे सति संभवति, तच्च स्तनिका-
 मिप्रायेण कथं युज्यते?, साक्षाद्गुर्वभावे स्थापनाचार्यस्यानभ्युपगमात्, द्विप्रवेशैकनिष्क्रमणविचारणा तु गुरोरभावेऽवधिभूतस्था-
 पनाचार्यस्थापनाभिर्गमप्रवेशाभावेन दूरापास्तैव, अथैतदोपपरिजिहीर्षुः परः प्रेरयति—ननु वयमपि हृदयमध्ये गुरुं स्थापयामस्त-
 तश्च सर्वं सुस्थं, हंहो तदपि खरविषाणे लावण्यवर्णनमिव केवलप्रयासहेतुरेव, हृदयमध्यवर्त्तित्वाद्गुरोर्वन्दनकदात्रा सहैव संचरणात्
 न कथंचिदपि तदातुर्निर्गमप्रवेशौ म्यातां, तदसन्वे च न पञ्चविशत्यावश्यकसंपूर्तिः, तदसंपूर्तौ च वन्दनकाशुद्धिः, एवमपाकृतः
 सन् भूयोऽपि मुखरतया परो ब्रवीति—ननु न केवलं वयं हृदयमध्ये एव गुरुं व्यवस्थापयामः, किं नर्हि निकटतरवर्त्तिकटकुड्या-
 दात्रपि स्थापयित्वा तद्विधापयामः, हन्तैवं ब्रुवता भवताऽपि शून्यहृदयतया ‘अक्खे वगडए वा कडे पुन्थे अ चित्तकम्मे अ । म-
 ंभाघअसअभावं ठवणायरिअं विआणाहि ॥१॥ इत्यागमवचनात् स्वमुखेनैव स्थापनाचार्यस्थापनाऽम्मदभीष्टाऽमन्यत, तस्मान्च्छा-

पदेनापि बन्धनादिक चिकीर्षुणा गुरोरभावे साधुवत् स्वाप्य एव सिद्धान्तप्रमाणेन युक्तिबलेन च स्थापितेऽपि स्वाप्यनाचार्ये निजानन्यकुबिकल्पसंक्रान्तिसत्कृत्युक्तिशतं सुगधजनप्रतारणपरः पर प्रजल्पति यथा देष्टान्तरस्थितं गुरु वयमपि व्यवस्थाप्येयानुष्ठान कुर्मो, नान्यथा, सतत नावध्यमात्रादिदूषणानुपपन्नं, मैव बोधः, एवं हि गुर्धनुषानकत्रोरन्तरा गजाश्वरथपदातिकोटी संतंक्रकटकादिसंशरणादिना पदिधावश्यके कायोत्सर्गादिष्वनेके उच्छन्ननकादयो दोषाः प्रसज्येयुरित्यल कदाप्रहप्रहकदर्थितये तमा सममतिप्रसङ्गेनेति स्थापनाचार्यस्यापनेस्यापि अनेक्युक्तिभि पूर्वाचार्यैर्गुह्यनस्त्रिकादिव्यवस्थापनं कृतमिति गाथार्यं ॥४१॥ अयं सुलवस्त्रिकाविचारे कथिते मर्वमपि तन्मतसंबन्ध्यकमेवेति ददप्रयति—

सच्छब्दमइविगल्पिअमयमूलुच्छदग जिणिजुस्त । इयकपि जुत्तिजुस्त नाहिमय किं बहृदिपि ? ॥४२॥

स्वच्छब्दस्य—गुह्यारन्तर्भविरहितस्य वा मति—युधि—यद्वा भावनिर्देशात्स्वच्छन्दत्वेन या मतिस्तथा विकल्पितं यन्मत—कृपा धिकमागस्तस्य यन्मूर्तं—प्रथममुत्सृज्य क्षपणकानां नाम्यत्रत ? पौर्णिमीयकानां पूर्णिमायाधिकः औष्टिक्रणां स्त्रीजनपूजानियेषः ३ स्तनिकानां सुलवस्त्रिकानियेषः ४ साद्वराकानां फलादिपूजानियेषः ५ आगमिकानां सुतदवतास्तुतिनियेषः ६ तुम्याकानां प्रतिमानियेषः ७ कटुकानां संप्रति साधुदर्शनाभावः ८ बन्ध्यानामागमिकवच्छतदेवतानियेषः ९ पात्रस्य निद्रादिकरणे साधूनां जिनोपदश्रनियेषः १० इत्यादि, तस्योच्छेदकं तादृशरूपकाविषयपराकरणाद्युक्तकल्पं जिनोन्द्रोक्तमेकमपि युक्तिप्रपुष्क—विचापमाणं युक्तिश्रम नाभिमत—न सम्मत्, यद्यप्येतदागमे मण्डितं परमं यन् किमपि सिद्धान्तवचनदर्शयन्तिवत्यादिवचोमि प्राक् प्रवृद्धितवचने रुचिर्न मवेत्, ज्ञातपरमं कथाद्भोक्तुपरीकृतजिनपूजोपेक्षकुम्पाकवन् किं बहुमिगपि वचनै ? स्यान् तादृशकुरूपस्य सिद्धान्तवचनश्रुतेरपि, किमपि न

स्यादित्यर्थ इतिगाथार्थः, ॥४२॥ अथ सिद्धान्तैकवचनारुचिकस्य बहुभिरपि किमपि न स्यादित्यत्र दृष्टान्तमाह—

इक्कंमि पईवंमि अ दीवंते नेव पासई किंची । लोअणसत्तिविमुत्तो पईवकोडीहिं किं तस्स? ॥४३॥

चोऽप्यर्थे, एकस्मिन्नपि प्रदीपे दीप्यमाने किंचिन्न पश्यति, तत्र हेतुमाह—यतः सः ‘लोचनशक्तिविमुक्तः’ लोचनयोः—अक्ष्णो-
र्या शक्तिः—वस्तुरूपविषयकज्ञानजनकशक्तिस्तया विमुक्तो—विशेषेण मुक्तः—सर्वथा दृक्तेजोरहितस्तस्य पुरुषस्य प्रदीपकोटिभिरपि
किं, न किमपीत्यर्थः, इतिगाथार्थः ॥४३॥ अथ दाष्टान्तिकमाह—

एवमणुओगवयणं पुत्तिरयहरणपयासयं पयडं । इक्कंमि दीवकप्पं उम्मीलिअनयणसंणीणं ॥४४॥

एवमनुयोगवचनं—‘से किं तं लोउत्तरिअं भावावस्मयं?’ इत्यादि प्रागुक्तं श्रीअनुयोगद्वारसूत्रवाक्यं, कीदृशं?—मुखवस्त्रिकारजो-
हरणग्रकाशकं—श्रावकधर्मेऽपि रजोहरणमुखवस्त्रिकाद्युपकरणं प्रतिक्रमणक्रियोपयोगि भणितं, कथं?—‘प्रकटं’ स्पष्टं, न पुनरव्यक्तम्,
एतद्वचनमेकमपि ‘दीपकल्पं’ प्रदीपकल्पं—प्रदीपतुल्यं, केषाम्?—उन्मीलिते—उद्घाटिते नयने—लोचने येषां ते उन्मीलितनयनास्ते
च ते संज्ञिनश्चेति समासः, उद्घाटितलोचनोऽपि यद्यसंज्ञी स्यात्तदा न किंचिद्भीष्टार्थसिद्धिः, संज्ञयपि यदि निमीलितलोचनो
लोचनरहितो वा स्यात्तथाप्यकिञ्चित्कर इति द्वयोरपि विशेषणयोः प्रयोजनमिति गाथार्थः ॥४४॥ अथ स्तनिकस्य विंशत्या
दिनैः पर्युषणाकरणे प्रयोजनमाह—

जं पुण वीसदिणेहिं पज्जोसवणाऽभिवड्ढिण्वरिसे । तं तित्थवज्जवज्जो सयंति पच्चायणट्ठाण ॥४५॥

यत्पुनः अभिवाधिते वर्षे विंशत्या दिनैः पर्युषणा तत्स्वयमहं तीर्थवाह्यबाह्य इति प्रत्यायनार्थं बोध्यं, तीर्थवाह्यो राकारक्तस्त-

चिद्विभक्तिपक्षा अपि पञ्चाशत्ता दिनैरेव पर्युषणां कुर्वन्ति, अयं तु सेम्योऽपि वैलघण्यसूचकं विंशत्या दिनैरेव पर्युषणाक्रमेण सर्वं
 कृपाधिकेभ्यः स्वारमानं घातं द्रापयतीति भाव इति गार्थाय ॥४५॥ अथ विंशत्या दिनैर्यज्जपितं तदाह—

ज त स्ताभिर्गगदिअ पंचगहाणोइ जाव पचासा । अभिवहदिण उ बीसा निअमाभावेण मुणिववणे ॥४६॥
 यद्-यस्मात्तत् स्वाभिप्रदिकं पञ्चकान्या तावत् कियते यावत्स्वाशदिना भवन्ति अभिवदिते तु-अभिवदितवर्षे तु विंशतिदिना
 र्गामिप्रदिकं भवति, तत्र नियमामावेन मुनिवचनं स्यात्, पृच्छतां गृहस्थानां पुगस्ताचिद्यामो नवेति संदिग्धमेव साधवो वदन्ती-
 ति, स्वयं नियमयऽपि गृहस्थमाधिकुनिधयाभावात्स्वामिप्रदिकं भण्यते इति गार्थाय ॥४६॥ कथमभिवदिते विंशतिदिनेभ्योऽन्यथा
 पञ्चाशदिनेभ्यश्च गृहिमातमेव भवतीति द्रव्यति—

तत्तोवि पर नियम भासतो नाहिगरणयोसमुणी । इअ भासगाहअत्थो दुणणीण चण्णिओ पयइते ॥४७॥
 तत-द्रागुक्तान् स्वामिगृहीतकृताव परं नियमं-गृहस्थानां पृच्छतां पुरो वयमत्र स्मिता स्म इति निबधं भाषमाणो नावि
 करणदोपमुनिः स्याद्-पधिकरणद्रोपमागं मापुन भवेद् इति-अमुना प्रकारेण भाष्यगाथार्षो भण्यित, क ?-पूर्वो-निशीयवूर्णो
 प्रकट-स्पष्ट, तथाहि-“इत्थं उ अणमिग्गादिअं बीमइराह मयीसइमासो । तेण परमयिग्गादिअं गिरिजाय कचिअ जावा ॥१॥ असिवाइ-
 प्परणेहि अहवा वासं न सुदुदु आरद । अभिवहदिअंमि वीमा इअरंमि सबीसइमासो ॥२॥ इति श्रीनिशीयमाख्ये उदे० १० । एत
 द्द्वयैर्यथा “इत्थं उ” गाहा, इत्यसि-आसाडपुण्यमाए, भाषणबहुलपथमीए पञ्चामविण्णि अयणा अणमिग्गादीअं, अहवा जइ गिरि-

न्या पुच्छति-अजो! तुवमे इत्थ वरिमाकालं ठिआ अह न ठिआ ?, एवं पुच्छिहं 'अणमिग्गहिअं'ति संदिग्धं वक्तव्यम्, इहान्यत्र वा नाद्यापि निश्चयो भवतीत्यर्थः, एवं संदिग्धं कियत्कालं वक्तव्यम् ?, उच्यते-'वीमइरायं'ति जइ अभिवड्ढिए वरिसे तो वीयतिरातं जात्र अणमिग्गहिअं, अह चंदवरिसे तो मवीमतिरातं मासं जात्र अणमिग्गहिअं भवति, तेणं-तत्कालात्परतः अप्पणो आमिमुख्येन गृहीतमिह व्यवस्थिता इति, गिहीण य पुच्छंताण कहेति-ठिआ मो वरिमाकालंति, किं पुण कारणं वीसतिराते स-वीमतिराए मासे वा गए अप्पणो अभिग्गहिअं गिहिणायं करंति आरतो न करंति ?, उच्यते, 'असिवा' गाहा, कडाचि असिवं भवे, आदिग्गहणातो रायदुट्टादी, वासं वा न सुइडु आरद्धं वासिउं, एवमाइहं कारणेहि जइ अच्छंति तो अहिगरणादिदोसा, अह न अच्छंति तो गिहत्था भणंति-एते मव्वणुपुत्तगा न किंचि जाणंति, लोगो घरादीणि छादेति, हलादिकम्माणि वा संठवेति, अभिग्गहिए गिहिणाए अ आरओ कए जम्हा एवमाइआ अहिगरणादिदोसा तम्हा अभिवड्ढिअंमि वरिसे वीसतिराते गते गिहिणातं करंति, तिसु चंदवरिसेसु मवीसतिराते मासे गते गिहिणातं करंती 'ति निशीथच्च० १०३०, अयमभिप्रायः-श्रावणे-स्यष्टमतपथैत्यपरिपाटिसांवत्सरिकप्रतिक्रमणादिकृत्यविशिष्टं पर्युषणापर्वं न कर्त्तव्यमिति गार्थार्थः ॥ ४७ ॥ अथाष्टमतपःप्रभृति-कृत्यविशिष्टा, पर्युषणा कडा कर्त्तव्येत्याह-

जं पुण पज्जोसवणा पव्वं सव्वेसिं सम्मयं समए । तं भव्वए मासे चउत्थिदिणे नन्नहा मेरा ॥ ४८ ॥

यत्पुनः सर्वेषामाबालगोपाङ्गनानामपि समये-प्रवचने पर्युषणापर्वं सम्मतं-प्रतीतं तद्भाद्रपदे मासे चतुर्थीदिनेऽर्थाच्छीकालका-चार्यादारभ्य दुष्प्रमहं यावत्संप्रतिकाले भवतीति, अन्यथा मेरा-मर्यादा न स्यात्, किंच-क्वाप्यागमे श्रावणमासविशिष्टं पर्युषणा-

परेत्युक्तं नाम्नीति गाथार्थं ॥४८॥ अथ सप्रति पञ्चकडान्या कथं न क्रियत इत्याह—

सप्त पञ्चगदाणीपमुद्दविही सद्ययणओ णिन्नो । माभिगगहगिहिणाय उभयपि भ मद्यद भद ॥४९॥

सप्रति—वर्षमानकाल पञ्चकडानिप्रमुत्सविधिं सप्तवधनत—तीषाग्राह्यं व्युच्छिन्नं, अत एव कचिदियं गाथापि—“वीसहि दि
प्रेहि कप्यो पंचगदाणीदं कृष्णठवणा य । नवमयतनउण्हि वृच्छिन्नं संघआणाए ॥१॥”यि, तस्मात्स्वाभिग्रहगृहिज्जातमुभयमपि—
स्वाभिगृहीतं गृहिज्जातं येति द्वितयमपि भाद्रपद—माद्रपदश्चतुर्थ्यां भद्र—मङ्गल तीर्थाभ्युपगतत्वादिति गाथार्थं ॥४९॥ अथ स्तनि
कस्य ग्रथिन्यमूचक यथाच्छन्दस्त्वमाह—

किं व्यागममऽणुत्त तित्याणुमयपि तस्य अहउवो । गअ सुवरमेव नेवति मई महापाव ॥५०॥

स्तनिप्रमतं धीहरिमद्रन्वरिप्रभृतीनां पूवाकार्याणामनङ्गीकाराद् इतिप्रकरणचरित्रापनङ्गीकाराच्च लुम्पाकवत् सिद्धान्तोऽपि केच
लक्ष्य रूप एव, तत्र—“मुक्तं गणहग्रजं? तद्वत् पसेअप्रुदग्रजं चर । सुप्रकेवलिया रजंअं अमिअदसपुहिणा रजंअं ॥१॥”ति
गाथा न सिद्धान्तोक्ता, किंतु पृष्ठत्संप्रतिर्घागता, संप्रतिर्घा च पूर्वाचार्यगचित प्रकरणमिति माता मं वच्चेति न्यायमापन्नं मन्
तदीयामय नां गाथां पृच्छ्याप्सोऽपि न लज्जेते, तथा केवलसूत्रवादी मिथ्यादृष्टिरेव भवति, यदागम—“अपरिच्छिन्नसुअनिहमस्त
कचनमभिअसुसचारिस्म । मन्नुजमणवि कय अण्णाणतव नहु पद ॥१॥ अह दाअमिवि पदे तस्स विसेसे पदस्मडयागतो । प
दिओ किलिस्ताइ बेअ तह लिगायारसुअमिचे ॥२॥ (४१५-६) श्रीउपदेणमालायाम्, अत्र दिग्मात्रमार्गदर्शको यथा पथिकं
चेदयति तथा केवलसूत्रवादी धर्मधोनां संसारे पाठयतीति इषावृक्तम्, अत्र युक्तिस्तु पर्युपणावगतातकटीकातो ज्ञेया, एव

मत्स्यपि 'किंचे'ति द्रूपणाभ्युच्चये, आगमेऽनुक्तं—स्तनिकाभिमतागमे कापि नोक्तं तीर्थानुमतं—तीर्थस्य सम्मतं तत्र यथाच्छन्दः—स्वे-
च्छाचारी यत एवं तदेव सुन्दरमेवं च नेति मतिः, मा च मतिर्महापापं, केवलनामपि वाचामगोचरगतिकम्, अयं भावः—तीर्थाभिमतं
तदभिमतसिद्धान्तानुक्तं चेति ज्ञात्वाऽपि सिद्धान्तोक्तकारित्वमात्मनो मन्यमानः किंचित्स्वीकरोति किंचिच्च नेति यथाच्छन्दत्वं
ग्राथिल्यसूचकं, तथाहि—चैत्यवन्दनकायोत्सर्गेऽष्टोच्छ्रवाममानं ललितविस्तरावृत्तौ श्रीहरिभद्रसूरिभिरेवोक्तं, न पुनः कापि तदभि-
मतसिद्धान्ते? आद्धानामालोचनायां प्रायश्चित्तदानविधिः प्रकरणेष्वेवोक्तः २ आद्धानामीर्यापथिकादिसूत्रपठनं साधुमदृशं न सि-
द्धान्तोक्तं ३ आद्धानां वन्दनके द्वादशावर्तविधिर्न सिद्धान्तोक्तः 'किङ्कम्मकरो हवइ साहु'ति वचनात् ४ पौषधग्रहणविधिः पारण-
मविधिश्च नागमोक्तः ५ तथा पौषधोच्चारदण्डकविधिर्ग्रन्थिकसामायिकविधिश्च न सिद्धान्तोक्तः ५ नामायिकदण्डकोऽपि चूर्णयद्युक्तो-
ऽपि 'दुविहं तिविहेण'मित्येवास्ति, न पुनर्मणेणमित्यादि व्यक्तिः ६ साधुसाध्वीनां मुखप्रेतिकाप्रतिलेखनविधिर्भिन्नः काप्युक्तो ना-
स्ति ७ योगविधिराचार्यपदवाचकपदप्रतिष्ठाविधिः सूरिमन्त्रसाधनविधिश्चेति न सिद्धान्तोक्तः ८ आद्वादिमक्षं पर्युषणाकल्पकपर्पण-
लौकिकटिप्पनकोपरिदीक्षादानपर्युषणादिग्रहणं चेत्यादिकं तीर्थाभिमतमेव क्रियते, न पुनः सिद्धान्तोक्तं ९, तथा प्रतिक्रमणसूत्रं?
पुष्करवर्दी २ सिद्धान्तं बुद्धानं ३ तृतीयादिसामायिक ४ पर्वान्यदिनपौषधः ५ सिद्धान्तवृत्तिर्द तीर्थकरादिचरित्र ७ श्रीहरिभद्रसूरिप्रमु-
खरचितप्रकरण ८ श्रीहरिभद्रसूरिप्रमुखगीतार्थ ९ यतिप्रतिष्ठा १० आरात्रिक १ कुसुमाञ्जलि १२ जिनाग्रप्रदीप १३ चतुर्विंशतिजिनपट्टक-
१४ नवग्रहसंयुक्तजिनप्रतिमा १५ पञ्चकल्याणीप्रतिमा १६ क्षामणदण्डकादीनां तीर्थाभिमतानामपि सिद्धान्तानुक्तत्वेन हेतुना परित्या-
गवचनानि त्वपरिमितानि लिखितुमशक्यानि स्वधिया बोध्यानीति गार्थार्थः ॥५०॥ अथोक्तप्रकारेण स्तनिकस्योपलक्षणादन्येषामपि
तीर्थमन्तरेण नान्यत्किमपि शरणमिति केन प्रकारेण तीर्थान्तर्वर्त्ती स्यात् केन च तीर्थवाह्य इति विभणिषुः प्रथमप्रकारमाह—

ज ज जेण जेण जेण तित्थसम्मय समण । त तेण सस्खेण रीअतो तित्थमज्झत्थो ॥५१॥

ममय-जैनप्रपचने यराठन्तु येन येन रूपेण तीर्थसम्मत-तीर्थेनाङ्गीकृत, यथा मातृपदमितचतुर्थीपपूषणा पर्वत्वेनाभ्युपगता तीर्थेन, तद्वस्तु तन स्वरूपेण गणयन्-रुषिविषयीकृतं भवदित्यर्थं न तीर्थमप्यस्म्यो भवति-तीर्थान्तवर्षी स्यादिति गाथायः ॥५२॥ अथ मामान्यन तीर्थान्तवर्षित्वमभिधाय तीर्थनाम्नस्य प्रकृत स्तनिकमधिकृत्य विग्रहणार्ह-

तित्थाओ विवरीअं धणिअमय त धणिअविवरीअ । गवपि धम्मपिम्म निक्कारणकज्जउत्तयसी ॥५२॥

तीथादिपरीत स्तनिरमतम्-प्राञ्चलिकमत 'तपि'ति तीर्थमपि स्तनिकमताद्विपरीतस्वरूपं, षण्णप्ररूपणाम्या मन्योऽन्य प्रतिपन्नंतवत्यर्थं, यद्यप्यङ्कप्रतिष्ठतामणेन द्वितीयप्रतिपद्यता मिद्व्यति तथापि बुधवन्त्रयोरैवैकपाक्षिकया अपि प्रति पद्यताया संमदान् तन्निगमाथ उभयप्रतिपद्यता द्वाविता, स्तनिको हि तीर्थञ्चायामिच्छन्नेव तीर्थं दूयति, तीर्थं तु स्तनिकदि-समुदायस्त्रीयप्रतिपद्यभूता इह एव संमाराद्विहतरित्युपदिशति, यदागम - "न जिणवयजुसिष्ण वयण मासंति ज उ मण्णति । मदिह्ठीयं तदमणपि संमारापुरदिहं ॥१॥"ति भीविशेयावदयकमाप्ये । एवमपि परस्परं प्रतिपद्यतायामपि मत्स्यां यदि धर्मधेम-परस्परं धमप्रीति-स्यान्तर्हि निष्कारणक्षयोत्सपिः तन्त्यादिक्षारणमन्तरणापि पनादितद्यजक्षयोत्सपिः प्रसक्तति गाथाय ॥५२॥ अथ स्तनिकस्य गाथाग्रयण हितमुपदिशन् प्रथमगाथामाह-

तम्हा नित्थ चउउ नित्याहिअमभिनिबेस महपाय । षण्णमण्णउत्थिअत्तिथासयण पर सेअं ॥५३॥

यस्मान् तीर्थप्रतिरुहता धर्मविरोधिनी तस्मात्तथाविधकर्मपरिणत्या यदि तीथाया कर्तुमशक्या तथाऽप्ययमुपदशो-यथोर्थं स्वत्त्वा तीर्थार्थादित-तीर्थस्य पीडाकारि गेगकल्पमभिनिवर्तुं महापापं त्यक्त्वा अन्यतीर्थिकाश्रयणं-आश्रयादिददन्ननावलम्बनं परं-केवलमु

ऋष्टं वा श्रेयो-मङ्गलं, कृपाक्षिकमार्गाश्रयणापेक्षयाऽन्यतीर्थिकमार्गाश्रयणं सुन्दरमेवेतिगाथार्थः॥५३॥ अथ तत्र दृष्टान्तमाह—
जह नाम कोड दुहगो चिच्चाऽमियभायणं तु महुरंषि । विसमवि चइउं चउरो भक्खंतो मिच्छकंदाइ ॥५४॥

यथा नामेति कोमलमन्त्रणे दुर्भगोऽमृतभाजनं-पीशृषपात्रं तु त्यक्त्वा मधुरमपि विषं त्यक्त्वा म्लेच्छकन्दादि-लशुनादि भक्षयन् चतुरो भवति, यद्यपि लशुनादिभक्षणं कुलीनानां निन्द्यं दुर्गन्धदुःस्वाद्यं भक्षितुमनुचितं, विषं तु क्विचिन्नालिकेरकपर्णरादिसंयोगजन्यं सुस्वाद्यं सुगन्धि सुवर्णं च भवति, तथापि तथाविधमपि विषं त्यक्त्वा, अपिरेवार्थे व्यवहितः संबध्यते, त्यक्तैव तुच्छभक्षणीयमपि तथाविधं लशुनं भक्षयन् न जीवितव्यान्मुच्यते, तथा 'जीवन्नरो भद्रशतानि पश्यती'ति न्यायात् पुनरपि स सुभोजनं लभते, तथाऽन्यतीर्थिकः कश्चित्तथाविधोऽपि इह परत्र वा बोधि लभते, अभिनिवेशी तु नियमादुर्लभबोध्येव, यदागमः—“पंचहिं ठाणेहि जीवा दुल्लहवोहिअत्ताए कम्मं पकरेति, तं०-अरहंताणं अवणं वयमाणे? अरहंतपणत्तस्म धम्मस्स अव०२ आयरिअउवज्जायाणं अ०३ चाउव्वणस्स संघस्स अ०४ विक्कितववंभेचराणं देवाणं अ०५” इति श्रीस्थानाङ्गे, अत्र त्वेकस्याप्यवर्णवादेन दुर्लभ-बोधिता भणिता, उत्सन्नभाषी तु युगपत्सर्वेषामप्यवर्णवादीति प्रागुक्तमिति गाथार्थः॥५४॥ अथोत्सन्नमार्गाश्रयणापेक्षया श्रेयोऽन्य-तीर्थिकतीर्थाश्रयणमित्यत्रापि दृष्टान्तमाह—

तेणेव जिणवरेणं जइलिंगधरो अकज्जकज्जकरो । तम्हा चइउं लिंगं सुसावगो सुंदरो भणिओ ॥५५॥

येन कारणेन प्रागुक्तं तेनैव कारणेन यदि यतिलिङ्गधरो अकार्यकार्यकरः-अब्रह्मसेवाद्यासक्तः, तस्मात्कारणाद्यतिलिङ्गं त्यक्त्वा सुश्रावकः शोभन इति जिनवरेण भणितः, अयं भावः शोभनः, यतः-“नय पवयणुडाहकरे कंठगयपाणसेसेऽवि”ति प्रवचनवचः, तथा यदि मिथ्यात्वं तूभयोरगत्यावश्यकं तर्ह्युत्सन्नभाषणं हि तीर्थस्य महाशातना, तत्परित्यागेनैव तच्छोभनमिति गाथार्थः॥५५॥

अथह सापप्रसिद्धोत्पन्नमापनाय गतिमाह—

पुणिणमपक्वस्विअपञ्चाहरिआपमुहाह जाह इअराह । ताहपिअ सिअ(सियच्चउ)विस्सामुप्ताह इहपि नेआह ॥५३॥
पूर्णिमापायिक पञ्चाश्रीया शाश्वतानां सामायिके इत्यादीनि यान्युत्पन्नाणि तानि तृतीयचतुर्थविश्राभोक्तानीहापि श्रेयानीति
गाथार्थः ॥५६॥ अथ चतुर्थविश्राभोपसंहारमाह—

एव कुवक्खकोसिअ० कहिओ इह पचमो धणिओ ॥५७॥ नवइत्थकायराय० ॥५८॥ इअस्सासणउदयगिरि० ॥५९॥
एवं—प्रागुक्तप्रकारेण कृपक्षकौशिकमहसक्तिरेव उदय प्राप्ते चकलुषि—बहुः स्वकीयलोचने तस्य यः प्रभावो—महिमा नीला
दिवस्तुप्रदणअक्तिस्तेन रहितो—विकलः पञ्चम स्तनिकः—आञ्जलिकः कथितः, अयं भावः—उदिते हि सदस्त्रकिरणे यथा कौशिके
निजचक्षुः प्रभावगदितो भवति, अयं जगत्प्रभावः यताममकुलस्य सूर्यकिरणा अतिश्यामतया भासन्ते, यदाह भीतिदसेनदिवाकर
—“मदमर्बजः” तथा कृपक्षकौशिकमहसक्तिरूपेण कृपक्षानां पुरस्तादुद्भासिते कृपाक्षिच्छविशेष पल्लविकोऽपि निजचक्षुः—कृश्रदानरूपा
कृदष्टिन्तत्यभावगदितो भवति—तस्य स्वमतिविकल्पिताः कृत्यक्तयो न स्फुरन्ति, यदा कृदष्टिरेव मुदष्टिर्मयतीत्येवं स्तनिको भगित
इति गाथार्थः ॥५७॥ अथायं स्तनिकः कस्मिन् संवत्सर कस्मिन् गुरौ विद्यमाने सस्यस्मिन् प्रकरणे भणित इति प्रदर्शनार्थं गाथामाह—
न्यान्त्या प्रथमविश्राभोक्ता योर्या ॥५८॥ अथैतत्प्रकरणकर्तृनामगर्भितामाश्रिमिधायिका गाथामाह—अत्रापि व्याख्या प्राम्बत् ॥५९॥
इअ कुवक्खकोसिअमहसक्तिरणमि० अथसिअमयनिराकरणनामा पचमो विस्सामो सम्मन्तो ॥

इति कृपक्षकौशिकमहसक्तिरणे प्रथमपरीक्षापरनामि स्तनिकनिराकरण पञ्चमो विश्राभः समाप्तः ॥३॥

